TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

Doktora Tezi

Ezgi KARSLI

Ankara, 2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

Doktora Tezi

Ezgi KARSLI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

2. Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülzura CUMAKUNOVA

Ankara, 2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

2- Prof. Dr. F. Sema BARUTCU ÖZÖNDER

3- Prof. Dr. Ayhan ÇELİKBAY

4- Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

5- Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ATABEY

Tez Savunması Tarihi

16.01.2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ danışmanlığında hazırladığım **"Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde "Küçük İnsan" Tipi (Ankara, 2026)"** adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

04.02.2026

Ezgi KARSLI

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki "küçük insan" tipleri ele alınmıştır. 19. yüzyıl Rus edebiyatından başlayarak dünyaya yayılan "küçük insan" tipinin evrimleşmiş hâli Cengiz Aytmatov'un bazı eserlerinde görülmektedir. Tez çalışmasında Cengiz Aytmatov'un "küçük insan" tipini yansıttığı düşünülen *Betme- bet* "Yüz Yüze", *Gülsarat* "Elveda Gülsarı", *Ak keme* "Beyaz Gemi", *Fudziyamada kadır tün* "Fuji Yama'ya Çıkış", *Kılım karıtar bir kün* "Gün Olur Asra Bedel", *Kıyamat* "Dişi Kurdun Rüyaları", *Çıŋgızhandın ak bulutu* "Cengiz Han'a Küsen Bulut", *Kassandra tamgası* "Kassandra Damgası" eserleri incelenmiştir. Eserlerde bu tipi yansıtan kahramanların özellikleri sosyolojik ve psikolojik olarak irdelenmiş ve bu açılardan birtakım alt sınıflandırmalar yapılarak belirlenen özellikler doğrultusunda nitelendirilmiştir. Cengiz Aytmatov'un genellikle savaş sonrası eserlerini kapsayan bu tipi yansıtma biçimi kendi hayatıyla doğrudan ilişkilidir. Küçüklüğünden beri yaşadığı zorluklar yazarın edebî hayatına bilgi dünyasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada doktora eğitimim boyunca engin bilgi ve yönlendirmeleriyle bana ufuk açan, bilimsel seviyede bir çalışma hazırlamam için beni her zaman destekleyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ'a; tez çalışmasının başında tez konusu bulmamı sağlayan ve katkılarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gülzura CUMAKUNOVA'ya; tez izleme sürecinde katkılarda bulunan Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK'e ve Prof. Dr. Ayhan ÇELİKBAY'a; yine bu çalışmayı hazırlarken bilgisine ve deneyimiyle sorularıma bıkmadan cevap veren, birçok yönden fikir aldığım, kaynak bakımından beni destekleyen tezimi inceleyen yüksek lisanstaki değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Edebiyat bilgisi ve birikimi ile beni yönlendiren, tezimi okuyup katkılarını esirgemeyen değerli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Yasin YAVUZ'a çok teşekkür ederim. Beni büyütüp yetiştiren, her koşulda yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ…….....I

İÇİNDEKİLER……..... II

KISALTMALAR…….....VII

GİRİŞ …….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

"KÜÇÜK İNSAN" KAVRAMI VE EDEBİYAT

1.1. "Küçük İnsan" Kavramının Ortaya Çıkışı…….…….....16

1.2. Edebiyatta "Küçük İnsan"……25

1.3. Psikolojik ve Sosyolojik Açıdan "Küçük İnsan"…….....35

1.3.1. Psikolojik Açıdan "Küçük İnsan"ın Özellikleri…….35

1.3.1.1. Psikolojik Sorunlar, Bilinç Bulanıklığı……...37

1.3.1.2. Hassasiyet/Kırılganlık…….39

1.3.1.3. Çaresizlik……42

1.3.1.4. Silikleşme……47

1.3.1.5. Uysallık……...49

1.3.1.6. Yabancılaşma……..51

1.3.1.7. Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik…….....59

1.3.1.8. Uyumsuzluk……63

1.3.1.9. Hayalperestlik…….....67

1.3.1.10.Ahlakî Üstünlük…….……69

1.3.1.11. Korku……70

1.3.1.12. Tanınma İhtiyacı……...75

1.3.2. Sosyolojik Açıdan "Küçük İnsan"ın Özellikleri……78

1.3.2.1. Aile İçinde Çözülme……...79

1.3.2.2. Yalnızlık/Kimsesizlik……..…….....82

1.3.2.3. Düşük Sosyal Konum…….....85

1.3.2.4. Yoksulluk……87

1.3.2.5. Çevre Kurbanı Olma……...92

1.3.2.6. Otokratik Güce Başkaldırı……..93

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ KIRGIZ NESRİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

2.1. Çağdaş Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"…….....97

2.1.1. 1917-1940 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"……...97

2.1.2. 1941-1960 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan" ……116

2.1.3. 1961-1991 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"…….122

2.1.4. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"……..124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

3.1. Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Edebî Kişiliği……...126

3.2. Cengiz Aytmatov'un "Küçük İnsan" Tipinin Bulunduğu Eserleri……..……...129

3.3. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde "Küçük İnsanlar"……..138

3.3.1. *Betme-bet* "Yüz Yüze"……...…..…….....138

3.3.1.1. Totoy…….138

3.3.2. *Gülsarat* "Elveda Gülsarı"…….....141

3.3.2.1. Tanabay……..…….……..141

3.3.2.2. Çoro……...…162

3.3.3. *Ak keme* "Beyaz Gemi"…….....166

3.3.3.1. Adsız Çocuk……...…...166

3.3.3.2. İhtiyar Mümin……...…175

3.3.4. *Fudziyamada kadır tün* "Fuji Yama'ya Çıkış"……...…….....188

3.3.4.1. Sabır…….....188

3.3.5. *Kılım tarıtaar bir kün* "Gün Olur Asra Bedel"……....195

3.3.5.1. Abutalip Kuttubayev ……...……..…...195

3.3.5.2. Sabitcan…..……...……199

3.3.5.3. Tansıkbayev……..……...….....202

3.3.5.4. Raymalı Aga…….……..……..203

3.3.5.5. Nayman Ana …….……..……209

3.3.5.6. Coloman……...…….212

3.3.6. *Kıyamat* "Dişi Kurdun Rüyaları"……...…….216

3.3.6.1. Abdias……...…….....217

3.3.7. *Çıŋgızhandın ak bulutu* "Cengiz Han'a Küsen Bulut"…….....234

3.3.7.1. Abutalip Kuttubayev……...……..234

3.3.7.2. Tansıkbayev…….……...……..239

3.3.7.3. Togulan……..……...243

3.3.7.4. Erdene…….……..……247

3.3.8. *Kassandra tamgası* "Kassandra Damgası"……..249

3.3.8.1. Robert Bork……...…….....249

3.3.8.2. Uzay Rahibi Filofey……...……...257

SONUÇ…….269

KAYNAKLAR…….274

ÖZET……297

ABSTRACT…….298

ESER ADI KISALTMALARI

AK **: Ak keme**

Aytmatov, Ç. (2008a), "Ak keme", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 3- tom, s.17-166.

BB **: Betme-bet**

Aytmatov, Ç. (2008b), "Betme-bet", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 1- tom, s.106-191.

ÇAB **: Çıŋgızhandın ak bulutu**

Aytmatov, Ç. (2008c), "Çıŋgızhandın ak bulutu", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 4-tom, s.379-494.

FKT **: Fudziyamada kadır tün**

Aytmatov, Ç. (2008d), "Fudziyamada kadır tün", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 3- tom, s.404-469.

G **: Gülsarat**

Aytmatov, Ç. (2008e), "Gülsarat", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 2- tom, s.226-423.

KT **: Kassandra tamgası**

Aytmatov, Ç. (2008f), "Kassandra tamgası", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 6- tom, s.5-278.

KTBG **: Kılım tarıtaar bir kün**

Aytmatov, Ç. (2008g), "Kılım tarıtaar bir kün", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 4- tom, s.5-378.

K **: Kıyamat**

Aytmatov, Ç. (2008h), "Kıyamat", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 5- tom, s.5-404.

KY, İŞ : Kuyucaklı Yusuf, İçimizdeki Şeytan

Ali, S. (2018), *Kuyucaklı Yusuf-İçimizdeki Şeytan- Kürk Mantolu Madonna,* İstanbul: YKY.

KK : Kim Kime

Abasıyanık, S. F. (2020a), "Kim Kime", *Sarnıç,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.71-78.

LA : Lüzumsuz Adam

Abasıyanık, S. F. (2020b), *Lüzumsuz Adam*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

W : Watt

Beckett, S. (2012), *Watt* (çev. Uğur Ün), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

M : Molloy

Beckett, S. (2021), *Molloy* (çev. Uğur Ün), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Y : Yabancı

Camus, A. (2020), *Yabancı* (çev. Ayça Sezen), İstanbul: Can Yayınları.

BDMÖ : Bir Devlet Memurunun Ölümü

Çehov, A. (2018a), *Bir Devlet Memurunun Ölümü* (çev. Yılmaz Gruda), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

KSA : Kabuğuna Sinmiş Adam

Çehov, A. (2019), *Kabuğuna Sinmiş Adam* (çev. İlker Balkan), İstanbul: Kanon.

Ç : Çekirge

Çehov, A. (2018b), "Çekirge" (çev. Mete Ergin) , *Seçme Öyküler 1: Kent Hikâyeleri* (çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul: Yordam Edebiyat, s. 305-336.

İ : İnsancıklar

Dostoyevkski, F. (2019), *İnsancıklar* (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Can Yayınları.

E : Ezilenler

Dostoyevski, F. M. (2020a), *Ezilenler* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ö : Öteki

Dostoyevski, F. M. (2020c), *Öteki* (çev. Tansu Akgün), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

SVC : Suç ve Ceza

Dostoyevski, F. M. (2020d), *Suç ve Ceza* (çev. Mazlum Beyhan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KASNO : Küçük Adam Sana Ne Oldu?

Fallada, H.(2003), *Küçük Adam Sana Ne Oldu?* (çev. Senar Yıldız), İstanbul: Oda Yayınları.

P : Palto

Gogol, N. (2019), *Palto* (çev. Uğur Büke), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

BDAD : Bir Delinin Anı Defteri

Gogol, N. V. (2020), *Bir Delinin Anı Defteri-Palto-Burun- Petersburg Öyküleri ve Fayton* (çev. Mazlum Beyhan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÇSİ : Çin Seddi'nin İnşası

Kafka F. (2015), *Çin Seddi'nin İnşası* (çev. M. Kamil Utku), İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

AİBR : Akademi İçin Bir Rapor

Kafka, F. (2017), "Akademi İçin Bir Rapor", *Bir Köy Hekimi* (çev. Yavuz Haznederoğlu), İstanbul: Karbon Kitaplar, s.55-64.

D : Dava

Kafka, F. (2020b), *Dava* (çev. Gülperi Sert), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

D : Dönüşüm

Kafka, F. (2020c), *Dönüşüm* (çev. Gülperi Sert), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ş : Şato

Kafka, F. (2020d), *Şato* (çev. Regaip Minareci), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

U : Uyku

Kemal, O. (2020a), "Uyku", *Ekmek Kavgası*, İstanbul: Everest Yayınları, s.80-90.

BYM : Bir Yılbaşı Macerası

Kemal, O. (2020b), "Bir Yılbaşı Macerası", *Ekmek Kavgası*, İstanbul: Everest Yayınları, s.67-79.

M : Murtaza

Kemal, O. (2021a), *Murtaza*, İstanbul: Everest Yayınları.

SG : Starçeşkiy greh

Pisemskiy, A. Ö. (1861), *Starçeskiy greh*, S. Petersburg: İzdaniye Ö. Stellovskago.

MM : Menzil Müdürü

Puşkin, A. (2016), "Menzil Müdürü", *Öyküler* (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Epsilon Yayınevi, s.147-170.

BA : Bakır Atlı

Puşkin, A. S.(2020), "Bakır Atlı", *Poemalar* (çev.Kayhan Yükseler), İstanbul: YKY, s.227-246.

KŞ : Küçük Şeytan

Sologub, F. (2020), *Küçük Şeytan* (çev. Furkan Özkan), İstanbul Sel Yayıncılık.

A : Acar

Bayalinov K.(1985), "Acar", *Kırgız Sovyet baldar prozasının antologiyası*, (düz. Şükürbek Beyşenaliyev, Abziy Kıdırov), Frunze: Mektep, s.11-26.

UC : Uzak col

Elebayev, M. (1984), *Uzak col*, Frunze: Mektep.

DİĞER KISALTMALAR

akt. **:** Aktaran

bk **:** Bakınız

c **:** Cilt

çev. **:** Çeviren

der. **:** Derleyen

düz. **:** Düzenleyen

ed. **:** Editör

folk. **:** Folklor

haz **:** Hazırlayan

Krg. **:** Kırgız

S **:** Sayı

s. **:** Sayfa

vb. **:** Ve benzeri

vd.: **:** Ve diğerleri

Yay. :Yayın

GİRİŞ

Tezin Konusu

"Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde 'Küçük İnsan' Tipi" başlıklı bu çalışma, genel olarak Rus ve Batı edebiyatında ortaya çıkmış olan ve çoğunlukla kökeni ve sosyal durumu yönünden halkın alt katmanının mensubu; herhangi bir özel yetenekten yoksun, karakter olarak zayıf insan temsilcisi olan ve genellikle çaresiz, sosyal eşitsizliğe maruz kalmış, dışlanmış, pasif kişilikli, sonları çoğu zaman ölümle sonuçlanan bireyler olarak ortaya çıkan "küçük insan" tiplerinin Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki görünümünü, tarihî, sosyolojik ve psikolojik etkenlerin etrafında bu tipin gelişimini, ayırt edici yönlerini konu edinmektedir.

Tezin Amacı

Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un eserlerinde "küçük insan" tipinin tarihî, sosyolojik ve psikolojik etkenler çerçevesinde nasıl şekillendiğinin ortaya konulması; bu karakterlerin "küçük insan" tipi içerisindeki yerinin belirlenmesi; yazarın bu tipleri oluştururken benimsediği değer ve niteliklerin analiz edilmesi; Aytmatov'un eserlerindeki "küçük insan" tipinin ayırt edici yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Tezin Önemi

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı edebiyat çevrelerinde görülmeye başlayan "küçük insan" tipi 1840'lı yıllardan itibaren de edebiyat araştırmalarının konusu olmuştur. Ülkemizde, Batı'da ve Rus edebiyatında konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. (Reich, W. (1983) "Dinle Küçük Adam", "Murzak, İ.İ. (2007)"Malen'kiy çelovek", Çetinkaya, E. (2015) "Santimantalizm Akımı ve N.M. Karamzin'in 'Zavallı Liza' Eserindeki 'Küçük İnsan' Teması", Çelikateş, H. H (2016) "19. yy. Rus Edebiyatında Küçük İnsan imgesi") Türk Dünyası edebiyatlarından (örneğin Rus ve Azerbaycan edebiyatlarındaki "küçük insan" tipinin karşılaştırıldığı İmaməliyeva, L. (2015) "Rus və Azərbaycan Ədəbiyyatlarında Hekayə Janrı", Azerbaycan edebiyatında "küçük insan" tipinin "gereksiz insan" tipi ile karşılaştırıldığı Huseynova, N. N. (2021) "Bədii Ədəbiyyatda Artıq Adam Problemi" gibi bazı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak

konu psikolojik ve sosyolojik boyutları ile ayrıntılı olarak Türk Dünyası edebiyatlarında henüz yeterince ele alınmamıştır.

Dünya edebiyatında büyük ün kazanmış olan Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un eserleri ve edebî kişiliği üzerine de ülkemizde, Kırgızistan'da ve Batı'da yapılmış pek çok çalışma vardır. Aytmatov'un eserlerindeki kahramanları birçok açıdan ele alan, örneğin Cengiz Aytmatov'un romanlarındaki şahıs kadrosunun incelendiği Aydın, S. (2016) "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Şahıslar Kadrosu"; Cengiz Aytmatov'un eserlerinde karakterin oluşumu üzerine bir araştırma olan Kadırkulovna, T. C. (2017) "Ç. Aytmatovdun çıgarmalarındagı insandı kalıptandıruu ideyaları cana alardı adabiyat sabagında okutup- üyrötüünün ilimiy metodikalık negizleri"; Cengiz Aytmatov'un romanlarındaki karakterlerin tip ve arketipi kategorisinde incelendiği Uray Akça, N. (2017) "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Tipler"; Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kadın ve erkek kahramanlarının incelendiği Ası Güneş, C. (2023) "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Cengiz Aytmatov'un Kadın Kahramanları", II. Dünya Savaşı döneminde Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kahramanların anlatıldığı Ahmedova, G. A., Mamasadık Kızı, Z. (2025) "Voyna v proyizvedebiyah Çingiza Aytmatova: obrazı geroyev i ih sud'bı v godı belikoy oteçestvennoy voynı" gibi çok sayıda çalışmanın bulunmasına rağmen "küçük insan" tipi ele alınmamış ve küçülmeye neden olan koşullar (sosyolojik, psikolojik, ideolojik, politik, ekonomik vb.) bakımından da değerlendirilmemiştir. Bu konuda yapılmış öncü bir çalışma olarak Gülzura Cumakunova'nın "Cengiz Aytmatov'un 'Küçük İnsanları'" (2018) bildirisi sayılabilir. Bu bildiride Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi", "Cengiz Han'a Küsen Bulut", "Elveda Gülsarı", "Gün Olur Asra Bedel" eserlerinde "küçük insan" tipleri genel özellikleri ile anlatılmıştır. Dolayısıyla Sovyet edebiyatında konuyla ilgili bir çok eserinde çığır açan Cengiz Aytmatov eserleri nezdinde da bu tipin detaylı bir incelemesi henüz yapılmış değildir.

Aytmatov'un eserlerindeki kişiler, yaşadığı dönemin kimlik karmaşasını, törelere, baskılara, toplumda kökleşmiş olan alışkanlıklara boyun eğmeyen, vicdanına göre hareket eden güçlü insanları yansıtmaktadır. Ancak Aytmatov'un anlatı evreninde bu güçlü figürlerin yanısıra alçakgönüllü, ağırbaşlı, ahlakî ve millî değerlere bağlı, yaşadıkları karşısında seslerini çıkaramayan ve bu nedenle teslimiyetçi bir tutum sergileyen "küçük insan" tipleri de önemli bir yer tutar. Cengiz Aytmatov'un yaşadığı topluma ayna tutan eserlerinde baskıcı ve korku dolu 20. yüzyılın karmaşık dünyasında

silikleşmek zorunda kalan "küçük insan" tipinin incelenmesi Cengiz Aytmatov'un dünyasını yorumlamada farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Bu çalışma Cengiz Aytmatov'un eserlerinde "küçük insan" tipini ele alarak hem Cengiz Aytmatov'un eserlerinin, edebî şahsiyeti ve sanatının farklı yönleriyle anlaşılmasını sağlayacak hem de dünya edebiyatında "küçük insan" tipinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili bilgi dünyasına katkıda bulunacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Eserlerdeki ilişki ve kavram kümeleri; olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekân unsurları etrafında şekillenmektedir. Bir edebî eser, yazarın içinde yaşadığı topluma ayna tutar. Bu bağlamda, kurgu içerisinde önemli bir yer tutan kahramanların oluşturulmasında yazar ile toplum arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum, eserlerdeki kahramanlara yalnızca kurmaca karakterler olarak değil, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve psikolojik yapısını yansıtan birer temsilci olarak yaklaşılmasını mümkün kılar.

Anlatma esasına dayalı metinlerde, *kahraman* başından önemli olaylar ve maceralar geçen kimsedir. Kahramanlar, kendi içinde *asıl* ve *ikinci derece* şeklinde ayrılabilir. Bu kahramanlar olay örgüsünün oluşumunu, mekân ve zaman kavramlarının gerçekleşmesini sağlayan eserlerde adı geçen, kurgusal ya da gerçek dünyanın parçası olan insanlardır. Edebî eserlerde olayları ya da durumları gerçekleştiren kahramanlar "şahıs kadrosunu" oluşturmaktadır (Karataş, 2001:233). Şahıs kadrosu kendi içinde alt gruplara ayrılmaktadır. Bunlardan en önemlisi asıl kahramanlar adı verilen olay örgüsünün başlangıcından bitişine kadar şekillenmesini sağlayan, birinci derece kahramanlardır. Eser genellikle asıl kahramanlar çerçevesinde şekillenmektedir. Diğer kahramanlar onun etrafında yer alır ve asıl kahramanlarla olan ilişkileri çerçevesinde değer kazanırlar. Ayrıca asıl kahramanlar olayın temasını ve konunun gerçekleşmesini sağlayan asıl kişilerdir. Okuyucuya iletilmek istenen mesaj doğrudan onlar aracılığıyla verilir. Bu yüzden asıl kahramanlara "tematik güç" adı da verilir (Çetişli, 2009: 69-70). Bir eserde "yapıyı oluşturan bütün unsurların merkezi" konumunda olan *başkişi* veya genellikle kullanılan *asıl kahraman (protagonist*) romandaki diğer kahramanlara nazaran farklı bir role sahiptir. Başkişiler, "Romanda en ilgi çekici sorunların ortaya atılmasına hizmet eden araçlardır; bizde inanç, sempati ve âni duygusal değişikler yaratır, bütün romanda ifade edilen ahlak felsefesinin somutlaştırılmasına hizmet ederler. Bu anlamda roman başkişileri, romancının esas ürünleridir, romanın varoluş sebebidirler; roman onlara hayat

vermek için yazılır" (Tekin, 2012: 95). Okuyucunun odak noktası başkişi etrafında şekillenir; kahramanın hayat görüşü kendisi ile özdeşleştirilir.

Birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında hasım veya karşı güç adı verilen kahramanlar bulunur. Bu kahramanlara olay zincirinin düğümlenebilmesi için ihtiyaç duyulur. Souriau'nun değerin temsili adını verdiği, bir diğer olay zincirinde rol oynayan şahıs "arzu edilen ve korku duyulan nesne" olarak karşımıza çıkar. Bu kahramanlar bir cazibe gücü oluşturur ve hedefteki amacı veya korkulan nesneyi temsil etmektedir. Yönlendirici kahramanlar metnin istikametinin bir yöne çevrilmesi ile ortaya çıkan kahramanlardır. Olay zincirinde asıl kahramanın kârlı çıkmadığı, endişe duymadığı durumlarda endişe duyulan farklı nesneler ortaya çıkar. Böyle bir alâkayla bağlanan şahıslar "alıcı" konumundadır (Aktaş, 1991:153-154).

Harvey'e göre ise şahıs kadrosu, karakter yapılarına göre başkişi, norm karakter, kart karakter, fon karakter (Stevick 2004:169-187) olarak dört grupta incelenebilir. Başkişi asıl kahramanlardır, olayın merkezinde bulunur. Başkişiye en yakın karakterler norm karakterlerdir. Yardımcı kahraman olarak da ifade edilen norm karakter, bireysel fazda başkişiden sonra derinliği en fazla olan kahramanlardır. Bu karakterlerin başkişinin gelişimi ve değişimi için önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Kart karakterler başkişinin karşısında bulunan karakterlerdir. Değişmeyen bu karakterler yalınkat kişilerdir. Fon karakterler ise romanda söz konusu olaylar içinde derinliği en az olan karakterlerdir. Onlar ortamın ve olayın daha somut bir şekilde adlandırılmasına yardımcı olurlar (Korkmaz, 1991:271-278).

Suut Kemal Yetkin roman kahramanlarını "…gerçek dediğimiz insanlar gibi hattâ onlardan daha çok düşünen, duyan, didinen, sevinç ve acı duyan birtakım varlıklar" olarak ifade eder (2007: 10). Örneğin "Gün Olur Asra Bedel" romanında Yedigey, gerçekte olabilecek insanları, manevi değerlere düşkün, iyi bir dostu yansıtan bir roman kahramanıdır. Kundera modern roman kahramanlarını gerçek bir varlığın taklidi olarak görmez. "Düşsel bir varlıktır. Deneysel bir ben'dir" (1989: 43) şeklinde ifade eder. Varoluşçu bir yazar olan Kundera, roman kahramanlarının yazarın fikirlerini özgürce ifade edebildiği, bir bakış açısı ve düşünceyi dile getiren kahramanlar olarak tanımlar. Forster ise roman kişilerini 'yalınkat' kişiler ile 'yuvarlak' kişiler olarak ikiye ayırmaktadır. 'Yalınkat' kişiler 'tip', 'yuvarlak' kişiler ise 'karakter' kavramlarını karşılar. Yalınkat kişiler, tek bir özellik ya da tek bir kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler yapısında birden çok özellik barındırırsa kıvrılarak yuvarlaklaşmaya başlar. Roman

kişisinin çok yönlülüğünü ele alan Forster, bu çok yönlülük şaşırtıcıysa yuvarlak, değilse yalınkat kişi olduğunu vurgular. Çok yönlü olan kişi, yaşamında ansızın gelen değişimlere açıktır. Bu kişiler bazen tek başınadır ve bu tek başınalık yalınkat kişilerle birlikte ele alınır ve yazar kişilerin eser ortamına uymalarını sağlayarak eserin diğer öğeleri ile ilişkilendirip kaynaştırır (2001:108-119).

Anlatma esasına dayalı edebî metinlerde *karakter,* diğer kişilere göre "orijinal, belirtilmiş, ayırt edilmiş" kişiler olarak tanımlanır (Karataş, 2001:237). "Bir karakter hakkında, nasıl konuştuğuna, kiminle konuştuğuna, dünyayı nasıl göğüslediğine bakarak pek çok şey söyleyebiliriz" (Wood, 2013: 71). Chatman karakterlerin "yaşayan insanlar"dan oluşmadığını, ancak inşa edilmiş taklitler olduğunu yine de bu durumun yazınsal dünyanın sözcükleriyle kısıtlı oldukları manasını taşımadıklarını dile getirir (2008:109). Elbetteki Chatman'ın bu söylemi, karakterlerin konuşma düzeyinde yer alan varlıkları için izafi bir ayrıntı değildir. Yani bir karakterin kurgusu, sadece varlığı ile ilgili olmayıp gerçekle bağlantılı bir çıkarım sonucunda oluşur. Karakter sözcüklerle sınırlı değildir, yaşayan, yaşadığı sürece birbirinden bağımsız, bağımsız kaldığı için de birbirinden farklıdır, bu yüzden açık bir karakterdir. Karakterlerin 'canlı', 'özgür' ve 'açık' olması ile ilgili Chatman, yaşayabilir bir karakter kuramında açıklığın korunması gerektiğini vurgular. Yani karakterlerin sadece olay örgüsü temel alınarak işlevlerinin belirtilmemesi, bağımsız bir varlık olarak incelenmesi gerektiğini belirtir (2008: 111). Bir eserde bir kişi karakter olabildiği gibi bir grupta karakter özelliği gösterebilir. Kendine has, bireysel özellikleri bulunan karakterler toplumdan topluma değişebilmektedir. "Beyaz Gemi" romanındaki Orozkul bir karakterdir. O dönem içinde ormanda tomruk işleri ile uğraşır. Soyu devam etmediği için öfkesini eşinden ve onun babasından çıkarır. Öte yandan "Murtaza" romanında, Murtaza'nın oğlu Hasan babasının zıttı olan bir karakteri yansıtır. Oğlunun savaşta şehit düşen dayısı Kolağası Hasan Bey gibi biri olmasını ister. Ancak Hasan idealleştirdiği dayısı bir özellik taşımamaktadır.

Figür, genellikle "karakterin" bir türü olarak kullanılır. Bununla birlikte bazı kuramcılar anlatıcıya gönderme yapmak amacıyla da bu terimi kullanır (Jahn, 2020: 53). Karakteristik bir özellik olarak görülen figür çoğunlukla "geçici kişilik özelliği, rol ya da duruş" olarak kullanılır. Figür eylemle ilgili bir unsur olabilir. Başka bir deyişle o an olay örgüsü tarafından gerek duyulur ancak karaktere has bir özellik taşımayabilir. Barthes figürü şu şeklikde ifade eder:

> "Figür tamamen farklıdır: yasal bir Ad içinde bir araya gelmiş anlambirimciklerin bir kombinasyonu değildir. Biyografi, psikoloji ya da zaman da onu ele geçiremez... Karakter, figür olarak iki rol arasında gidip gelebilir. Bu bocalamanın hiçbir anlamı yoktur... Böylece çocuk-kadın ve anlatıcı-baba... kraliçe- kadın ve anlatıcı-köle olarak ortaya çıkabilirler" (Chatman, 2008:108).

"Kassandra Damgası" romanında Uzay Rahibi Filofey roman başkişilerinden biridir. Birinci dereceden kahramanlara "Beyaz Gemi" romanında Çocuk, bu eser başkişisine karşı güç olarak Orozkul, yönlendirici kahramanlara ise İhtiyar Mümin örnek gösterilebilir. "Cengiz Han'a Küsen Bulut" adlı eserde bulut, yine aynı eserde Cengiz Han bir figür olarak nitelendirilebilinir.

Edebiyat araştırmalarında edebî bir metin içinde geçen kahramanlar topluma ait sorumlulukları da taşırlar. Bu kahramanların kendilerine has özellikleri vardır ve diğer edebî kahramanlardan ayrılırlar. *Tip* olarak adlandırılan bu kahramanlar, bireysel özelliklerinden ziyade kişiliğinde bir sınıfın veya grubun ortak değer ve niteliklerini taşırlar. Bu yönüyle karakterden ayrılırlar. Zira karakter kendine has özellikleri ve değerleri ile ortaya çıkan kimselerdir (Çetişli, 2009: 68-69). Turan Karataş (2001:436) tip ile ilgili şunları söyler: Hikâye ve romanlardaki bazı kahramanların farklı karakteristik vasıfları vardır ve bu kahramanlar toplumsal hayatta yaşayan kişilerdir. Semih Gümüş "Romanda Tip Yaşıyor mu?" yazısında tip için "Tip yalnızca bireşimsel[1] bir oluşum değil, aynı zamanda nesnel gerçekliğin bireşimsel algılamasının da fonksiyoneriydi" ifadesini kullanır. Eserin kavrayış kolaylığının yanında okurda heyecan uyandırılması için tipten faydalanılmıştır (2011: 30). Mehmet Kaplan "tip" için büyük farklarla başka eserlerde ortaya çıkabileceğinden bahseder. Sosyal bakımdan anlamlı olan bu kişiler, belirli bir dönemde toplumun inandığı değerleri gösterirler. Bu saygın denilebilecek tiplerin yanında toplum tarafından sevilmeyen, alay edilen tiplerin de varlığından söz etmektedir (2019: 9). Kaplan'a göre "tipleri yaratan toplumun içinde yaşadığı reel şartlardır" (Kaplan, 2019: 55).

Mehmet Tekin 'tip' için "toplumsal kimliğiyle 'temsili' bir nitelik taşır. O kendinin dışında kalan değerlerin temsilidir" demektedir (2012: 110). Tip, toplumu yansıtmasına karşın toplumda, bazı insanlardan algısal olarak ayrılmaktadır. İnsana dair özellikler tipte daha belirgin bir şekilde gözlemlenir. Roman kişilerine tip odaklı bakma eğilimi Aristoteles'in *Poetika* adlı eserini temel alır. Aristoteles kişiler için trajedide eyleme dayalı olan ve bu doğrultuda hizmet eden kişiler olduğunu söyler ve bu kişilerin ahlâk bakımından iyi olması gerektiğini vurgular. "Olumlu tip" yaratma gerekliliğinin kökeni

[1] Bireşimsel. Çeşitli ögeleri bir bütün hâline getirme.

Aristo'ya dayanmaktadır (1987: 43). Aristoteles'in bu görüşlerine binaen Aşkaroğlu iyi ve kötü şeklinde iki temel kişilik belirlemeyi, siyah ve beyaz arasındaki farklılığa benzetmektedir (2016: 304).

Edebiyatta belli bir sınıfı, toplumu simgeleyen kişiler olan tipler bulunduğu topluma özgü eser kahramanlarıdır. Belli bir toplumun kültür seviyesini, yaşayışını simgelerler. Bu tipler her toplumda görüldüğü gibi değişkenlik de gösterebilirler. Örneğin Türk edebiyatında alp tipi, alafranga, aydın tipi gibi tipler bulunmaktadır. Tezin konusu olan "küçük insan" tipi de yaygın kullanılan tiplerdendir. Bu tipin edebiyat araştırmalarında en çok ele alınan örneği Gogol'ün "Palto" eserinin başkişisi olan Akaki Akakiyeviç'tir.

Tezin esas konusunu oluşturan küçük insan[2] terimi başlangıçta, genel olarak toplumun alt sınıflara ait insanlar için kullanılmıştır. Daha sonra bu terim ilk olarak 1840 yılında edebiyat eleştirmeni Vissarion Belinski tarafından yazılan "Akıl Belâsı (*Gore ot uma*)" adlı makalede "sıradan bir adam" anlamında kullanılmıştır.[3] Zamanla "küçük insan" imajı psikolojik olarak gelişmeye ve derinleşmeye başlamıştır.

"Küçük insan" edebî tipinin ayırt edici özellikleri vardır: Karakter toplumda düşük bir konumdadır, fakirdir ve aynı zamanda kendini sosyal adaletsizliklerin içinde bulur. "Küçük insan" bulunduğu koşulları değerlendirme veya yaşadığı durumu değiştirme olanağına sahip değildir. Bu tipin ana özelliği trajik bir yönünün olmasıdır.

"Küçük insan" kavramının karşılığı Rusça literatürde *malen'kiy çelovek/malen'kiye lyudi*, İngilizce literatürde *little man* Kırgız Türkçesinde karşılığı *kiçine kişi(ler)'*dir. Bu kavram, toplumdan topluma değişebileceği gibi genel olarak halkın alt katmanının temsilcileri olup, sosyal eşitsizliğe maruz kalan, eziyete uğrayan, herhangi bir özel yetenekten yoksun, çaresiz, karakter olarak da zayıf insanların temsilcileridir.

19. yüzyıldan beri edebiyatta karşımıza çıkan "küçük insan" tipine edebiyat araştırmalarında "küçük" sıfatının verilmesi eserdeki karakterin toplumdaki yeri ya da eserin geçtiği ortamdaki sosyal konumu veya toplumun edebî figüre verdiği değer ile ilişkilidir. Kahramanların küçük sayılmalarının sebebi toplumdan topluma değişiklik göstermesine rağmen genellikle meşgalelerinin basit, manevi dünyalarının dar, haklarının sınırlı olmalarından kaynaklanır. Yaşamlarını sadece kendilerini ilgilendiren

[2] Ayrıntılı bilgi için bk. Edebiyatta "Küçük İnsan"
[3] https://ilibrary.ru/text/1007/p.1/index.html

dar bir çevrede ve kısıtlı alanlarda sürdürürler, genellikle emir altında çalışarak amirlerinin isteklerini yerine getirmek, onları memnun etmekten başka gayeleri bulunmaz. Burada daralma ve küçülmenin nedenleri bireyin yetişme tarzına, karakteristik özelliklerine bağlı olabileceği gibi bazı siyasî, kültürel etkilerin doğurduğu sonuçlardan da oluşabildiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca edebiyat araştırmalarında "küçük insan" tipi ile ilişkili olarak İngilizce literatürde *superfluous man,* Rusça literatürde *nenujnıy çelovek/lişniy çelovek,* Türkçe literatürde ise *gereksiz insan* biçiminde kullanılan terim, kendi içinde ayrı bir tiptir. "Gereksiz insan" tipinin "küçük insan" tipinden ayırt edici yönü kahramanların genellikle üst tabaka insanlardan oluşmasıdır. Rus edebiyatında "gereksiz insan" olarak görülen tiplerin kendilerine has özelikleri arasında aristokrat bir aileye mensup olmak, bulunduğu topluma yabancılaşmak, taşıdığına inandığı değerlerle kendisini içinde bulunduğu çevreden üstün görmek, ifade ve eylemleri tutarsız, şüpheci, okuryazar olması şeklinde sıralanabilir. Rus edebiyatında Griboyedov'un yarattığı Çatski (Akıl Belası) ve Puşkin'in başkişisi Yevgeni Onegin (Yevgeni Onegin, 1825-1832) bu tipin öncüleri sayılmaktadır (Karaca, 2011: 31).

"Gereksiz insan" tipinden Rusya'da 1820'li yıllarda söz edilmeye başlanmış ve süregelen yıllarda ise edebî eserlerde sıklıkla kullanılan yazınsal tiplerden biri olmuştur. Bu tipin ortaya çıkmasına 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Napolyon Savaşları'nın Rus halkı üzerinde yarattığı tahribat ve birçok sosyal, siyasî ve kültürel etken sebep olmuştur. Savaş döneminin Rusya'sında sınıfsal çatışmaların yaşandığı bir toplum ile isyanlar ve iç karışıklığın yaşandığı bir devlet mevcuttur. Ayrıca bu tipin var olmasına devlet baskısı, toplumun değişim süreci, ekonomik buhran, aristokrasiye önem verilmesi, eğitimde yaşanan sorunlar ve nihilizmin neden olduğunu söylemek mümkündür (Kadıoğlu, 2013: 3-4). Rusya'da "gereksiz insan" tipinin ortaya çıkmasında eğitim, toplumsal yapı ve ekonomi doğrudan ilişkilidir. 1820-1860 yılları arasında Batı Avrupa'da eğitim almış Rus orta sınıfının Rusya'ya döndüklerinde kendi topraklarına yabancılaşmaları, soyluların toprak köleleliğini kaybetmemek için ülkedeki ekonomik sıkıntıyı kendi çıkarlarına yönelik ele almaları, köylü ve soylu kesim arasında ortaya çıkan derin sınıfsal farklar ve çeşitli toplumsal değişimler bu tipin oluşmasında etkendir. 1825 yılında meydana gelen Aralık isyanının[4] başarıya ulaşmaması, soylu sınıfının

[4] Dekabrist Ayaklanması olarak adlandırılan bu isyan, Napolyon'un savaşı kazanmasının ardından Rusya'daki baskıcı ve gerici bir siyaset programı yürüten çar I. Aleksandra'nın ölmesi üzerine I. Nikolay'ın taç giyme töreninde 14 Aralık 1825 günü Dekabristler adı verilen örgüt üyelerinin Senato Meydanı'nda tarihe Dekabrist Ayaklanması olarak geçen ayaklanmayı gerçekleştirirler. Savaşta ülkenin

gücüne güç katması birçok açıdan ülkedeki durumu olumsuz yönde etkilemiştir. Bilhassa 1830 yılı ve sonraki yıllarda ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik buhran gelecek kuşakları bunalıma, çaresizliğe sürüklemiş, hiçbir amacı ve inancı bulunmayan bireyler oluşturmaya başlanmıştır. Bu yüzden halk içinde derin sınıfsal ayrımlar yaşanmış ve böylece tüm bu yaşanan gelişmeler bu tipin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Öksüz, 2012: 10).

"Gereksiz insan" tipini yansıtan karakterlerin özellikleri belirli sınırlandırmalar getirmeden bazı ana hatlar çerçevesinde çizilebilir: "Gereksiz insan"lar toplumda radikal bir yabancılaşmayı ve kişisel olarak anlamlı veya sosyal olarak yararlı eylemlerde bulunma yetersizliğini taşımaktadırlar. Ayrıca bu karakter genellikle sonsuza kadar potansiyel olarak kalacak bir yetenek veya vaadi gösterirler; son olarak tüm "gereksiz insan" eserlerinin merkezinde romantik bir ilişki ve ayrılık vardır (Gheith, 1996: 230). Sovyet Rusya'sının eleştirmenleri, 19.yüzyıl eserlerinin ("Yevgeni Onegin", "Zamanımızın Bir Kahramanı", "Oblomov") yüksek ve orta sınıfına mensup "gereksiz insan"ları topluma uzak ve yabancı oldukları için beceri yetisinden ve bu yetiyi harekete geçirmekten yoksun insanlar olarak değerlendirilmekteydi. SSCB dönemi eserlerinde bu tipten beklenen özellikler "politik erdemin mükemmel bir temsilcisi olarak okurda saygı uyandıracak, okurun gıpta ederek benzemeye çalıştığı bir örnek olacak; şimdiki durum ile gelecek arasında bir bağ kurarak sosyalizmi başarabilecek" (Moran, 2002:61) olmasıdır. Bu tip romanda görev bilinci ile hareket eden, irade sahibi ve güçlü bir karakter olarak ortaya çıkar. Toplumun düştüğü müşkül duruma kendi başına bir çözüm bulamaz; birinin liderliğine ihtiyaç duyar. Aynı zamandan olumlu kahramanın özelliklerini barındıran bu karakteristik özelliklerle karşılaştığı zorlukların üstesinden gelir, yardıma muhtaçların yardımına koşar ve düştüğü yalnızlık buhranına tahammül ederek tarihinin kendisine vermiş olduğu vazifeyi yerine getirmiş olur (Moran, 2002: 61-62).

"Gereksiz insan", üst sınıfa ait olan ve I. Nikolay döneminde olağanüstü yetenekleri olmasına rağmen bu yeteneklerini geliştiremeyen insanların temsilcisidir. Soylu bir aileye mensuptur ve bürokrasiden nefret eder. Sık sık önemsiz eğlencelerle kendini meşgul eder. Yaşam tarzı düelloya, kumara ve diğer yıkıcı davranışlara yol açar. Zihinsel olarak yorgundur; sözle eylem arası şüphelerle doludur. Bu kahraman

karşılaştığı durumu tüm çıplaklığıyla gören aydın Rus soylularının çoğunluğu baskıcı rejimin yıkılıp köleliğinin kaldırılmasının Rusya'nın liberal bir geleceğe ulaşabilmesi için zorunluluk arz ettiğini düşünmektedir. Ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ilıca, 2015:172).

sadece başını belaya sokmakla kalmaz, aynı zamanda hikâyenin onu seven kadın karakterini de talihsizliklere sürükler. Genel olarak toplumla çatışan, tartışmalı bir kişiliktir; ebeveynleri ile ilişkileri tartışmalı, aşkta başarısız ve toplumda istikrarsız bir konuma sahiptir ve genellikle bir düellonun kurbanı olmaktadır. Puşkin'in Yevgeni Onegin'i aynı zamanda başkalarını baskı altına alan, zeki, yüksek eğitimli bir kahramandır; o büyüleyici ve gizemlidir; kadınları karşı konulmaz bir şekilde cezbeder ve toplumun ve yasaların dışında davranır (Khanjani; Fallah Binakar, 2017: 37-38).

Modern hayat sanata yaklaştığında toplum bilincini yansıtan kahramanların seçilmesi zorlaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün toplumun tabakalaşmasına yol açması bu zorluğun oluşmasında belirli bir rol oynamaktadır. "Zamanımızın Bir Kahramanı'nın" 21.yüzyılda kaybolan oligarklar, kâtipler, *homo sovieticus*[5] tabakasına mı yoksa yolunu kaybetmiş, başka bir sosyal sınıfa mı ait olduğuna karar vermek mümkün değildir. Bu nedenle, modern yazarlar kökleri Rus edebî kültüründen gelen "gereksiz insan" ve "küçük insan" tiplerini bir dereceye kadar kullanarak onları yenilenen bir ortamda işlev görecek bir şekilde uyarlamaktadırlar (Radosz, 2020: 208).

N. N. Guseynova "gereksiz insan" tipine oldukça yakın ve onunla paralellik gösteren "küçük insan" tipinin "gereksiz insan" tipi ile arasındaki benzerliğin bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirememe durumunda kendini gösterdiğini ifade eder. Ne var ki "küçük insan", "gereksiz" olanın aksine, sahip olduğu potansiyel olanaklardan bağımsız olarak, toplumun kendisine biçtiği role itirazsız bir şekilde boyun eğmekte ve onu kabullenmektedir. Adeta "küçük insanlar" tek bir kalıptan çıkmış gibidir. Kendilerine özgü normlara ve davranış kalıplarına sıkı sıkıya bağlıdırlar; bu kalıplara gösterdikleri titiz sadakat, onlara içsel bir dinginlik ve huzur kazandırır. (Örneğin, Celil Memmedkulizade'nin "Posta Kutusu" adlı öyküsündeki Novruzali ya da yine aynı yazarın "Usta Zeynal" adlı hikâyesindeki Usta Zeynal bu tipe örnek olarak gösterilebilir.) (2020:242)

"Gereksiz insan" ile "küçük insan" toplum tarafından dışlanan, bilinçsizce hayat sürdüren, içe dönük, yalnız, yaşamları tatsız sonuçlanan tipler olmaları bakımından ilişkili olarak görülmektedir. Ancak "gereksiz insan" yüksek mevkide, büyük ideallere sahip, iyi eğitimli, eğlence düşkünü, tartışmalı ilişkileri olan, bürokrasiden nefret eden, gelenekle zıtlaşan, söylemleri ve eylemleri arasında çelişkiler bulunan genellikle düello kurbanı olan kişilerdir. "Küçük insan" ise toplumda düşük konumda bulunur, büyük

[5] Sovyet insanı.

idealler peşinde değildir, söylemleri ve eylemleri tutarlıdır, sıradan hayatlarında karmaşık ilişkilere yer yoktur, genellikle maruz kaldıkları koşulların kurbanı olarak intihara sürüklenen insanlardır (Khanjani; Fallah Binakar, 2017: 39). "Küçük insan" ile "gereksiz insan" arasındaki en temel fark "gereksiz insan"ın "küçük insan"a kıyasla bulunduğu koşulu değiştirme yetisine sahip olmasıdır, ancak bunu yapmaz. "Küçük insan" ise koşulların kurbanı olduğu için değiştirme gücüne sahip bile değildir. Birincisinde bilinçli olarak değiştirme gücü olmasına rağmen bunu tercih etmeme, diğerinde ise elinden hiçbir bir güç gelmeme durumu vardır.

Rus edebiyatında ortaya çıkıp dünya edebiyatına konu olan, yine "küçük insan" tipi ile ilişkili olan "sığ insan" (*melkıy çelovek*), "pespaye insan" (*merzkiy çelovek*) tipleri de vardır. Bunlardan "sığ insan" fiziksel ve sosyal açıdan zayıf, kıskanç ve kin dolu, ahlâkî açıdan çöküntü yaşayan tiplerdir. "Pespaye insan" ise ahlâkî açıdan yozlaşan, bencil, acımasız ve gaddar, kibirli, yalancı ve ikiyüzlü, toplumsal sorunlara karşı çıkış gösteren kişilerdir (Karaca, 2024: 184). M. V. Zagidullina ile A. A. Faustov *Avatarı "lişnego çeloveka" v sovremennom literaturnom i gumanitarnım prostranstve* (2020: 41) çalışmasında; XIX. yüzyılda sabit bir anlam taşımamasına rağmen, "gereksiz insan" kavramının zamanla bir dönüşüm geçirdiğini ifade ederler. Ayrıca günümüz edebiyat bilimi ve eleştirisinde bu dönüşümün birkaç yönünden söz edilebildiğini, ancak tüm bu yönlerin ortak özelliğinin melezleşme (hibritleşme) olduğunu belirtirler. Yaptıkları tabloda yer alan "küçük-gereksiz insan" hibrit kavramı, çalışmanın konusu açısından dikkat çekicidir. .

1. "Küçük gereksiz insan" (*Malen'kiy lişniy çelovek*): Sosyolojik ve psikolojik karakter yorumlarının bir melezi olarak ortaya çıkar. Toplumsal hiyerarşideki düşük konumu bakımından "küçük" olan bu insan tipi, aynı zamanda yüksek öz farkındalık düzeyine ve gerçekleşmemişlik hissine sahip olarak "gereksiz" nitelik taşır.

2. "Büyük gereksiz insan" (*Belikiy lişniy çelovek*): Toplumsal sorunlarla mücadele eden bir kurtarıcı ile kendi sınıfından dışlanmış, "artık işe yaramayan" bireyin birleşimi olarak tanımlanır.

3. "Kutsal deli gereksiz insan" (*Yurodivıy lişniy çelovek*): Bencil olmayan, tamamen kendini adama (bir fikre, Tanrı'ya ya da başkalarına) yoluyla hizmete yönelen bireyle, yalnızlık ve anlaşılmamışlık nedeniyle acı çeken bireyin melezidir.

4. “Yeraltı gereksiz insanı” (*Podpol’nıy lişniy çelovek*) Psikolojik olarak deneysel ve insanlardan tiksinen (mizantrop) bir tip ile kendini gerçekleştirme arayışında umutsuzluğa düşmüş bireyin melezi olarak tanımlanır.

Rus edebiyatında doğup dünya edebiyatlarında örneklerine rastlanılan bu tipin, kavram alanının genişlemesi sonucu günümüz edebiyat dünyasında da kullanılmaya devam etmektedir. Eserleri dünyanın 175 diline çevrilmiş olan Kırgız yazar Cengiz Aytmatov’un eserlerinde karşılaştığımız bu tipin en belirleyici özellikleri rejim etkisiyle toplumsal hayattan uzaklaştırılan ya da silinen, yalnızlaşan, küçülen insan konumuna getirilmesidir. Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki “küçük insan” tiplerinin Rus edebiyatındaki “küçük insanlar” gibi benzer koşul ve sebeplerle ortaya çıktığı, ancak çağına has bazı koşullar içinde de geliştiği dikkati çekmektedir.

Yöntem

Temel olarak nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada ilk olarak “küçük insan” kavramının ortaya çıkışı ve gelişimiyle ilgili Türkiye’de ve Batı’da yapılan çalışmalar tespit edilip değerlendirilmiş, edebî eserler üzerine derin okumalar yapılarak edebiyattaki “küçük insan” tiplerinin ortak ve farklılaşan yönleri ortaya çıkarılmıştır. Kırgız nesri ve özel olarak Cengiz Aytmatov’un sanatı ve eserleri üzerine yayımlanmış kitap, makaleler, yapılmış tezler vb. taranarak konu çeşitli yönleriyle araştırılmıştır. Cengiz Aytmatov’un eserleri, metin ve içerik analizi ve metinler arasılık yöntemleri ile incelenmiştir.

Metin analizi yöntemi, çalışmalarda incelenen olgu ve olaylarla bağlantılı bilgileri kapsayan yazılı kaynakların ayrıntılı olarak taranması ve tarama sonucunda edinilen bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulmasıdır. Bu yöntem, incelenen olgu ve olayların arasında önem sırasının oluşturulmasını, kaynakların tasnif edilmesini ve yeni verilerin belirlenmesini sağlar (Baltacı, 2019: 376). Çalışmada metin analizi yöntemi ile metinlerdeki ifadelerden yapılacak olan çıkarımlar ortaya konularak düşünce kalıpları açıklanmaya çalışılmıştır.

Metinlerden çıkarılan geçerli yorumların sistematik ve tarafsız bir şekilde ele alınma yöntemi olan içerik analizi yöntemiyle metinlerde sık geçen ifadeler, yazarın üslubu analiz edilmektedir (Koçak; Arun, 2006: 22). Tez çalışmasında içerik analizi yöntemiyle söz konusu metinlerdeki temalar, örüntüler, kalıplar, sık geçen kelimeler, içeriğinin önemli olduğu düşünülen parçalar belirlenip analiz edilmiştir.

Metinler arasılık ise bir metne başka metinlerden gönderge ve metin arasında bir anıştırma yapılarak edebî metinlerde örneklerin kullanılması yöntemidir. Bu metinler kendinden önce anlam bütünlüğünü taşıyan metinlerin izlerini yansıtır. Değişim-dönüşüm, yer-bağlam değiştirme ve taklit metinler arasılığın temel yöntemlerindendir (Aktulum, 2000: 222-223). Bu çalışmada da metinler arasılık yöntemiyle de eserlerden alıntılamalar, roman karakterlerine göndermeler ile bu yöntem kullanılmıştır.

Tez çalışmasında bu tipin geçtiği eserlerin genel olarak edebiyattaki yansıması değerlendirilerek Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki bu tipi yansıtan eser kişilerinin özellikleri ile bir karşılaştırma yapılmıştır. Nitekim Cengiz Aytmatov'u besleyen çağdaş Kırgız nesrinde "küçük insan" ve yine o dönem içinde dolaylı olarak bu tipin öncülüğünü yapan eserler de bu açıdan değerlendirilmiştir. Tüm bunlara ek olarak Cengiz Aytmatov'un dünya edebiyatına ve sosyolojisine kazandırdığı "Mankurt" kavramının da "küçük insan" tipi ile ilişkisi dile getirilmiştir. Ayrıca "mankurtlaşma" ile "küçük insan" kavramları bireyin kimlik bunalımı ve özüne yabancılaşması olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma Evreni ve Örneklem

Çalışmamızın evrenini Sovyet öncesi ve Sovyet sonrasındaki döneme ait Cengiz Aytmatov'un hikâye, roman ve tiyatrolarında "küçük insan" tipini içerdiği tespit edilen sekiz eseri oluşturmaktadır. Bu eserlerden 6'sı roman (*Gülsarat, Ak keme, Kılım karıtar bir kün, Kıyamat, Çıŋgızhandın ak bulutu, Kassandra tamgası*) , biri hikâye (*Betme-Bet*), bir diğeri ise tiyatro (*Fudziyamada kadır tün*) türündedir. Bu çalışmada eselerin 2008 yılında "*Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı*" başlığı altında yapılan baskısından faydalanılmış, çalışmada kullanılan kısımlar ise tarafımdan Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu eserlerde ikisi (*Betme-Bet, Gülsarat*.) Cengiz Aytmatov tarafından doğrudan Kırgız Türkçesinde kaleme alınmıştır. Geriye kalan 6 eser (*Ak keme, Fudziyamada kadır tün, Kılım karıtar bir kün, Kıyamat, Çıŋgızhandın ak bulutu, Kassandra tamgası*) yazarın yakın bir dostu olan aynı zamanda kendisi de bir yazar olan Aşım Cakıpbekov, Aman Toktogulo ile M. Tölömüşev tarafından Kırgız Türkçesine çevrilmiştir.

Çalışmada incelenen eserler aşağıdaki gibidir:

1) "Betme-Bet" (*Litsom k litsu*, Yüz Yüze) (1957)

Cengiz Aytmatov'un ilk dönem eserlerinden olan "Betme-Bet" ilk kez 1957 yılında Kırgızistan'da Kırgızca olarak yayımlanmıştır. Eser Kırgız Türkçesi ile yazılmıştır. Yaşanılan bir olaya temas edilen hikâyede, İkinci Dünya Savaşı sırasında asker kaçaklarının durumu anlatıldığı bu eserde asker kaçağı olan İsmail'in bir gece komşusunun ineğini çalması ve eserin sonunda onu tutuklatan eşiyle yüz yüze gelmesi anlatılmaktadır. Eser birçok dile çevrilmiştir.

2) "Prosçay, Gül'sarı!," (*Gülsarat*, Elveda Gülsarı) (1966)

Eser Cengiz Aytmatov'un savaş sonrası dönemde kaleme aldığı (1962-1963) eseridir. İlk baskı 231 sayfadır. Eserin 1988 basımı toplu hikâyelerden oluşmakla birlikte 1978 basımı olup 644 sayfadan oluşmaktadır. 1963 basımı 231 sayfadır. Rusça yazımından çeviri ilse Aşım Cakıpbekov ile Aman Toktogulov tarafından gerçekleşmiştir. Eserde dönemin ünlü bir koşu atı olan Gülsarı ve sahibi Tanabay'ın kolhozlaştırma faaliyetleri sırasında yaşadıkları anlatılmaktadır. Eser Rusçadan İşveççeye, Almancaya, Bulgarcaya ve birçok dile çevrilmiştir.

3) "Belıy parohod" (*Ak keme*, Beyaz Gemi)" (1970)

Eser Cengiz Aytmatov tarafından ilk olarak Rusça kaleme alınmış olup Aşım Cakıpbekov tarafından Kırgız Türkçesine çevrilmiştir. İlk basımı 168 sayfadan oluşmaktadır. Eserin 1986 basımı 160 sayfadan oluşmaktadır ve Okul yayınevi tarafından basılmıştır. Isık Göl'de geçen olayda, sekiz yaşında bir çocuğun gözünden değerlere ihanet, hayal kırıklığı anlatılmaktadır. Küçücük dünyasında annesiz ve babasız bir çocuk olarak yaşayan eser başkişisinin dedesinden başka kimsesi yoktur. Eser Rusçadan İşveççeye Almancaya, Bulgarcaya ve birçok dile çevrilmiştir.

4) "Vosxojdeniye na Fudziyamu" (*Fudziyamada kadır tün* (1977), Fuji Yama'ya Çıkış) (1973)

Eser Cengiz Aytmatov ile Kazak yazar Kaltay Muhammedcanov'la birlikte Rusça kaleme alınmıştır. Bir tiyatro eseri olan Fuji Yama'ya Çıkış'ta İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri anlatılmaktadır. Bir şair olan Sabır'ın yaşadığı buhran sonucunda çekildiği münzevi hayat, arkadaşlarının yaptıkları Fuji Yama adlı dağın tepesindeki sohbetten anlaşılmaktadır. Eser birçok dile çevrilmiştir.

5) "İ dol'şe veka dlitsiya den'" (*Kılım karıtar bir kün*, Gün Olur Asra Bedel) (1980)

Rusça yazılan eser Aşım Cakıpbekov tarafından Kırgız Türkçesine çevrilmiştir. Roman en yakın dostu Kazangap'ı kaybeden Yedigey'in onu gömmek için Kırgızlar için kutsal bir mezarlık olan, Ana Beyit mezarlığına gittikleri süreçte geçmiş, gelecek ve şimdinin hikâyesini konu edinmektedir. Eser birçok dile çevrilmiştir.

6) "Plaha" (*Kıyamat*, Dişi Kurdun Rüyaları) (1986)

Cengiz Aytmatov tarafından Rusça kaleme alınmıştır. Aşım Cakıpbekov ile A. Toltogul tarafından Kırgız Türkçesine çevrilmiştir. 1988 basımı, Adabiyat yayınevi tarafından 352 sayfa olarak basılmıştır. Romanda bir hayvan katliamına tanık ve buna karşı olan Abdias'ın para kazanmak için düştüğü durum ve ölüme giden süreci anlatılmaktadır. "Novıy Mir" dergisinin 6, 8 ve 9. sayılarında yayımlandıktan sonra, "Ala-Too" dergisinin 1987'nin 11. ve 1988'in 1 ve 2. sayılarında yayımlanmıştır. Eser birçok dile çevrilmiştir.

7) "Beloye oblako Çingishana" (*Çıŋgızhandın ak bulutu*, Cengiz Han'a Küsen Bulut)" (1986)

Cengiz Aytmatov tarafından Rusça yazılan eser Aşım Cakıpbekov tarafından Kırgız Türkçesine tercüme edilmiştir. Cengiz Han'ın en büyük hayali Batı seferini gerçekleştirmektir. Savaş kuralları gereği doğurmanın yasak olduğu bir dönemde iki sevgili Togulan ve Erdene'nin yaşadıkları ve ölüme giden süreçleri anlatılmaktadır. Eser pek çok dile çevrilmiştir.

8) "Ruhaniyat" (*Kassandra tamgası*, Kassandra Damgası)" (1996)

Bağımsızlık dönemi sonrasına eseri olan roman Cengiz Aytmatov tarafından Rusça kaleme alınmış olup M. Tölömüşev arafından Kırgız Türkçesine çevrilmiştir. 1996 basımı, Kırgızistan yayınevi tarafında 254 sayfa olarak basılmıştır. Bir bilim uzmanı olan Filofey'in insanlığın geleceğini ilgilendiren bir konuda yaptığı keşifle insanlarda bir değişim uyandırmayı amaçlamaktadır. Ancak dramatik bir şekilde hayatı sonlanır. Eser birçok dile çevrilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

"KÜÇÜK İNSAN" KAVRAMI VE EDEBİYAT

1.1. "Küçük İnsan" Kavramının Ortaya Çıkışı

"Küçük insan", 19. yüzyıl klasik Rus edebiyatında ortaya çıkmıştır. Bu tipin sosyal hiyerarşide toplumun alt tabakasını yansıtığını söylemek mümkündür. Nitekim yoksulluk, güvensizlik gibi etmenler bu tipe mensup kişilerin ruhsal dünyalarını belirleyen ve olay örgüsüne hükmeden önemli bir olgudur. Bu kavram sıradan insan hayatına olan yaklaşımı farklı şekilde ele almaktadır. Bürokratik ortamın adaletsizliğinden ve çaresizliğinden doğan bu kavramın arkeolojisi Belinski'ye dayanmaktadır.

"Küçük insan" konusu, kökenleri antik dönemlere kadar uzanan bir edebî izlektir. Bu tipe yönelik ilgi, özellikle M.Ö. 3–4. yüzyıllarda gelişen Yeni Attika komedyasında belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Söz konusu komedya türü, toplumsal koşulların değişmesiyle birlikte siyasî söylemin kamusal alanda sınırlanması sonucu, bireysel yaşamın ve gündelik hayatın incelikli betimlenmesine yönelmiştir. Böylelikle edebiyat, politik konulardan uzaklaşıp sıradan bireyin, yani "küçük insan"ın özel yaşamını ve ahlakî özelliklerini konu edinmeye başlamıştır. Menandros, Philemon (M.Ö. yaklaşık 361–263) ve Diphilos (M.Ö. yaklaşık 350 doğumlu) gibi yazarlar tarafından kaleme alınan 300'ü aşkın oyun arasından yalnızca çok azı günümüze ulaşabilmiş olmasına rağmen, bu eserler Roma komedyası üzerinde derin bir etki yaratmış; Roma aracılığıyla da Avrupa tiyatrosuna (örneğin William Shakespeare ve Molière'in yapıtlarına) önemli ölçüde yön vermiştir. Daha sonra, "küçük insan"ın hayata bakış açısı, iktidarın ahlâkî yozlaşmasını gözler önüne seren Juvenal'in hicivlerinde kullanılmıştır. Ortaçağ Rus edebiyatında, Sürgün Daniel'in (13. yüzyıl) "Yakarışı", "küçük insan"ın hayata bakış açısına bir örnek olarak kabul edilebilir (Matevosyan, 2018:1)

19. yüzyıl Rus edebiyatında öncelikle "alt sınıflardan insanlar" anlamında kullanılan "küçük insan", ilk olarak 1840 yılında edebiyat eleştirmeni Vissarion Belinski tarafından yazılan "Akıl Belası (*Gore ot uma*)" adlı makalede "sıradan bir adam" anlamında kullanılmıştır (Belinski, 1839). O dönem "küçük insan" için bir komediden bir trajedi çıkabilmiştir. 19. yüzyılın sonunda Rus toplumunun bürokratik

sistemi içinde, devlet ilişkilerinde zayıf "küçük insan", "küçük insan" tipine dönüşmüştür (Fençuk, 2015: 138). Rus edebiyat tarihçisi A. N. Nikolyukin tarafından düzenlenen edebiyat terimleri ve kavramları ansiklopedisinde edebiyattaki "küçük insan" kavramının, psikolojik ve davranışsal olarak düşük bir sosyal statüye sahip olmaları gerçeğiyle birleşen çeşitli kahramanlara atfedilebileceği söylenmektedir. Genellikle "küçük insan", "önemli bir kişiye", bir devlete veya topluma karşıdır ve "küçük insanlar" hakkındaki eserlerin içeriği genellikle kahramanın endişelerinin, huzursuzluklarının, denemelerinin, sıkıntılarının tasvirine indirgenir (Gavrilova, 2021: 51). Bu terim, Rusça literatürde *malen'kiy çelovek/malen'kiye lyudi*, İngilizce literatürde *little man*, Kırgız Türkçesinde karşılığı *kiçine kişi(ler)* olarak kullanılır. Kavram toplumdan topluma değişebileceği gibi genel olarak halkın alt katmanının temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu kişiler sosyal eşitsizliğe maruz kalmış, herhangi bir özel yetenekten yoksun, karakter olarak da zayıf insanların temsilcileridir. Bu kavram zaman içinde psikolojik, sosyolojik, siyasî birçok etken çevresinde derinleşmeye ve gelişmeye başlamıştır.

İlk olarak bu kavram, edebiyatın demokratikleşmesi nedeniyle yazarların ilgisini çekmeye başlayan üçüncü sınıfın temsilcilerini ifade etmiştir. Ana karakterlerin haydut veya kurban gibi davrandığı birçok "geriye dönüş" hikâyesi ortaya çıkmıştır. Mihail Dimitriyeviç Çulkov'un *Prigojaya povariha* "Güzel Aşçı" hikâyesi, Daniel Defoe'nin *Moll Flenders* adlı romanının olay örgüsünü sunar ve maceracının serüvenleri okuyucuyu cezbeder. Yavaş yavaş, haydut kahramanların yerini duygusallığın öne çıktığı, acı çeken kahramanlar alır (Murzak, 2007:1). Karamzin'in, "küçük insan" dünyasını keşfeden ilk yazar olduğu söylenmektedir. En büyük etkisi, trajik bir romantik ilişkiden sonra intihar eden bir köylü kızının hikâyesi olan "Zavallı Liza" (*Bednaya Liza*, 1792) dır. Karamzin'in bu eseri, Puşkin, Gogol, Çehov ve Dostoyevski gibi geleceğin yazarlarının önünü açmıştır (Khanjani; Fallah Binakar, 2017: 33). "Küçük insan" tipine ilk değinen yazar olarak Karamzin ve eseri "Zavallı Liza" olarak görülse de Puşkin'in "Menzil Müdürü" ve Gogol'ün "Palto" adlı eserleri bu alanda öne çıkan eserler olmuştur. Rus sosyal yapısı altında ezilen insanların anlatıldığı "Zavallı Liza" adlı eserin önemi ilk kez köylü kadın bir karakterin edebiyat eserlerine başkişi olmasıdır. "Küçük insanlar"ın yaşamı ve Rus toplum düzeninin anlatıldığı konularda eserler veren Karamzin, yaşamları da kendileri kadar silikleşen ve ölümleri de bir o kadar silik bir şekilde sonlanan insanlara yer vermiştir. Baskıcı toplum düzeninde insanî

duygulara yer yoktur. Karamzin'in "köylüler de sevebilir…" deyimi bu durumu açıkça göstermektedir (Çetinkaya, 2015: 38-39).

"Küçük insan" tipi, J.J. Rousseau ve çağdaşlarının eşitlik fikirlerinin Rusya'da kökleşmeye başlaması ve santimantalizm etkisindeki Rus edebiyatında köylülerin duygularına yer verilmesi bu tipin oluşmasına imkân sağlayan etkenlerdir. Toplumsal olaylar "küçük insan" tipinin ortaya çıkmasında önemli rol oynar. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'daki baskıcı rejim, derebeylik, Aralık isyanı, sıkı denetimler gibi olumsuzlukların artması neticesinde hümanizm, merhamet, sevecenlik duygusu ortaya çıkmış küçük düşürülen, hakaret edilen insanların sorunlarına eğilim başlamıştır (Küçük, 2012: 26).

Oliver Goldsmith'in "Wakefield Rahibi" (1766) adlı romanı, hâlâ "küçük insan" tipini ele alan ilk Avrupa edebiyatı eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Roman, bu konuya özgü bir olay örgüsünü baştan çizer: Yoksul bir adamın zulmü ve kızının bir toprak sahibi tarafından baştan çıkarılması. Dolayısıyla, edebiyatta "küçük insan" tasvirinin uluslararası ve çok uluslu bir geleneğe sahip olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır (Matevosyan, 2018: 1).

"Küçük insan"a dair oldukça kapsamlı bir bilimsel tanım aşağıdaki alıntıda verilmiştir:

> "Bu insan, özellikle toplumsal açıdan küçüktür; çünkü hiyerarşik merdivenin en alt basamaklarından birinde yer alır. Toplumdaki yeri ya çok küçüktür ya da hiç fark edilmez. 'Küçük' olarak anılmasının bir diğer nedeni de, onun manevi dünyasının ve arzularının son derece dar, yoksun ve türlü yasaklarla dolu olmasıdır. Tarihsel ve felsefi sorunlar onun için yoktur. O, yaşamının dar ve kapalı ilgi alanları içinde yaşar." (Şurupova, 2014:120).

"Küçük insan" gerçekten de hiyerarşik merdivenin 'bodrum katında' sefil bir varoluş sürdürür. Ancak "küçük insanlar" toplumun farklı kesimlerine ait olabildikleri için, onların toplumsal etki alanı da dikkate değer ölçüde genişler (Guseynova, 2020: 242).

19. yüzyıldan beri edebiyatta karşımıza çıkan "küçük insan" tipine edebiyat araştırmalarında "küçük" sıfatının verilmesinin nedeni eserdeki karakterin toplumdaki yeri ya da eserin geçtiği ortamdaki sosyal konumu veya toplumun edebî figüre verdiği değer ile ilişkilidir. Kahramanların küçük sayılmalarının sebebi ise toplumdan topluma değişiklik göstermekte, ancak genel itibari ile meşgalelerinin basit, manevi dünyalarının dar, haklarının sınırlı olmalarından kaynaklanır. Bu kahramanlar yaşamlarını sadece

kendilerini ilgilendiren dar bir çevrede ve kısıtlı alanlarda sürdürürler. Genellikle emir altında çalışarak amirlerinin isteklerini yerine getirmekten, onları memnun etmekten başka gayeleri bulunmaz. Burada daralma ve küçülmenin nedenleri bireyin yetişme tarzına, karakteristik özelliklerine bağlı olabileceği gibi bazı siyasî, kültürel etkilerin sonuçlarından da ortaya çıkabilir (Cumakunova, 2018: 167). Onlar, toplum tarafından yadırganan, içe dönük, öz güveni olmayan, yoksul, ezilen, hor görülen insanlardır.

"Küçük insan", aslında düşük bir sosyal konuma, yani eğer varsa fazla dikkat çekmeyen en düşük sosyal hiyerarşi ve insan konumundan birine atıfta bulunur; çünkü onun dünyası ve idealleri küçük, aynı zamanda kısıtlıdır; ayrıca çeşitli engeller ve sorunlarla karşı karşıyadır. Başkalarının dikkatini çekmez, tamamıyla unutulur ve aşağılanır. Hayatında küçük sevinçler mevcuttur ve sorunları önemsiz görülür; hatta dikkate değer görünmemektedir. "Küçük insan" bilinçsizce ve tamamen ölü gibi yaşar. Ancak bazen şartlara göre ve ruhlarının feryadına uygun olarak otoritelere karşı savaşmaya ve adaletsizliği durdurmaya çalışırlar (Khanjani, Fallah Binakar, 2017: 33). Nitekim bu başkaldırı, içinde bulunduğu düzeni değiştiremeyeceğini bildiği hâlde gerçekleşir. Bu onun sorunlara karşısında içinde oluşmaya başlayan acizliğe karşı bir protesto ruhudur.

Literatürdeki "küçük insan"ın temelde iki seçeneği vardır: Toplumun değerlerini benimsemek ya da daha sık olarak delilik veya ölüm ya da her ikisi tarafından yok edilmektir. Bu tipin hayata boyun eğmesi, adaletsiz bir sosyal sistemin önünü açmış ve kötü niyetli bir yaratık olarak resmedilmiştir (Marullo, 1981: 101). Hiyerarşik merdivenin alt basamağının bir parçası olan bu tip, hayatî çıkarlarının dar ve kapalı bir çemberi içindedir. Belirli bir yönde özgürdür. Hiçbir zaman bununla ilgili bir yakınmada bulunmaz.

Kavramın ortaya çıkması santimantalizm akımı ile ilişkili olduğu bazı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir (Çetinkaya, 2015). Ancak "küçük insan" kavramının ortaya çıkışında realizm akımının tesiri son derece önemlidir (Çelikateş, 2016). Realizm akımında 19. yüzyıl dünyasının bireyin iç dünyasında yarattığı büyük değişimler tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilir. Dolayısıyla toplum ve çevre ekseninde insan gerçekliğinin ön plana çıkarılarak yansıtıldığı eserlerde "küçük insan" tipinin ortaya çıkmasının nedeni bireyin ruhsal derinliğinin analizi, bireyin içsel gerçekçiliği, insanı tanıma düşüncesidir. Bu da sıradan insan hayatlarının ön plana çıkması dolayısıyla "küçük insanlar"ın da edebiyata dâhil olmasını sağlamıştır.

Yazarlar, şaşaalı hayatların yanı sıra sıradan insan yaşamını da eserlere yansıtma düşüncesi ile bu konuyu değerlendirmeye başlamıştır. Söz konusu tipin ilk örneği Aleksandr Puşkin'in "Menzil Müdürü" (1831) hikâyesinin başkişisi Samson Virin üzerinde görülmektedir. Nitekim bu tip, Nikolay Gogol'ün "Palto" (1842) adlı eserinin başkişisi Akaki Akakiyeviç ile zirveye taşınır (Küçük, 2012: 27). Puşkin ve Gogol eserlerinde "küçük insan" tipini ele alırken en sıradan insanın bile toplumun sempatiye, dikkate ve desteğe layık bir bireyi olduğunu hatırlatmaya çalışmışlardır. Böyle bir yaklaşım daha sonra 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında Anton Pavloviç Çehov, Aleksandr İvanoviç Kuprin, Maksim Gorki, Leonid Nikolayeviç Andreyev, Fyodor Sologub, Arkadi Timofeyeviç Averçenko, Sergey İvanoviç Şmelev, Sergey Yuşkeviç gibi Rus edebiyatının önde gelen yazarlarının bu konuya eğilim göstermelerine sebep olmuştur. "Küçük insan" tipinin trajik yanını Rus şairi Apollon Aleksandroviç Grigoryev "kokuşmuş ve karanlık köşelerin insanı" (Zel'doviç; Livşits, 1975: 411) olarak nitelendiriyorken Pyotr Vayl "Büyük Rus edebiyatının küçük insanları o kadar küçüktü ki onun daha da küçülmesi imkânsızdı. Bir değişiklik yapılacaksa, ancak genişleme yoluyla yapılabilirdi. Bizim klasik edebiyat geleneğimizin takipçileri olan Batılı yazarlar işte bu yoldan gittiler. Bizim küçük insanlarımızdan küresel ölçütteki kahramanları yarattılar, örneğin Kafka, Beckett, Camus'nun kahramanları gibi" ifade etmektedir. Vayl, konuyu sosyalist realizm metodu ile tescillenen Sovyet edebiyatına getirerek "…Sovyet kültürü Basmaçkin'in paltosunu yaşayan küçük adamların omuzuna attı. Onlar hiçbir yere gitmediler, sadece ideolojik yüzeyden çekilip alındı, edebiyatta ise öldürüldüler" (1992: 228) demiştir.

Yazarların bireyin bulunduğu toplumsal çevre ile toplum arasındaki ilişkilerden, sıradan insanın günlük yaşamındaki acı gerçeklerinden kaçınmadıklarını, olayları gözlemleyip çözümleme üzerinde durduklarını söylemek mümkündür. Bu durum "küçük insan" tipine olan yaklaşımı temellendirmeye olanak sağlamıştır. Zira santimantalizm akımı duygu merkezli bir akımdır. Santimantalist eserler başlangıçta salt duygulardan ibaret olmamıştır. Bu akımda duygu ve sezgiler toplum içindeki davranış ve tutumlara göre değil, erdemlilik ve erdemsizlik üzerine şekillenir. Santimantalizm akımını yansıtan romanlar genellikle kadın karakterler üzerine kuruludur. Kadın konulu olan bu eserler, okurun sempatisini kazanacak ve onun duygularını aktaracaktır. Bu yüzden eserlerde "biçare, bedbaht, zavallı" ifadelerine yer verilir (Karakoç, 2021: 97-99). Eserdeki aşklar mutlu bir bitişin olmadığı, sonu hayal kırıklığı, intihar, baygınlıkla ya da haykırışla biten imkânsız aşklardır (Çetinkaya, 2015: 22). Santimantalist eserlerde insana dair duygulara önem verilmektedir. Realizmde görülen sıradan insan hayatındaki gerçeklik anlayışından ziyade santimantalizmde sıradan insanın iç

dünyasına dair anlatımlar yer almaktadır. Santimantalist eser "Zavallı Liza"daki köylü kızı olan Liza aşktan duyduğu acının etkisiyle duygularına yenik düşerek intihar eder. Annesini, babasını hatta yerini yurdunu kaybetmesi düştüğü bedbahtlığın göstergesidir. Söz konusu eser kişisinin yaşadığı hayal kırıklığı, duyguları hikâye boyunca hissedilmektedir. Buradaki "küçük insan" Liza'nın duyguları, iç dünyası yoğun bir şekilde resmedilir.

19. yüzyılda ortaya çıkan realizmle edebiyatta sosyal eşitsizliği yansıtmak, toplumun ezilen tabakasına yönelme, burjuva anlayışını eleştirme, olayları tüm gerçekliğiyle ortaya koyma düşüncesi ön plana çıkarmaktadır. Realizmde insana dair gerçeklik, gözlem, insan ve toplum, çevre tasvirleri, objektiflik önem kazanmaktadır. Nesnelliğin ön planda olduğu bu akımda duygular ve hayaller geride kalmaktadır. Gözleme dayalı bir akım olması neticesinde gerçeğe bu denli önem verilmesi toplum ve birey gerçekçiliğini ortaya çıkarır. Bu doğrultuda edebî eserlerde toplumun her kesimine hitap eden gerçekçi ve toplumun bir parçası olan bireylerden oluşan kahramanlar mevcuttur (Çetişli, 2020: 90). Eserlerdeki kişilerin tüm yönleri ayırmaksızın çizilir. Konular ise hayatın gerçekliklerinden ibarettir. Sanatçı gerçeği basit konular üzerinden küçük ayrıntılarda bulur. Ki burada "küçük insan" tipinin karakterleri toplumun bir parçasını oluşturmaktadır. Karakterlerin özellikleri gerçekçi bir üslupla ifade edilir

Psikanalist William Reich "Dinle Küçük Adam" eserinde "küçük insan" için "küçük adam", "sıradan insan" "bayağı adam" (2011: 15) tabirlerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Yeni dönem içinde bu insana "sıradan bir insan çağı"nın başladığını bildirdiğini dile getirmektedir. Yaşamın çeşitli alanlarında yer alan bu insanlar, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmuşlardır. Kurdukları bu köprü içinde özgürlükleri kısıtlanmıştır. Bu da "küçük insanlar"ın yaşamında birtakım kısıtlamaları doğurmuştur.

Gerçekliğin temel niteliklerinden biri olan bütüncüllükten dolayı edebî eser konularında bir genişleme mevcuttur. Sadece iyi, güzel, soylu konular eserlerde kullanılmaz. Gerçekliği oluşturan her şey eserlerin konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca günlük hayatın önemsiz görünen ayrıntıları da edebiyat sanatında incelenmeye uygun görülür. Sıradan hayatın önemsiz detayları, eser anlatımını çok yönlü kullanmak, kahramanların iç dünyasını, hayata olan bakış açısını sergilemek, anlatılmak isteneni canlandırmak ve doğal bir seyir vermek açısından yararlı olduğu düşünülmektedir. Toplum tarafından yadırganan, ayıp görülen davranışları yansıtma durumu da realizmin hayatı tüm yönleriyle aktarma ilkesine bağlıdır (Aytaç, 2016: 61). Nitekim "küçük

insan" tipine mensup olan karakterlerin yadırganan davranışları eserlerde olduğu gibi aktarılmış, manevi dünyaları olayların seyrini ilerletecek şekilde kaleme alınmıştır.

"Küçük insanlar"ın manevi dünyaları içinde uğraştıkları basit meşgaleler özgürlük alanlarında kısıtlamalar doğurur. Zira kendileri öz becerilerini geliştirme yetisinde olamazlar. Sıradan koşullar altında bile eleştiriye uğrarlar ancak kimse onları bu konuda uyarmaz:

> "Beni kendi efendim ve dünyanın efendisi yapmayı vaat ediyorsunuz, ama kendi kendime nasıl egemen olacağımı, eylem ve düşüncelerimdeki yanlışlarımı bana açıklamıyorsunuz!" (Reich, 2011: 16)

Realizm akımına mensup yazarlar, sıradan koşullar altında yaşayan insanların hayatlarında büyük bir dramın olabileceğine inanmaktadırlar. En sıradan sanılan hayatlarda cahil, bilgili, zengin, yoksul her çevreden insanın eserlere konu olabileceği düşüncesi, sıradan insana olan yaklaşımı göstermektedir (Erkman-Akerson, 2019: 138-139). Bu açıdan bakıldığından "küçük insan" tipinin realizmle bağdaştırılması şaşırtıcı değildir. Bu tipe mensup karakterlerin dünyası toplumun her kesimine ait, yaşantıları kendileri kadar sıradan olan insanların dünyasıdır.

Toplumsal yaşamı eserlerde ele almayı ilke edinen bu akımda, karşıt ve karmaşık kuvvetler çatışması yaşanır. Eser kişisinin bulunduğu toplumun düzeni, kahramanın karakterini ve davranış biçimini yansıtırken diğer taraftan çevre ile kahraman sürekli mücadele hâlindedir. Birey yaşamına devam edebilmek ve mutlu olabilmek için toplum tarafından dayatılan tutum ve davranışlar karşısında mücadeleci olmak zorundadır (Erkman-Akerson, 2019: 140). Realizm akımında karakter analizi mühimdir. Savaşı konu alan realist bir yazar eserlerinde küçük bir subayı veya eri güçlü bir generale yeğler. Örneğin Napolyon gibi olağanüstü bir generalin gücü ait olduğu sınıfın merkezinden uzaktır. İhtiras timsali olan bu generalin karakter analizini yapan yazar için önemli bir kişilik olsa da geleneği yansıtan bir yazar için dikkate değer bir kişilik değildir. Bu yazar, aynı çağı yaşayan insanlarla yakınlığı bulunmayan böyle bir karakteri anlatmaya gereksinim duymaz. Realist yazarların silik kişilere temayül göstermelerinin nedeni budur (Yetkin, 1967: 49-50). Toplumun geri planında kalmış bu kişiler "küçük insan" tipinin bir özelliğidir.

19. yüzyılda Puşkin, Gogol, Nekrasov, Lermantov, Tolstoy, Dostoyevski ve Çehov gibi adından söz ettirmiş yazarlar halkın içinde olmayı başararak yaşadıkları dönemin sosyal hayattaki tezatlıklarını, Rus halkının iç dünyasını ve insanların hayattan

duyduğu arzu ve istekleri konu alan eserler yazmışlardır (Elmacıoğlu, 2019: 83). 1861 yılında II. Aleksandr'ın köleliği kaldırmasından sonra birçok yenilik bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu açıdan Puşkin, Gogol, Turgenev, Dostoyevski, Tolstoy, Lermantov gibi yazarlar eserlerinde tarihî, sosyo-kültürel sorunları dile getirmiş, birçok Rus aydınını fikri açıdan etkilemiştir (Karaca, 2004: 158). Dostoyevski'nin eserlerinde doruk noktasına ulaştıktan sonra "küçük insan" tipi, 1890'lı yıllarda bir dönüşüme uğramıştır. Ekonomik ve siyasî sarsıntılarla dolu bu dönem, irade sahibi insan tipine, yani kahramana yönelişi beraberinde getirmiştir (Şum, 2005:248).

Gerçekçiliğin temel ölçütü "tip" üzerinden belirlenir. Tip genel ve özel olarak karaktere kıyasla yapısal bir bileşimden oluşmaktadır. Roman kahramanları tipleştirilirken yalnızca onların ferdî özelliklerinden yararlanılmaz. Aynı zamanda tarihî zaman diliminde yaşayan insan ve oluşturulan toplumunun tüm nitelikleri "tip" üzerinde karakterize edilir (Gürsel, 2007: 20). George Lukacs "Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı" başlıklı kitabında da bu konuya değinmiştir. Lucas "Bir hikâye kahramanı ancak öz benliği toplumdaki nesnel güçlerce belirlendiği zaman teknik anlamda tipik bir kahramandır" der (1975: 141). Böylece ferdî ve toplumsal davranışların toplandığı tarihin süzgecinden geçen bu tipik kişiler, tipleştirme sonucu somut özellikler taşır.

Bu kavram başlangıçta, sınıfsal olarak alt tabakadan gelen "sıradan" insanı ifade ederken Rus edebiyatında psikolojinin gelişimiyle birlikte, bu tip daha karmaşık bir psikolojik portre kazanmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısındaki eleştirel gerçekçilik eserlerinin en yaygın karakter tipine dönüşmüştür (Speşilova, Kultışeva, 2020: 235) Edebiyatın demokratikleşmesinin başlangıcına işaret eden "küçük insan"ın ortaya çıkışı, "küçük insan" tipinin gelişimi ile doğrudan ilişlidir. Bunun en net örneği Fyodor Dostoyevski'nin eserlerinde ("Ezilenler", Dostoyevski'nin romanının adıdır) temsil edilen "aşağılanmış ve hakarete uğramış" insan tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Krasovskiy, 1998). 19. yüzyıl Rus edebiyatında karakterlerin özellikleri. 19–20. yüzyılların eleştirel realizm temsilcilerinin edebî yaratıcılığı üzerine yapılan araştırmalarda, "küçük insan" ve "gereksiz insan" kahraman tipleri oldukça ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Ancak şu da belirtilmelidir ki, zaman zaman karakterlerin tamamen kendilerine özgü tipik özellikleri net bir şekilde ayırt edilememekte ve bu da belli bir karışıklığa yol açmaktadır. Örneğin, nitelikleri bakımından "küçük insan" kategorisine giren bir kahraman, yanlışlıkla "gereksiz insan" olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı durum bunun tersi için de geçerlidir (Guseynova, 2021-241-242).

Öte yandan sosyalist realizmle tescillenen Sovyetler Birliği'nde 1934 yılında yapılan bir kongrede edebiyat sanatının nasıl olması gerektiği üzerine yapılan konuşmalar, sosyalist realizm kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Açılış konuşmasını Jdanov'un yaptığı kongrede sanatın tanımı, ne olduğu bir kenara bırakılıp nasıl olması gerektiği sorgulanmıştır (Moran, 2002: 53). Bu dönemde sanatçılar, yazarlar, eleştirmenler çeşitli baskılara maruz kalmışlar, bazı araştırmacılar ise gözden düşmüş ve çalışmaları engellenmiştir. Bu sanat akımına göre bir edebî eser yazılırken en çok dikkat edilecek husus kahramanın özellikleridir. Rus edebiyatında daha önce eserlerde kaleme alınan konulardaki kahramanlar zeki ve aydın tipler olmalarına rağmen aynı zamanda karamsar tiplerdir ve bu tipler bir kenara bırakılmalıdır. Olumlu kahraman tipi işçi sınıfından seçilmelidir. Bu edebî kahraman, toplumun çıkarlarını gözetmeli ve kendi gereksinimlerini bu çıkarların gerisinde tutmalıdır, birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkilerden toplum için vazgeçmelidir. Toplumsallığı üstün tutan kahraman bireyselliği saf dışı bırakır. Toplumun çıkarlarına göre hareket eden kahramana bir kutsiyet atfedilir. Böylece yüceltilmiş ütopik kahramanlara dönüşürler (Erkman-Akerson, 2019: 196-197). Sosyalist realizm "yazarın içinde yaşadığı topluma gerçeklik niteliği gösteren yani o toplum için tipik olan konulara öncelik vermek" (Aytaç, 2016: 60) şeklinde tanımlanabilir. Eser kahramanları topluma ait bir kimlik edindiğinden dolayı bu kimlik olumlu kahramanın özelliklerine uygun bir şekilde yansıtılmaktadır. Örneğin Cengiz Aytmatov'un *Gülsarat* romanında Tanabay karakteri olumlu kahraman tipine örnektir.

Gorki, "küçük insan" tipi temelinde "küçük ama büyük" insan şeklinde yeni bir formül geliştirir. Bu, içsel bir hiyerarşiye sahip bileşik bir karakter yapısıdır. Bazı küçük insanlar yeni hakikate kendiliğinden ulaşarak birer lider hâline gelirler. Diğerleri ise, daha az eğitimli ya da daha zayıf olanlar, liderlerin öncülüğünde şekillenen, "yeni ve sağlıklı bir atmosferin" hâkim olduğu yeni tip kolektif içinde, yönlendirici ideolojinin hakikatine nüfuz ederler ve böylece onlar da sosyalizmin "kristal sarayı"nın kurucularına dönüşürler. Bu tür bir ikili yapı, Gorki'nin "Ana" adlı romanında Pavel Vlasov ve Pelageya Nilovna karkaterleri ile ilk kez belirginleşir. 1930'lu yıllarda ise Gorki'nin kamusal söyleminde bu merkezi karakter yapısının iki temel bileşeni; "kitle içinden çıkan öncüler" ile "kitlelerin yaratıcı öncüsüyle omuz omuza yürüyenler" hâline gelir (Şum, 2005:249).

"Küçük insan" kavramı otorite karşısında ezilen, önemli nitelikler gelişen "büyük insan"lardan ayrılmaktadır. "Küçük insan"dan "büyük insan" doğabilir. Bir

zamanlar “küçük insan” olanlar da kişiliğinde geliştirdiği önemli niteliklerle birlikte “büyük insan”a dönüşebilir. “Küçük insan” düşünce ve eylemlerini geliştirmeye önem vererek, neyi nereye koyacağını bilerek büyümeye başlar. “Küçük insan” büyük bir görevi yerine getirmeye çalışınca üzerine düşen küçüklükten ve sıradanlıktan doğan tehlikenin ayrımına varmayı öğrenmiştir. “Büyük adam, ne zaman ve niçin küçük adam olduğunu biliyor. Küçük adam, küçük olduğunu bilmiyor ve bunun bilincine varmaktan korkuyor” (Reich, 2011: 17-18). Bu küçüklük içinde “küçük insan” güç ve büyüklük düşünün arkasına sığınır, ayrıca kendinden daha güçlü insanların büyüklüğüne ve gücüne inanmaktadır. Kendisiyle gurur duymaz, algılamadığı şeylerin peşine düşer. Bir şeyi ne kadar çok anlamazsa, o şeye büyük bir inançla bağlanmakta ve anlamını kolayca kavradığı düşüncelerin doğruluğuna inanmamaktadır.

1.2. Edebiyatta “Küçük İnsan”

Realizmin etkisiyle ortaya çıkan “sıradan insan figürü” bireyin tüm yönleriyle ele alınmasını sağlamış, böylece bireyin sıradan toplum hayatı içindeki konumuna ve istenmeyen bir figür oluşuna çeken “küçük insan”, “küçük adam”, “gereksiz insan” “sıradan insan” gibi tanımlamalar ortaya çıkmıştır (Reich 2011; Fallada 2003: Turgenev 2013; Çakmakçı 2008). Bunların içinde “küçük insan” şehir hayatı içinde yok olmaya başlayan, toplum tarafından değerli görülmeyen, pasif kişilikli insanı anlatır. Yaşamları çevreleri tarafından önemsenmez. Bu insan toplumsal hayatta yaşadığı kötü koşulların etkisiyle umutsuz olan, sosyal adaletsizliğe maruz kalmış yazınsal bir tiptir. “Küçük insanlar” sınıfsal ayrımın yapıldığı bir toplumda, zor şartlarda yaşamalarına rağmen genellikle mütevazı, ağırbaşlı, gösterişsiz, sakin kişiliklerini korumaktadırlar.

Rus edebiyatında ortaya çıkan bu kavram, çar döneminin baskıcı rejimi tarafından ezilen, hor görülen, yaşamlarını küçük bir alanda devam ettirmeye çalışan, birçok zor koşulun altında yaşayan, bulunduğu çevrede saygı göremeyen ve o çevrenin dışına çıkmamış insanlar için kullanılan bir edebî kavram olmuştur. Bu tip, Rus edebiyatında sıradan insanların da eserlere konu ve eser başkişisi olabileceklerini göstermiş ve Rus edebiyatına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Çelikateş, 2016) Sıradan hayatın sıradan kişiliklerini yansıtan bu tipin karakteristik özellikleri toplumdan topluma değişebilmektedir. Rus edebiyatında başlayarak dünya edebiyatlarına yayılan bu tipin modern dünya algısı ile farklı özelliklerinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Genel olarak “küçük insanlar” zorlu koşulların etkisi ile sosyal adaletsizliklerin kurbanı olurlar. Bu kişiler genellikle “önemli kişi” imgesi ile kişileştirilen baskıcı bir

mekanizmanın etkisi ile küçülürler. Küçülen insanların özellikleri yaşamdan korku duymaları, alçakgönüllü olmaları ve uysallıktır. Bununla birlikte bu kişiler mevcut düzenin adaletsizliklerinden yakınan, gururlu ve hatta isyan duygusu ile hareket edebilen karakterlerdir. Ancak bu durum bulundukları koşulları değiştirmeye yol açmaz. Bulundukları koşulların kurbanı olan "küçük insanlar"ın, hayatta mücadele ettikleri tek bir gaye vardır, başka büyük hırsları ve hedefleri yoktur. Hayatta basit meşgalelere sahip bu kişilerin özel yetenekleri yoktur ve dikkat çekmeyen bir karakter yapıları vardır.

Genellikle "küçük insan", araştırmacılar tarafından koşulların kurbanı, sosyal konumunun rehinesi, sıkıntılı, acıma ve sempati uyandıran bir kişi olarak yorumlanır.

"Küçük insan" tipinin gelişiminde sadece toplumsal bir yön belirleyici değildir. Bireysel sorumluluklardan kaçınan bu tip, toplum dışında biri ya da bir şeyden kaçınma arzusunu da temsil etmektedir. Çalıştığı yerdeki yetkililerin bu insana olan tavırları ve bu tavırların doğurduğu sonuçların ve başına gelen tüm talihsizliklerin toplumsal konumundan kaynaklandığına dair bir inancı vardır ya da dış kontrol odaklı[6] olması sebep gösterilebilir. 19. yüzyıl klasik Rus edebiyatı eserlerindeki "küçük insan" tiplerinin kötü yaşam koşullarına sahip olmalarının nedenleri toplumsal, siyasî, ailevî ve kritik olaylar ya da Juçkova'nın da belirttiği gibi bireyin yaşadığı olumsuzlukların sorumluluğunu başkasına yüklemesi de başka bir deyişle dış kontrol odağı da olabilir:

> "Küçük insan tipinin gelişimindeki sosyal yönün bu imaja içkin olmadığını, küçük insanın kişisel sorumluluktan kaçınma arzusunu temsil eden seçeneklerden yalnızca biri olduğunu, onu bu durumda toplum dışında birine veya bir şeye atfedildiğini iddia ediyoruz. Yetkililere sitem etmesi, tüm talihsizliklerden sosyal statünün sorumlu olduğu inancı, dış kontrol odağı için seçeneklerden biridir. Psikolojide, dış kontrol odağı, bir kişinin faaliyetlerinin sonuçlarının sorumluluğunu dış çevreye atfetme eğilimini karakterize eden bir niteliktir. 19. yüzyıl Rus edebiyatı eserlerinin analizi gösteriyor ki küçük insan mutsuz bir yaşamın nedenlerini aile, sosyal, politik, ölümcül olaylarda bulabilir, ancak sorumluluğun başkasına devredilmesi, yani dış kontrol odağı değişmeden kalır" (Juçkova, 2016a: 61).

Rus edebiyat araştırmacı Anikin'e göre "küçük insan" kavramının tanımı, edebiyat eleştirisinde gerçek bir köklü geçmişe sahiptir. Araştırmacılar, "küçük insan" temasının kaynağının, her şeyden önce, bu tipin anlamsal merkezini oluşturan İncil

[6] Psikolojide dış kontrol odaklı birey, yaşadığı olayların sorumluluğunu çevre etkisi ile olduğunu düşündüğü için kontrol sahibi değildir ve yaşadıklarına daha teslimiyetçi yaklaşır. Daha pasif kişiler olan bu bireyler, kendileri başkalarının kontrolü altında düşünürler ve başkalarına olan güven duyguları fazla gelişmiş değildir. Dış kontrol odağına sahip olan bireyler, bir olay ya da durum içinde kendilerini öğrendikleri bir çaresizlik içinde hissederler ve durumu kabullenmeye meyillidirler (Tosun, Geçer, Kaşıkcı, 2016: 84)

olduğuna inanmaktadır (Anikin 2000). Tüm "küçük insanlar"ın özünde birçok ortak özellik bulunur. Anikin "küçük insan"ın özelliklerini şu şekilde ifade eder:

1) düşük, yoksul ve ikincil bir toplumsal konum;

2) kişinin kendi zayıflığı ve hatalarından kaynaklanan acı;

3) kişisel eksiklik, sefalet ve az gelişmişlik;

4) yoğun duygular;

5) aşağılanmış bir kişi olarak kendini fark etme, yaşam hakkını savunma arzusu;

6) adalet ve eşitliğin tek kaynağı olarak Tanrı'ya yalvarma: yalnızca Tanrı'nın huzurunda herkes eşit ve "küçük"tür (Anikin 2000).

Önemli olan, ortak özelliklerin varlığının bu kahramanları aynı yapmadığını, tam tersine, her birinin kendine özgü sanatsal bireyselliğinin olduğunu ve şu veya bu konuyu kendi tarzında ortaya koyduğunu anlamaktır (İvanov, Kostyahina 2016: 62). "Küçük insan" tipine mensup karakterlerin dış görünüşleri genel olarak "üniforma-kılıf" içine saklanır. Örneğin Sologub'un "Küçük Şeytan" adlı eserinde Peredonov'u nadiren kullandığı, ona artık dar gelen ama belirli türden toplantılarda giymek zorunda olduğu bir frakı vardır – çünkü bu frak, en iyi izlenimi bırakmasını sağlar. Kahraman için bir diğer önemli unsur da bir madalyadır; bu sayede daha da önemli bir figür olabilecektir (İvanov, Kostyahina, 2016: 64).

Şum, "Küçük insan" tipini XIX. yüzyıl Rus edebiyatının zihniyetine, özellikle de bu edebiyata özgü Ortodoks temelli hümanizm anlayışına derinlemesine hitap etttiğini ifade eder (Şum, 2005:247). "Küçük insan" tipi, onun yaratıcısı konumundaki tövbekâr aydın tipi olmadan düşünülemez. A. S. Puşkin'in başlattığı ve ardından N. V. Gogol'ün sürdürdüğü bu gelenekte, olağanüstü yeteneklere ya da güçlü bir karaktere sahip olmayan, toplumsal hiyerarşinin en alt basamaklarında yer alan sıradan bireyin yaşamı derin bir empatiyle tasvir edilmiştir. Zaman içerisinde bu temanın gelişimine paralel olarak "küçük insan" imgesinde de bir dönüşüm yaşanmıştır. F. M. Dostoyevski ve L. N. Tolstoy'un 'uysal' kahramanları, düşmanca bir dış dünyaya karşı, iç dünyalarının zenginliği ve ruhsal derinlikleriyle direnç gösterirler; bu içsel gücün kaynağı ise Hristiyan inancıdır (Şum, 2005:247-248).

Birsen Karaca (2024: 184) "Oğuz Atay'ın Dostoyevski İle Kurduğu Sanat Bağı: Dostoyevski'nin Yarattığı "Hayalperest" Tipinin Parodisi" adlı çalışmasında Rus edebiyatında ortaya çıkan ve birbirine oldukça benzer özellikler gösteren "gereksiz insan", "küçük insan", "sığ insan[7]", "pespaye insan" tiplerinin özellikleriyle ilgili şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

Gereksiz İnsan *(Lişniy çelovek)*	**Küçük İnsan** (*Malen'kiy çelovek*)	**Sığ İnsan** (*Melkiy çelovek*)	**Pespaye İnsan** (*Merzkiy çelovek*)
Sosyal uyumsuzluk	Düşük sosyal statü	Fiziksel ve sosyal zayıflık	Ahlakî yozlaşma
Varoluşşsal boşluk	Uysallık, mülayimlik	Kıskançlık, kin, hınç	Bencillik
Üstün zekâ belirtisi ve duyarlılık	Hassasiyet ve zekâ	Zeka ve manipülasyon	Acımasızlık ve gaddarlık
Eleştirel bakış açısına sahip olma	Hayalperestlik	Ahlak çöküntüsü	Kibir
Pasiflik	Çevre kurbanı olma		Yalancılık ve ikiyüzlülük
Aşk ve ilişkilerde sorunlu oluş	Ahlakî üstünlük		Manipülatif olma
	Tanınma ihtiyacı		Toplumsal normlara karşı gelme

"Küçük insan" tipi, Rus edebiyatının en etkili eserlerinden biri olarak kabul edilen Puşkin'in *Mednıy vsadnik* "Bakır Atlı" (1837) manzumesinde öne çıkar. Bu manzumenin ana teması, hükümetin ihtiyaçları ile sıradan vatandaşların ihtiyaçları arasındaki çatışmadır. Puşkin, bu manzumede, Neva Nehri'nin taşması sırasında Yevgeni ve sevgilisi Paraşa'nın kaderini anlatmaktadır. Bu eserin başkişisi Yevgeni, Paraşa'nın ölümünden sonra ve bir öfke nöbeti içinde, at sırtındaki Büyük Petro'nun bakır heykelini lanetler, kötü hava koşullarının olduğu bir bölgeye Saint Petersburg'u kurduğu için Büyük Petro'ya kızar ve onun dolaylı olarak sevgilisinin ölümünden sorumlu olduğuna inanır. O kadar delirmiştir ki, heykelin canlı olduğunu ve hatta atlının kendisini takip ettiğini zannetmektedir. Manzume su üzerinde yüzen harap bir kulübede cesedinin bulunmasıyla sona erer. Puşkin'in "Bakır Atlı"daki kahramanı Yevgeni ile "Yevgeni Onegin"in kahramanı Yevgeni arasında bir fark vardır. İlki "küçük insan"dır ancak ikincisi "gereksiz insan" tipidir. Bu ayrım, romantizmin yeni bir sanatsal hareketinin Rusya'ya gelişine atıfta bulunmaktadır (Khanjani; Fallah Binakar, 2017:

[7] Birsen Karaca yukarıda bahsi geçen makalesinde Marmaledov'u ahlakî değerlerinin sorunlu, menafaatçi ve toplumun çarpıklıklarından faydalanan bir birey olarak tanımladığı "sığ insan" kategorisine dâhil etmiştir (2024:183).

34). "Gereksiz insan" tipinin arketipini yansıtan karakter Yevgeni Onegin'dir. Onegin'in kişiliği ve yetenekleri insanların dikkatini üzerine çeken bir karakterdir. Asıl çabası kadınların ilgisini çekmekten öteye gidemez (Çakar, 2021: 479). "Yevgeni Onegin"deki Yevgeni bir asilzadenin oğludur. Sosyal değerlere önem vermeyen, kendini beğenmiş, kavgacı ve düellocu[8] bir karakteri vardır. Sosyetik, gösterişli hayattan sıkılmış, kendisine bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. Bu sırada bir akrabasından kendisine bir konağın miras kaldığını öğrenir. Taşrada olan bu konağa taşındıktan sonra Vladimir Lenski adında bir şairle arkadaş olur. Bu kişinin sözlüsü Olga'nın ablası Tatyana, Onegin'e âşık olur ama Onegin'den aşkına bir karşılık bulamaz. Onegin Tatyana'yı aşağılar. Bir süre sonra Tatyana'nın evinde düzenlenen partiye çağrılan Onegin, Lenski'nin ısrarı üzerine partiye katılır. Onegin'e partinin aile arasında olacağı ifade edilir ancak partiye katıldığında partinin şaşaalı ve kalabalık bir parti olduğunu görür. Vladimir'e duyduğu kızgınlıkla Onegin onun nişanlısına kur yapar ve onu baştan çıkarır. Bu durum Vladimir'in hiç hoşuna gitmez ve aralarında yaşanan düello sonucunda Onegin, Vladimir'i öldürür. Onegin hapse girmemek için hemen oradan kaçar. Yıllar sonra Moskova'ya yerleşerek burada evlenen ve bir asilzade olan Tatyana, Onegin ile bir davette tekrar karşılaşır. Onegin başlangıçta Tatyana'yı tanıyamaz ve onun kim olduğunu anlayınca bu kez ona âşık olur, ancak Tatyana tarafından reddedilir. Aslında Puşkin'in "Yevgeni Onegin" çalışması, "gereksiz insan"ı üç temel açıdan geliştirmesi bakımından özellikle önemlidir: Batılılaşmanın sığ ürünleriyle ilişkisi, yaşayan bir Rus ruhuyla ilişkisi ve her ikisiyle olan ilişkilerinde ruhsal olarak tehlikeli bir varlık olarak işlevi. Miras almak için taşralara kadar gelen Onegin'de insanî duygu çoktan ölmüştür. Elbette, Saint Petersburg'daki hayatında bir zamanlar, en azından fiziksel tutkuya sahip olduğu ima edilir (Hamren, 2011: 42).

Kökeni ve sosyal konumu bakımından halkı yansıtan "küçük insan" tipi bazı ayırt edici niteliklere sahiptir. Trajik bir karakter olan "küçük insan" sosyal ve ekonomik bakımdan düşük bir konumdadır, kendini sosyal adaletsizliklerin içinde

[8] Düellonun yüksek sosyal sınıf ile doğrudan bir ilişkisi vardır. İki silahlı birey arasındaki mücadeleler, genellikle onur meseleleriyle ilişkilendirilir. Düellonun kökleri, genellikle yetkililer tarafından beyefendiler arasındaki anlaşmazlıkları kamusal alanda çözmek için yetkilendirilen bir yöntem olan savaşla yargılama ortaçağ uygulamasına dayanmaktadır. Ancak, onur meseleleri üzerinde ritüelleştirilmiş bir mücadele olarak tanımlanan düellonun erken modern Avrupa kültüründe özel bir yere sahip olduğu sonucuna varmak için nedenler vardır. Birincisi, onur yasası o zaman aristokrat yaşamının temel taşı olarak kurulmuştur. Rönesanstan, nihayetinde eski şan ve kahramanlık kavramlarından türetilen, aristokrat benliğin yüceltilmiş bir duygusunu öven anlayışlar ortaya çıkmıştır. Beyefendiler arasındaki sosyal etkileşimlerin kesin görgü kurallarında eğitilen soylulara, kırılan onurun ancak kanla tatmin edilebileceği öğretilmiştir. Düellonun erken modern dönemde daha büyük bir sorun olmasının bir diğer nedeni de, teknolojik nedenlerden ötürü, beylerin kışkırtıldıklarında kılıç çekmelerinin daha kolay hâle gelmesidir(https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/law/crime-and-lawenforcement/duel).

bulur, yalnızdır ve bulunduğu zor koşullarla tek başına mücadele etmeye çalışır. Bununla birlikte koşulları değiştirme yeteneğine sahip değildir. Bu tipi yansıtan karakterler memur, köylü, şehirli, işçi, sanatçı gibi farklı çevrelerden olsalar da maruz kaldıkları koşullar benzerlik gösterir. Yaptıkları işler ve duydukları hüsran küçüklükleri ile orantılıdır. Birsen Karaca'nın deyimiyle "Küçük insanlar birbirlerine akrabadırlar ama birbirlerinin kopyası değildirler" (2011: 33). Bu farklılığın en büyük nedeni kültürel ortam, çağ ve toplumsal yapıdır. Farklı karakterleri yansıtmalarına karşın toplum içinde yaşadıkları zor koşullar ve silik yaşam tarzları ortak yönleridir. Ölümleri de yaşamları kadar siliktir, yaşadıkları toplumda bir hüsrana sebep olmaz ya da tepki yaratmaz. İçinde yaşadıkları dönemin koşulları "küçük insanlar"ı kendi içlerine kapanmaya, o dönemin acı sorunlarıyla yüz yüze gelmeye, göze çarpmayan bir hayat yaşamaya ve aynı şekilde göze çarpmadan ölmeye zorlamıştır (Noveçka, 2018: 287).

Bu tip, bütünüyle sıradan insanların hayatlarını, deneyimlerini, problemlerini ve eğlencelerini yansıtmaktadır. Yazar, sıradan insanların hayatlarını göstermek ve anlatmak gibi zor bir görevi üstlenmektedir. "Küçük insan" tüm insanlığı temsil eder ve her yazar bunu kendi tarzında göstermektedir (Khanjani; Fallah Binakar, 2017: 33).

"Küçük insan" tipinin II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu koşulların etkisiyle ortaya çıktığını belirten Mehmet Doğan'a göre yaratılan bu tipin özellikleri şöyledir:

> "… Küçük Adam, yaşam koşullarının ezdiği, eski düzenini yitirmiş, eski ilişkilerinden kopmuş, bir başka yana bağlanamayan, yoksulukların, hızlı bir dönüşümün şaşkına çevirdiği, sahipsiz, dayanaksız insanların simgesidir. Belli bir sınıfa sokulamaz. Dünyada, toplumsal düzende yerini bulamamaktadır. Orhan Veli'nin şiirinde bazan memurdur (Güzel Havalar, Zilli Şiir), bazan emekçidir (Montör Sabri, Yokuş Altında, Sucunun Türküsü), ama çoğu zaman toplum içindeki yeri kestirilemez, sınıfsızdır (Kitabe-i Seng-i Mezar I, II, III; Festival, Sizin İçin); daha çok küçük burjuva insanına benzetilebilir…" (Yılmaz, 2017:267).

Dolayısıyla yaşadığı zorlu koşulların etkisi aslında "küçük insan"ı toplumun her kesiminden olmaya aday göstermiştir. "Küçük insan" yaşamın her döneminde, insanı tanıma ve anlamlandırma sürecinde değişebilen ve şekillenebilen bir oluşum içindedir. Burada toplumun ve siyasetin payı büyüktür.

"Küçük insan" ile ilgili çalışmaların çoğunda tipin "düşük sosyal statü"süne dikkat çekilmişse de (Reich 2011; Murzak 2007 gibi) Fetisov'a göre "küçük insan" tipini yansıtan karakterler mutlak suretle yoksul olmak zorunda değillerdir. Tüm cazibesi ile zenginliği anlamadığı ve hayatında anlamlandıramadığı için anlaşılmayan nedenlerden dolayı her an ondan vazgeçmeye hazırdır. Bu tipin kişileri bazen patron

vasfında bulunur. Ancak yine de bu vasfın otoritesine kayıtsızdır, patron olmanın gücünden yararlanamaz ve pişman olmadan görevinden ayrılır (Fetisov, 2009: 119).

Öte yandan Rus edebiyatında görülen "küçük insanlar"da birbirinden farklı özellikler gösterebilir. "Küçük insan"a dair böylesine ideal bir şekilde tamamlanmalardan sonra edebiyat yeni esintilerle dolup taşar: Çehov'un Çervyakov, Belikov, Trofimov gibi karakterlerinde "küçük insan" öylesine acımasızca cezalandırılır ki sanki kaçınılmaz olarak kısa sürede Sologub'un romanındaki "küçük şeytana" dönüşür (Anikin, 2000). Sologub'un "Küçük Şeytan"daki "küçük insanı"ı Peredonov, önemsiz bir yaratık olmasına rağmen, taşkın hırslarla doludur; kendini her açıdan "büyük" ve önemli biri olarak düşünür. Kahraman kendini çok sever, kendi üstünlüğünden ve özgünlüğünden sarhoş olmuştur. Kendini eşsiz hisseden Peredonov, hatta başkasıyla karıştırılmasın diye kendini işaretlemiştir. Dostoyevski'nin "Öteki" eserinde Bay Golyadkin de aynı şekilde yerine bir başkasının geçmesinden çok korkar ve her şekilde kendi ikizinden kurtulmaya, çevresine hangisinin "gerçek" olduğunu açıklamaya çalışır (İvanov, Kostyahina, 2016: 64).

Rus edebiyatının etkisi büyük olan "küçük insan" tipinin özellikleri toplumdan topluma değişebilir ve zamanla farklı özellikler kazanabilir. Ahmet Oktay'a göre Türk edebiyatında "küçük insan" tipi İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle bu dönem; Türk edebiyatı hikâye ve romanlarında kasaba ve şehir hayatına başlanılan yönelimin etkisi "küçük insan" tipinin ilk örneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Küçük insan" kasaba ve şehir hayatında görülen gündelik hayat kaygılarının, yoksulluk sıkıntısının, çalışkan, emekçi halkın kendisi olarak resmedilir. Bu tip, maddi kaygıları olmasına karşın yine de hayatındaki zorlukları memnuniyetle karşılar. Tek derdi ekmek parası kazanmak olan "küçük insan" 1950'li yıllarda ise karamsar, çaresiz, umutsuz ve melankolik bir tipe dönüşür (1993: 123-124). Bu paragrafta, Ahmet Oktay'ın "küçük insan" tipi üzerinden yaptığı değerlendirme, edebiyat ile toplum arasındaki doğrudan ilişkiyi göstermektedir "Küçük insan"ın 1940'lı yıllarda kasaba ve şehir yaşamının gündelik sıkıntılarını yaşayan, çalışkan ama yoksul birey olarak betimlenmesi, dönemin toplumsal ve ekonomik gerçekleriyle örtüşmektedir. Ancak 1950'li yıllarda bu tipin karamsar, umutsuz ve melankolik bir hâle bürünmesinin çeşitli sosyopolitik nedenleri vardır. 1950'li yıllarda "küçük insan"ın daha karamsar ve melankolik bir tipe dönüşmesi, yalnızca ekonomik sıkıntılarla değil; aynı zamanda toplumsal değişimlerin getirdiği hayal kırıklığı, yalnızlık ve gelecek kaygısıyla da ilgilidir.

Türk edebiyatında Orhan Veli Kanık'ın yeni insan arayışını yansıtan "Kitabe-i Seng-i Mezar" başlıklı şiirinin kahramanı Süleyman Efendi "küçük insan" tipinin örneğidir. Bu "küçük insan" tipi hayatın ona sunduğu durumları değiştirmeksizin kabulleniş içindedir ve bu durumlar karşısında sorgulama düşüncesini aklından geçirmez (Yılmaz, 2017: 266) *Mesele falan değildi öyle, / To be or not to be kendisi için"* (Kanık, 2021: 60) Koşulları kabullenen bu "küçük insan" tipi için Ahmet Hamdi Tanpınar "yalnızlığında mahpus insanın yerine bütün kibar modaların gafili, her türlü erişme hırsından mahrum, kendi hayatını, başka türlüsünü tasavvur edemeyecek kadar ciddiyetle kabul eden ve daha ziyade İstanbul külhanbeyi ile Anadolu efendisinin arasında bir halk çocuğuna benzeyen bir insan" (2015: 118) ifadeleriyle açıklamaktadır. Böylece koşulları kabullenip değiştirmeye çalışmadığı görülmektedir.

Öte yandan Rus yazarların eserlerinde kahramanın korunma ve adalet arayışı içinde Tanrı'ya yöneldiği görülmektedir. Ancak Alman edebiyatında Tanrı'dan vazgeçen karakterler ortaya çıkar. Örneğin, Wolfgang Borchert'in *Draußen vor der Tür* "Kapıların Dışında" (1947) adlı tiyatro oyununda Beckmann karakteri. Oyun, savaştan memleketine yeni dönmüş bir Alman askerini konu almaktadır. Beckmann sorumluluğu Tanrı'ya yüklemeye çalışır ancak suçu üstlenmeye hazır değildir. Beckmann savaşın travmasına uğramış, savaşın içinde güçsüz duruma düşen, dolayısıyla edilgenliklerini ve hareketsizliklerini yaşayan bir insan neslini temsil etmektedir (Gavrilova, 2021: 52-53).

Alman edebiyatında Hans Fallada'nın "Küçük Adam Sana Ne Oldu?" 1932'de yazılmıştır ve 19. yüzyılın 30'lu yıllarında Almanya'daki ekonomik ve politik durumun karmaşıklığını yansıtmaktadır. Zira eserin kahramanının kim olduğu başlıktan anlaşılmaktadır (Gavrilova, 2021: 52).

Türk dünyası edebiyatlarında da "küçük insan" tipi ile ilgili yapılan araştırmalar mevcuttur. Rus edebiyatında olduğu gibi, Azerbaycan edebiyatında da "küçük insan" tipinin başlıca iki türüyle karşılaşırız: a) cefakâr, temiz kalpli olanlar; b) bilgisizliğinden, küçük şeyleri büyütmesinden, titiz davranışlarından hem kendine hem de başkalarına sorun çıkaranlar. Edebiyat araştırmalarında C. Memmedkuluzade'nin yaratıcılığında "küçük insan" sorunundan söz edilirken ilk anılan kahramanlar genellikle Məhəmmədhəsən emi ve Novruzeli olur. "Küçük insan, Molla Nesreddinci edebiyatın büyük kahramanıdır. Küçük insan aracılığıyla halk unsurunu edebiyata ve basına taşımak ve onu savunmak, Molla Nesreddinciliğin temel koşullarındandır. Məhəmmədhəsən emi, büyük edebiyattaki küçük insanın sadece "hafif bir önsözü",

Novruzeli ise yeni dönem Azerbaycan edebiyatında küçük adamın gerçek hikâyesidir." (Huseynova, 2021:9-10). Yazar, köylü, zanaatkâr, bakkal gibi halktan kişileri tasvir ederek "küçük insan" tipini Azerbaycan edebiyatına kazandırmıştır. Onun kaleminden çıkan kahramanlar da, tıpkı Rus edebiyatındaki "küçük insanlar" gibi, kendi potansiyelinin farkında olmayan, toplumda yer edinemeyen insanlardır. Bu kişiler küçük şeylerde teselli bulurlar ama basit sorunları büyütüp hayatlarını trajediye dönüştürebilirler (Guseynova, 2020:243).

Şurupova Petersburg ve Londra metinlerinde "küçük insan" tipini karşılaştırdığı çalışmasında İngiliz edebiyatında Londra metinlerinde ortaya çıkan "küçük insan" tipinin, çoğunlukla "clerk" (kâtip) kelimesiyle ifade edildiğini söyler. Özellikle *clerk* kavramı ve onunla bağlantılı olarak kullanılan "assistant" (asistan) "a little life" ('küçük bir hayat' *malen'kaya jizn'*) kelimesi, "a poor person" ('yoksul bir insan' *bednıy çelovek*), "ordinary" ('sıradan' *obıknovennıy*) gibi özellikleri temsil eden kavramsal bir çerçeve sunar (Şurupova, 2014: 121-122).

Genel olarak edebiyatta "küçük insan" tipi şu şekilde karakterize edilebilir: Bu tipi yansıtan şahıslar genellikle yaşadıkları çevrenin ya da toplumun kurbanı olurlar. Patron, amir ya da kendisinden daha üst kimlikte olan bir görevlinin baskısına maruz kalırlar. Çevrenin kurbanı olan bu kişiler, yaşadıkları kötü koşulları değiştirme yetisinde değillerdir. Pasif ve içe kapanık bir kişilik yapıları vardır. Maruz kaldığı koşullara genellikle başkaldırı gösteremezler. Genel olarak toplumun alt tabakasından oluşurlar. Genellikle eserin sonunda ölümle karşılaşırlar. Edebiyattan edebiyata değişen bu tipler zamanla evrim geçirmiştir. Rus edebiyatında genel olarak patron-amir ya da bir başkasının emri altında çalışıp küçülen kahramanlar olarak görülürken öte yandan Batı'da belirlenen eserlerde genel olarak bu tipin yabancılaşan, ötekileştirilen gibi özelliklerini de görmek mümkündür. Günümüz dünyasında bu tipin farklı yönleri de bulunmaktadır.

"Küçük insan" tipinin ele alındığı ya da konuya değinen çalışmalarda Rus edebiyatında Karamzin'in "Zavallı Liza" hiâyesinde Liza (Çetinkaya 2015), Puşkin'in "Menzil Müdürü" hikâyesinde Samson Virin (İvanova, 2019) , "Bakır Atlı" hikâyesinde Yevgeni (Behramoğlu, 2001); Gogol'ün "Palto" hikâyesinde Akaki Akakiyeviç (Troyat 2000), "Bir Delinin Anı Defteri" hikâyesinde İvanov (Vişnyakova 2008); Çehov'un "Kabuğuna Sinmiş Adam" hikâyesinde Belikov (Epişteyin 2015), "Çekirge" hikâyesinde Dimov (Kondrat'yeva 2016), "Bir Devlet Memurunun Ölümü"

hikâyesinde Çervyakov (Ediz 2018), "Bukalemun" hikâyesinde Yeldirin (Matebosyan 2018); Dostoyevski Suç ve Ceza romanında Sonya ile Marmeladov (Valerievna 2025); "Beyaz Geceler" eserinde Hayalperest (Karaca 2024); "Ezilenler" romanında Yelena (Petrovna 2021); "Bir Yufka Yürekli" eserinde Vasya (Kimoshita 2005); "İnsancıklar" romanında Makar Devuşkin (Esaulov, Sytina 2020), "Öteki" romanında Golyadkin (İvanov, Kostyahina 2016); Sologub'un "Küçük Şeytan" romanında Peredonov (İvanov, Kostyahina 2016); Bulgakov'un "Şeytani" eserinde Korotkov (Li 2014), Pisemskiy'in *Starçeskiy greh* Ferapontov (Matebosyan 2018); P'etsuha'nın *Naş çelovek v futlyare* hikâyesinde Serpeyev (Matebosyan 2018), Kuprin'in "Kutsal Yalan" hikâyesinde Semenyuta (Vera 2020), *Granat braslet* eserinde Jeltkov (Usta 2022) Fransız edebiyatında Albert Camus'nun "Yabancı" eserinde Meursault, Sisifos Söyleni'nde Sisifos, Samuel Beckett'ın "Watt" romanında Watt, "Molloy" romanında Molloy Türk edebiyatında Orhan Kemal'in "Murtaza" romanında Murtaza, Suçlu 1 ve Suçlu 2 romanında Cevdet (Eliuz 2020) ile hikâyelerin bulunduğu "Ekmek Kavgası" eserindeki kahramanlar (Şişman 2020), Sait Faik Abasıyanık'ın "Lüzümsuz Adam" ile "Sarnıç" eserlerinde kahramanlar (Gemili 2018); Sabahattin Ali'nin "Kürk Mantolu Madonna" eserinde Raif Efendi; "İçimizdeki Şeytan" romanında Ömer, Kuyucaklı Yusuf'ta Yusuf ile Sehattin Bey, "Bir Gemici Hikâyesi"nde Genç ateşçi (Korkmaz 1991) Alman edebiyatında Hans Fallada'nın "Küçük Adam Sana Ne Oldu?" Pinneberg (Gavrilova 2021); Franz Kafka'nın "Dönüşüm" romanında Gregor Samsa (Yevgen'yevna 2017), "Ceza Sömürgesi" eserinde Subay (Gennadiyevna 2015), "Dava" romanında Joseph K. ile Şato romanında K. (Vladimirovna 2018); "Bir Savaşın Tasviri" eserinde Tanış; "Akademi İçin Bir Rapor" hikâyesinde Kızıl Peter; "Çin Seddi'nin İnşası" eserinde halk; kişisi "küçük insan" tipinin örnekleri olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca Kırgız edebiyatında Kasımali Bayalinov'un "Acar" hikâyesinde Acar başkişisi; Tügölbay Sıdıkbekov'un *Too arasında* romanında Saparbay ve İmanbay karakterleri; Mukay Elebayev'in *Uzak col* romanının isimsiz başkikişisi "küçük insan" tipi olarak değerlendirmiştir.

"Küçük insan" tipini eserlerinde kullanan yazarların yaşam öyküleri incelendiğinde de bazılarının "küçük insan" tipinin birtakım özelliklerini yansıttıkları görülebilmektedir. Örneğin, eserlerinde "küçük insan" tipi gibi sosyal tiplere yer veren Çehov'un, henüz beş yaşına başmamışken babasından eğitim adı altında dayak yemesi (Troyat, 2016: 8), hiç arkadaşı olmaması, yoksulluk çekmesi gibi birçok etkenden dolayı (Sekirin, 2017: 10) kendisi de "küçük

insan" olarak görülebilir. Diğer yandan eserlerinde köylü, işçi, memur, dilenci, bekçi gibi toplumun her kesiminden yoksul ve ezilmiş insanların kahraman olduğu ve bu kahramanlardan "küçük insan" yaratan Orhan Kemal (Özer, 2016: 17; Eyigün, 2006: 29), hikâyelerindeki kahramanların kendi hayatından izler taşıdığı (Gemili, 2018: 195) Sait Faik Abasıyanık da "küçük insan"dır. Son derece otoriter olan bir baba tarafından büyütülen, Alman asıllı bir Yahudi olduğu için arkadaş çevresinde ötekileştirilen Franz Kafka'nın yaşam öyküsü de "küçük insan"dan izler taşır.

1.3. Psikolojik ve Sosyolojik Açıdan "Küçük İnsan"

1.3.1. Psikolojik Açıdan "Küçük İnsan"ın Özellikleri

Modern dünyanın gelişimi ile birlikte tarihsel süreç içinde insan varlığının birtakım boyutları ortaya çıkmıştır. Önceden avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sürdüren insan, zamanla tüketimin artması, sanayi ve teknoloji alanında görülen gelişmelerin hızlanmasıyla bir biriktirici ve kullanıcı durumuna düşmüştür. İnsan yaşamının merkezi olarak "ben sahibim" ve "ben kullanıyorum" tavrı gittikçe kuvvetlenirken, ben "benim" tavrı gittikçe azalmıştır. Üretim, maddi refah ve mal sahibi olma, başka bir deyişle araçlar birer amaç olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri insan, daha iyi bir yaşam koşulu için gerekli araçlardan tatmin olurken zaman içinde bu araçlar amaca yönelik işlevlerini kaybetmiştir (Fromm, 2020: 19). Olgunlaşıp meyve veren insanın yaşam koşulları değişiklik gösterince yeni fikirler ve oluşumlar içine girmiştir. Böylece toplumun bir parçası olan birey, gelişmeler karşısında değişmeye ve gelişmeye başlar.

Sosyal gruplar içinde katagorize olan insanın toplum içindeki zayıflıkları ve kusurları aşağılık duygusunu ortaya çıkarabilir. Özcan Köknel aşağılık duygusunu "kişinin gerçeklere uyan ya da uymayan nedenlerle benliğini yetersiz ve küçük görmesi" (Köknel, 1999:120) şeklinde tanımlanmaktadır. Kendi benliğini yetersiz gören insan, içinde bulunduğu topluma adapte olmakta zorlanabilir. Adapte olamayan kişi değersizlik duygusu yaşayabilir. Böylece bu durum sosyal ilişkileri zayıf bireyler ortaya çıkarabilmektedir. Bu da kendi beceri ve yetilerinden emin olmayan ve emin olamadıkları için çevresine karşı üstünlük kurmaya çalışan ve sosyal beceleri gelişmediği için yaşadığı kötü duygularla yüzleşmek zorunda kalan ya da bunun bilincinde olan insanları ortaya çıkarır. Yetersizlik duygusu ile baş başa kalan birey ya bir başınalığına ya da "çevresindeki birey sayısının çokluğuna" bakılmaksızın "sahip olduğu ilişkilerin niteliğinden" özgüvensiz olarak yalnızlaşabilir (Çimşir, Akdoğan, 2019: 123).

Gelişmeler karşısında değişen insanın yaşam şekli doğrudan psikolojisini etkilemektedir. Yaşam şekli ile birlikte hayat sorunları ve bu sorunların çözümü yeterli sosyal duygunun oluşumu ile ilişkilidir. Bu da yaşamla sıkı bir bağlılık, başka insanlarla bir arada bulunma ve işbirliği yapma yeteneği gerektirir. Bu yeteneğin yoksunluğu genel olarak utangaç ve kaçamaklı bir durum şeklinde ilerlerse aşağılık duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Bitmek bilmeyen üstünlük kurma çabası aşağılık kompleksi ile gizlenir. Bu saklanma durumu her zaman sosyal duyguya yabancılaşan, açıkça kişisel üstünlüğü amaçlayan üstünlük kompleksini doğurur (Adler, 2020: 21). Dolayısıyla hayat sorunları karşısında ezilen "küçük insan"ın yeterli sosyal duygu eksikliğinin yaşanması durumunda intihara sürüklendiğini söylemek mümkündür.

Sosyal duygu eksikliğinden toplumdan soyutlanan insan kendi kabuğuna çekilir. Düştüğü sıkıntılı durumda yabancılaşan ya da silikleşen birey toplumdan soyutlanır. Bireye acı çektiren ruhsal boşluk ve güçsüzlük, bir iç sıkıntısı hâline dönerek kronik bir duruma gelir ve böylece insan tabiatının özellikleri birer birer ortadan kalkar ve kendi varlığını ispat etmeye çalışır. Bu durumda birey depresyona girebilir ya da yok etmeye programlanmış otoriter bir düzene teslim olabilir (May, 1997: 27). Zira zorlu hayat koşullarının altında ezilen "küçük insan"ın zamanla bunalıma girmesi ve otoriter düzene boyun eğmesi düştüğü ruhsal boşluğun ve hissettiği güçsüzlüğün bir sonucudur.

"Küçük insan" tipini yansıtan edebî eserlerdeki kahramanlar, maruz kaldıkları koşullar altında intiharı bir çıkış yolu olarak görmektedirler. Özcan Köknel intiharı "insanın öz benliğine yönelmiş bir saldırganlık ve yok etme eylemi olup bireyin yaşamına istemli olarak son vermesi" (1992: 118) şeklinde tanımlamaktadır. Kişiler içinde bulundukları buhranlı durumdan (duygusal, ekonomik ve toplumsal birçok neden) dolayı genellikle intihara sürüklenirler. Duygusal nedenlere aşk, ekonomik nedenlere yoksulluk ve toplumsal nedenlere dışlanma örnek gösterilebilir.

Hayatın içinde karşılaşılan zorluklar karşısındaki gerileme, intiharda vuku bulur. Yaşam sorunları karşısındaki gerileme, tam olarak intiharda gerçekleşir. İntihar etmek isteyen birine inen darbe, başkalarını korumaz. Toplum intihardan daima üzüntü duyar. Ancak üzüntülü ruh hâlini sona erdiren üç problem topluluk, meslek ve aşktır. Adler'e göre intihara yol açan etkenler, takdir ve tahmin yetersizliğidir. Söz konusu üç hayat probleminden biri korku veya zorluk hissi uyandırmaktadır. Bazen korkudan önce çöküntü veya melankoli yerini alır. Ona göre, intihar belirtisi yetersiz bir sosyal duygudan oluşmaktadır (Adler, 2020: 55).

"Küçük insanlar"ın serebrotonik kişilik yapısıyla benzer özellikler gösterdiklerini söylemek mümkündür. Serebrotonik kişilerin hareketleri yavaştır, davranışları endişeli, içe kapanık, duygular üzerinde aşırı denetim sahibidirler, topluluktan kaçınırlar, açık ve geniş alanlardan korkar, kaygı ve korku yaratan durumlarda kendi içlerine kapanık durum sergilerler ve böylece yalnız kalma düşüncesi içinde olurlar (Köknel, 1999: 87). Bu kişiler "içe dönük" tipleri çağrıştırmaktadır. Jung'a göre kişiliğin olgunlaşması ve gelişmesi duyum, duygu, sezgi ve düşünme gibi temel işlevlerin bilinç düzeyine çıkmasına, bilinçli olmasına bağlıdır. Söz konusu dört işlevin oluşturduğu çerçeve üzerinde ortaya çıkan karma durumlardan içe dönük kişilik yapısının özellikleri şunlardır: Bu kişilik yapısında olan kişiler nesnelerle zor ve olumsuz bağlantı kurarlar. Nesneden çok özneye bağlıdır. Nesne geri planda kalarak kişilik ve davranış yapısının oluşmasında dolaylı etki yapmaktadır. Bu tiplerin bulundukları çevreye uyum sağlamaları zordur. Toplumsal kuralları ve değerleri benimsemeleri güçlükle gerçekleşir (2020: 357-359). Edebiyatta da bu kişilik özelliklerine sahip pek çok karakter bulmak mümkündür. Örneğin Gogol'ün "Palto" adlı eserinin "küçük insan" tipi olan kahramanı Akaki Akakiyeviç, Franz Kafka'nın "Dönüşüm" romanındaki Gregor Samsa, Sabahattin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" romanında Yusuf genel olarak serebrotonik ya da içe kapalı kişilik özellikleri gösterdiği söylenebilir.

Psikolojik olarak "küçük insan", sorumluluk almaktan kaçan, korkak ve belirli değerlere sahip olmayan bir kişidir. Bu kişi, başkalarının düşüncelerini sorgulamadan benimseyip düşük sosyal konumunu kabul eder ve bu durumu haklı çıkarmaya çalışırken benlik saygısını yitirir. Sosyal açıdan da sorunlu ve önemli bir başarı elde edememiş olan "küçük insan" muhtemelen ölümünden kısa süre sonra unutulacak biridir.

Aşağıda psikolojik olarak "küçük insan" tipinin; psikolojik sorunlar/bilinç bulanıklığı, hasssiyet/kırılganlık, çaresizlik, silikleşme, uysallık, yabancılaşma, dışlanmışlık/ötekileştirilmşlik, uyumsuzluk, hayalperestlik, ahlakî üstünlük, korku, tanınma ihtiyacı özellikleri üzerinde durulmuştur.

1.3.1.1. Psikolojik Sorunlar, Bilinç Bulanıklığı

Psikolojik ve nörolojik bir terim olan konfüzyon (bilinç bulanıklığı); psikolojide kafa karışıklığı ve şaşkınlık olarak tanımlanmıştır. Pierre Janet konfüzyonun "psikolojik işlevsel bütünlüğün bozulması" sonucunda ortaya çıktığını belirterek insanların

yaşamlarındaki travmatik olayların konfüzyonu tetiklediğini söylemiştir (Kağızman, Hocaoğlu, 2024: 108).

Yaşanılan travmatik deneyimler insanın kişiliği üzerinde derin izler bırabilir. Bu travmatik olaylar sonucunda birey ulaşmak istediği bir hedefi gerçekleştirmeye çalışırken onun gösterdiği çaba, çocukluğunda yaşadığı herhangi bir şeyin etkisiyle bilinç bulanıklığına yol açabilir. Nihai hedef kendisine ne kadar uzaksa onu elde etmeye veya ona ulaşmaya bir o kadar çaba göstermesi gerekmektedir. Bu çaba, içinden çıkılmaz bir duruma dönüşünce kişi bilincinde olağandışı formların görüntüsü ile uğraşır. Burada "küçük insan"ın düştüğü çaresizlik, psikolojik sorunların içinde bilinç karışıklığına yol açmaktadır.

Bunlarla bağlantılı olarak birey, yaşadığı büyük hayal kırıklığı sonrasında yalnızlığa sürüklenir. Yalnızlık da insanı bunalıma sürükleyebilir. Örneğin, iş hayatında yaşadığı büyük sıkıntı neticesinde birey, sarsıntıya boyun eğmek zorunda kalır (Adler, 2020: 65). Bulgakov'un *D'yavoliyada* "Şeytani" (1925) adlı eserinde Kibrit Malzemeleri Genel Tedarik Merkezi'nde kadrolu kâtip olarak çalışan karakterin eserin sonunda delirmesi ve hayaller görmeye başlaması bu açıklamaya verilebilecek bir örnektir. Bu eserin kahramanı olan Korotkov'un bir gün maaşını çekmek amacıyla veznedara gittiği sırada kendisine ödeme yapılmayacağı bilgisini alması, ayrıca bir gün işe geç kaldığında yeni atanmış yöneticinin kendisini kovduğunu öğrenmesi ve bir türlü müdürle görüşmesine izin verilmemesi gibi işte yaşadığı zorluklar ve bürokrasiye takılarak oradan oraya savrulması bir anda prikolojik dengesinin kaybolmasına sebep olmuş, sonuçta hayaller, olmayan varlıklar görmeye başlamıştır. Kahraman tüm çabalarına rağmen işten neden kovulduğunu öğrenemez. Böylece eserde bürokrasinin labirentleri arasında sıkışan "küçük insan"ın çaresizlik içinde deliliğe giden süreci gözler önüne serilir. Ne kadar çabalarsa çabalasın ulaşmak istediği hedef ona çok uzaktır. Korotkov'un suçu kibrit malzemeleri tedarik merkezinde çalışmasıdır. Çünkü sadece Kibrit Malzemeleri Merkezi'nde kükürt kullanılmaktadır ve kükürt kokusu cehennem ve şeytanla ilişkilendirilmiştir. Araştırmacı Li Na eserde kahramanın ölümünün nedeninin kahramana yabancı yeni bir toplumsal gerçeklikte, mütevazı bir adamın devlet mekanizmasıyla çatışmasında bulunabileceğini belirtmiştir. "M.A. Bulgakov'un hiciv öykülerinde bu durum çoğu zaman kişiliksizleştirilmiş, ruhsuz bir devlet mekanizması biçiminde sunulmuş ve "Şeytani"deki memur Korotkov gibi, bundan muzdarip olan entelektüellere ve çalışanlara karşı çıkmıştır" (Li, 2014: 22).

Sürekli sorunlarla boğuşan birey bir süre sorunların güdümünde hayatını sürdürmeye çalışır. Kafa karışıklığı, aşırı korku, endişe ve suçluluk duygusu neticesinde toplumsal hayattan kendini uzaklaştırır. Bu da daha az enerji harcamasına ve uyku sorunlarına neden olmaktadır. Dolayısıyla çeşitli psikolojik sorunların etkisinin bir sonucu olarak kişi hayaller içinde olur, paranoyaklaşır, halüsinasyonlar görmeye başlar. Günlük sorunlarla baş edemeyince delirme aşamasına kadar gelebilir. Çocukluğunda yaşadığı sıkıntılar da bu sorunları tetikleyebilir: Korku, yalnızlık gibi. Franz Kafka'nın "Bir Savaşın Tasviri" (1912) hikâyesinde hem kahraman hem de eserde "küçük insan" tipi olan "Tanış" yalnızlık korkusu ile boğuşmaktadır. Tanış eser kahramanı olan dostunun kendisinden ayrılacağı düşününcesi içinde kendini öldürür.

Çehov'un *Çelovek v futlyare* "Kabuğuna Sinmiş Adam" (1898) adlı hikâyesinde psikolojik sorunları olan Belikov "küçük insan" tipidir. Latince öğretmeni olan Belikov sıcaklığın yüksek olduğu zamanlarda dahi çizmelerini ve astarlı, pamuk paltosunu üzerinden çıkarmayan, bir an bile şemsiyesini elinden düşürmeyen biridir. Hem giyim tarzı hem de davranışlarıyla varlığını gizlemeye çalışarak kendisini çevreden koruma ve yalnız kalmayı sağlayacak bir kılıf yaratma çabası içindedir. Sıkılsa da kendince arkadaşlık görevini yerine getiren Belikov'dan çevresindeki arkadaşları, müdürler, öğretmenler çekinmektedir. Yeni atanmış coğrafya öğretmeninin ablası Veranka ile evlilik yolundan döner. Anlatıcı mutlu bir şekilde oturan Veranka'nın yanında süklüm püklüm oturan Belikov'un kabuğuna sinmiş bu hâlini "Evden kerpetenle sökülüp alınmış gibi bir hâli var." (KSA:17) şeklinde ifade eder. Daha sonra olan bir olayda öğrencinin onun karikatürünü çizmesi üzerinde ağır bir etki bırakır. Veranka'nın evinde ağır sözler duyması ve ardından telaşla merdivenden yuvarlanmasıyla duyduğu utanç ve rezil olma korkusu sonucunda ölür. V. İ. Tyupa Belikov'un ölümü ile ilgili "Belikov'un varoluşunun temeli korkudur. Karakter kendini ölümün içinde bulur. Tüm varoluşu hiçliğe yönelmiştir. Çehov burada, bir birey olmayı başaramamış, perişan bir insanın normal olmadığını görür" şeklinde yorumlamıştır (Tyupa, 1989: 85). Yani Belikov'un durumu, "doğum öncesi" hâline, anne rahmine dönme arzusuyla ifade edilen bir ölüm dürtüsü, bir yaşam korkusudur. Bu "ideal" duruma, tabutta yatarken kendisi için ulaşır (Ostrovskih, 2004: 264).

1.3.1.2. Hassasiyet/Kırılganlık

Bir diğer özellik hassasiyet/kırılganlıktır. Türkçede "kırılganlık" olarak karşılanabilecek olan başka bir psikolojik kavram ise Latince kökenli bir sözcük olan

vulnurare dir. Sözlük anlamında "fiziksel olarak yaralanma, savunmasızlık, hassasiyete yatkınlık" (Simpson, Weiner, 1989: 786) olarak açıklanmıştır. Kırılganlık, incinmeye karşı duyarlılık, dışarıdan gelen koşullara karşı bir şeyin kolayca zarar görebilecek olması (Altıntaş, 2023: 85) gibi somut durumların yanı sıra duygusal ve psikolojik olarak soyut durumları da ifade eder. Psikolojik boyutuyla kırılganlık "bireyin yaşadığı çevrede çeşitli olarak engelleyici veya kısıtlayıcı durumlarla karşı karşıya kalması, toplum tarafından dışlanması, değersizleştirilmesi, kişisel özellikleri ve statüsü açısından yetersiz olarak görülmesi sonucunda yaşadığı durumlarda gördüğü etkilere karşı hassasiyeti" (Altıntaş, 2023: 84) olarak tanımlanmaktadır. Ingram ile Price kırılganlık kavramının psikoloji ile ilişkili olduğunu, hatta kırılgan bireylerin psikolojik rahatsızlıklara daha yatkın olduğunu dile getirmişlerdir. İster doğuştan gelen özelliklerden kaynaklansın, ister öğrenme süreçleri ile edinilmiş olsun, kırılganlık kişinin içinde bulunmaktadır (2010: 8).

"Küçük insan"ın bir özelliği olarak kırılganlık Dostoyevski'nin *Slaboye serdtse* "Bir Yufka Yürekli" (1848) eserinde eser başkişisi Vasya'da görülmektedir. Aynı dairede çalışan ve aynı evde yaşayan iki genç Arkadi İvanoviç Nefodeviç ile Vasya Şumkof'un hayatı Vasya'nın nişanlanması ile birlikte farklı bir yola evrilir. Arkadaşı Vasya'nın evliliği hakkında endişe duyarken Vasya yoksul olmasına karşın mutlu olacağına inanmaktadır. Zamanla bu mutlu olacağına dair olan inancı, yerini endişeye ve hayal gibi görünen korkuya bırakır ve hassas kalbine yük olur. Maddi durumu iyi olmayan Vasya, patronunun kendisinden istediği yazıyı nişan hazırlığından dolayı unutur, gece gündüz dinlenmeden yazıyı bitirmeye çalıştıkça bitkin ve yorgun düşer. Arkadaşı Arkadi onun için endişelenir, umutsuzluk içinde olan arkadaşına doktor aramaya çıktığı sırada Vasya, patronun yanına gider. Psikolojik sorunlar yaşayan Vasya'nın hassas kalbine yer eden borçluluk duygusu, işini bitirememe kaygısı ve uykusuzluk derin bir üzüntünün pençesinde aklını yitirmesine sebep olur. Çabuk etkilendiği ve kendisini kaptırdığı bu olayların ışığında iradesinin zayıflığı ve kararsızlığı, bilincinde yarattığı olumsuz düşüncelerin ortaya koyduğu acıyı, mutluluk duygusunu kaldıramayan kalbi onu farkında olmadığı sıkıntılara, sara krizine sokar ve ölmesine neden olur.

> "Dostoyevski, acı çekme düşüncesine saplanmıştır. Her suç acı çekmeyle açıklanır, bağışlanır, yüceltilir. Acı çekme var olmamızın büyük özrüdür. Yanı başında oturan babası, feleğin amansız sillesini yemişti; bu yıkım, çocuklarına karşı sert davranışlarının özrünü teşkil ediyordu. Herkes, umutsuzluğunun, kininin, korkusunun ağırlığını yakınlarına yükler. Hiçbir şey bizde başlamıyor. Hiçbir şey

> bizde bitmiyor. Hepimiz aynı sinir ağına bağlıyız. İçimizden birinin ufak bir kımıldanışı, yakınlarının acı veren kasılmayı duymasına yeter" (Troyat, 2020: 38).

Kuprin'in gerçek bir hikâyeden esinlenerek yazdığı *Granatovıy braslet* "Granet Bilezik" (1911) hikâyesi, bir şehrin soylu ailelerinden biri olan Rus dükü Vasiliy Şein'in yazlığında karısı düşes Vera Nikolayevna Şeina'nın doğum günü hazırlıkları ile başlar. Parti neşeli bir hava içinde geçerken Vera'nın 8 yıldır peşini bırakmayan gizli hayranından gizemli bir hediye gelir. Mektuplardan anlaşılan G. S. J. adıyla olan hediye, lal taşlarla süslü bir altın bileziktir. Hediyenin beraberindeki mektupta adam, ona olan aşkını anlatmakta ve bileziğin de ona büyük annesinden kalan aile yadigârından yapıldığını belirtmektedir. Platonik aşk hikâyesinin başlangıcı Vera'nın evlenmesinden iki yıl önceki bir zamana dayanmaktadır. Bir sirk gösterisinde Vera'ya ilk görüşte âşık olan devlet memuru Jeltkov, ondan sonraki hayatının tamamını ona adamıştır. İşini gücünü bırakıp onu sıkı takibe aldığı mektuplarından, Vera'nın gittiği her yere gitmesinden, elinin değdiği, unuttuğu ya da attığı her eşyayı toplayıp saklamasından anlaşılmaktadır. Vera bir türlü peşini bırakmayan takipçisinden sert bir mektupla saçmalıklarına son vermesini isteyince, o da sadece bayramlarda ve doğum günlerinde yazar olmuştur.

Hediye olayı ile çileden çıkan kardeş Nikolay, kışkırttığı Vera'nın eşi Vasiliy'le birlikte hediyeyi de yanlarına alarak Jeltkov'un evine giderler. Suçlamaları karşılıksız kabul eden Jeltkov'un Vasiliy'den tek istediği Vera'yla bir telefon görüşmesi yapmak ve ona bir mektup yazmak olur. Vera ile konuştuktan ve beklenmedik misafirlerinin ayrılmasından hemen sonra Jeltkov son mektubunu yazıp postaya verir ve intihar eder. İntihar olgusu kişiyi çektiği acıdan kurtuluşa götüren süreçtir. Kendini öldürmek çekilen acının güçsüzlüğüdür. Zira hassas kalbi karşılıksız aşktan duyduğu acıdan dayanamamıştır.

> "Yaşamın bizi aştığını ya da yaşamı anlamadığımızı söylemektir. Ama örneklemeleri fazla ileri götürmeyelim de bilinen sözcüklere dönelim. Yalnızca "çabalamaya değmez" demektir kendini öldürmek. Yaşamak, hiçbir zaman kolay değildir kuşkusuz. Birçok nedenlerden dolayı yaşamın buyurduklarını yapar dururuz, bu nedenlerin birincisi de alışkanlıktır. İsteyerek ölmek, bu alışkanlığın gülünçlüğünün, yaşamak için hiçbir derin neden bulunmadığının, her gün yinelenen bu çırpınmanın anlamsızlığının, acı çekmenin yararsızlığının içgüdüyle de olsa benimsenmiş olmasını gerektirir" (Camus, 2021b: 23-24).

Karşılıksız aşkın ortaya çıkması ile birlikte sahneye çıkan ve ölümle sonuçlanan durumun perde arkasında Vera'nın huzuru uğruna Jeltkov'un intiharı, bize bu edebî türün karakteristik bir özelliğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Modern psikolojide "dış

kontrol odağı" olarak adlandırılan, kişinin hayatının sorumluluğunu bir başkasına kaydırma arzusu bu özelliği açıklamaktadır (Juçkova, 2016a: 61).

Eserde trajik bir aşk söz konusudur. Bir yandan Jeltkov'un yaşadığı imkânsız aşk diğer tarafta bu aşka karşılık vermeyen evli bir kadın. Jeltkov'un aşkı içinde yaşamasının sebebi ise kendisini önemli ve değerli biri olarak görmediği içindir. Aşkı hissettiği küçüklükle ters orantılıdır (Usta, 2022: 77). Bu hassas durumla ilgili Afanasyev: "Kuprin'in aşk alanında yaptığı çalışmalarda 'küçük insan'ın büyük duygularını" (1960: 118) kusursuz bir şekilde gösterdiğini ileri sürmüştür.

1.3.1.3. Çaresizlik

İnsanı çaresizliğe sürükleyen birçok sebep olabilir. Aşktan duyulan acı, bürokratik ortamda yaşanılan sıkıntılardan dolayı duyulan güçsüzlük, ekonomik koşullar, sonucu değişmeyen durumlar karşısında öğrenilen çaresizlik bu sebeperden bazılarıdır.

Aşkın vermiş olduğu ıstırap, acı kişiyi çaresizliğe sürükleyebilmektedir. Duygusal bir bağ kurulan kişiden ayrılmak, kavuşamamak veya ona duyulan özlem aşktan duyulan acıyı güçlendirmektedir. Bu duygu ile başa çıkmaya çalışan kişi, yaşadığı çaresizlikten dolayı bunalıma sürüklenebilir. Duyguların kişi üzerindeki etkisi koşullarla birleşince bunalımlı ruh hâli kendini gösterebilir. Dolayısıyla duygusal bir yük olarak kişinin küçülmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Örneğin Dostoyevski'nin *Bednıye lyudi* "İnsancıklar" (1846) adıyla yayımlanan mektuplaşmalar şeklinde ilerleyen romanın kahramanı, Gogol'ün "Palto" hikâyesindeki Akaki Akakiyeviç gibi küçük bir memur olan Makar Devuşkin'in en çarpıcı yönü aşk karşısında düştüğü çaresizliktir. Dostoyevski'nin bu eserinde kahramanın adı ve soyadı bir alt metin taşımaktadır. Makar ismi, kaybedenin folklorik imgesi olan "zavallı Makar"ı çağrıştırırken, Devuşkin soyadı çaresizliği ve hayata hazırlıksızlığı vurgular. Makar Devuşkin, "küçük insan" trajedisini anlamaya hazırlayan özel bir kombinasyondur (Bel'kind, 1968: 144). Eserde yaşlı bir kâtip olan Makar Devuşkin'in kendisinden daha genç bir kadın olan Varenka ile mektuplaşmaları anlatılmaktadır. Makar Devuşkin yalnız, basit bir yaşamı olan, eğitimli ve yoksul bir insandır. Devuşkin, yoksul olmasına rağmen öksüz Varenka'ya maddi yardımda bulunmaktadır. Naif bir insan olan Makar Devuşkin Varenka'yı düştüğü zorluklardan kurtarmanın çaresini ararken aynı zamanda ona duyduğu dostluk ve aşk duygusunun etkisi altındadır. Aşkını

kalbinde saklayan Makar Devuşkin, bir yandan Varvara'yı görebilme umudu içindeyken bir yandan da Varvara'nın bir gün onu terk edeceği, mektuplarına cevap vermeyeceği korkusu içindedir. Makar Devuşkin yoksul olmasına karşın hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak bütün varlığını Varvara'nın ihtiyaçlarını karşılamak için tüketir. Dostoyevski'nin anlayışına göre Devuşkin "yoksul, ezilmiş ama 'tutkulu' bir insan"dır (Bahtin, 2002:282). Çevresi tarafından hor görülen Makar Devuşkin kendini de hor görmeye alışmıştır. Varvara ile mektuplaşmaları duyulduktan sonra aynı evde yaşayan kâtip ve bürodaki odacı da ona saygı göstermez ve bir kadın avcısı gibi davranırlar. Gittikçe yoksullaşan Makar Devuşkin işinden de atılmıştır. Bir süre sonra zengin biri olan Bikov, Varvara'ya evlenme teklifi eder. Kendi ilaçlarını alamayacak duruma düşen Varvara yoksulluktan kurtulmak ve ilaçlarını alabilmek için evlilik teklifini kabul eder ve Petersburg'dan ayrılır. Sevdiği kadının gitmesiyle tek mutluluk kaynağından mahrum kalan Makar Devuşkin bunalıma girer.

Çalışma koşullarının zorluğu ve bürokratik ortamda karşılaşılan bazı durumlar, bireyi çaresizliğe sürükleyebilir. Yapılan işten memnun olmayan daha üst makamdaki kişiler, kendilerinden daha alt makamdaki kişilere farklı sorumluklar yükleyerek bir otorite kurar. Bu da sorumluklardan kaçma, isteksizlik ya da otoriteye aşırı bağlanmak gibi olumsuz davranışlara yol açabilir.

"Küçük insan"ın pek çok öyküde yer alan çaresizliğinin nedeni yalnızca kişilik özellikleri değil; aynı zamanda içinde bulunduğu baskıcı bürokratik düzendir. Çoğu zaman iş ortamında zorbalığa uğrayan, ağır çalışma koşullarına göğüs geren bireyin şikâyet etmeden varlığını sürdürmeye çabaladığı, tüm çaba ve çalışmasına rağmen bir şekilde utanç verici olaylarla karşı karşıya geldiği görülür. Örneğin Aleksandr Kuprin'in *Svayataya loj'* "Kutsal Yalan" (1914) hikâyesindeki küçük insan tipi olan İvan İvanoviç Semenyuta çalışkan, dindar, hiçbir kötü alışkanlığa sahip olmayan bir kişi olmasına rağmen sürekli kendisini kötü olayların ortasında bulur. Okul yıllarında bile sınıfında herkesin kolayca çattığı, sinirini çıkardığı bir insandır. İş hayatında da bu durum sürekli olarak devam eder ve talihsizlikler peşini bırakmaz. Kâtiplik yapan Semenyuta daireye ilk gelen ve en son çıkan kişidir. Zaman zaman arkadaşlarının yarım kapiğe acele işlerini tamamlar. Diğer yazıcılar tarafından küçümsenen Semenyuta'ya bu kişiler, hem tepeden bakmakta hem de saygısızca davranmaktadırlar. Bir gün müdürü tarafından masasının çekmecesini zorla açıp, pullarını ve paralarını çalmakla suçlanır, ancak kendisini savunmayı bile beceremez ve kovulur. Bunun sonucunda geçici uğraşlarla geçimini sağlayarak soğuk bir bodrumda sefalet içinde yaşamaya başlar. Sonuçta

suçsuzluğu ortaya çıksa da kahramanın artık içinde bulunduğu koşulları değiştirme gücü yoktur.

Gogol'ün *Şinel'* "Palto" (1842)[9] adlı hikâyesinin başkişisi şehir hayatı içinde yalnızlaşan Akaki Akakiyeviç Başmaçkin bürokratik ortamda küçülen insan tipidir. Bir devlet dairesinde sıradan bir memur olarak çalışan kahraman, dış görünüşüyle çevresindeki insanların pek de dikkatini çekmeyen pasif bir karakterdir. Çalışma arkadaşlarının konumu değişmesine rağmen o hep aynı yerde, aynı konumda kalmaktadır. Kimsenin saygı göstermediği Akaki Akakiyeviç Başmaçkin adı gibi paspas olarak çiğnenen biridir.[10] Basit bir memur olan Akaki Akakiyeviç'in yeni bir palto sahibi olmasıyla sıradan hayatı biraz renklense de bu renkli hayatın içinde uzun süre tutunamaz. Akaki Akakiyeviç'in tek mutluluğu yeni paltosudur ancak paltosunun çalınmasıyla adaleti bulamadığı için tamamen güçsüz olduğunun farkına varır, adeta önemli olmayışını hisseder ve bu acıyla ölür. H. Troyat "küçük insan" Akaki Akakiyeviç'in bürokrasi karşısındaki ezilmişliğine şöyle dikkat çekmiştir:

> "Akakiy Akakiyeviç iki planda rol almaktadır. Yüzeysel bakılınca, budala, amirlerinin uğruna ezilmiş, alçaltılmış bir kişinin tasvir edilişidir ve hikâye baştan başa Rus bürokrasisine karşı bir hiciv sayılabilir, ya da daha doğrusu, sosyal haksızlığa karşı bir protesto olabilir. Ama bu uyandırılan yarı alaycı, yarı acındırıcı duygunun arkasında, parmakları mürekkep lekeli bir sihirbazın talihi, mantık dışı güçlerin acayip kuvveti kendini gösterir. Akakiy Akakiyeviç öylesime değersizdir ki, hayatta olduğu zamanda bile bir otomata, bir 'ölü can'a benzemektedir" (Troyat, 2000: 318).

Çaresizlğin farklı yönlerinden biri de "öğrenilmiş çaresizlik"tir. Öğrenilmiş çaresizlik sosyal psikolojide "Olumsuz bir olayı kalıcı, içsel ve genel etmenlere bağlamanın sonucunda oluşan kötümserlik hâli" (Aranson, Wilson, Akert, 2012:876) olarak tanımlanmaktadır. Çevrenin kurbanı olan "küçük insan" tipine mensup kişiler, olumsuz deneyimlerinden ötürü düştükleri çaresizliğin etkisi ile bitmek tükenmeyen bir döngünün içinde olabilirler. Örneğin Vyaçeslav Alekseyeviç P'etsuha'nın *Naş çelovek v futlyare* "Bizim Kutudaki Adam" (1989) eserindeki Serpeyev. Serpeyev çocukluğundan

[9] "Palto" hikâyesinin orijinali otantik bir olaya bağlıdır. Gogol bu olayı 1832'ye doğru bir arkadaş çevresinden işitmiştir: Küçük bir memur çetin mahrumiyetlere katlanarak kendisine bir av tüfeği satın alır ve daha ilk çıkışta tüfeği yitirir, öylesine üzüntüye düşer ki, arkadaşları duygulanır, bir araya gelerek bir başka silah satın alırlar kendisine. Yazarın bu hikâyeyi kendi dehasına göre başka bir şekle sokuşunu izlemek çok ilginçtir. Bir lüks eşya olan tüfeğin yerini ilk gereksinim olan palto almıştır. Hikâyenin kahramanı en kıymetli şeyi, paltosunu yitirmez, çaldırır. Onu koruyan hayırsever dostlar bulamaz, genel ilgisizliğe çarpar, iyileşmez, ölür. Sonunda bu gerçekçi hikâye hayali bir hikâye şeklinde uzar gider. Böylece Gogol'ün kafasından süzülerek birinci hikâyede cimrilik, gaddarlık ve fantastiklik önde gelmiştir. Gogol hikâyeyi 1839'da yazmaya başlamış, hikâyenin kahramanı Akaki Akakiyeviç Başmaçkin'in karakterini işleyerek 1840 ve 1841'de tam yerine oturtmuştur (Troyat, 2000: 316).

[10] *Başmak* Rusça ayakkabı anlamına gelmektedir (Rusça Standart Sözlük).

beri yaşadığı olumsuz deneyimlerden dolayı her şeyden korkmaktadır; köpekler, çeşitli türden bekçiler, polisler, yoldan geçenler, aynı zamanda rastgele iftira atabilen eski yaşlı kadınlar, tedavi edilemez hastalıklar, metro, kara ulaşımı, gök gürültüsü, fırtınalar, yükseklikler, su-gıda zehirlenmesi, asansörler hemen hemen her şeyden korkmaktadır. Küçük yaşlardan beri öğrendiği ölüm düşüncesine binaen duyduğu korku durumu ölümünü getirmiştir.

"Küçük insan"ı çaresizliğe sürükleyen sebeplerden biri de otorite karşısında hakkını savunamaması, çabalarının bir neticesini alamamasıdır. Sonuç olarak ya bulunduğu koşullara ayak uydurmak ya da sistemin bir parçası olmak zorundadır fakat her ikisini de yapamayacak kadar çaresiz kalması onu ölüme götürebilir. Çehov'un *Hameleon* "Bukalemun" (1884) hikâyesinde polis komiseri Oçumelov'un her söylediğini yerine getiren ve eserde "kızıl saçlı" olarak tanımlanan zabıta memuru Yeldirin otorite karşısında çaresiz kalan "küçük insan" tipine örnektir. Fırsatçı ve konuşması yetersiz Oçumelov'a itaatkâr bir tavır sergileyen Yeldirin, tüm emirleri sorgulamadan yerine getirmektedir. Örneğin pazarda el konulan siyah frenk üzümlerini taşıması ve Oçumelov'a kaputunu giydirmesi.

Bir diğer karakter ise Kafka'nın "Şato" (1982) romanının başkişisi K.'dır. Eserde Kont Weswest'in şatosuna ulaşmak isterken otorite karşısında ezilen kadastrocu K'.nın yaşadıkları anlatılmaktadır. İnsanların K.'yı tanımalarının bir önemi yoktur. Şatonun kadastrocusu olmasına karşın şatoya gitme isteği dikkate alınmaz. K.'nın düşüncesine göre tek amiri muhtardır ve ona hesap vermekle yükümlüdür. K. han içinde bir odada geceyi geçirmek ister ancak bu mümkün değildir. Çünkü yalnızca şatodaki beyler han içindeki bir odada geceyi geçirebilirler. K. için sadece bir köşede yer ayırmalarının mümkün olabileceğini ifade eden hancı sözlerini şöyle sürdürür:

> "Size yardım edebilmeyi çok isterdim ama kuralların, yabancılara özgü bir şekilde söz ettiğiniz katılığını bir yana bıraksak bile, beylerin aşırı duyarlılıkları bu dediğinizi olanaksız kılıyor; ben beylerin yabancı birine katlanma yeteneğine sahip olmadıklarından, en azından buna hazırlıklı olmadıklarından eminim; yani sizi burada konaklatacak olsam ve bir rastlantı sonucu- ki rastlantılar her zaman beylerden yanadır- sizi görecek olsalar o zaman yalnızca ben değil, siz de bitersiniz. Bu gülünç gelebilir ama gerçek." (Ş:36)

Şato karşısında duyduğu özgürlüğü Klamm'ın karşısında hissedemeyen K. mahcubiyetten ötürü işçi olmanın sonuçlarıyla çoktan yüzleşmiştir. K. köyde tanıştığı bir hizmetçi olan sevgilisi Frieda ile evlenmek ister. Ancak köyde bir yabancı olduğundan ondan güvence vermesi istenir. Bu doğrultuda evlenmeden önce Klamm ile

görüşme isteğini hancının karısına belirtir. Ancak hancının karısı köyde olmasının sebebinin eşinin savsaklığına borçlu olduğunu beyhude isteklerin peşinde durduğunu ifade eder:

> "…bizim için gayet doğal olan bir şeyi, Bay Klamm'ın onunla asla 'konuşmayacağını', asla konuşmayacağını nereden bilsin? Bana bakın Kadastrocu Bey; Bay Klamm, şatoya mensup bir beydir; bu, Klamm'ın diğer makamlarını göz ardı ettiğimizde bile, çok yüksek bir mevkiidir. Evlenme izni alsın diye burada alçakgönüllülükle uğraştığımız siz kimsiniz ki! Saraya mensup değilsiniz, köyden de değilsiniz, siz bir hiçsiniz. Ne yazık ki siz şusunuz: Bir yabancısınız, lüzumsuz ve herkesin ayağına dolaşan, onun yüzünden herkesin başının belaya girdiği, onun yüzünden hizmetçilerin odalarından atıldığı niyeti belli olmayan bizim çok kıymetli küçük Friedamızı baştan çıkardığı için ona ne yazık ki eş olarak vermek zorunda kaldığımız biri." (Ş:55-56)

Klamm'ı gerçekten gören ve köyde onunla konuşan kimsecikler yoktur. K.'nın varlığının hissedilmediği bu köyde, şatoya ulaşmak için makamlarla doğrudan bağlantıya geçmek pek çok zorluk barındırmaktadır. K.'nın köyde sınırlı olarak belirli yerlere girilmesine izin verilmesi onu güçsüz kılar. Bu durum şatoya ulaşmasına engel olur ve onu resmî olmayan, tamamen belirsiz, bulanık ve yabancı bir yaşama doğru sürükler. Otokratik güç olan Klamm, hem K.'nın çalıştığı yere hâkimdir hem de onun yatak odası üzerine sahip olduğu bir gücü vardır. Kamusal düzende makamlar ve yaşam iç içe geçmiştir. K.'nın burada kalmasının sebebi kendiliğinden yaptığı fedakârlıklar, uzun ve yorucu yolculuk, umutlar, tamamen parasız kalmış olması, geri döndüğünde memleketinde yeniden uygun bir iş bulmanın olanaksızlığı, Frieda ile nişanlı olmasıdır. Muhtar Frieda'nın nereye giderse gitsin onunla geleceğini, şatoya söyledikleri ile ilgili değerlendirme yapılması için bir rapor sunacağını ve karar çıkarsa onu tekrar çağıracağını söylemesine karşın K. "Kesinlikle hayır, şatodan lütuf değil, hakkımı istiyorum." (Ş:83) der. K.'nın Klamm ile görüşmeyi istemekteki amacı Klamm'ın yanında durmadan şatoya ulaşma arzusudur. K. ulaşmaya çalıştığı şato için bir basamak olarak gördüğü Klamm'a dahi ulaşamaz. Klamm'ın onu görmezden gelerek gücünü gösterdiğini ve onu yok saydığının bilincinde olan K. yine de o basamağa yönelmeye çabalar. "İnsan yüreğinin yalnızca kendini ezeni yazgı diye adlandırmak gibi kötü bir eğilimi vardır. Ama mutluluk da kaçınılmaz olduğuna göre, ussal dayanaktan yoksundur. Gene de tanımazlıktan gelmediği zaman, çağdaş insan onu kendi yapıtı gibi görür" (Camus, 2021b: 150).

K.'nın yardımcıları ona karşı küstahça davranışlarda bulunurlar, sözlerini dinlemezler. Sınıfların ısıtılabilmesi için odunluğun anahtarını öğretmenden almadan kapıyı kırması sorun olur ve K. bu yüzden kovulur. K. buraya muhtarın emriyle

geldiğini ve onu başka kimsenin kovamayacağını söylese de onun bu davranışı itaatsizlik olarak algılanır:

> "Öğretmen "Yani itaat etmiyorsunuz, öyle mi?" diye sordu. K. başını hayır şeklinde salladı ve öğretmen "İyi düşünün. Kararlarınız her zaman yerinde olmuyor." (Ş: 152)

Artık K.'nın koridora çıkmaya hakkı yoktur, normal koşullarda bara girmesine izin olsa da hatır için olan bu durum her an geri alınabilinir durumdadır. Hancının karısı ve hancı K.'nın önüne çıkıp onu azarlayıp engellemeye çalışırlar. Neden suçlandığını anlamayan K. ait olamadığı yerin yabancısı olur.

"Küçük insan"ın inandığı değerlerin kaybolması ya da hor görülmesi de onu çaresizliğe sürükleyebilir. Örneğin Franz Kafka'nın "Ceza Sömürgesi"nde (1919), insanların suçlu ya da suçsuzluğu gözetilmeden, savunma olanağı verilmeden mahkûm edildiği, ismi bilinmeyen bir adada kullanılan bir ceza aygıtını incelemekle görevlendirilmiş olan gazeteci bir gezginin gözlemleri anlatılmaktadır. Gezginin görevi bu aygıtı araştırıp cezalandırma yöntemi hakkında bir yazı kaleme almaktır. Görevli subay, ceza sisteminin çalışma düzenini gazeteciye gösterir. Komutanın makinenin parçalarının yenilenemediğinden yakınır, hatta savunduğu bu sistemin eski komutanına ait gizli notlarını ve çizimlerini de gezgine gösterir. Subay ceza sisteminin tek temsilcisi olduğunu hatta eski komutanının mirasını sürdüren tek kişi olduğunu vurgulayarak var olan sistemi tüm gücüyle geliştirmeye ve korumaya çalışmaktadır. Gezgin subayın ceza sistemini savunmasından etkilense de sistemi onaylamaz. Sonuç olarak tüm yaşamını adadığı, inandığı bir değer olan mevcut sistem ve sistemin bir parçası olan makinenin insanlar tarafından yargılanması, sistemin kaldırılacağına dair endişeleri onun mücadele isteğini ortadan kaldırır ve ceza makinesini kullanarak intihar eder.

1.3.1.4. Silikleşme

Kendini gösteremeyen ya da göstermekten çekinen kişilere özgü bir tavır olan "silikleşme" edebiyat eserlerine sıklıkla konu olabilmektedir. "Küçük insan"ın tipik özelliği olan silikleşmek belirgin olamama durumudur ve bu özelliğe Gogol'ün "Palto"sundaki Akaki Akakiyeviç örnek gösterilebilir. Çalışma hayatından memnun olan ancak geleceğe yönelik düşünceleri olamayan Akaki'nin memurlar tarafından dalga konusu olan, çok sevdiği eskimiş bir paltosu vardır. Eskiyen paltosunu her zamanki gibi terziye götürüp yama yaptırmak isterken terzi, paltonun çok yıprandığını belirterek; yama yapılamayacak aşamaya geldiğini söyler ve onun için yeni bir palto dikmeyi önerir. Akakiyeviç'in hayatına gelen canlılık, geleceğe yönelik planları yeni bir

palto hayaliyle ortaya çıkmaktadır. İş yerindeki diğer memurların dikkatini çeken palto sayesinde hayatında daha önce hiçbir güzel söz duymayan kahramana övgüler gelir. Bu övgülerden utananan ve ne cevap vereceğini bilemeyen Akaki için palto, sıradan insanın hayatına renk katmanın yanında çevresindeki insanlar tarafından itibar sahibi bir kişilik olarak algılanmasına, silik yapısından kurtulup görünür olmasına neden olmuştur. Hatta Akaki Akakiyeviç'in yeni paltosunun şerefine davet verilir. İstemeyerek katıldığı şaşaalı gecenin ardından eve dönerken yolunu kesen adamlar tarafından paltosu çalınır. Biçare Akakiyeviç derin üzüntüyle önce bekçiye, sonra sırasıyla karakola ve "önemli kişinin" yanına gider. Buralardan bir netice alamamakla birlikte "önemli kişi" bulunduğu mevkiinin etkisiyle Akakiyeviç'i aşağılar. Hayatı boyunca duymadığı azarlamaları işiten Akakiyeviç, paltosunu kaybetmenin ardından yaşadığı derin üzüntü ile Petersburg'un dondurucu havasından dolayı yerinden kalkamaz duruma düşer. Sayıklamalar ve halüsinasyonların ardından vefat eder. Geride mirasçısı olmadığı ve ardında işe yarar pek bir şey bırakmadığı için odası veya eşyaları kayıt altına alınamaz.

"Küçük insan"ın silikleşmesine bir diğer örnek de Gogol'ün *Zapiski sumasşedşego* "Bir Delinin Anı Defteri" (1834) eserinin başkişisi olan İvanov'dur. Gogol'ün bu hikâyesinde 42 yaşında durağan ve sıkıcı bir iş yaşamından bunalan küçük rütbeli bir memurun, genel müdürün kızına duyduğu karşılıksız aşk sonucunda akıl sağlığının bozulması konu edilmektedir. Bu hikâyede de yaşadığı durumların etkisi ile kendine bir çıkış yolu bulamayan "küçük insan" sonunda aklını yitirir. İvanov genel müdürün kızının köpeğiyle konuşmaya başlar. İnsan gibi konuşan ve insan gibi yazı yazan bu köpeği takip eden İvanov, genel müdürünün evine gider ve kızı görmek için çabalar. Daireye gittiğinde şube müdürü ona genel müdürün kızına kur yaptığı için kızar ve aklını başını toplamasını söyler. Genel müdürün kızı Sofi'nin hassa subayı ile evlendirilmesi düşüncesi onu bambaşka bir kişiliğe büründürür. Zira bu evlilik düşüncesi içinde kendisinin yeni İspanya Kralı olduğuna inanır, hatta insanlara bunu söylemekten çekinmez, işe dahi gitmez. İdare amirinin kendisini daireye çağırması üzerine, eğlenmek amacıyla daireye gider. Kendisini büyük gördüğü için genel müdür geçerken ayağa kalkmaz, diğerleri ceketinin düğmesini iliklerken kendisi ellerini bile kıpırdatmaz. "Genel müdür de kim oluyor? Kim oluyor ki önünde ayağa kalkacağım? Asla!" (BDAD:201). Önüne paraflanması için koydukları kâğıtta genel müdürün imzasını attığı köşeye "VIII. Ferdinand" olarak mühür basar. İvanov akıl hastanesine yatırılır, bir kral olarak kendisinin İspanya'ya doğru yol aldığını, VIII. Ferdinand'ın tahtını ele geçireceği düşünürken artık yatırıldığını hastaneyi İspanya, hastanede yatan

diğer hastaları ise halkı ve kendisini de oranın kralı zannetmektedir. En sonunda delirmenin verdiği acı ile güçsüz düşer. Silik bir memur olan İvanov aklını yitirdiğinin bilincindedir. Müdürün kızına âşık olan memur, yaratılışından gelen bir hiçliğin farkındadır. Anneye olan bu acı haykırış, "iç azarlarla korunmayı, aslına dönen birleşmeyi, yumurtaya dönüşü" simgelemektedir. Annesine onu dünyaya getirdiği için sitem, öfke ve uzlaşamayan bir sevgi vardır. Gerçek anlamda yaşamındaki tek kadındır (Troyat, 2000: 124-125).

Aşkın sorunu basite indirgenemez, önemlidir. Anlayış ve sorumluluk duygusu isteyen aşkta başarısız olduğunda ondan vazgeçen ve bu vazgeçme duygusu ile hissettiği heyecanlarla kendisini savunmaya çalışan, yeniden çaba gösterilmeyen bir hayat algısının etkisiyle kaçınma durumunda ısrarcı olan insan, sinir hastalığına tutulabilir (Adler, 2020: 65). Silik bir kişilik olan İvanov'un müdürün kızına duyduğu aşk ile müdürün kızının bir subayla evleneceği bilgisi sarsıntı yaşamasına neden olur. Deliliğe giden süreci silik kişiliğinde görünür olma çabasını doğurmaktadır.

1.3.1.5. Uysallık

Bir diğer özellik uysallıktır. Psikoloji Terimleri Sözlüğü'nde uysallık (*docility*) "yumuşak başlılık" (Ayvaşık vd. 2000:52) olarak tanımlanmakla birlikte; Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü'nde uysallık (*acquiescence*) "başkalarının görüşlerine katılma eğilimi. Kaynağın bir otorite olması durumunda, anlatımın doğası ya da içeriği ne olursa olsun, uysal kişi, bu anlatıma katılma eğilimi gösteriyor" (Bakırcıoğlu, 2012:2279) olarak ifade edilmiştir. Çehov'un *Poprıgun'ya* "Çekirge" (1892), hikâyesinin başkişisi Dimov'dur. Hekimlik unvanını sadece danışmanlık için kullanan "küçük insan" Dimov birinde patalog diğerinde ise yardımcı hekim olarak iki hastanede birden görev alır. Özel hastalara baksa da fazla bir kazancı yoktur. Oysa eşi Olga İvanovna ve çevresi, onun sıradan hayatının gölgesinde, rahat ve lüks bir hayat sürmektedir. Kendisinden daha yüksek bir sosyal sınıfa mensup olan eşinin çevresi için Dimov sıradan, önemsiz ve aralarına karışamayacak kadar yabancı bir insandır. Örneğin eşi Olga'nın evde düzenlediği, erkek arkadaşları ve aktrist dostlarının katıldığı Çarşamba toplantılarında Dimov yoktur. Dimov eve geldiği zaman salona uğramaz, kimse de onun varlığını hatırlamaz. Olga'nın arkadaşlarından Ryabovski'nin Olga'ya ilgisi vardır. Hatta ona delicesine tutulduğunu, istediği takdirde resmi bırakacağını ve hayatından vazgeçeceğini söyleyerek sadece kendisini sevmesini ister. Olga Dimov'un

hayatında olduğunu ifade etse de Ryabovski zaten Olga'nın yanına yakıştıramadığı Dimov için şu sözleri sarf eder.

> "Dimov'un ne önemi var? Dimov da kim oluyor? Dimov'la işim ne benim? Volga, mehtap, güzellik, benim aşkım, duyduğum heyecan var, ama Dimov yok. Ah, bilmiyorum…geçmişi istemiyorum ben, bana bir dakikacık ver yeter…bir dakikacık!" (Ç:317)

Dimov gibi sıradan bir adamın Olga ile evlenmesi ve bu zamana kadar yaşadıklarının yeterli olduğunu düşünen Ryabovski, Olga'ya duyduğu aşkı ne olursa olsun yaşamak ister ve bu aşka Olga karşılık verir. Dimov karısının kendisini aldattığından şüphelenmeye başlar. Sanki kendisi karısını aldatmış gibi onun gözlerinin içine bakamayacak ve eskisi gibi ona sevgi dolu gülümseyemecek durumdadır. Hatta karısı ile yalnız kalmamak için akşam yemeklerine sıklıkla arkadaşını getirmektedir. Olga İvanovna da düşüncesiz ve dikkatsiz davranışlar içindedir ve hatta Ryabovski ile aralarındaki aşk güçlü bir şekilde ilerlerken bir kez ona eşi hakkında "Bu adamın, yüce gönüllüğü de canımı sıkıyor benim." (Ç: 326) der. Bu sözlerden sonra Olga Ryabovski ile yaşadığı aşk macerasını bilen ressamlardan herhangi birine rastladığı zaman sözü Dimov'a getirip bu cümleyi kurmaya başlar. Bir gün Dimov difteri hastası çocuğun boğazından iltihabı emerek çıkardığı sırada mikrop kaptığı için hastalanır. Olga İvanovna eşini aldattığı için Tanrı tarafından cezalandırıldığına inanır. Olga İvanovna eşine yaşattıkları için pişman olsa da Dimov ölmek üzeredir. Arkadaşı Korostelev'in deyimiyle "Kendini kurban ettiği için" ölen Dimov çalışkan, yetenekli, uysal "küçük insan" örneğidir ve başkasının ona acımamasının yanında kendi değerinin farkında olmayışıyla ölmüştür. A.A. Anikin'e göre, Dimov'un ölümü "sanki kendini feda ediyor, bir çocuğu iyileştiriyormuş gibi yüce bir nedenden" kaynaklanmaktadır (Anikin, 2000). Araştırmacıya göre, burada "Mesih ve fedakârlık" arasında bir benzetme görülebilir, ancak bu benzetme Dimov'un imajının değersizleştirilmesiyle ortadan kalkmaktadır. Değersizleştirmenin etkisi kahramanın karakteriyle değil, algı perspektifiyle belirlenmektedir. Algı perspektifi ise Olga İvanovna ve çevresinin bakış açısıyla belirlenir. Kahramanın uysallığı ve sevgisi, omurgasızlıkla karıştırılır. Ancak Dimov'un sadeliğinin, şikâyet etmeyen yapısının ve zaman zaman ortaya çıkan absürtlüğünün Rus edebiyatındaki ideal kahramanın karakteristik özellikleridir (Kondrat'yeva, 2016: 9).

Dostoyevski'nin "İnsancıklar" eserinde Makar Devuşkin uysal bir karakterdir. Cana yakın bir sevgiyle Varvara'ya yaklaşan Makar Devuşkin Varvara için düşünceli davranmaktadır. Otuz yıldır memurluk yapan Makar Devuşkin'in bu uysallığı içinde

yeteneklerine göre yapıldığını düşündüğü rütbeler arasındaki farklılığı savunurken bulunduğu konumdan memnuniyetini göstermektedir.

> "Yaklaşık otuz yıldır memurluk yapıyorum; kusursuz hizmet ediyorum, özenli davranıyorum, kuralları asla çiğnemem. Bir yurttaş olarak kendimi, kendine has kusurları olan, ama iyilikleri de olan biri sayıyorum. Amirlerime saygı gösteriyorum ve Majesteleri de benden hoşnut; bu vakte dek bana özel bir hürmet göstermediler, ama hoşnut olduklarını biliyorum. Saçlarımı ağartıncaya dek yaşadım; işlediğim büyük bir günah bilmiyorum. Elbette, kimin küçük günahları yoktur? Herkes günahkâr, hatta siz bile günahkârsınız, canım! Ama büyük suçlar ve küstahlıklar sergilediğim, ters birtakım davranışlarım ya da toplumsal huzuru bozduğum görülmedi asla, böyle bir şey hiç olmadı; hatta madalya alacaktım ama neyse!" (İ:101)

Troyat "İnsancıklar" romanının Gogol'ün "Palto" eserinden esinlendiğini ifade eder sözlerini şöyle sürdürmektedir.

> "Şeflerine gösterdiği büyük saygı, "yazı kopya etmeye karşı duyduğu tutku içinde yetişmiş bu silik onursal üye, meslektaşlarının alaya aldığı, yoksunluğun alıklaştırdığı, meleklere yaraşır bir uysallıkla her şeyi kabullenen, her şeye boyun egen, St. Petersburg'un bu kır saçlı kentlisi, Gogol'ün, simgesini ölümsüzleştirdiği yoksul Akaki Akiyeviç'in sonradan doğmuş kardeşidir. Yalnız Gogol'ün kahramanı sadece acınacak durumda ve gülünçtü. Sapına kadar değersiz oluşu dikkati çekiyordu. Dostoyevski'nin Makar Devuşkin'i, kimi yanlarıyla hayranlık uyandırır. İyilikseverliği, esirgemezliği, felaket içinde bile ağzını sıkı tutması, az rastlanır bir ahlâk yüceliğini gösterir. Gülünç durumu onu öldürmez, tersine niteliklerini coşturur. Bayağılığı yüreğinin sınırlarında durur. Değil mi ki acı çekiyor, gülünç olmaktan kurtuldu demektir." (Troyat, 2020: 69)

Vyaçeslav Alekseyeviç P'etsuha'nın "Bizim Kutudaki Adam" hikâyesinde Serpeyev uysal bir karakterdir. Öğrencilik günlerinde, Godunova isimli bir sınıf arkadaşı ona sürpriz bir şekilde âşık olur. Açıklayıcı notta gelişigüzel bir şekilde "benden korkma, ben uysal bir insanım" diye karalamıştır.

1.3.1.6. Yabancılaşma

Hegel'e ve Marx'a göre "yabancılaşma" "kişinin kendini kaybetmesi ve artık kendisinin etkinliklerinin merkezi olarak algılamaz olması" anlamına gelmektedir (Fromm, 2020: 23). Hilmi Yavuz yabancılaşmayı "somut ve maddi koşulların belirlediği bir durum" (1977: 141) olarak ifade etmiştir. Kişinin kendi dünyasının ve kendi dışındaki çevresel faktörlerin meydana getirdiği fikirlerin zaman zaman uyuşmaması da insanda yabancılaşma duygusuna sebep olmaktadır (Şimşek, 2019: 85).

Ertuğrul Özkök 20. yüzyıl insanını anlamak için birçok düşünürün farklı kavramların arayışına girdiğini söylemektedir. Üzerinde konuşulan kavramlardan biri de toplum arasında çatışma yaşanması ve toplumsal normların geçerliliğini yitirmesi

(Ertaş, 2021) olarak tanımlanan "anomi"dir. Ancak bu kavram Özkök'e göre 20. yüzyıl insanını anlama konusunda yeterli değildir. Zira toplumsal normlardan dolayı birey uyumsuzluk içindedir. Dolayısıyla öncelikle bireysel düzlemde çözümler aranacaktır. Bahsi geçen dönemin içinde bulunduğu trajik durumun açıklamasını yabancılaşma ve anomi kavramının bir alaşımı olan "yalnızlık" kavramında aramak gerektiğini söylemektedir (1992: 293-294). Octavio Paz, yalnızlığı "kişinin, içinde yaşadığı dünyaya ve kendisine yabancılaşmış olduğunu bilmesi" (1978: 235) şeklinde tanımlar. Yabancılaşmış, kendisini toplumdan soyutlayan insan korku içinde yaşamını sürdürmektedir. İnsan sadece soyutlanma ve yabancılaşma içinde kaygı üretmez, başka nedenlerden dolayı kaygı ortaya çıkabilir. Büyük şirketlerin gelişmesi, bürokratik sanayi hizmetinin hız kazanması etken olduğu gibi aynı zamanda toplumsal varlığın büyüklüğü ile bireyin küçüklüğü arasındaki uyumsuzluğun mevcut olması da sebep olur. Bunlar büyüdükçe birey korkuya kapılır ve endişeli bir hâl alır ve böylece sistemin bireye dayattığı bir güvensizlik oluşur (Fromm, 2020: 35-36). Modern insan kendi yaratmış olduğu şeylerin ve şartların boyunduruğu altındadır. Kendi eliyle yaptığı şeylerin egemenliği altına giren modern insan, bir şeye dönüşmektedir. Albert Camus'nun "Yabancı" adlı eserinin başkişisi Meursault'un annesinin cenazesinde olağandışı tavırları ve kayıtsızlığı çevresindekilerin dikkatini çeker. Daha sonra bu kayıtsızlık onu cinayet zanlısı olarak çıktığı mahkemede bir açmaza sürükler. Bu eser, bireyin toplumsal düzen ile kendi çıkmazı arasında kalarak kendisine ve dış dünyaya yabancılaşmasını, çevreye uyumsuzluğunu anlatmaktadır.

Yabancılaşmanın dikkat çektiği bir diğer "küçük insan" tipini yansıtan karakter de Orhan Kemal'in "Murtaza" (1952) romanında olayın başkişisi Murtaza'dır. Murtaza Çukurova'ya Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelen bir göçmendir. Annesi parasızlıktan dolayı vefat eden Murtaza, kız kardeşi ile birlikte İstanbul'a taşınır, İstanbul'da Çukurova'dan tanıştığı bir kızla evlenir. Murtaza eşi ve çocukları ile gecekondu mahallesinde hayatlarını sürdürmektedirler. Görev aşkıyla işlerini yapan Murtaza devamlı olarak Kolağası Hasan Bey'in kanının damarlarında aktığını ifade eder ve sorumluluklarını aksatan, çalışmayan, yanlış yapan kişilerin dibinde biter, onları ihbar eder. Eski düzenin insanı olan Murtaza yeni düzene ayak uydurmayı reddeder ve fabrikadaki diğer çalışanlara alay konusu olur. Çam'a göre Murtaza'nın bu çelişik kişiliği temel olarak kendi döneminin insanı olmamasından kaynaklanmaktadır:

> "1925'ten sonra mübadeleyle Balkanlar'dan gelip Çukurova'ya yerleşen Murtaza, aslında dedesi Kolağası Hasan Bey'in yaşadığı bir zaman ve mekânda sıkışıp kalmıştır.

> En yakınları için yıkıcı olsa dâhi mutlak bir dürüstlük, göreve bağlılık ve çıkar ilişkilerini göz ardı etmek, aslında geride kalmış bir dönemin değerleridir" (Çam, 2019: 2068).

Murtaza'nın dayısı Kolağası Hasan Bey gibi asker olup savaşlarda şehit düşmek gibi bir hayali vardır. Ancak en büyük hayali gerçekleşmeyince kendisi de üniforma giyebilmek adına mahalle bekçisi olur. Hırsızlara göz açtırmaz, haksız kazanç sağlayanların peşine düşer, mahallenin kızlarını rahatsız eden adamların dibinde biten Murtaza, mesleğini layıkıyla yerine getirmesine rağmen mahalledeki hırsızları, rüşvet alan kimseleri, hakkıyla işini yerine getirmeyen kişileri rahatsız etmektedir. Bu yüzden mahallede "deli" olarak nitelendirilir. Çevredekiler kendi işine bakmasını istese de o nerede bir hilekârlık, sahtekârlık, düzenbazlık varsa peşini bırakmaz, bu yüzden onu işten çıkartmaya çalışırlar ancak mahalleli ondan kurtulamaz. Mahalleli basit bir mahalle bekçisinden başka bir şey olmadığını, kendisini cumhurbaşkanı sandığını söyleyerek Murtaza'yı görev sorumluluğunu fazla abarttığı gerekçesi ile karakola şikâyet dahi ederler ve sonunda baskıyla daralan görev bilinci onun işten çıkarılmasına sebebiyet verir. Mahalle bekçiliğindeki işinden sonra pamuk fabrikalarının birinde pamuk tartı kâtipliği işini bulur ancak burada da tutunamaz, aklında daima dayısı Kolağası Hasan Bey gibi olmak vardır. Hep erkek çocuğunun olmasını ve bu çocuğun dayısına benzemesini, dayısı gibi asker olup şehit olmasını istemektedir. Sonunda iki erkek çocuğu olan Murtaza oğullarına dayısına benzesinler diye Hasan adını verir. Ancak iki çocukta dayısına benzemez. Mahallenin komiseri, arkadaşının tavsiyesi üzerine fabrikadaki bozulan disiplini düzeltmek için Murtaza'yı işe alır. Görevinden büyük bir mutluluk duyan Murtaza kendini dev aynasından görmektedir. "Nereden baksam ben sıradan bir bekçi değilim ben! Ben gördüm kurs, aldım amirlerimden sıkı terbiye, disiplin hem da!" (M: 118). Murtaza, fabrika çalışanlarını işini aksattıkları gerekçesi ile Fen müdürüne şikâyet eder. Hatta kendi kızlarını vazife sırasında uydukları için de şikâyet etmiştir. "Helbet öldürürüm. Ne demek? Benim kızlarım nasıl uyur vazife sırasında?" (M: 251) "Mürteze demek vazife demek, vazife demek Mürteza demektir" (M: 266). Vazifenin aslanı Murtaza, amirinin yüzüne nasıl bakacağını, hayal kırıklığına uğratacağını düşünmektedir.

Küçük Hasan babasından para almak için onu kandırır, hatta bir gün bakkaldan ekmek çalar. Bakkal, mahkemede küçük Hasan'ı affedecek ve Hasan'ın cezası iptal olacakken Murtaza oğlunun bu yaptığını affetmediğini mahkemede bildirir ve hâkime oğlunun cezasını çekmesini söyleyerek salonu terk eder. Fabrikadaki düzeni sağlamaya

çalışan Murtaza evdeki düzenden habersizdir. Eşi evin düzeni ile ilgilenmesi gerektiğini ifade eder. Ancak oğlu uygulamaya çalıştığı düzenin dışındadır:

> "Kendine gel diyorum sana! Yeter, yeter artık! Utanıyorum senden. Senin gibi bir babam var diye yerlere geçiyorum. Maskara oldun dünyaya. Bizi de kendin gibi rezil ediyorsun." (M: 344)

"Murtaza istifa!" sesleri kalabalıkta artarken Murtaza oğlunun sözleri karşısında öylece bakar.

> "Demek maskara oldum dünyaya? Demek rezil ediyorum sizi?" Geri döndü, ikiye ayrılmış kalabalığın arasında çayhane kapısına doğru ağır ağır yürüdü. Birden durdu, kollarını havaya kaldırdı: "Öl be Mürteza," diye bağırdı, "öl be yahu, öl be!" (M: 344)

Küçük oğlu Hasan'ın hep dayısının yerini dolduracağına inanan Murtaza o isyancıların yanında oğlunu görünce hayal kırıklığı yaşamıştır. Kişilerin içinde bulundukları durumdan uzaklaşma hâli olan yabancılaşma, kendini gerçekleştirememe durumlarından biridir. Topluma ayak uyduramayan birey kimi durumlarda kendisinin de yarattığı bir yabancılaşma evresinde olabilir. Topluma adapte olunmaması ya da toplumla bir bağ kurulamaması sonucunda kişinin kendisine ve topluma yabancı bir birey olma durumu ortaya çıkar.

Sabahattin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" (1937) romanında Yusuf ve Selahattin Bey "küçük insan" tipine örnektir. 9 yaşında yetim kalan Yusuf anne ve babasının cenazesinin yanında durduğunda, cinayet davası için Kuyucak köyüne gelen kaymakam Selahattin Bey tarafından evlat edinilir. Selahattin Bey'in eşi, Yusuf'u evde istemez ve hatta bunu söylemekten çekinmez. Yusuf eve ilk geldiği zaman kimseyle konuşmaz, hatta Kaymakam'a dahi soğuk davranmaktadır. Kaymakamın eşinden de yakınlık göremeyen Yusuf'un kimseye göstermediği hisleri kaymakamın kızı Muazzez için farklıdır. Yusuf şehir hayatının çalkantısına yabancıdır. Hiçbir şeye ilgi göstermeyen Yusuf, Muazzez ile çok iyi anlaşmaktadır. Selahattin Bey eşi Şahinde'nin çenesinden dolayı geç saatlere kadar eve adımını atmaz, eşi ise gün boyu misafirlikte vaktini geçirmektedir. Selahattin Bey'in tayininin Edremit'e çıkması ile Yusuf memleketinden çok uzaklara taşınır, okula gitmiş olsa da burada tutunamaz ve ayrılmak için elinden gelen her şeyi yapar. Arkadaşı olmayan Yusuf ile kasabadaki çocuklar pek anlaşamaz. Çünkü Yusuf onlara göre yabani ve sessizdir.

Günlerini içmekle geçiren Selahattin Bey kumar oymaya başlayınca başlarda kazançlı olduğu kumar oyununda daha sonra tuzağa düşer ve kaybetmeye başladıkça daha çok borçlanır. Borçlandığı kişi olan Hilmi Bey, Selahattin Bey'i kontrol

edebilmek amacıyla ona senet imzalatmanın yanında Muazzez'i oğlu Şakir'e ister. Şakir daha önce Muazzez'i rahatsız ettiği gerekçesi ile Yusuf ile tartışmıştır. Bu evlilik ile ilgili Selahattin Bey'e zamanla rica ve kandırma ile gelenler, devamında tehditkâr konuşmaya başlarlar. Evdeki durumlar Selahattin Bey'i iyice bunaltır ve kısa sürede çöker. Sık sık nöbetler geçirir, hatta geçirdiği bu nöbetlerin süresi daha uzun hâle gelir. Yatakta inleyerek öksüren Selahattin Bey'den sonra evin geçimi Yusuf'a kalmıştır. Selahattin Bey ona şimdilik bir şey söylemese de Yusuf bu durumun böyle devam etmeyeceğinin farkındadır, hasta babasının ekmeğini daha ne zamana kadar yiyeceğini düşünen Yusuf, Şahinde'nin de gün geçtikçe imalı sözlerine maruz kalır. Ayaklarını yere sağlam basmayı istemekte, eğreti bir hayat yaşamının, kendine bir yer edinmemiş olmanın acısını çekmektedir. Lüzumsuz bir insan olduğunu düşünen Yusuf, bir yandan kendisinde her şeyi yapabilecek gücü bulurken diğer yandan bir bilinmezin içinde sabırsızlık içindedir. Yusuf'un bu bilinmezliği Selahattin Bey'i üzmüş ve makamını kullanarak Yusuf'u kâtiplik görevine atamıştır. Çok geçmeden Selahattin Bey peşini bırakmayan hastalıklardan dolayı hayatını kaybeder. Artık evin yükü Yusuf'a kaldığı için Şahinde bu durumdan hiç hoşnut değildir.

> "Yusuf'un karakterinde bir ara meydana gelen değişiklik de bu yorumu kesinler. Şehirlilere benzemeyen Yusuf kendine özgü bir kişiliğe sahiptir. Nasıl görünüyorsa öyledir; yalan dolan bilmez; ne para hırsı vardır ne mevki hırsı; dürüst, sözünü esirgemeyen, dik başlı, asi tavırlı bir delikanlıdır. Kendine güveni sonsuzdur, onun için kimseden korkmaz ve kimseye boyun eğmez. İnsanı yozlaştıran toplumun dışında kalabildiği sürece bu özelliklerini korur Yusuf, ama sonuna kadar baba ekmeği yiyemeyeceğini, hele Muazzez ile evlenmek için iş güç sahibi olmak gerektiğini anlar. Düşünür ki 'alışamadığı bu insanlar arasında onun da sağlam bir yeri' olmalıdır. Ve başlar Yusuf değişmeye" (Moran, 2001: 36-37).

Kasabaya yeni gelen kaymakam Selahattin Bey'in tersine zenginler ile daha çok samimiyet kurar. Hilmi Bey de bu zenginlerden biridir. Öncelikle Yusuf'u kâtiplik görevinden alarak köy köy dolaşıp vergi toplayacağı tahsildarlık görevine getirir. Şahinde, bu durumu fırsat bilerek Muazzez'i kendisi gibi gezmelere götürür. Zaman içerisinde Şahinde ile yakın dostluk kuran Hilmi Bey, Şakir ve yeni gelen kaymakam da bu içkili ev ziyaretlerine dâhil olurlar. Yusuf evde olmadığı için Yusuf'un evinde gerçekleşen eğlence ortamında Muazzez kolay ulaşılabilecek biri olur. Yaşanılanlardan habersiz olan Yusuf eve gelen yeni eşyaların farkında olmaz, fark ettiğinde ise söylenilen ilk yalana anında inanmaktadır. Öte yandan Muazzez'in de duygularında değişmeler başlar. Kaymakam'da Yusuf'u kasabada durmaması için devamlı olarak göreve yollamaktadır. Yusuf durumu fark ettiğinde bir süre sessiz kalmayı tercih

ederken bir gün işten erken geldiği bir vakit evinde ziyafet olduğunu görür. İçeri girip elindeki kırbaçla ortamdaki herkese vurmaya başlar. Daha sonra tabancası ile içeridekilere ateş eder. Bir süre sonra karanlıkta Muazzez'in iniltisini fark eder ve onu alarak oradan uzaklaşır. Muazzez yaralıdır ve geceyi çıkaramadan ölür. Yusuf kendi elleriyle açtığı çukura Muazzez'i gömer ve dağlara doğru atını sürer. İçindeki bütün yıkımlara ve kaderine rağmen başını önüne eğmek istemez. Yasını göstermeden tek başına omuzladığı bu hayattan başka bir hayata doğru ilerlerler.

Modern insan yapayalnız ve endişelidir. Özgür olmasına karşın özgürlükten korkmaktadır. Fransız sosyolog Emile Durkheim'ın söylediği gibi "başıboşluk içinde" hayatını sürdürmektedir. Modern insanın en belirgin özelliği, sıradanlık ve bölünmedir. Bu da onun bir atom olduğunu ve parçalara ayrıldığını göstermektedir. Atom ve birey aynı durumu ifade etmektedir. Bu insan bir birey olmayı istemektedir ancak gerçekte var olan oraya buraya savrulan endişeli bir atom olmaktan öteye gidememiştir (Fromm, 2020: 19) Bireyselleşme süreci zamanla bireyin çevreye yabancılaşmasını, yalnızlaşmasını, silikleşmesini, hiçleşmesini, kendi varlığını dahi unutmasını, insana dair değeri yitirmesine neden olan umutsuz bir özneye dönüşümününe yol açmıştır. Örneğin Kafka'nın "Akademi İçin Bir Rapor" (1917) adlı hikâyesinde "küçük insan" tipinin özelliklerini taşıyan Kızıl Peter, geçmişine yabancılaşmıştır. Aslında bir maymun olan Peter, yakalanıp daha sonra insana dönüştürülmüş ve zamanla maymun özelliklerini yitirmiştir. Kızıl Peter akademi için kendisine yöneltilen davet üzerine maymundan insana dönüşüme ait bir rapor hazırlar. Rapora göre yaklaşık beş yıl önce insan olduğunu, her ne kadar kendisine eşlik eden bazı öğeler olsa da bu süreçte aslında yalnız olduğunu, bu eşlik eden öğelerin onun davranışlarını izlemek üzerine kurulduğunu ve birilerinin de onu izlediğini yazar. Maymundan insana dönüşümü kolay değildir. Sancılı olarak gerçekleşen süreçte dönüşümünü maymun kalmaktan vazgeçmekle gerçekleştirir. Kökeni ile ilgili şu bilgileri verir:

> "…gençlik hatıralarıma bağlı kalmada inat etseydim başarılı olmam mümkün olmazdı. Bana dayatılan en üst emir tam da inatçılıktan vazgeçmekti, ben özgür bir maymun olarak, o boyunduruğa teslim oldum. Ama bu yüzden hatıralarım bana günbegün kapılarını kapattılar." (AİBR: 55)

Geçmişine yabancılaşan Kızıl Peter maymunluktan insan dünyasının içine hapsolurken maymun özellikleri onu yavaş yavaş terk eder. Kendisini köşeye sıkıştırılmış hissetmektedir. Maymunken bildiği özgürlük duygusuna özlem duyan Peter, bir çıkış yolu bulmanın gerektiğini düşünse de kaçmanın mümkün olmadığının

farkındadır. Kaderine razı gelen karakter insana benzemek için çeşitli yollardan geçer. Varyete şova katılır. Çıkış yolunun bu olduğunu düşünen Peter, hayvanat bahçesine dönmeyi hiç istemez. Artık bir insan gibi olan Peter, ziyaretçilerini kabul eder, menajerini dinler, elleri cebinde, şezlongda oturup yatar, pencereden dışarıyı seyreder. Neredeyse her akşam gösterisi vardır. Akşamları ziyafetlerden, bilim toplantılarından, dost meclislerinden eve geç dönmektedir. Kendi dünyasına yabancılaşmış Peter'de benlik duygusunun yitimi gerçekleşmiş, uygar dünyada yaşayarak hayvansallığın vermiş olduğu duyguları yok olmuştur. İnsan gibi düşünmekte ve konuşmaktadır. Maymun yaşamına ait anıları yok olmuş, maymundan insana hızla evrilerek özne konumuna ulaşmıştır. Yaşadıkları ve gitmek istediği yol özgürlüğe gidiş yolu değildir, onun için sadece bir "çıkış yolu"dur.

Kafka'nın "Dönüşüm" (1915) romanında bir sabah kendini kocaman bir böceğe dönüşmüş olarak gören Gregor Samsa yabancılaşan "küçük insan" örneğidir. Gregor Samsa modern yaşamın boşluğunda insanın kendine yabancılaşmasını gösteren bir örnektir. Eserde kapitalist düzende bireyin çaresizliği, fedakârlığı, ona biçilen rolde hayatta kalmak zorunda oluşu ve bu düzenin sevdikleri ile arasına koyduğu çözülemezliği anlatılmaktadır. Sistem Gregor'u dışarıda bırakır ve onu kabul etmez. Ailesinin hayatı da Samsa'nın böceğe dönüşümü ile birlikte değişmeye başlar. Başlarda kız kardeşi onunla ilgilenir, ancak daha sonra bu durum değişir. Samsa hiçbir şeyi doğrudan öğrenemez; bazen yan odadan gelen sesleri dinlemekte, ses nereden gelirse oraya yönelmektedir. Temizlikçi durumdan haberdar olunca işten çıkarılmak için aile üyelerine yalvarır. Evin düzeni günden güne değişirken evden hizmetçi ayrıldığı için yemekleri kız kardeşi pişirmek zorundadır. Ailenin maddi durumu da bozulmuştur. Bir gün Gregor'un babasının rastgele attığı elmalardan biri sırtına gömülür. Derin bir acı işinde bulunduğu yerden sürüne sürüne uzaklaşmaya çalışırken olduğu yerde çakılı kalır. Bir aydan daha uzun bir süre sırtındaki ağır yarası ve kimsenin çıkarmaya cesaret edemediği elma sırtından hiç gitmez. Acınacak ve iğrenç bir görünüm içinde olan Samsa yarası nedeniyle odada dolaşmakta zorlanmaktadır. Zaman geçtikçe bu durum sıradan bir hâl alır. Çalışmaktan yorgun düşen aile üyelerinden kimsenin Gregor ile ilgilenecek bir zamanı yoktur. Evin masrafları da gün geçtikçe artmaktadır. Annesi ve kardeşi özel günlerde taktıkları mücevherleri satarlar. İçinde bulundukları koşulların etkisi ile evden taşınmaları gerekirken Gregor'un nasıl taşınacağı sorun olur. Gregor'a bakmaktan usanan kardeşi eskisi kadar onunla alakadar olmaz. Gregor eskisi kadar yemek yiyemez. Artık hiçbir yere yerleştirilmeyen eşyaların bulunduğu yer onun odası

olur. Samsa, eşya yığını içinde kıvrılarak ilerlemekte, eşyaları yerinden oynatmaya çalışmaktadır. Bu zorulukların yanında eve kiracı alınır, kiracılar ev sahiplerinin yerini alır: Eskiden anne ve babasının, Gregor'un oturduğu köşeye kiracılar yerleşir. Annesi yemekleri yapmakta, kiracılar yemektedir. Bununla birlikte ailesi yemeği mutfakta yemektedir. Bir gün kardeşinin çaldığı keman sesinden etkilenerek kapıdan dışarı çıkan Samsa'yı kiracılar görür ve bu durumdan rahatsız olan kiracılar kira sözleşmesini fesedeceklerini ve tek kuruş ödemeyerek tazminat davası açıp açmayacaklarını düşünceklerini belirtirler. Kız kardeşi de artık bunun böyle devam edemeyeceğini belirtir:

> "Belki siz farkında değilsiniz ama ben farkındayım. Şu yaratığın önünde ağabeyimin adını telaffuz etmek istemiyorum, bu nedenle tek bir şey diyeceğim: bundan kurtulmanın bir yolunu bulmalıyız. Biz insan olarak ona bakmak, ona tahammül etmek konusunda elimizden geleni yaptık, sanırım kimse bizi bu konuda en ufak bir şekilde suçlayamaz." (D:65)

Gregor'dan kurtulmak gerektiğini savununan kız kardeşine babası da hak verir. Gregor odasına dönünce kardeşi de peşinden giderek kapısını kilitler. Başlarda zorlukla hareket ettiği odada zayıf bacakları, ağrıyan bedeni, çürümüş elmalı ve yumuşak tozlarla kaplı iltihaplı sırtını artık hissetmediğinde daha da zorlaşır. Ailesini düşündükçe içini sevgi kaplamakta ve duygulanmaktadır. Ancak kız kardeşi onun yok olması gerektiğine inanmaktadır. Bir gün düşündüğü gerçekleşir, sabaha doğru da son nefesini verir. Sabahın erken saatlerinde gelen gündelikçi kadın, onun hareketsiz yattığını görünce rol yaptığını düşünerek süpürge ile onu gıdıklamaya çalışır. Bir tepki alamayınca bağırarak "Bakın şuna gebermiş; işte orada yatıyor, tamamen gebermiş!" (D:69) diye seslenirken babası "Şimdi, Tanrıya şükredebiliriz artık." (D:70) der. Ölüsünden gündelikçi kadın kurtulur ve geriye kalan ailesi de huzurla dolu günlere dönüş yaparlar.

> "Dönüşüm'ün kahramanı Samsa bir gezgin satıcıdır. İşte bu nedenle kendisini bir pis böcek yapan görülmedik serüvende canını sıkan tek şey işine gidememesi yüzünden patronunun keyfinin kaçacağıdır. Ayakları, boynuzları çıkar, belkemiği eğrilir, karnı ak ak beneklenir-buna şaşmadığını söylemeyeceğim, etki yitirilirdi o zaman-ama ona "hafif bir sıkıntı" verir bu" (Camus, 2021b: 151).

Gregor Samsa karakteri günden güne ailesine, içinde yaşadığı topluma yabancılaşarak tek bir hedef belirleyerek ilerlediği hayat yolunda, insan olamadan günlerini yalnız bir şekilde sonlandırır. Samsa başkaları için kendi bireyselliğini kaybetmiştir. Bu bağlamda karakterin sosyal hayatının eksikliği ve bireysel bir yaşamının olmayışından dolayı ölümü de bir başkası tarafından fark edilir.

1.3.1.7. Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Yabancılaşma ve yalnızlaşma duygusu ile baş başa kalan birey ötekileşmeye doğru yolculuğa çıkar. Octavio Paz'ın da değindiği gibi, bireyselliğe önem verilmesi ile birlikte çağdaş dünyanın problemlerinden biri olan ötekileştirme dile getirilmeye başlanmıştır:

> "Ötekilik, gündelik eyleyişlerimizin örgüsünde yaşadığımız deneyim olarak, her şeyden önce, bizim neysek o olmaktan çıkmaksızın başkaları olduğumuz ve nerede bulunuyorsak orada bulunmaktan ayrılmaksızın, gerçek varlığımızın başka yerde olması olgusunun sürekli algılanışıdır. Biz bir ötede'yiz. Şu demektir ötede: burada, hatta şimdi, bir yandan şunu ve ya bunu yaparken... Ve de şu demektir. Ben yalnızım ve ben seninleyim, her zaman burada olan bir ne-bileyim-nerede de. Senin'le ve bura'da: sen kimsin, ben kimim, nerelerdeyiz biz, buradayken?" (1993: 53)

Hayatın içinde var olan ötekilik geçmişten günümüze insanı, kendi öz varlığının temellerine mahkûm etmektedir. Günümüz toplumunda insanî ilişkileri zayıf, insanlarla iletişim kurma yönünden başarılı olamayan birey, bilinçli davranış tutumunun azalmaya başlamasından sonra özgüvensiz duruma düşmektedir. Böylece bireysel bunalım içine giren birey, gitgide sessizleşerek kendi içine siner, silikleşir ve kötü düşünceler içinde birçok hastalığın pençesine düşer. Ruhsal açıdan bunalımlı olan birey, mutsuzluğun pençesinde yok olmaya başlar. Söz konusu özellikler tipik "küçük insan" özelliğidir.

Bulunduğu koşullara ayak uyduramayan birey ya uyumsuz olarak kalır ya da dışlanır. Dışlanmaktan ayak uydurulmayan durumlarda söz etmek mümkündür. Kimsesiz kalan kişi sığınacak bir liman da bulamaz. Yalnızlık duygusunun etkisi ile ortaya çıkan bu durum kişinin ait olamadığı şeyleri ortaya çıkarır. Örneğin Puşkin'in "Bakır Atlı"sında Neva nehrindeki yıkıcı sel felaketi sonucu sevgilisini kaybeden Yevgeni korkunç düşünceler içinde avare avare şehri dolaşır. Aylar haftalar geçse bile evine uğramaz. Yattığı yer iskele, yemeği pencereden verilen bir lokma olmuştur. Kıyafetleri lime lime, giyilmez hâldedir. Süresi dolduğu için ev sahibi evini başkasına kiralar. Yevgeni eşyalarını almaya dâhi gelmez. Kısa sürede yaşadığı toplumun yabancısı olan Yevgeni düştüğü bunalımdan aklını yitirir:

> "Seçemiyordu önündeki yolu o;
>
> Belli ki fark edemiyordu.
>
> Kulakları işitmez olmuştu
>
> İçsel kaygılarının uğultusunda.
>
> Ve böylece bahtsız bir yaşam

Sürüyordu, ne hayvan, ne insan,

Ne şu, ne bu, ne dünyanın sakini,

Ne de ölü bir görüntüydü..."(BA:242)

Dostoyevski'nin *Unijennıye i oskorblyonnıye* "Ezilenler" (1861) romanında "küçük insan" tipi, romandaki yönlendirici karakterlerden biri olan Nelli'de görülebilir. 12 yaşında olan Nelli romanın başkişisi Vanya aracılığıyla olay örgüsüne dâhil olur. Vanya ev arayışında olduğu sırada bir pastanede denk geldiği ihtiyar Smith'in ani ölümüyle ortaya çıkar. Smith'in torunu olan Nelli, kimsesiz, ötekileştirilmiş bir "küçük insan" örneğidir. Nelli prens bir babası olmasına rağmen baba sevgisi görmemiş, dedesi tarafından hor ve hakir görülmüş, annesiyle birlikte yaşamı sürünmekle geçimiştir. Kaldıkları bodrum katı aşırı rutubetli olduğu için hasta olan annesi daha çok fenalaşır. Kaldıkları yerde sarhoş bir memurun yüzbaşının üzerine gidişine sessiz kalamayan annesi darp edilir. Bundan sonra kaçan anne ve kız sokaklarda aç bir hâlde dolaşmış, başkalarının verdiği parayla geçinmişlerdir. Nelli, dedesinden parasız kaldıkları ve annesi fenalaştığı için para istemiş, dedesi onu kapı dışarı etmiş, getirdiği parayı yüzüne çarpmıştır. Annesiyle birlikte yapayalnız kalan Nelli yoksulluklarından dolayı dilenmeye, annesinin "Fakir kal, çalış" (E:361) sözünü dinlemeye çalışır. Kış günü sokaklarda dolaştıktan üç hafta sonra da annesini kaybeder. Vanya Nelli'ye sahip çıkar, evine alır, ona abisi gibi davranır. Küçük bir kız çocuğu olan Nelli Vanya'nın onun üzerindeki sorumluluğunu yanlış anlar ve ona büyük bir aşk beslemeye başlar. Nelli Vanya'nın, romanın diğer kişilerinden Nataşa ile olan sanimiyetinden rahatsızlık duyduğu için kıskançlık besleyerek gideceğini, Nataşa'ya gidip çalışacağını, hatta hizmetçilik yapacağını söyler. "Ben fakirim, fakir kalmak istiyorum. Ömrümün sonuna kadar fakir kalacağım; annem ölürken bunu bana emretti. Çalışacağım..." (E:165). Böyle konuşmasına rağmen hastalık onu daha da tüketmeye başlar. Kimseden karşılıksız bir yardım görmeyen Nelli kendisine yapılan yardımların hep bir bedeli olduğuna inanmıştır. Bu yüzden Vanya'nın ondan böyle bir talebi olmamasına karşın evde hizmetçilik yapmaya başlar. Vanya'nın ona vermiş olduğu elbiseyi sevemez. Zira elbise onda farklı duygular uyandırmaktadır:

> "Ömründe iyi insanlarla karşılaşmamış gibi bir hâli vardı. Bu iş için çok ağır bir ceza gördüğü hâlde, yeniden elbisesini yırtmıştı; demek ki elbiseye bakmak geçirdiği dehşet dolu anları hatırlatıyordu ona." (E:168)

Eserin sonlarına doğru kendisine sahip çıkan aileye yeni adapte olurken hastalanır ve ölür. Küçük bedenindeki yaşadığı acı ve zor koşullar altında kendini

sürekli çalışmak ve kimseye borçlu kalmamaya adayan Nelli tututamadığı bir dünyaya veda etmiştir.

Bulunduğu çevreye adapte olamayan ya da çevreden soyutlanan birey, ötekileşir. Örneğin Pisemkiy'in *Starçeşkiy greh* "İhtiyarlık Günahı" (1861) adlı eserinde "küçük insan" tipini yansıtan karakter bir kamu dairesinin muhasebeciliğini yapan Yosaf Yosafıç Ferapontov'dur. Hikâye, yoksul bir memur olan Ferapontov'un yaşam öyküsü üzerine kuruludur. Ferapontov, Demidov Lisesi'ni birincilikle bitirmiş ve Kamu Yardım Dairesi'nde muhasebeci olarak göreve başlamıştır. Dürüst bir idealist, rüşvet almayan ve adalet duygusunu koruyan, yalnızlıktan dolayı sert biri olan Ferapontov, kendini bir "romantik macera"nın (hikâyenin alt başlığı böyledir) "kahramanı" olarak bulur: Borçları nedeniyle mülkü satışa çıkarılmak üzere olan genç bir kadının bu durumdan kurtulabilmesi için onun adına parayı öder. Ancak kadın aslında bir maceraperesttir: Ferapontov'un kendisine âşık olduğunu fark edip bu durumu kullanır, satıştan kurtulur, fakat paranın yatırıldığını öğrendiğinde sevgilisiyle birlikte kaçar. Sonuç olarak Ferapontov tutuklanır ve hapishanede kendini asar; kadın ise ceza almaktan kurtulur. "Doğrusu, kendim için bile gerçekten korkmaya başladım...," diye yazar Pisemskiy. "Ferapontov gibi insanların suçlu, Bcezovskiy gibi insanların 'doğru' kabul edildiği ve yargıçların polis şefi gibi olduğu bir toplumda yaşamak için, ne derseniz deyin, büyük bir cesaret birikimi gerekir!" (Muratov, 2006: 6).

Burnu oldukça çıkıntılı olan Ferapontov, aynı yıpranmış üniformayı, aynı çirkin botları, dizlerinde mürekkep ve tütün izleri olan aynı yağlı pantolonu giymektedir. Muhasebeci, astlarından daha yüce ve asil konular üzerinde düşünmekte ve bunu yansıtmaktadır. Görünüşü onun için bir avantaj olsa da üstleri tarafından bu yüzden sevilmemektedir. Göreve gelen ve daireyi ilk kez ziyaret eden tüm yeni valiler bu konuda en olumsuz görüşleri bildirmişlerdir. Bunun sebebi belki de diğer tüm yetkililerin valileri dalkavuk ve neşeli bir bakışla karşılarken, sadece Yosaf'ın masasında bir ayı gibi durmasından kaynaklanmaktadır.

> "Vali genellikle yardım dairesinin bir üyesine "Muhasebeciniz tam bir kabadayı olmalı" derdi.
>
> "Hizmet için çok faydalı, Ekselansları," diye cevapladı derin bir pişmanlıkla, bizim de parasal bir meselemiz var: bu yüzden Ekselansınızın selefi, sanki bir taş duvarın arkasındaymış gibi, onun arkasında huzur içinde dinlenmeye tenezzül etti" (SG:4).

Ciddiyetinden ve en önemlisi yaşam tarzından dolayı, astları tarafından ona "Peder Yosaf" lakabı takılmıştır. 16 yaşlarında okul hayatında çektiği sıkıntılar

karakterinin gelişiminde büyük bir role sahiptir. "İhtiyarlık Günahı" adlı hikâyede, hayatı boyunca onurlu bir şekilde hizmet eden ve yaşlılığında âşık olduğu genç bir maceracı için devlet fonlarını çarçur eden "küçük bir adam" olan küçük memur Josaf Ferapontov'un trajik kaderi sempatik bir şekilde tasvir edilmektedir (Gur'yeva, 2009: 219).

Dostoyevski'nin *Dvoynik* "Öteki (1846)" romanın başkişisi dışlanmışlık yaşayan Golyadkin "küçük insan" tipine örnek verilebilir. Dokuzuncu dereceden memur Golyadkin paronoid şizofreni[11] hastalığından mustariptir. Bir gün öteki bir benliğini keşfettiği hayatında her şey alt üst olur. Çekingen, özgüveni eksik bir karakter olan Golyadkin'in, aşağılanma korkusu vardır. Bu korkuyu yenmek için Doktor Krestyan İvanoviç Rutenşpits'ın muayenehanesine gider. Sessiz, sakin bir insan olan Golyadkin konuşmayı pek beceremez, kekeler. Doktor Golyadkin'in akıl sağlığı ile ilgili endişe duyduğu için ona topluma karışması konusunda tavsiyede bulunur ve içmesi gereken ilaçları reçeteler. Golyadkin ilaçları kullanmadığı gibi tedaviye ihtiyacı olduğunu da düşünmez. Golyadkin meclis üyesi ve çalıştığı dairenin müdürü Berendeyev'in kızı Klara Olsufyevna'nın doğum gününe davetli olmamasına rağmen gider.

> "Bende bu pısırıklık varken içeri falan giremem! Ne kadar da çekingenim! Tavuk gibi korkuyorum. Benim soyumda var, bütün mesele bu! Hiçbir işi doğru düzgün beceremeyiz biz: Buna şüphe yok." (Ö:37)

Golyadkin katıldığı partide önemsiz bir insan gibi durmakta, kimse onunla ilgilenmemektedir. Ancak partide uygun olmayan davranışlar sergilediği gerekçesi ile üstüne kaputu giydirilerek dışarı çıkartılır. Büyük bir üzüntü içinde sokaklarda dolaşırken adeta yeryüzünden yok olmak ister. "Bay Golyadkin yalnızca kendinden kaçmak istemiyor, bir daha geri dönmemek üzere ortadan kaybolmak istiyordu." (Ö:46) Yaşadığı bu dışlanmışlık hissi, zaten bozulmaya başlayan sağlığını daha da kötüleştirir. Sokakta dolaştığı sırada kendisine birebir benzeyen birisinin onu takip ettiğini fark eder. Ertesi gün işe gittiği zaman onu takip eden adamla ofiste karşılaşır. Bu kişi kendisine tıpatıp benzemesinin yanısıra adı da aynıdır. Ancak bu öteki Bay Golyadkin kendisinden karakter olarak farklıdır. Ne olduğunu kavrayamadığı bu durum karşısında ilk olarak kişilik bölünmesi yaşayan Golyadkin, kendi varlığını sorgulamaya başlar. Golyadkin ve öteki Golyadkin ilk zamanlarda iyi anlaşmalarına rağmen sonraki süreçte

[11]Paronoid şizofreni: Bir düşünce bozukluğu olan bu hastalıkta "perseküsyon ("Perseküsyon sanrıları kişinin kendisinin başkaları tarafından fiziksel, sosyal veya psikolojik olarak zarar göreceğiyle ilgili düşüncelere sahip olduğu bir sanrı türüdür." (Aliyev, Basrak, 2017), büyüklük, kıskançlık ve işitme varsanıları, şüphecilik" öne çıkmaktadır (Bayrak, 2022: 25).

"öteki" Golyadkin ona işkenceye etmeye başlar. Bay Golyadkin yapısı gereği yardımsever, çalışkan, alçakgönüllü, dürüst, namuslu ve alık bir insandır. Ancak öteki Bay Golyadkin onun tam tersi alaycı, kötü, düzene ayak uyduran biridir. Kendi çıkarları için her şeyi yapabilen, dalkavuk bir imaj çizer. Golyadkin'in içinde bastırdığı duygulara, tavırlara yansımış hâli öteki Golyadkin'de bulunmaktadır. Golyadkin'in kimliğini kendisine göre kullanır; çevresini çalar, amirlerinin karşısında onu küçük duruma düşürür, o başkaları tarafından yıkılmış ve hiç olarak görülür. İki Golyadkin yan yana gelemezler. "En güçlüsü en güçsüzünü öldürdü. Kötü olan iyiyi öldürdü. Her şey düzene girdi." (Troyat, 2020: 90) Golyadkin'in önce işinden eden daha sonra hayatını mahveden ötekinin hatalarını düzeltme çabası, ondan kurtulmaya çabaladıkça daha da zor duruma düşmesine neden olur. Çevresindeki insanların ona olan bakışları, içine düştüğü aşağılık kompleksini gün yüzüne çıkarır.

> "Rezil olduğunu, bir anlamda olduğunu, kendini alçalttığını, şerefini iki paralık ettiğini, insanların önünde aşağılandığını, kendisiyle dalga geçildiğini, daha dün en yakın ve güvenilir dostu saydığı adamın hain saldırısının kurbanı olduğunu, ayağının altındaki zeminin kaydığını hemen anladı." (Ö:87)

1.3.1.8. Uyumsuzluk

Sosyal psikolojinin en çok araştırılan konusu olan bilişsel uyumsuzluk "kişinin birbiriyle tutarsız iki ya da daha fazla biliş'e (bilgi parçaları) sahip olması sonucu ortaya çıkan psikolojik rahatsızlık durumudur". Kişi yaşadığı tutarsızlık sonucunda farklı yöndeki bilgilere yönelik önlem almayı ve kendi düşüncelerinin gerçekliğini düşünmeye başlar. Uyumsuzluk yaşayan birey, inandığı şey ile bu inanca zıt olan bilginin uyuşmamasından kaynaklı zihinsel olarak rahatsızlık yaşar (Yücel, Çizel, 2018: 150-151). Dostoyevski'nin Ezilenler romanının "küçük insan" tipini yansıtan kahramanı Nelli'nin yaşadığı gerçeklik ile gerçeklik algısı arasındaki uyumsuzluk sevildiğini geç farketmesine sebep olmuştur. Nelli yaşadığı zorlu hayatın içinde ulaştığı kolaylıkların farkına varamamıştır. Daha küçük bir çocukken içinde yaşamaya başladığı zorlu koşulların ve yüklenen sorumlulukların etkisi altında yapılan iyiliklerin hep bir bedeli olduğuna inanmış, tutunmaya çalıştığı hayatın gerçekliğini kavrayamamıştır.

Uyumsuzluk bulunduğu çevreye uyum sağlayamama durumudur ve kişi kendi kendine bu durumu yaşadığı gibi dışarıdan baskılarla da uyumsuz olabilmektedir. Bu uyumsuzluk hâli içinde bulunduğu koşulları zorlaştırmakla birlikte bilinç yıkımına da yol açmaktadır. Samuel Beckett'ın "Watt" (1953) isimli romanında küçük insan tipini yansıtan Watt karakterinin de öne çıkan özelliklerinden biri uyumsuzluktur. Bu eserde

eserin başkişisi Watt'ın yalnız başına yaşayan Mr. Knott'un evine gitmesi, yanında hizmetkârı olarak çalışması anlatılmaktadır. Watt'ın gerçekten gülümsediğini görenler yüzünde takındığı ifadenin belirsizliği yüzünden kuşkuya düşerler. Zira çoğu kişiye göre bu gülümsemekten ziyade dişlerini sıkmak olur. Watt pek sık gülümseyen biri değildir. Watt'ın yaraları kolay kolay kapanmaz, aldığı bir darbe sonunda beş yıl geçmesine rağmen kapanmayan yarası vardır. Sevmediği iki şeyden biri ay, diğeri güneştir. Onu tiksindiren iki şeyden biri toprak, diğeri gökyüzüdür. İkinci bölümde evdeki koşullara ayak uydurmaya çalışmaktadır. Watt kendisine acı verse de adını bilmediği şeylerle karşılaşmak artık kendisi için bir ad olmaktan çıkmış nesnelerle yüzleşmek ister. Zira adını hiç bilmediği bir nesnenin, bir gün adını öğrenebileceğini hep umut eder, böylece rahatlayabilmektedir. Bir tencere herkes için tencere olurken Watt için artık bir tencere değildir. Ona tencere demekten alıkoyan ve taşıdığı tamamiyle insana has bir yığın niteliğe karşın bu nesneye insan demekten alıkoyar. Anlam çabası git gide büyürken nesnelere ve kendisine adlar bulmaya çalışmaktır. Zira ait olamadığı dünyanın uyumsuzudur. Bay Knott'un bir dostu sağlığını öğrenmek için aramıştır. Bay Knott hakkında hiçbir şey bilmeyen Watt, defalarca öğrenme çabasının gerçekleşmemesinden dolayı kendisini küçülmüş ve umutsuz biri olarak görmektedir. Üçüncü bölümde Watt hapsedilir ve konuşması anlaşılmayacak derece bozulmuştur.

> "Watt sanki birinin söylediklerini yazar gibi ya da yineleye yineleye iyice bellediği bir metni papağan gibi okurcasına konuşuyordu. Bu coşkulu mırıltının büyük bir bölümü zayıflamış işitme organlarıma ve zihnime boş yere yöneliyordu ve birçoğu da çılgınca esen rüzgârda sonsuza doğru uzaklaşıyordu."(W:131)

Bay Knott'un evindeki yaşantısının ikinci ya da son dönemi boyunca Watt onun kişiliği hakkında bir bilgiye sahip değildir. İkisi arasında hiçbir konuşma geçmemektedir. Zaman geçtikçe eksilen anlamla birlikte Bay Knott'un sesinden öğrenecek bir şeyi kalmaz. Gölgeyi kavramakta kaygılanırken, bu durum onun için endişe kaynağıdır. Mutluluk kaybolurken çölde göğün altındadır. Buradaki anlam arayışına devam ederken en sonunda hapsolur. Bay Knott'un evinde çalışması ve yaşadıkları özgürlüğünün kısıtlanması ile sonlanır.

Albert Camus'nun "Yabancı" (1942) romanında Meursault uyumsuzluk özelliği ile ön plana çıkan "küçük insan" tipi olarak görülebilir. Annesinin ölümü ile birlikte, toplum içinde göstermesi gereken olağan davranış özelliklerini göstermediği için dışlanmıştır. Meursault'ın annesinin ölümü üzerine cenazesinde gösterdiği soğukkanlı tavırlar, gözlerinden tek bir yaş dökülmemesi cenazeye katılanların dikkatinden kaçmaz.

Hayatı kendi gördüğü ve düşündüğü şekilde yaşamayı tercih eden başkişinin başına gelen olaylar bu şekilde başlar. Annesini bakıcı tutacak parası olmadığı için bakımevine yatırdığı gerekçesi ile çevresi tarafından ayıplanır ancak ona göre bu ayıplanacak bir davranış değildir. Annesi öldükten sonra da hayatında hiç değişiklik yapmaz ve hayatını değiştirmek için de bir neden görmez. Annesinin ölümünün hemen ardından görüşmeye başladığı sevgilisi Marie'ye karşı da aslında kayıtsızdır, gerçek bir sevgi hissetmez. Arkadaşı ve Marie ile gittikleri kumsalda bir Arap'ın ölümüne yol açar, tutuklandıktan sonra birkaç kez sorgulanır. Dava için Meursault'ın özel hayatı hakkında bilgiler toplanmaktadır. Annesinin kısa süre önce bakımevinde öldüğü ve "kayıtsızlık timsali davranışlar" gösterdiği farkedilmiştir. Onun davranışları karşısında yargıç: "Sizinki kadar katılaşmış bir kalbe daha önce hiç rastlamadım" (Y:66) der. Karakter ise yargıcın kendisini anlamadığını düşünmekte, ağlayanları cani olarak nitelendirmektedir. Mahkeme sırasında da savcı onu bir katilin merhametsiz kalbiyle annesini gömmüş olmakla suçlar. Hüküm verildikten sonra ölümden kurtuluş olmayacağını kabullenmesi gerektiğinin farkında olan Meursault artık bu hayattan bıkmış, yaşadığından emin olmayan bir ölü gibidir. Uyumsuz bir karakter olarak eser başkişisi toplumun kabul ettiği davranış özelliklerini göstermediği için yadırganmış, suçlu olarak görülmüş ve idam edilmiştir.

Samuel Beckett'in "Molloy" (1951) adlı eserinde iki farklı karakterin iç monologları yer almaktadır. Bu iki kahraman birbirine benzer karakterlerdir ancak isimleri farklıdır. İlk monolog Molloy'a aittir. Ölmekte olan Molloy annesini arama yolculuğuna çıkar ve sakat olan Molloy bacakları dâhil her şeyini nasıl kaybettiğini anlatmaktadır. Annesinin evinde yaşayan Molloy, çalışmaya devam etse de eskisi gibi çalışamaz. Görünüşü pek hoş olmayan kahraman, koltuk değnekleri kullanmaktadır. Belli bir uyku düzeni yoktur, sabahları uyumaktadır. Annesini bulmak amacıyla çıktığı yolculukta bisiklet üzerinde dinlenmesi ahlaksızca bulunduğu için tutuklanır. Tutuklandığında adını soran polise, adının Molloy olduğunu haykırır. Annesinin adını sorarlar. O yeniden kendi adını haykırır. Polisin tekrar adını sorması üzerine aklı karışır.

> "Kavrayamıyordum. Annenizin de adı Molloy mu, dedi komiser. Düşündüm. Anneniz, dedi komiser, annenizin de.... Bırakın da düşüneyim! diye haykırdım. En azından böyle olduğunu sanıyorum. İstediğiniz kadar düşünün, dedi komiser. Annemin de adı Molloy muydu? Kuşkusuz öyleydi. Onun adı da Molloy olmalı, dedim." (M:37)

Polis gelecekteki davranışlarına çekidüzen vermesini öğütleyerek serbest bırakır. Sonunda özgürlüğüne kavuşmuş olmanın şaşkınlığı içinde ismi belli olmayan bir

ülkede, isimsiz şehirler arasında dolaşır, birbirinden tuhaf karakterlerle karşılaşır; asası olan yaşlı bir adam, bir polis memuru, bir hayır kurumu çalışanı, bisikletiyle çarparak öldürdüğü bir köpeğin adını hatırlayamadığı sahibi. Bedenin zayıflığının yanında başka zayıf noktaları da vardır. Sağlığı da pek iyi değildir. Yalnız olan kahraman, gücünü son aşamaya kadar korumaktadır.

Diğer bir monologda patronu Youdi tarafından Molloy'u bulmakla Jacques Moran adında özel bir dedektif görevlendirilir. Moran'ın anlatıcı rolünü üstlendiği bu monologda Molloy'u aramak üzerine kuruludur. Bu arama yolculuğu onu sakat ve perişan bir duruma getirmektedir. Bu dedektif kendisi ile aynı ada sahip olan oğlu ile birlikte araştırmaya çıkar. Oğluna iyi bir örnek olmak amacıyla uğraşmış, çabalamış, acı çekmiş, bir yerlere gelmiş yokluk içinde yaşamıştır. Yolculukları kötü hava şartlarından, gıda eksikliğinden ve Moran'ın yorulmasından dolayı zorlaşır. Moran oğlunu bisiklet satın almaya gönderdiği sırada karşısında bir adam görür. Moran'ın "İlahiyat" üzerine sorduğu sorular onun delirmeye başladığının göstergesidir. Moran daha sonra evine getirilir, perişan durumdadır. Romanın başındaki Molloy gibi o da koltuk değneği kullanmaktadır. Moran'ın yazdığı bir raporla eser biter. Molloy artık yatalak olan aylak bir adamdır. İyi bir eğitim görmüştür, çakıl taşı emme gibi ilginç alışkanlıkları vardır. Ayrıca Molloy'un ölüp ölmediği belirsiz olan annesine karşı garip ve saplantılı bir bağı vardır. Moran ise bir özel dedektiftir. Ukala, aşırı tertipli ve disiplinli biridir. Molloy'u aramak onu farklı bir yola getitir, deliliğe yaklaştırır. Kahramanın fiziksel ve zihinsel çöküşü Moran ve Molloy'un aynı kişiliğin iki farklı yüzü olduklarını ya da Molloy'un anlatıldığı bölümün aslında Moran'ın yazmış olduğunu düşündürmektedir. Bu da şu şekilde açıklanabilir:

> "Moran Molloy'u kovalar ama yakalayamaz ve bu kovalamacada o da sonu olmayan yanılgının yoluna girer. Molloy farkında olmadan Moran'a dönüşür, yani bir başkası olur, yani büsbütün bir başka kurmaca kişisi olur, bir yandan öyküye alegorik, belki de aldatıcı bir anlam getirirken öykünün güvenlik öğesine zarar vermeyen dönüşümdür bu, çünkü sözü edilen anlam öyküde gizlenen derinliğin çapında hissedilmez" (Blanchot, 2021: 5).

Bir diğer eser Albert Camus'nun "Sisifos Söyleni"sinde (1942) Tanrılar tarafından cezalandırılan Sisifos bir dağın tepesinde sürekli olarak bir kayayı yuvarlamak zorunda kalır. Bu onun yaptığı başkaldırının neticesidir. Kişinin bir birey olabilmesi için bir başkaldırı gösterebilmesi gerekir. Kaderine direnen insanın özgürlük çabasını yansıtan Sisifos, Tanrılara başkaldırır. Tepeye kadar getirdiği kaya sürekli olarak kendi ağırlığının etkisiyle aşağı düşer, tekrarlanan bu eylem, yararsız ve umutsuz

bir çabanın cezasıdır. Ayaktakımı, güçsüz ve isyancı Sisifos aşağı inerken içinde bulunduğu düşkün durumunun serbestliği içindedir Sisifos'un güce karşı boyun eğmeyerek her defasında aynı çabayı tekrar etmesi, mücadeleden geri adım atmadan varoluşunun özüne dönüşmesi onu sonunu göremeyeceği bir sıkıntıya, bir işkenceye götürür. Sınırsız ve bitmeyecek bir çabanın içinde olan Sisifos, kayanın altında kalarak ölür. Ölümü ile sonlanan kaderinde sonsuz eylemler dizisi içinde insana ait olan her şeyin tümüyle insan kaynaklı olduğuna inanır, kaya yuvarlanmaya devam eder.

1.3.1.9. Hayalperestlik

Günlük olarak her bireyin gerçekleştirdiği bir eylem olan hayal kurmak ilk zamanlar kişilerin zayıf yönlerini telafi etmek ve ruhsal ikilemleri gidermek için kullanılan bir savunma mekanizması olarak görülmüştür. Daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda insanlar için işlevsel yönlerinin olduğu ortaya konulmuştur. Psikoloji biliminde hayal kurmanın kişiyi ruhsal açıdan rahatlattığı ifade edilmektedir. Hayal kurma davranışı üzerine yapılan son çalışmalar hayal kurmanın bazı bireyler açısından olumsuz davranışları öne çıkardığını ortaya koymaktadır. Bu durum Eli Somer tarafından "Maladaptive Daydreaming" yani "Uyumsuz Hayal Kurma" olarak terimleştirilmiş, bu durumdan muzdarip kişilere de *maladaptive daydreamer* yani "uyumsuz hayalperestler" denilmiştir. Somer, bu kişilerin bilerek ve isteyerek hayal kurma davranışlarını gerçekleştirdiğini belirterek işlerinden sosyal hayatlarına kadar etki edecek düzeyde hayal kurma davranışını sürdürmelerini "uyumsuz hayal kurma bozukluğu" olarak adlandırmıştır. Bu hayal kurma durumu kişiyi, günlük işlerinden uzaklaştıracak, gerçek hayatla bağını azaltacak boyuttadır. Bu hayalperestler, hayal kurmaktan memnun olmalarına karşın hayal kurdukları süre boyunca birçok şeyden uzaklaştıkları için acı çekmektedirler (Yam, 2021: 28). Dostoyevski'nin *Belıye noçi* "Beyaz Geceler" (1848) hikâyesindeki "küçük insan" tipi olan Hayalperest de detaylı ve canlı bir şekilde hayallere dalarak kendini kaybedecek bir duruma düşer. Eserdeki anlatı konumu kişiseldir. Dolayısıyla anlatıcı eserin başkişisi Hayalperest'tir ve Hayalperest'in dört günü anlatılmaktadır. Hayalperest 8 yıldır Petersburg'da yaşamakta olan, hemen hemen arkadaş edinmeyi başaramayan biridir. Hayalperest bir gece sokakta gezerken Nastenka adlı genç bir kızla karşılaşır. Bu kızla aralarında samimi bir dostluk bağı oluşur. Kişisel anlatıcı, Hayalperest ile Nastenka'nın aralarında kurdukları dostluk bağının yanında birtakım hislerinde meydana geldiğini ifade eder. Anlatıcı Hayalperest, kendisinden bahsederken aylak ve üçüncü bir şahıs olduğunu belirtir. Nastenka, onunla arkadaş olabilmesi için kendisine farklı hislerin oluşmaması

gerektiğini ifade eder. Ancak Hayalperest zamanla yapılan sohbetlerin, yalnızlığın etkisi ile ona âşık olmuştur. Nastenka başka birine olan aşkını ona anlatırken Hayalperest ona âşıktır. Bu sırrı saklamayı düşünürken onu dostu olarak gören Nastenka'ya aşkını ilan eder. Bu aşkın içinde ne kadar ezildiğini, kendini ne kadar önemsiz gördüğünü ifade eden eser kişisi, hayalperestliği yüzünden ıstırap çekmektedir.

Dostoyevksi hayalperestliği "Petro'nun reformları sonucunda 'eğitimli kesimin büyük kısmının halktan kopması'" olarak tanımlamıştır. Yazarın birçok kahramanı, Beyaz Geceler'in Hayalperest'inin özelliklerini taşınmaktadır. A. V. Drujinin Sovremennik (1849) dergisinde "Hayalperestlik" ile ilgili kahramanın buruk hâlinin sadece Petersburg'u değil çağdaş yaşamın bütününü kapsadığını vurgulamıştır. Drujinin "bütün iyiliklerine ve akıllarına mütevazi taleplerinin bütün sınırlılığına rağmen, iyi, hem akıllı, hem de mutsuz olan büyük bir genç insan türünün varlığından bahsetmektedir. Bu insanlar hayalperest olur ve kibir, sıkıntı, yalnızlık yüzünden hayali kalelerine kapanırlar" (Gürses, 2020: 21-22).

Dobrolyubov "Ezik İnsanlar" adını verdiği yazısında; "Beyaz Geceler" hikâyesinin kahramanı Hayalperest ile "Ezilenler" romanın kahramanı İvan Petroviç'in aynı özellikleri yansıttıklarını kaleme almıştır:

> "Bütün bu beyler, kendi ruhsal yüceliklerini bile bile nişanlısının aşığıyla kucaklaşmaya, ona hizmet etmeye dek vardırmıştır ve ben bundan hiç hoşlanmıyorum. Bunlar ya hiç sevmemişler ya da kafalarıyla sevmişlerdir sadece... Bu romantik fedakârlar seviyorsa, ne sefil kalpleri olmalı, ne zavallı duyguları! Bir de bu insanlar hâlâ bize ideal neymiş onu gösteriyor!" (Gürses, 2020: 23)

"Küçük insanlar"ın hayal dünyası sıkıntılardan sığındıkları bir limandır. Hayal dünyasında kurulan ideal hayat biçimi ile gerçek dünya arasındaki fark "küçük insan"ı bunalıma ve yalnızlığa sürükler. Diğer bir eser Dostoyevski'nin "İnsancıklar" eserinde Makar Devuşkin Varvara ile görüşebilme umudu içinde yaşamaktadır. Devuşkin Petersburg'un yoksul mahallesinde yaşamını sürdürmektedir. Yoksul ve zorlu hayat koşullarına rağmen bunlara göğüs geren Devuşkin büyük hayaller içinde Varvara'yı sever. Onunla görüşebilme umudu içindeyken Varvara'nın evlenmesi hayallerin yıkımına yol açar. Sologub'un *Melkiy bes* "Küçük Şeytan" (1905) eserinde Peredonov müfettiş olma hayalleri içinde gördüğü şeytancıkla mücadele ederken çevrersindekilere alay konusu olur. Peredonov, tüm "küçük insanlar" gibi kendisini çevresindeki dünyaya karşı konumlandırır; kendini yüceltir, kendine hayranlık duyar, ancak bu sırada aşağılık niyetlerini ve alaycı hırslarını da açığa vurur. Kahramanın hayali, kötü insanların

yaşadığı bu kötü şehirden ayrılıp, edebiyat öğretmenine saygı duyulan, önünde eğilinip ondan korkulan bir yere gitmektir. Arzulanan müfettişlik rütbesi, uğruna her şeyin göze alınabileceği, düşmanlardan ve şüpheli tiplerden korunmak gerektiği bir tür yeniden doğmuş resmi kıyafet sembolü "redingot"tur (İvanov, Kostyahina, 2016: 64).

1.3.1.10. Ahlakî Üstünlük

İyi-doğru ya da kötü-yanlış olarak değer yargılarımızı ifade eden ahlâk terimi, toplum içinde oluşmuş olan örf ve adetleri, değer yargıları, normları incelemektedir. Bireyi doğru ya da yanlış kavramları çerçevesinde yönlendirir. Dolayısıyla ahlâk iyinin ve kötünü ayırt edilmesi, bireyin yapması gereken davranışların belirlenmesi bakımından önem kazanmaktadır (Aktan, 2009: 39). Sonuç getirmeyeceğini bildikleri hâlde emek sarf ederek mücadeleyi sürdüren ve topluma herhangi bir zarar vermeyen "küçük insanlar", aslında ahlâkî bir üstünlüğün temsilcileridir. Zihinlerinde kötülük barındırmayan; karşılaştıkları haksızlıklara ve kendilerine yönelen olumsuz muamelelere direnç göstermeseler dahi, çevrelerine ve otorite figürlerine saygı gösteren, işlerini aksatmadan yerine getiren bu bireyler, sessiz fakat üstün bir ahlâk anlayışını yansıtmaktadırlar. "Küçük insan" tipini yansıtan karakterler ahlakî açıdan diğer karaktere göre üstündür. Zira bu tipi mensup edebî karakterler, evrensel ölçüde iyiliğin ve iyi olmanın peşinde koşarlar. Bu onların hayata karşı ortaya koydukları bir tutumdur.

Çehov'un *Smert' çinovnika* "Bir Devlet Memurunun Ölümü"nde (1883) "küçük insan" tipi olarak karşımıza çıkan başkişi İvan Dimitriç Çervyakov[12], başkalarını rahatsız etme konusunda son derece hassas ve aşırı derecede nazik bir karakter olarak dikkat çekmektedir. Eserde olaylar kahramanın opera dürbünü ile Korneviy Çanları'nı izlerken birden hapşırmasıyla başlar. Çervyakov önünde ihtiyar bir adamın bu duruma söylendiğini fark etmesiyle büyük bir utanç duygusuna kapılır. Söylenen kişi önemli Ulaştırma Bakanlığı'nda çalışan General Brizhalov'dur. Çervyakov hapşırdığı an ona tükürük sıçrattığını ve ondan özür dilemek istese de Brizhalov tarafından terslenir. Çervyakov, derin bir acı duymaya başlar, tekrar cesaretini toplayıp af diler. General bu durumu önemsemediğini belirtse de Çervyakov bu durumun peşini bırakmaz, sürekli özür dilemeye devam eder. Hatta generelin evine defalarca giderek kendisini açıklamaya çalışır. Ancak general kendisiyle alay edildiğini düşünerek kahramanı tersler ve kovar. Özür dilemeye geldiği için pişman olan Çervyakov bu kovulmanın ardından büyük bir üzüntü içinde döndüğün evinde divana uzanır ve ölür. Ediz'e göre

[12] Çervyak Rusçada solucan demek. (çev. notu)

General'i çileden çıkaran "küçük insan" Çervyakov burada ceza alacağı korkusu yüzünden ölmüştür ve "…korkmuş bir insanın köle psikolojisini" (Ediz, 2018: 20) yansıtmaktadır. Ancak başkalarını rahatsız etme konusunda kahramanın duyduğu aşırı hassasiyet ahlakî yüceliğin bir işareti olarak da değerlendirilebilir. İster korku sebebiyle isterse ahlakî yücelikle ilgili olsun, karakterin gereksiz bir ısrara dönüşen ve "küçük insan"ın başka bir özelliği olan hassasiyeti onu ölüme sürüklemiştir.

Diğer bir eser ise Dostoyevski'nin *Prestupleniye i nakazaniye* "Suç ve Ceza" (1866) romanında Sonya ahlâki üstünlük örneğidir. Ailesinin geçimini sağlamak için bedenini satan Marmeladov'un kızı Sonya, tipik bir "küçük insan" olmasına rağmen, bu kişilerden önemli ölçüde farklıdır. Hayatında hiçbir şeyi değiştiremeyen Sonya, saflık ve merhametin kişileştirilmiş hâlidir. Yine yazarın "Bir Yufka Yürekli" hikâyesinde Vasya nişan hazırlığı yaptığı bir dönemde patronun kendisinden istediği yazıyı unutur. Patronuna mahcup olmamak için gece gündüz dinlenmeden işi yetiştirmeye çalışır. Yazıyı yetiştirmek için uğraşırken bitkin düşer. Ancak o sorumluklarının bilincinde bir insan olarak hasta olduğuna bakmadan patronunun yanına gider. İçindeki borçluluk duygusu, işi bitirememe kaygısı derin bir üzüntü yaşamasına sebebiyet verir. Gogol'ün "Palto"sunun kahramanı da kendi işiyle meşgul, işlerini düzenli bir şekilde yapan erdemli biridir. Kâtiplik görevini hakkıyla yaparak işe zamanında gelir, önemsiz gibi görünen işleri yürütür ancak bundan sızlanmaz.

1.3.1.11. Korku

Küçük insanın içinde bulunduğu psikolojik durumu yansıtan bir diğer duygu da korkudur. Kişi, korku duyduğu nesne ya da durumdan kaçmaya çalışır. Korkunun doğurduğu sonuçlardan dolayı insan kendini kısıtlamaya başlar. Bu kısıtlanma durumu kişinin günlük hayatta yapması gereken görev ve sorumlulukları ve olumlu duyguları engellemeye başlar. Tüm bunların bir neticesi olarak farklı insanlarla tanışıp beğenilmeyeceğini ve eleştirilileceğini düşünerek yaşayacağı kaygı nedeniyle çevreden uzaklaşmaya başlar. Sosyal ortam ve güzel duygulardan uzaklaşan birey kaçma-kaçınma durumları devam ettikçe sosyal becerilerini kaybeder. Bunların bir sonucu olarak kişinin yalnızlık ve çaresizlik duygusunun içine girmesi hayatın anlam arayışını, öz değer yitimini, gelecek konusunda ümitsizliğini tetikler. Tüm bunların sonucunda kişi depresyona girebilir (Gençöz, 1998: 12). "Sosyal normların insanları birbirine bağlayan boyutlarının etkisiz hâle gelmesi durumu" yani "anomi" de depresyonu tetikler. Bununla bağlantılı olarak değerler yitimi, birtakım manevî unsurların tahribatı

da bireyin depresyona girmesinde önem arz etmektedir (Tarhan, 2024: 28). Sosyal becerilerini kaybeden insanda, toplumsal normların ışığında ümitsizlik duygusu ortaya çıkar. Manevî unsurların yıkımı kişide güçsüzlük olarak görülebilir ve bu da kişinin küçülmesine neden olabilmektedir.

Hayattaki zorluklar bazı korkuları beraberinde getirir. Kişi hayata adapte olmaya çalışırken korkuları sorumluluklarının üzerine çıkar. Hiç ummadığı durumlar baş gösterebilir. Kişinin üzerine ağır sorumluluklar yüklenmesi hayattaki korkularını gün yüzüne çıkarır. Korku, hayattaki belirsiz duygulardan ortaya çıkar.

Franz Kafka'nın "Dava" (1925) adlı romanında nedenini anlayamadığı bir suçtan dolayı kendisine dava açıldığını öğrenen Josep K.'nın kendini savunmak zorunda kaldığı olaylar silsilesi anlatılmaktadır. Josep K. bir sabah yabancı birilerinin kapısını çalmasından sonra tutuklandığını öğrenir. Bilinmeyenden gelen bu yargılama süreci başta korku duygusunu yoğunlaştırırken daha sonra alışılmış bir hâl alır. Evine gelen bu adamların tavırlardan Josep K. hoşlanmaz. Tavırlarına anlam veremediği bu insanlar hakkında şöyle düşünmektedir: "Hangi resmî makamın görevlileriydi? K. bir hukuk devletinde yaşıyordu, her yerde barış hüküm sürüyordu, tüm yasalar işliyordu, böyle olduğu hâlde ona evindeyken baskın yapmaya kim cesaret edebilirdi?" (D: 4) Evine gelen bu şahıslar, onun bir soruşturmadan geçtiğini, başka bir yere adım atamayacağını, soruşturma hakkındaki detayları ise zamanı geldiğinde öğrenebileceğini ifade ederler Tutuklanmış bir insan olarak normal hayatına devam edememesi gerekirken alıştığı hayatına devam eder. Zira bu ruhsal tutukluğun normal hayatına etki etmediğinin göstergesidir. İnsanlık açısından ölü biri olan K.'nın dava olayından dolayı bankadaki işi engellenmemiştir. Onun görevi ile gerçek benliği arasında hiçbir bağlantı yoktur (Fromm, 2017b: 235).

> "Mahkûmiyetin engellenmesi, aklanmanın engellenmesiyle eşanlamlı olunca, tutuklanana tutukluluktan kurtulabilmesi için kendini mahkûm ettirmekten başka çare kalmamaktadır. Kafka'nın burada anlatmak istediği, K.'nın aslında zaten yaşam ya da dünya tarafından tutuklanmış, fakat bunun bilincine hiçbir zaman varamamış oluşudur. Bu, her insan için geçerli olan bir konumdur" (Cemal, 2019: 15).

K. davanın çözüm olanağı için çeşitli fikirler arayışına girer. Ancak fikir almaktan öteye başka bir yol bulamaz. Zira bilinmeyenden duyduğu korku ona engel olmaktadır. Davadaki masumiyet olanağı çözümsüzdür, çünkü öngörülemeyenden duyduğu korku aradığı çözüm yollarını tıkar. Tüm bu yaşanılanlar K.'nın bankadaki saygınlığına da zarar verir. Müdür yardımcısı zaten iş yerindeki konumu da sarsılan

K.'nın olmamasını fırsat bilerek vazgeçtiği her şeyi sahiplenmektedir. Mahkeme salonunda sadece mahkûm edildiğini anlar ve cezasını kavrayamaz. Güzel giyimli, iki kibar beyefendi K.'nın 31 yaşına bastığı günün bir önceki gün evine gelir. "Benden ucuz bir şekilde istiyorlar." (D:211)

> "Yargılama sürecinde teslim olmamış birey teslim olmayı kabullendikten sonra yabancılaşmanın içine düşmüştür. Hukuk ve yasa bireylerden bağımsız bir güç olarak onların karşısına dikilir ve onların yabancılaşmalarına neden olur. Yasayı bilmemek başlı başına suçlu olmanın en açık delilidir. Ancak yasayı geçmek, öğrenmek isteyen bireyleri de çarpan kapıların gürültüsü sarsar" (Çiçek, 2015: 158-159).

K. yanına gelen kişilerin en küçük hareketine karşı gelemez ve terk edilmiş bir taşocağında durup biri K.'nın üstünü çıkarır. Kafasını taşa koyduktan sonra biri de kalbine bıçağı saplar.

> "K. kapanmakta olan gözleriyle, yüzüne iyice yanaşmış iki adamın adeta yanak yanağa dayandığını ve ölümünü izlediklerini gördü. "Bir köpek gibi!" dedi, sanki utanç kendisinden sonra yaşamaya devam edecekti." (D:216)

K. çare bulmaya çalıştığı sanık statüsünden yargılanmaya giden yolda öldürülmüştür. İnfazcıların tanıklığında, ne için kendini savunduğunu bilmediği bu korkulu yolculuk K.'nın ölümüne neden olur. Gitgide azalan umudu içinde bulduğu çıkış kapıları onu ölüme sürüklemiş, vicdanının sesini duysa da anlamamış, gerçeği kendi gözleriyle görüp çözüm bulmak yerine kurtuluşu başkalarında aramıştır. Kurtuluşu aradığı bu kişilere devamlı olarak suçsuz olduğunu söylemiş, içinde ise suçlu olduğunu söyleyen belirsiz sesi dindirmeye çalışmıştır (Fromm, 2017b: 234).

> "Dava, yazarın korkusunun yaratı düzleminde en yoğunlaştığı eserlerinden biridir. Romanın kahramanı Josef K. dünya ile aslında bir sıradanlık ilişkisi içersindedir; bir başka yönüyle o, her yönüyle bir sokaktaki adam'dır. Her gün düzenli gittiği bir işi, her sabah çıktığı, akşam da geri döndüğü bir pansiyonu, küçük merakları, sıradan tutkuları vardır. Yani hiçbir yönüyle bir kahraman değildir; ama her yönüyle, ya da sırılsıklam insandır. Her şey, bu insanın bir sabah evinde bilmediği bir suçtan ötürü tutuklanmasıyla başlar" (Cemal, 2019: 14).

Hans Fallada'nın *Kleiner Mann, was nun*? "Küçük Adam Sana Ne Oldu?" (1932) eserinin başkişi Johannes Pinneberg'in hikâye boyunca işini kaybetme korkusu vardır ve işverenleri bu durumdan yararlanarak kahramanı ellerinde bir kukla hâline getirmektedir. Sologub'un "Küçük Şeytan" (1905) eserinde de Peredonov müfettiş olmak için önemli kişilerle görüşmesinden sonra kendisi hakkında bir soruşturma olabileceği korkusuyla yüzleşir. Onun önemli biri olma çabaları, duyguları ile bilinci

arasında karışıklığa neden olmuştur. Bütün duyduğu korkular müfettiş olamama üzerine kuruludur.

> "Peredonov sokaklardaki ve caddelerdeki bitkinliğin arasında, yabancılaşılan gökyüzünün altında, kirli ve güçsüz toprakta yürüyor ve muğlak korkularla bitkin düşüyordu -ne ulvi dünyada teskin ne fani dünyada haz bulabilirdi- zira her zaman yaptığı üzere o anda da kasvetli yalnızlıktan duyduğu korku ve keder nedeniyle bitkin düşmüş bir tür ifritin gözlerine benzeyen ölgün gözlerle seyrediyordu dünyayı. Duyguları körleşmişti; bilinciyse yozlaşmış ve ölümcül bir aygıttı. Bilincine kadar ulaşabilen her şey iğrençliğe ve kire bulanırdı. Nesnelerde gözüne çarpan kusurlardan mutlu olurdu." (KŞ:90)

Peredonov sürekli gözetlendiğini düşünmekte, çevresine korkuyla bakmaktadır. Hayali karakteri *Nedotıkomka*[13] da etrafında fır fır döner ve ona fısıldar. Onun bu hâli Peredonov'da çeşitli korkular uyandırır, hatta bu korku durumu o kadar büyür ki gizlice takip edildiğine dair paranoyaya kapılır. Peredonov Varvara ile evlendikten sonra Varvara'nın tavırları değişir. Varvara evlenmeden önce maruz kaldığı korkuların intikamını Peredonov'dan almak için; birçok düşmana sahip olduğunu, onu kıskandıklarını, birkaç kez ihbar ettiklerini, amirlerine ya da *knyagina*ya[14] rüşvet verdiklerini söyleyerek kuruntularının boşuna olmadığına inandırmaktadır. Kahramanı bizzat hayatın kendisi korkutur. Sokakların, çimenlerin, kuşların ve tüm yeryüzünün yarattığı bu kederi ve korkuyu kendine açıklayamaz. Varvara geçmişin intikamını almak için onunla dalga geçer, korkutur ve alaylı, kurnazca eziyet eder. Hatta onun korkularından mutluluk duyar. Neye inanacağını şaşıran Peredonov aradan uzun süre geçmesine rağmen gelmeyen müfettişlik atama kararını knyaginaya sormaya cesaret edemez. Müfettişlik onun için hayatın kendisidir ve müfettişlik uğruna yaptıkları yaşama verdiği önemdir. Herkes, her şekilde onun düşmanıdır. Korku dolu ve kuruntulu düşüncelerden deliren aklı ve bozulan ruh hastalığı yüzünden okuldaki görevinin devam etmesi son derece tehlikeli olarak görülür. Hayaletler onu dünyadan koparır; tek başına konuşur, birilerine anlamsızca tehditler savurır. "Öldüreceğim! Gırtlağını keseceğim! Gömeceğim!" (KŞ:277)

P'etsuha'nın *Naş çelovek v futlyare* eserinde Serpeyev her şeyden korkmaktadır. Çocukluğundan uğradığı şiddet, ileriki yaşlardan en ufak saldırıdan korkmasına neden olmaktadır. Bir gün şehrin yiyeceksiz kalacağından korkmuş ve o zamandan beri gelecekte kullanmak üzere temel gıda ürünlerini stoklamış ve hatta krakerlerini bile

[13] Sözücğün Rus Halk Lehçeleri Sözlüğü' ndeki anlamı "yaramaz bir insanla aynıdır - kendine yönelik şakalara tahammülü olmayan, alıngan, aşırı titiz bir kişi, alıngandır." (Makarenko, Krasnador, 2001)
[14]Knyaginya: Bir Slav prenses eşi. Knyaz: Dük, prens.

kurutmuştur. Altı ay boyunca her gün kendini bir şeyle garanti altına almıştır. Öğrencilik günlerinde, Godunova isimli bir sınıf arkadaşı ona sürpriz bir şekilde âşık olmasından sonra sonra kadınlardan korkmaya başlar. Çünkü Godunova, kıskançlık veya kırgınlık nedeniyle onu Komsomol örgütünün önünde bir şekilde karalayabilir, yüzüne hidroklorik asit sıçratabilir, hatta halk mahkemesinde kasıtlı olarak üçüncü bir kişiden nafaka talebinde bulunabilir. Korkularının dünyası bu şekilde çoğalmaya başlar. Telefona cevap vermeye dayanamaz zira korkulu haberler duymaktan endişe etmektedir. Ayrıca bir zamanlar kimliği belirsiz kinci bir eleştirmen onu yaklaşık bir ay boyunca arayıp şöyle sormuştur: "Burası bir cenaze hizmetleri ofisi mi?" Bu soru karşısında dikkatlice nefes alıp vermiştir. Tek odalı dairesini rahatlıkla işgal edebilen çingenelerden, gözüne yaş gelene kadar acıdığı gezgin fotoğrafçılara kadar çok çeşitli nedenlerle istisnasız tüm kapı zillerinden korkmaktadır. Posta kutusundaki her türlü çağrıdan korkmaktadır, zira bir keresinde yanlışlıkla deri ve zührevi hastalıklar kliniğine çağrılmış ve iki kez mahkemeye sürüklenmiştir. Gecenin seslerinden korkmaktadır, çünkü geceleri bölgede ya korkunç bir şekilde kapı çalınmakta ya da çığlıklar duyulmaktadır. Onun yardıma koşacak gücü yoktur. Korkularının "ne olursa olsun" soyutlamalar olmadığı, şu ya da bu derece geçerli gerekçeleri vardır. Eserin sonunda yazar şöyle bir saptamada bulunur:

> "'Kabuğuna Sinmiş Adam' Eski Yunan dili öğretmeni Belikov, özünde, neden korktuğunu bilmiyordu ve bir hakaretten öldü; Rus dili ve edebiyatı öğretmeni Serpeyev neden korktuğunu gayet iyi biliyordu ve korkularından kurtulamadığı için öldü. Belikov, tabiri caizse, seçici bir şekilde korkuyordu ve Serpeyev neredeyse her şeyden korkuyordu." (NÇF:41)

Toplumsal bir varlık olan insan, toplumsal değişim karşısında ekonomik, sosyal, siyasî birçok nedenle iyi ve kötü yönde gelişmelerle karşılaşır. Bu gelişmeler neticesinde sorunlar, travmalar ve benzer olaylar her bireyde farklı şekilde ortaya çıkar. Bu durumda önemli olan hayat tarzının sosyal duygu içindeki rolüdür. İnsanların bazı zamanlarda doğruluğundan şüphe duyduğu veya yanıldığı noktalar zaman zaman sosyal duygu eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak sosyal duygu eksikliği olan kişiler, aşağılık kompleksinin değil de aşağılık duygusunun belirtilerini göstermektedirler. Bu durum, sosyal duygusu zayıf ancak elverişli bir çevrede yaşama şansı olan insanlarda görülmektedir (Adler, 2020: 49). Nitekim "küçük insan" özelliğini taşıyan bireyler aşağılık duygusunun etkisi ile toplumun bir bireyi olduklarının bilincinde olmamakla birlikte topluma karışmaya, katılmaya korkarlar. Yeterli sosyal duygudan muzdarip, çevreyle sıkı bir bağ kuramayan, utangaç tutum

sergileyen bu insanlar, çevreye yabancılaşır ya da ötekileştirilen veya zamanla silikleşen bir nesneye evrilirler. Sait Faik'in kendisinden de izlerin bulunduğu eseri "Lüzumsuz Adam"ın kahramanı da "küçük insan" tipini yansıtmaktadır (Gemili 2018: 189) Sait Faik Abasıyanık'ın "Lüzumsuz Adam" (1948) romanında Mansur Bey korkudan küçülen "küçük insan" tipidir. Yedi senedir aynı mahallede yaşayan Mansur Bey, mütevazı bir mahallede her gün aynı işlerle meşguliyetini sürdürmektedir. Dostları onun nerede yaşadığını bilmez, birinin kapısını çalmasından hoşlanmaz. Kendini gereksiz görür. Bir gün her zaman geçtiği gibi bildiği bir sokaktan geçtiğinde Marangoz "Bana baksana" Bana baksana, lop incir! Bir daha buradan geçersen gözünün patlatırım" (LA:5) diye söyledikten sonra heyecanla geçtiği bu sokak marangozun tehdidinden sonra korkusu olmuştur. Yedi yıldır mahalleden dışarıya adım atmamış, artık iki sokak arasına sıkışmıştır.

> "Yedi senedir bu sokaktan gayri, İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. Korkuyorum. Sanki döveceklermiş, linç edeceklermiş, paramı çalacaklarmış-ne bileyim bir şeyler işte-gibime geliyor da şaşırıyorum. Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor. Her insandan korkuyorum." (LA:9)

Dostoyevski'nin "Öteki" romanında Bay Golyadkin'in kişiliğinde yaşadığı tahribat kişilik bölünmesine yol açmış, ötekinin yaptığı hatalara karşı kendisini sorgulayan bakışlar altında savunma yapmasına rağmen daha farklı tepkilerle karşılaşmıştır. Ofis müdürünün kızının daveti üzerine gittiği konutta yaşadığı dışlanmış ruhunu derinden yaralar. Geçirdiği kriz sonucunda hastaneye kaldırılır. Kişiliğin kendisinde yol açtığı tahribat büründüğü farklı kişiliğin korkusundandır.

> "Kişiliğinin ikileşmesi kesinleşiyor. Bir yanda alçakgönüllü, üzgün, hiç yoktan öfkelenen, gerçek Fyodor Mihayloviç; öbür yanda, başarının şımarttığı, belini doğrultmuş gösteriş budalası, yerli yersiz saldırışlar yapan Fyodor Mihayloviç. Gerçek Fyodor Mihayloviç iğrenç eşinden nefret eder. Bu ötekinin onun ayağını kaydırmak tehlikesini göze aldığını sezinler. Kolay bir başarının büyüsüne kapılmaktan korkar. Bu duruma gelmesinden ötürü kendisini bağışlamayan insanlara boyun eğmekten korkar. Artık kendisi olmamaktan korkar. Gerçek Golyadkin yok olduğunda, "düşmanları Bay Golyadkin'i iyi dilekleriyle yolcu etmek için bağırıyor, çığlıklar atıyordu." Ve meydan, korkunç derecede kötü olan ötekisine kalmıştır" (Troyat, 2020: 91).

1.3.1.12. Tanınma İhtiyacı

İnsan doğasının bir parçası olan ihtiyaçlar, fiziksel, psikolojik, ekonomik, sosyal boyutlarda olabilir. Bu ihtiyaçlar toplumdan topluma az çok değişebilse de bugün hâlâ Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi geçerliliğini korumaktadır. Maslow'un hiyerarşisinde ihtiyaçların sıralaması fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma

ve sevgi ihtiyaçları, saygınlık/değer, kendini gerçekleştirme şeklindedir (Günay, 4). Tanınma ihtiyacı da bu basamağın saygınlık/değer kısmıyla ilgilidir. Burada Maslow, saygınlık ihtiyacını iki kategoriye ayırır: Kişinin kendine duyduğu saygı (haysiyet, başarı, ustalık, bağımsızlık) ve başkalarından itibar veya saygı görme arzusu (örneğin statü, tanınma ve prestij). Saygınlık, başkaları tarafından kabul edilme ve değer görme yönündeki tipik insan arzusudur. İnsanlar çoğu zaman tanınmak, kendilerine katkı veya değer duygusu kazandırmak için bir meslek veya hobi edinirler. Hiyerarşide bu seviyedeki dengesizlikler düşük öz saygıya veya aşağılık kompleksine yol açabilir. Maslow, saygı veya itibar ihtiyacının çocuklar ve ergenler için en önemli ihtiyaç olduğunu ve gerçek öz saygı veya onurdan önce geldiğini belirtmiştir (McLeod, 2007:4).

İnsan doğumundan ölümüne kadar geçen süreç içinde birey olma mücadelesi vermektedir. Hayat içinde gösterdiği çabalar bu sürecin parçasıdır. İnsan bu çabalar sonucunda "yeterli olma, başarılı olma veya üstün olma" gibi duyguları inşa eder. Adler bu duygu durumlarının ve bu duygular çerçevesinde gösterilen çabanın hayatın kendisini oluşturduğunu ifade eder. Ancak üstün olma duygusu bireyin toplumda kazandığı ayrıcalık, liderlik veya üst bir mevki ile bağlantılı değildir. Adler, üstün olma duygusu ve çabasını insanın kendini gerçekleştirmesi üzerine kurmuştur. Kurt Lewin'in ifadesiyle insanın kendisi için bir "ümit seviyesi" bulabilmesi ve bu seviyeye gelebilmesi için çaba göstermesi gerekir (Yörükân, 2023: 76). Toplum içerisinde yer edinmeye çalışan insan, göstermiş olduğu bu çaba ile içindeki ümit seviyesini kalıcı hâle getirmek ister ve amaçları doğrultusunda toplumun isteklerine uyum sağlamaya çalışır. "Küçük insan" tipi özelliği gösteren karakterler de kendini gerçekleştirme çabası içindedir. Ancak kendini gerçekleştirme çabaları ahlakî üstünlüklerini ortaya koysa da üstün olma ya da en azından toplum tarafından kabul görme duygusunu sağlamaz ve bir ümit seviyesine ulaştırmaz.Tanınma ihtiyacı kişisin toplumsal ihtiyaçlarından biridir. Nitekim bu ihtiyaç karşılanmadığı sürece "küçük insan" tipini gösteren karakterler akıllarını yitirme, delirme, dışlanma ait olamama ile baş başa kalabilmektedirler.

Otorite karşısında ezilen "küçük insan"ın çaresizliği Kafka'nın "Şato" (1982) romanının başkişisi K.'da ön plana çıksa da kişiliğin bir parçası olarak saygınlık ve itibar kazanma yolculuğu hüsranla sonuçlanır. Kadastrocu olarak atandığı köyde, şatoyla bağlantı kurabilmek için harcadığı çabalardan; başta her yolu denemesi, kurnazlığı, saptığı hileli yollar, küsmeden, inatla didinmek gibi durumlardan sonra kendisine verilen işte çalışmaya başlar. Bu süreçte başarısızlık yaşar. Her defasında

baştan başladığı, saygınlık kazanmak yolunda şatoya azimle ulaşmaya çalıştığı sonsuz mücadele yolu, trajik sonla biter. Kendini kabul ettirmeye çalışırken tüm başarısızlıklarını sonucunda çaresizce boyun eğer. Köyün bir parçası olmak isterken yabancısı olur. "…kurtuluşunu arayan bir ruhun, bu dünyanın nesnelerinden büyük gizlerini, kadınlardan da içlerinde uyuyan bir tanrının belirtilerini isteyen bir adamın bireysel serüvenidir" (Camus, 2021b: 149).

Tanınma ihtiyacının ön plana çıktığı bir başka karakter de Fyodor Sologub'un "Küçük Şeytan" romanının başkişisi uzun süredir müfettiş olma hayali kuran Peredonov'dur. Ancak Peredonov'un sosyal konumu onu bir şekilde diğer "küçük insanlar"dan farklı kılar. Zaten beşinci sınıf bir memurdur. Maddi durumu oldukça iyidir. Kadınlar onu potansiyel bir koca adayı olarak görür ve sevgisini kazanmak için rekabet etmeye hazırdırlar. Ancak Sologub'un adı geçen eserindeki "küçük insan" tipi üzerine çalışan İvanov ve Kostyahina'ya göre Peredonov'un kişilik, düşünce ve güdüleri derinlemesine incelendiğinde "küçük insan"ın özelliklerini gösterdiği fark edilir. Kişiliğindeki kusurlar, sefalet ve geri kalmışlık grotesk bir hâl alır. Peredonov, "küçük insan"ın ruhunda saklı, yeraltına yerleşmiş sırlar nedeniyle itici gözükmektedir. Ancak Sologub bunları yüzeye çıkarır ve onun için gizli olan her şey gerçeğe dönüşür (İvanov, Kostyahina, 2016: 63).

Bunun için yönlendirici kişi Varvara Dmitriyevna ile evlenme isteği olmaması rağmen yalnızca müfettiş olma umuduyla evlenmek ister. Onunla evlenmesi durumunda Varvara üst makamdaki insanlara yükselmesi için mektup yazacağını ifade eder. Peredonov'un aklını yitirme süreci bu şekilde başlar. Varvara, Peredonov'un dedesinin kardeşinin torunudur. Dolayısıyla Peredonov'un çevresindekiler akraba ile nasıl evleneceğini sorarken o makamına yükseleceğini düşünmektedir. Peredonov başkalarının işleri ile ilgilenmeyen ve insansever olmayan biridir. Kendi çıkarlarına ve memnuniyetine hizmet etmediği sürece hiç kimse ile bir fikir yürütmez, ilgilenmez. Varvara da sürekli onunla evlenmek için çeşitli kurnazlık peşinde olarak baskı kurmaktadır. Peredonov yükselme düşüncesine kendini o kadar kaptırır ki çevresindekilerin kendisine düşman olduğunu ve müfettiş olmasını engelemeye çalıştıklarını düşünmektedir. Varvara, Peredonov ile bir an önce evlenebilmek için knyaginanın yerine müfettişliğe atandığına dair arkadaşına sahte bir mektup düzenler. Peredonov rütbesinin yükseleceğini düşünerek çeşitli hazırlıklar yapmaya başlar. İlk önce üniforma hazırlatır, kendisine gerekli olan üst kademedeki insanlarla görüşmenin onun için faydalı olacağını düşünmektedir. Çeşitli makamlara gider. Bu makamlarla

olan görüşmesinde genel olarak kendisi hakkında bir şikâyet olup olmadığını sorup, Varvara ile metres hayatı yaşamadığından ve onunla evleneceğinden bahsederek kendisinin müfettiş olabilmesi için destek beklediğini ifade eder. Peredonov eve döndüğünde Varvara onu evlenmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Peredonov onunla evlenmesi durumunda knyaginanın onu kandırma ihtimalinden ve şehirdekilerin onunla dalga geçeceği korkusu yüzünden kararsızdır.

> "Gelin arayışı, arkadaşlarının kıskançlığı -aslında arkadaşla kıskanç değildi, bunu Peredonov uyduruyordu- ve birilerinin kendine komplo kurduğu düşüncesi, tıpkı birkaç gün boyuna kapalı olan, nihayetinde ise genellikle ağır ve sıkıcı ama uzun ve soğuk yağmurlar indirerek çözülen havalar gibi Peredonov'un hayatını sıkıcı ve kederli hale getiriyordu. Peredonov hayatın rezilce şekillenmekte olduğunu hissediyor ama çok yakında müfettişliğe terfi edileceği için her şeyin iyi yönde gelişeceğini düşünüyordu."(KŞ:98)

Varvara ile yeni dairelerine taşındıktan sonra Peredonov'a küçük, gri bir mahlûk olan *nedotıkomka* görür. Bu yaratık ona bakıp tebessüm etmekte ve etrafında dört dönmektedir. Gün geçtikçe hâl ve hareketleri değişmekte, gittikçe sinirli bir tavır takınmaktadır. Düşmanlarının, koca bir ihbarcı ordusu olduğunu, fısıldaştıklarını ve güldüklerini kafasında kurmaktadır. Kahramanı mahaveden onu takip eden her yerde gezinen düşmanlardır. Takip edilme paranoyası, kıskançlık, öfke ve aşırı bencillik Peredonov'u tam bir hezeyana ve gerçeklikten kopuşa sürüklemiştir. Önceleri Varvara'ya çokça çektirirken şimdi onun eziyetine maruz kalmaktadır. Peredonov için herkes ve her şey düşmanlaşır. Zamanla çalıştığı liseye de gitmeyi bırakır ve gün geçtikçe cinnet geçiren bir ruh hâline bürünür. Eserin sonunda bir akşam Varvara ile Peredonov'un arkadaşı Volodin votka içtikleri sırada Peredonov kendisiyle küçümseyerek konuşan Volodin'i boğazını keserek öldürür.

1.3.2. Sosyolojik Açıdan "Küçük İnsan"

Toplum, yapısındaki herhangi bir değişikliğe keskin şekilde tepki veren dinamik bir sistemdir. Bu değişiklikler sayesinde, birbirinden fakirler, zenginler gibi farklı yaşamlar süren insan kategorileri, yani "sosyal gruplar" ortaya çıkar (Viladimirovna, 2015: 12). Aynı toplum ya da grupta yaşamak demek aynı dili konuşmak anlamına gelmez. Sosyalleşme süreciyle birlikte toplum tarafından kişiye dayatılan değişimler aynı grup ya da aynı konum içinde farklılıklar gösterebilir (Erşanlı, 2014: 51).

Bir birey olduğuna bakmadan kendini toplumdan soyutlayarak yalnızlaştıran "küçük insan" yanlış anlaşılmaktan, kötü davranışlardan çekinmektedir. Reich'in

deyimiyle halkın, kamu düşüncesinin, toplum bilincinin kendisi olan "küçük insan"ın (2011: 34) büyük sorumluluklar altında, topluma dair olgular ve insanlıkla ilgili büyük işler karşısında nasıl bir tavır alacağı, kendi düşüncelerini sağlam bir temel üzerine dayandırıp dayandıramayacağı, kendi yöntemlerinin güçlüğü konusunda net bir tavrı yoktur.

"Küçük insan"ın yaşamın tadını çıkarmak adına sahip olmaya çalıştığı ekonomik koşulları iyileştirememesi toplum içindeki imajına zarar vermektedir. William Reich "açlık çeken bir insanın kendi kültür düzeyini yükseltemeyeceğini, tüm var olma koşullarının buna bağlı olduğunu" ifade ederek "küçük insan"ın öncelikle kendini ve sonra toplumu özgürlüğe kavuşturması için kendisine baskı uygulayan güçlerden, zorbalardan kurtulması gerektiğini ifade ederek ona bir sorumluluk yükler (2011: 53). Bu sorumluluk duygusu ile mücadele edemeyen "küçük insan" özgüvenini yitirir. Bir amaç uğruna hareket eden karakterler adaletsiz düzenin kurbanı olurlar.

"Küçük insan"ın kendini gerçekleştirme sorunu vardır. "Küçük insan"ın toplumsal olarak anlamlı bir birey hâline gelmesini ve önemli alanlarda kendini gerçekleştirmesini en çok engelleyen şeyler elverişsiz yaşam koşulları, fiziksel ya da ruhsal hastalıklar, aile ve yakın çevrenin engelleyici tutumları, kent merkezlerinden ve kültürel ortamlardan uzak şehirlerden ve kültürel merkezlerden uzak, "elverişsiz bir yerde" yaşamak gibi etkenler bu bağlamda dikkate alınması gereken başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Pryacnikov, 2011:133)

Küçük insan" tipine mensup karakterlerin içinde bulundukları sosyal ve ekonomik koşullardan doğan bazı ortak özellikleri tespit edilebilmektedir. Bunlar aile içinde çözülme, kimsesizlik, düşük sosyal konum, yoksulluk, çevre kurbanı olma otokratik güce başkaldırı. Bunların büyük bir kısmı sosyal ve ekonomik eşitsizlikle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3.2.1. Aile İçinde Çözülme

İnsanların sosyal hayatta kurduğu ilişkilerini ve gelecekteki sosyal konumlarını belirleyen en önemli etkenlerden biri aile içindeki ilişkiler ve birbirlerine olan etkileridir (Erşanlı, 2014: 51). Ebeveyn çocuk ilişkisi içinde anne ve babalar, topluma faydalı bir birey yetiştirmeye çalışırlar. Aileler ekonomik durumlarını dikkate alarak giriştikleri her eylemde çocuğun kendi ayakları üzerinde durmasına ve bir birey olmasına yönelik çalışırlar. Aile içinde yaşanan iletişim bozukluğu, yaşam algısındaki farklılık kişinin

aile içinde oynadığı rollerde değişime, anne-çocuk, baba-çocuk, anne-baba arasında kopuşlara, aile içindeki konumlardan kaynaklanan sorunlara sebep olabilir. Bu sorunların temeli değer yargıları ile ilgilidir. Aile dinamiği içinde değişken olan bu değer yargıları ailedeki bireylerin sosyo-kültürel alanlarıyla ilişkilidir. Aile içinde bireysel değer alanlarına müdahale edilmesi özgürlük alanının kısıtlanması anlamına gelmektedir (Görgün-Baran, 2004: 35). Bu kısıtlanma aile içinde çözülmeleri ortaya çıkarabilir. Çözülme kavramının modernleşmeyle yol aldığını ifade eden Kongar geleneksel yapının bozulması ile birlikte kaçınılmaz olarak toplumsal yapının değiştiğini ve geleneksel toplum bütünlüğünün çözüldüğünü ifade eder (2000:242). Toplumda değişen durumlar, toplumun en küçük yapı taşı olan aile içinde yaşanan çeşitli dengesizlikler çözülmeyi doğurabilir. "Ailede çözülmeler denilince sadece aile bireylerinin birbirlerine bağlı faaliyetlerinde ayrılıklar değil; ailenin genel strüktüründe ve fonksiyonlarında değişme anlaşılmalıdır. Aile yapısında değişikliği gerektiren hâllerse; çocukların aileden ayrılmaları, karı kocanın birbirinden ayrı yaşamaları veya boşanmaları ile ölüm gibi hâllerdir" (Öz, 2019: 800).

Aile içinde çözülmeye örnek olarak Puşkin'in Türkçeye *Stantsionnıy smotritel* "Menzil Müdürü (1831)" ismiyle çevrilen hikâyesinde menzil müdürü ve kızı Dunya'dır. Puşkin'in "Menzil Müdürü" hikâyesi herkesin menzil müdürlerini lanetlediği sözleriyle başlar. Eş zamanlı anlatma ile gerçekleşen olaylar bütününde, hikâyenin başkişisi sakin ve mutlu bir insan olarak tasvir edilen Samson Virin'dir. Uzun yıllar zorlu bir işi olmasına rağmen yardımsever, güvenilir, saf, iyi huylu bir adam olarak kişiliğini korumuştur. Samson Virin'in trajedisi, ailesi yani kızıyla arasındaki ilişkide yatar. Kızı Dunya ile bilikte yoksul bir yaşam süren, karısını da bir süre önce kaybeden Samson Virin'in yaşamlarına bir subayın dâhil olmasıyla tüm düzenleri değişmiş, Dunya'nın subayla kaçması menzil müdürünün bedenen ve ruhen büyük bir çöküş yaşmasına sebep olmuştur. Anlatıcı bir insanın birkaç yılda bu kadar yaşlanmasına şaşırmaktadır. Yalnız ve yaşlı bir insan olan Samson Virin, kızının ondan ayrılması ile huzursuz olur. Samson Virin gururludur, aynı zamanda sevgi dolu bir babadır ve genel olarak iyi huylu bir insandır. Kızının kaybı Samson Virin'e taşıyabileceğinden fazla ağırlık yüklediğinden hastalanır. Petersburg'a kızını aramaya gider. Subay ona para teklif eder, ancak kızını vermez. Kahraman kızını ölmeden önce bir kez görmek için tekrar subayın kapısına dayanır ancak subay bu kez son derece kaba bir tavır takınır ve yaşlı adamı merdivenlere doğru iter. Menzil müdürü çapkın Subay Minski'nin kızını terk edeceğini düşünmektedir ve aynı zamanda dönemin sosyal olaylarından birine temas eder:

> "Bugün St. Petersburg'da satenler ve kadifeler içinde dolaşıp yarın sokaklarda sürten pek çok aptal genç kız vardır. Dunya'nın böyle bir duruma düşeceğini düşündükçe ölmesini bile isteyerek günaha giriyorum.."(MM:167)

Durumu kabullenip istasyona geri dönen yaşlı adam gün geçtikçe içmeye devam eder, giderek yaşlanır ve ölür. Bu hikâyede, toplumun bir parçası olan babanın trajedisi, acımasız hayat koşulları altında onun aşağılanmış ve ezilmiş olan babalık duygusu gözler önüne serilnmiştir.

A. V. Juçkova'nın "Merhum İvan Petroviç Belkin'in Öykülerinde 'Küçük İnsan' İmgesinin Ahlaki Yönü" başlıklı makalesinde, "küçük insan" imgesine dair yapılan yorum dikkat çekicidir. Juçkova, "Belkin'in Öyküleri"nin ahlakî içeriğini, bireyin kendi yaşamı ve yakınlarının kaderi karşısındaki kişisel sorumluluğu bağlamında ele aldığını ifade etmektedir (2016b: 12). Makale yazarı, ahlakî açıdan değerlendirildiğinde, "Menzil Müdürü" adlı hikâyenin kahramanı Samson Virin'in korkaklık, eylemsizlik ve sorumsuzlukla suçlandığını ve bu yönleriyle adeta ahlakî bir yargıya tabi tutulduğunu öne sürmektedir (2016b:17). Virin çevresindekilerin haksızlığına uğrayan, acı çeken ve hakları yok sayılan menzil müdürlerini temsil eder. Merhametli ve duyarlı bir baba olan Samson Virin acımasız hayatın kurbanı olmuştur.

Franz Kafka'nın "Dönüşüm" romanının kahramanı Gregor Samsa karakteri de başına gelen talihsiz bir olaydan sonra ailesi tarafından dışlanır. Hayatta çalışmaktan başka bir gayesi olmayan ve bulduğu iş ile ailesinin geçmini sağlayan Samsa'nın bir sabah uyandığında kendini böceğe dönüşmüş bir şekilde bulmasıyla başlayan romanda kahraman işini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Bir süre sonra işini kaybeden ve tuhaf görünümü ile çevresini rahatsız eden Samsa'ya ailesi de sırt çevirir ve ona bakmak istemez. Sonuçta depoya dönüşmüş olan odasında tek başına ölür.

Türk edebiyatında aile içinde çözülmenin örneği olarak Orhan Kemal'in Suçlu 1 (1957) ve Suçlu 2 (1963) romanında karşılaşılmaktadır. Romanda sokaklara düşen bir çocuğun yaşamı anlatılmaktadır. Cevdet babası İhsan Efendi'nin annesinin ölümünden sonra evin genç hizmetçisi Şehnaz ile evlenmesinden dolayı babasına gizlice kin besler. Annesinin ölümü için babasını suçlu olarak görür. İhsan Efendi oğlunun kendisine beslediği kinin farkında olmasına rağmen genç karısından çekindiği için görmezden gelmeyi tercih eder. Şehnaz'ı düşünerek hareket eden babası onun oğlunu sokaklarda çalışmaya göndermesini dahi umursamaz. Babasının aldatıldığının farkında olan Cevdet gururundan babasına tek bir laf etmezken babasının "Üç gün işportacılık yapıp beş on kuruş kazandın diye adam mı oldun?" diye söylemine cevap olarak "Hayır, adam

olmadım. Olamayacağımı da biliyorum. İlkokulu bile bitiremedim. Ben beş kuruşluk işportacıyım, düşün yakamdan benimle uğraşmayın!"demiştir (S1:119). Cevdet, İhsan Efendi'nin aldatılma olayının yazıldığı duvardaki sözcükleri görüp her gün silse de değişen bir şey olmaz. Yazıları her sildiğinde yerine yenisi gelir. Eve geç dönmeye başlayan Cevdet artık babasıyla olan tartışmaya aldırmaz. Duvara yazıyı yazanlarla kavga eden Cevdet durumu bilmeyen babası İhsan Efendi tarafından evden kovulur. Bir gün Şehnaz'ın sevgilisi Adem, evdeki tahsilat parasının bir kısmını çalar. Ertesi gün İhsan Efendi tutuklanarak cezaevine konulur. Parayı çalan kişinin o gece kovulan Cevdet olduğundan şüphelenilir. Cevdet bulunduktan sonra babasının durumunu gördüğü için parayı kendisinin çaldığını söyler ve babasının yerine hapse girer. Suçsuz olduğu anlaşılıp hapisten çıktıktan sonra fabrikada çalışan Cevdet, yetiştiği şartlar içinde babasıyla arası bozulmuş, okulu zorlu hayat koşulları yüzünden bırakmıştır. Böylece kendisini bozan şartlar içinde suçlu çocuk olma yolundaki yaşadığı düzensiz ve karışık bir aile yaşamının kurbanı olmuştur. Oyuncak tabanca ile bastığı sinemadan sonra tekrar hapse girer.

1.3.2.2. Yalnızlık/Kimsesizlik

Türkçe Sözlük'te kimsesiz sözcüğü "anası, babası, yakını, koruyucusu olmayan (kimse), sahipsiz ve boş, ıssız içinde kimse bulunmayan" anlamı taşımaktadır. Kimsesizlik ise "kimsesiz olma durumu, yalnızlık" olarak ifade edilmiştir (2011:1443). Yalnızlık ise "yalnız olma durumu, kimsesizlik ve kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık" (2011: 2515) şeklinde ifade edilir. Yalnızlığın toplumun değerler dünyasına göre algılanışı farklık gösterdiğini ifaden eden Yaşar "yalnızlık Akdeniz kültürleri gibi bireysel mesafenin dar ve ilişkilerin yakın olduğu ortamlarda genel olarak terk edilmişliği, kimsesizliği çağrıştırırken Batı toplumlarında, bireyleşmek, kendi ayakları üzerinde durmak anlamlarına" geldiğini söyler (2017:242). Yalnızlıkla iç içe bir kavram olan kimsesizlik "küçük insan" tipini yansıtan karakterler için zorlu hayat şartları içinde çevresinde kimsenin olmayışı ya da maddi ve manevî anlamda yalnız hissetmeleriyle ilişkilidir. Hatta bu duygu kişiyi başkalarının bakımına muhtaçlığa, kendini küçümsemeye, karamsarlığa, tek başınalığa sevk eder.

Hayat problemleri karşısında yaşanan başarısızlık sosyal duygu eksikliğinden kaynaklanır. Bu başarısızlık her bireye özgü bir durumdur. Toplum içinde yalnızlaşarak kimsesiz kalan "küçük insan" da sosyal duygunun yetersizliği ile aşağılık duygusuna kapılabilir. Sosyal duygunun yetersizliği ile şiddetlenen aşağılık duygusunun hayat

sorunları karşısında ifade edilişi, "dış neden" ortaya çıkınca netlik kazanır. Tipik bir yenilgi durumunda her zaman aşağılık duygusu kendini gösterir (Adler, 2020: 47). Dış nedenler olarak ekonomik, toplumsal ve siyasî birçok faktör etken olabilmektedir. Dış etkenlerin baskısı altında ezilen, bükülen gitgide kaybolmaya yüz tutan insan yalnızlaşarak kendi dünyasında endişeli bir yaşam sürdürür. Örneğin Dostoyevski'nin "Ezilenler" romanında kimsesizlik Nelli'de görülebilir. Nelli annesinin ölümünden sonra yanında kaldığı kişi tarafından hakaretlere maruz kalır.

> "Ah seni melun, sülük, bitin piçi! Sana baktığım için böyle mi karşılık veriyorsun, uyuz! Turşu almaya gönderdi, fırsatı ganimet bildi. Zaten gönderirken tüyeceğin içime doğmuştu. Daha dün akşam saçlarını yoldum, bugün yine kaçtı. Nerelere gidiyorsun, orospu, nerelere? Kime gidiyorsun melun kâfir, patlak gözlü engerek, kime gidiyorsun? Söyle, yoksa şuracıkta boğarım seni bataklık leşi!" (E:130)

> "Anası geberdikten sonra dünyada sipsivri kaldı komşucuğum. Fakirliğinizi, karnınızı doyuramadığınızı bildiğim için, Aziz Nikola'nın ruhuna bir sevap işleyeyim, dedim. Alayım öksüzü yanıma... Hay almaz olaydım keşke! İki ayda kanımı kuruttu, etimi yiyip bitirdi. Sülük! Çıngıraklı yılan! İnatçı iblis! Öldürsen de, taşa da çarpsan susar, dilini yutmuş gibi susar. Yüreğimin yağını eritiyor susmasıyla. Kendini ne sanıyorsun dümbelek, suratsız maymun? Ben olmasam açlıktan sokaklarda geberir giderdin. Ayaklarımı yıkadığım suyu iç canavar, kara maşa! Geberirdin bensiz!" (E:130-131)

Evinde kaldığı kişi ve onun komşusu tarafından yukarıda sarf edilen sözler Nelli'nin düştüğü durumu göstermektedir. Nelli'nin annesi veremden ölmüştür. Evlatlık alan kadın ona sürekli olarak borçları olduğundan, annesinin cenazesini kendi parası ile kaldırdığından bahsedip durur. Nelli de bu borcu ödeyeceği düşüncesindedir. Daha küçük yaşlarda çektiği eziyet ile evlatlık olmanın yükünü omuzunda taşır. Bu yüzden evlat edindiği yerde hastalanır, doğuştan hasta olan kalbi en ufak heyecan kırıntısına dayanamaz. Küçük bedeninde taşıdığı büyük yüklerin acısını daha fazla taşımamış, buhranları sıklaşmış, iyice güçten düşmüş, tamamıyla yatağa bağlanmış, daha sonra da vefat etmiştir. Eserde ödenecek avansların, dostlukların yanında kimsesizliğin acısı yansıtılmıştır.

Puşkin'in "Menzil Müdürü" eserindeki "küçük insan" tipi olan Samson Virin de kimsesiz bir şekilde vefat eder. Samson Virin acımasız hayat koşullarından ve karşılığını alamadığı bir çalışmadan kurtulabilir, ancak dünyada ona tek yakın insan, kızı olmadan yaşayamaz. Menzil müdürü kızına duyduğu özlem ve her şeyi tüketen yalnızlık nedeniyle zor zamanlar geçirir ve kızının kaybını kaldıramaz. Sonunda başkalarının umursamazlığı nedeniyle kızını görmeden vefat eder. Menzil müdürünün mezarı da onun kimsesizliği gözler önüne sermektedir. "Çevresinde herhangi bir

parmaklığın bulunmadığı ve tahtadan beyaz haçların bir tek ağacın gölgesinde bile olmadıkları mezarlık" (MM:169) şeklinde tasvir edilmektedir. Acımasız toplumun zor koşulları altında yaşayan ve kızına duyduğu dayanılmaz özlemden dolayı vefat eden ve hayatın geri planında kalan "küçük insan"ın mezarı da bir o kadar ücra bir köşede, önemsiz bir ayrıntının parçası gibidir.

"Yapayalnız olduğunu fark etmekten korkan o kadar çok insan var ki" diyor Andre Gide, "en sonunda kendilerini bulmaya hiç uğraşmıyorlar". Bu durumda kişinin yüzleşmeye korktuğu ölümün kendisidir. "Ölüm, en mutlak ayrılık, en sonsuz yalnızlık-, ve en kesin dışlanmadır" (May, 1997: 32). Sait Faik Abasıyanık'ın Sarnıç (1939) hikâye kitabında yer alan "Kim Kime" adlı hikâyesinin başkişisi kadın yalnız/kimsesiz bir "küçük insan" tipi olarak gösterilebilir. Yaşadıkları evde kimse tarafından tanınmayan kadın, eşi ve çocuğu ile birlikte sakin bir hayat yaşamaktadır. Baba arada ev alışverişini yapmak için dışarı çıkar, insanlar da onun dedikodusunu yapar ve unutulur. Bu yaşlı adamın birkaç haftadır aşağıya inmemesi kimse tarafından fark edilmez. Bir gün evdeki kadın tek başına çarşıya gelir. Eşinin öldüğünü, çocuğunun aç kaldığını söyler ve defin işlemleri için iskele memurundan yardım ister. Memur kendisine ilk kez bu konuda müracaat edilmesine şahit olmaktadır ve kendisinin görevi olmadığını, yerini terk edemeyeceğini belirterek onu hamal kâhyasına gönderir. Kâhyaya gidip durumunu anlatan kadın parasının olmadığını, kâhya ise parasız bu işi yapamayacağını ifade eder.

"–…Senin için bir şeyler yaparım. Yaparım ama beş parasız da bu iş olmaz.

– Satacak bir şeyim yok. Söyledim. Evde çocuk bile aç.

– Bir yerden para da bulamaz mısın?

–İstanbul'a inecek param olsa, belki..

– Al sana o bir kuruş para." (KK:74)

Kâhyadan adlığı parayla fırına gidip ekmek alan kadın daha sonra belediye doktoruna giderek durumunu anlatır. Belediye doktorunun olumsuz sözlerinden sonra kadın kimseden bir yardım göremeyince karlı havada, çarşafa sardığı kocasının cesedini evden çıkararak uçurumdan yuvarlar. Kimsecikler tarafından hatırlamayan bu yaşlı kadının kocasının ölüsünü ne yaptığı konusunda kimse alakadar olmaz. Bir yaz günü dışarı çıkan kadın biletsiz bir şekilde bindiği vapurda intihar eder.

Sait Faik Abasıyanık'ın "Lüzumsuz Adam" (1948) romanında yedi yıl aynı mahallede yaşayan Mansur Bey, kendisini toplumdan soyutladığı için kimsesizdir. Kendini gereksiz olarak gören Mansur Bey, iki sokak arasına sıkışarak kendisinden vazgeçer. Mahalleden çıkmaya karar verdiği bir gün çekinerek dolaşır. Mahalleden çıkmanın vermiş olduğu baş döndürücü iki gün hayatını şaşkına döndürür. Bir sene sonra vapura binip kimselerin olmadığı bir köşede denizin içine kendini bırakır. Bu eser yazarın yaşadığı çeşitli sıkıntılar, siroz hastalığı ve olumsuz gelişmeler sonucunda yaşadığı buhranlı dönemin ürünüdür. Kendini toplumdan soyutlayan kahramanın yalnızlığı giderek derinleşir ve toplumdan nefret eder. Eserin basımına kadar yani 1941-1947 arası dönem, yazarın küskünlük dönemidir. Edebiyat adına kalemi eline almamış ve belki de bu dönem yalnızlığın daha da derinleştiği bir dönem olmuştur. Bunun derinleşmenin sebebi ise arzu ettiği dünyanın dünyanın gerçekte öyle olmamasıdır (Gemili, 2018: 189-190).

1.3.2.3. Düşük Sosyal Konum

Bireyin toplumdaki yeri için kullanılan bir ifade olan "sosyal konum" toplumun bireye yönelttiği bir konumlandırmadır. Bireyi ait olduğu yerde anlamlandırma ve bir değer yüklemesi olan sosyal konum, bireyin bütün toplumlardaki yerini temsil etmektedir. Sosyal konum "onu işgal eden bireyden ayrı olarak sadece hak ve ödevlerin bir toplamıdır." Sosyal konum alt ve üst arasında sınıflandırma olduğu için her konum aynı değer ve niteliği taşımaz. Dolayısıyla kişilere de aynı itibarı kazandırmaz. Yüksek sosyal konum bir saygınlık ve güç kaynağıdır. Ancak belli biçimsel ölçütlere dayanan bu itibar biçiminde gereklilikler yerine getirilmediği takdirde kişiler sırf bu saygınlığı kazanmak için hayal kırklığına uğrarlar. Bekledikleri itibarı kazanamazlar. Bireyin toplumdaki konumu ile kendisi arasında bir farklılık vardır. Yani konum ile konumun bulunduğu birey benzeşmez. Bu da kişiliğin ve konumun farklı olarak düşülmesi gerektiğini gösterir. Belli bir konuma bağlı olan kişilerde bir kimlik duygusu oluşmaktadır (Ceylan, 2011: 93). Bu kimlik duygusu kişinin zihinsel olarak güçlü durmasını sağlayan bir olgudur. Zira kimlik kargaşası yaşaması durumunda kendini huzursuz hisseder.

Çalışma koşullarında ya da toplumda üst ve alt ayrımın yaşandığı yerlerde gücün merkezinde bulunan kişi kendinden daha alt kademedeki bireyleri baskı altında tutabilir. Bu da kişinin yaşamında birtakım tepkisizliği doğurur. İşteki yaşamı ya da aile yaşamında bu tepkisizlik sosyal konum arasında farkların neticelerindendir. Örneğin

kimsenin değer vermediği, savunmadığı, kimsesiz, sıradan, uysal bir karakter olan Gogol'ün "Palto" adlı eserinin başkişisi Akaki Akakiyeviç, kimliksiz ve kişiliksiz sıradan, zavallı bir memurdur. Hikâyenin ana teması sosyal eşitsizliği yansıtan "önemli adam-memur" karşıtlığında Akakiyeviç memuru simgelemektedir. Paltosunu aramak için başvuru yaptığı önemli kişinin yanına geldiği haberi verilince "O da kim?" sorusuna karşılık "Memurun biri" yanıtını alır almaz "Ya! Biraz beklesin, zamanı değil" (P:39) şeklinde önemli kişi cevap verir. Burada rütbeli sınıfın kendileri haricinde alt seviyedeki zorlu yaşam koşulları altında geçimlerini sağlayan insanlara bakış açılarını gösterir. Zira eserde önemli kişinin kendi astlarıyla konuşma üslubuna değinilmektedir: "Nasıl cüret edersiniz? Kiminle konuştuğunuzun farkında mısınız? Karşınızda kimin durduğunu biliyor musunuz?" (P:38) şeklindeki hitaplar general rütbesine yükseldikten sonra baştan aşağı değişkenliğin göstergesidir. Sonradan itibar sahibi olmanın verdiği güçle bir memuru aşağılamaya kadar küçük düşürücü konuşmalar gerçekleşir. Önemli kişinin aşağılamalarına bile tepkisiz kalan Akakiyeviç'in yaşadıkları kendi iradesi dışında gerçekleşmenin ötesinde yaşadığı düzenin onu sürüklediği bir profildir.

Sosyal konum farkı "küçük insan"ın ayrımcılığa uğramasına, dışlanmasına, ötekileştirilmesine sebep olan koşulları yaratır. Yoksulluğu altında ezilen Dostoyevski'nin "İnsancıklar" eserinde "küçük insan" tipine mensup Makar Devuşkin mektuplarında bunu sık sık dile getirilmektedir. Varvara'nın kaygılarını kendi kaygılarının üzerinde görür, çok da eğitimli biri olmayan Makar Devuşkin'in şu cümlesi Varvara'nın kendisine nazaran daha eğitimli olmasından dolayı sürekli hissettiği acizliği yansıtmaktadır. "Ben, elbette, eğitimsiz bir insanım ve eğitimsiz olduğumu, kötü bir okula gittiğimi biliyorum, bu yüzden dilim iyi değildir" (İ:91). Makar Devuşkin, "Palto" hikâyesindeki Akaki Akakiyeviç gibi küçük bir memurdur. Makar, sosyal statüsü düşük olmasına karşın derinden sevgi bağı ile Varvara'ya bağlıdır. Ümitsiz ve yaşlı bir karakter olan Makar, yaşadığı sefalet gerçeğine bakmaksızın Varvara'ya kavuşma, onu görme umudu içindedir. Çünkü o da bir insandır. Devuşkin eserde, Gogol'ün "Palto" eserinin başkişisinde kendini bulmaktadır. Devuşkin Akaki'nin kendi kişiliğinde bir değişiklik belirtisi göstermeden ölmesine sinirlenmiştir (Bahtin, 2002:110). Devuşkin, Akakiyeviç gibi umutsuzluğa düşerek kendi sonunu da görmüştür.

Franz Kafka'nın "Çin Seddi'nin İnşası" (1930) hikâyesinde Çin Seddi'nin yapım süreci anlatılmaktadır. Kahraman 20 yaşında iken Çin Seddi'nin yapımına başlanmıştır. Burada en alt derecede yapı kalfası olarak çalışmaya başlayanlar bu görevi yerine getirecek olan kişilerdir. Seddin yapım aşaması üzerinde çalışan kişiler kendilerini

seddin bir parçası olarak görmekteler. Gündelik işçiler alacakları parayı düşünürken üst ve orta derecedeki yöneticiler, inşaatın ortaya çıkış sürecine tanık olmalarından dolayı duygusal olarak güçlüdürler. Çalışanlar, seddin inşa sürecinde başından beri yer alıryorken yöneticiler Çin Seddi gibi eskiden beri vardır. Yüksek okullarda okuyan üst sınıftakilere bilgi eksiksiz bir şekilde aktarılırken, alt kademedeki okullarda insanın ne bildiğine şüpheyle bakılır. İmparatorluğun yaşamasını sağlayan halk imparatorluğu tanımaz. Halk, tarla ve kır tanrılarına tapınırken sürekli imparatorluğu düşünür. İmparatorluk hakkında kesin bilgilere sahip olmayan halk, imparatorluk hakkında bir şeyler öğrenmek için çabalar ancak hiçbir şey öğrenemez. Ebediyeti olan imparatorluktur ancak imparatorlar devrilirse sessizce uğurlanır, halkın bu yaşanılanlardan haberi olmaz. Ülkeyi yönetenden habersiz olan halkın aynı zamanda hangi hanedanlığın başta olduğuna dair kuşkuları vardır. Köye yolu düşen memurlar, halka dair bilgiler alıp vergileri incelerler, yöneticiler adına bazı isteklerde bulunurlar ancak öğrendiklerini halka aktarırlarken de imparator yaşıyor izlenimi verirler. İmparator öldüğünde memurun kendileri ile dalga geçtiklerini düşünürler. Halk, memuru utandırmamak için farklı bir tepki vermez. Zira iş hizmetkârlığa geldiğinde sadece imparator için kulluk ederler. İmparator haricinde başka birilerine kulluk etmek günaha girmek demektir.

Köylüler devlet yönetimindeki değişikliklerden, yaşadıkları dönemin savaşlarından pek etkilenmezler. Özgür ve aylak bir yaşam sürdüren halk, eskiden kalan emir ve uyarılara dikkat ederler. Bu durumun sorumlusu da hükümetlerdir.

> "çünkü hükümetler yeryüzündeki bu en eski ülkede imparatorluk kurumunu ülkenin en uzak sınırlarına kadar doğrudan ve sürekli olarak hissettirecek bir açıklığa kavuşturamamış, bu görevi diğer görevlere kıyasla sürekli olarak savsaklamıştır. Diğer yandan, halkımızın hayal gücü ve inancındaki bir zayıflık da bu noktada kendini gösteriyor, çünkü halk imparatorluğu Pekin'deki o içe çekilmezliğinden çıkarıp olanca diriliği ve canlılığıyla vatandaş göğsüne bastırmayı başaramıyor, oysa o göğsün, bu dokunuşu bir kez başardıktan sonra orada eriyip gitmekten başka arzusu yok."(ÇSİ:22)

1.3.2.4. Yoksulluk

Yoksulluk kişinin toplum içinde küçülmesine sebep olan unsurlardan biridir. Yoksul, "yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişi", yoksulluk ise "yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumu" olarak tanımlanmaktadır (Karayılmazlar, Güler, 2015: 25) Yoksulluk kişinin bireysel özelliklerini ve davranışlarını doğrudan etkiler (Taşdemir, 2014: 76). Yoksunluklar sadece bireyin maddi anlamda yaşam kalitesini bozmakla

kalmaz, içinde bulunduğu olumsuz koşullar içinde sürekli mücadele etme gerekliliği kişiyi ruhen de olumsuz şekilde etkiler. Kişi mücadele içinde yaşamını sürdürmeye çalışırken, hem kendisi hem de çevresiyle ilgili algıları da değişmeye başlar. Yoksullaşan bireye karşı çevrenin algı ve tutumu da değişebilir. Bu tutum sosyal dışlanma şeklinde tezahür edebilir. Sosyal dışlanma "bazı bireylerin yoksullukları nedeniyle toplumun dışına itilmeleri buna bağlı olarak da temel yetkinliklerden ve yaşam boyu öğrenme sürecinden mahrum kalmaları sonucu ayrımcılığa maruz kalmaları ve oluşan bu mesafeden dolayı, iş, gelir, eğitim ve diğer sosyal ve toplumsal etkinliklerden uzaklaşmaları" (Şahin, 2009: 84) olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk çeşitli psikolojik sorunlara da yol açabilmektedir. Yoksulluğun psikolojik etkileri üzerine yapılan bazı çalışmalarda yoksulluğun şiddet, madde bağımlılığı, obsesif kompulsif bozukluk, duygu durum bozuklukları, antisosyal kişilik bozukluğu, kaygı, depresyon, kronik stres, intihar, alkol bağımlılığı, şizofreni, fobi, umutsuzluk, içe kapanma, özsaygı yitimi, karamsarlık ve çaresizlik gibi etkilerinin bulunduğuna dikkat çekilmiştir (Yüksel Şahin, Yılmaz, 2023: 3).

Edebiyatta da birden çok işte çalışmak zorunda kalan, üstüne kıyafet bile alacak gücü olmadığı için sık sık çevresi tarafından küçümsenen, arkadaşları tarafından ötekileştirilen, varlıklı akrabalarının boyunduruğu altında yaşamak zorunda kalan "küçük insan" tipini temsil eden karakterler çoğunlukla yoksulluğun bir sonucu olarak sosyal dışlanmaya maruz kalırlar. Yoksulluğun yukarıda sayılan psikolojik etkileri de bu karakterlerde görülmektedir.

Hans Fallada'nın "Küçük Adam Sana Ne Oldu?" da anlatıcı, eser başkişisi Johannes Pinneberg "küçük bir insanın" karakteristik özelliklerine sahiptir: hiçbir hakkı yoktur, aşağılanmaya, hakarete, hor görülmeye maruz kalır. Eserin olay örgüsü Pinneberg'in işini kaybetme korkusu üzerine kuruludur. İşverenleri de onun bu korkusundan yararlanarak kahramanı ellerinde bir kukla hâline getirmektedir. Romanın son bölümünde Pinneberg'i evsiz bir adam zanneden polisin onu kaldırımdan kovması, kahramanın yoksulluğun insanlık onurunun kaybı olduğu sonucuna varmasına sebep olur:

> "Ve Pinneberg birden polisin, şık giyimli insanların, parlak vitrinin önünde, gerçeği olanca açıklığıyla kavradı. O buraya ait değildi artık. Kovulmuştu. Batmış, uçurumun içine yuvarlanmıştı bir kez. Şık giysiler... hepsi bir zamanlardı. İş, hayat güvencesi... Hepsi bir zamanlardı. İlerleme, umut... hepsi bir zamanlardı. Sefalet bir leke, her yerde kuşkulanılan bir insan olmak demekti." (KASNO :311)

Yaşananların sonucunda kurtuluşu karısı ve oğlunda bulan Pinneberg eşi Emma'nın desteğiyle bulunduğu durumdan kurtulur.

Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" romanında Marmeladov farklı bir şekilde ortaya konulur. Buradaki olaylar, insan onurunu itibarsızlaştıran yoksulluğun yaşandığı Petersburg'un sefil gecekondu mahallelerinde, kokuşmuş tavernalarında, kirli meydanlarında geçer. Marmeladov'un ailesi bu yoksulluğun altında ezilmiş insanlardır. Marmeladov, çocuklarının merhamet ettiği ve düşkün olarak gördüğü bir babadır. Yoksullaşmış bir aileye mensup olan Marmaledov'un nüfuzlu bağlantıları yoktur. Yoksulluktan bitkin düşen eşi Katerina İvanovna, sürekli eşinin eve para getirmemesinden yakınırken kızı Sonya ailesini açlıktan kurtarabilmek için vücudunu satarak sokaklarda para kazanmaya çalışmaktadır. Marmeladov'un karısı öğrenimini soyluların okuduğu bir okulda yapmış, vali ve birtakım önemli kişilerin olduğu bir yerde övgü ve şans madalyası elde etmiştir. Nitekim yaşanan yoksulluk nedeniyle şans madalyası satılır, övgü belgesi de birilerine övünmek için sandıkta durmaktadır. Marmeladov doğru bir çalışma hayatından sonra içkiden bir yıl uzak kalır, daha sonra yönetimde yapılan birtakım değişikliklerden dolayı işini kaybeder. Yaşadığı sıkıntılardan dolayı yeniden kendini içmeye veren Marmeladov insanî görünümünü yitirmeye başlar. Bu "küçük insan" zavallı ve önemsizdir. Uğradıkları sayısız yıkımdan sonra başkente gelip burada iş bulur ancak burada da tutunamaz. Bir pansiyoncu kadının evinde bir köşede, başka insanlarla aynı ortamı nasıl paylaştıklarına, burada nasıl geçindiklerine, kirayı nasıl ödediklerine dair bir fikri yoktur. Tekrar memuriyete girer, Kendine çeki düzen verdiği bir ortamda ailesi içinde önemli ve değerli biriyken daha sonra acizliği yüzünden tüm bunları kaybetmesini hayat kadını olan kızı Sonya'dan aldığı para ile geldiği meyhane ortamında şöyle anlatmaktadır:

> "Eskiden hayvanmışım gibi davranırlardı bana, söverler, horlardı. Şimdiyse parmaklarının ucuna basarak yürüyorlar, çocukları 'Suss, Semyon Zahariç işinde yoruldu, dinleniyor' diyerek susturuyorlardı." (SVC:23)

Marmeladov, kendi işe yaramazlığının bilincindedir. Alkol bağımlılığı nedeniyle sürekli işini kaybeden Marmeladov Raskalnikov'a içine düştüğü müşkül durumun hikâyesini anlatırken çevresindeki insanlarda sempati uyandırmasının mümkün olmadığının da farkına varır.

> "Meyhanede bulunan ötekilere ise (meyhaneci de içlerinde) alışkın, hatta bıkkın bakışlarla bakıyordu: Bu bakışlarda toplumsal durumları, öğrenim dereceleri aşağı, kendileriyle konuşmaya değmez insanlara karşı takınılan bir yüksekten bakma, karşısındakini aşağı görme havası da seziliyordu." (SVC:12)

Sonunda zayıflığı ve iradesizliği onu mahveder, fazla içmekten ve duyduğu sıkıntılar altında ezilmekten sağlığı bozulur ve alkol bağımlılığından kurtulamaz. Çevresindekiler onu "sürekli sarhoşluktan şişmiş sarı, hatta yeşilimsi bir yüzle ve şişmiş göz kapaklarıyla" hatırlarlar. Sarhoş bir hâlde yürürken at arabasının altında kalan Marmeladov aldığı yaralardan dolayı ölür. Bu kahraman, kendini umutsuz bir duruma sokan küçük bir insan profilini çizmektedir.

Yine yazarın "İnsancıklar" eserinde Makar Devuşkin yoksul bir memurdur. Yoksul olmasına rağmen kazandığı parayı sırf Varavara için biriktirip onun ihityaçları için harcamaktadır. Hayatta çalışma amacı Varvara'dır ve yoksunluğa katlanma sebebidir.

> "Yalnız değildir artık. Birisi için vardır. Birisi için çalışıyor, yoksunluğa birisi için katlanıyor. Dostu, genç kadına şekerlemeler, çiçekler almak için, benliğini titreten bir sevinçle satıyor giysilerini, onun için ödünç paralar buluyor, evine kopya işleri kabul ediyor. Gelgelelim, yoksulluk pusuda bekliyor onu. Üniforması yıpranmıştır. Pabuçlarının tabanları gitmiştir. Varenka hastadır. Üstelik komşular, onunla şüpheli ilişkiler kurduğundan kuşkulanmaktadırlar" (Troyat, 2020: 67).

Dostoyevski'nin "küçük insanlar"ının yoksulluklarının ardında elverişsiz yaşam koşulları vardır. İç dünyaları cömertlik ve güzellikle dolu olan bu insanlar en zor yaşam koşulları altında direnmeye çalıştıkça yıpranıp kırılırlar. "Büyük mutsuzlukların olağanüstü karakteri, bu mutsuzluğa uğrayanları avutur. Ama gündelik üzüntüler, insanın bir haykırışıyla kurtulmasını düşünmesine fırsat vermeden, onu kemirirler, çiğnerler, gevşetirler, kırıp geçirirler. Kamusal ölçü nankördür. Özellikle Dostoyevski için başkalarından daha da çok" (Troyat, 2020: 100).

Orhan Kemal'in "Bir Yılbaşı Macerası" (1943) hikâyesinde yoksulluğun etkisiyle küçülen karakter örneği olarak Nuri gösterilebilir. Nuri, otuz beş yaşlarında, beş çocuk sahibi, annesi ve ablası ile birlikte yaşayan biridir. On iki seneden beri fabrika muhasebesinde görev yapmaktadır. Zaten güçlükle geçimini sağlayan Nuri, fabrikanın sahibi olan Hurşit Ağa'nın mali durumu ile ilgili bazı bilgileri başkalarına yaydığı gerekçesi ile işten atılır. Asıl sebep ise fabrika sahibinin eski bir ahbabının oğlu olan muhasebeci Muhiddin ile aralarında geçen bir hadisedir. İşten çıkarılmasını sağlayan Muhiddin, Nuri'nin işten çıkarıldığı gün ona "Üzülme. Dünya Hurşit Ağa'nın fabrikasından ibaret değil." (BYM:78) der. Nuri, saflığının ve çalışkanlığının kurbanıdır. Muhiddin ile Hurşid Ağa bilanço durumu hakkında konuştukları sırada orada bulunan Nuri konuşmalardan ikramiye alacağını düşünmektedir. Etrafta fabrikanın mali durumu ile ilgili söylentiler dolaşırken Nuri de bu umudunu safça dile

getirir. Ancak sonuç olarak ikramiye almak bir yana söylentileri yaydığı gerekçesi ile işten çıkarılır. Eser, yoksulluğunu simgeleyen siyah paltosu içindeki kahramanın işten ayrılış sahnesini anlatan "Nuri, eski, siyah paltosu içinde, kolunda şemsiyesi, ağır ağır geçip gitti. Bu sırada bir portakalcı, sepetini kooperatif bakkalının önüne koydu, bağırmaya başladı: 'Çay malı… Çay gülü portakallaar!'" (BYM:79) satırları ile tamamlanır. Kahraman açısından trajik olan bu olay, çevresinde hiçbir etki yaratmamıştır.

Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan" (1940) romanındaki "küçük insan" tipi Ömer de yoksulluk içindedir. Bir vapurda başlayan romanda, Ömer sıkıntılı düşünceler içindeyken bir kız görür ve ona âşık olur. Ömer'in ismi Macide olan bu kızla görüşmelerinin sıklaşması ve uzun süren sohbetlerinin ardından aralarında bir ilişki başlar. Daha sonra Macide'nin babasının vefat etmesi, annesinin ona maddi yardımda bulunmaması ve Ömer ile olan ilişkileri akrabaları için problem olmaya başlar. Macide, Emine Teyzesiyle konuştuktan sonra Ömer'in evine taşınır. Ömer'in evinde de maddi sıkıntılar baş göstermeye başlar. Ömer için en zor şey parasızlıktır. Daireden aldığı maaş da kısa sürede bitmiştir.

> "Ömer yolda tesadüf ettiği insanlara, dairedeki masa komşularına, tanıdık, tanımadık her insana: "İçinizde benim hâlimi anlayıp yardım edebilecek yok mu?" demek isteyen gözlerle bakıyordu. İmkânsızlık ve sıkıntı arttıkça daha vahşi çalışmaya başlayan kafası en olmayacak planlar kurmak, en manasız arzularla tutuşmak hususunda emsalsiz bir kabiliyet gösteriyordu. Önünde giden şişman ve iyi giyinmiş birini yakasından tutarak: "Yanınızda ne kadar paranız varsa bana verin!.. Ben hırsız ve haydut değilim... Fakat paraya muhtacım... Zorla değil, halime acıyarak verin!" demek istiyor, sonra bunun ilk defa gözüne göründüğü gibi yeni ve hoş bir şey olmayıp sadece dilencilik olduğunu, yegâne yeniliğin herifi yakasından yakalamaktan ibaret bulunduğunu ve bunun da asla muvaffakiyete yardım edecek bir hususiyet göstermediğini itiraf ediyordu. Her camekânda gördüğü, yüzlerce defa gördüğü ve asla sahip olmak istemediği türlü türlü münasebetsiz eşya gözlerinin önünde bir hayat ihtiyacı kadar ehemmiyet alıyor ve genç adamın avuçlarını yeis ve ihtirasla sıkmasına sebep oluyordu." (İŞ:319)

Parasızlığın Ömer üzerindeki tesiri çok güçlü olur. Ömer kendini Macide'ye muhtaç hissederken çalıştığı yerdeki ve çevresindeki birtakım olaylarla eskisi kadar özgür olmadığını, bir yere ve bir insana bağlı bulunduğu hissine kapılır. Macide'nin hayatı eskiden öğrencisi olduğu Bedri isimli piyanistin karşısına çıkması ile değişmiştir. Ömer'in de arkadaşı olan Bedri Macide'ye farklı hisler beslemektedir. Sık sık onların evine uğrar ve para verir. Ömer parasızlık sıkıntısı içinde gitgide tuhaflaşmaktadır.

1.3.2.5. Çevre Kurbanı Olma

Benzer koşullarda toplumsal ve bireysel ilişkilerde saf, sevimli ve temiz olan yaşam; yine aynı koşullarda kişinin bulunduğu çevreden dolayı tehdit oluşturabilir. Yaşamın korunması ve gelişmesi için insan gerçekliğe bağlı kalmak koşuluyla bulunduğu çevreye uyum sağlayarak kendi iyiliğini, umudunu besler. Böylece birey etkin bir şekilde çevreye dâhil olur, kendini kavrar (Reich, 2011: 11-12). "Küçük insan" tipine mensup karakterler de yakın ilişkiler kurarken güvendiği kişiler tarafından elde tutulup yönetilmesi kolay birine dönüşerek çevre kurbanı olabilirler.

Eserlerinde günlük hayatın psikolojisini yansıtan, toplum sorunlarını ön plana çıkaran Orhan Kemal'in pek çok eserinde çevrenin etkisiyle daha da küçülen "küçük insan" tipine mensup karakterler bulmak mümkündür. Orhan Kemal'in "küçük insanlar"ı "köyden kente göç, toprak kavgaları, köylünün muhtarla, ağayla ve tüccarla çekişmeleri, ezen-ezilen çatışması, işçi-işveren sorunları, tarımın makineleşmesi, maddi sıkıntılar, sınıf ayrımı, sosyal adaletsizlik" (Şişman, 2020:237-328) içinde yer alan insanlardır. Bu karakterlerin daha da küçülmesine yol açan zorlu koşulları ve çevreyi yaratan şey de temelde Orhan Kemal'in eserlerinde dikkat çektiği "bozuk düzen"dir. Necip Tosun, "küçük insan" yaklaşımı açısından Sait Faik ile Orhan Kemal'i karşılaştırarak şu saptamayı yapar:

> "Orhan Kemal'in öyküleri "küçük insan" yaklaşımı açısından Sait Faik'e yaklaşırsa da özde tümüyle ayrılırlar. Sait Faik de küçük insanın ekonomik zorluklarını anlatır ama hümanizme yaslı yaşama coşkusu ile bu olumsuzluğu olumlu bir atmosfere taşır. Orhan Kemal'de ise bu bir "bozuk düzen" teşhisi olarak kalır. Sait Faik bozuk düzeni görmezden gelmez ama o daha çok insanı yaşatan dinamikleri öne çıkarmaya çalışır. Orhan Kemal bu bunaltıyla okuru başbaşa bırakır. Problemin okurda devam etmesini ister. Bu yaklaşım da pek çok hayatın çıplak gerçeklik olarak kalıp sanat katına yükselmemesi sonucunu doğurur. Bu yüzden Sait Faik bir gün Orhan Kemal'e "senin imajinasyonun yok" der. Söylemek istediği tam da budur" (Tosun, 2005: 117-122).

"Bozuk düzen"in hâkim olduğu bir çevrede var olmaya çalışan Orhan Kemal'in "Uyku" (1942) adlı hikâyesinde yer alan fabrika işçisi çocuklar, çevrenin kurbanı olan "küçük insan" karakterleridir. Bu çocuklar, henüz küçük yaşta olmalarına rağmen günde on sekiz saat fabrikada çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Eserde, çocukların yaşadığı tedirginlik, hem ezilmiş hem de isyankâr bir karakter olan patron yandaşı ustabaşı Celil Usta ve zorlu çalışma koşulları, hikâyenin karakter yapısına katkı sağlayan unsurlar olarak öne çıkar. Hikâyede, yasağa rağmen gece ve hafta sonu tatillerinde bile çalıştırılan, çoğunluğu küçük yaşta olan çocuk işçilerin fabrikadaki zorlu yaşamları

anlatılmaktadır. Çalışma koşulları son derece ağır olan bu çocukların dinlenmeye bile hakkı yoktur. İş yasasına göre, belirli saatten sonra üretimin durması gerekirken; çocuk işçiler, sesin dışarıya gitmemesi ve yakalanma korkusu nedeniyle fabrikanın tüm pencereleri kapatılarak çalıştırılmaktadır. Olayların geçtiği kavurucu yaz mevsiminde, kapatıldıkları sıcak ve boğucu fabrika ortamında çalışmaya zorlanan çocukların sefil hâlleri eserde şu şekilde dile getirilmiştir:

> "Çocuklar da gömleklerini soyundular. Kömür ambarına, helaya yalınayak gidip geldiklerinden, ayakları bileklerine kadar simsiyahtı,. Preslere çinko levha getiren, kalıplanan karavananları ambara götüren, depolardan tav ocaklarına maden kömürü taşıyan yardımcı çocuklardan yalnız ikisinin pantolonları uzundu, geriye kalanlar kısa pantolon giyiyorlardı." (U:82)

Anlatıcı çocuk işçilerin zorlu yaşam koşullarını çeşitli çocuk karakterler üzerinden resmeder. Örneğin Sami adındaki çocuk yorgunluktan hela taşı üzerinde uyuya kamaktadır. Mesai dışı çalışmak istemeyen Sami bir an önce dinlemek için eve gitmek istese de kovulacağı düşüncesiyle vazgeçer. Düşüp başını yaran on sekizinci presin çocuk işçisi Haydar, başının kanamasını umursamadan etrafında toplanan insanlara "Ne var yahu, ne var be, ne olmuş yahu. Şimdi ustalar gelir diyoruz yahu, ceza yiyeceğiz be, ohooo…" (U:85) diye söylenir. Çocuk Haydar canının yandığı için değil ustanın dövüp ceza vermesinden korktuğu için ağlıyordur.

"Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan" adlı romanında Ömer'in parasızlık yüzünden başkalarına olan muhtaçlığı, çevresindekilerden çokça etkilenip kararlarındaki iradesizliği farklı davranış özellikleri göstermesine neden olur. Katıldıkları bir dernekte birlikte yaşadığı kişi olan Macide'nin gözü önünde başka bir kadınla yakınlaşır. Macide onu terk etmeye hazırlanırken Ömer tutuklanır. Arkadaşı Nihat'a olan yakınlığından dolayı tutuklanan Ömer iki hafta kadar hapiste kalır ve sonra tahliye edilir. Ömer Macide'den ayrılmaya karar verdiğine dair bir mektup yazar . Ömer hayat şartları içinde iradesizliğinin etkisi ile kendi gerçekliğinden kaçmış, hayatı, dünyayı anlamlandırma çabası içinde aradığını bulamamıştır. Ömer, hissettiği aidiyetsizlik yüzünden tutunamamış, edilgen bir kişilik olmuştur.

1.3.2.6. Otokratik Güce Başkaldırı

"Otoriteye karşı bilinçli olarak boyun eyme eylemi" olarak tanımlanan itaat, özgürlüğün tam karşıtıdır. Bir davranış biçimi olan itaat etmek bilinçli bir eylemdir. Boyun eğen kişi, eğer itaatsizlik gösterirse cezalandırılacağını düşünmektedir (Fromm, 2023b: 68). "Küçük insan" tipini yansıtan karakterler genellikle bulunduğu koşullara

tepki gösteremeyen sessiz ve silik tipler olarak ifade edilseler de eser kişileri bazı koşullar altında bir itaatsizlik gösterebilmektedirler. Bu onların durumları değiştirme bilincinden kaynaklanan bir başkaldırı değildir. Baskın bir liderin, yöneticinin ya da kendisinden en üst makamda olan kişiye karşı içindeki pasifliği yok etme arzusundandır. Toplumsal bir olgu olan otorite kavramını Mendel "toplumsal yaşamda direktif vermeyle boyun eğme arasındaki ilişki" olarak ifade eder. Bu ifadeden yola çıkarak günlük hayattaki eylemlerimiz, toplum içindeki eylemlerle tanımlayıcı bir etkiye sahiptir (Alagöz, Ongur, 2023:112). "Güç" sözcüğü, etkisi açısında erkin zorlayıcılığını gösterir. "Güç kendisine zaman tanıdığında iktidar hâline gelir, ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç çıplak güç hâline geri döner" (Canetti, 2006: 283). Güç geniş bir alanda uzun bir süre dinamik bir şekilde devam eder. Nihai hedefine ulaşan otokrat, kendine bağlı olan kişileri baskılamak ister. Otoriter kişinin emrettiği davranışlar karşısında otoriteye itaat etmek bir boyun eğiş olarak görülebilir. Aksi bir söz, eylem otoriteye karşı bir başkaldırıdır. "Eğer bir insan boğun eğer ve itaatsizlik yapamazsa, o bir köledir; eğer karşı gelebiliyor ama itaat ediyorsa o bir asidir; öfkeyle, hayalkırıklığıyla, kırgınlıkla hareket eder, bir inanç ya da ilke adına değil." (Fromm, 2017a: 12) Birey, yaşadığı hayalkırıklığı ile baş etmenin bir yöntemi olarak otokratik güç karşısında bir başkaldırı gösteririr. Bu yaptığı başkaldırı yaşadığı zorlu koşullar içinde iyi bir yaşama ulaşma arzusundandır.

"Küçük insan" tipini temsil eden karakterler bazı durumlarda koşulları değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceğini bilseler de otokratik güç karşısında kimi zaman seslerini çıkarabilirler. Bu başkaldırı maruz kaldığı koşulları değiştirme düşüncesinden çok bir şey yapabilme yetisinin olduğunu gösterme çabasının sonucudur. Nitekim mutlak güce başkaldırı kahramanı içinde bulunduğu durumdan kurtarmaz.

Örneğin Puşkin'in "Bakır Atlı" hikâyesinde başkişi Yevgeni dışında diğer bir kişi I. Petro'nun heykelidir. Petro otokrat bir hükümdardır. Eserde karmaşık olarak algılanabilecek ve manzumeye adını veren bu ezici ve bronzdan yapılan anıtla "küçük insan", diğer bir ifadeyle otokratik güç ile halk arasındaki tezatlık vardır. Puşkin'in manzumede Büyük Petro'dan bahsederken onun yeniliklerine ilişkin düşünceleri de görülmektedir. Puşkin, Petersburg'a olan hayranlığını dile getirdiği dizelerde, savaşın başkenti olan bir bölgede görkemli bronz heykelin simgelediği bu ezici güzelliğin, Yevgeni imajında temsil edilen "küçük insan"ın omuzlarında, onun emekleriyle yükseldiğinin de farkındadır. "Dekabristlerin hayallerine yol açan Petro'ydu, fakat onların

isyanını ezen ve dağıtan da onun kurduğu imparatorluk oldu. Trajedi buradadır" (Behramoğlu, 2001: 203-204).

Behramoğlu, 1831 yılında yayımlanan Puşkin'in "Boris Godunov" adlı oyununda "halk gizlice karışıklığa eğilimlidir" vecizesi ile başlayıp "Bakır Atlı" poemasının patetik "küçük insan"ı Yevgeni'nin, "devletin gücünü simgeleyen" "Bakır Atlı"ya karamsar ve çılgın bir şekilde karşı çıkmasının "halk ayaklanması fikrini" ifade ettiği görüşündedir. Puşkin'in, bir isyan hikâyesi Dubrovski'de, 'kırılmış ve horlanmış' insanların bir köylü isyanı sonucunda birlik olması ya da "Yüzbaşının Kızı"nda her şeye rağmen herkesi 'huşu içinde bırakan' bir kahramanın köylü isyanıyla ilgisi olabilme ihtimalini irdelemiş olması tesadüfî değildir. Zira Puşkin için halk ayaklanması kesinlikle yasal bir şeydir (Behramoğlu, 2001: 207).

Yevgeni, Samson Virin'in yapamadığı veya yapmayı hayal edemediği şeyi, kendince bir başkaldırı göstererek yapmıştır. Boris Suçkov, Yevgeni'nin patetik cesaretine şu sözlerle dikkat çekmektedir:

> "Küçük adam, kendi küçük mutluluğunu yıkan bir sürü yaygaranın içinde olduğu hâlde, kendi sıkıntısının asıl kaynağı olan o otokratik iradeye sahip, güçlü ağaya ve efendiye karşı sesini yükseltmeyi göze alır" (1982: 74).

Hikâyede güçlü düzene karşı başka bir deyişle otokrasiyi protesto eden "küçük insan" doğruca I. Petro'nun karşısına yerleştirilmiştir. Devletin çıkarı "küçük insan"ın çıkarına doğrudan mani olmaktadır. I. Petro anıtına meydan okumaya cesaret eden Yevgeni ise karmaşıktır "Bakır Atlı"daki "küçük insan" Yevgeni, bir tepki göstermektedir. Ancak Samson Virin Yevgeni'nin gösterdiği tepkiyi veremez. İnsan yaşamının değeri, insan acısının bedeli hiçbir zaman düşünülmez. "Küçük insan" da bu acı dolu yaşamın sonunda kimsesiz bir şekilde ölür. Ancak bazı "küçük insanlar"ın baskın güç karşısında başkaldırıda bulunabileceği unutulmamalıdır. Bu başkaldırı düzeni değiştirmek adına olmamakla beraber bulunduğu koşula bir isyan niteliğinde de olabilir. Yevgeni de bu felaketten sorumlu olan kişinin Petro olduğunun farkındadır. Heykele karşı içinde vahşi bir nefret uyanmaktadır.

> "Tutuştu kanı.
>
> Yüzünü ekşitti
>
> Yevgeni kibirli putun karşısında
>
> Ve, parmaklarını sıkıp, dişlerini kenetleyerek,
>
> Meşum bir güçle dolmuş gibi içi:

"Ey, sen, mucizeler yaratıcısı!" dedi

Tepeden tırnağa kinle titreyerek,

"Görürsün sen!..." birden dönerek" (BA:244)

Atlıya karşı isyanın sonucunda öfkeden deliye dönen "zavallı divane" Yevgeni'nin zihni altüst olur. Atın kendisini takip etmeye başladığı düşüncesi içinde koşmaya başlar. "Otokrat, kölece bir panik içerisindeki "küçük insan"dan gelen tehdidi affetmez" (Kuleşov, 2018: 326). Atlı onun her adımını takip eder ve geceden sabaha kadar koşar. Yevgeni atın sağlam ayak vuruşlarıyla peşinden geldiğini düşünmektedir.

"Sanki korkunç çarın yüzü bir anda

Öfkeyle yanıp tutuşarak, usulca

Çevrilmiş gibi geldi kendine" (BA:244)

Neticede muazzam bir korku ve harap olma durumu onun sonunu getirmiştir. Manzumenin son bölümünde deniz kıyısında "üzerinde tek bir ot bitmeyen, avına gecikmiş olan bir balıkçının yavan akşam yemeği hazırladığı ufak bir ada"dan bahsedilir. Trajik bir sonla yaşamı son bulan Yevgeni'nin soğuk cesedi, işte bu adada, sel taşkınının getirdiği harap olmuş bir kulübenin eşiğinde, suyun yüzeyinde bulunur ve soğumuş cesedi "Tanrı rızası için" toprağa verilir. Yoksul bir asilzade olan "küçük insan" Yevgeni, sevgilisinin ölümünden sonra devlete karşı koyamadığını keşfeder ve ölür. Puşkin 1825'te Dekabristlerin kanlı bir şekilde bastırılmasını Petro devrimlerine karşı bir tavır olarak görmüş ve bunu söz konusu manzumeye yansıtmıştır. Manzumenin son satırlarındaki ada metaforu Dekabristlere gönderme yapmaktadır. Bu adanın ismine eserde yer verilmemiş olmakla birlikte Dekabrist liderlerinin idam edildikten sonra gizlice gömüldüğü söylenen Goloday Adası'dır (Behramoğlu, 2001: 204).

Kafka'nın "Amerika" eserinde Karl Rossman, otokratik güç olan Delamarche ve kız arkadaşı Brunelda'nın uşaklığını yapmak istemese de yediği darbeler, zorla alıkonulma sonucunda bu durumu kabullenmek zorunda kalır. Artık bulunduğu koşula alışmış bir şekilde, itaatkâr davranmaktadır.

Albert Camus'nun "Sisifos Söyleni'nde de kaderine direnen insanın özgürlük çabasını yansıtan Sisifos Tanrılara başkaldırır. "Birey olmanın ön koşulu" bu başkaldırı olarak görülür. Sisifos'un güce karşı boyun eğmeyerek her defasında aynı çabayı göstermesi, mücadeleden geri adım atmadan varoluşunun özüne dönüşün timsalidir. (Gürsel, 2007: 380).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ KIRGIZ NESRİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

2.1. Çağdaş Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"

Kırgız nesrinde "küçük insan" tipinin ele alınışı dönemsel açıdan benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Kırgız edebiyatı tarihinin sınıflandırması Kaçkınbay Artıkbayev, Kireşe İmanaliyev, Salican Cigitov gibi araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Kaçkınbay Artıkbayev Kırgız edebiyatını dönemlere ayırarak türler açısından sınıflandırmış, İmanaliyev ise genel bir sınıflandırma yapmıştır. Cigitov Kırgız edebiyatını 1917-1940 yılları, 1941-1960 yılları ve 1961-1991 yıllarını temel alarak sınıflandırma yapmıştır. Bu bölümde Salican Cigitov'un sınıflandırmasına ek olarak bağımsızlık sonrası dönemi de kapsayacak şekilde Kırgız nesrinin gelişimi içinde "küçük insan" tipini yansıtan eserler hakkında bilgiler verilmektedir.

2.1.1. 1917-1940 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"

Çağdaş Kırgız nesrinin yazılı döneminin 1917 Ekim Devrimi ile başladığı Kırgız kaynaklarınca belirtilmesine rağmen devrim öncesi de nesir anlamında birçok eser verilmiştir. Devrimle birlikte nesir türünde yenilikçi ve gelenek karşıtı eserler verilmesi teşvik edilse de geleneği yansıtan yeni konu ve üslupla yazılan eserlerin de olduğunu söylemek mümkündür. 1917 yılında Devrim'in getirdiği konu ve tarzda eserler verilmesi Kırgız nesrinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde yeni gelişen edebiyatın tür ve yenilik açısından zenginleşmesiyle Kırgız nesrinde "küçük insan" tipini yansıttığı düşünülen eserler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

1917 Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından tüm SSCB'de olduğu gibi Kırgız SSC'de de okullaşmaya önem verilmesi, okur-yazar sayısındaki artışı önemli ölçüde etkilemiş ve yazılı edebiyatın gelişimi hız kazanmıştır. Rejimin prensipleri doğrultusunda yayınların olduğu gazete ve dergiler yayın hayatına başlamıştır. 7 Kasım 1924'te yayın hayatına başlayan *Erkin too* "Hür Dağ" gazetesi, 7 Kasım 1926 tarihinde *Leninçil caş* "Leninci Genç", 1927'de *Cer tönkörüşü* "Toprak Devrimi" 1930'da *Sabattu bol* "Okuryazar Ol" gazeteleri, ayrıca "Komünist" dergisi, 1928 yılında *Caŋı madaniyat çolunda* "Yeni Medeniyet Yolunda" ve *Dıykan* "Çiftçi" adlı dergiler bunlardan bazılardır. İlk dönem eserlerinde şiir türü ön plana çıkmakla birlikte gazete ve dergi faaliyetlerinin gelişmesi ilk nesir örneklerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır

(Söylemez, 2013: 122; Aşlar, 2012a: 70). Ayrıca bu dönem Kasım Tınıstanov tarafından Kırgız edebiyatının ilk hikâyesi *Marıyam menen köl boyunda* "Meryem İle Göl Kıyısında" adlı eseri yazmıştır. Hikâye köle gibi satılan Kırgız kızlarını anlatmaktadır. Birbirine âşık iki gencin birbirlerine kavuşamamasının konu edindiği hikâyede, dönem içinde yaşanan sosyal eşitsizlik teması ön plana çıkmaktadır. Eserin başkişisi Marıyam'dır. Hikâyenin sonunda intihar eder. Eser Kırgız Türkçesi ile yazılan modern Kırgız edebiyatının ilk hikâyesi olma özelliğini taşımaktadır. Nesir alanında yazan bir diğer yazar Aalı Tokambayev'dir. Yazarın 1923 yılında Kazak Türkçesi ile yayın yapan *Şolpan* isimli dergide *Kurmanbek* destanı yayımlanır. Destan şiirle karışık nesir şeklinde yazılmıştır. Destan bu dönemin nesir türünde verilen önemli eserlerinden biridir (Özgen, 2014: 71). *Canıtma'*nın (tefrika), hikâye türlerinden biri olarak *povest* (uzun hikâye), *aŋgeme* (hikâye), *kara sözdögü ır* (mensur şiir), *oçerk*[15] adı verilen türler ortaya çıkmıştır. Bu dönem yayımlanan eserlerden Sıdık Karaçev'in *Erksiz kündördö*, Kasımali Bayalinov'un "Acar", Satıbaldı Naamatov'un *Barsa kelbes safar* "Gitse Gelmez Sefer" (1928) *povest*; Raykan Şükürbekov'un *Carkınay* adlı eseri ise hikâyedir. Uzakbay Abdukaimov'un *Aç talaa* "Aç Topraklar" ve *Taŋ atkanda* "Şafak Sökerken" (1928) eserleri *kara sözdögü ır*, Şarip Kökönov'un *Bizdin kündördö* "Bizim Zamanımızda" *oçerk*; Aalı Tokombayev'in *Muŋduular ölümü* "Kederlilerin Ölümü" (1929), Cuma Camgırçiyev'in *Cürök tolkunu* "Yürek Coşkusu" (1928) ve *Zamandaştardın aŋgemesi* "Zamandaşların Hikâyesi" (1928) *canıtma* türüne örnek gösterilebilir (Özgen, 2014: 74).

Komünist Partisi'nin öncülüğünü yaptığı Sovyet dönemi Kırgız edebiyatı, partinin kurucusu Lenin'in 1905 yılında yazdığı "Parti Teşkilatı ve Parti Edebiyatı" başlıklı yazısında, "edebiyat genel proleterya işinin bir parçasıdır" diyerek edebiyatın amacını ve yöntemini ortaya koymuştur. Sovyetler Birliği'nin istekleri doğrultusunda gelişen Kırgız edebiyatı, hükümetin politisina göre şekillenmiştir. Bu doğrultuda edebî eserlerin özgür bir toplumda icra edilmesinden ziyade yeni bir sosyal yapı kurma endişesi önemli olmuştur (Cigitov, 2005: 16; Ükübayeva, 2007: 638). Böylece edebiyatın partiye hizmet etme görevi içinde proleterlerin çalışmaları işlenmiş, sosyalist yapılanmanın inşasında edebiyat sanatı bir araç olarak kullanılmıştır. Bu da sanattan daha çok ideolojiye hizmet eden, ideolojik bir boyut kazanan edebiyatın sanat kaygısı gütmeden ilerlemesine sebep olmuştur.

[15] Gezi, deneme ve hatıra türündeki metinler. Başka bir deyişle deneme.

Devrim dönemi, propaganda üslubunun hâkim olduğu bir edebiyat anlayışını taşımaktadır. Marksist-Leninist Sovyet ideolojisinin propagandası nesir alanında da kendini göstermiştir. Bu dönem Kırgızların eski âdetleri yerme yeni alışkanlıkları övme dönemidir. Çarlık döneminde verilen eserlerin karalanması, devrim sonrası modern dönem eserlerinde ise siyasî ideolojinin etkisi ile yeni rejime övgü hâkimdir (Akar, Deniz, Bilecik, 1994: 116). Eğitim hayatında görülen gelişmelerin yanı sıra kadınların özgürlüğü, Çar döneminde eziyete uğrayan halkın durumu ve eziyet eden tarafın cezalandırılması gibi yeni toplum düzeninin yenilikleri bu dönemde en çok ele alınan konulardır (Sasıkulova, 2012: 59). 1917 Ekim Devrimi'nin verdiği sevinçle hareket eden yazarlar bu dönem eserlerinde devrimden duyulan heyecanı ve coşkuyu yansıtırlar. Devrimi destekleyen yazarlar devrim öncesi hayatı eleştirmişler, eserlerinde yeni dönemle birlikte gelişmek ve geliştirmek için olumlu gelişmeleri anlatmışlardır. Bu dönem devrimi desteklemeyen yazarlar "halk düşmanı" ilan edilmiştir (Gürsoy Naskali, 1996: 56). Ancak diğer taraftan devletin yazarlara sağladığı olanaklar yazın hayatının ilerlemesine, yeni sosyal yapının ideolojik boyuta ulaşmasına yardımcı olmuştur (Duman, 2012: 98).

Modern dönem eserleri olarak görülen devrimin başlangıcı ile ortaya çıkan oluşum döneminde Kırgız nesrinde verilen eserler ilkleri yansıtsa da başarılı örnekler olarak görülmemiş, daha çok henüz edebiyatın oluşum safhasında nesir türünün bir geçiş evresi olarak değerlendirilmişlerdir. Bu dönemde edebî eserler sanatsal açıdan zengin içerikte eserler değildir. Daha çok gazete ve dergilerde yayımlanan ilk nesir örnekleri daha çok gazete makalelerine benzemektedir (Sasıkulova, 2012: 59). Toplumsal konuların eleştirel bir tarzda ele alındığı eserler felyeton[16] hikâye türünün gelişimine zemin hazırlamıştır. İlk eserlerde zaman zaman metinlerin bağlamında eksiklikler vardır. Halk edebiyatı unsurları ve bu unsurların tasviri devamlı olarak yinelenmektedir. Kahramanların hâl ve hareketlerinde, psikolojik analizlerinde görülen eksiklikler nedeniyle sahne veya eser içinde koşullandırılmış insan figürleri ortaya çıkmaktadır. Edebî eserlerde görülen bu zayıflığın doğal bir neticesi olarak Kırgız edebiyatının ilk dönemi realizmden uzaklaşmıştır (Kutlu vd., 1982: 314).

Modern hikâye, roman ve tiyatro gibi edebî türler, Sovyet etkisiyle Kırgız edebiyatında yerini almış ve bu türlerle Rus edebiyatı aracılığıyla tanışan Kırgız

[16] Toplumsal hayattaki belirli olayları, eksiklikleri, topluma ters düşen alışkanlıkları özellikle hiciv, mizah ve teşhir etme gibi kurgu yöntemleri kullanarak yazılmış olan bir gazete makalesidir (Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdügü, 2015b: 611). Tenkidî fıkra.

yazarları, Sovyet yazarlarının etkisinde kalmışlardır (Duman, 2012: 98). Nitekim, Kırgız edebiyat araştırmalarında ilk modern hikâye olarak kabul edilen Kasımali Bayalinov'un "Acar" [17] adlı uzun hikâyesinin, Rus yazar Nikolay Karamzin'in "Zavallı Liza" adlı hikâyesinin etkisiyle yazıldığı söylenmektedir (Artıkbayev, 1990: 64). Karamzin'in bu eseri, Rus edebiyatında ilk kez köylü kadın tipinin başkişisi olduğu bir edebî eser olmasının yanı sıra, "küçük insan" tipinin de en çarpıcı örneklerinden birini içerir. [18]

Kasımali Bayalinov'un da nesir türündeki eserlerinin ortaya çıkmasında hayat tecrübelerinin yanı sıra Acar'ı yazmadan önce Rus edebiyatından yaptığı çeviri çalışmalarının önemi büyüktür. Bayalinov, Tatar Türkçesine çevrilen Puşkin'in *Kapitan kızı* "Yüzbaşının Kızı", Lermantov'un "Bela" eserlerini okumuştur. 1926 yılında Lermantov'un *Üç kurma* "Üç tarih" ve 1927 yılında Maksim Gorki'nin *Makar Çudra* eserini Kırgız Türkçesine çevirmiştir. Ayrıca Tatar ve Kazak yazarlarının eserlerinden de haberdardır (Artıkbayev, 2013: 107). Tüm bunlar yazarın birikimine edindiği hayat tecrübesine katkıda bulunmuş, nesir türünde kendini geliştirmesine büyük imkân sağlamıştır.

Bu dönemde, Kırgız edebiyatında nesir türünde birçok eser verilmiştir. Sovyet yazarlarının I. Kurultayı'na kadar yirmi beş hikâye ve romanın yazıldığı dönem içinde "küçük insan" tipinin yer aldığı ilk nesir örneği "Acar" adlı hikâyedir.

Devrim öncesi hayatın ele alındığı "Acar"da eski ve yeni düzen karşılaştırılmış, bu iki dünya düzeni birbiri ile bir mücadele hâlinde yansıtılmış ve sonunda kazanan yeni dünya düzeni olmuştur. Sovyet dönemi edebiyatlarında sıkça görülen bu durum parti edebiyatının etkisidir (Kazımoğlu, 1994: 230). Kısa roman türü olarak kabul edilen ama hacim bakımından uzun hikâye türü olarak görülen, 1916 yılında Kırgızların Çar'ın baskısına dayanamayıp Çin'e kaçışları sırasında yaşanan Ürkün olayına dikkat çeken Kasımali Bayalinov'un "Acar" adlı hikâyesi çağdaş Kırgız nesrinde yabancı dillere çevrilen ilk eser olarak bilinmektedir. Sovyetler Birliği'ne dâhil olan halkların dillerinin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Almanca ve Çekçe'ye çevrilmiştir (Güngör, 2001: 223). Yazar hikâyeyi kaleme alırken kendisinin bizzat tanık olduğu olayları ve

[17] Sözlük anlamı güzel yüz rengi; hoş, sevimli çehre. Eserde, güzel bir genç kız olduğundan bahsedilir.

[18] Çetinkaya, E. (2015), "Santimantalizm Akımı ve N.M. Karamzin'in 'Zavallı Liza' Eserindeki 'Küçük İnsan' Teması", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
Ancak 18.yüzyıl Rusya'sında henüz toplumsal bilinç oluşmamıştır. Bu eserde de kızın bekâretini kaybeden Liza intihar eder. Toplumsal cinsiyet olarak kadının henüz bireyselleşmediği dönemde ahlakî bir mesaj vardır. "Küçük insan" ise toplumsal koşulların kurbanı sonucunda ölür.

hayatın gerçeklerini ele almıştır. "Acar" hikâyesi tarihi bir olaya değinirken aynı zamanda toplumdaki sınıf ayrımına dikkat çekmektedir. Eserde hem hayatın gerçekleri hem de tarihî olay içinde tip ve durumlar arasında çözümlemeler yapılmıştır. Hikâyede birey ve toplum arasında çelişkilere az da olsa yer verilmiştir (Artıkbayev, 2013:107). Eserdeki karakterlerin, mekân ve durumların tasviri, kahramanın iç dünyasının incelenmesi, diyaloglar ustaca kaleme alınmıştır.

Hikâyenin olay örgüsü Acar'ın, annesi Batma'yı mezarı başında ziyaret etmesiyle başlamaktadır. Anlatıcı geriye dönüş tekniği uygulayarak Acar'ın kim olduğu ile ilgili okuyucuya bilgi verir ve başına gelen olayları anlatır. Eserin ilk iki bölümü Acar'ı tanıtmak ve onun kaderi üzerine kurulmuştur. Üçüncü bölümden itibaren Acar'ın çevresinin de dâhil olduğu bir olay örgüsü oluşturulmuştur.

Acar'ın babası Aytkulu savaşta, cephede ölmüş, Acar küçük yaşta yetim kalmıştır. Göç sırasında açlık ve sefalet gerçeği ile yüzleşen halkın bir kısmı hastalanır ve ölür. Bunlardan biri de Acar'ın annesi Batma'dır. 15 yaşında yetim ve öksüz kalan Acar, annesi Batma'nın ölümden sonra yabancıların eline düşer ve köle gibi oradan oraya sürüklenir. Sonunda yaşlı Çır'ın üçüncü karısı olmaktan kaçamaz. Yaşadığı evde hem Çır'ın hem de Çır'ın eşlerinin eziyetlerine katlanan Acar'ın hayatı zindana döner. Olaylar karşısında ağlamaktan başka bir çare bulamayan Acar, bu evde çektiği eziyetlere dayanamaz ve kaçmaya karar verir. İlk olarak annesinin mezarını ziyaret edip gözyaşı döken Acar, son olarak ormanları aşıp çöle varır. Çeşitli uğraşlar sonucunda ulaştığı çölde kurtlar tarafından parçalanan Acar'ın hayatı trajik bir şekilde son bulur.

Eserin olay örgüsü ile karakterler "küçük insan" tipinin görüldüğü Karamzin'in "Zavallı Liza" hikâyesi ile bazı benzerlikler taşımaktadır. Karamzin'in "Zavallı Liza"sının kahramanı Liza gibi Bayalinov'un "Acar"ının kahramanı Acar da bir köylü çocuğu olan 15 yaşındaki genç bir kızdır. "Acar" adlı hikâyede Acar, fakir bir aileye mensuptur, babasının ölümünden sonra göç etmeleri ile hayatları değişmektedir. "Zavallı Liza"da ise Liza'nın babası çok varlıklı biriyken ailenin hayatı babasının ölümünden sonra değişmiş, Liza ve annesi fakir duruma düşmüşlerdir. "Zavallı Liza"da Liza'nın güzelliği Erast'ın dikkatini çekmiş, ona olan istek ve arzusu azaldıktan sonra askere gitme bahanesiyle Liza'dan ayrılmıştır. Bu hadise "Acar" hikâyesinde Çır[19]da görülmektedir. Acar'ın güzelliğinden etkilenen Çır, önceleri ona ilgi gösterirken bir süre sonra Acar'ın yanına gitmemeye başlar. Liza, Erast'ın kendisini kandırdığını

[19] Çır'ın sözlük anlamı 1. Çabuk kızan, kavgacı 2. Huysuzluk, hırçınlık. Eserde 50, 55 yaşlarında sevimsiz biri olarak bahsedilir.

öğrendikten sonra, aşktan duyduğu ıstırabın etkisi ile artık yaşayamayacağını düşünür ve kendini nehre atarak intihar eder. "Acar"da ise Çır'ın eşlerinin eziyetlerine dayanamayan Acar, çıktığı özgürlük yolunda kurtların yemi olmaktan kaçamaz.

Eserde "küçük insan" tipinin bir özelliği olarak ötekileştirmenin üç boyutu ile karşılaşılmaktadır. Ürkün olayı yaşanmadan önce Acar ve ailesinin yaşadıkları yerde Çarlık Rusya'sında *manaplar*[20] tarafından ötekileştirilmeleri, ikinci olarak göçün doğurduğu seferberlik üzerine ağa olan yabancı unsurlar tarafından ötekileştirilmeleri ve son olarak Acar'ın gittiği yerdeki ağalar yani Çır ve eşleri tarafından ötekileştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Batma'nın göçün doğurduğu sefaletin bir yansıması olarak ölmesi üzerine Acar, Aytkulu'nun akrabası Kozubek'in yanında kalmaya devam eder. Kozubek Turpan'dan ayrılmak istediğinde Sabitakun onu bırakmaz, geçinmek için verdiği ufak tefek şeyleri hesaplayıp ondan geri vermesini ister. Kozubek yalvarıp yakarsa da Sabitakun onu tehdit eder. Tehdide dayanamayan Kozubek Acar'ı ona satar. Ürkün olayını bizzat yaşayıp Çin'e kaçmak zorunda kalan Kasımali Bayalinov bu durumu 16 yaşlarında tanık olduğu bir olaya dayandırmaktadır. [21] Acar da göçün sefaleti yüzünden başkasına satılmış, hayatının en güzel çağlarında yaşlı bir adama kuma olmuştur.

Acar'ın evlenmesinin üzerinden altı ay geçtikten sonra Çır'ın tavır ve davranışları eskisi gibi değildir. Artık isteği ve arzusu sona ermiştir. Çır'ın diğer eşleri de Acar'a hakaretlerde bulunup eziyet ederek onun düzgün bir hayat yaşamasına izin vermezler. Evdeki her işi ona yaptırırlar. Tüm bu eziyetler ve zorluklardan sonra Acar zayıflar, perişan bir hâl alır. İki kadının yaptığı işkenceler tahammül edilemez bir noktaya ulaşınca Acar'ın intihar etmekten ya da kaçmaktan başka çaresi kalmaz. Yavaş yavaş Çır'ın evinden çıkar. Tedirgin bir şekilde koşarak annesinin mezarının başına gelir. Annesine derdini anlattıktan sonra onunla vedalaşarak Kakşaal'a doğru yol alır. Acar'ın amacı oradaki Kırgızlara gidip Çır'dan kurtulmaktır. Kaçkınbay Artıkbayev'e göre Acar'ın Çır'ın evinden kaçışı 15 yaşındaki Kırgız kızının kendisini ezenlere karşı yürüttüğü mücadelenin timsalidir (1990: 61).

[20] Ağa, bey.

[21] "Ben o zaman on altı yaşlarındaydım. On beş yaşındaki Sakıp Camal isimli bir kızı seviyordum. Ancak o kızı köyün Aydarkan isimli manabı, elli yaşını geçmiş çok zengin biri olan Tabıldı'ya satmıştı. Çin'e kaçtığımız zaman Kırgızistan'dan gelen bir ailenin karınlarını doyurabilmek için gencecik kızlarını yaşlı Sabitakun'a sattıklarını, paragöz Sabitakun'un da o kızı daha fazla paraya başka bir zengine sattığını gözlerimle gördüm. O zamanlar ben, Kırgız kızlarının yaşadığı zor dönemi, ağır kaderlerini yazmayı amaç edinmiştim" (Bayalinov, 2014: 271).

Eserin sonunda Acar'ın kurtlara karşı yaşam mücadelesi de çarpıcı bir şekilde verilmiştir. Bu son sahnenin geçtiği gerçek mekân Kakşaal, arada bir gözüken çalılardan, susuz ve çöl bir alandan oluşmaktadır. Acar gizlenmek için uygun bir yer arayışına girer. Gece yoluna devam ederken arkasından gelen uluma sesleri gittikçe ona yaklaşır. Acar'ın etrafını kurtlar sarmaya başlar ve kendisi korkudan ne yapacağını bilemez. Acar kurtlardan kurtulmak amacıyla bir kibrit yakarak kurtların üzerine atar. Kibrit kurtların biraz uzaklaşmasını sağlamış ancak söndükten sonra Acar'ın yeniden etrafını sarmasına neden olmuştur. Elindeki kibritleri tüketen Acar, son kibritle yaktığı çalılardan çıkan ateş sonucunda kurtların oradan uzaklaşmasını sağlamıştır. Ancak ateş söndükten sonra kurtlar yeniden Acar'ın etrafını sarar ve Acar'ın yaşama tutunmaya çalıştığı tek umudu da sönmüş olur. Kurtlar Acar'a yaklaştıktan sonra çaresiz Acar "İşte, artık, ben sizinim, alın?" (A:26) diyerek kendini kurtlara bırakır. Acar'ın acımasız hayattan kurtulmanın çaresi olarak gördüğü kaçışı, kurtlarla mücadelenin sonunda ölümle sonuçlanır.

Feodal yapının egemen olduğu dönemlerde çok eşli olmak bir üstünlük ve itibar göstergesi olarak görülüyordu. Araştırmacılar Kırgızlarda çok eşliliği siyasî, ekonomik ve toplumsal birçok açıdan ele alırken zengin ve ileri gelenlerde bu durumun daha sık olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kırgızlardaki çok eşlilik geleneğinin eskilere dayandığına dair Kara Kırgız tasvirlerinin olduğu Tokmok Bölgesi'ndeki el yazmalarında şöyle değinilmektedir: "Çok kadın alma başlık parası ödemekten çekinmeyen, hissiyatlı, maddi durumu iyi olan zenginlere has uygulamadır. Yoksullar sadece bir kadın alırlar" (Ünal, 2016: 245-247). Bir itibar meselesi olarak da görülen çok eşliliğin kadının evlilikteki görevlerini yerine getirememesi, çocuk sahibi olmaması, kadının gerekli iş ve koşulları sağlayamaması gibi gerekçelerin yanısıra zenginlikle ilişkili olduğu söylenebilir. Özellikle eski dönemlerde Doğu ülkeleri için alışılagelmiş bir âdet olsa da bu şekilde hakir görülmeye dayanamayan kızların çoğu intihar etmiş, bir kısmı ise eziyete ve acıya katlanmak zorunda kalmışlardır (Artıkbayev, 1990: 60-61). "Acar" hikâyesinde de çok eşlilik Çır ve Alımkul gibi zenginler için dönemin süregelen bir geleneği olarak yerini almışsa da hayatı yeni tanımaya başlayan Acar için bunun ölümden farkı yoktur ve kabul edilebilir bir şey değildir.

Acar gibi küçük yaştaki kızların Çır gibi yaşça büyük zenginlere satılmaları, cariye olarak içine düştükleri trajedi, Kırgızların zorunlu göç sırasında yaşadıkları, 15 yaşında yetim ve öksüz kalan küçük kız çocuğu Acar aracılığıyla sembolize edilmiştir (Güner Dilek, 2015: 88). Acar kurtlara yem olmasına rağmen özgürlük için mücadele

etmekten vazgeçmez. Acar'ın hayatı trajedi ile sonuçlanmasına karşın bitmeyen özgürlük arzusu, umut ışığının bir yansımasıdır. Kırgız halkının hürriyet arzusu ve zulme karşı direnişi Acar karakteri ile sembolize edilmiştir.

"Küçük insan" tipinin bir yansıması olan Acar'ın, ailenin biricik kızıyken yaşadığı trajediler onu ölüme sürüklemiştir: İlk olarak babasının askere çağrılması ve daha sonra onun ölüm haberini alması, Ürkün olayının gerçekleşmesinin ardından vatanından ayrılması ve bu sırada annesini de kaybetmesi ile hayatı değişmeye başlar. İkinci olarak annesinin emanet ettiği kişi tarafından mal karşılığında elden ele satılması ve en sonunda gittiği yerde çeşitli eziyetlere maruz kalması hayatını daha da zorlaştırır. Sonuç olarak çaresizlik yüzünden kaçarak avcı kurtların yemi olmasıyla hayatı sonlanır. Söz konusu olayların bir sonucu olarak Acar'ın ölmesi, toplumun "küçük insan"a bahşettiği (!) görevlerin bir yansımasıdır. Kişi çevre faktörünün etkisi ile düşünce ve yaşam tarzında değişimler yaşar. Çevrenin kişiyi birtakım etmenlerle yönlendirdiği düşünüldüğünde, yaşadığı zorlukların etkisiyle birey bir çıkış yolu aramaya başlar. "Küçük insan" için bu çıkış yolu çaresizce intihardan ya da mücadele sonucu ölümden geçer. Dolayısıyla Çır'ın ağına çaresizce düşen Acar, böyle bir aşağılanmaya ömür boyu tahammül edemeyeceğine inanıp hürriyeti aramaya çıkmıştır. Acımasız hayatın Acar'a atfettiği talihsizlikler içinden çıkılmaz bir hâl aldığından elindeki son kibrit çöpünün de sönmesiyle birlikte son umut ışığı yok olmuştur. Sistem, güç, toplum ve ağalık yapılanması sonucunda toplumun bir parçası olan "küçük insan" Acar, acımasız hayat koşullarının kurbanı olmuştur.

1930'lu yıllar Kırgız nesrinde büyük değişimlerin yaşandığı yıllardır. Hikâye ve deneme yazmaya 1920'li yıllarda başlanmasına karşın nitelikli eserler 1930'lu yıllarda verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kahramanların bireysel özelliklerinin ön plana çıktığı, folklorik etkinin sürdürüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde zengin sınıfının ortadan kaldırılması, tarımda görülen reformlar, sanayi ve ticaret alanında yapılan yeni faaliyetler halkın yeni düzene olan bakış açısını şekillendirmiştir. Edebiyatçılara da günlük hayatta yaşanan gelişmelerin edebiyata yansıtma sorumluluğu yüklenmiş, toplumsal hayatta yaşanan değişiklikler eserlerin konu ve içeriklerine yansımıştır.

1934 yılında I. Sovyet Yazarları Kurultayı Moskova'da gerçekleştirilmiştir. Diğer Sovyet edebiyatlarında olduğu gibi Kırgız edebiyatında da ele alınacak konular değiştirilir. 30'lu yıllardan önceki hadiseler önemini kaybetmiş ve yönünü Ekim Devrimi ile ortaya çıkan bir tarihe çevirmiş, yeni yazarlar ortaya çıkmıştır. Bu

yazarların da kendilerine özgü konuları vardır. Bu yıllarda edebiyatın işlenmesi için ortaya koyulan başlıca konular ve tipler şunlardır (Kazımoğlu, 1994: 233):

1. Çiftlik ve sanayi alanında görülen yenilikler, işçi sınıfı ve karakterinin edebiyatta işlenmesi.

2. Cehaletin yok edilmesi ve eski âdetleri korumaya çalışanlara karşı mücadele eden karakterlerin oluşması.

3. Kadınların özgürlüğü meselesi, kadınların toplumdaki ve yeni düzendeki yeri, asi kadın karakterleri ve komsomolcu ve partili kadın suretlerinin ortaya çıkması.

4. Adaletli komünist karakter, dirlik ve düzen içinde yaşayan komsomolcu karakter.

Nesir türünün gelişiminde ülkede yaşanan sosyal ve siyasî hadiselerin önemli katkısı olmuştur. Ülkedeki endüstri alanında görülen faaliyetler, tarımda görülen yenilikler, sınıf mücadelesi büyük zorluklarla gerçekleşmektedir. Bu olaylar gerçekleşirken halk da yeni sisteme ayak uydurmak zorundadır. Halka sistemi anlatmak ise sanatçıların görevi olarak görülmüştür.

Kurultayın ardından edebiyatta uzun hikâye ve roman türünün gelişimi hız kazanmıştır. Bu dönemde Kırgız yazarları sadece edebî deneyimleriyle yetinmemiş, öncü fikirlerden, görüşlerden yararlanmaya hatta bazı yazarlardan eğitim almaya başlamışlardır. "Küçük insan" tipinin yer aldığı "Uzak Yol"un yazarı Mukay Elebayev de "Ben tam anlamasam bile Rusça kitapları karıştırıyorum." demiştir (Artıkbayev, 2013:109).

1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği Moskova'sının yeni doktrini, komünist ruhunun hâkim olduğu kadrolar ve işçiler hazırlamaktı. 1920'li yıllarda olduğu gibi bu dönemde de Cumhuriyet'in çeşitli şehirlerinden Moskova'ya okumaya gelen birçok genç vardır. Onlar başkentte komünist eğitimi alıyor, bu eğitimle kendi yurtlarına dönüyor ve partinin belirlediği politikayı takip ediyorlardı. Bu durum aynı zamanda edebiyatın da konusu olmuş, sanatçıların dikkatini çekmiştir (Kazımoğlu, 1994: 233).

Bu dönemde de toprak, su meselesi, eski düzene eleştiri, toplum hayatında kadınların değişen rolü, dine karşı mücadele, feodal düzene eleştiri başlıca ele alınan konulardır. Özellikle 1930'lu yıllar Kırgız nesrinde eski-yeni mücadelesi belirgin bir

şekilde görülür. Eserlerde sıkça ağalara, beylere, zengin sınıfına ve mollara[22] karşı halka olumsuz duygular ifade edilerek sınıf farklılığından daha çarpıcı bir şekilde bahsedilir. Böylece bu dönemde edebî açıdan değeri olmayan, ideolojik mahiyette eserlerin yayımlanması hız kazanmıştır (Artıkbayev, 2013: 117).

Hazırlık döneminin ardından kendilerini geliştiren yazarlar Sovyet edebiyatını kavradıktan sonra farklı konu ve fikirler üzerinde durmuşlardır. Aytmatov ile birlikte dünya literatürüne giren bireyi milletine ve yurduna yabancılaştırarak bir nesneye evrilten "mankurtlaşma" kavramı bu dönemde başlamıştır (Cumakunova, 1999: 46). Otuzlu yıllarda Manas Destanı'nı tercüme etme çalışmaları yapılmıştır (Kallimci, 2005: 410). Gorki, Tolstoy, Gogol, Puşkin, Mayakovski, Çehov, Nekrasov gibi yazarlardan çeviriler yapılmıştır. Bu çevirilerden bazıları şunlardır: Gorki'nin *Ştormovoy Veter* adlı eseri Börünbay Kenensariyev tarafından *Boroon kabarçısı* "Fırtınanın Habercisi" (1932) adıyla, *Makar Çudra* (1931) eser ise aynı adla Kasımali Bayalinov tarafından çevrilir. 1920'li yıllarda çevirisi yapılan Gogol'ün "Müfettiş" adlı eseri Uzakbay Abdukaimov tarafından *Tekşerüüçü* adıyla yeniden çevrilmiştir. Tolstoy'un *Hadjı-Murat*'ı Mukay Elebayev tarafından *Kacı Murat* "Hacı Murat" (1936) adıyla çevrilmiştir. Yine Puşkin'in *Stantsionnıy Smotritel* (Menzil Müdürü) adlı eseri *Beketçi* (1937) adıyla ve *Dubrovskiy* (1841) adlı eseri, Aalı Tokombayev ve Kubanıçbek Malikov tarafından Puşkin'in manzum hikâyeleri *Lirikalık ırlar* (Lirik Şiirler) (1937) adıyla çevrilmiştir (İmanaliyev, 1990:52; Samaganov, 2017:197; Rısaliyev, 2017:260; Şener, 2023: 531-533).

30'lu yıllar Kırgız nesrinde otobiyografik, biyografik türlerde yazılan hikâye, uzun hikâye ve roman türlerinin ilk örneklerine rastlanılmaktadır. 1930-1940 yılları arasında yazılan, biyografik özellikler gösteren hikâye ve uzun hikâye örneklerinde yer alan kahramanların prototipleri genel olarak sosyalist düzenin yerleşmesine katkıda bulunmuş olan "emekçi kahramanlar"dır. Sovyet dönemi Kırgız edebiyatında yazılmış olan biyografik türdeki eserlerin genelinde dönemin sosyal ve siyasî olaylarıyla birlikte Orta Asya'da sosyalist düzenin yapılandırılması ve yaygınlaştırılması, kolhoz ve

[22] Krg. Moldo. Kırgız Türkçesinin Açıklamalı Sözlügümde sözcüğün ilk anlamı "halk arasında İslam dinini anlatmak ve yaymakla görevli, şeriat kurallarını bildiren, hastalanan kişileri okuyup üfleyen din adamı" olarak kullanılmakta ancak diğer bir anlamı ise 1917 Ekim Devrimi'nden önce mektepte okuyan ve Arap harfleriyle yazı yazmayı bilen kişiye de böyle değinildiğinden bahsedilmektedir (Kırgız tilinin tüşündürmö sözdügü II, 2015b: 221). Nitekim Ekim Devrimi'nden önce kimi okuma yazma bilen ve şiirler kaleme alan şairlere de okuma-yazma bildiklerinden dolayı bu lakap atfedilmiştir. Togolok Moldo, Moldo Kılıç, Moldo Niyaz gibi isimler örnek verilebilir.

sovhozların faaliyet alanının genişletilmesi gibi çalışmalardan ve bu çalışmalarda rol alan "emek kahramanları"ndan bahsedilir (Aşlar, 2015: 86).

1936 yılında Mukay Elebayev'in "küçük insan" tipini yansıtan *Uzak col* "Uzun Yol" adlı romanı ile 1938 yılında *Kıyın kezeŋ* "Zor Zamanlar" adlı hikâyelerinin büyük çoğunluğunu içeren kitabı yayımlanmıştır (Aşlar, 2012b: 11). Yazarın hayatından izler barındıran "Uzun Yol" romanı kişisel anlatı konumunda yazılmıştır. Anlatıcının başkişi olduğu eser, yazarın hayatının bir kesiti gibidir. Eserde 1916 yılında yaşanan Kırgızların hayatında önemli bir yere sahip olan Ürkün olayı anlatılmıştır. Bu olayı bizzat yaşayan yazar, trajik olayları bir ailenin hayatı ile göstermeye çalışmıştır. Bu tarihte halk, bir taraftan toplumun üst sınıfına mensup kimselerin diğer taraftan da yönetimdeki Rus sömürgecilerinin baskılarına maruz kalmıştır. Bunun sonucunda dayanamayıp ayaklanan halk, Çin'e göç etmek zorunda kalır. Yazar, sosyal adaletsizliğe ve hakarete maruz kalmış, bunu *Uzak col* romanında realist bir yaklaşımla dile getirmiştir. Bu eser modern Kırgız edebiyatında otobiyografik ve realist tarzda yazılan ilk romandır. Mukay Elebayev, kendi dönemi içinde realizmin prensiplerini benimsenmesine büyük katkı sağlamıştır (Ükübayeva, 2007: 644). Yazarın, *Uzak col* romanını Maksim Gorki'den esinlenerek yazdığı, Gorki'nin otobiyografi türünde yazmış olduğu üçlemesini okuyan Elebayev'in bu eserin içeriği ile kendi yaşamı arasında benzerlikleri fark ederek bu eserini kaleme aldığı bilinmektedir (Özgen, 2014: 114).

Eserde, I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyası'nın Kırgız gençlerini askere alması, Kırgızistan'ın Ruslar tarafından işgal süreci ve halkın nasıl ezildiği anlatılmaktadır. Tüm bu yaşanan gelişmeler halkı harekete geçirmiş, bir isyan süreci başlamış, kanlı bir şekilde bastırılan isyan neticesinde yerli halk Çin'e kaçmak zorunda kalmıştır (Dıykanbayeva, 2017: 109). Gittiği yerde rahat edemeyen halk burada da çeşitli eziyetlere maruz kalmıştır. "Küçük insan" tipinin yer aldığı bu uzun hikâyede "küçük insan"ın çaresizliği, yoksulluğu, düşük sosyal konumu, ötekileştirilmesi ve aile içinde çözülme ön plana çıkmaktadır.

Kişisel anlatı konumunun olduğu eserde başkişinin ismi belirtilmemiştir. Ancak eserin otobiyografik oluşundan ötürü başkişinin Mukay olduğu anlaşılmaktadır. Olaylar obada geçmektedir. Bir anda hastalanan annenin ölümünden sonra ardında altı yetim çocuk kalmıştır: Yazarın ablası Almakan, yazarın kendisi, küçük kardeşi Bekkul, onun küçüğü Eşpay, en küçükleri Aşımkan adlı kız kardeşi ile Bekdayır. Bu çocuklara başkişinin amcası Elebes'in eşi Burmake bakmaktadır. Çetin geçen bir kış mevsiminden

sonra, halkın açlık ve sefaletle yüzleştiği bir dönem başlar. Halk yiyecek sıkıntısı yaşamaktadır. Burmake eserin başkişisi yani Mukay'ı komşu çadıra bir kâse buğday istemesi için gönderir. Evin en büyüğü olan karakter eli boş döndüğü için diğer çocuklar hastalanırlar. Gıda kıtlığından dolayı çocuklar zaman geçmesine rağmen tam olarak iyileşemezler.

Aradan bir ay geçtikten sonra anneannesi anlatıcıyı alıp götürür. Anlatıcı Çoŋ Taş'ta varlık içinde yaşayan dedesinin evinde yaşamaya başlar. Dedesinin vefatından sonra anneannesinin hayvanlarını otlatmakla görevlendirdiği Mukay, burada arkadaş edinir. Anneannesinin yanında yaşamasına rağmen üstü başı perişan hâlde olan karakter, anneannesinin zehirli söylemlerinden kurtulamaz. Altı dayısı olan eser başkişisinin, dayıları zengin olmasına rağmen onlardan bir yardım göremez. Anneannesinin evinde kazandığı tek şey eskimiş bir kabandır. İki yıl sonra Vasiliy adlı Rus zenginin evinde iki som karşılığında çalışmaya başlar. Mukay'ın buradaki işi neredeyse otuz danayı arı kovanlarına yaklaştırmadan otlatmaktır. Anlatıcı rolündeki kahraman burada da sefil biçimde yaşamını sürdürür: Karnını doyurana kadar yemek yiyemez, üstü başı yine berbat hâldedir. Vasiliy'in maaş karşılığında verdiği eski giysilerini giyer.

Günlerden bir gün Vasiliy'in eşi hikâyenin başkişisini dövünce, çocuk kaçmaya karar verir. Eve döndükten sonra evdekiler onu pek hoş karşılamaz. Çünkü Mukay'ın gelmesi demek evdeki yiyecekleri paylaşan kişi sayısının artması demektir. Amcası Elebes maaşını almadan kaçtığı için onu azarlar. Dönem Rus Çarı'nın asker alımı yaptığı bir dönemdir. Dönemin zorlukları bununla da bitmez. Yoksulluk, hayatın zorlukları arasındadır. Aile kıtlıkla karşı karşıya kalır. Hayat gün geçtikte zorlaşır, vergiler de halkın çektiği sorunların üstüne eklenir. Zengin Ruslar verimli toprakları alırken, orada yaşayan halk dağlara sürgün edilir. Tüm bunların yanı sıra yem arayan efendiler, ağalar, beyler halkı sömürür.

Rus Çarı'nın gençleri askere alacağı söylentisi halkı tedirgin etmektedir. Gençler askere gitmek istemez. Bu dönem Çar'ın bu kararına halkın karşı çıkacağı gibi söylentiler yayılır. Eserin başkişisi, kardeşi, komşusunun oğlu ve akrabaları Solto ile birlikte afyon çizme işini yapmaya başlarlar. Afyon çizerken eser başkişisinin kardeşi zehirlenir, patronu bu durumdan memnun olmaz ve yiyip içtiklerinin parasını ödemelerini ve kardeşi Bekkul'a çalışmaya devam etmesini söyler. Genellikle afyon çizme işi Çinliler ve Çinli Müslümanlar tarafından yapılmaktadır. Ancak onların topladıkları afyonlar üst rütbeli kişilerce zorla alındığı için onlar da saklamaya çalışırlar.

Evde yiyecek bir şey kalmayınca Mukay'ın ablası Çüköy'ü bir sığır karşılığında zengin Kızay'a satarlar. Alınan bu sığır ise bir gece hırsızlar tarafından çalınır. Mukay'ın ailesi Çinli Müslümanların köyünde birkaç gün kalıp afyon çapalama işinde çalışmaya karar verirler. Bir gün Mukay'ın kardeşi Bekdayır evdeki kalabalıktan bıkıp usanan yengeleri Canımcan tarafından zehirlenerek öldürülür.

Aile Kırgızistan'a doğru yola çıkar. Doğu Türkistan'ın Ak Suu bölgesinde Mamirmazin adlı zengin bir Uygur'un yanında işlerini yapma koşuluyla kalmaya başlarlar. Aile burada uzun bir süre yaşamlarını sürdürürlerken aileden üç kişi vefat eder. Yenge Canımcan çocuğunu alıp akrabalarına gider. Mukay burada Mamirmazin'in ortanca oğlu Bakirdin'in hayvanlarına bakmakla görevlendirilir. Mamirmazin hayvanlarla bizzat ilgilendiği zaman Mukay, evdeki ağır işlere bakmaktadır. Mukay kardeşlerinin ezildiği bu yerden Kırgızistan'a dönmeye kararlıdır. Mukay, Mamirmazin'in damadı ile birlikte kış boyunca kışlakta çobanlık yapar. Kış mevsiminin soğuğunda doğru dürüst yemek yiyemezler, sıkıntı çekerler. Bahar mevsiminde Mukay hayvanlarla beraber Mamirmazin'in evine döner. Her akşam eve döndüğünde küçük kız kardeşi Aşımkan'ın ağlayarak beklediğini görür. Bu duruma canı sıkılan Mukay kaçmayı iyice kafasına koymuştur.

"Bolşevikler geliyor" şeklinde söylentiler yayılınca zenginler tedirgin olur. Hayat şartları çekilmez bir hâle dönüşünce Mamirmazin'in çobanı Iymankul ile Mukay kaçıp bir gece Kazak Ruslarının köyü Kırgız Say'a gelirler. Burada önce dilencilik yaparak hayatlarını sürdürdükten sonra bir iş bulurlar. Iymankul burada vefat eder. Daha sonra Kırgız Say'da yaşayan bir ailenin yanında çobanlık yapar. Bu arada Bolşevikler geldikten sonra zenginlerin bir kısmı Çin'e kaçar, kaçamayanlar ise Bolşevikler tarafından öldürülür. Mamirmazin de öldürülenler arasındadır.

Mukay geride bıraktığı kardeşleri için Ak Suu'ya geri döner. Mamirmazin'in eşi, Bekkul ile Aşımkan'ı Mukay'a vermez. Üç yıldır onlara baktığını, karşılığını ödedikten sonra kardeşlerini götürebileceğini söyler. Mukay kardeşlerini alamayacağını anlayınca Mamirmazin'in evinden kaçar. Hayvanları otlatan kardeşi Bekkul'u bulur ve onu kaçırarak Kırgız Say'da yanında kaldığı ailenin evine getirir. Mukay Kırgızistan'ın Karakol şehrinden Doğu Türkistan'a koyun satın almak amacıyla gelen Rus tüccarla tanışır. Koyunları sürmeye yardımcı olmak koşuluyla Kırgızistan'a geri dönmek için tüccarla anlaşma yapar. Bir hafta süren yolculukta Mukay ile kardeşi yol boyu Kızıl Say'daki Kırgız ailenin verdiği bir kâse buğdayla yetinirler. Tüp deresine geldikten

sonra tüccardan ayrılan Mukay ile kardeşi bir çadıra girerler. Çadırdakilere yaşadıklarını anlatan Mukay, karnını burada doyurduktan sonra Isık Göl'e akrabalarına oradan da kardeşiyle birlikte Çoŋ Taş'a doğru yol alırlar.

Eserde "küçük insan" tipinin bir özelliği olarak yoksulluk ön plana çıkmaktadır. Genel olarak eser kişisi göçtükten sonra kaldığı evlerin durumu pek iyi değildir. Mamirmazin'in yanında çalışarak geçirdiği zaman ve kaldığı evde, Rus zengini Vasiliy'in evine köle olarak geldiği dönemde, yaşamı zorluklarla geçer. Yoksulluğu ile bağlantılı olarak kaldığı yerler, çektiği sıkıntılar, ailesine bakmak için para kazanmaya çalışması "küçük insan"ın çektiği sefaleti gözler önüne sermektedir. Eser başkişisi altı çocuklu bir ailenin en büyük erkek çocuğudur. Kendisinin ve ailesinin hayatındaki yokluk Kırgız topraklarının Ruslar tarafından işgali ile kendini daha çok göstermiştir.

Eserin başkişisi, ailesindeki geçim sıkıntısı yüzünden küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalmıştır. Amcası Elebes, onu Rus zenginlerinin yanına hizmetkâr olarak vermiş; hatta başkişi, ailesinin geçimini sağlamak için dilencilik dahi yapmıştır. Henüz on bir yaşında başladığı çalışma hayatı, bir çocuk için oldukça zordur. Dönemin zenginlerinden Sarıbay hastalandığında, ailesi onun iyileşmesi için sadaka vermek üzere eser başkişisini yanlarına çağırır. Küçük kahraman, eline tutuşturulan ekmekle sanki suçlu bir köle gibi boynunu eğerek otururken, içinde bulunduğu acınası durumun daha çok farkına varır.

Eserde başkişinin manevi dünyası ve gerçek hayatla ilişkisi, içsel derin bir psikolojik sürecin akışıyla devamlı olarak verilmektedir. Mukay'ın ruhundaki değişim, dış dünyadaki insanların tavrından kaynaklanmaktadır. Kötü yaşam koşulları onun psikolojisini de etkilemektedir. Ancak bu yalnızca iç dünyasındaki hasarın başlangıcıdır (Tolubayeva, 2002: 207).

Uzun bir yolculuktan sonra ailesini, akrabalarını ve yakınlarını kaybeden Mukay yurda dönüş yapar. Bir zamanlar bir keçe evde yaşayacak kadar 14 kişilik bir aileden bugün kaç kişi kaldığını düşünür ve bu kişilerin nerede olduğunu sorgulamaya başlar: Ablası Çüköy'ün Kulca'da açlıktan ölecekleri sırada bir sığır karşılığında satıldığı, Bekdayır'ın Çinli Müslümanların köyünün mezarlığında tek başına kaldığı, amcası Elebes, Beyşembi, Tokmoldo ve Burmake'nin öldüğü, onların ölümünün ardından yengesi Canımcan'ın tek oğluyla akrabalarına gittiği Beçel'in kendisinden bir daha haber alınmamak üzere ortalıktan kaybolduğu, Eşbay ile Aşımkan'ın insafsız, kötü

yürekli insanların elinde köle olarak kaldığı gerçeği ile yüzleşir. Kalabalık aileden geriye sadece kendisi ve kardeşi kalmıştır.

Mukay'ın olay örgüsü boyunca yoksul ve yetim olmasından dolayı ötekileştirmeye maruz kaldığı da görülür. Örneğin Iymankul öldükten sonra Alımcan adlı bir Tatar'ın yanında çobanlık yapmaya başladığında Alımcan'ın Kırgız eşi Burulkan'ın davranışları kahramanın tüm çalışma ve çabasına rağmen yanında yaşadığı kişilerce dışlandığını göstermektedir. Eser kişisi ona "ece"[23] diye hitap ederek zarif bir davranışta bulunmasına rağmen ondan şefkat görememektedir. Burulkan, Mukay evine her gittiğinde zehirli dili ile onu rahatsız etmekte, oturmasına müsaade etmeden onu sürekli çalıştırmaktadır. Bir gece aşçı, Mukay'dan dışarıda bulunan kilerden biber getirmesini istediğinde Mukay dışarıda, zifiri karanlıkta uzun bir süre biber aradıktan sonra bulamayıp geri döndüğü zaman Burulkan onu şöyle azarlar:

> "Küçücük şeyi neden bulamadın? Sen bir yetimsin. Nasıl böyle bir insan olabilirsin?" (UC:132)

Yazarın bir diğer eseri, "Zor Zamanlar" adlı uzun hikâyede Kabıl adlı kahramanın Ürkün olayının gerçekleşip Çin'e kaçışı ve ülkesine döndükten sonra yaşadığı geçim sıkıntısı anlatılmaktadır. Hikâye, *Uzak col* romanının devamı gibidir. Ancak kahramanın adı farklıdır. Hikâyede uşaklık yapmak için oradan oraya savrulan Kabıl'ın yaşanan değişimlerin ardından Rusların ve Dunganların[24] yanında çalışmaya mecbur kalması, Ruslar ve Kırgızlar arasındaki ilişkiler ve kendisi gibi uşak olarak çalışmaya mahkûm olan diğer Kırgızların yaşamı resmedilmektedir.

Mukay Elebayev, Kırgız edebiyatı dünyasında kültürel çatışmaları eserlerinde ilk yansıtan kişi olarak tanınmaktadır. Yazar rejimin yanında edebiyatın estetik değerinin olduğunu ve estetik yönünün eserlere yansıtılması gerektiğini savunmaktadır. Mukay Elebayev'in *Soŋku bir kün* "Son Bir Gün" (1940'lı yıllar) adlı hikâyesi hem çağdaş Kırgız edebiyatının sosyal konulu bir eseri hem de yazarın aşk konulu ilk hikâyelerinden biri olması bakımından önem taşımaktadır. Hikâyede genç, dul bir kadın olan Saykal ile halkı aydınlatmak amacıyla yurt yurt gezinen Kencegül arasındaki aşkın ilk kıvılcımları anlatılmaktadır. Hikâye Cengiz Aytmatov'un dünyaca ünlü "Cemile" adlı hikâyesi ile benzer özellikler taşımaktadır (Aşlar, 2012b: 18).

[23] Yaşça büyük olan kadın, kız kardeş, abla.
[24] Çinli Müslümanlar (Kalafat, Yelis, 2011:123).

Cengiz Aytmatov'dan sonra Kırgız edebiyatında en tanınan yazarlardan biri Tügölbay Sıdıkbekov'dur 1937 yılında çağdaş Kırgız nesrinin ilk romanı *Keŋ suu* "Geniş Irmak" yayımlanmıştır. Tügölbay Sıdıkbekov tarafından yazılan eser, Sovyet dönemi öncesi, "kolektifleştirme"nin olmadığı süreci anlatmaktadır. Yazarın 1940 yılında yayımlanan "kolektifleştirme" zamanını ele aldığı *Temir* "Demir" adlı eseri de mevcuttur. Daha sonraki yıllarda bu eser, yeniden düzenlenerek *Too arasında* "Dağ Arasında" (1955-1958) adıyla tekrar basılmıştır (Kutlu vd., 1982: 315).

Sıdıkbekov, "küçük insan" tipinin bulunduğu *Too arasında* "Dağ Arasında" romanında Kırgızların tarihini, hayatını, yaşadıkları yerlerin doğasını ve insanlarını anlatmaktadır. Trajik bir eser olan romanda savaş dönemi Kırgız köylerinin durumundan bahsedilmektedir. İki bölümden oluşan romanın ilk bölümünde Kırgızların köylerde karşıt grupların hâkimiyet sağlama süreciyle bağlantılı olarak yaşadıkları zorluklara ve sonunda yeni çağa ayak uydurma çabalarına değinilmektedir. İkinci bölümde ise sıradan insanların kolektif çiftlikleri kurma yolundaki çabaları, sınıf çatışmaları ve yaşadıkları zorluklar anlatılmıştır (Cumabayev, 2002: 352). Trajik hadiselerin anlatıldığı romanda ön planda olan sınıf çatışması gerçekçi bir üslupla dile getirilmiştir. Bir tarafta Saadat, Berdibay, Şooruk, Barpı, Kalpakbayev, Karımşaklar; diğer tarafta ise Saparbay, Samtır, Bübüş, Soke, Öskönbay, Ömür, Imanbaylar bulunmaktadır. Bu iki taraf arasında gizli ve açık bir mücadele vardır. Saadatların tarafı Ekim Devrimi öncesi toplumsal yapıyı ve özel mülkiyeti destekleyen zenginler, Saparbayların tarafı ise yeni sosyalist düzeni ve kamu mülkiyetini destekleyen yoksullardır. İki farklı yönelime sahip insanların arasındaki çatışma, 20'li ve 30'lu yıllarda Kırgızların yaşadığı coğrafyanın tamamında ve hatta eski Sovyetler Birliği'nde de hayatın bir gerçeğini yansıtmaktadır (Artıkbayev vd. 2007: 25). Romanda haklarını yeni yeni kazanmaya ve iktidara gelmeye başlayan yoksul sınıf ile siyasal gücünü yitiren zengin kesim arasındaki çatışma ve mücadeleler yer almaktadır. Gerçekçiliğin yansıtıldığı eserde zengin ve yoksul arasındaki ayrımın yanı sıra Sovyet hükümetinin gelmesiyle değişen hayat düzeninin farkına varan halkın özgürlük yolunda verdiği mücadele, eski-yeni düzen arasındaki çatışmayla birlikte kaleme alınırken toplumsal yaşamdaki bu değişimler romanın ana olay örgüsünü oluşturmaktadır.

Too arasında romanında eserin ana karakterlerinden biri olan Saparbay "küçük insan" tipini yansıtmaktadır. Saparbay, kırsal bir çevrede büyümüş ve yaşadığı çevrenin dışına hiç çıkmamış, sıradan genç bir adamdır. Sınırlı bir eğitim görmesine karşın uyanıklığı ve duyarlılığı ile çevresindeki birçok gençten ayrılmaktadır. Eski düzenin iyi

ve kötü yanlarını anlamaya çalışır ve yeni dönemin geleceği için mücadeleci bir tutum sergiler. Ancak Saparbay, doğruyu yanlışı ayırt edemeyerek bir dönem kafasının karışmasının acısını da yaşamak zorunda kalır. Saparbay, amirinin talimatlarını yerine getirirken aşırılıklara, sıradan insanlara yönelik şiddete karşı çıkar ve her zaman adil olmaya çalışır. İlk olarak o, eserin diğer kişilerinden Saadat'ı halkın çıkarlarını gözeten köy yönetiminin sahibi olarak kabul eder, ağzını kapalı tutar ve yavaş yavaş onun sadece zenginlerin çıkarlarını, daha sonra kendi bencil çıkarlarını gözeten gizli bir lider olduğunu anlamaya başlar. Ancak ona karşı savaşmanın bir yolunu bulamamaktan endişe duymaktadır. Sonraları Saadat'ın gerçek yüzünü ortaya çıkarır ve onu iktidardan uzaklaştırmaya çalışır. Bu doğrultuda sıradan insanları faal bir şekilde mücadeleye davet etmektedir. Bu kişilerden Bübüş, Samtır ve Söke gibi insanları kendine çeker.

Too arasında romanının eski versiyonu *Keŋ-suu'da*, Saparbay genellikle pasif, tembel bir insan olarak tasvir edilmiştir. Genişletilmiş ve düzeltilmiş versiyonu *Too arasında*'da ise iyi ve kötüyü ayırt eden, aktif bir şekilde mücadeleye geçmiş bir kahraman olarak görülmektedir. Romanın birinci cildinde köydeki yoksulların yanında yer alarak görevini sürdürmektedir. Saadat'ı bölge komitesi koltuğundan ederek yerine Bübüş'ü seçtirmeyi başaran Saparbay, Bübüş'ün sekreterliğine de kendisini seçtirir. Fakir grubun başına Şarpe ve yardımcı olarak Samtır seçilir. İkinci ciltte Kırgız topraklarından özel mülkiyetin kaldırıldığı, sınıf çatışmalarının yaşandığı dönemde yoksulların aktif temsilcisi olarak görülmektedir. Burada Saparbay kolektifleştirme politikasının doğru ilerlemesi amacıyla mücadele eden bir karakter olarak yetkili temsilci Kalpakbayev'in suçlamalarına, ayrımcılığına, dışlamasına maruz kalmıştır. Bu tavırlar karşısında Saparbay bunalıma girmiş, tarıma geçişte gönüllülük ilkesini ihlal ettiği, halkı zorla ayaklandırmaya teşvik ettiği ve yeni dönemin halka uyguladığı politikaya karşı çıktığı için partiden ihraç edilmiştir. Saparbay bu işte belirleyici bir yol oynamıştır (Artıkbayev vd. 2007: 28-29). Saparbay Almatı'dan mezun olan Saadat'ın yanında olur. Ancak daha sonra yaşanan gelişmelerin neticesinde olayları anlar ve Saadat'ın yasadışı çalışmalar yaptığına ikna olduktan sonra aralarında çatışma yaşanmaya başlar. Hem Saadat hem de Kalpakbayev ile mücadele eden Saparbay, Sovyet hükümetinin geçimini sağlayan yoksulların yanında olduğunu anlar. Saparbay amirlerinin emirlerini yerine getirmeye çalışırken her zaman adil olmaya özen gösterir. Aşırılıklara direnir. Ancak eserde adaletten yoksundur. İkinci ciltte Saparbay'ın zayıflığı, hayatın gerçekleri aktarılmaktadır.

Anlatıcı Saparbay tipini yaratırken yavaş yavaş, kendinden emin bir şekilde bulunduğu grup içinde otoritesinin güçlü oluşunu anlatmıştır. Saparbay Sovyet hükümetinden ayrı olmalarına, Saadat ve diğerlerinin ona sıkı sıkıya sarılıp halk üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalıştıklarına, yeni çağın zayıf politikalarının tamamen galip geldiğine ve otoritesinin kesin olarak güçlendiğine bizzat şahit olmuştur. Böylece Saparbay, Kırgız edebiyatı tarihinde yoksulların çıkarlarını savunan, onlar için canla başla mücadele eden, yoksulların yurtsever bir kahramanı olmuştur. Bu tipin önemi imajının eğitici bir yanının olmasıdır (Artıkbayev vd. 2007: 29).

Saparbay genç olmasına rağmen düşüncelerini uygulamaya geçirme konusunda yavaştır. Bilgisinin sığlığından ötürü kendini yetersiz hissetmektedir. Bir kış boyu şehirde okur, hayatı daha iyi kavrayacağını düşünür, ailesine yardımcı olma, yarınları için daha iyi bir gelecek kurma ve kendi yolunu bulma umudu vardır. Kitap ve gazeteyi her okuduğunda daha fazla kendini geliştirmiş, kendi eksikliklerinin farkına varmış, sakin ve sabırlı bir yapısı ortaya çıkmıştır. Utangaç bir karakteri vardır. Ancak Saparbay'ın utangaçlığı geçmişten gelen eksikliklerinin farkına varmasıyla ilişkilidir.

Önceden Saadat ne söylerse söylesin kabul etmekte hatta onun sözleriyle hareket etmektedir. Zamanla Saadat'ın halka karşı olan tutumundan rahatsızlık duyup Saadat'ın doğru yoldan saptığını ve kendisini de yanlış yönlendirdiğini anlar. Hatta onunla çalışmayacağını ve onun yanında yer almayacağını vurgular. Eserin sonunda Saparbay'ın sınıfsal konumu değişmiştir. Saparbay, kaçıp basmacılara sığınan Saadat'a üzülmektedir.

Saadat, Saparbay'ı kandırır ve onu tek başınayken vurur. Saparbay'ın sınıfsal konumunun zayıflaması, bilinçli biri olmaması, yaşam koşuluna bağlı olarak gerçeği yeni bir şekilde görmesi ve buna uymaya çalışması, merhametli yapısı ve bununla bağlantılı olarak Saadat'ı yolundan döndürmeye çalışacağına dair duyduğu inancı onu ölüme sürüklemiştir. Basit ve sıradan bir karakter olan Saparbay iyi niyetinin, insanlara olan güveninin kurbanı olmuştur.

Eserin bir diğer eser kişisi Imanbay "gereksiz insan" tipi özelliği göstermektedir. Yazar değişimler dönemi içinde yaşayan bu kahraman üstünde orijinal bir imaj çizmiştir. Trajikomik bir halk tipi olan Imanbay imajı Kırgızların o dönem içinde yaşama biçimlerini bireysel bir karakter üzerinde inşa edilmiş hâlidir (Cumabayev, 2002: 360). Cumabayev'e göre Imanbay karakteri üzerinde göçebe hâlde yaşayan Kırgızlar için temel olumsuz nitelikleri toplamaktadır. Imanbay'ın "gereksiz insan"ı

çağrıştıran özellikleri şunlardır: Var olan dünyanın dışında hareket eder, yeni çağın düzenine ayak uydurur ve sonunda olaylar karşısında anlamlı bir tepki verir. Hayata karşı ilgisiz olan Imanbay ancak aylaklığa ilgi duyar. Geleceği düşünmeyen ve sadece günlük görevlerle sınırlı aklı, sabırsız ve karmaşık davranışları onun hayata olan bakış açısını yansıtmaktadır. Kırgızların yaşama biçimini yansıtan Imanbay, bazı yazarlar tarafından klasik Rus edebiyatındaki Oblomov imajıyla karşılaştırılmaktadır. Trajikomik bir karakter olan Imanbay'ın eylemleri ve karakteri ne kadar komikse, yaşam koşulları ve işinin sonuçları da o kadar trajiktir (Cumabayev, 2002: 360). Kazak yazar K. Numrahanov, Imanbay'ı "Kırgız köyündeki Oblomovizm" olarak adlandırır. Sadıkov'a göre ise "Oblomovçuluk" ve "Imanbaycılık" terimleri sadece dış görünüşleri bakımından benzer, içerik olarak eşleşmezler. Çünkü bunlar farklı toplumsal koşullar tarafından yaratılmış iki ayrı tiptir (Sadıkov, 1990: 256).

Kolhozlaştırmanın henüz başlamadığı, zenginlerin ve dolandırıcıların "fakir ve güçsüzleri" grup grup dışarı attıkları ve ortalıkta dolaştıkları bir dönemde kendilerini Imanbay gibi hissedenler uykudadır. "Öl" dediklerinde ölüp, "diril" dediklerinde dirildikleri bir çağdır. Zalim Saadat'ın dikkati dağılmış, soylular birbirine düşmüşken Imanbay Karımşakları ikna eder. İki köyün ileri gelenlerinin anlaşmaları için köyü uzlaştırmak amacıyla elçiliğe seçilmiştir. Imanbay zenginlerin değirmenine su taşıyacak birçok niteliğe sahiptir. Imanbay sıklıkla ifade edilen "elçilik", "cemiyet", "aynı atanın çocukları" gibi söylenen ve ezberlenen "güçlü sözlerin" tutsağı olan bir adamdır. Bu güç ve karmaşık durumlar olmasa belki Imanbay'ın gözlerinin çabuk açılabileceğini söylemek mümkündür. Karanlık cahilliğine, avare boşluğuna, başkalarının kurduğu tuzaklar ve eski adetlerin alışkanlıkları da eklenince uzun süre hapsedilip işkence görmüştür (Sadıkov, 1990: 255).

Romanın sonunda, Imanbay'ın hayatının kaderine tanık olan ve ona pek çok yönden benzeyen şöhretli atı Sarala'sı ölür. Imanbay gözleri yaşlarla dolu bir şekilde atına veda ederken demir tekerlekli devasa bir arabaya benzeyen bir şey ile karşılaşır. Imanbay atalarının hiç görmediği bu yeniliğe şaşırmaz. Bu onun eski yaşamına veda ettiği bir dönemdir.

1930'lu yıllarda yazarlar epik türüne eğilim göstermeye başlamışlardır. Kubanıçbek Malikov'un *Azamattar* "Yiğitler"(1938), Kasımali Cantöşev'in *İki caş* "İki Genç" (1939), Aalı Tokombayev'in *Caralangan cürök* "Yaralanan Yürek" *Küünün sırı* "Ezginin Sırrı" (1940) hikâyeleri, Kasımali Cantöşev'in *Kanıbek* (1939) romanları

yazılmıştır. Kırgız epik türünün gelişiminde büyük bir öneme sahip olan bu eserlerin yanında *Kanıbek* romanının Kırgız nesrinde destandan realist nesir türüne geçiş aşamasını göstermesi bakımından özel bir yeri vardır (Ükübayeva, 2007: 644-645). İki kitaptan oluşan romanda, Ekim Devrimi'ne kadar Kırgızların hayatı, çektiği eziyetler, hayat mücadelesi ve gelecekten beklentileri anlatılmaktadır. Birinci kitap olan *Kiçinekey kul* "Küçücük Köle" de Kanıbek'in hayatı, ikinci kitap *Amalduu malay* "İşbilir Irgat"da bir ırgat olarak çalışan Alım'ın hayatı anlatılırken onun çevresinde gelişen olaylar aktarılır. İkinci kitapta Kanıbek'in durumu doğrudan yansıtılmaz, daha geri planda tutularak dolaylı olarak bahsedilir. Eserde, yazar beklenmedik olaylar zincirine sık sık başvurmuş, hayatın içinden aldığı bu olayların, daha ilgi çekici, daha inandırıcı ve daha gerçekçi olmasına olanak sağlamıştır. Roman, Kırgız edebiyatında "sosyal bir temayı" işleyen macera türünün başlangıcına adım atan bir eserdir (Özgen, 2014: 114- 115).

Nesrin gelişimi ile birlikte Kırgız edebiyatına yeni türler girmeye başlar. Bunlardan biri bilimkurgu türünde yazılmış olan eserlerdir. Bu türün ilk temsilcisi Kuseyin Esenkocoyev'dir. Yazarın *Sayakatçı bala* "Gezgin Çocuk" (1937), *Üçüncü şaar* "Üçüncü Şehir" (1939) ile *Rodinanın uulu* "Vatanın Evladı" (1939) isimli eserlerde bu türün kullanılmaya başlandığı fark edilmektedir. Yine bu dönemde, dünya edebiyatında örneği görülen bu türdeki birkaç eserin Kırgız Türkçesine çevirisi yazar tarafından yapılmıştır (Artıkbayev, 2013: 115-116; Cantayev, 2022: 47).

Diğer bir yeni tür ise kısa, mizahî hikâyelerdir. Gazete sayfalarında görülmeye başlayan bu hikâyelerin ilk örnekleri mizah ustası Şarşen Termeçikov tarafından verilmektedir. Yazar, mizahî öyküleri ilk olarak doğaçlama olarak anlatmış, daha sonra yazıya aktarmıştır. 1937 yılında *Şarşendin çıgarmaları* "Şarşen'in Eserleri" ve 1939 yılında *Şarşen* yayımlanmıştır. Yazarın öykülerinde bireysel tipler görülmektedir. *Küyöö coldoş* "Yoldaş Damat" hikâyesinde kız, yenge ve anne karakterlerinin kendilerine has söylemleri vardır. Halkı çeşitli oyunlarla kandırıp dine çeken, bundan faydalanan Bakşıkeldi[25] ve Sopu[26] tipleri mizah unsurları ile birlikte verilmektedir (Özgen, 2014: 115-116).

2.1.2. 1941-1960 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"

Bu dönem Kırgız nesri savaş dönemi ve savaş sonrası dönemi kapsamaktadır. Savaş dönemi Kırgız edebiyatında, cephe ve cephe gerisinde mücadele eden Kırgız

[25] Bahşı.
[26] Sofu.

yazarları bu dönem nesir türünü geri plana koymuş, savaş döneminin coşku ve heyecanını kolayca dile getirmek amacıyla şiir türünü ön plana çıkarmıştır. Yine bu dönemde az da olsa nesir türünde eserler verilmiştir. Ata yurdu müdafaa etme ve düşman kuvvetlerinden koruma, savaşta mücadele eden askerlerin kahramanlıkları, cephe gerisindeki mücadele örnekleri bu dönemin nesir alanında işlenen konularıdır. Bu dönemin en büyük özelliği Aytmatov'un ortaya çıkmasıdır. Nesir geride kalsa da Aytmatov ile farklı bir seyre geçen Kırgız nesri ve "küçük insan" tipi farklı bir boyut kazanmıştır.

Savaş dönemi edebiyat anlayışı, Sovyet topraklarını bir bütün olarak göstermiş, vatan topraklarının müdafaa edilmesine dair vatan temalı eserleri öne çıkarmış, bu heyecan ve coşku mektup tarzında şiirler yazılarak aktarılmıştır (Özkan, 2014: 150). Şiirde yaşanan artış nesri geri planda tutmuştur. 1941-1945 yıllarındaki edebiyat anlayışı cephede ve cephe gerisinde oluşmuştur. Bu dönemde yazarlar cephede ve siperde bizzat bulunduklarından, şahit oldukları olayları gerçekçi tasvirler kullanarak anlatmışlardır (Kazımoğlu, 1994: 238).

Ulu otan soguşu "Büyük Vatan Savaşı" olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması edebiyatın gelişimini farklı bir yöne çevirmiştir. Sanatçılar savaşın ilk günlerinden itibaren halka, vatanı müdafaa etmeyi destekleyen, vatan sevgisi konulu eserler yazarak savaşa çağrıda bulunmuşlardır (Ükübayeva, 2007: 647).

Bu dönemin nesir türünde yazılan eserlerinde görülen olaydaki düğüm noktası savaşın başlamasıdır. Savaşa çağrılan kahramanların kişiliklerinden önce kahramanlıkları gelir. Eserlerin büyük bir çoğunluğunda kahramanlar istihbaratçıdır. Savaşa giden kahraman profilinin çizildiği eserlerdeki olaylar aynı şekilde başlar, gelişir ve biter. Bu dönemde, gazete sayfalarında *Kırgızdın ataktuu baldarı* "Kırgız'ın Ünlü Gençleri" başlığıyla düzenli olarak hikâye ve denemeler neşredilir. Bu eserlerin dönemin ruhunu yansıtan bir belge niteliği taşıyabileceği söylenmesine karşın yazınsal bir eser olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu eserler, cephedeki askerlerin kahramanlıkları, mücadeleleri ve cephe gerisindeki emekçilerin çalışmaları hakkında bilgileri halka ulaştırmaya çalışan, mücadeleye teşvik eden, eğitici nitelikteki eserlerdir. Bu hikâye ve denemelerin ortak noktası konularını gerçek hayattan alması, ideolojik açıdan temanın aynı ve edebî açıdan birbirlerine yakın olmasıdır. Eser kişilerinin fiziksel ve ruhsal özellikleri ayrıntılı verilmez. Kahramanlar tek yönlü olarak kaleme alınır. Bu eserlerde geçen olaylar okuyucuya derinlemesine anlatılmaz. Bu yüzden

kahramanlar, savaşa adım attıklarından itibaren kahramanlık özellikleri göstermeye başlarlar (Özgen, 2014: 143).

Büyük nesir eserleri yani roman yerine daha çok hikâye, deneme gibi türlere rağbet gösterilmiştir. Zira neşredilmesi kolay, ulaşılması hızlı olan bu türlerin konusu doğal olarak vatandır. Vatanı müdafaa etme, halklar arasındaki dostluk, savaşta mücadele örneği gösteren kahramanlara övgü önemli konular arasındadır. Sıdıkbekov'un *Eköö* "İkisi", *Zambirekçiler* "Topçular" Bayalinov'un *Al emi cetim emes* "O Artık Yetim Değil", *Ot içinde* "Ateş içinde" hikâyeleri, Tokombayev'in *Aşırbay*, *Uluu agabız orus eli* "Büyük Abimiz Rus Halkı", Cantöşev'in *Çolponbay*, Bökönbayev'in *Düyşönkul*, *Ukraina meykininde* "Ukrayna'da" denemeleri bu dönemde yazılmıştır. *Düyşönkul, Aşırbay, Çolponbay* Kırgızların kahraman çocuklarıdır. Bu eserlerde halk edebiyatının unsurları hâkimdir (Ükübayeva, 2007: 649).

1945 yılında Sovyet Yazarlar Birliği'nin X. Kurultayı'nda Rus şairi Tihonov, yaptığı konuşmada deneme türüyle, politik ve günlük yaşamı konu alan eserlerden romanlara ve uzun hikâye türlerine geçmenin zamanı geldiğini belirtmiştir. Tvardovski ise cephede mücadele eden askerlerin savaştan döndüklerinde sivil hayata alışmalarının bütünüyle incelenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu yüzden savaş dönemi başlayan epik türde yazılan eser geleneği, savaş sonrasında da yeni roman ve hikâye geleneğiyle sürdürülmüştür (Artıkbayev, 2013: 189).

II. Dünya Savaşı yıllarında hem Alman cephesinde hem de Sovyetler Birliği cephesinde birçok insan yaşamını yitirmiştir. Savaş sonrası Çin sınırlarından Baltık ülkelerine kadar yayılan Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da kontrolü sağlamıştır. Nitekim savaşta gösterilen mücadele, kazanılan zafer Stalin'i bir kült hâline getirmiş, kahramana dönüştürmüştür. Stalin tenkit edilemez, dokunulamaz biri olmuştur (Söylemez, Aşlar, 2018: 241). Stalin'e biçilen bu yaklaşım, yüceltme duygusu bütün Sovyet edebiyatlarında olduğu gibi Kırgız edebiyatında da etkisini göstermektedir.

Savaş sonrası dönemde edebiyatta ideolojik olarak "fikrî temizlik" dönemine geçilir. Bu dönemde toplumun yaşam tarzını geliştirme ve halktan kopanları birleştirme çalışmaları güçlükle gerçekleşmiştir. Gündemdeki en temel mesele, kültürel hayatı yenileme, belirli bir düzeni yerleştirme anlayışı mevcuttur (Ükübayeva, 2007: 647). 30'lu yıllarda başlayan edebiyattaki fikrî temizlik savaş sonrası dönemde agresif bir tutum sergiler. Her alanda kendini hissettiren ideolojik temizlik edebiyat ve kültür alanında kendini göstermiştir. Özellikle 1946 yılında Jdanov'un *Zvezda* ve *Leningrad*

dergilerinde yayımlanan makalesi bu ideolojiyi yansıtan bir bildiri gibidir. Jdanov makalesinde Sovyet edebiyatının halkın ve devletin çıkarlarına göre hareket etmesi gerektiğine, bu konu haricinde başka konuların edebiyatın konusu olamayacağına değinmektedir. Edebiyata görev bilinci yükleyen Jdanov, edebiyatın asıl amacının ideolojiye bağlı, kendine güvenen, her zorluğa göğüs geren yeni nesiller yetiştirmek olduğunu vurgular. Jdanov, Sovyet edebiyatı anlayışında "sanat sanat içindir" anlayışına yer olmadığını, edebiyatın halka ve devlete hizmet etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece dönemin ruhunu ve sanatını yansıtan bu bildiri Sovyet sanatının yolunu çizer (Söylemez, Aşlar, 2018: 241). Bu durum Kırgız edebiyatında da geçerli olmuş, Kırgız yazarları bu bildiride ifade edilen fikirler doğrultusunda eserlerini ortaya koymuşlardır.

II. Dünya Savaşı döneminde cephe gerisinde faaliyet gösteren yazar Kasımali Bayalianov'un 1952 yılında *Bakıt* "Vakit" adlı eseri *Köl Boyunda* "Göl Boyunda" adıyla tekrar yayımlanır. Düzenlemeler yapılarak yayımlanan eser, yazarın diğer eserleri arasında en hacimli eseridir. Eserin kahramanı Gazi Capar'ın savaştan döndükten sonra köy hayatında aktif olarak görev almasından, özel yaşamındaki uyuşmazlıklarından, kolhoz yaşamının zorluklarından, bu zorluklarla olan mücadelelerinden bahsedilmektedir (Ükübayeva, 2007: 649).

Tügölbay Sıdıkbekov II. Dünya Savaşı sonrasında *Bizdin zamandın kişileri* "Zamanımızın İnsanları" (1948) romanını yazar. Yazar bu romanıyla 1949 yılında devlet ödülüne layık görülmüştür. Dört bölümden oluşan romanda, Kırgızların cephe gerisindeki mücadelelerinden, Kırgız kadınlarının saygınlığından, ihtişamından bahsedilir (Kazımoğlu, 1994: 238). Eserde Çargın adlı askerin savaştan döndükten sonra kolhozdaki yaşamı, Kırgız köylerinin savaş sırasındaki hâli kaleme alınmıştır. Romanda ayrıca halklar arasındaki barış, sevgi, dostluk ve dayanışma içinde bir arada yaşamalarına vurgu yapılır. Bu dönemde Kırgız halk edebiyatı geleneğinin yanısıra kişilerin psikolojik tahlilleri açısında yenilik getiren bir eser olmuştur. Eserdeki kahramanlar insanlara ahlaklı ve erdemli bir şekilde yaşamayı, dostluğu aşılarlar. Eser, yazara 1949 yılında SSCB devlet ödülünü kazandırmıştır. Ayrıca eserin diğer Türk lehçelerine aktarımı yapılmış ve bazı yabancı dillere tercüme edilmiştir (Akmataliyev vd, 2012: 76-77) Yazarın 1962 yılında yazdığı ve 1966 yılında yayımlanan *Zayıptar* "Hanımlar" isimli romanında da 1917 devriminden önce ve sonra gerçekleşen olaylar içinde Kırgız toplumunda kadınların durumu anlatılmaktadır. Romanın ilk kitabı *Batıyna*, diğer kitabı ise *Aşuudan* "Geçitten" adını taşımaktadır. Yazarın birinci kitapta

verdiği bilgiye göre eserin üç kitaptan oluşacağı ancak sadece iki kitabın çıkmış olduğu ve üçüncü kitabının yayımlanmamış olduğu yönündedir (Artıkbayev, 2013: 458).

1950'li yıllarda Kırgızistan'da ekonomide olduğu gibi kültürel hayatta da gelişmeler yaşanmıştır. 1951'de Kırgız Mamlekettik Üniversitesi, 1954'de Kırgız İlimler Akademisi ve Politeknik Enstitüsü kurulmuş, *Çalkan* mizah dergisi yayın hayatına başlamıştır. Manas destanının varyantları bir bütün hâline getirilerek kısaltılıp yayımlanmıştır. Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin II. Kurultayı 1954 yılında gerçekleştirilmiştir. 1958'de Sovyetler Birliği'nin başkentinde on günlük bir süreyle Kırgız Edebiyatının ve Sanatının sergisi yapılmıştır. Dolayısıyla ülkedeki bu tür gelişmeler edebiyatın canlanmasına zemin hazırlamıştır (Ükübayeva, 2007: 650- 651).

1950'li yıllarda edebiyatta yaşanan ideolojik temizlikten dolayı edebî eserlerin yüksek estetik duygusuyla yazılması yönünde gösterilen gayret hız kazanmıştır. Neticede edebiyat hızla politikanın etkisi altına girmeye başlamıştır. Rejime ve rejimin görüşlerine uygun konuda olmayan eserler tenkit edilerek süratle yasaklanır. Bu yüzden son derece yıkıcı eleştiriler yapılmıştır. Ancak tüm bu koşullara rağmen özellikle 50'li yılların ikinci yarısında Kırgız edebiyatı ideolojik ve estetik açıdan yükseliş kaydetmiştir (Ükübayeva, 2007: 351).

Stalin'in ölümünde sonra Kruşev ve Brejnev dönemlerinde, diğer alanlarda olduğu gibi kültür ve edebiyat alanlarında da kısmî bir özgürlük ortamı doğmuştur Yazarlar eserlerini yeni toplum düzeninin kurucu isimlerini anlatma ve halkı eğitme gayesi içinde yazmışlardır. Doğal olarak şimdiki zamanın yani o dönemin yaşanmakta olan olayları üzerine kurgular inşa edilmiştir. Olumlu gelişmelerin yanında tek yönlü fikirlerin ortaya çıktığına dair basında birtakım eleştiriler ortaya çıkmıştır. Yaşanmakta olan zamanın gerçeklerini kurgusal dünyaya aktarma çalışması 60'lı ve 70'li yılların yazarlarının genelinde özellikle genç yazarların eserlerinde daha sık görülmektedir (Artıkbayev, 2013: 315).

Çağdaş Kırgız edebiyatı Cengiz Aytmatov'un ve "Altmışlıklar"[27] olarak bilinen yazar ve şairlerin edebiyat dünyasına dâhil olmasıyla farklı bir boyut kazanır. Özellikle 1950'li yıllarda Kırgız edebiyatında yaşanan bu değişimde, Sovyetler Birliği Rusyası'nda görülen gelişmelerin yanı sıra ülke içinde yaşanan gelişmelerin etkisi de büyüktür. Yeni eğitim kurumlarının açılması ve bu kurumlarda gerçekleşen faaliyetlerin

[27] Aralarında Cengiz Aytmatov'un ve diğer başka yazarların da olduğu 60'lı yıllar Kırgız edebiyatı dönemine verilen isimlerden biri.

birer kültür işlevi olarak çalışmalarını sürdürmesi bu değişimde önemli bir role sahiptir (Söylemez, Aşlar, 2018: 241).

Bu dönem içinde Kırgız edebiyatının büyük yazarı Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyesi *Gazetçi Dzyuyo* "Gazeteci Dzyuyo" (1952) yayımlanmıştır. Büyük lirik hikayelerin yazarı olan Aytmatov, dar bir çevrede, bir iki kahraman ekseninde karakter tasvirini yapar; tipik olayları ve karakterleri, bu kahramanları temel alarak karakterize eder: bireyin manevi dünyasındaki zenginliğini analiz eder. Hikâyelerin olay örgüsünün başlangıcı, bazen rastlantısal bir örgü teşkil etmektedir. Hadiseler yalnızca eserin çatısını oluşturur, daha sonra kişilerin derinlemesine portresini çizer (Kutlu vd., 1982: 316). 1957 ve 1958'de yayımlanan *Betme-bet* "Yüz Yüze" ve *Camıyla* "Cemile" adlı uzun hikâyeleri Kırgız nesrine büyük bir yenilik getirmiştir. Yazar, bu yeniliğe 1966'da *Gülsarat* "Elveda Gülsarı" ve 1970'de *Ak keme* "Beyaz Gemi" adlı eseriyle devam etmiştir. Eleştirmenler, yazarın "Cemile", "Deve Gözü", "Selvi Boylum Al Yazmalım" adlı eserlerinin Kırgız edebî romantizminin 1950-1961 yıllarındaki en iyi örnekleri olduğunu ifade etmişlerdir (Söylemez, Aşlar, 2018: 262).

Kırgız nesrine lirizm, psikolojik çözümleme ve dramatizm, Aytmatov'un eserleriyle dâhil olduğunu söylemek mümkündür. "Yüz Yüze" savaş döneminin sıkıntıları ile yüzleşen Seyde, "İlk Öğretmenim"de yazıdan habersiz olan halka alfabeyi öğretmeye çalışırken türlü sıkıntılara göğüs geren öğretmen Düyşön, "Toprak Ana"da kendini halkına adayıp mücadeleden vazgeçmeyen ihtiyar Tolgonay, "Elveda Gülsarı"da gerçeğe ulaşma yolunca sonunda hissizleşen Tanabay, "Cemile"de eski düşünce yapısı ile mücadele eden Cemile, eserlerinde dikkat çeken tiplerdir (Çelik, Ükübayeva, 2021: 40-46).

Cengiz Aytmatov'un ilk hikâyelerinden biri olan "Yüz Yüze"de asker kaçağının hikâyesi anlatılmaktadır. Asker kaçağı olan İsmail'in eşi Seyde'nin komşusu Totoy'un ineğini çalması ve eserin sonunda eşinin onu ihbar etmesi konu edilmektedir. "Küçük insan" tipinin bir örneği olan Totoy'un elindeki tek varlığı olan ineğin çalınması, zorlu hayatını daha çok zorlaştırmıştır. Savaş döneminde asker kaçaklarının olduğu ve bunun toplumda hoş karşılanmayan bir durum olduğu bilinmektedir. Döneme damga vuran asker kaçaklarının hikâyesi, bu eserde yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nin 1960'lı ve 70'li yılları, idari ve ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle Sovyetler Birliği'nin uluslararası saygınlığının arttığı, aynı zamanda eğitim, bilim ve kültür alanlarında önemli başarıların elde edildiği yıllardır. Kırgız

edebiyatı araştırmacıları ve eleştirmenleri Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Kırgızistan'ın II. Dünya Savaşı sonrasındaki on yıllık döneminin, Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmelere dâhil olduğunu, toplumsal durumunun ve ekonomik refahının yükseldiğini, Kırgız kültürünün geliştiğini ve kültürel gelişim açısından yeni bir düzeye ulaştığını ifade etmektedir. Tüm bu yaşanan süreç yeni eserlerin de yazılmasına olanak sağlamıştır (Söylemez, Aşlar, 2018: 261). 60'lı ve 70'li yıllarda edebiyatın vazgeçemediği konular ideoloji ve Lenin'e duyulan hayranlıktan oluşmaktadır (Özkan, 2014:150).

1960'lı yıllarda Aytmatov'dan sonra adından söz ettirmeyi başaran diğer bir yazar Tölögön Kasımbekov'dur. Yazar, *Sıngan kılıç* "Kırılan Kılıç" adı tarihî romanı yayımlamıştır. Roman 19. yüzyılda Güney Kırgızların Rusya'nın egemenliği altına girerken gösterdikleri mücadeleyi anlatmaktadır (Cumakunova, 1999: 50). Bu yıllarda çoğunlukla işlenen temalardan biri de, gençlerin kendi hayatlarına yön verme meselesidir. Bu konuda yazılmış olan Beyşenaliyev'in Totu adlı genç bir kızın çobanlık yaparken karşılaştığı zorlukları anlatan *Karlıgaç* hikâyesi, Tölögön Kasımbekov'un yüksek öğrenimini yapamadan köyüne dönen Asılbek adlı gencin babasıyla yaşadığı sıkıntıları dile getiren *Adam bolgum kelet* "İnsan Olmak İstiyorum" (1960) adlı hikâyesi, Aşım Cakıpbekov'un Sagın adlı kişinin öğretmen olarak köyüne dönmesini ve mesleğine duyduğu sevgiyi anlattığı *Sagın* eseri örnek gösterilebilir (Cantayev, 2022:51; Kasapoğlu Çengel, 1998: 393).

2.1.3. 1961-1991 Yılları Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"

Bu dönem Aytmatov'un eserlerinin yükseliş dönemidir. Aytmatov'un döneme damga vuran eserlerinde "küçük insan" tipinin farklı yönlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

Kırgız nesrinde 60'lı yıllar sanatsal muhtıra[28] türünde eserlerin basımının gerçekleştiği bir dönemdir. Kırgızların ünlü halk ozanı Kalık Akiyev'in *Baskan col* "Geçilen Yol", Osmankul Bölübayev'in *Menin ömürüm* "Benim Hayatım" adlı kitapları ve Midin Alıbayev, Sayakbay Karalayev gibi başka Kırgız yazarları hakkında yazılan edebî portreler bu türden eserlerdir (Artıkbayev, 2013: 322).

Tüm bunların yanı sıra 1960'lı yıllarda önceki dönemlerde söz edilmeyen farklı konularda eserler verilmiştir. Örneğin Kasım Kaimov'un otobiyografik *Atay* ve polisiye konulu *Akırın kütpö* "Sonunu Bekleme" romanları farklı konu ve türde eserlerdir.

[28] Toplumu bilgilendirmek amacıyla yazılan metinler.

1970'li yıllarda otobiyografik türde yazılan bir diğer roman ise *Col* "Yol" dur. Tügölbay Sıdıkbekov tarafından yazılan roman, bir insan ömrünü konu almaktadır (Cumakunova, 1999: 50).

1962-1963 yıllarında Cengiz Aytmatov'un kolhozlaştırma faaliyetlerini anlattığı eseri "Elveda Gülsarı" yayımlanmıştır. Eser başkişisi Tanabay ve Çoro "küçük insan" tipini yansıtmaktadır. Sistemin gerçek yüzüyle tanışan bu iki eser kişisi ömrünü bu faaliyetlere adamış, ancak birinin yaşamı son bulurken diğeri partiden atılmıştır.

İdeolojik ve tematik açıdan 60'lı yıllarda roman türü epeyce gelişmiştir. Kırgız yazarları sanatsallığı ön plana çıkararak toplum yaşamına genişçe yer vermeye yönelik eserler yazmaya başlamışlardır. Kırgızistan yazarlar Birliğinin VI. Kurultayında Beyşenaliyev'in *Danka caraşa cük* "Şöhrete Bağlı Olarak Yük" romanı çobanların yaşamını ve hayat mücadelesini anlattığı için diğer eserlerden farklı olarak ele alınır. Romanın başkişisi Rakmat Sartbayev, ünlü çoban Rakmat Sartbayev'in hayatından alındığı için araştırmacılar biyografik bir eser olarak değerlendirilebilineceğini belirtmişlerdir. Çobanlar konusu Cantöşev'in *Han Tenirlik çaban* "Han Tenir'li Çoban" romanında da kaleme alınmıştır (Artıkbayev, 2013: 322-323). Bu dönemde işçilerin mücadelelerini anlatan eserler de vardır.

1970 yılında yayımlanan Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" romanında eserin başkişisi olan isimsiz bir çocuğun gözünden kültürel değerlere olan ihanete tanıklığı ve çocuğun babasını bulacağını umduğu beyaz gemiye doğru yolcuğu anlatılmaktadır. Çocuk, eserde "küçük insan" tipini yansıtan bir diğer eser kişisi olan Mümin'in inanç yitimine uğrayarak kendi değerlerine ihanet etmesine tanıklık etmiştir. "Küçük insan" tipinin görüldüğü diğer eserler de yine Cengiz Aytmatov'un eserleridir. "Fuji Yama'ya Çıkış" (1973) ile "Gün Olur Asra Bedel" (1980), "Cengiz Han'a Küsen Bulut" (1986) yine bu dönem eserleridir. Bu eserlerden Fuji Yama'ya Çıkış"ta savaşın yıkıcı etkisi ile bunalıma giren eser başkişisi Sabır, "Gün Olur Asra Bedel"de mankurt kavramı üzerinden benlik yitimine uğrayan Sabitcan ile Tansıkbayev, Coloman, ve mankurtların kurbanları olan Nayman Ana ile Abutalip Kuttubayev, yaşlılığında keşfettiği ve hayat enerjisini borçlu olduğu aşktan dolayı çevrenin kurbanı olan Raymalı Aga; Cengiz Aytmatov'un din konusunu ele aldığı ve hakkında Hristiyan olduğu söylentilerine yol açan "Dişi Kurdun Rüyaları" (1986) adlı romanında haşhaş toplayıcılarının kurbanı olan papaz okulu öğrencisi Abdias "küçük insan" tipinin temsilcileridir.

1980'li ve 1990'lı yıllarda Sovyetlerin belirlediği konular doğrultusunda yazma süreci Kırgız edebiyatında yavaş yavaş azalmaya yüz tutmuştur. Daha yenilikçi ve derin konular anlatılmaya başlanmıştır. Dönemin ruhu farklı yönleriyle algılanmakta, tarih devrimin başlangıcından itibaren yansıtılandan daha farklı bir şekilde analiz edilmektedir. Eselerde yakın dönemlerin aksaklıkları, hataları ve değer yargıları tenkit edilmektedir (Özkan, 2014:150).

1980 ve 1985 yılları arasında Sovyetler Birliği farklı bir seyir izlemiştir. Gelişen ve büyüyen dünyanın gerisinde kalan Sovyetler Birliği'nde sistem üzerinde değişiklikler yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Yeniden yapılanmanın başladığı 1985 yılı ve sonrasında demokratikleştirme çalışmaları olumlu sonuçlanmamıştır. Tüm bu yaşanan gelişmelerin yanı sıra mevcut durumdaki krizin büyümesi ile ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik krizden kurtulmanın bir yolu aranmaya başlanır ve ancak bulunamaz. Bu yüzden Sovyetler Birliği dağılır ve Birliğinin parçalanmasından sonra yeni sosyo-ekonomik ve politik imkânlar ortaya çıkar. Ancak bu halkların büyük bir çoğunluğu oluşan durumları kabullenemez ve süreci devam ettirmek yerine kendi içine kapanır, hatta bazıları totaliter yapıyı devam ettirir (Söylemez, Aşlar, 2018: 261-262).

Cengiz Aytmatov'un tarihî bir kahramanı ele alarak kurguladığı "Cengiz Han'a Küsen Bulut"ta Cengiz Han'ın kurallarını çiğneyen iki âşık Togulan ve Erdene dönemin "küçük insanlar"ıdır. Bu insanlar her dönemde görülebilen kahramanlardan oluşmaktadır.

2.1.4. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Nesrinde "Küçük İnsan"

Bağımsızlığın ardından ülkede kısmi bir rahatlama imkâni olsa da yaşanan ekonomik sıkıntılar edebiyat dünyasını da etkilemiştir. Yazarlar Birliği birkaç kola bölünürken, bazı dergiler yayın hayatını sonlandırmış, devlet desteği sağlanamadığından bu dönem yayın sayısı azalmıştır (Cantayev 2022: 43). Bağımsızlğın kazanılmasının ardından yeni bir sürece girilmiş, yazarlar önceki yıllarda çeşitli sebeplerden yayımlatamadıkları eserleri yayımlatma imkânı bulmuşlardır. Bu dönem sanatsal ve estetik açıdan değerlendirilen bazı eserler şunlardır: E. Tursunov'un *Ata Curt* "Ata Yurt" (1990); K. Cusubaliyev'in *Muzdak dubaldar* "Soğuk Duvarlar" (1990); S. Rayev'in *Kün karmagan bala* "Güneşi Tutan Çocuk" (1990); Ş. Abdıramanov'un *Dıykandar* "Çiftçiler" (1991); B. Usubaliyev'in *Tütün* "Duman" (1991); A. Cakıpbekov'un *Teŋiri Manas* "Tanrı Manas" (1995); C. Aytmatov'un *Kassandra tamgası* "Kassandra Damgası" (1996); T. Sıdıkbekov'un *Bel-beles* "Dağın

Sırtı" (1996); A. Aldaşev'in *Cer tölödö oy tolgoo* "Yeraltındaki Düşünceler" (1997), M. Abakirov'un *Kököy kesti* (2000); B. Usubaliyev'in *Tütün* "Duman" (1991) vd. Bu dönemde Kırgız edebiyatında önemli bir yenilikte kriminal dedektif tarzında eserlerin de ortaya çıkmaya başlamasıdır. Melis Makenbayev'in *Börülördün Çıyırı* "Kurtların Patikası "(1994) adlı eseri bu türdeki ilk örneklerden biridir. Yazar Sovyet dönemindeki gizli saklı kriminal olayların öyküsüne yer vermiştir (Cantayev, 2022: 58; Ükübayeva, 2012: 33; Aşlar, 2020: 30).

Bu dönemde Cengiz Aytmatov'un evrenseli yansıttığı eseri "Kassandra Damgası" da yayımlanmıştır. 1996 tarihinde yayımlanan roman Aytmatov'un bilimkurgu türünde yazılan romanıdır ve "küçük insan" tipini yansıtan eserlerinden biridir. Eserde uzay istasyonunda hayatını geçiren bilim insanı, Uzay Rahibi lakaplı Filofey'in keşfi ve bu keşfin insanlık açısından anlaşılmaması konusu işlenmektedir.

Cengiz Aytmatov'un bağımsızlık sonrası bir diğer eseri *Kogda padayut gorı (Veçnaya nevesta)* (2006) (*Toolor kulaganda (Kızkayıp/ Kayıp Koluktu)* "Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Nişanlı" adını taşır. Yazarın son romanı olan bu eser bağımsız bir gazeteci olan Arsen Samançin ile yaşlandığı için sürüsünden ayrılmak zorunda bırakılmış olan kar parsı Caabars'ın ölümlerinin bir araya gelmesini anlatmaktadır.

Genel olarak Kırgız nesrinde "küçük insan" tipinin ele alınışının 1917 Ekim ihtilalinin tesiri ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Eski yeni düzenin karşılaştırılmasını eserlerin olay örgüsüne yansırken aynı zamanda karakterler üzerinden de verilir. Kırgız tarihinde önemli bir olay olan Ürkün olayının tesiri "Acar" ve *Uzak col* eserlerinde görülmektedir. Yoksulluk ve ötekileştirmenin baskın olduğu bu iki eser üzerinden dönemin sosyal olaylarına değinilmektedir. Buradaki "küçük insan" tipleri Acar ile Mukay çevre kurbanı olan "küçük insan" tipleridir. Öte yandan "Acar" hikâyesinde kadın bir karakterin "küçük insan" olması genel "küçük insan" tipini yansıtan diğer karakterlerden onu ayırt eder. *Uzak col* ile "Acar"da Çar dönemi olaylarına, ailede yaşanan geçim sıkıntısına eser başkişilerinin bu durumdan etkilenmelerine eser boyunca dikkat çekilir. Tügölbay Sıdıkbekov *Too arasında* adlı eserinde ve Cengiz Aytmatov'un eserlerinde "küçük insan" tipi farklı bir seyir sürdürmüş, özellikle Aytmatov'un eserlerindeki karakterler "küçük insan"ın evrimleşen bir versiyonu olarak görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE "KÜÇÜK İNSAN" TİPİ

3.1. Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Edebî Kişiliği

Kırgız edebiyatı denilince akla ilk gelen isimlerden biri olan Cengiz Aytmatov hem Kırgız hem de Sovyet edebiyatının önemli bir temsilcisi olarak görülmüş, hikâye, roman ve tiyatro türlerinde vermiş olduğu eserleriyle adından söz ettirmiş ve özellikle Türk Dünyası edebiyatlarına da etki etmiş bir yazardır. Küçüklüğünden beri edindiği tecrübeler ile derin edebî ve felsefi birikimi hem okuyucuların hem de edebiyat araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Eserleri birçok dile çevrilmiş olan Aytmatov, Kırgız edebiyatı, kültürü ve tarihini dünyaya duyurmuştur.

Cengiz Aytmatov Kırgızistan'ın Şeker köyünde 12 Aralık 1928 tarihinde dünyaya gelmiştir. Annesi Naima Aymatova, babası Törekul Aytmatov'dur. Memurluk yapan babası, Kırgızistan'da Sovyet rejimini destekleyen ilk aydınlardan olmasına karşın 1937 yılında Stalin'in aydın katliamı yaptığı dönemde "halk düşmanı" suçlamasıyla tutuklanıp kurşuna dizilmiş, ancak ölümünden yıllar sonra "halk düşmanı" suçlaması kaldırılmıştır (Kolcu, 2015: 23-25). Küçük yaşlardan beri Cengiz Aytmatov'un "halk düşmanının" oğlu olarak anılması edebî yaşamına derinden tesir etmiş ve yazarlık kariyerine önemli etkisi bulunan Stalin devriminin zulmünü gözler önüne sermiştir. Aytmatov dedesinin ve ebeveyninin kendi yaşamına olan etkisini, daha sonraki okuma sürecini şöyle dile getirmiştir:

> "Dedem bir defasında yoksulluktan kurtulmak için çaresizce bir girişimde bulundu. Geliri ile zengin olmak ümidi ile su değirmeni kurmaya karar verdi….Bir sene sonra değirmen çalışmaya başladı. …Yangın çıktı ve değirmen tamamen yerle bir oldu…. Dedem yanında 12 yaşındaki oğlu babamı, Törekul ile birlikte Maymak istasyonu yanındaki demiryolu tüneli inşaatında çalışmak için köyü terk etti.
>
> …Bu dünyada hiçbir şey sebepsiz olmaz. Eğer talihsiz değirmen yanmamış olmasaydı dedem demiryoluna gitmeyecekti ve aynı şekilde babam da şehirde okumaya başlamayacaktı. Gerçekte Rus ihtilalinin ilk yıllarında babam hâl-i hazırda okuma yazma bilen biriydi (daha sonra çalışmalarına devam etmek için iki defa Moskova'ya gitti). Bu yüzden ilk komünistlerdendi. Memuriyetlerde sorumluluklar aldı, politika ve edebiyat ile epeyce ilgilendi. Annem Nagima Hamzayevna Aytmatova da okuma yazma bilen, modern bir kadındı. Bu da benim başlangıçta çocuk edebiyatı olmak üzere, Rus kültür dili ve neticede Rus edebiyatı ile erken yaşlarda tanışmamı sağladı" (Aytmatov, 1995: 42-43).

Cengiz Aytmatov'un yazarlık kariyerini savaş yıllarının unutulmaz anıları derinden etkilemiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında henüz 13 yaşında bir çocuktur. 14 yaşında köy meclisinde sekreter olarak çalışmaktadır. Aytmatov savaşın doğurduğu zorluklardan dolayı çocukluk çağında köyün idari işleri ile ilgilenmiştir. Savaş yıllarındaki halkın çektiği sıkıntılara ve zorluklara bizzat tanık olan Aytmatov'un eserlerinde gördüğü ve tanıdığı kişilerin kaderine sistemli bir şekilde atıfta bulunduğu bilinmektedir. Asanaliyev, yazarın ilk hayat tecrübesinin, anlayışının ve daha geniş olarak dünyaya bakışının oluşumunda savaş döneminin güçlü bir etkisi olduğunu ifade eder (Asanaliyev, 1990: 537).

Abduldacan Akmataliyev, Cengiz Aytmatov'un çocukluğunda savaş yıllarında tanıklık ettiği durumlarla ilgili şu ifadeleri kullanılır:

> "Savaş, Aytmatov'un hayat çizgisinde silinmeyecek izler bırakır. Vatanı korumak için cephelere koşan er yiğitlerin kolhozdaki işlerinin hepsi, halkın sorunlarına merhem olmak, on üç yaşındaki Cengiz Aytmatov'a düşer. Bu işler, bozkıra göç, evrakları ve formları doldurmakla kalmıyor savaşın bu halk üzerine yüklediği içtimaî ve ziraî yönden baş gösteren birtakım sıkıntıları ve idari meseleleri halletme uğraşını da getiriyordu. Genç sekreter, kolhoz işlerini düzene sokup cepheye asker gönderme, ailelerin iaşesi, giyim kuşamıyla ilgili bin bir derde çareler aramıştır" (Akmataliyev, 1998: 11).

Yazarın edebî gelişiminde çocukluk döneminin, küçüklüğünde tanık olduğu bu olayların özel bir yeri olduğunu söylenebilir. Halkla iç içe büyümüş olan yazar eserlerinde millî öğeleri, rejimin halktaki yansımasını, savaşın getirdiği yokluğu ve yoksulluğu dile getirmiştir (Güneş, 2013: 29).

Babasını genç yaşta kaybeden Cengiz Aytmatov'un yetişmesinde babaannesinin rolü çok büyüktür. Büyük annesinden dinlediği masal ve destanlar yazarın hayat tecrübesinin oluşumunda büyük bir paya sahiptir. Yazarın babaannesi ile ilgili söylediği aşağıdaki demeç bunu destekler niteliktedir:

> "Babaannemle yaz aylarında yaylaya giderdik. Bütün köylü yazın yaylada olurdu. Muhteşem dağ manzaraları içinde kalır, tabiatla haşir neşir olurdum. Bu yaşam koşulları sezgilerimin gelişmesine yardımcı olarak bana ilham veriyordu. Hem o zamanlar televizyon yoktu, radyo yoktu. Benim televizyonum büyük annemdi. Çünkü bana her gün ama her gün farklı masallar anlatırdı. Sabahtan akşama kadar ondan masal dinler, anlattığı efsanelerin içinde soluksuz yaşardım. Babaannem de anlattıklarını iyi dinlememi ister bundan dolayı beni imtihana tabi tutardı. İyi dinleyip dinlemediğimi kontrol etmek için bana bu masalları tekrar ettirirdi. Ben de babaannemden dinlediğim masalları yeniden ona anlatırdım. Bu masallar benim edebî altyapımı hazırladı, bugünkü yazdıklarımı harmanlayacak kültürümün

> zeminini oluşturdu. Yazı dünyam için bir hazırlık oldu. O, öldükten sonra da anlattığı büyülü masallarıyla hâlâ bana yardım ediyor" (Yılmaz, 2015b:7).

Aytmatov'un yazılı edebiyatı Ekim Devrimi ile başlayan Kırgız Edebiyatı'nda örnek alabileceği bir şahsiyet yoktur. Örnek aldığı şahsiyet kendisinin belirttiği gibi Kazak yazar Muhtar Avezov'dur. Rus klasiklerini, Sovyet edebiyatından başarılı eserleri okuyan yazar, Muhtar Avezov'dan dersler almış, kendinden sonra gelen birçok Kırgız yazarı etkilemiştir (Omurov, 2019:187).

Yazarın ilk hikâyesi 1952'de yazdığı *Gazetçi Dzyuyo* "Gazeteci Dzyuyo"dur. Eser, Japon bir çocuk olan Dzyuyo'nun hayatını anlatmaktadır. Aytmatov yazarlık kariyerine *Aşım*, *Ak caan* "Beyaz Yağmur", *Tünkü sugat* "Gece Sulaması", *Asma köpürö* "Asma Köprü" adlı hikâyeleriyle devam eder. Eserlerindeki insanları, onların çelişkili ve karmaşık iç dünyalarını sanatsal açıdan tasvir ederek ön plana çıkarmıştır (Cantayev, 2022: 50). 1958'de yazdığı ve bir asker kaçağı ile eşinin ilişkisini anlattığı *Betme-bet* "Yüz Yüze" hikâyesi ile birlikte adından söz ettirmeyi başarır. Yazarın Kırgız Türkçesi ile yayımlanan ilk kitabı *Obon* "Melodi" (1958) hikâye türündeki bir eseridir. Bu kitabın içeriğinde "Cemile" hikâyesi de bu adla ilk kez yayımlanır. Böylece Aytmatov edebiyat dünyasına hızlı bir şekilde giriş yapar (Asanaliyev, 2004: 77). *Camiyla* "Cemile" adlı hikâyesi dünya çapında büyük bir yankı uyandırmıştır. Kazak yazar Muhtar Avezov hikâyenin sadeliğine, doğallığına ve psikolojik derinliğine dikkat çekmiş ve eser hakkında övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Fransız yazar Louis Aragon ise hikâyenin lirizmine, gerçekliğine, aşkın saf ve temiz hâline dikkat çekerek "dünyanın en güzel aşk hikâyesi" olarak ifade etmiştir (Cigitov, 2004: 31, Aragon, 2004: 235).

Ramazan Korkmaz Aytmatov'un hikâye ve romanlarında aşkı şu sözlerle ifade eder:

> " insanı başka bir insana, doğaya ve Tanrı'ya taşıyan, açan yüksek bir değer olarak işlenir. İnsan aşk ile yaş, sosyal statü, gelenek gibi birçok farklılıkları aşarak ruhundaki sonsuzluk ve özgürlük arzularını gerçekleştirir. Genellikle tutkulu yönelişlerin anlatıldığı eserlerde aşk, 'bağlanma' hâliyle kesin bir tutsaklık, sınırsız açılım alanlarıyla mutlak bir özgürlüktür" (2008: 1).

Aytmatov'un bu dönemde yazdığı eserlerinde gelenekselliğin izleri de görülmektedir. Yönetimdeki aksaklıkları, inanışları, örf ve adetleri geleneksel değerlerin ışığında okuyucuya yansıtmıştır.

> "Yazarın eserlerinde insana dair oluşumları; doğum, ölüm, gelenek ve inanışları görmek mümkündür. Eserlerinde devletin işleyişiyle ilgili önemli göndermeler olduğu

görülmektedir. Aytmatov neredeyse bütün romanlarında Sovyet döneminin aksayan yönlerini, yöneticilerin tutumunu, halkın çektiği sıkıntıları, toplumun bir parçası olan geleneksel değerlerin yitimini işlemektedir" (Oymak, 2010: 161).

1970 yılında *Ak keme* adıyla Kırgız Türkçesine çevrilen *Belıy parohod* "Beyaz Gemi" adlı romanı yayımlanır. Bu roman tartışmalara konu olsa da Aytmatov'un yazarlık kariyerinde farklı bir seyri göstermektedir. Yazarın daha sonra *Atadan kalgan tuyak* adıyla Kırgız Türkçesine çevrilen *Soldatyonok* "Asker Çocuğu" (1968), 1973'de Kazak yazar Kaltay Muhammedcanov'la beraber kaleme aldığı *Fudziyamada kadır tün* adıyla Kırgız Türkçesine çevrilen *Vosxojdeniye na Fudziyamu* "Fuji Yama'ya Çıkış" adlı tiyatro eseri, *Sultanmurat* (1975), *Deŋiz boyloy cortkon ala döböt* adıyla Kırgız Türkçesine çevrilen *Pegiy pes beguşçiy po krayam morya* "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" (1977) hikâyeleri yayımlanmıştır. Bu hikâyeler yazarın ilk dönem eseri olarak görülebilir. Yazarlık kariyerinde büyük değişimin yaşandığı eseri *Kılım karıtar bir kün* adıyla Kırgız Türkçesine çevrilen *İ dol'şe veka dlitsiya den'* "Gün Olur Asra Bedel"dir. 1980'de yayımlanan bu romanı büyük ses getirmiştir. "Beyaz Gemi" ile başlayan folklordan yararlanma bu eserde doruğa ulaşmıştır. Yazarın yazarlık kariyerinin son çerçevesi *Kıyama*t adıyla Kırgız Türkçesine çevirlen *Plaha* "Dişi Kurdun Rüyaları" (1986) romanın da evrensele ulaşma çabası görülmektedir (Kolcu, 2015: 35-36).

Cengiz Aytmatov eserlerini Kırgız Türkçesi ve Rus dilinde kaleme almış, Kırgız sözlü kültürünün zenginliğini başarılı bir şekilde eserlerinde kullanan yazar özellikle Rusça yazdığı eserleriyle bu zenginliği tüm insanlığa ulaştırma olanağı bulmuştur (Özkan, 2014: 150). Aytmatov'un evrensele ulaşmasını sağlayan önemli faktörlerden biri de eserlerini Rusça yazmasıdır. İlk eserlerini Kırgız Türkçesi ile yazan yazar, 1966 yılından sonra eserlerini Rusça yazmıştır. Kırgız Türkçesi ile yazdığı ilk eserlerini kendisi bizzat Rusçaya çevirmiş, daha sonra tercüme işlerini başkalarına devretmiştir. Yerelden evrensele ulaşmasında Rus dilinin etkisi büyüktür. Rusça üzerinden Sovyetler Birliği içindeki diğer ülkelerde eserleri çevrilmiş, şöhreti diğer ülkelere de yayılmıştır.

3.2. Cengiz Aytmatov'un "Küçük İnsan" Tipinin Bulunduğu Eserleri

"Küçük insan" tipi Cengiz Aytmatov'un birçok eserinde de yer almıştır. Cengiz Aytmatov'un "küçük insanlar"ı Klasik Rus Edebiyatında işlenen "küçük insan" tiplerinden farklılık göstermektedir. Aytmatov'daki bu farklılık dönemin ruhunun yansıması olmakla birlikte gözlem ve yaşantılarının, tecrübelerinin izlerini de barındırmaktadır.

Cengiz Aytmatov'un "küçük insan" tipini yansıtan karakterlerin bulunduğu eserleri "Yüz Yüze", "Elveda Gülsarı", "Beyaz Gemi", "Fuji Yama'ya Çıkış", "Gün Olur Asra Bedel", "Dişi Kurdun Rüyaları", "Cengiz Han'a Küsen Bulut", "Kassandra Damgası" dır. Bu eserlerin içeriği kısaca şöyledir:

1) *Yüz Yüze*

Eserde asker kaçağı olan hikâyenin başkişisi İsmail ve eşi Seyde'nin yaşadıkları anlatılmaktadır. Olay İkinci Dünya Savaşı döneminde geçmektedir. Genç bir kadın olan Seyde'nin eşi İsmail evlendikten bir yıl sonra askere gider. Hikâye, savaş döneminde köyde yaşamlarını sürdürmeye çalışan, erkek gücü gerektiren işlerin sorumlulukları alan zorlu koşullarla hayata tutunan güçlü kadınların öyküsüdür. Savaşa giden İsmail bir gün askerden kaçarak evine gelir. Asker kaçağı olarak yaşamını sürdürmeye çalışırken farklı davranışlar göstermeye başlar. Bunlardan biri, komşusu Totoy'un gebe ineğini çalmaktır. Eserde merkez kişi konumunda olan Totoy'un eşi askere gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Totoy çocukları ile yaşamını sürdürmektedir. Geçimlerini zar zor sağlayan bu ailenin ineklerinin çalınması hayatlarını daha da zorlaştırmıştır. İsmail umursamaz bir tavır içinde oraya oraya savrulurken eserin sonunda eşi ile yüz yüze gelir ve teslim olmak zorunda kalır. Eserde "küçük insan" tipini yansıtan karakter Totoy'dur.

2) *Elveda Gülsarı*

Hikâyede "küçük insan" tipi Çoro ve Tanabay'dır. Eserde nitelikli ve ünlü bir yorga atı olan Gülsarı ve sahibi Tanabay'ın yaşadıkları anlatılmaktadır. Tanabay çalışkan bir adamdır. II. Dünya Savaşı bittikten sonra sevdiği ve yakın arkadaşı olan Çoro'nun isteği üzerine mesleği demirciliği bırakarak at çobanlığı (yılkıcılık) işine başlar. Gülsarı o zamanlar güçlü bir yarış atıdır ve kazandığı her yarıştan galibiyetle çıkar. Tanabay Ekim Devrimi'nin güçlü savunucularından ve bu uğurda her görevi sorgulamadan yerine getiren biridir. Tanabay da bu doğrultuda yakın arkadaşı Çoro ile birlikte kolhoz faaliyetlerinde bulunmaktadır. Güçlü bir cins at olan Gülsarı dönemin kolhoz başkanları tarafından sürekli istenmektedir. Kolhoz idaresi tarafından Tanabay'ın elinden alınan Gülsarı ara ara kaçarak eski sahibinin yanına gelmektedir. Zamanla kaçmaması için ayağına ağır zincir vurulur. Bu sırada Tanabay yaşanan aksiliklere ve olumsuz meselelere karşın var gücüyle çalışmaktadır. Kolhoz faaliyetlerinde durmaksızın çalışan, hayatını içinde bulunduğu sisteme adayan bu iki eser kişisinden Çoro bu uğurda hastalanarak yaşamını yitirmiştir. Tanabay ise mallarını

devlete vermeyen ailesini ihbar etmiş, savunduğu sistemin gerçekleriyle yüzleşerek partiden kovulmuştur. Gülsarı da gücünü kaybedip yaşlanınca eski sahibine geri verilir.

3) *Beyaz Gemi*

Olay Isık Göl civarında bulunan San Taş vadisinde geçmektedir. Annesiz ve babasız bir çocuk olarak büyüyen romanın başkişisi sekiz yaşında bir çocuktur. Eser küçük bir çocuğun gözünden sisteme bir eleştiriyi yansıtmaktadır. Çocuğun bir adı yoktur. Çocuk dedesi ve ninesi ile birlikte aynı evde yaşamaktadır. Romanın diğer bir karakteri ise çocuğun dedesi Mümin'dir. İhtiyar Mümin, Kıvrak Mümin adıyla anılmaktadır. Adı gibi mümin bir karakteri vardır. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Biricik torunu olan çocuğu çok sevmekte onun için her şeyi yapmaktadır. Ailede çocuk, dedesi dışında kimse tarafından pek sevilmemektedir. Özellikle Mümin'in damadı Orozkul ona yokmuş gibi davranmakta ve bazen azarlamaktadır. Hiç arkadaşı olmayan çocuk kayalarla, taşlarla arkadaşlık ederek kendi hayal dünyasında yaşamakta, dedesinin ona aldığı okul çantası ve dürbünüyle arkadaşlık kurmaktadır. Dürbünü ile dağları, ovaları, ormanı gözetlemeyi sevmektedir. Onun için en önemli şey babasının gittiğine inandığı beyaz gemiyi bulmaktır. Çocuk bu gemiye bir gün balık olarak gideceğini hayal etmektedir.

Gelenekselliği temsil eden dede, roman boyunca damadı Orozkul'un eziyetlerine ve baskısına maruz kalır. Orozkul geleneklerine düşman, kültürüne yozlaşmış bir karakterdir. İhtiyar Mümin damadı Orozkul ile birlikte çalışmakta o ne iş verirse onu yapmaktadır. Mümin'in kızıyla evli olan Orozkul, alkolik ve şiddete meyilli bir insandır. Orozkul tomruk işleri ile ilgilenir, korucuların amiridir ve maaşlar onun tarafından ödenir. Orozkul Mümin'in kızı olan Bekey'i dövmekte ve ona hakaret etmektedir. Orozkul'un bu tavırlarından Mümin de payına düşeni alır.

Günlerden bir gün Orozkul ve çalışanların ormanda tomruk işleri ile uğraştıkları sırada yıllardır görünmeyen Marallar görünür. Olayın düğüm noktası burada çözülmeye başlar. Avlanan maralların parçalanışına şahit olan çocuk büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Dedesinin inandığı değerlere ihanetine tanık olan çocuk kimse tarafından fark edilmeden beyaz gemiye ulaşacağını düşündüğü suyun içinde kaybolur. Eser, Mümin'in anlattığı masallarla büyüyen torunu "çocuğun" intiharı ile sonuçlanır. Eserdeki "küçük insan" tipleri Çocuk ve Mümin'dir.

4) *Fuji Yama'ya Çıkış*

Cengiz Aytmatov'un Kazak tiyatro yazarı Kaltay Muhammedcanov ile birlikte kaleme aldığı bir tiyatro eseridir. Eser, bir grup arkadaşın kendilerini sorguladıkları bir anı ve birbirleriyle olan yüzleşmelerini anlatmaktadır. Bu grup Fuji Yama'ya kamp yapmak ve eğlenmek için giderler. Burada dostluk, sevgi, adalet, hak, eski anılar gibi konular üzerine sohbet etmeye başlarlar. Bu sohbetlerin ana konusu nasıl bir insan olunması gerektiğidir.

Eserde liseden beri arkadaş olan beş kişi, yetişkin dönemlerinde kamp yapmak için Japonya'da bulunan Fuji Yama dağına çıkarlar. Budistler tarafından kutsal olarak kabul edilen bu yerde kişinin günahlarından arındığına inanılmakta, insanlar buraya gelip suçlarını itiraf ederek rahatlamaktadırlar. Eski arkadaşların eşlerinin de katıldığı bu gruptaki kişiler; devlet çiftliği tarım uzmanı Dosbergen, onun coğrafya öğretmeni olan eşi Almagül, tarih öğretmeni Mambet ve onun doktor olan eşi Anvar, bilim doktoru Osipbay-Yosif Tatayeviç, gazeteci-yazar İsabek, İsabek'in aktrist olan eşi Gülcan, eski bölge okulu öğretmeni Ayşe Apa'dır. Hepsinin eğitimli olduğu bu arkadaş grubunda aralarında olmayan eğitim hayatını sürdürememiş olan ve çeşitli sebeplerle savaştan döndükten sonra talihsizlikler yaşayan, oradan oraya sürüklenen ve sonuçta bunalıma girerek kendini toplumdan soyutlayan Sabır'dır. Sabır savaş dönemi coşkulu şiirler yazarak insanları coşturan, şairene, sanatçı bir kişiliktir. Coşkulu, duygusal bir karakterdir. Arkadaş grubunun arasındaki diyaloglar ve geriye dönüşlerle kendisinden bahsedilen Sabır eserde "küçük insan" tipini yansıtan karakterdir.

5) *Gün Olur Asra Bedel*

Romanda bir aktarma istasyonunda çalışan Yedigey'in en yakın arkadaşı Kazangap'ın vefatı üzerine onu Ana Beyit mezarlığına götürmesi, geriye dönüş tekniği ile geçmişte tanık olduğu olaylar, bununla bağlantılı olarak Orman Göğsü gezegeni ile insanlığa ulaşan yardım ve insanların manevi değerlere olan saldırısı ile "mankurt" olayı anlatılmaktadır. İç içe geçmiş olaylar zincirinin anlatıldığı eserin başkişisi Yedigey'dir ve olaylar onun yaşadıkları çevresinde gelişir. Yedigey'in arkadaşı Kazangap geleneklerine bağlı bir karakterdir. Bir yönlendirici karakter olarak Kazangap'ın oğlu Sabitcan, babasının tersi bir karakteri yansıtmaktadır. Eserde yine Abutalip ve eşi yönlendirici karakterler olarak karşımıza çıkar. Ayrıca eserde iki efsane yer almaktadır Bu efsanelerin birinde Nayman Ana ve oğlu Coloman, diğer bir efsanede de Raymalı Aga ve Begimay yer almaktadır. Nayman Ana, Juan juanlar tarafından kaçırılıp kimliği unutturulan oğlu Coloman tarafından öldürürülür. Raymalı Aga ise belli bir yaştan

sonra aşkı bulduğu ve şölenden şölene koşarak yaşına uygun davranışlar göstermediği gerekçesi ile başta kardeşi olmak üzere akrabaları tarafından yargılanır ve ağaca bağlanır. Eserdeki "küçük insan" tipleri yabancılaşmanın bir boyutunu sergileyen Sabitcan, Tansıkbayev, Coloman ve mankurtlaşmış olan oğlanın kurbanı Nayman Ana; sistemin ötekileştirmesine maruz kalan Abutalip Kuttubayev, aşkın verdiği acının vermiş olduğu çaresizlikle küçülen Raymalı Aga'dır.

6) *Dişi Kurdun Rüyaları*

Eserde "küçük insan" tipini gösteren karakter Abdias[29]'tır. Romanda Mujunkum bozkırında yaşayan Akbar ve Taşçaynar adlı iki kurdun yaşamı ve yavrularını kaybetmesi, doğanın insanlar tarafından tahribatı, avcılık, uyuşturucu çeteleri konu edilmektedir.

Olaylar insanların avlanmak amacıyla geldikleri bu yerde, kurt yavrularının avlanmayı öğrendikleri bir zamanda başlamaktadır. İnsanların ateş etmeleri sonucunda kurt yavruları sayga[30] sürülerinin altında kalarak ölürler. Bu avcılardan birisi de uyuşturucu kullanan ve aynı zamanda ticaretini yapan Abdias'tır. Kurtlar insanların doğayı katletmesinden sonra buradan Aldaş Gölü'ne gidip orada yuva kurarlar. Akbar ve Taşçaynar adlı bu iki kurdun burada yavruları olur ve yeni yaşama adım atarlar. Bu bölgede insanların madenleri keşfetmesinden sonra kurtlar burada barınamaz ve gölü geçerlerken yavrular ölür. Üçüncü kez bir hayat kurdukları zaman dört yavruları olur. Bir gün avlanmaya gittiklerinde eserin diğer kişilerinden Bazarbay kurt yavrularını satmak amacıyla kaçırır. Akbar ve Taşçaynar yavrularının olmadığını fark edince yavrularını aramaya giderler. Bu sırada Bazarbay kurtları Boston isimli şahsın evinde saklar. Kurtlar yavrularının kaçırılmasının ardından bu eve gelir ve kapıda durarak Boston ve ailesine rahat vermez, onları uyutmaz. Boston bu yüzden Bazarbay'a yavru kurtları geri götürmesini söyler. Kurtlar insanlara saldırmaya başlar. Boston da kurtlardan kurtulmak için bir plan yapar ve Taşçaynar'ı vurur. Taşçaynar öldükten sonra Akbar ortalıkta fazla görünmemeye başlar. Bir gün Boston'un oğlu Kence'yi evlerinin bahçesinde oynarken yakalar. Boston Akbar'a çocuğunu vermesi için yalvarır. Tüfeğini alıp kurdun arkasından ateş ederken hem kurdu hem de oğlunu vurur. Oğlunun öldüğünü gören Boston, tüm yaşananların sebebi olan Bazarbay'ı da vurur, teslim olacağını söyleyerek oradan ayrılır.

[29]Romanın Kırgız Türkçesi ile yazımış hâlinde kahramanın adı Avdiy'dir.
[30] Keçi büyüklüğünde bir antilop türü.

Abdias altı kişilik gruptan oluşan çetenin en gencidir. Eserin başkişisi olan Abdias, saygaları avlamak için Mujunkum bozkırına çeteyle birlikte gelmiştir. Kârlı gibi görünen bu işten kişi başı elli kopik kazanacaklardır. Bu altı kişi birbirlerine benzer özellikler göstermektedir. Aralarında evli olan şoför Kepa'dır. Diğerleri aile hayatı görmemiş, evsiz, barksız kişilerdir. Üç kişi eşleri tarafından terk edilmiştir. Bu altı kişi hayatta hiçbir başarı sağlayamamış, belli bir işleri olmayan, serseri insanlardır. Abdias, Pskov civarında bir diyakozun[31] oğludur. Annesinin ölümünden sonra bir din adamının oğlu olarak kiliseye dinî eğitim almak üzere girmiştir. İki yıl sonra da dine uygun hareket etmediği gerekçesi ile okuldan atılmıştır.

Bu altı kişilik ekipte Abdias dışında herkes içkici, kendi deyimleriyle "profesyonel ayyaş"lar olduklarını söylemek mümkündür. Ober[32], yani patron kendisine bu şekilde seslenmelerini istemiştir. Asıl adı Kandalov ya da Handalov'dur. Ordudan atılmadan önce bölük kumandanlığı yapmış bir teğmendir. Şimdi ise ölü hayvan toplayıcılığının yapıldığı çetenin başıdır. Ekibin diğer üyesi de Mişaş'dır. Ekibin en zararsızı ve sakin başlısı Yerli diye hitap edilen Uzukbay'dır. Diğer üye ise bölge tiyatrolarında oyunculuk yapmış olan Hamlet lakaplı Galkin'dir. Yaptıkları iş, avda öldürülen hayvan ölülerini toplamaktır. Ober tren istasyonunda avare avare dolaşan Abdias ile karşılaşmış, onu bu grubun içine katmıştır.

Abdias o dönem, din konusundaki farklı düşüncelerinden dolayı yozlaşmış olduğu gerekçesi ile okuldan atılır ve bölgesel komsomol gazetesinde serbest olarak çalışmaya başlar. Gazetedekiler, eski papaz okulu öğrencisi olarak halkın ilgisini çekecek ve heyecanlandıracak yazılar yazabileceği düşüncesi ile ondan yararlanmayı düşünürler. Kiliseden aforoz edilmiş olan Abdias dine karşı propagandalarını bu gazete aracılığı ile gerçekleştirebileceğini düşünerek bu işi bir fırsat olarak görmüştür. Onun yazıları ilk başta her yaştan güruhun dikkatini çekmeye başlamıştır. Gazete yöneticisi ve Abdias başlangıçta çalışan ve yönetici olarak birbirlerinin çıkarlarına saygı gösterirler. Abdias gazetede yavaş yavaş adını duyurduktan sonra uygun bir şekilde ideolojik tarafsızlık içinde eski din biliminin dogmatik önermelerine karşı, çağımızda Tanrı ve insan hakkındaki yeni fikirlerini, hayatın anlamını ve güncel düşüncelerini yazmayı düşünür. O zamanın düşüncesine aykırı, geçiş aşamasında ve tamamen tartışmalı olan bu düşünceleri kaleme alması gazete yönetimi tarafından onaylanmaz. Mujunkum'a çeteyle birlikte gelen Abdias, çeteyi yanlış yolda oldukları konusunda uyarır ve onları

[31] Papaz yardımcısı.
[32] Kıdemli, şef.

doğru yolu göstermeye çalışır. Çetedekiler Abdias'ı dövdükten sonra ağaca bağlarlar. Kurtlarla Abdias'ın yaşamı aynı yerde son bulur.

7) *Cengiz Han'a Küsen Bulut*

İç içe geçmiş iki hikâyenin yer aldığı eserde, düşüncelerinden dolayı mahkûm edilen öğretmen Abutalip Kuttubayev'in ölüme giden süreci anlatılmaktadır. Bu eser, yazarın "Gün Olur Asra Bedel" romanındaki kahramanlardan Abutalip Kuttubayev'in yaşadıklarının devamı niteliğindedir. Bir savaş eseri olan Abutalip, düşünceleri yüzünden sorgulanır ve mahkûm olur. Rejimin sorgu yargıcı olan Tansıkbayev tarafından yargılanan Abutalip kendisine yönelik suçlamalar karşısında söyleyeceği her bir söz aleyhinde kullanır. Zira yargıç terfi almak için onun her söylediğinden suç unsuru yaratmaya çalışır. Eserin sonunda ailesine kavuşme ve kurtulma umudunu kaybeden Abutalip sorgu altında olduğu bir gün trenden kendisini atarak intihar eder.

Esere adını veren asıl hikâye ise Abutalip'in notları arasında yer alan ve sorgu sırasında ortaya çıkarılan Sarı Özek bozkırından geçip Avrupa'yı fethetmeye giden Cengiz Han'ın ordusundaki Erdene ve Togulan isimli iki aşığın trajik hikâyesidir. Bu hikâyede Cengiz Han'ın çıkacağı bir seferde bir bulutun ona eşlik edeceği söylenir. Cengiz Han'ın gücüne güç kattığı bir dönemde gerçekleştireceği Batı seferi için koyduğu kurallardan biri doğurmanın yasak olmasıdır. Cengiz Han'ın komutanlarından biri olan Erdene, nakışçı Togulan'a âşık olur. Togulan hamile kalır ve gizlice bu çocuğu doğurur. Bunu öğrenen Cengiz Han iki sevgiliye gereken cezayı verirken uğurlu bulutu gider ve seferi gerçekleştiremez.

Eserdeki "küçük insan" tipleri modern mankurt Tansıkbayev, ötekileştirilen Abutalip Kuttubayev, aşktan ve sevgiden duydukları acıdan çaresiz kalan Togulan ve Erdene'dir.

8) *Kassandra Damgası*

Kendisine Uzay Rahibi Filofey adını takan Andrey Kriltsov araştırmalar için Amerikalı ve Japon arkadaşları ile birlikte uzay istasyonuna gider. Buradaki araştırmalar tamamlandıktan sonra arkadaşları dünyaya geri döner ancak o tek başına insanlığın geleceği üzerine çalışmalar yapmaya devam ederek buradan ayrılmaz. Uzay istasyonu rahibi Filofey, kötülüğün kodlarını çözerek nesillere uyarı mesajı gönderir. Filofey, Kassandra Embriyosu dediği anne karnında kötülüğe dur demek isteyen çocukların Kassandra Damgası adını verdiği biyolojik bir işaretle insanlığa doğmak

istemedikleri mesajını ilettiklerini ileri sürmüştür. Eserin başkişilerinden biri olan Fütürolog Robert Bork, Avrupa'ya yaptığı gezilerin birinden döndüğü sırada Uzay Rahibinin yaptığı bir keşif ile ilgili haberi öğrenir. Tribün gazetesinin acil bir baskı ile yayımladığı Uzak Rahibi Filofey'in tüm insanlığa duyurulması için Papa'ya hitaben yazdığı mektubunda insanların kendi iradeleri ile doğup doğmayacaklarına karar verecekleri bir buluştan söz edilmektedir. Bu haber halk arasında büyük bir kargaşaya yol açar. Eserde Filofey'in nesilleri mesajlarıyla uyarması ve Fütürolog Robert Bork'un bu uyarı mesajı ile birlikte hareketi ve çabaları anlatılır. Kötülüğün kaynağını kabul etmeyen insanlar Robert Bork'un ölümüne Filofey'in ise umutsuzluk içinde intihara sürüklenmesine sebep olurlar. Eserde "küçük insan" tipi Robert Bork ve Uzay Rahibi Filofey'dir.

Tablo 1: Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki "küçük insan" tipini yansıtan karakterlerin taşıdığı özellikler:

	Eser Adı	Yüz Yüze	Elveda Gülsarı		Beyaz Gemi		Fuji Yama'ya Çıkış	Gün Olur Asra Bedel					
	Karakterler	Totoy	Tanabay	Çoro	Adsız Çocuk	İhtiyar Mümin	Sabır	Sabitcan	Tansıkbayev	Colo man	Nayman Ana	Raymalı Aga	Abutalip Kuttubayev
Özellikler	Çaresizlik	+	+	-	+	+	-	-	-	-	+	+	+
	Yoksulluk	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Otokratik Güce Başkaldırı	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-
	Hassasiyet/Kırılganlık	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
	Uysallık	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Silikleşme	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Yabancılaşma	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
	Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+
	Uyumsuzluk	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
	Aile İçinde Çözülme	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Düşük Sosyal Konum	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Çevre Kurbanı Olma	-	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-
	Hayalperestlik	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ahlâkî Üstünlük	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
	Tanınma İhtiyacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Korku	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Yalnızlık/Kimsesizlik	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

	Eser Adı	Dişi Kurdun Rüyaları	Cengiz Han'a Küsen Bulut				Kassandra Damgası	
	Karakterler	Abdias	Abutalip Kuttubayev	Togulan	Erdene	Tansıkbayev	Uzay Rahibi Flofey	Robert Bork
Özellikler	Çaresizlik	+	+	+	+	-	+	-
	Yoksulluk	+	-	-	-	-	-	-
	Otokratik Güce Başkaldırı	+	-	-	-	-	-	+
	Hassasiyet/Kırılganlık	-	-	-	-	-	-	-
	Uysallık	-	-	-	-	-	-	-
	Silikleşme	-	-	-	-	-	-	-
	Yabancılaşma	-	-	-	-	+	-	-
	Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik	+	+	+	-	-	+	+
	Uyumsuzluk	-	-	-	-	-	-	-
	Aile İçinde Çözülme	-	-	-	-	-	-	-
	Düşük Sosyal Konum	-	-	+	-	-	-	-
	Çevre Kurbanı Olma	+	-	-	-	-	-	+
	Hayalperestlik	-	-	-	-	-	-	-
	Ahlâkî Üstünlük	+	-	-	-	-	-	+
	Tanınma İhtiyacı	-	-	-	-	+	+	-
	Korku	-	-	-	+	-	-	+
	Yalnızlık/Kimsesizlik	+	-	-	-	-	+	-

3.3. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde "Küçük İnsanlar"

3.3.1. *Betme-bet*[33] "Yüz Yüze" (1957)

3.3.1.1. Totoy

Hikâyenin başkişisi Seyde'nin komşusu olan Totoy, norm bir karakter yani merkez kişi konumundadır. Eşi asker olan Totoy'un bir gece gebe olan ineği hikâyenin diğer başkişisi Seyde'nin eşi İsmail tarafından çalınır. Eşi Baydalı'nın askere gitmesinin ardından ailenin sorumluluğunu üstlenen Totoy çalışkan bir annedir. Bu eser kişisi "küçük insan" tipinin çaresizlik, yoksulluk ve otokratik güce başkaldırı özelliklerini taşır.

Çaresizlik

Savaş dönemin sıkıntılarıyla birlikte çocukları ile bir başına kaldığı zorlu hayat koşullarının kurbanı olan Totoy geçim sıkıntısı içinde çaresizlik yaşar. Eşinin askere gidişinin ardından Totoy'un geçinmek için elinde bir tek inek kalmıştır. Totoy başkişi İsmail tarafından ineğin çalınmasından ardından tamamen çaresiz duruma düşer. Komşusu olan İsmail'in yaptığı bu hırsızlık olayı yüzünden zaten bir başınalıkla mücadele eden Totoy, çocuklarının karnını nasıl doyuracağının, hayatla nasıl mücadele edeceğinin kaygısını taşımaktadır.

[33]Cengiz Aytmatov'un bizzat yaşamış olduğu bir olaya dayanan hikâyeden "Çocukluğum" adlı otobiyografik eserde şu şekilde bahsedilmiştir: "İsmail, bölgemizdeki ilk asker kaçağı idi. Hâlâ neden cepheye gitmediğini bilmiyorum, sadece tüm erkeklerin düşmanla savaştığı zamanlarda dağlarda saklanan İsmail'i herkesin nasıl kınadığını hatırlıyorum" (2022: 134).
Salican Cigitov'un ölümünden bir ay önce yapılan bir röportajda kendisi "Yüz yüze"deki asker kaçağı durumu ile ilgili şu sözleri söyler: "Yüz yüze savaşa mecburi olarak giden gariban bir çiftçi çocuğunun kanlı savaş meydanından korkarak kaçmasını betimliyordu. Bu asker vatan haini olarak cezalandırılması gerekirken bu hikâyede rejim tarafından cezalandırılmayan, gayet olması gerektiği gibi bir köy delikanlısı olarak rejim taraftarı bir tipi betimliyordu. Topluma bu lanse ediliyordu. O dönemin savaş literatüründe askerler adeta gönüllü olarak askerlik şubelerinde 'beni alın' kuyrukları oluşturan bir mizansenle anlatılırdı. Oysaki gerçek olan bu değildi. Ben savaş yıllarının çocuğuyum. Bütün hatıralarım hafızamda hâlâ canlı. Bırakın insanların gönüllü savaşa gitmesini barış döneminde bile askerden kaçardılar. Savaş dönemi ile ilgili çok kısa iki hatıramı nakledeyim: Komşumuz Ermat amcanın oğlu bir gün zayıf, kupkuru bir hâlde savaştan döndü. Halk arasında bir dedikodu çıktı. Nazilbek askerden kaçmış. Aslını öğrendik doğruymuş. Bir çatışma sırasında fırsatını bulup, üzerine geçirdiği bir sivil kıyafet ile üç aylık çok çileli bir yolu takip ederek aç, susuz, yayan üç ayda köyüne gelmiş. Siz üç ay süren bu yolculuğu tahayyül ediniz hem de kaçaksınız, âsi olmuşsunuz. Böyle bir insan nelere katlanmak zorunda... Dilencilik yapmış, tehlike anında dilsiz rolü oynamış, yük vagonlarının arkasından asılarak, sürünerek o çileli, korkulu meşakkatlerden sonra köyüne bir kaçak olarak ancak dönebilmiş. O dönemde bize başka bir hikâye daha anlatırlardı: Köyümüze yakın bir dağ eteğinde devlete ait *Erkin Too* adında bir devlet kooperatifi vardı. Bu kooperatif üretimde ondan beklenmeyecek kadar başarılar gösteriyordu. Düşünün savaş dönemi eli silah tutan herkesi askere alıyorlar, kolhozlarda üretim durma noktasına gelmiş, kıtlık baş göstermiş ama Erkin Too büyük üretimler gerçekleştiriyordu. Ünü her tarafa yayılmıştı. Bunu nasıl yapıyordu hayret ederdik. Sonradan öğrendik ki bu kooperatif 24 saat çalışarak hem ekip biçer hem de hayvan besleyerek hiç ara vermeden üretim yaparmış. Çünkü köylerden askere gitmemek için kaçan gençler buraya sığınır, dağ eteğinde, orman içinde gözlerden uzak karın tokluğuna çalışırlarmış (Yılmaz, 2015a: 252-253).

Eşinin askere gitmesiyle birlikte eşinden uzaklaşan Totoy onun ölümünden henüz haberdar değildir. Totoy eşinin askere gidişi ile bir başına kalması, savaş döneminin kıtlığı ve yokuğu, eşinden haber alamaması gibi nedenler ve bunlardan kaynaklı olarak yaşadığı talihsizliklerin nedenini tek başına yaşaması olarak düşünür. Totoy kendi zayıflığının etkisi ile mücadele edecek gücü kendinde bulamaz. Bununla birlikte ineğin çalınması Totoy için daha büyük bir yıkımı oluşturur. Totoy örneğindeki gibi savaş döneminde bozulan ruhsal durum, bireyi içinden çıkılmaz bir duruma sokar. Bireysel bunalım içinde olan karakter, çevre faktörü ile birlikte zorlu koşulların kurbanı olur. O dönem savaşın yıkıcı etkisinin insanları yıprattığı düşünüldüğünde, sefalet ve yoksullukla mücadele eden halkın ahlâk kurallarına aykırı şekilde davranması savaşın maddi ve manevî açıdan yıkıcı etkisini göstermektedir. Çaresizliği tek başına kalması, çocuklarının bakım sorumluluğu tek başına üstlenmesi, yoksullukla ilgilidir. Seyde ile olan pasajda bu durumdan duyduğu çaresizliği şöyle açıklar:

> "Mektup gelmiyor diye üzülüp duruyorsun ya… Kaderimiz böyleymiş, ne yapalım! Ben üç çocukla ortada kalmışım, sen evleneli yarım yıl bile olmadan, ağzından alınmış gibi özlemle oturup kaldın. Doğurduğun çocuğu babası görmemişse… Eh, ne desek boş… Her şey bir yana… mektup yok! Bunu düşündükçe kollarım düşüyor… İşte, kış da geldi çattı, çocuklar çıplak, iki çuval mısır kaldı, o da neye yeter ki!" (BB:123)

Çocuklar ineğin dört gözle doğurmasını beklerken ellerindeki tek inek çalınmıştır. Çocuklar annelerinin eteğine yapışıp hüngür hüngür ağlarlarken Totoy çocuklarının feryatlarını fark edecek durumda değildir.

> "Baydalı evde olsaydı hırsız evimize girmeye cesaret edebilir miydi? Evde erkek olmamasından dolayı yaşandı bu!" (BB: 183)

Yoksulluk

Savaş döneminin topluma yaşattığı bir diğer örnek, yoksulluktur. Temel ihtiyaçlarını karşılamayacak durumda Totoy bu yoksulluğu bizzat yaşayan kişidir. Totoy'un eşi eskiden su işlerinde çalışmıştır. Totoy eşinin askere gidişiyle üç çocuğuyla yalnız başına hayat mücadelesi vermektedir. Savaşın ve açlığın olduğu bir dönemde çocuklarına bakmaya çalışan Totoy zorluk çekmektedir. Bu iki olumsuz koşulun yanında hava şartları da geçinmeyi zorlaştırmıştır. Savaşa giden eşi önceleri aksatmadan cepheden mektup gönderirken sonbaharda bu durum değişmiştir. Kaderinin böyle olduğunu düşünen Totoy, kışın gelmesi ile birlikte çocuklarına nasıl bakacağının endişesini duymakta, kalan iki çuval mısırın nasıl yeterli olacağını düşünmektedir. Duygularını komşusu Seyde ile paylaşan Totoy, Seyde'yi de kendine benzetmektedir.

Ancak başkişi Seyde'nin eşi İsmail'in askerden kaçtığını bilmemektedir. Totoy çaresizliğine rağmen isyan etmez. Bulunduğu durumu kabullenir.

> "İnsanlığı dağ gibi olan, bu küçücük zayıf kadının nezaketi, gayreti ve zaafı insanın içini ısıtıyor, bir taraftan da bilmeden kendisi "Sen de benim gibisin" diyerek bir şeyle suçlanıyor gibidir." (BB:123)

Eşinin ölüm haberi geldiğinde Totoy'un çocukları henüz küçüktür. Totoy çocukları için dişiyle tırnağıyla çalışmakta onların karınlarını doyurmaktadır. Kırgızlarda ölüm haberinin duyurulacağı zamana Aksakallar karar verir. Aksakallar da Totoy'un eşi Baydalı'nın ölüm haberini çeşitli sebeplerden dolayı duyurmazlar. Haberi sonbahara, ürünlerin kalktığı zamana ertelerler. Totoy'un askerdeki eşi ölümü istercesine kendini bilerek mayınlara bırakmıştır. Henüz eşinin ölümünden haberi olmayan Totoy, eşinin dönmeyeceğini düşünmektedir. Elinden başka bir şey gelmeyen Totoy, bu durumu kimseye belli etmez, üç çocuğuyla kaldığı hayat yolunda yaşamaya çalışır. Kolhoz yardımlarıyla yaşamını sürdürmekte olan Totoy'un tek umudu inektedir.

> "'Ne yapsın zavallı kadın, elinde üç yetim, kimsesiz, yalnız başına, geçimleri de yok, bazen kolhozdan verilen azıcık şeylerle idare edip duruyor. Geçen gün ambardan yarım çuval yulaf getirmiş, o da geçim işte. Dayanmasa olur mu? "Tükendim, bittim" deyip yatıp kalsa, çocukları ne olacak? Şimdi güvendiği tek şey o ineği. Geberesice, sanki kin beslemiş, bu yıl da geç doğum yapacak gibi görünüyor! Evlatlarım kurudu kaldı'" diye geçen gün söylenip duruyordu. Kendisi de epeydir hasta! Ne yapsın zavallılar? Zavallı Baydalı'nın kendisini bile bile tellere atmasına ne dersin? Homurdanan iyi huylu birine yardım etmenin bir yolu yok mu? İyi bir insandı! Totoy çok daha sinirli biri olsa da yine de iyi bir insan… Bu kadar acıya kim öfkelenmez ki?.. Eee, kaderine yazılan oluyor… Herkesin derdi kendi başına…"(BB:181)

Geçimini inekle sağlayan Totoy'un ineği bir gece hırsızlar tarafından çalınır.[34] Büyük bir hüsran yaşayan Totoy'un, gözü gibi sakındığı ineği yoktur artık. Çevredekiler ona ineği sıkıca bağlayıp bağlamadığını sorarlar. Totoy'un cevabı düştüğü zor durumu gözler önüne sermektedir.

> "Evet, canlarım, kilidi kendim taktım, kendim bağladım. Hatta memesini dahi yoklamıştım! Yatakta yatarken bir tanecik ineği nasıl olur da göremem?" (BB:182)

I. ve II. Dünya Savaşlarına kendi isteğiyle katıldığına değinen Ernest Hemingway "Savaş dünyanın baş belâsı, bahtsızlık ve zorluktur, ancak bazen böyle felaketlerin doğrudan üzerine gitmek, savaşmak zorunda kalırız" (Cigitov, 2004: 17)

[34]Yaşanmış bir olaya dayanan ineğin çalınması ile ilgili Cengiz Aytmatov, Çocukluğum adlı eserinde bu olayı dile getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın zorlu koşulları altında yaşarlarken bir gece annesi Nagima Aytmatova'nın avludan ineği çalınmıştır. İneklerinin çalındığı gün hem hendisi hem de kardeşi hastadır. Hastalığın yanında dört çocuğun bakımı da vardır (Aytmatov, 2022: 66-73).

demiştir. Savaş meydanına gitmekten korkan, savaştan kaçmanın psikolojisi içinde olan İsmail'in, komşusu Totoy'un ineğini çalması, kendileriyle doğrudan ilgisi olmayan bir savaş için mücadele etmek yerine yaşamanın bir yolunu bulmaya çalıştığını göstermiştir.

Otokratik Güce Başkaldırı

Eserde genel olarak kabullenici kişiliğine sahip olan Totoy'un köy başkanı Mırzakul ile olan diyaloğu güce başkaldırı olarak değerledirilebilir. Mırzakul bir gün Totoy'a bahçesindeki kanal boyundaki ağaçları eşi Baydalı'nın daha önce temizlediğini söyler. Ayrıca o askere gittikten sonra temizlemeyi unuttukları konusunda suçlar. Totoy'un Mırzakul'a cevabı yaşadığı çaresiz durumun isyanı gibidir:

> "Büyüdüğünde ona kim destek olacaktı? Özü yoksa o bir söğüt değil, başkası göze görünmez, senin ruhuna bakar. Kolhozun işini de bitir, başağı toplayıp çocuklara da bak! Burada, iki ailede birbirine benziyor, ölü ya da diri haberlerini almadan yaşıyoruz." (BB:127)

Eşinden haber alamadan hayata devam etmeye çalışan, çocuklarına annelik ve babalık yaparak babalarının yokluğunu hissettirmemeye özen gösteren bir insan olarak çevredeki insanların eleştirilerine tahammül edemez.

3.3.2. *Gülsarat* "Elveda Gülsarı" (1966)

3.3.2.1. Tanabay

Eserin başkişisi yaylada çobanlık işleriyle uğraşan Tanabay, inançlı, çalışkan, görev bilincini her şeyin üstünde tutan sistemin güçlü savunuculuğunu yapan biridir. Gençliğinde yaşadığı yerin kolhozlaştırma faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Aceleci, sabırsız, kavgacı bir yapısı vardır. Eserin başkişisi olan kahraman, güçlü kuvvetli, zayıf ve uzun boyludur. Kır sakallı ve bıyıkları vardır. Güler yüzlü ve iyimser bir karakter olan Tanabay savaşın vermiş olduğu soğuktan ve güneşten yanan yanakları artık kırışmıştır. Altı yıl askerlik yaptıktan sonra vatanına dönen Tanabay, geleceğe umutla bakar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra demircilik daha sonra yakın dostu Çoro'nun talebiyle yaylaya çıkarak yılkı çobanlığı yapmaya başlar. En değer verdiği şey olan Gülsarı elinden alınıp, iğdiş edilmiş ve eserin sonunda ölmüştür. Partiden kovulduktan ve Gülsarı öldükten sonra gelecekten umutsuz bir hâl alır. Bu karakter çaresizlik, aile içind çözülme, düşük sosyal konum, otokratik güce başkaldırı, yoksulluk, çevre kurbanı olma gibi "küçük insan" özelliklerini taşır.

Çaresizlik

Tanabay'ın çaresizliği uğruna hayatını adadığı sistemin öteki yüzünü gösrmesiyle ve sistemin gelişmesi için yaptığı her türlü girişimin bir şekilde engellenmesi ya da başarısız olmasıyla başlar. Tanabay hayatını kolhoza adamış, ne isterlerse yapmıştır. Sistemin yanlışlarını sorgulamaya başlaması savaştan döndükten sonra kolhoz işlerindeki sıkıntılarla yüzleştiği zamana tekabül eder. Tanabay, aklını ve mantığını sistem uğrunda harcayan biridir ve bu uğurda en yakınlarını gözden çıkarmıştır. Ortak mülkiyet anlayışı bireyin kendi olma sürecini silen bir anlayıştır. At çobanlığı işini yürüten Tanabay'da bu bilinç görülmektedir. Üzerine titrediği her konu zamanla çözümü çok güç olan bir iş hâline gelir ve böylece gerçekleşlerle yüzleştiği bir duruma evrilir. Tüm bu yaşanılan tartışmalar bunlarla da sınırlı kalmaz. Kışın ortasında kapı kapı dolaşıp gübre toplamak ve bu gübreleri tarlalara atmak gerekirken ihtiyacı olan arabanın tekeri, onarmak için kereste ve demir çemberi yoktur. Bunları alacak parası olmadığı gibi borç verecek kimse de yoktur. Borç alacağı biri olsa dahi ödeyecek durumu olmadığı gibi bankadan da kredi alabileceklerine dair kesin bir dayanak da bulunmamaktadır. Eskimiş sulama kanallarının onarılması ve yeni kanalların da açılması gerekmektedir. Kış zamanı don olaylarından dolayı çalıştıracak insan bulmak son derece zordur. Bu işleri bahara ertelemek mümkün değildir. Bahar gelince de ekin ekmek, yakacak toplamak, hayvanlara bakmak gibi yapılacak çeşitli işler vardır. Hayvanların beslenmesi için yeterli ot da bulunmamaktadır. Bunların yanısıra inek sağan kişiler de buna yanaşmamaktadır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda halk yapılacak olan işlerden bir kazanç sağlayamamaktadır. Bu gibi çözümsüz ve çözülmeyi bekleyen birçok sorun ve birikmiş birçok iş vardır. Nitekim yöneticiler bunları çözmekten acizdir. Yardımcısı çekip giden Tanabay, yardımcılığa eşini atar. Eşi Caydar süt çağındaki bebeği ile ilgilenmeken işleri yürütemez. Dolayısıyla işlere bakmak yine Tanabay'a kalır. Tanabay yaşadığı bu çaresizliğe bir çözüm bulamaz. Zorlu kış günlerinde atların zayıf bir şekilde ölmesini, soğuk kış gecelerini, elini ayağını soğuktan korumak amacıyla otları nasıl yaktığını, ağlamamak için dudaklarını ısırışını, baharın gelişiyle birlikte buzlu suların eriyip toprağı kapatmasını unutamaz. Tanabay'ın kolhoz başkanına bağırışını gösteren aşağıdaki satırlar, onun kendi içinde olan sorgulamalarını, uğruna ailesini harcadığı sistemin gerçekleriyle yüzleşmesini, çaresizliğini kanıtlar niteliktedir:

> "Atın ahırı nerede, yemi, samanı, suyu, tuzu nerede? Çok zor şartlarda geçiniyoruz. Böyle çalış diyen mi oldu? Bizi böyle perişan dolaşırken görmüyor musun, gözün mü

yok? Şu eskimiş, harap dökük evi gör; bir avuç un bile yok evin içini gör! Şu kan içinde savaşan cephede kan içinde savaşan gibi yaşıyoruz." (G:247)

Eserin ilerleyen bölümlerinde bu konularda yaptığı haklı isyanı, halk düşmanı ilan edilip partiden ihraç edilmesine sebebiyet verir.

Aile İçinde Çözülme

Tanabay'ın aile içinde çözülmesi, sistemin gerçekleri ile yüzleştikten sonra buna karşı çıkışı ile başlar. Bu karşı çıkışı partiden kovulmasına sebep olurken aile içinde de itibarını kaybeder. Çünkü sistemin küçülttüğü karakteri aile de onaylamaz. Başkişi Tanabay torunu doğduğu için ilçedeki oğlunun evine ziyarette bulunduğunda gelininin tavrı onun aile içinde saygınlığını yitirmesini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Tanabay'ın oğlu, gelininin sözleri karşısında tek bir söz söyleyemeyen çekingen biridir. Eşine her istediğini yaptıran gelininin ise sürekli üste çıkmaya çabalayan, karşısında kim olursa olsun aşağılamaktan çekinmeyen bir kişilik yapısı vardır. Tanabay'ın oğlu eşinin bu huyları yüzünden terfi alamadığı hâlde gelini, bu durumun sorumlusu olarak Tanabay'ı görür. Onu suçlayıcı sözlerle aşağılar:

"- Sürekli at çobanlığı ile koyun çobanlığı yaptıktan sonra partiye katılmakla kafayı mı yediniz? Sonunda partiden kovuldunuz, işte sizin dertleriniz yüzünden çocuklarınız büyüyemedi. Bu pozisyonda birinin gözlerine bakan bu zavallı, artık ömrünün sonuna kadar böyle oturacak mı? Sizler ne yapıyorsunuz yaşlı hâlinizle uzun süre yayladasınız, sizler için biz burada sıkıntı çekiyoruz." (G:421)

Evladından yeterli ilgiyi göremeyen Tanabay kutlamaya geldiği için pişman olur. Sadece gelinini susturmak için kovulduğu partiye yeniden başvuru yapacağını çekinerek söyler. Gelini daha sonra ona öfkeyle şu karşılığı verir:

"- Parti de hak ettiğinizi düşünerek sizleri beklediğini söylüyor! Epey perişan olan bu ihtiyar olmadan parti, işlerinin yürümeyeceğini söylüyor!" (G:421)

Tanabay için bu konuşmayı yapan sanki gelini değil bir yabancıdır. Tanabay karakteri gereği insanların sert sözleri ve davranışları karşısında söyleyeceklerini esirgemez ve bu şekilde konuşan kişiyi sözlerinden dolayı pişman eder. Ancak konuşan kişi yakını, gelini olduğu için sesini dahi çıkarmaz. Tartışmaya bile çabalamadığı bu konuda, oğlunun yükselmesine engel olan kişinin kendisi olmadığını, oğlunun böyle biri olduğunu, düzgün biriyle evlenmediği için bu durumda olduğunu söyleyememiştir. Bir baba olarak oğlunu karısının önünde küçük düşürmek istememektedir. Ömür boyu at ve koyun çobanlığı yaptıktan sonra özellikle yaşlılık çağında partiden atılmasının sorgulanması onuruna dokunur. Sistem tarafından küçültülen Tanabay yine sistemin

yok saydığı bir karakter olarak aile içinde de yok sayılır. Oğlunun ses çıkarmaması da kırıcı olur, atını dinlendirmeden evden ayrılır. Değer verdiği yegâne unsur olan Gülsarı'nın zaman içerisinde hırpalanıp ölüme giden süreci böyle tamamlanır.

Sovyet sisteminin en önemli kurumlarından olan Komünist Partisine üye olmak üst düzey bir ayrıcalık elde etmek demektir. Gençken partinin savunuculuğu yapan Tanabay'ın partiden atıldıktan sonra özgüveni yok olmaya başlar. Zira oğlu ve gelini de partiden çıkarılmış olan Tanabay'ı kovmaktan beter ederler. Ramazan Korkmaz Tanabay'ın partiden kovulmasını abisi Kulubay'ın haksız bir şekilde Sibirya'ya sürülmesinin intikamı olduğunu ifade ederek sözlerine şöyle devam eder:

> "Bu yönüyle 'partiden çıkarılma' Ortaçağ Avrupasındaki kilisenin 'aforuzuna' eşdeğer bir anlam ifade etmektedir. Aforozlanan kişi, lanetlenmiş biri olarak en yakınlarınca dahi tecrit edilir ve bir tür manevi ölüye çevrilir" (Korkmaz, 2016: 108).

Malları elinden alınınarak Sibirya'ya sürgün edilen Tanabay'ın abisi Kulubay, dönemin kolhozlaştırma faaliyetleri sırasında yaşanan adaletsizlikleri simgeler. Devrimle birlikte özel mülkiyetin yok sayılması ve her eşyanın devletin bir malı olması, malı mülkü olan kişilerin tepkisine neden olmuş, güven sorunu oluşturmuştur.

Devrimle birlikte toplum içinde üç sınıfın ortaya çıktığı söylenebilir. "Mal varlığı olmayan ve başkalarının yanında ırgatlık yaparak yaşamını sürdüren köylüler; orta gelirli, kendine yetebilen toprak ve hayvana sahip köylüler ile büyük topraklarda tarım yapan ve yanlarında ırgat çalıştıran zenginler." Sovyetlerin kurulması ile birlikte yaşam standarları az da olsa iyi açıdan değişen ilk topluluktaki köylülerle orta sınıftaki köylüler nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak her şeyin kolhozun malı sayılması ve özel mülkiyet konusunda sert uygulamalarda bulunulması nüfusun büyük bir kısmını oluşturan bir orta sınıf memnuniyetsizliğine neden olmuştur (Göz, 2020: 81). Tanabay da kardeşinin mal varlığını hiç düşünmeden kolhozun bir parçası yapmıştır. Ancak kendisi de kendine yetebilecek bir durumda iken büyük bir inançla bağlı olduğu sistemin zorlukları ile karşılaşır. Tanabay'ın kendisinin de sistemin bir parçası olduğu dönemde tâbi olduğu katı uygulamalar onun gerçeklerle yüzleşmesine olanak sağlamıştır. Sistem, Tanabay'ı partiden çıkarınca kendisi aile içinde değer görmeyen "küçük" bir insana dönüşmüştür.

Düşük Sosyal Konum

Düşük sosyal konum toplumun içindeki bireyin sadece ekonomik düzeyi ile eğitim durumu arasında kalarak daha farklı bir yerde olması ile ilişkilendirilemez. Aynı

zamanda görüşleri yüzünden ötekileştirilerek de diğerlerinden daha farklı bir yerde, konumda olunabilir. Bu duruma örnek olarak Tanabay verilebilir. Bir zamanlar partinin içinde yer alıp sorgusuzca her şeyi yerine getirmiş, daha sonra sistemin içindeki aksaklıkları bizzat tanık olup yaşamış ve yanlışları, eksiklikleri fark etmiştir. Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda bunları ifade etmesi ile partiden atılmış ve konumu değişmiştir. Parti müfettişi Segizbayev Çoro ile birlikte denetlemeye geldiği kolhozun durumu görünce, işlerin kötü gidişatından sormlu olarak aradığı suçluyu bulmuştur. O diğerlerinden daha üst bir konumda olduğu için öğüt vermeye hazır bir şekilde Tanabay'a yüklenmiş daha sonra sıra Çoro'ya gelmiştir.

> "Sizler ne iş yapıyorsunuz? İnsanlarınız yükümlülüklerini bilmiyor. Plana uygun davranmadan hayvanları öldürüyorlar! Bu mu sizlerin yaptığı iş? Komünistlerinizi böyle mi eğitiyorsunuz? İşte bu nasıl bir komünist? Ben size soruyorum!" (G:375)

Çoro Segizbayev'e bir cevap vermeden sanki bir suçlu gibi başı eğik bir şekilde durur. Çoro'nun yerine Tanabay sakin bir tavırla cevap verir:

> "- Ben nasılsam öyleyim.
>
> - İşte işte, sen böylesin. Hey, sen zarar ziyansın! Kolhozun malını kurutuyorsun! Sen halk düşmanısın! Senin yerin partide değil, hapiste! Sosyalist yarışla dalga geçiyorsun." (G:376)

Segizbayev'in hayvanların ölümü ile ilgili sorumlu olarak gördüğü ve daha sonra suçladığı Tanabay ile Çoro'nun hâli yaşamlarındaki zorluğu bir kez daha gösrerir. Denetleme vasfıyla partinin üst kademelerinden birine mensup ve bir o kadarda işleyişten uzak olan zatın kendilerine olan çıkışmaları işleyişteki sıkıntıları ortaya koymaktadır. Sınıfsız bir toplum bazında uygulanmaya çalışan sistemin halktan bihaber şekilde ilerlemesi işleri daha da zorlaştırır. Tanabay'ı halk düşmanı ilan edilip parti tarafından yargılanma süreci karşısında Çoro sessiz kalır. Çoro'nun sessiz kalışı Tanabay'ı daha çok öfkelendirir. Çoro'ya raporda yazılanların doğru olup olmadığı sorulur. Soru karşısında Çoro'nun yüzünün rengi gider ve konuşamaz. Tanabay'ı savunmaya çalışan da olur. Tanabay bu tartışmalar içinde kendinden geçmiş şekilde konuşulanları duymamakta ve durmadan kendine sorular sormaktadır.

> "Yaşama olan tutkum nereye gitti? Burada oturanlardan hiç biri köyden uzakta bulunan merada ne olup bittiği ile ilgili işi yok gibi? Ahmak olan ben idim. Kolhoz diyerek kolhozun koyunu, kuzusu diyerek ömrümü harcayıvermedim mi? Bu olanların tümü onlara bir kuruşa mal olmuyor mu? Bir kez daha tehlikeli bir unsur olduğum ortaya çıktı. Bu boşa harcanmış bir hayat mı? Dövdüm sizleri. Artık bana hepsi aynı, döv, ez, tekmele, eğer bundan faydalananlar artarsa, ben boyun eğeceğim. Pekâlâ, beni kovun. Sonunda görülecek gün buysa, acımayın!" (G:286)

Daha düşük bir itibara sahip olan Tanabay tartışmalar sonucunda partiden ihraç edilir. Tanabay'ın partiden atılmasına binaen söyledikleri yüzünden kendisi bir suçunun olmadığının bilincinde olsa da herkesi susturamayacağının da farkındadır. Çünkü kendini anlatamamış, anlatmaya çabalasa da başarılı olamamıştır. "…seçkin olmayanları idare eden elit sınıf da kendi yarattığı dar kalıpların tutsağı olur" (Fromm, 2017b: 53). Bir zamanlar partide görev yapmış olan, verilen her görevi sorgusuzca yerine getiren Tanabay gücü elinde tutan kişiler tarafından suçlu ilan edilir.

Otokratik Güce Başkaldırı

Sistemin güçlü savunucularından olan Tanabay'ın otokratik güce karşı bir başkaldırı göstermesi, kolhoz faaliyetlerinin işleyişindeki yanlışlara ve eksikliklere bizzat tanık olması ile olmaya başlar. Tanaabay, yakın arkadaşı Çoro'nun vasıtasıyla girdiği kolhoz faaliyetlerinde birlikte çalışmışlardır. Savaşın getirdiği yoksulluk bilincinden çıkarak geçinmeye çalışmaları, kolhoz faaliyetlerinin yetkililerin bahsettiği şekilde ilerlememesi Tanabay'ın süreç içinde daha çok yıpranmasına yol açmıştır. Hayvanların telef olması, başlarını sokacak bir yer bulamamaları, yöneticilerin bunca yokluk sıkıntısı içinde onları sorunların çözümünde yalnız bırakmaları Tanabay'ın inandığı değerleri sorgulamasına neden olur. Zira halkın malı olan her şey, kolhozlaştırma sırasında yine devletin mülkü şeklinde ilerdiği için uygulamada yokluk bilinci sadece bireye ait bir aforizma olarak kalmıştır. Bu yüzden bir yönetici olarak Tanabay işlerin ne zaman düzeleceğini, halkın daha ne kadar zorluk çekmek zorunda olacağını yönetimlere sormaktadır.

> "-Hayır, yoldaşlar bu olayın iç yüzünü görmüyoruz. Büyük bir sorun var. İşin doğrusunun bu olduğuna inanmıyorum. Ya biz doğru düzgün çalışmıyoruz ya da sizler bizi iyi yönetemiyorsunuz." (G:263)

Bir gün Tanabay'ın yanına başkanlar gelir. Tanabay'da çıkışmaya, sızlanmamaya ve onları utandırmaya karar verir. Çoro'da onlarla gelmiştir. Yüzü peşiran bir hâlde olan Çoro suçlu gibi durmaktadır. Tanabay dostunun yanında suçlanacağının farkındadır. Gelen kişilerden biri önce Çoro'ya bakarak gittiği her yerde aynı rezaletle karşılaştığını ifade eder ve Tanabay'a dönerek komünist bir çoban olduğu hâlde kuzuların neden öldüğünü sorar. Zaten yaşadıklarından sinirli ve gergin aynı zamanda üzüntülü olan Tanabay alaycı bir tavırla serzenişte bulunur.

> "Kuzular benim komünist olduğumu bilmiyorlar mı!" (G:375)

Kırgınlık içinde ve her şeye kayıtsız bir hâlde verdiği cevap başkan tarafından hoş karşılanmaz. Segizbayev bu cevap karşısında kızarken aralarında geçen konuşma şöyledir:

"- Nasıl yani? Sosyalist bir sözde bulunmadınız mı?

- Bulundum.

- O zaman ne söylendi?

- Hatırlamıyorum.

- Bu yüzden kuzularınız böyle ölüyor!" (G:375)

Tanabay'ın verdiği cevap başkanı kızdırmış halk düşmanı olmakla suçlanmıştır. İçindeki acıyı artık dışarı yansıtan Tanabay patlar: "Evet, benim yerim hapiste" (G:376) diye yanıt verir. Çoro onu durdurmaya çalışsa da Çoro'nun sözleri de onu hayal kırıklığına uğratır.

"- Sen neyden bahsediyorsun, Tanabay. Bırak. İşin durumunu anlatıver.

- Durum mu? Sana da mı anlatmam gerekiyor? Evet, niye geldin diyorum? Kuzuların öldüğünü bana söylemek için mi geldin? Ben de biliyorum. Belden aşağı boka battığımı söylemek için mi geldin? Bunu da biliyorum! Ömrüm boyunca bir ahmak gibi kolhoz diye canla başla çalıştığımı söylemek için mi geldin? Bunu da biliyorum!" (G:376)

Çoro Tanabay'a sakin olmasını söylese de Tanabay için yaşananlar artık bardağı taşıran son damla olmuştur.

"Git! Sözümü de, boşa giden ömrümün de üstesinden geldim! Defol! Benim yerim hapis! İşte bu deri ceketli yeni beyi niye yanında buraya getirdin? Benim alay konusu olmamın ötesine geçmek için mi? Beni hapse mi atmayı düşünüyorsun? Hadi itin oğlu, beni hapishaneye koy!" (G:376)

Tanabay çileden çıkmış bir hâlde tırmığı alarak Segizbayev'in başına vuracakken Gülsarı'nın başına vurur. Çoro da Segizbayev'in öldürülme tehlikesi olduğunu düşünerek kaçmaları gerektiğini söyler.

"Benim yerim hapiste! Hapiste! Defol gözüme görünme! Benim yerim hapiste! Hapiste!" (G:377)

Zaten içinde bulunduğu zor durum karşısında (koyun ve kuzuların beslenmesi, güvenliği gibi) çaresiz kalmışken Segizbayev'in gelişiyle onun kibirli tavrı, partililiğin, insanlık onurunun ve itibarının sorgulanması Tanabay'ın öfkesini iyice alevlendirmiştir. "Öfkesi aklını ele geçirince Segizbayev'in onurunu elinden alarak onu kendi adıyla "deri ceketli yeni bir adam" diye nitelendirdi ve bir tırmıkla kovaladı. Burada Tanaba'ın hayatının bir başka

ilkesi daha ortaya çıkıyor. Tanabay için, sıradan, çalışan bir insana saygı ve haysiyetle davranmak her şeyden önce gelir. Bir insana sözlerle değil, eylemlerle yardım etmek ve onu zor zamanlarda zor bir durumdan kurtarmak önemlidir. "Hükümetin vekilin"nde bu kadar yüksek insani nitelikler bulamadı" (Ükübayeva, 2008:60). Tanabay en değer verdiği varlıklardan biri olan atı Gülsarı'nın başına tırmıkla vurduğunu daha sonra fark eder. Bundan pişmanlık duyar. Eşiyle olan diyalog sonucunda ağlar:

"- Ah, aklın yerinde mi? Ne yaptığını hatırlıyor musun?

- Hatırlıyorum. Ben zarar ziyanım. Ben halk düşmanıyım." (G:377)

"Ötekileşmenin en trajik boyutu, kişinin, kendini var eden değerleri yıkan gücün kendisine dönüşmesidir" (Korkmaz, 2016: 22). Bu olaydan sonra toplanan partinin ilçe komitesi, Tanabay'ı söylemleri yüzünden cezalandırmaya karar verir. Komitedekiler onun kaderini tayin ederlerken Tanabay suçlu olup olmadığının sorgulamasını yapmaktadır. Söyledikleri ile hükümet temsilcine el kaldırmasının büyük bir suç olduğunun farkındadır. Dolayısıyla ahlaksızlık olarak adlandırdığı bu davranışından ötürü her türlü cezaya razıdır. Ancak her şey bununla ilgili değildir. Öfkesini, kolhoza duyduğu üzüntü ve gün boyu aralıksız verdiği mücadele, uykusuz geçen gecelerdeki düşüncelerini ve endişelerini açığa çıkarmıştır. Şimdi ise ona kimse inanmamakta ve onu anlamamaktadır. Belki anlayacaklarını düşünüp yeniden umutlanır:

> "Hepsini söyleyeceğim. Bu yılın çetin kışını, avlunun olmayışını, oturduğum evin dehşetini, yemin yokluğunu, içimi hüzünlendiren düşüncelerimi de, Bektay'ın gidişatını da anlatacağım.. Araştırılsın. Böylee ekonomi mi yönetilir? Sonra bana ceza vereceklerse versinler. Böyle diğerlerine kolaylık olacaksa pişman olmayacağım. Bundan sonra, belki çobanların geçimleriyle ilginirler, onların ahvalini izlerler, dertlerinimizi dinlerler." (G:378)

Bunun bir risk olduğunu bilerek hareket eden Tanabay pişman olmamak için bu düşünceleri onlara ifade etmek ister. Sonra tekrar eski sıkıntılarını hatırlar ve sinirlenir. Suçlu olmadığına inanmaktadır:

"Hayır, suçlu değilim!" (G:378)

Sonunda olağanüstü kararla toplanan komitetedekilerin karşısına çıkar. Segizbayev de oradadır. Raporu dinledikten sonra yazılanları reddetmez. Sert bir dille yazılan rapordan dolayı Tanabay karamsarlığa kapılmıştır. Kendisini savunmak için söyleyeceği her şey aklından uçmuş, şikâyet etmenin bir anlam ifade etmeyeceğini anlamıştır. Çünkü okunan rapor karşısında, söyleyeceği herhangi bir şeyin değerli olmayacağı kanısındadır. Bu insanlarla nasıl tartışacağına dair en ufak fikri yoktur.

"Tanrım, bütün hayatımın özü, yaptıklarımın anlamı, bugünkü dayanağım, yarınki amacım olduğunu düşündüğüm arzularım nereye gitti? Sonunda halk düşmanı olarak adlandırılmadım mı? Zavallı ben bağırıp çağırıp bir koyun ağılının, titrek kuzuların, dik kafalı Bektay'ın acısını çekmiyor muyum? Bütün bunlar kime gerek?" (G:382)

Segizbayev'in kendisini suçlayıcı söylemleri karşısında tek kelime etmez. Segizbayev otoritesini güçlendirecek bir plan ortaya koyar. Büro Tanabay'ı mahkemeye çıkarmasa bile partiden ihracına itiraz etmeyecektir. Konuşmasının etkili olacağını ve partiden atma talebinin de gerçekleşeceğini düşünür. Tanabay'a suçunun farkında olup olmadığı hakkında birtakım sorular sorar. Tanabay ise zaten otorite figürlerinin karşısında yargılandığı bu sahnede söylemlerinin değersiz olduğunun farkındadır.

"- Hiçbir şey. Hepsi söylendi. Ben zarar ziyan, halk düşmanı değil miyim? O hâlde benim fikrimi duyup ne yapacaksınız? Cevap vermek size kalmış…

- Siz kendinizin gerçek bir komünist olduğunuzu söyleyebilir misiniz?

- Şimdi bunu kanıtlayamam.

- Siz kendi suçunuzu kabul ediyor musunuz?

- Hayır.

- Ne, siz kendinizi diğerlerinden akıllı mı sanıyorsunuz?

- Hayır, aksine, kendimi halkın ahmağı olarak görüyorum." (G:283)

Tanabay'ın sisteme duyduğu hayal kırıklığını Keneşbek Asanliyev "idealin ölümü" olarak açıklar. Sabit bir düşünce yapısından inandığı değerlerin yıkımı yani Tanabay'ın diğer yönü ölmüştür. "…onun inandığı ideallerin, bu idealler için her şeyini verdiği, 'sosyalizm', 'kolhoz' olarak adlandırılan idealin ölümüdür" (2004: 78). Gülsarı ve Tanabay'ın hayatında bir paralellik söz konusudur. Her ikisi de gençliğinde; biri Kökbörü oyununun önde gelen oyuncusu, kolhoz hayatının şiddetli savunucusu, diğeri Kökbörü'nün gözde atı ve sürüsüne kimseyi dokundurmayan azgın aygır olarak ün yapmıştır. Fakat Gülsarı'nın iğdiş edilerek her gelen kolhoz yöneticisinin binek atına dönüştürmesi, Tanabay'ın da at çobanlığından alınıp koyun çobanı yapılması ve elinden Gülsarı'nın alınmasından sonra kötü günler başlar. Koyunların telef olmasına, çobanların çaresizliğine karşı gelen isyanından sonra Tanabay'ın Komünist Partisinden ihraç edilmesi onun bütün ideallerini ve inancını yok eder. Bu, aslında, Cengiz Aytmatov'un kendi isyanı, Sovyet yönetimine ilk başkaldırısıdır.

Yoksulluk

Savaş sonrası halın yeni toplanmaya çalıştığı bir dönemde geçinmek için yapılanlar yeterli gelmez. Zaten yöneticilerde kolhoz faaliyetlerinde çalışanlara destek konusunda başarısız olur. Tanabay'da yaptığı çobanlık mesleğinde elde edemediği kazançlardan dolayı yoksulluk yaşamaya başlar. Onun yoksulluktan küçülmeye başlaması aslında çobanlık işiyle başlar. At çobanlığı işi yaz kış, gece gündüz at üstünde dolaşmak, atları terbiye edip yetiştirmek, dağda taşta at koşturmak gibi sorumluluklarından dolayı kolay bir iş değildir. Bu yaşlılara göre bir iş olmamakla birlikte atın üstünde donup ölme tehlikesi de vardır. Tanabay bu konuşmadan sonra demircilik mesleğini bırakıp at bakıcılığı yapmak için dağlara çıkmıştır. Savaşın vermiş olduğu yokluğa rağmen o dönemde insanlar zaferin sarhoşluğu içindedir. "Düşmanı yendik, savaşı kazandık" nidaları yoksulluğun önüne geçmektedir. Açlıkla boğuştukları, kadınların eskimiş otomobil lastiklerinden yapılan ayakkabı giydikleri, çocukların uzun bir süreden beri şeker yemedikleri, kolhozun borçlar içinde olduğu bir dönemde, savaşı kazanmanın vermiş olduğu sarhoşluk bu sıkıntıları unutturmaktadır. Savaştan sağ dönen gençler tarlada, iş yerlerinde verilen görevlere bakmaksızın çalışmaktadırlar. Atların bakımlarının yapılması için kolhoz tarafından yaşlılar dağa gönderilmiştir. Gönderme işini Tanabay ve Çoro yapmıştır. At bakıcılığı işi yaşlıların yapabileceği bir iş değildir. Buna rağmen onlara bu iş verilmiştir. Zira savaştan dönen gençler çobanlık yapmayı istemez ve bir iş olarak beğenmezler. Çoro Tanabay'a, çobanlık yapması için öneride bulunur. Böylece arkasından başka kişilerin de gelebileceğini düşünmektedir. Tanabay bu teklifi eşiyle değerlendirdikten sonra karar verir. Görev ve sorumluluk bilinci ile hareket eden Çoro doğru olanın bu olduğunu düşünmekte ve buna göre hareket etmektedir. Tanabay bu durumdan hayıflansa da o da en iyi seçeneğin savaştan çıkmış biri olarak bu olduğuna kanaat getirir.

> "İçinden 'Fırtınanın başlamasının üzerinden kaç gün geçti, sen hâlâ eskisi gibisin. Merhametin yükünü çekip yürüyebilirsin. Belki o da haklıdır. Savaşta yalnız bir şeyi göremedik, keşke insanların hepsi senin gibi cömert ve şefkatli olsaydı. Belkide sadece bir kez yaşanılan bu hayat yolunda yürümenin doğru yolu budur'." (G:240)

Tanabay, onbaşı olarak görev aldığı cephede mücadele ettikten sonra savaş bitince terhis olup yurda dönüş yapmıştır. Evine döndükten sonra asıl hayatının yeni başladığını, dünyaya yeni gelmiş olduğunu hissetmektedir. Ailesi ile birlikte başını sokacağı bir ev yapma düşüncesi vardır. Herkesin mutlu olması için çalışmaktan başka bir gayesi yoktur. Önünde hiçbir engel olmadan ilerleyeceğini düşünmüştür. Gençlik döneminde demirci ustacılığı olarak yaptığı işini savaştan sonra da sürdürmüştür. Ancak hayat şartları düşündüğü gibi olmaz.

Çevre Kurbanı Olma

Tanabay'ın çevre kurbanı olması, kolhoz faaliyetlerinde yeterli sonucu ve yöneticilerden beklediği çareleri, cevapları bulamaması ile olmaktadır. Savaştan sonra geçirdiği en iyi yıllar Tanabay için Gülsarı'nın mücadele ettiği, yarıştığı dönemlerdir. Gülsarı nitelikli bir koşu atı olunca insanların dikkatini çeker. Bu zamanlar Tanabay köy denetim kuruluna seçilmiştir. O yıllar kolhozdaki işlerin kötü gittiği dönemlerdir. Bir yıl önce havaların kurak geçmesi ve tarladan pek az ürün alınması şartları zorlayan etkenlerdir. Kolhoz, devlete paylarına düşenden daha fazla mahsül ve hayvan vermek zorunda kalmıştır. Komşu kolhozların eksiklikleri kapatılıp tembellikle suçlanmalarının önüne geçmek için böyle bir durum yaratılmıştır. Savaşın galibiyetle sonuçlanmasından sonra ortaya atılan zafer nidaları da unutulmuş, ekonomik sıkıntılar daha çok gün yüzüne çıkmıştır. Zira kolhozcular da kendi ürettikleri mahsulle kıt kananat geçimlerini sağlamaktadırlar. Elde ettikleri ürünleri devlete değerinin çok altında vermekteydiler. Yazın rahat bir şekilde otlayan hayvanlar kışın perişan hâle gelmişlerdir. Ot ve saman olmadığı gibi saklayacak bir ambar da yoktur. Kolhozun kasası bomboştur. Savaş döneminde harap olan evler daha da bakımsız duruma düşmüştür. Ev kurabilen kişiler pazarlarda hayvanlarını ve patateslerini satarak iyi kötü bir ev sahibi olabilenlerdir.

Tanabay'ın kavrayamadığı bu durumu muhasebeci, Tanabay'ın bildiği ama kendisine içten içe itraf edemediği veya yüzleşmek istemediği gerçeği gözler önüne sermektedir.

> "- Ne demek sorun var?. İşi bozdun diye…Muhasebeci kağıtları Tanabay'ın önünde tuttu. – İşte plana bak… İşte, bu elde edilen hasılat, eklenen mal, bu ise döküleni, işte kâr, zarar işte sonuç. Ne kaldı? Gider çok, gelir yok. Daha sana ne lazım? Önce öğren, sonra konuş. Sadece sen komünistsin de, geri kalanımız halk düşmanı mı?" (G:263)

Verdiği emeğe karşın içine düştüğü durum bununla sınırlı kalmaz. Geçmişte mallarına mülklerine el konulan toprak sahipleri fırsatını yakalamış, arkasından sessiz ve alaylı bir şekilde gülerek dalga geçmişler ve kinlerini kusmuşlardır.

> "…bizi de kulağa[35] benzetip, kurutmaya çalışmayın, artık bizden delik çuvaldız bile bulamazsınız. "Aç köpeğin kıçını, hasetçi köpek yalar" olursun. Ah, işe yaramaz, savaşta sana isabet etmeyen okun gözü yok!" (G:263)

Ona söylenen kişiler arasında abisi de olmasına rağmen yine de o, sürecin düzeleceğine, işlerin yoluna konulacağına inanmaktadır. Hâlbuki bu yüzden abisi

[35] Buradaki kulak sözcüğünün anlamı Rusçadan gelen "ağa, ve zorbalık yapanlar" anlamındadır. (Metinde "kulakka tartıp" şeklinde geçmekte.)

Kulubay ile geçmişte yaşadığı bir olay aralarının bozulmasına yol açmıştır. Abisinin sürgününe neden olduğu olayda Kulubay'ın çocukları da Tanabay'dan nefret etmektedir. Hatta onu köpekten daha aşağı bir varlık olarak görmektedirler. Körü körüne bağlı olduğu sistem, abisinin toprak sahibi bir köylü olduğu gerekçesi ile sürgün edilmesine ve mallarının da elinden alınmasına neden olmuştur. Orta hâlli bir çiftçi olan Kulubay'ın yaşadıkları geçmişte kalmasına karşın hem kendisinin hem de çocuklarının yüreğini kanatan bir olay olduğu için unutulmamaktadır. Tanabay ve Kulubay farklı annelerden olan kardeşlerdir. Bir babadan olan kardeşler Kırgız geleneğine göre öz kardeş sayılırlar. Dolayısıyla Tanabay öz abisine ihanet etmiştir. Tanabay'ın yükselme hırsı, ahlakının önüne geçer ve kendi elleriyle değerlerini yok eder. Herkese dedikodu malzemesi olan bu durum karşısında artık Tanabay çok farklı düşünmektedir.

> "Kolhoz için bunu yapmak doğru muydu? Asıl mesele bu. O zamanlar bu konuda mutlak doğruları vardı. Artık savaştan beri ara sıra şüpheleri oluyordu. Hem kendisine hem de kolhoza düşman mı edinmişti?" (G:264)

Tanabay başlangıçta sisteme duyduğu güven neticesinde idealleri uğruna her şeyi göze almıştır. Sistemin yılmaz savunucu olarak Tanabay, sistemin çürümüş yanlarını fark eder. Çoro'dan sonra kolhoz başkanı olan Tanabay'ın hakkında geçimsiz biri olduğu söylenmiş, daha önce yüksek mevkiide çalıştığı gizliden gizliye duyulmuştur. Tanabay toplantılarda çalışmayan, sorumluluklarını yerine getirmeyen kişilere taviz göstermemiş, onları mahkemeye vereceğini söylemiştir. Yaşanan sıkıntıların kolhozun küçük olmasından kaynaklandığını, bundan sonra kolhozun büyüyeceğini ve kendisini geliştireceğini ileri sürmüştür. Tarım ve hayvanlıcılıkla ilgili çeşitli kurslar açmış ve bu kurslara katılımı zorunlu kılmıştır. Ancak geçmişte yaptıklarından ötürü kolhoz halkının desteğini alamayan Tanabay'ın bu çabaları sonuçsuz kalır.

Yarışları kazandıkça ünü günden güne artan Gülsarı herkesin dikkatini çekmeye başlamıştır. Yöneticileri bu durum rahatsız eder ve Gülsarı'nın bir mektupla binek atı olarak kullanılmak üzere at korasın[36]a gönderilmesi emredilir. Tanabay'ın görevi kolhoz için yetiştirdiği atı binek atı olarak kolhoza teslim etmektir. Ama Gülsarı diğer atlar gibi değildir. Tanabay mektup karşısındaki şaşkınlığını gizleyemez ve ne yapacağını bilemez. Gülsarı yerinde başka bir at olsa, kardeşini bile kayırmadığı kolhoz için kimseye acımadan hemen atı elinden alırdı. Kolhoz başkanının Gülsarı'yı neden

[36] Hayvan barınağı.

istediğini anlayamaz, İbrahim ile yaptığı konuşmada bunu açıkça ifade etse de at çiftliğinin başkanı İbrahim, meselenin bir ata binmek olmadığını, başkan istediği için verilmesi gerektiğini söyler. Tanabay ise kabul etmez.

> "-Vermiyorum. Yapabiliyorsanız beni atla birlikte kovun. Kendi dükkânıma gideyim. Orada benim elimden hiçbir şeyimi alamazsınız." (G:300).

İbrahim Gülsarı'yı başkana kendisi önermiştir. Atı almadan gitmesi söz konusu değildir. Tanabay'ın eşi de Gülsarı'yı vermesi için Tanabay'ı ikna etmeye çalışır:

> "Gülsarı senin özel mülküne ait bir mal mıydı? Özel mülkün mü? Diktiğin neyin var? Baktığımız, değer verdiğimiz her şey kolhozun değil mi? Onunla geçimimizi sağlamıyor muyuz? Yorgo da kolhozun. Başkan kolhozun sahibi, ne söylerse o olur." (G:303)

Sonuç olarak Tanabay gerçeklerle yüzleşir. Merkezin emri karşısında Tanabay'ın dileği değersizdir. Tanabay'ın geçimini sağladığı, gitmesiyle sürüsünü yetim bırakan gözbebeği Gülsarısı yoktur artık. Büyük bir hayal kırıklığına uğrayan Tanabay dünyayı boş ve anlamsız görmeye başlar. Zira Gülsarı Tanabay'ın "öteki ben"idir (Kara, 2011: 122). Gülsarı Tanabay'ın elinden alındıktan sonra binek hayvanı olarak uysallaştırılır ve hadım ettirilir. Bu da Tanabay'ın sistemin gerçek yüzü karşısında uysallaştırılmasını, "öteki beni"nin kabullenmediği yadsıdığı boyun eğişi, Tanabay'ın güçsüzleştirilmesini temsil etmektedir. Bundan sonraki süreçte Gülsarı ara ara kaçıp gelir, sonunda kaçmaması için zincir bağlanır. Tanabay Gülsarı'nın bu durumunu görünce üzülür, eski bir demirci ustası olması sebebiyle zinciri ailesinin yardımı ile çıkarır. Artık zincir kösteklere gerek kalmadığı için demircilik mesleği de unutulmuşur. Tanabay halk sanatının, el hünerlerinin kaybolmasına üzülür, bu duruma gelmesinde kimin suçu olduğunu sorgular. Geçmişte kendisi de yaşlılara mezar kazanlar arasındadır. Hatta kendisi bir kolhoz toplantısında obanın kaldırılması gerektiğinden bahsetmiştir. Devrimden önce oba yaşamının yavaş ve gitgide yok olan bir yer olduğunu söyleyip, eski düzenin yok olmasıyla ilgili görüşünü bildirmiştir. Bundan sonra sınıf olarak obalar kaldırılmıştır. Şimdi ise bunun aksini düşünmektedir:

> "İnsanoğlu göçebe bir yaşam için obadan daha iyi bir yer icat etmedi. Oba halkının zihninde yaratılmış harika bir ev değil mi, her bir parçası nesilden nesile aktarılan büyük sanatın meyvesi değil mi, bunu en başta nasıl fark etmedi?" (G:311)

Tanabay çalıştığı bu zaman dilimi içinde kalacak yer sıkıntı yaşamıştır. Kaldıkları çadır yamalıdır. Yırtılmış, delinmiş ve dağılmış bir şekilde olan çadırdan Caydar şikâyetçidir ve çadırı sürekli onarmak zorunda kalır. Eşini avutmaya çalışan Tanabay işini halledeceğini söylese de onu oyalamaktadır. Köye gidip yöneticilere yeni

bir çadıra gerek duyulduğunu ifade etmesine rağmen eski çadır ustalarının çoktan vefat ettiğini, gençlerin bu işi hiç bilmediklerini öğrenmiştir. Tanabay'a brandalı bir çadır vermezler.

> *"*- Peki, keçeyi kendimiz dövebiliriz, keçe yapmak için yün verin, dedi Tanabay.
>
> - Neredeki yün, dedi ona ofistekiler. Sen nesin, gökten mi düştün? Yünün hepsi plana göre döküldü, kolhozda bir gram yün kalmadı…"(G:311-312)

Çoro ile bu durumu konuştuğu zaman Çoro'nun yünün değerli olduğunu bu yüzden bencilce davranmadan dış pazarda satılması gerektiğini, tarımsal iç tüketime harcama yapmanın yasak olduğunu ifade ederken kendisinin de payının olduğu bu durumdan dolayı suçlu hissetmiş, yaptığı aptallıkları düşünerek bu konuda acı acı gülümsemekten başka elinden bir şey gelmemiştir.

> "Yasak! Ha ha ha!
>
> Yasak koyacaklar!" (G:312)

Gülsarı kaçamayacak duruma gelir. Bir çardağın altında bağlı ve iğdiş edilmiş şekilde olduğunu gören Tanabay, derin bir üzüntü duymaktadır. Artık kaçıp yanına gelemeyecek durumda olduğunu anlamak ve elinden hiçbir şey gelmeyeceğini bilmek unutlmaz bir hâl alır ve Gülsarı'nın durumu aklından çıkmaz. Yeni başkanın kötü biri olduğunu düşünmüş daha sonra eşinin daha yeni başkan olduğunu, işinin zor olduğunu, kolhoz işlerinin düzeleceğini söylemesi fikrinin değişmesine neden olmuştur. Emek verip büyüttüğü atının çektiği eziyete tanıklık etmesine karşın başkana katlanmak zorunda olma durumunu saçmalık olarak düşünür:

> "Doğru, yeni atanan başkana bilmeden kötülük etmişim gibi görünüyor. Bu aptallık olacak. Kocamışım sanırım. Yılın on iki ayı atla dolaştığım ve halk arasında ne olup bittiğini kavrayamadığım doğru değil mi? Ah, ne zamana kadar bu hayatın zorluğu devam edecek? Toplantıdaki sözleri bir duysan, çevremizdekiler aynı gibi. Peki, günahı benim boynuma olsun. Allah'ım sadece yanılmış olsaydım.." (G:323)

Düzen bozulmuş, işler yarım kalmış, yapılması gereken faaliyetler yapılmamış, toplantılarda alınan kararların hiçbir önemi kalmamıştır. Kimsenin kimseyi dinlemediği bir ortamda, yöneticilerin dışarıdan ve işle ilgisi olmayan kişilerden seçilmesi sorunlar karşısında hiçbir çözüm sağlamamıştır. Tanabay'ın da parlak hayalleri, ülküsü, umutları için canla başla ettiği mücadeleler tepe taklak olmuş, halk arasında görünmekten korkar duruma düşmüştür. Onlara verebilecek bir cevabı yoktur. Kolhozdaki sıkıntılardan dolayı talep ettiği şeyler de yapılmaz. İlçe temsilciliğinden gelen insanlara şikâyetleri bildirmek istese gelen kişiler bambaşka insanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler daha önce

görevi yürüten kişilere benzemeyen halkın arasına karışmayan zatlardır. Parti toplantılarında uluslararası konular görülüşülürken önemsiz gördükleri kolhoz mevzuları dillendirilmez. Bir yetkili ile kolhozun sorunlarını görüşmek isteğinde yetkili ona küçümeyerek bakmış, görüşlerini beğenmememiş, dilbigisi üzerine nutuk çekmiştir. Sistem kişiyi, değerlerini unutmaya, sorumluklarını yok etmeye, sahiplenme duygusunu engellemeye yöneltir. Çünkü her şey kolhozun malıdır ve kolhoz ne söylerse o olur.

Tanabay, hayvancılık, özellikle koyunculuk işlerindeki kötüleşmenin konuşulacağı ilçe merkezindeki toplantıya çağrılır. Çoro'da Tanabay'dan bir koyun alarak yardımcı olmasını ister. Tanabay işin zorluğundan çekimser kalır. Çoro'nun kötü günlerin düzeleceğine dair umudu tükenmemiştir. Kesin kararı vermemesine karşın her zaman olduğu gibi Çoro'nun söylediği olur. Sürekli kendine çalışma konusunda bahaneler üretmeye, kolhoza olan güvenini tazelemeye, umudunu tüketmemeye çalışacak düşünceler içinde olur. İstedikleri amaca ulaşamadıklarının farkında olsa da çalışmak zorunda olduğu için katlanmaktadır. Derin bir emek ve hayal kırıklığı duygusunun olduğu satırlar aşağıda görülmektedir.

> "…çalışması gerekiyormuş, çalışacak. Sekreter doğru söylüyor. Tanabay'ın düşündüğü gibi savaştan sonraki hayat kendiliğinden düzelmez. Can bedendeyken hayatı omuzlayıp hep zorlamaya devam etmeliymiş… Ama şu uğursuz, sen ne kadar iteklersen, o da o kadar keskin ve sert yanını gösterip omzunu yara içinde bırakmadı mı? En azından çalıştığı işlerin bir neticesi olsa, emeğinin meyvesi olgunlaşıp, çabanın karşılığını alsaydın, o anda nasırlaşan omzun bile sanadert olmazdı ya?" (G:334).

Toplantıda Çoro'nun isteği üzerine yaptığı konuşmada, cesaretini yitirmiş bir şekilde aklını kurcalayan düşünceleri dile getirmeyi istese de başaramamıştır. Çoro kendi yapacağı işlerden bahsetmesini, başka bir söz söylememesi konusunda onu uyarmıştır. O, sözleri ağzında geveleyerek doğru düzgün konuşma yapamamaktan utanç duymuştur. Tanabay'ın toplantıda verdiği gerçekleşme ihitmali düşük sözleri Çoro'nun beğenisini kazansa da Çoro'nun bu tepkisi Tanabay'ı şaşırtır. Çoro'nun önceden böyle bir insan olmadığını nasıl bir insanın böyle değişebileceğini aşağıdaki sözlerle anlatmıştır.

> "Çoro kabullenmiş. O neden bu kadar korkak? O zavallıyı belki hastalık doğru yoldan şaşırttı veya kolhozun ilk başkanı olmadığı için mi? Tanabay'ı neden bu kadar koruyor? Hayır, Çoro sanki bir şeylerden saklanıyor gibi değişmiştir. Yoksa yönetici olarak ömür boyu kolhoza öküzleri getirip, her gün üsttekilerden hakaret işittikten sonra mı bu hâle geldi? Neyse, hilekâr olmayı öğrendi…"(G:335)

Tanabay böyle düşünürken parti örgütçüsü Çoro, Tanabay'a bir kötülük gelmesini asla istemez. O, bu tür toplantıların asıl amacını, nelerin söylenmesi

gerektiğini bildiği için nelerden bahsedilmemesi gerektiğini de iyi bilmektedir. Tanabay Çoro'nun bildiklerini bilmediği ve anlamadığı gibi bu konuda bir tecrübe sahibi de değildir. Çoro Tanabay'ın surat asması karşısında şöyle söyler:

> "Ah, Tanabay, Tanabay! Bu, hayattan bir ders öğrenemeyen, anlayışsız, zavallım! Hiçbir şey bilmiyorsun, hiçbir şey anlamıyorsun. Gençliğinde nasılsan, öyle kaldın. Bütün meseleyi açık ve doğru konuşmamı, kesivermemi istiyorsun. Şimdi zaman farklı. Şimdi söylediklerinin zamanın sesine uygun olmasını istiyorsan insanlar nasıl konuşuyorsa öyle konuşup, bir mektup okur gibi tökezlemeden, neyi, nerede, nasıl, kimin önünde ne konuşman gerektiğini bilmek daha iyi. Ancak o zaman işin başarılı olacaktır. Tanabay, her şeyi kendi hâline bıraksaydım karışıklık çıkarırdın. Ondan sonra senin acını burada biz çeker, soğuk sesini duymazdık. "Teşkilatımızın bir üyesini nasıl eğittiniz? Böyle disiplin olur mu? Bu nasıl dik kafalılık?" diye gelen azarın cevabını biz verirdik."(G:336)

Tanabay'ın beş yüz koyundan oluşan iyi bir sürüsü olmasına karşın hepsinin ayrı ayrı sorunları vardır. Atların bakımını yapmak zor olmasına rağmen koyun bakıcılığına henüz alışamamıştır. Kolhoz ona yardımcı da vermemiş, işlerin yorucu olmasından dolayı kolhozun koyun üretme biriminden sorumlu olan İbrahim'e sürekli başvuru yapar ancak İbrahim onu oyalar. Himayesine aldığı komsomollarla görüşmek istemesine rağmen buna vakit bulamaz. Gençler koyun çobanlığı yapma konusunu duymak dahi istemezler.

Kış erken bastırmış çobanları hazırlıksız yakalamıştır. Ekim yağışsız geçince, kışın erken gelmesi ile koyunları otlatmak ve beslemek zorlaşmıştır. Kışın tüyleri az uzayan koyunlardan yün elde etmek de zordur. Bazı koyunlar tüy dökmeye başlamıştır. Koyunların yeterince beslenememesi bunun en büyük sebebidir. Tanabay elinden bir şey gelmediği için üzülmektedir.

> "Çoro'nun sözünü dinlediği için kendisine lanet ediyor. Verdiği sözü tutmuyor. Benim cesur ve çevik olduğumu, parti ile anavatana söz verdiğimi söylüyor. En azından parti ile anavatanı yalnız bıraksaydı. Bu ikisinin burada nasıl bir bağlantısı var? Eski zamanlara ait davarcılık işi değil mi? Ha, hayır!.. Söylenmeli diyorlar. Gereği olsun olmasın, böyle kutsal sözlerin değerini düşürecek miyiz?" (G:343)

Tanabay, kendisini suçlamaya, yaptıklarının ve söylediklerinin pişmanlığını duymaya başlamıştır. Onların verdiği emirleri sorgulamadan yerine getirmiş olmasına karşın yöneticiler tarafından umursanmamaktadır. Konuşmak istese başına bela alacağından korkmaktadır. Çünkü iyi durumda olmayan arkadaşı Çoro için üzülmektedir. Zira Çoro'nun ömrü başkalarına dert anlatmak ve dikkatli davranmakla geçmiş ve artık hastanmış, yaptıkları bir neticeye ulaşamamıştır.

"Zavallı Çoro anca ziyan olur. Zavallının işi pek iyi gitmedi. Bir gün hasta, bir gün iyi. Hayatı boyunca bir ileri bir geri insanlarla uğraşıp nasihat ediyor, umut ve cesaret veriyordu, bundan ne çıktı? Şimdi korkak oldu, bir şey söylemekten bile çekiniyor. Sonunda hastalanınca işini bırakıp istirahata çekilmedi mi zavallı…" (G:343).

Kışın Tanabay'ın sürüsünden iki koyun ölür. Yardım sözü verdiği çobanların sürülerinden de birkaç koyun ölür. Asıl sıkıntılar baharın başlangıcıyla ortaya çıkmıştır. Erken çiftleştirme hatasının yapıldığı koyunlar bir deri bir kemiktir. Bir sürü için en az yedi yardımcı kadın gerekirken kolhoz tarafından iki kadın gönderilmiştir. Gönderilenler de yaşlı ve çocuksuz kadınlardır. Kuzulama merkezine doğru yol aldıklarında bazı koyunlar dağda doğum yapar. Merkeze vardıklarında koraların durumu çok vahimdir. Tavanı çökmüş duvarı yıkılmış, delik deşik bir hâl almış, pencereleri çürümüştür. Koraların bu kadar bakımsız bir durumda olmasına şaşırmıştır. Gördüğü bu enkaz karşısında buraları yakıp çekip gitmek ister. Yaşanılan durumlara artık tahammül edemez, başkanın, İbrahim'in ve Çoro'nun boğazına yapışmak isterken eşi Caydar onu durdurur. Kızları da ağlayınca öfkesi biraz diner ancak o yine de gitmeye kararlıdır.

"-Tutma beni. Gördün mü, böyle talihsizlik olur mu? Yarın doğuracak koyunları nereye koyacağız? Kuzu barınağı nerede? Yem nerede? Dölün hepsini ölüme mi terk edelim? Cevabı kim verecek? Bırak!" (G:347)

Eşi onu ikna etmeye çalışır. Gitse bile neyi halledeceğini, bugüne kadar yönetimin bir şey yapmamasının nedeninin bir yol bulamamaları olduğunu, güçleri ve imkânları olsaydı kolhozun yeni kora yapacağını söyler. Tanabay'ın cevabı ise düştüğü durumu gözler önüne sermektedir.

"-En azından üstünü onarıp üzerini kapatacak kadar güçleri yok muydu? Sokak kapısı nerede? Pencereleri nerede? Avlu yıkılmış, içeride kar var. Tezekler diz boyu ezilmiş!. Bu çürümüş otlar ne zamana kadar yetecek? Kuzuların altına neyi sereceğiz? Bunca saçmalığın arasında dölün öldürülmesine izin mi veriyorsun? Çekil yoldan!" (G:347)

Eşi idare etmesi gerektiğini, vakit kaybetmeden işe koyulmalarını, bu işin sorumlusu olduklarını söyler. Alışılmış bu durum karşısında Tanabay gitmekten vazgeçer. Tanabay diğer çobanların sürüsündeki kuzulara yardımcı olur. Daha sonra koranın onarımına ve temizliğine başlanır. Hayatı boyunca bu kadar yorulmamış, bu kadar çalışmamıştır. İşlerin hepsi zor ve önemlidir. Tanabay bu duruma lanet ederek çalışmayı sürdürür. Bu günler sanki ölüm kalım mücadelesi verdiği bir savaş meydanı gibidir. İşlerin yoluna koyulacağına dair umudunu korumaya çabalasa da şartlar onu umutsuzluğa iteklemektedir. İbrahim'den saman istemiş, yollar açılmadan saman gönderilmeyeceği cevabını almıştır.

Tanabay gibi tiplerin durumları, Erich Fromm'un ifade ettiği gibi "koşulları durmadan değişen pazarlamacı başarısı" olarak değerlendirilir. Zira bu kişiler sahip olduğu insanî özelliklerinden değil, bir yarış pazarındaki başarısı ile var olur. Böylece başkalarının güçlendirmesine ihtiyaç duyan insan, sürekli başarılı olmaya tetiklenecek ve başarısız olduğu süreçte kendine duyduğu saygısı azalmaya başlayacaktır. Dolayısıyla özsaygı eksikliği güvensizlik, güçüzlük ve aşağılık duyguları beraberinden getirecektir. Değerini belirleyenler, bireyin onuru ve gururunu önemsemekte, pazarda değişiklikler oldukça karakterini yok etmektedir. Asıl problem sadece insanın özsaygısı ve bir özdeğerlendirme süreci değildir, aynı zamanda kişinin kendisini "bağımsız bir varlık olarak görmesi, kendi kendisiyle özdeşleşmesi"dir (Fromm, 1994b: 78). Kendisi gibi olamayan Tanabay kolhoz onu nereye sürüklerse o şekilde yön almakta, kendi olma duygusunu yaşayamamaktadır. Bu yönelimde olan Tanabay, Fromm'un belirttiği "kendi özgüçleriyle kendisine yabancılaşmış eşyalar" ile karşılaşır. Bu eşyalar ile aynı konumda değildir. Burada önemli olan insanın eşyaları satma sürecindeki başarısıdır. Kendini gerçekleştirmeden yoksun olan insanın, güçleri ve yaratımları kendisine yabancılaşır, başkaları tarafından değeri belirlenen, kullanılan bir şeye dönüşür. Böylece özsaygı ve kimlik yitimi gerçekleşir. Başka bir deyişle "Ben, olmamı istediğiniz kimseyimdir" (Fromm, 1994b: 79). Tanabay da sistemin istediği bir kimliğe dönüşür. Kimlik Tanabay'ın güvenli limanıdır. Oluşturulmaya çalışan kimlik üzerinde bir çaba sarfederken olduğu durumlara çözüm getiremez, zorlukların üstesinden gelemez. Güvenli limanı huzursuz olduğu bir nesneye evrilir. Bu da Tanabay'ın kişiliği üzerinde değişimleri beraberinde getirir ve çevresiyle de sağlıklı iletişim kuramaz.

Bir gün Tanabay'ın yanına İbrahim gelir. İbrahim kolhozun kuzulama korasının burası olduğunu, başka bir yer olmadığını, ona han ve saray veremeyeceğini, daha komünizme ulaşmadıklarını söyleyince Tanabay onu yumruklamak ister. Kendisiyle dalga geçmeyi bırakmasını, bir şeyler yapması gerektiğini, yoksa kendisinden hesap sorulacağını söyler. İbrahım bunların farkında olduğunu, bir çare bulamadığını, isterse gelip kendisini öldürmesini, yapabileceği bir şey olmadığını kendisinden de bir şey beklememesini söyleyip ağlamaya başlar. Birden yere yığılır. Tanabay'da onun içtenliğine kanarak söylendiklerinden utanmıştır.

Baharın gelmesi de onun sorunlarına çözüm olmaz. Koranın çürüyen tavanından içeriye sular dolmaya, akan sular donmaya başlar. Koyunlar ve kuzular yere basamayacak duruma gelir, donmaya ve üşümeye başlarlar. Tanabay her şeye yetişmeye çalışırken oradan oraya savrulur. Kaldıkları çadırın durumu da kötü olmasına karşın

kuzuları buraya yerleştrir. Ancak kuzuların hepsi çadıra sığmaz. Tanabay düştüğü durum için lanet etmektedir. Soğuktan donan ve çamurlar içinde kalan kuzular ölmeye başlar. Yeni doğan kuzuların ölmesi, sağ kalanların güçsüz olması, harcanan emeklerinin boşa gitmesi Tanabay için bu afet döneminde zaman kavramının yitirilmesine neden olmştur. Bütün bu olaylar onun için işkence gibidir.

> "'Bütün bunlar neden? Kimin ihtiyacı var? Koyun besleyemiyorsak yetiştirmenin anlamı ne? Olanlar için kim suçlu? Kim? Söylesene kim? Sen, tam da sen kendin, sana benzeyen balçık zenginleri! Ah, biz her şeye katlanırız, takip ederiz, yürürüz, söz veririz! diye ağzımızdan toz çıkıyor. İşte, kaldır şimdi geberen kuzuları, sözünü yerine getir! Hadi, şu ölmekte olan koyunu oraya sürükle? Hadi bakalım, sen güçlüsün, göster kendini!'" (G:356)

Tüm bu sorunlar yetmezmiş gibi komsomollardan biri olan Bektay işlerden bıktığını usandığı söyleyerek elindeki koyunları Tanabay'a bırakır. Tanabay koyunların kuzulayacağını, bir daha düşünmesini söyler ancak ikna edemez.

> "- Bektay, kendine gel! diyerek ardından koştu. Çocukluk etme, kendini düşün, bu yaptığın doğru mu? Söz dinle.
>
> - Tutma insanı! Düşüneceksen sen düşün. Ben insan gibi yaşamak istiyorum. Diğerlerinden neyim eksik? Şehre gidip çalışmak, maaşımı zamanında yemek benim de hakkım. Niçin koyun peşinde giderek öleyim?? Yemi, otu yok, ağılı yok. Tutma beni! Git, kendin, kavga et. Hâline bak, kime benziyorsun? İnsan sıfatından çıkmışsın. Bir gün geberip gideceksin. Yeterli olur sana. Savaşa çağırıyorsun ha! Başkalarına örnek olacaksın ha! Lanet olsun! Ben tokum." (G:369)

Bektay kendini bu sefaletten kurtarıp gider. Geriye kalan Tanabay'ın derdine dert, işine iş eklenir. Sanayi alanındaki hesap kitap, denge ve kazanç ilkeleri insanda da uygulanmış, insan bir iş girişimine dönüşmüştür. Kişinin yaşamı sermayesi, görevi de bu sermayeyi olabildiğince iyi bir yatırıma dönüştürmesidir. Sermaye yatırımının iyi veya kötü olması durumuna göre başarı ve başarısızlık elde edilir. Hayatını buna adayan birey, bir nesneye evrilir. Erich Fromm bireyin nesneye evrilmesini şöyle açıklar: "Kişi, fizyolojik açıdan hâlâ canlı olmasına rağmen manevi açıdan ölüyse, o zaman yalnızca çürümeye mahkûm olmakla kalmaz, tehlikeli-kendisi ve başkaları için tehlikeli- bir hâl de alır" (Fromm, 2020: 20). Özgür olduğunu ve hiçbir otoriteye boyun eğmek zorunda olmadığını düşünürken otoriteye boyun eğmek zorunda kalan Tanabay da gitgide çürümeye başlar.

Partiden ayrılıp parti kimlik kartını bıraktıktan sonra oradan ayrılan Tanabay, Gülsarı'ya sarılıp ağlamıştır. Gülsarı'ya atlayarak oradan uzaklaşır, peşinden Çoro gelir.

Çoro artık onun için bambaşka biridir. Tanabay kendisi suçlanırken orada en yakın dostunun çekingen, sus pus bir şekilde durmasına kızmıştır. Artık onu tanıyamıyordur.

> "Kaşkatayev sesini yükseltip ona hakaret etti, disipline alışkın bir öğrenciden daha da bükülerek oturdu. Böyle nereye kadar gidecek? Halk ona inanıyor, o ise gerçeği söylemekten korkuyor. Yalnız kendi kaygılarını düşünüp, bilinçli, dikkatli ve özenli konuşuyor. Bunu nereden öğrendi? Tamam, Tanabay hayattan geri kalmış, çiftliğin basit adamı. Çoro ise eğitimli, hayatı boyunca insanları yönetmiştir. Çoro, Segizbayev ile Kaşkatayev'e benzeyenlerin söylediklerinin bir başka, gerçeğin bir başka olduğunu nasıl görüp de bilemez! Deminki sözlerin, dışarıdan güzel, içi çürük, anlamsız ve boş olduğu görmezden mi geliyor? Bu Çoro o hâlde kimi, ne için kandırmaya çalışıyor?" (G:390)

"Küçük insan" Tanabay kendini iktidara teslim ederek sistemin düştüğü çukurdan çıkmak için dahi konuşamaz. Yöneticilerin kendi adlarına konuştukları sistem içinde kendini teslim ederek "En kötü eğilimlerle yüklü güçlere ya da güçsüzlere kendi adına konuşabilme yetkisi" (Reich, 2011: 16) vererek bir kez daha aldatıldığının farkına çok geç varır. Tanabay artık partiden kovulmuş, yerine yeni bir çoban gönderilmiştir. Bu durumdan sonra artık ne konuşmak ne de yemek yemek ister.

> "Yaşam, sevinç, acı, hayat endişeleri, gelecek hayalleri hepsi boş bir paradan ibaret değil. Baygın gövdesinde sadece yüreği söz dinlemeden çarpıyor, bunun dışında yaşamayı ve düşünmeyi bırakan bir cesetti." (G:395)

Reich'in "küçük adam"ı gibi "maskesiz, bir parti üyeliği kartı taşımadan ve "ünlü" olmadan" (Reich, 2011: 16) bomboş kalan Tanabay'ın geleceğe dair hayali sönmüştür. Kendine bakmak ya da kendini düşünmek yerine hayatını adadığı sistemin yılmaz temsilcisiyken unuttuğu kendi geleceğidir. Bununla yüzleşen "sıradan ve küçük bir insan" (Reich, 2011: 17) olarak Tanabay, artık bunun farkındadır. Ömür boyu çabalarının bir sonucu olarak aldığı ceza, onu karanlık bir uçurumda hissettirir. Karanlıktan sesini tüm dünyaya duyurmak ister. Yaşadıklarını unutamayan Tanabay, yok sayılmışlığının tükenmişliği içinde hayatının bittiğini düşünmektedir. Böyle yaşamaktansa ölmenin en iyi çözüm olduğu kanısındadır. Uyandıktan sonra ölmekten başka ne yapacağını, ne iş olduğunu düşünür. Ölmenin iyi bir seçenek olduğunu daha sonra saçma ve budalaca bulurken böyle insanlar için ölmeye değip değmeyeceğinin sorgulamasını yapar. Artık çevresindekilere daha iyi davranma isteği vardır.

Çoro'nun hastalanmasının ardından ziyaretine gitme düşüncesi içinde dahi olmayan Tanabay, yaşanılanlardan sorumlu tuttuğu yakın arkadaşına sarf ettiği kötü sözlerden dolayı pişmanlık duyar. Bu kadar hastalanmasının sebebinin çalıştığı işten kaynaklı olduğunu, işini hemen bıraksaydı bu kadar acı çekmeceyeceğini, belki

kendisini görmek istediğini düşünür. Yaşadıklarından dolayı kendi arkadaşından uazaklaşan çevre kurbanı olan karakterin kendisiyle hesaplaşması, pişmanlık ve özeleştirisi aşağıdaki satırlarda görülmektedir.

> "Ben de bir hayvanmışım meğer. Kırgınlıkta, öfkeden neredeyse anlayışssız olmadım mı? İnsanlara zavallı gibi görünüyorum, sanki benim çektiğim acıya bakıyorlar, sanki acıyorlar… iki arada zavallı kadını sıkıştırıp acı çektirdim … Peki zavallının günahı nedir? İnsanlığımı mı kaybettim? Hayvan gibi miyim?" (G:399)

Gülsarı yaşlanıp işe yaramaz bir at olunca Tanabay'a geri verilmiştir. Tanabay daha sonra parlak yıllarını geçirdiği, dostu Gülsarı'yı kaybeder. Birlikte yaşlandığı, acılara birlikte katlandığı, hayatının en önemli anlarını paylaştığı Gülsarı yoktur artık.

> "Kırı dolaşıp, dağa çıktı, yürüdü. Bitmek bilmeyen düşünceler içinde yürüdü. İhtiyarlığı, içeceği suyu, göreceği günü, zenginleşeceğini düşündü. O zaman bile sıraya dizilen tuzaklar yığınından yolunu şaşıran bir kuş gibi yalnız ölmek istemedi. Ancak kanatlarını çırparak uçarken gökyüzünde ölsem, o zaman aynı yuvadan uçan yol arkadaşlarım üzerimden üç kere dönerek uçsa, hüzünlü bir ses çıkararak geçseler ya diye düşündü." (G:422-423)

Şiirsel ve sembolik anlam taşıyan yukarıdaki ifadeler kuşların dostluğu, ölüm karşısındaki sessiz dayanışma ve kader birliği duygusunu hissettirmektedir. Tanabay, partiden çıkarıldığı zaman onu toplantıda mert bir şekilde savunan komsomol sekreteri Lerimbekov ile yedi yıl sonra karşılaşır. Lerimbekov kolhozda değişimlerin ve gelişmelerin olduğunu anlatır ve onu tekrar partiye davet eder. Ancak Tanabay bu daveti reddeder. Eski acıları, hâlâ aklında kabuk tutmuştur. Bu konuşma ona geçimişini hatırlatmış ve yüreğini sızlatmıştır.

> "- Alâkana teşekkür ederim, evladım. Benim gibi ihtiyarı unutmadığın için teşekkürler. Yaşlandım artık, evladım. Şimdi benden partiye ne fayda gelir? Ona ben nasıl hizmet edeceğim? İşe yaramaz bir çağdayım. Benim devrim geçip gitti. Endişe etme evladım. Düşüneceğim." (G:418)

Kemal Göz Tanabay'ı "Tanabay = Mikroskop: Büyüten, büyüterek gösteren; Gülsarı = Teleskop: Uzağı gösteren, uzaktan gelen ışığın yansımasını gösteren, geleceği gösteren" (2020: 82) şeklinde bir imge olarak değerlendirir. Mikroskop görevi gören Tanabay büyük bir hevesle yola çıktığı kolhoz faaliyetlerindeki rolü göz önüne alındığında; sistemdeki aksakların farkına varmıştır. Tanabay'ın, trajik olayları yaşadığı durumlar karşısında manevi dünyası geçmişin esaretinden kurtulamaz. Geçmişle şimdiki durumun hesaplaşması içinde olmuştur.

Çoro ölmeden önce Tanabay'ı son kez görmek, onunla konuşmak ister. Karısının tutumundan dolayı gitmeye karar veren Tanabay, vardığında tek arkadaşı

Çoro çoktan ölmüştür. Kendisine kızar. Ölmeden önce onu son bir kez görememenin ve ölen kişinin son arzusunu yerine getirememin huzursuzluğu içini kaplamaya başlar. İlçeki toplantıdan dönerken ona sarfettiği sözlerden dolayı pişmanlık duymaktadır. Pişmanlık ve utanç duygusu içinde geri dönülmez bir yola girmiştir. Dövüne dövüne sokaklarda Çoro diye bağırır, kalabalığın içinde kendisini affetmesi için bağırır. Bir türlü içindeki acıyı dindiremez. Cenaze alayında yol boyunca kendi kendine fısıldamaktadır.

> "İşte, Gülsarı, ikimiz Çoro'dan ayrıldık. Şimdi Çoro yok…Dün ilçeden dönerken sen neden bana haber vermedin? Allah sana dil vermedi mi? Ben ise ağzı dili olan, dilsiz hayvan senden daha kötü bir iş yaptım. Dostumu yola fırlatıp, arkama bakmadan gittim. Çoro'yu ben öldürdüm, merhametsiz, öfkeli dilim ile öldürdüm." (G:404)

Mezarlığa giden yol boyunca Çoro'nun kendisini bağışlaması için yakarır. Çoro ölmeden önce Tanabay'ı beklerken oğluyla bir konuşma yapar. Konuşmayı duyan Tanabay, perişan olur. Çoro oğluyla yaptığı konuşmada Tanabay'dan özür diler, kendisine kırılmamasını söyler. Parti kimlik kartını da bölge komiserliğine götürmesini Tanabay'dan rica eder. Ölürken bile gözleriyle birisini arayan Çoro, acı çekerek ölmüştür. Duydukları karşısında derin üzüntü duyup sessizliğe gömülen Tanabay ağlamaya başlar, geçmişinin bir parçası olan dostu vefat etmiştir.

> "Dünyada Çoro geçti öylece, gittiğinde de Tanabay'ın yarısını alıp gitti." (EG:406)

Tanabay Çoro'nun son dileğini yerine getirmek için parti kimlik kartını teslim etmeye bölge komiserliğine gider. Çoro'nun kendisinden neden kartı teslim etmesini istediğine anlam veremez. Çoro'nun vefat ettiğini, üyelik kartını kendisinden götürmesini istediğini söylemek için Kakşateyev ile görüşmek ister. Sekreter Tanabay'a Kakşateyev'in meşgul olduğunu, kartı kayıt bölümüne teslim etmesi gerektiğini, boş yere beklememesini söyler. Daha sonra partiden kovulan biri olarak partiye tekrar çağırılır. Tanabay'ın partiye tekrar çağrılması Aytmatov'un "küçük insan" tipi içinde ayırt edici olan umut vadedici yönünü ortaya koymaktadır.

3.3.2.2. Çoro

Eserde norm karakterlerden biri olan Çoro kolhoz başkanlığı yapmış, inançlı, sorumluluk ve görev bilinci yüksek bir karakterdir. Aynı zamanda yumuşak başlı, kimseyi kırmayan, çekimser bir yapısı vardır. Olumlu bir kişilik olan Çoro, kültürlü, bilgili, öğretmeyi seven bir kişidir ve hayatı boyunca yönetim pozisyonunda, önemli işlerde görev almıştır. Gençlik çağında köyün yakışıklısı olarak anılır. Nerede ne

söyleneceği, kiminle nasıl konuşması gerektiğini iyi bilir. Kalbi de kolhoz sorunlarına daha fazla dayanamayarak hastalanır. Eserin başkişisi olan Tanabay'ın en yakın dostudur. Çoro gençliğinde bir eğitimcidir. Çoro ile Tanabay komsomola daha sonra partiye birlikte girmişlerdir. Çüy kanalının inşaatına gidip orada birlikte çalışmışlardır. Tanabay'ın fotoğrafının basıldığı, gayretli çalışmasının anlatıldığı gazeteyi ilk alan Çoro'dur. Aynı zamanda Tanabay'ın elini sıkıp ilk tebrik eden kişidir. Yakınlıkları, arkadaşları kolayca unutulmaz. Eser kişisi hassasiyet/kırılganlık, uysallık, çevre kurbanı olma gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Hassasiyet/Kırılganlık

Çoro karakter olarak hassas ve kırılgan bir insandır. İnsanları kırmamaya, herkesi dinlemeye özen gösterir. Kolhoz başkanı Çoro tüm bu sıkıntıları dinlemekte, parti toprantılarında sorunları dile getirip bir çözüm yolu bulmaya çalışmaktadır. Tanabay sadece atların bakımını üstenirken en zorlu görev Çoro'ya aittir. Bütün kolhoz işlerinden sorumlu olan Çoro, işlerin yolunda gitmemesi sebebiyle birçok kişiyle karşı karşıya gelir. Bu yüzden birçok kişi peşini bırakmaz, merkezdekiler sıklıkla yanlarına çağırıp ondan hesap sorar, azarlar. Çoro tüm bu sorunlara karşın pes etmeden gece gündüz bir çözüm yolu bulmaya çalışır. Tanabay'ın dayanamadığı sıkıntılar karşısında Çoro hasta kalbiyle sonuna kadar direnip kolhoz faaliyetleri ile ilgilenmeye çalışır. Kolhoz başkanlığı görevini bitirdikten sonra da iki yıl süreyle partide görev almıştır. İnsanlarla nasıl konuşması gerektiğini bilen ve onları ikna edecek bir kabiliyeti olan Çoro, Tanabay'ın öfkeyle hareket etmesine katlanmış, onu ideallerinin gerçekleşeceğine inandırıp sakinleştirerek güvevini tazelemiştir. Çoro daha sonra kolhoz başkanlığı görevini Tanabay'a devreder. Çoro'nun kalbi halkı oyalamak, insanlara emeklerinin karşılığını veremediğinden sadece onlara güzel sözler söylemekle yetinmeye çalışmak gibi sıkıntılara dayanamamış, gün geçtikçe kötüleşmiş ve hastaneye kaldırılmıştır. Tanabay arkadaşının yanına her gün gitmek istese de işlerin yoğunluğundan gidemez.

Tanabay'ın kolhozlaştırma faaliyetler sırasında karşılaştığı zorluklar ve çözüm bulamayışı karşısında Çoro'nun iyimser tavrı onda rahatsızlık uyandırır. Tanabay artık Çoro'nun sözlerine itimat göstermez ve bu yüzden onunla ağır konuşusur. Tanabay'ın Çoro'ya sarfettiği sözler onun ruhunda yankı bulur. Kolhozlaştırmanın gerçek yüzünü zaten biliyordur. Düzeleceğine dair umudunu koruyan Çoro, insanların karşısına geçip sürekli telkin vermesi ruhunda düzelmeyeceğini düşündüğü şey için boş bir çabadan ibarettir. Kendisi hassas kalbinin hastalandığının farkında değildir.

Kolhozlaştırma faaliyetlerinin istenilen ve beklenilen şekilde ilerlememesi, halkın bu konuda yaşadığı sıkıntılar Çoro'nun hassas bünyesine yük olur. Çoro hastalanır. Zira kendisi yaşanılan olumsuzlukları arkadaşı Tanabay'ın karşı çıkışlarına rağmen gözardı etmiş, partiden ihraç edilmesine tepkisiz kalmış, gittikçe içine sinmiştir. Ancak değişmeyeceğini bildiği koşullar içinde inanmaya çalıştığı değerlerle çalışmaya devam eder. Sıkıntıların düzeleceğine dair umut dünyası içinde yaşamaktadır. Çoro'nun hastalığı gün geçtikçe daha da kötüleşir, onun ağır hasta olduğu haberi Tanabay'a da ulaşır. Tanabay yaşananlardan sorumlu tuttuğu Çoro'yu ziyaret etmek istemez. Tanabay, kendisinin partiden kovulmasına giden süreçte Çoro'nun pasif kalmasının etkisi olduğuna inanmaktadır. Çoro Tanabay'ın yanına gelir. Tanabay, ona dönüp bakmaz. Çoro'nun onunla dostça konuşmak istediğini söylemesine rağmen Tanabay'ın kaba konuşmaları Çoro'yu büyük bir şaşkınlığa uğratır.

> "- Gel konuşalım. Öteye bakma, beri bak, Tanabay. Dost gibi, komünist gibi bir konuşalım.
>
> - Ben senin dostun değilim, komünist de olmadım. Sen ise yalancı bile olsan komünist olamazsın. Sadece öyle görünüyorsun…
>
> - Bu ne demek, gerçekten mi?
>
> - Elbette, gerçek. Dikkatli ve özenli konuşmayı henüz öğrenemedim. Herhangi bir yerde nasıl konuşacağımı, nasıl ifadece edeceğimi de bilmiyorum. Öyleyse hoşça kal. Sen doğru gidersin, benim yolum eğri!" (G:391)

"Küçük insan" Çoro'nun yüzü ölü gibi sapsarı olmuş sesi çıkmamıştır. Tanabay'a bir şey söylemek istemiş ancak kalbi izin vermemiştir. Sözler yüreğine bıçak gibi saplanmıştır. Çoro köye döndükten sonra bir toplantı düzenlemeye karar verir. Toplantıda Tanabay'ın masum olduğunu anlatacaktır. Ancak beklerken geçen zaman onun aleyhine işler.

Uysallık

Çoro uysal bir karakterdir. Yanlışlıklarını bilmesine karşın sisteme uyum sağlamış, yanlışların düzeleceğine, eksikliklerin giderileceğine dair umudu tükenmemiştir. İyimser ve uysal bir karakter olan Çoro, Tanabay'ın karşı çıkışlarına katlanarak onu ikna etmeye çalışır.

Eskiden beri dost oldukları Tanabay ile komsomol günlerinde kolhoz faaliyetleri görevlerinde bulunmuşlar, zenginlerin ve toprak sahiplerinin mallarını ellerinden alma çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bilinçli bir şekilde bu çalışmalara yürekten destek verirler.

O dönem mallarına el konulacak kişilerinin listelerine bile birlikte karar verirler. Kolhozlaştırmayla ilgili zorlu süreç, onun sonuna kadar olumlu bakış açısını korumasına rağmen Çoro'yu fiziksel olarak yıpratmış, gün geçtikçe kemikleri sayılacak kadar zayıflamıştır. Çoro gençliğinde görgülü, bilgili, yumuşak huylu, herkese iyi davranan bir delikanlıdır. Tanabay onun yumuşak huylu karakterini ve herkese iyi davranmaya çalışan tutumunu beğenmemektedir. Hatta onu komünizme karşıt olanlara karşı hoş olmayan bir anlayış içinde olduğu gerekçesi ile suçlamıştır. .

Tanabay sıkıntılarla uğraşırken Çoro'nun durumu gün geçtikçe kötüleşir. Eskisi gibi umudu kalmamış, evham ve karamsarlık onu yiyip bitirmiştir. Tanabay yeni başkan hakkında söylediklerinde haklı çıkar; zira başkan hiçbir iş görmeyen, iş bilmeyen biridir. Günün çoğunu merkezde geçirir. Başkan da onu biraz daha sabretmesi konusunda oyalar. Çoro, her zaman hastalandığı için partiyi örgütleme görevinden çekilmesi gerektiğinin farkındadır. Ancak o işleri öylece bırakıp ayrılmak istemez. İnsanlara çeşitli sözler vermiştir. Sorumluluktan kaçamayacağı düşüncesi ile sözlerini yerine getiremeden ayrılmak, insanların yüzüne bakmayacağını düşünmesine neden olmaktadır.

> "İyi günlerin geleceğine dair ümitlendirip, pek çok söz vermiş, sonunda kolhozu beline kadar borca batırıp, ardından çekip gitti demezler mi?" (G:373)

Dolayısıyla vicdanıyla baş başa kalıp, üstlendiği sorumluluktan hasta olmasına karşın kaçmayan Çoro, işlerin böyle gitmeyeceğini, gecikmeden bir yardım gelmesi gerektiğinin farkındadır. Onu bu yüzden mahkemeye vermekle tehdit dahi etmişlerdir.

Çevre Kurbanı Olma

Buradaki çevre kolhoz sistemi ve yarattığı sorunlar üzerine kuruludur. Değerini bilene kadar ömrü tükenen Çoro, yorulmadan çalışmaya devam ederken tüm yaşamı farkında olmadan geçmiştir. Pek çok verdiği söz ve hedef vardır ancak hiçbirini gerçekleştirememiştir. Dürüst bir şekilde hayatını sürdürmeye çalışırken ayağına takılan engellerden kaçamamıştır. Bu engellerden kaçmak için daha dolambaçlı yollardan geçmeye çalışmış başarılı olamamıştır. Tüm hayatı farkında olmadan elinden giden Çoro, yüzleşmekten kaçtığı gücün etkisiyle sürüklenmiştir. Geri çekilmeyi göze dahi alamamıştır. Dostu Tanabay'ın gerçekleri ona ağır gelmiştir.

> "Ne yazık ki dünya böyle, olacakları önceden bilseydi ya, insanların gözlerinin içine bakıp, dosdoğru yüzlerine konuşmaya önceden çalışsaydı ya…"(G:393)

Çoro solgun bir şeklilde durmaktadır. Gelecek olanlara olayların nasıl olduğunu, büronun nasıl çalıştığını, Tanabay'ın partiden nasıl ihraç edildiğini anlatmak istemektedir. Kendinden bahsetmeyi de düşünürken zamanının olmadığını hissetmektedir. Tanabay'la konuşmaya ve Tanabay'ın suçsuz olduğunu söylemeye, yaşanılanları düzeltmeye ömrü yetmez.

Bir zamanlar birlikte yürüdükleri gençlik yapılanması içinde büyüdükleri sistemin yok ettiği insancıklardan biri olan Çoro'nun hazin sonu dayatılmaya çalışılan nesnelerin kişi üzerinde tahribatını gösterir. Nitekim kolhoz faaliyetlerinde içinden çıkılmayacak sorunların, yöneticilerin umursamaz tavırları ve sorumluluğu daima halk üzerinde toplamaları ve yakın arkadaşı Tanabay'ın söylemleri çevrenin kurbanı olan "küçük insan" Çoro'nun sonunu getirmiştir. Çoro bağlı bulunduğu sistemin içinde bir çare bulamadan ölmüştür

3.3.3. *Ak keme* "Beyaz Gemi" (1970)

3.3.3.1. Adsız Çocuk

Eserin başkişisidir. Romanda ismi belirtilmeyen sekiz yaşındaki çocuk başkişisi, eserde kısa boylu, büyük kafa ve kulak yapısına sahip, ince boyunlu olarak tarif edilmektedir. Anne ve babası tarafından küçük yaşlarda terk edilmiş olan ve hiç arkadaşı olmayan çocuk, sadece dedesi tarafından önemsenmektedir. Doğada vakit geçirmeyi seven çocuk, hayallerinde taşlarla, kayalarla arkadaşlık etmekte, onlara isimler vermektedir. Her akşam dürbününü eline alarak Isık Göl'ü seyreden çocuk babasının binip geleceğine inandığı hayalindeki beyaz gemiyi beklemektedir. Karakter hassasiyet/kırılganlık, çaresizlik, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, hayalperestlik, yalnızlık/kimsesizlik, hayalperestlik gibi "küçük insan" özelliklerini göstermektedir.

Hassasiyet/Kırılganlık

Sekiz yaşlarındaki bir çocuğun saf ve temiz dünyasında hayatın acı gerçeklerinin yansımalarının anlatıldığı romanda "küçük insan", çocuk karakteri üzerinde şekillenmiştir. Geleceğin sembolü olan çocuk inandığı değerlerin yitimi karşısında duyduğu hayal kırıklığı ve acıyla babasını kendisine getireceğini düşündüğü beyaz geminin hayali peşinde kendini gölün sularına bırakır. Çocuk, kendisini terk eden babasının Isık Göl'de gemicilik yapabileceğini, hatta orada çalıştığını düşünmüş, bununla kalmayıp zamanla düşünceleri inancı hâline gelmiştir. Romanın sonlarında

görülen intihar olgusunun gerçekleştiği yer, romanın başlarında hayranlıkla seyrettiği, ulaşmayı hedeflediği aynı yerdir.

Çocuğun dedesinin kendisine aşıladığı efsanedeki kutsal Maral Ana'nın parçalanışına tanık olması onun hassas ruhunda bir tahribat yaratır. Zira dedesinin daha önce sarhoş olacak kadar içki içtiğine şahit bile olmayan Çocuk, dedesinin bu görüntüsü üzerine bir başkalaşım geçirir. Ruhunda uyanan tahribat hastalanmasına neden olur.

> "Çocuk dişlerini sıkarak kıpırdamadan yatıyordu. Midesi bulandığı için dişlerini sıkmasa da olurdu, ama boynuzlu Maral Anayı öldürüp etini yiyen şu insanlara hiçbir şey yapamayacak kadar güçsüz olduğu için öfkesinden dişlerini sıkıyordu. Güçsüzlüğüne canı sıkılıyor, ağlamamak için kendini zorlayarak dişlerini kenetliyordu."(AK:159)

Küçük ruhunun tanık olduğu ihaneti hassas bünyesi kaldıramaz. İnanamadığı bu durum karşısında hayal dünyasında babasına ulaşmayı umduğu gemiye doğru yolculuğa çıkar.

Çaresizlik

Çocuk karakteri dedesinin kendisine anlattığı Maral Ana'ya duyduğu sevgi bağına ihanet etmesiyle çaresizlik hissine kapılır. İyilik, sevgi ve adalet inancıyla büyütülen çocuk, hayata bir anneye, babaya, nineye ya da dedeye duyduğu inançla başlar. Çocuk, erken yaşta yaşadığı inanç yıkımının etkisi ile hayal kırıklığı yaşar. Fromm'un ifadesi ile yaşanan bu hayal kırıklığına tepki ya bir arkadaş ya da farklı bir şey bularak gerçekleşir. Ya da çoğunlukla olan dünyevî amaçların peşinden giderek umutsuzluk duygusunun üstesinden gelinmeye çalışılır (2023a: 29).

Çocuk dedesi dâhil diğerlerinin sarhoş olduğu ortamda insanların konuşmalarını dinleyerek Boynuzlu Maral Ana'nın nasıl yendiğini, birbirlerine en iyi parçaların ikram edilişini, kadeh tokuşturmalarını, tabağa kemirilmiş kemiklerin atılışını duymaktadır. Anneannesi, eniştesi Orozkul, halası Bekey, Gülcemeal hatta Mümin maralın etini beğenmişlerdir. Çocuğa etten bir tabak hazırlayıp götürmelerine karşın çocuk istemez. Çocuk kendisine acı veren bu durum karşısında Boynuzlu Maral Ana'nın etini yiyenleri umutsuzca cezalandırmak ister. Ancak küçücük bedende bir çocuk olmaktan ve güçsüzlüğünden dolayı acı duymaktadır. Bu güçsüzlük içinde korkunç bir suç işledikleri

için onlara ceza vermek ister. Hayalinde Kulubeg'i[37] yardıma çağırıp tüfekle onları öldürtür.

> "…gençlerin en güçlüsü, en serti ve en yakışıklısı Kulubek Amca'ydı. Keşke o da öyle olsaydı." (AK:126)
>
> Sonunda rüyasında Kulubek'i aradı ve ona rüyasını anlatmak istedi. Çocuğun aklında, o fırtınalı gecede yanına gelen şoför, onu bu dünyada koruyabilecek, ona yardım edebilecek ve intikamını alabilecek kişiydi. (AK:159)

Çocuk için yaşamın anlamı Maral Ana'nın öldürülmesi ile sonlanmaktadır. Zira sevgisiz ve ebeveyni olmadan büyüyen çocuk için damadı Orozkul tarafından dedesine yapılanlar, Mümin'in pasifliği, efsaneler ve masallarla çocuğa aşıladığı millî değerlerin hiçe sayılması yıkıcı bir tahribat oluşturmuş, çocuk yaşadığı bu cehennemden kurtuluşu beyaz gemiye ulaşacağını düşündüğü suda bulmuştur. Çocuğun dedesinin, inandığı değerlere ihanetine tanık olması, kendisine ve masallara olan inancı üzerinde yıkım oluşturmuş, böylece "küçük insan" düştüğü çaresiz durumdan sessizce gözden kaybolarak kurtulmaya çalışmıştır.

İntihar "yaşamı noktalamaya, bitirmeye karar veren bireyin giriştiği sonuç ve eylem" (Gökçe, 1987: 49) olarak tanımlanmaktadır. Kişi içine girdiği ruhsal bunalım sonucu ya da toplumsal nedenlerle intihara sürüklenebilmektedir. Genellikle psikolojik bozukluklara dayanan intiharda bireysellik ön plana çıksa da bu bireysellik içinde toplumsal etkenler bulunmaktadır. İntihar ile ilgili ilk kapsamlı araştırmayı yapan Fransız sosyolog Emile Durkheim "İntihar" adlı çalışmasında, intiharın toplumsal nedenleri üzerinde durmuştur (2013:7). Toplumun bir parçası olan bireyin toplumsal düzenden etkilenmesi son derece doğaldır. Toplumdan ayrı olarak düşülmeyen bireyin intiharı toplumu etkilemektedir. Dolayısıyla toplumda meydana gelen siyasî, sosyal birçok olay, bireyin yaşamında önemli etkiler yaratmaktadır. Durkheim haricinde intiharla ilgili ortaya çıkan olgularda da intiharı hazırlayan etkenlere değinilmiştir. Bireyi intihara sürükleyen etkenlerden biri "kayıp"tır. Bu "kayıp" durumu hem algısal hem de gerçekte olabilmektedir. Birey gerçek ya da algısal[38] durumda bir kayıp yaşaması hâlinde umutsuzluğa sürüklenebilmektedir. "Ümitsizlik bir kişiyi intihara sürükleyen en önemli tetikleyicidir" (Söylemez, 2010: 73). Zira "Beyaz Gemi" romanındaki çocuk kişisi saflığın, geleceğin timsali olarak Orozkul'un kötülükleri karşısında durmaktadır. Onun dedesi Mümin'in inandığı değerlere ihanetine tanık

[37] Romanda kendisi de Boynuzlu Maral Ana'nın soyundan geldiğine inan yönlendirici karakterdir. Genç bir şofördür.
[38] Aslında kayba uğramadığı hâlde bireyin böyle hissetmesi.

olması büyük bir kayıp yaşamasına, çaresizliğe düşmesine neden olmuştur. Yaşadığı bu kayıp sonucu ortaya çıkan ümitsizlik onun babasının çalıştığına inandığı gemiye doğru gitmesine yol açar. Kendisini suya atıp yüzmeye çalışan çocuğun bu dünyadan ayrılmaya çalışması sonun başlangıcını yansıtmaktadır. Buradaki "küçük insan" tipi geleceğe doğru adım atan, umudunu gösteren çocuk aslında yenilmemiş "Tersine bu ölüm, onun ahlakî zaferinin zengin bir göstergesi" (Söylemez, 2010: 79) olmuştur. Çocuk burada saflığını ve inancını kaybetmeden kötü karakter Orozkul karşısında toplumdan uzaklaşır. Çocuk kendini koruyarak hayalinde var olan dünyaya doğru yolculuğa çıkmış, çocuk ruhuyla kötülüğe karşı bir tepki vermiştir. Ölümün burada acı verici bir olgu olmak yerine kurtuluşu simgelediği söylenebilir.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Annesi babası tarafından terkedilmiş olan ve dedesi dışında doğrudan akrabası olmayan çocuk içinde yaşadığı çevrede neredeyse tamamen yalnız kalmış ve dışlanmış durumdadır. Çocuk sık sık damat Orozkul'un hiddetine maruz kalır. Bu da yetmezmiş gibi Mümin'in ikinci eşi olan ninesi tarafından da öz torunu olmadığı için sevilmez. Anneannesi onu bir yabancı olarak görmekte, bunu ona söylemekten çekinmemekte ve davranışları ile de belli etmektedir. Çocuk anneannesinin sert sözlerinden kurtulamaz.

> "Sadece öz torunu olsaydı, üveysin diyemezdi anneannesi. Ne kadar çabalarsa çabalasın üveyden iyilik istenmez. Üvey misin… demişti.." (AK:18)

Çocuğun küçük dünyasındaki küçülme, ötekileştirme ile ortaya çıkmaktadır. Annesi ve babasını hatırlamayan çocuğa, annesinin babasından ayrıldıktan sonra onu dedesine bıraktığı, uzak bir şehre yerleştiği söylenmiştir. Çocuk babasız ve annesiz bir çocuk olarak hor görülmektedir.

Çocuk her zaman etrafında oynadığı gölete düşse bile onu kurtaracak kimsenin varlığından söz edilemez. Çocuk sadece dedesi tarafından sevilmektedir. Arkadaşı olmayan, taşlarla, kayalarla arkadaşlık eden çocuğun dedesi haricinde ilgilenecek kimsesi yoktur.

Suda yüzmeye çalıştığı zaman onun azarını işitmekte, üvey olduğu yüzüne vurulmaktadır. Çocuk anneannesinin çıkışlarına aldırmadan her gün suya girmektedir. Dinlediği masalların etkisi ile maral yavrusu olmak isteyen çocuk, anne ve baba sevgisi görmese de anne şefkati beklemektedir. Ancak en çok ilgiye ihtiyaç duyduğu bir dönemde olmasına karşın kendisine kaba bir şekilde davranılarak azarlanmaktadır.

> "Keşke sürüklese onu, sular bir gün sürükleyecek, göreceksin ya, o zaman da ben kılımı kıpırdatmayacağım. Onun vebali kendine, ondan fazlasıyla sanadır! Anne babasının attığı şeye ne kadar ihtiyacım var! Benim de başka meşgalelerim var." (AK:41-42)

Bunun üzerine dedesi çocuğun korkmadan yüzebileceği bir gölet yapmıştır. Sabahtan akşama kadar göletle uğraşan dedenin yorgunluktan hareket etmeye dermanı kalmaz, sonunda hastalanır. Bu yüzden çocuğun anneannesi İhtiyar Mümin'in bu hâlini görünce çok sinirlenir ve ona söylenmedik söz bırakmaz.

> "Kendi kendine dert mi açtın, niye böyle ürküyorsun? Karnı tok, sırtı pek, bir çocuğun başka neye ihtiyacı olur? Çocuğun önünde yalancıktan iş görür gibi ya babasından ya annesinden çekinircesine çay içen bir zavallı olsaydın! Öl be, öl! Bu çocuk başımıza bir bela açacak!.." (AK: 42)

Çocuk karakterinin aile ve yakın çevresi tarafından terkedilmesi ve dışlanması onu çaresiz, kırılgan, hayalperest bir ruhsal durumun içine sürüklemiştir.

Hayalperestlik

Çocuk arkadaşsız, yapayalnız bir şekilde basit ve saf dünyasında hayallerine sığınarak yaşamını sürdürmektedir. Çocuk yaşadığı gerçek dünyanın çirkinliklerinden olabildiğince uzağa, hayallerine sığınır. Bu hayal dünyası onun için özel bir yerdir. Çocuk kayalara, bitkilere isimler vermiş ve onları arkadaş olarak bilmiştir. Ihlamış Deve, Yatan Deve, Eyer, Kurt ve Tank adını verdiği kayalarla sohbet eder. Ayrıca çocuğun "sevimlileri", "korkakları", "cesurları" ve daha birçok çeşitli adlarla nitelendirdiği bitkileri vardır. Canı sıkıldığında onların yanına gelir, üzüldüğünde, ağlamak isteğinde onların arasında gizlenir. Çocuğun dünyası hayallerinden ve dedesinin ona anlattığı masallardan oluşmaktadır.

Ramazan Korkmaz'a göre çocuk, bir yansıtıcıdır. Kimsesiz çocuk, evrensel birleştirici bir imge olarak "anne" kavramı üzerinde, tüm annesiz ve bir yuvası olmayan çocuklar adına özlemi ifade eden bir yansıtıcıdır. Dolayısıyla anne özlemi duyan çocuk, dedesinin anlattığı Maral Ana[39]'ya daha çok bağlanır. Hayallerinde annesiyle özdeşleştirdiği Maral Ana onun annesizliğini baskılar. Bir anne tarafından şefkat ve ilgi görmeyen çocuk annesizliği güçsüzlüğün ve mutsuzluğun bir nedeni olarak görse de kendisini terkeden annesini suçlamamaktadır. Çocuk "acının erken olgunlaştıran yanıyla genel anlamdaki toplumsal dramanın bir parçası olduğunu duyumsar ve insanlardan göremediği yakınlığı mitik anlatıyla süslediği Maral Ana'dan bekler" (2016: 166).

[39] Efsanedeki dişi geyik.

Çocuğun Maral Ana'ya olan bağı masaldan ve hayalden öte yalnızlığını, sevgisizliğini ve mutsuzluğunu dindiren bir anne olmasından da kaynaklanmaktadır. Hayatta en önem verdiği kişi, dedesinin Maral Ana'yı öldürmesi manevi dünyasında ruhsal bir bozukluğa yol açmaktadır. Çocuk belkide Kırgızları yansıtan bir yansıtıcı görevindedir.

Çocuk bir anne-babanın varlığını bilmeden yaşaması ve çevresini kuşatan sevgisizlik yüzünden mutsuzdur. Yanında mutlu olduğu tek kişi dedesidir. Geleceğin timsali çocuk ile geçmişin timsali dede arasında kurulan bağın bir sonucu olarak Maral Ana efsanesi, çocuğun hafızasında millî duyguları güçlü tutmak amacıyla oluşturulmuştur (Kolcu, 2015: 204). Bu duygular çocuğun anne ve babasızlığa dayanmasını sağlayan ya da zihin dünyasında geride tutmasını sağlayan önemli bir olgudur. Masal çocuğun hayal dünyasını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bu masala olan inancı onun geleceğe olan bakış açısını şekillendirir.

Erich Fromm anne ve babaya olan bağlılığın birbirinden farklı olduğunu ifade eder: "Anne içinden çıktığımız yuva, doğa, toprak, okyanustur." Baba için ise bu doğal yuva hiçbir şeyi temsil etmemektedir. "…baba doğal dünyayı etmiyorsa da insan varlığının diğer kutbunun, düşünceler dünyasının, insan yapısı şeylerin, kural ve emirlerin, disiplinin, gezme ve maceranın temsilcidir. Baba, çocuğun öğretmeni, yaşamdaki yol göstericisidir" (2024: 63). Nitekim anne sevgisi görmeyen ve bir babanın varlığından uzak çocuk için sevgi nesnesi hayallerinde babasına ulaşacağı Isık Göl'de babaya giden yolda yatmaktadır. Sevgi bağını kurduğu dedesi ve dedesinin kendisine anlattığı efsane ve masallara duyduğu inancın zedelenmesi, yaşanılan hayal kırıklığı çocuğu sevgi nesnesini gölde, babaya ulaşacağı bir araç olarak onu yalnızlıktan kurtaracak olan beyaz gemide aramaya yöneltmiştir. Hayalinde canlandırdığı bu gemiye çocuk, dürbünüyle hayran hayran bakmaktadır.

> "Gemi gözden kaybolana kadar çok vakit geçti. Bu arada çocuk, hayalinde nasıl balık olacağını ve gemiye yüzerek nasıl gidebileceğini canlandırıyordu." (AK:47)

Kimsesiz bir çocuk olan çocuk karakteri yaşamında beyaz gemiye ulaşmayı dilemektedir. Zira hayatta dedesi onun sığındığı bir liman, onun masalları ise beyaz gemiye ulaşacağı bir umuttur. Bu umut onun yurdunun kendisidir

Orozkul Mümin'i nasıl kandırdığını eeserin sonlarına doğru maralın etinin yiyilişi ile herkesin içki masasında sarhoş olduğu ortamda anlatırken duyulan kahkahalar ve içkinin pis kokusu çocuğu boğacak gibi olur. İyice artan baş ağrısı ile yoğun bir terleme gelir ve yüksek ateşten birden kendini soğuk bir su kenarında balık

olarak hayal eder. Maralın etinin yenilmesi geleneğin yok edimesidir. Bu yıkım sonucunda çocuk, kurduğu küçük dünyasında kurtuluş umudunun yok olduğunu fark ederek; kendi kendine hayatının sonuna kadar balık olarak yaşamaya ve bir daha dağlara dönmemeye karar verir. Amacı gölde çalışan babasının yanına gitmektir:

> "Geri dönmeyeceğim, gelmeyeceğim. Balık olmak daha iyi, balık olmak daha iyi…" (AK: 164)

Bu hayal içinde çocuk yerinden kalkarak dışarı çıkar. Ancak gidişi kimseler tarafından fark edilmez. Evin köşesinden dönerken kusmaya başlar. İnleyerek, ağlayarak, gözyaşları ve hıçkırıklar içinde: "Hayır, balık olmayı tercih ederim. Yüzerek gideceğim buradan. Balık olmak iyi." (AK: 164). diye söyler. Hayal ile yaşadığı dünya arasındaki ayrımın farkına varması, anneannesinin kaba dilinin etkisi ve son olarak dedesinin Maral Ana'yı öldürmesinden sonra çocuğun dünyaya bakış açısı değişmiştir.

Yalnızlık/ Kimsesizlik

Psikolojik bir olgu olan yalnızlığın sosyal, duygusal ve bireysel taraflarından söz etmek mümkündür. Sosyal yalnızlık, kişinin somut bir biçimde iletişim kurabileceği bir insan bulamaması; duygusal yalnızlık, kişinin diğer insanlarla aynı duyguları paylaşmaması yani empati kuramaması; bireysel yalnızlık ise kişinin toplumla bağ kuramama hâlinden yoksun olması olarak sınıflandırabilir (Sarıçiçek, 2013: 87). Çocuk da psikolojik ve sosyal olarak yalnızdır. Bu yalnızlık onu hayallerin içinde bir dünyada yaşamasına, dedesine daha çok bağlanmasına neden olur.

> "Freud'cu bir bakışla sentezleyerek söylemek gerekirse, güvensiz ve kaygılı bağlanma durumunda içselleştirilmiş nesne (bir başka deyişle, 'a priori güvenli bağlanmanın doyurulmasının kaybolmasının yası'nda içselleştirilmiş nesne), bir nevi yoknesne dir. O bölgede kalan ancak içi boş nesnedir. Onun içselleştirilmesi psişik yapısında bir kara deliğe dönüşür. İç dünya ıssızlaşır. Optimal gelişmede, "dünya çocuğa yerleştikçe, çocuk dünyaya yerleşir". Oysa güvensiz ve kaygılı bağ kuran çocuk, dünyada ürkek ve ayrık dolaşan bir yabandır. O, dünyada bir yaban, dünya da ona bir yabancıdır. O, gurbette yaşar gibidir. Memleketini hiç bilmemektedir (ya da hatırlamamaktadır). Dünyaya, ilişkilere ve hatta bedenine güvenle yerleşemedikçe, dünya da ona yerleşemez. Geriye kalan ıssızlık ve kimsesizliktir*"* (Erden, 2001).

Zaman zaman ona yalnızlığını unutturan gezgin satıcı, "maşin mağaza" (mağaza arabası) olmuştur. Maşin mağaza geldiği zaman çocuk koşarak satıcının yanına gider. Satıcı ona kimlerden olduğunu, annesinin ve babasının nerede olduğunu sorar. Ancak çocuk, İhtiyar Mümin'in torunu olduğunu söyler ve annesinin babasının nerede olduğunu bilmemektedir.

"-Annen nerede?

Çocuğun dili tutulmuştu. Annesi hakkında konuşmaktan zorlanıyordu.

-Annenin hiç haber vermeden gittiğini tahmin ediyorum. Nasıl bilebilirsin?

- Bilmiyorum.

-Peki ya baban? Babanı da mı bilmiyorsun? Çocuk hiçbir şey söylemedi." (AK: 24-25)

Çocuk karakteri için yalnızlık hissi çok yıkıcıdır. Anlatının ilerleyen bölümlerinde çocuğun dedesinin ihanetine tanık olması yalnızlığın başedilmesi güç bir algı olduğunu ortaya çıkarır. Dedesinin ihaneti, ninesinin ötekileştirmesi, Orozkul'un yaşattıkları, baba özlemi, annesizlik ve arkadaşsızlıkla olan mücadelesi zamanla derinleşmeye yalnızlık duygusu ile baş etme durumunun doğurduğu bir sonuç olarak intihara yol açar. Bu intihar onun hayal dünyasında ortaya çıkan yıkıma verdiği bir tepkidir. Nitekim onun için beyaz gemi bağlandığı güvenli bir limandır.

> "Çünkü intihar başkaldırının mantıksal sonucu değildir. İçerdiği boyun eğiş dolayısıyla, onun tam tersidir. İntihar, sıçrama gibi, en son noktasına götürülmüş kabullenmedir. Her şey tükenmiştir, insan temel tarihine geri döner. Geleceğini, biricik ve korkunç geleceğini fark eder ve ona doğru atılır*"* (Camus, 2021b: 68).

Tüm bu yaşanılananlarda yola çıkarak hayalperestlik içinde "küçük insan" çocuk eser kişisi için hayalleri onun için yalnızlık içinde korunduğu bir limandır. Manevi değerlerin yüksek olduğu hayal dünyası sevilmediği ortamda sığındığı bir kaynaktır.

Dedesinin Orozkul tarafından aşağılanmasına şahit olan çocuk ağlayarak oradan uzaklaşır ve arkadaşları kayalara derdini döker. Çocuk geç vakte kadar dışarıda vakit geçirdikten sonra eve döner. Çocuk üzüntünün ve soğukta dışarıda olmasının etkisi ile hastalanır. Küçük bir çocuğun bünyesi dedesinin yaşadığı zor durum karşısında ruhsal olarak ilk çöküntüyü yaşar. Yalnızlığını ve terk edilmişliğini unutmak için gözlerini yuman çocuğun yaşadığı bu his, eserin devamında hayal dünyasındaki değerlere olan ihanet ruhunu daha çok parçalar ve yalnızlığı daha çok ortaya çıkar. Bu durumda çocuğun ruhunda bırakılan tahribat yaşamın anlamını sorgulamasına neden olur. Annesiz ve babasız bir çocuk olarak kahramanın kendisini suya bırakması yani intiharını Ramazan Korkmaz şöyle açıklamaktadır:

> "Bu intihar, özelde parçalanmış ailelerin, sevgilerini çocuklarından esirgeyen sorumsuz ebeveynlerini; genelde ise, geleceği umursamayacak kadar bencilleşen ve özüne yabancılaşan insan soyunu protesto etmeyi amaçlar. Dedesinin "her insanı bir peygamber gibi göreceksin" sözüne sadakatle inanan çocuk, yaşadığı son derece olumsuz koşullar ve temeldeki özgüven eksikliği yüzünden kendisinin de peygamber olabileceğini düşünmez. Çünkü o, anne ve babasınca terkedilmiştir" (2016: 183).

Ahlakî Üstünlük

Çocuk bozulan düzen içinde saflığını ve kendini koruyarak beyaz gemiye doğru gitmesi onu diğerlerinden üstün kılar. Çocuk karakteri dedesinin maralın etini yemesi üzerine uğradığı yıkımdan dolayı hastalanır. Ruhunda yaşanan yıkım onu bir bilinmeyene yönlendirir. O kutsal saydığı değerleri koruyarak kendini suya bırakır. Zira bu onun ahlakî zaferidir. Bozulmuş ve yıkılmış düzenin bir parçası olmak yerine oradan ayrılarak babasına gitmeyi umduğu beyaz gemiye doğru çıktığı bir yolculuktur.

> "İntihar şimdilerde, sadece bir gözden kaybolma yoludur. Ürkekçe, sessizce yapılır ve tam bir başarısızlığa uğrar. Artık bir eylem değil, sadece bir boyun eğmedir" (Gürsel, 2007: 142).

Eserde kahramanın çocuk olması tesadüfi değildir. Saflığın ve geleceğin simgesi olan çocuğun yaşadığı ruhsal yozlaşma saf ve temiz dünyasında bozulmaya dolayısıyla hayatın acı gerçekleri ile yüzleşmesine neden olmaktadır. Kahramanın çocuk olması ile Aytmatov şöyle ifade eder.

> "Çocukluk, sadece harika bir dönem değil aynı zamanda gelecekteki insan karakterinin tohumudur. Çocukluk gerçek ana dil öğrenmenin ve çocuğun kız veya erkek kendisinin dâhil olduğu çevresindeki insanlarla, tabii çevreyle ve özellikle kültürle bağlarını başladığı dönemdir" (Aytmatov, 1995: 43).

Aytmatov'un söylediği gibi çocukluk kişinin çevreyle bağ kurduğu, düşüncelerinin şekillenmeye başladığı dönemi yansıtmaktadır. Bu olgu ile birlikte gelişen çocuğun dünyası geleceğe yönelik umudun sembolüdür. Dolayısıyla "küçük insan" tipi olan çocuğun diğer edebiyatlardaki bu tipin örnek kahramanlarından ayrılan yönü geleceğin sembolünü yansıtan umut vadedici bir karakter olmasıdır. Nietzsche'nin söylediği gibi "Suçsuzluktur çocuk ve unutkanlık, bir yeni başlangıç" (2021: 21). Çocukluk kendine özgürlük yaratmak, dayanıklı ve sağlıklı bir ruhsal durum için geleceğe ışık olmak, sonun doğurduğu bir başlangıcın istemi başka bir deyişle dünyayı yitirmiş olanın kendi dünyasını kazanmak için çıktığı bir yolculuktur.

Cengiz Aytmatov kendisi ile yapılan bir söyleyişide; çocuğun trajik sonu ile ilgili kötülüğün galip geldiği üzerine yöneltilen soruya şöyle cevap verir:

> "Sen orada çocuk figürüne ve çocuğun hazin sonuna takılıyorsun ve kötülüğün bireyselliğine; ben ise bununla uğraşmıyorum. Amacım, insanın doğasında olan kötülüğe karşı durmak ve bunu reddetmek. Belki de çocuğun ölümü benim bu düşüncemi etkili kılıyor. Başarılı olup olmadığımı bilemem, lakin şu çok zahir; zafer hiçbir zaman Orozkul'un değildir. Evet, çocuk ölüyor ama ahlak üstünlüğü yine çocukta kalıyor" (Yılmaz, 2015a: 44).

Ahlakî üstünlüğü intiharla taçlandıran çocuk kişisi Orozkul'un kötülüklerinin karşısında kalarak dedeye karşı bile bir zafer kazanır. Mümin'in Orozkul'un baskılarından kutsal saydığı geyiği öldürmesi yani yabancılaşması çocuk kişisin yalnız olduğu dünyada daha da ötekileşmesine ve intiharına yol açar.

3.3.3.2. İhtiyar Mümin

Eserin norm karakteridir. Saf ve silik bir kişilik olan Mümin çevresi tarafından saygı görmeyen biridir. İnançlı bir karakter olan Mümin adı gibi mümin bir kişiliktir. Orozkul'un baskılarına boyun eğerek o ne derse yapmaktadır. Çevresinde herkesin hizmetine koştuğu ve insanlarla iyi geçindiği için "Kıvrak Mümin" adıyla anılır. Zayıf, orta boylu, basık ve yumuşak burunludur. Yüzünde azıcık sakalı olan yetmişli yaşlarında becerikli bir ihtiyardır. Yardımsever, iyi niyetli, sabırlı, çalışkan bir insandır. Damadı Orozkul'un yanında tomruk işleri ile uğraşmakta, düşük bir ücret karşılığında çalışmaktadır. Damadı ve kızının da yaşadığı obada torunu ve ikinci karısıyla birlikte oturmaktadır. İlerlemiş yaşına rağmen damadı Orozkul'un zorlamalarıyla güç işlerle uğraşan Mümin, çeşitli durumlarda insanların onu kullandığının farkında olsa da buna aldırmaz. Eserde ön plana çıkan çocuk ve dedesi arasındaki sevgi bağı Orozkul'un Mümin'i ezmesi ve onu farklı birine dönüştürmesi ile yok olur ve bu durum çocuğun ezilmesine ve intiharına yol açar. Karakter çaresizlik, silikleşme, uysallık, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, aile içinde çözülme, korku, yabancılaşma, otokratik güce başkaldırı gibi "küçük insan" özelliklerini göstermektedir.

Çaresizlik

Mümin'in kızı ve torununa duyduğu sevgi ve koruma isteği Orozkul'un eziyetleri ve baskıları karşısında çaresiz bırakmaktadır. Sevgi insanı yücelttiği kadar aşağıya geçen bir duygudur. Bir zorbanın fiziksel gücünün karşısında takınılan tavır kurbanın ezilmesine ve bu baskıya boyun eğmesine sebep olur.

> "Çünkü sevgi denilen şey, insanlığın yarattığı en yüce fakat aynı zamanda ulaşılması da o denli zor olan bir eserdir. Oysa içinde yaşadıkları toplumlar onlara, kendileri için tehlike yaratanların ezilmesi gerektiğini söylemektedir...genellikle bir zorbanın…fiziksel yaptırım gücü… [ne maruz kalan] çoğunluğu oluşturan diğer insanların bu güç altında ezilmeleri ve kaderlerine razı gelmeleri kaçınılmazdır" (Fromm, 2017b: 52).

Bir gün Orozkul'un Mümin'in çocuğu okuldan almasına izin vermemesi üzerine Mümin'in gösterdiği başkaldırı onun için iyi bir netice doğurmaz. Bu durum Orozkul'un ona daha da çok yüklenmesine neden olur. Orozkul'un hiddetinden

çaresiz duruma düşen Mümin o ne isterse yapmakta; Orozkul'un isteklerini yapmadığı takdirde kızının dayak yiyeceğinden korkmaktadır. Roman boyunca genel olarak sinirli ve asabi bir kişilik yapısına sahip olan Orozkul her fırsatta Mümin'i aşağılamaktadır. İçki içtiği zamanlarda Mümin'e olan söylemleri daha da çok sertleşir. Mümin alışık olduğu bu durum karşısında çaresizce susar.

> "Mümin sessiz kaldı. Damadının küfürlerine artık alışmıştı. "Yine cinleri mi geldi?" diye içinden üzüldü. "İçki içse bile deliriyor. Ertesi gün başı ağrıyor, yüzü sirke satıyor. İnsan neden böyle olur acaba?" diye düşündü Mümin, çaresizce. "İyilik yapsan, kötülük düşünüyor. Ne utanıyor, ne de biraz olsun düşünüyor, tövbe! Hep böyle olmuş, böyle gidiyor, böyle de gidecek mi acaba? Ben ne dersem o, söylediklerim doğrudur, yalnız benim dediğim doğrudur, deyip duruyor." (AK:80-81)

Maralların sofrada yenilmesi çocukta yıkıcı bir tahribat oluştururuken Mümin aynı sofrada korkunç gülücükler arasında çocuktaki tiksintiyi fark etmez. Sönmüş ocağın başında Mümin kendinden geçmiş bir durumdadur. Mümin çocuğun eve gitmek istediğine dair ses çıkarmaz. Çocuğun istekleri Mümin için neşe kaynağı iken artık bitkin ve çaresiz bir şekilde bunun farkında bile dâhil değildir.

> "Mümin kocamaya yüz tutmuş bu yerde Boynuzlu Maral Ana'nın kan pahası uğruna kendini feda ettiğini, zavallı kızı ile henüz hayatta ama şimdiden yetim kalmış olan torunu için her gün kendisi masal diye anlatıp, onu kutsal saydığı atalarının ruhuna, vicdanına, Umay Ana'nın vasiyetine karşı çaresizlikten tüfekle nişan alıp ateş ettiğini çocuğun yüreğinin anlayıp anlamadığını kim bilir?" (AK: 165)

Daha sonraki süreçte Mümin'in Orozkul'un baskılarına dayanamayıp Maral Ana'yı vurması, Orozkul'un sofrasında sarhoş olana kadar içki içmesi yaşadığı çaresizliğin bir sonucudur. Bu sofrada Maral Ana'nın etinin yenilmesi torunu çocuk için daha büyük bir yıkım olur.

Aytmatov, A. Alimcanov'un İhtiyar Mümin'in kutsal olarak atfettiği maralı vurması üzerine yaptığı eleştiriye cevaben "Elbette ki insanlar türlü nedenlerin yükü altında kendi vicdanlarına karşı bir uzlaşma yolunu aramasaydı çok iyi olurdu. Ama ne yazık ki, insanların bu zayıflıktan kurtulmaları için çok büyük çaba göstermesi gerekir" (Aytmatov, 2004: 169) diye söyler. "Küçük insan" tipinin temsilcisi olan Mümin karakteri, hayatın yükünü taşımış, her işi yapmaya çalışan ve kimseyi memnun edemeyen biri olarak bu zayıflıklarından kurtulamamıştır. Bununla birlikte Orozkul'un baskın güç olması ve Mümin'e yaptığı eziyetlerin bir sonucu olarak çocuğun ilk karşı çıkışı ona çaresizlik olarak geri dönmüştür. Mümin'in edilgen yapısı çocuğun kötülüğe tahammül edemeyişi ile son bulmuştur.

Silikleşme

"Beyaz Gemi" romanında çocuk karakterine en yakın kişi dedesi olan İhtiyar Mümin'dir. Köydeki aksakalların "Kıvrak Mümin" olarak adlandırdıkları ihtiyarı, çevrede tanımayan tek bir kişi dahi yoktur. Bu lakap ona yakın ya da uzak fark etmeksizin herkesle çok iyi geçindiği ve herkese tebessüm ederek yardıma koştuğu için verilmiştir. Herkesin yardımına koşan bir kişilik olmasına karşın insanlar onun bu gayretini göz ardı eder, yaptığı iyiliğe önem vermezler. Mümin'in dertleri olsa bile ailesi dışında kimse farkında değildir. Mümin adı üstünde "İhtiyar Mümin" olmasına karşın ona gerekli saygıyı kimse göstermemiştir. Onunla herkes rahatça konuşur, sanki aynı yaştaymış gibi rahat davranırlar. Buğu boyunun tanınmış bir yaşlısı öldüğü zaman, yaşlı için verilen yas töreninde kurbanı o keser, ileri gelen misafirleri o karşılar, onların attan inmelerine yardımcı olur, çay servisi yapar, hatta bazen odun kırar, su taşır. Genellikle misafirlerin çok olduğu böyle törenlerde yapılacak epey iş olmaktadır. Mümin böyle durumlarda her işe koşmakta, her şeyin üstesinden gelmektedir. Mümin'in kendisi de Buğu boyundandır ve bununla övünmekte, Buğu boyundan biri öldüğü zaman o aileyi yalnız bırakmamaktadır. O törenlerde köyün ayak işlerini yapmasına rağmen bu duruma hiçbir tepki göstermez. Yaşının vermiş olduğu ağırlığı yansıtmaz. Böylece insanlar tarafından kullanılan bir nesneye benzer. Ne bir öfke ne bir kıskançlık vardır, kendisine takınılan tutum ve davranışlara aldırmaz, yaptığı işlerden rahatsız olmaz.

> "Kendisine saygısı olmayana başkası acımaz diye boşuna söylememişler ya. Mümin kendisine saygı duymanın ne demek olduğunu bilmiyordu." (AK:27)

Genellikle konuşmamaya alıştırılmış bir kişilik olarak Mümin, konuştuğunda başkalarının dikkatini çeker. İhtiyar Mümin çevredeki kişilerle kıyaslandığında tuhaf bir insandır. En belirgin özelliği kıvrak ve becerikli olmasıdır. Başka bir şey olmayan Mümin'in tek üstünlüğü bunlardan ibarettir. İnsanların karşısında küçük düşmekten korkmayan, herkesin tuhaf davrandığı biridir. Anma töreni için aile toplantılarına çağrılmadığı zaman üzülür, gücenmesinin sebebi, unutulmuş olmaktan ziyade geleneklere göre büyük birine karşı borcunu ödeyememesidir. Zaten Mümin toplantılarda hiçbir karara katılmayan, konuşma dahi yapmayan silik bir kişiliktir.

> "Nasıl davranacağını bilmez, konuşma konusunda beceriksizdir, yaşlı birine yakışır şekilde nasıl konuşması gerektiğini düşünmez. Bu Mümin'in kendi tutumu olmasa da onun erdemidir." (AK:28)

İhtiyar Mümin yaşının vermiş olduğu güçsüzlükle, zorlu işlerin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bedensel güçsüzlüğüne ek olarak Orozkul'un ona haksız yere saldırgan tutum ve davranışlarda bulunmasına ve hakaretler savurmasına tahammül ederek ses çıkarmaması onun ruhsal ve zihinsel yönden de acizliğine işarettir. Her iki yönden bakıldığında "küçük insan" Mümin'in bu zayıflıkları bağlı olduğu değerlere ihanet etmesi ile neticelenir.

Uysallık

Yumuşak başlı bir karakter olan Mümin kendisine gösterilen kötü davranış ve hürmetsizliklere rağmen bulunduğu çevreye uyum sağlayan biridir. Damadı Orozkul ona ne kadar öfke duysa da onun isteklerini yerine getirir, yaşına rağmen kendisine hürmet edilmese de bu durumdan etkilenmez, sesini çıkarmaz. Kolayca başkalarının isteklerini yerine getirir.

İhtiyar Mümin'in bilmediği hiçbir iş yoktur: Dülgerlikle, saraçlıkla uğraşmış ayrıca samanları yığma gibi birçok iş yapmıştır. Gençliğinden beri çok çalışan Mümin, askerliğini bitirip döndükten sonra ormancılık yapmaya başlamıştır. Burada yardımcı işçi olarak çalışsa da tomrukların taşınması ile de o uğraşır. Hayvanlara ve arılara Mümin bakmakta, bütün hayatını çalışmakla geçirmektedir. Mümin bütün bu işleri yaparken damadı Orozkul kendisini sık sık ziyafetlere davet ettirir, gönül eğlendirir. Üst merciler işleri denetlemeye geldiğinde ise onları patron olarak Orozkul karşılar, ormanı gezdirir, onlara av partileri düzenler. Mümin tüm bu becerilerine rağmen kendini insanlara saydırmasını öğrenememiş biridir. Dış görünüşü de saygı duyulacak bir aksakala benzememektedir. Ağırbaşlı, saygın ve sert bir mizacı yoktur. Anlatıcı iyi kalpli olduğunu, ancak yüzüne bakar bakmaz iyi biri olduğunun ve değerinin bilinmediğinin anlaşıldığını söylemektedir.

> "Böylelerine "iyi kalbin adı eskimez, adı eskise de kendi kendine yok olmaz" derler. O tam da böyle. Kalın kırışıklarla kaplı yüzü, her zaman buruşuk bir şekilde tebessüm eder, hareket eden gözleri sanki "Evet, bir işini halledebilir miyim? Söyle, söyleyiver, ben şimdi.." der gibi bakardı. Burnu sarkıktı, kıkırdak değil de sanki tamamen etten yapılmış gibiydi. Allah ne boy vermiş, ona ne de sakal; cılız, bodur, cılız bir yapısı vardı. Buruşmuş çenesinde iki üç tane sarı sarı tel sallanır dururdu, ona köse ihtiyar desen yakışmazdı. Ne kalabalığın arasında ne de bir iş güç içinde doğru dürüst fark edilirdi; başı bir görünür bir kaybolur, oraya buraya koşturup dururdu. " (AK:28)

Mümin kendi uysal karakterinin yanısıra tümüyle bağımlı bir hâlde yaşadığı damadı Orozkul'un kendisi, kızı ve torunu üzerine kurduğu şiddet ve korkuya dayalı otorite karşısında da itaatkâr ve uysal olmaya zorlanmaktadır.

Yabancılaşma

İlk kez Hegel tarafından derinlemesine incenenen yabancılaşma kavramı emek kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Hegel daha çok duygu ve düşüncelerin bireyin kendisi dışında başka bir nesneyi dile getiren insandaki sevginin yabancılaşmasının üzerinde durmaktadır. "…nesnel gerçek, dünyayı değiştiren emek olmadan insan kendini değiştirmez" fikri Hegel'e aittir. İlkel insan zaman içerisinde gelişen olaylarla gelişen değişim sürecinde üretim bandının artması sonucunda emeğiyle dünyayı değiştirirken kendisi de değişikliğe uğramaktadır. Ürün paylaşımında söz sahibi olmanın beraberinde getirdiği iş bölümü yani ilkel toplumdan sınıflı bir topluma geçiş sürecinde insan yabancılaşmaya başlar. Bunun bir sonucu olarak insan kendi değerlerine ve emeğine uzaklaşmaktadır (Gürsel, 2007: 142-143).

Mümin geleneklerine bağlı inançlı birini yansıtmaktadır. Eserde de ifade edildiği gibi o Kırgız soyunu Maral Ana'ya dayandırmakta ve maralları görünce "kutsal ana, anamız" olarak ifade etmektedir. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan bu "küçük insan" tipi günün birinde inancına ihanet ederek bu geyiklerin etini yemek zorunda kalır. Bu yozlaşmanın ilk örneğidir. Dedesinin nasihatleri ile büyütülen çocuk ilk ihanet karşısında verdiği tepki ise "sessiz bir protestoyla" (Söylemez, 2010: 79) sonuçlanır, yani babasını aramak maksadıyla onun çalıştığına inandığı beyaz gemiye ulaşmak için kendini denize atar.

Mümin'in kendi davranış biçimine yabancılaştığını gösteren ilk sahne çocuğun hasta bir durumda dedesine gördüğü maralları anlatmak için beklerken onun sarhoş olduğunu görmesi ile başlar. Eserde yabancılaşan Mümin, inanç yitimininin öznesi konumunda görülmektedir. Eski kalıpları yıkmak ve eleştirmek Sovyet dönemi Kırgız edebiyatında temel anlayışlardan biridir. Bu yüzden sistemin yöneticisi olan Orozkul Mümin'e Boynuzlu Maral Ana efsanesinin ağa, beyler zamanından kalma olduğunu ve yoksul halkı sömürmek için uydurulduğunu söyler. Yetkililere mektup yazıp onu tutuklatmakla tehdit eder. Orozkul çeşitli numaralarla Mümin'i kandırarak tüfeği Mümin'e verir ve maralları avlatır. Mümin'in kendi değerlerinin dışına çıktığı bu durum sonrasında verilen ziyafette sarhoş oluncaya kadar içki içmesi ve çok sevdiği torununun durumunu görmezden gelmesi ile yabancılaşma süreci devam eder. Daha önce Isık Göl'den hatrı sayılı kişiler vefat ettiğinde verilen yas ziyafetlerinde azıcık içen Mümin'in daha önce öylesine sarhoş olacak kadar içtiği görülmemiştir. Mümin ilk kez başka bir şekle bürünmüştür. Dedesinin bu hâline şaşıran çocuk dedesinin hasta

olduğunu düşünür. Ancak bir şeyi olmadığı cevabını duyunca dedesinin hâl ve hareketleri her zamanki gibi değildir. Yüzü kıpkırmızı olan Mümin, ateşin yanına çökmüş bir şekilde öylece duruyordur. Çocuk dedesinin üzerinde yeni kesilmiş et parçalarını fark eder. Gözlerine inanmayan çocuğun gördüğü manzara Boynuzlu Maral Ana'nın başıdır. Çocuk oradan hemen çıkıp gitmek ister. Güvendiği, hayatındaki en önemli, en çok sevdiği şahsiyet değerlere ve inanca ihanet etmiştir. Orozkul boynuzu kırmak için balta kullanır. Baltanın her hareketinde çocuk tiksinmekte, irkilmektedir. Boyzunun parçalanmaya çalışılmasının çocuktaki etkisi şu şekildedir.

> "Korkunç ve kötü bir kâbustan kaçmasına rağmen sanki bacakları hareket etmeyecek şekilde bağlı kaldı. Boynuzlu Maral Ana'nın yumulu olmayan gözü balta ona her çarptığında kırpıltığını ve soyulmadan ona dikkatli baktığını görünce şaşırdı ve kendisi de öylece baka kaldı." (AK: 154-155)

Orozkul'un geyiği parçalayışını seyreden çocuk gördüğü vahşiliğin ardından fenalaşır. Korkudan bir an önce eve gitmeyi, buradan uzaklaşmayı istemektedir. Dedesi ateşin başında durmaktadır. Bir süre baygın bir şekilde yatan çocuk yine üşümeye başlayarak kalkıp gitmek istese de kusmaktan korkmaktadır. Bu sırada her zamankinden bitkin ve küçük görünen Mümin içeri girer. Çocuğun durumuna görmesine rağmen Orozkul ve Kökötöy'ın arasına katılıp içmeye devam eder. Kadeh kaldırır: "Bu evin birliğine diyerek için. Birliğin olduğu yerde talih var, evlatlarım." (AK: 158)

"İçki, sağduyuyu yok eden ve insanın içinde taşıdığı vahşi'yi uyandıran özelliğiyle, ötekileşmenin yeni, yaygın ve masum yüzüdür, ilişkileri tahrip eder, kişiyi kendisine ve çevresine yabancılaştırır" (Korkmaz, 2016: 114). Bu bağlamda Mümin'in içindeki vahşilik onu kendinden geçirmiş, dolayısıyla farkında olmadan özüne yabancılaşan "küçük insan"a dönüştürmüştür. "Yabancılaşma, ötekileşmenin; başka bir 'ben'e yönelmenin de başlangıcıdır" (Sarıçiçek, 2013: 186).

Bu ortamda çocuğun dedesine olan yalvarışları yanıtsız kalır. Çocuğa kayıtsız olan Mümin elleri ve dudakları titrerken konuşamaz. Çocuk ağlayarak yakarışlarına devam eder. Ancak Mümin yine bir şey söylemez.

> "Dede başını kaldır. Dede benim. Duyuyor musun? Dede, başım dönüyor. Dede, canım yanıyor. Başım şiddetli ağrıyor, çok kötü ağrıyor." (BG: 165)

Bunun üzerine çocuk balık olacağını ve buralardan yüzerek gideceğini söyler. Dedesi yine cevap vermezken güçlükle yoluna devam eder. Çocuk, ruhunun kaldıramadığı bu felaketi atlatmanın yolunu suyun içinde bulur. Dünyada en güvendiği

insan olan dedesinin inandığı değere ihaneti onun sonunu hazırlamıştır. Korkmaz, değer yitimine şöyle açıklık getirir:

> "Aytmatov, varlık tabakaları arasındaki determinasyon ilkesini de dikkate alarak dünyanın geleceğini, bu zıtlıklar kompleksi varlığın geleceğine bağlar. Zira onun bozulması, değer yitimine uğra(tıl)ması ve aşağılanması, temsil ettiği evrensel varoluş refleksinin bozulması, yozlaşması ve aşağılanmasını da her zaman beraberinde getirmektedir" (2016: 216).

Dolayısıyla politik, ideolojik ya da dinî açıdan kurum ya da birey üzerinde ele alınacak olursa kutsal bilincin aşağılanması bireyi bu doğrultuda şekillendirir. Sürekli aşağılanan ve baskıya maruz kalan birey nitelik olarak boyun eğmek zorunda kalır. Bu boyun eğişin değerler yitimini gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Mümin örneğinde görüldüğü üzere, Orozkul'un aşağılamalarına ve küçük görmelerine katlanamayan Mümin sonuç olarak sahip olduğu değerlere ve inanca ihanet eder. İnançları ile ona yöneltilen tehdit arasında sıkışan Mümin, korkuya teslim olur. Çocuğun dünyasını, varoluş inancını maralları vurarak yok eder. Canlı kültür taşıyıcı Mümin, ekonomik çıkar ve kızının durumunu gözeterek zaafına yenilmiş, Orozkul'a boyun eğerek inanç yıkımının öznesi konumuna düşmüştür. Değer yitiminin sonucu olarak köreltilen ve kendi bilincinin farkında olmayan "küçük insan" Mümin'in yaşadığı tahribat onun çöküşüne zemin hazırlamıştır. Ezilmenin yanında kendi değerlerine olan ihaneti çocuğun ölmesine neden olur.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Mümin'in dış çevre tarafından önemsenmeyişi iç çevre olan aile içinde de devam etmektedir. İhtiyar, kızı Bekey çocuk sahibi olamadığı için Orozkul'un hakaretlerine ve şiddetine katlanmaktadır. Artık iyice kocamış olan Mümin bir ayağı çukurda yaşamakta, elinden bir şey gelmemektetir. Damadının işlerini yapmakta, evde de kızının mutsuz olmaması için damadının hakaretlerine katlanmaktadır. Orozkul'un Mümin'e olan davranışlarını kınayacak etrafta kimse yoktur. Örneğin yamaçtan tomrukları indirirken Mümin tomruğu itip yönlendirirken Orozkul ise atın yularından tutmaktadır. Tomruk sık sık ağaçlara taşlara takılmakta, Mümin tomruğu sırığı kullanarak düşmemesi için tutmaktadır. Tomruk düştüğü an bir insanı ezebilecek büyüklüktedir. Orozkul birkaç kez atın yularını bıraktığı sırada Mümin güçlükle koca gövdeyi dimdik yamaçta tutup Orozkul'un atın yularını çekmesini beklerken büyük utanç duymuştur. Orozkul bu sırada kasten böyle davrandığını söyleyip Mümin'e kızar. Mümin, alttan alarak kasten yapmadığını, kendisinin de tomruğun altında kalma

tehlikesi geçirdiğini söyleyince Orozkul daha çok sinirlenmiştir. Orozkul'un hakaretlerine alışamamış olan Mümin'in verdiği zayıf tepkisi Orozkul tarafından kızının çocuk sahibi olamaması gibi eksiklikleri, Mümin'e iş sağlaması gibi yaptığı iyilikler yüzüne vurularak bastırılır.

> "- Şuna bak hele! Yaşayacağını yaşadın, yiyeceğini yedin. Sana ne! Eğer ben olmasaydım, senin kısır kızını kim alacaktı? Evet, onu düşünmedin mi? Mümin kırık bir kalple:
>
> - Taş kalplisin, evladım. Senden büyük olduğum hâlde bana saygı bile duymuyorsun…
>
> - Hey, senin gibi ihtiyarlar ocak başına oturmuş ciğerlerini ateşte yakıyorar, bir bilsen, sen hâlâ aylık maaş almıyor musun? Kimin sayesinde dersin? İşte benim, ben veriyorum. Daha nasıl bir mükâfat lazım sana, ha?" (AK:79)

Orozkul Mümin'in tam zıttı olan bir karakteri yansıtmaktadır. Mümin ismiyle müsemma, herkese yardım etmeye çalışan, şefkatli, çocuk saflığında bir karakterdir. Mümin tarafından bir efsane olarak anlatılsa da kültürel ve millî değerlere olan sıkı bağlılığı onu diğer insanlardan ayırt etmektedir. İnandığı değerler adına insanlara yardım etmekte, zulüm ve kötülüklere direnmektedir. Damadı ise herkese kötülük yapan, millî ve manevi değerlerden yoksun, insanlarla ilişkisi maddi çıkarlar üzerine kurulu olan biridir (Gökçek, 2004: 94). O, Maral Ana efsanesine[40] inanmamakta ve bu yüzden Mümin'i azarlamaktadır. Ormanda tomruk işleri ile uğraştıkları bir zamanda görünen marallara olan tavrı bunu destekler niteliktedir. Marallara olan sevincini saklayamayan Mümin'in sevinci Orozkul'u rahatsız eder. Bu sevincin üzerine Mümin'in torununu okuldan almak istemesi Orozkul'un öfkelenmesine neden olur. Mümin'in zorlukla tuttuğu tomruk neredeyse Orozkul'un üstüne düşecekken marallar görünür. Maralları gören Mümin büyük bir sevinç yaşarken Orozkul ihtiyarın söylemlerini safsata olarak düşünmekte ve ihtiyara köpürmektedir:

> "Sen beni aptal mı sanıyorsun, ha? Diye Orozkul sıcak nefesini yaşlı adamın yüzüne üfleyerek. Herkesi kendin gibi ahmak görme! Eline iliştireceğin sakalın da yok, aksi takdirde şimdi seni direk yerine sürükleyip suya atardım. Vurdum geyiğini. Maral geldi diye karın erkek kardeşinmiş gibi davranıyorsun. Başımı ağrıtma, git, direğe dayan! Sudan geçene kadar çıtını çıkardığını duymayayım. Çocuğun mu ağlıyor, okulu mu yanıyor, umrumda değil. Duydun mu! Yürü!.." (AK:92)

[40] Cengiz Aytmatov'un bir Kırgız efsanesinden yola çıkarak romanın içinde yer alan Maral Ana efsanesi şöyledir: Efsaneye göre Orta Asya'da boylar arasındaki savaştan kurtulan çocuklara sahip çıkan dişi geyiktir. Bu çocuklar yaşlı bir kadın tarafından öldürülmeye çalışılırken Maral Ana onları kurtarır. Bu çocukları Isık Göl dolaylarına getirir. İki küçük Kırgız çocuğunu bu geyik besleyip büyütmüştür. Kırgızları yok olmaktan kurtaran bu geyik, Kırgızların atası olarak kabul edilmiştir. Maral Ana, besleyip büyüttüğü insanlar tarafından avlanmaya başlanır ve o da insanlara küser. Soyunun yok olmasından korkarak Kırgızların yaşadığı coğrafyadan uzaklaşmıştır.

Mümin'in Orozkul'a yönelttiği ilk başkaldırının ardından Orozkul'un Mümin'i ötekileştirmesi hız kazanır. Sürekli kızının kısır olmasının yüzüne vurulması, Orozkul'un işlerini Mümin'e yıkması ile devam eden ötekileştirme, ihtiyarı çaresizliğe sürüklemiştir. Bir süre sonra artık Mümin'i evde dahi istemez. Mümin'e öfkeyle bağırmaktadır:

> "Hey! Atı nereye götürüyorsun? Yerine bağla. Sensiz de alabilirim. Hareket ettirme. Artık bu insanların arasında yoksun. Ben seni ipten kurtardım. Dört cihanda, kaybol, senden bir iz kalmasın." (AK:106)

Mümin eşi tarafından da sürekli acımasızca eleştirilmektedir. Mümin evden kovulduktan sonra işten de kovulursa maaşı da kesilecektir. Mümin'in eşi bu durum karşısında Mümin'e destek olmak yerine onu suçlamıştır. İnsanlarla nasıl konuşması gerektiğini bilmediğini, hayatının Orozkul'un elinde olduğunu, az da olsa maaşını verdiğini, parasız bir hiç olduğunu söyler.

> "Bu zamanda maaşından olan kişi hiçbir işe yaramaz. O adam değildir." (AK:134)

Mümin'in maaşının az olması çevrede de alay konusu olmaktadır. Çocuk bile dedesinin maaşı çok olursa Orozkul'un bile ona saygı duyacağını düşünmektedir.

> "Eğer Orozkul onu işten kovarsa, karısı onu rahat bırakmayıp kanını emer diye düşündü. Peki, o zaman dedesiyle kendisinin hâli ne olur?
>
> Neden insanlar köpek gibi hırlaya hırlaya yaşar? Neden biri kötü, biri iyi? Neden biri mutlu, biri bahtsız? Neden birinden hiç kimse korkmuyor da birinden herkes korkuyor? Neden birinin çocuğu vardır da birinin yoktur? Neden biri başkasının maaşını vermeyebilir? Herhâlde en çok maaş alanlar en iyi insanlardır, değil mi? Dedesi en azını alıyor; demek ki bu yüzden herkes onu hor görüp duruyor. Keşke dedesinin herkesten çok maaş almasını sağlayacak bir sihir olsa. O zaman Orozkul da dedesine saygı duymaya başlar mıydı acaba?" (AK:134-135)

Mümin tüm bu olanlarla birlikte nasıl hareket edeceğini bilememektedir. Mümin aklında çeşitli korkularla Orozkul'un yanına gider. Eşi onu zorlamakta, kendini affettirmeye çalışmasını istemektedir. Önemli kişi görünümündeki Orozkul, Mümin'e yapacaklarını düşünüp sevinmektedir. Çalışırlarken marallar gelir. Orozkul maralları vurup etini yemek istediğini belirtir. Mümin Orozkul'un bu düşüncesine karşı çıkar, onları avlamanın yasak olduğunu ifade eder. Orozkul Mümin'in söylemlerine öfkelenir ve kendisine akıl vermemesini, maralları avlamanın korumaya alındıkları yerde yasak olduğunu söyler. Orozkul'un öfkesinden sonra Mümin ses çıkaramaz ve var gücüyle çalışmaya başlar. Orozkul'un onu kovmaması için dua eder. Orozkul Mümin'in

çabalarını görmezden gelmektedir. Onu insan yerine koymayan Orozkul, ondan hıncını alırken büyük bir zevk duymaktadır.

> "Orozkul da ses çıkarmadı. Yaşlı adamı insan yerine koymuyormuş gibi davranıp görmezden geldi. Ancak öfkeli ihtiyarı diz çöktürmüş olmanın içten içe keyfini çıkarıyordu. Oh, nasılmış? diye içinden alayla güldü. Sürüne sürüne ayaklarımı yaladın mı? Ne yazık ki, elimde daha büyük bir güç yok, yoksa nice kendini beğenmişleri köklerinden söküp attırmaz mıydım! Başı göğe erenlere toprağı dişletmez miydim! Sadece kolhoz veya sovhoz yönetimi elime geçseydi, size düzenin nasıl olacağını göstermez miydim? Halkı iyice şımarttılar da, sonra da "yönetime saygı duymuyorlar, yöneticiye saygı duymuyorlar"diye şikâyet ediyorlar. Şu kokmuş çobanı bile büyük biriyle eşit şekilde konuşur hâle getirdiler, ona yanarım. Hükümetin saygısını hak etmeyen aptallar! İnsanları önemsemek olur mu, ne istediklerini sorun. Daha düne kadar çıt diyenin başı şak diye yeniden sıçramamış mıydı? İşte böyle olacaksın! Şimdi ne var? Bir insanın değil, köpeğin patilerine bile denk olmayan ne söyleyebilir ee? Oh, sürün, sürün, soğuk daha burnuna ulaşmamış, diye Orozkul arada bir yaşlı adama bakarak içinden kıs kıs güldü, onu aşağılayarak." (AK:146)

Orozkul Mümin'in bu durumda olmasına sevinirken Mümin ise kendisini bağışladığını düşünmektedir. İçinden kendisini bağışlamasını, neden böyle bir başkaldırı sergilediğini ve kendisinin her türlü fedakârlığı göstereceğini söylemektedir.

> "Affet, bunamış ihtiyarı, sadece bu sefer affet, diye Orozkul'un karşısında kendi kendine mırıldanıyordu. Dün bir kez dayanamadım, sana sırtımı dönüp, okuldaki torunuma hızlıca gitmedim mi? O yaşayan bir yetim, ona nasıl acımazsın? Bugün okuluna gidemedi. Soğuk almış. Dünü unut, affet. Sen de bana yabancı değilsin ya. Kızımla senin mutluluğunu istemediğimi mi söylüyorsun? Bana kızımın ikiniz için bir aile istemediğini mi söylüyorsun? Senin eşin, benim kızım Allah'ın izin verirse doğurup da bir bebeğin ağlama sesini duyabilsem, işte o an Allah bulunduğum yerde benim canımı alsa ben razıyım. Bu dilek gündüz düşüncemden, gece düşümden çıkmıyor. Sen de miskin Bekey'i çok hor görmesen? Benden nefret etmesen? İş mi? İşi Allah alsın, ayaklarımın yere bastığı sürece senin bütün yükün benim boynuma. Bir işaret etmen yeter, yeter ki kadrin yaşasın.." (AK:146- 147)

Mümin Orozkul'un kendisine yüklediği işleri çekinmeden yapar. Ancak yine de Oorozkul onu işe yaramaz olarak görmekte, yaşlı olmasına bakmaksızın kendi işlerini ve ağır işleri yüklemekte, bunamış olduğunu söyleyerek aşağılamaktadır. Sürekli sarhoş gezen Orozkul, eşi Bekey'i öldürecek gibi döver, onu dışarı atar. Mümin, öldükten sonra kızının maruz kalacağı koşulları düşünmektedir.

> "Orozkul ile yaşayalı uzun yıllar olmuştu. Hayatı bile soğuk yemek gibi içini ısıtmaz, fakat ne yapsın, nereye kaçsın?.. Babasının terkisine bağlı yaşayan biri yok, bir gün İhtiyar Mümin de ölecek, o zaman zavallı kızının yaşamı ne olacak?" (AK:60)

Mümin'in ötekileştirilmesi silik kişiliğinin yanısıra yoksulluğu, ilerlemiş yaşına rağmen içinde yaşadığı toplumda itibarlı bir konuma sahip olmaması ile ilişkilidir.

Orozkul tarafından ötekileştirilmesinde tüm bu etkenlere kızının çocuk sahibi olamaması da eklenmiştir.

Korku

Mümin'in temel korkusu, yaşamının tümüyle kendisine bağlı olduğu Orozkul'un kendisine sinirlendiğinde ailesine bakamayacak duruma düşmesi ve Orozkul'un kızına daha fazla şiddet uygulamasıdır. Orozkul zaten çocuk doğuramadığı için öfkeli olduğu eşi Bekey'e psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamak için sık sık Mümin ile ilgili konuları da bahane etmektedir. Mümin Orozkul'un kendisine verdiği cezayı umursamaz. Kızını ve torununu düşünmektedir. Mümin'in korkusu Orozkul'un kendisine yapacaklarından ziyade kızına ve torununa olan davranışlarında yatmaktadır. Bu yüzden korku unsuru baskın güç karşısında ezilmeye yol açar.

> "Orozkul onu işe yaklaştırır mı acaba? Yoksa dün okuldan geldikten sonra yaptığı gibi yine yanına yaklaştırmayıp kovar mı? Ya eğer, 'Senin ne işin var burada? İşten kovulduğunu duymadın mı?' derse ne olacak? Herkesin içinde onu rezil edip tekrar evine geri gönderirse ne olacak? Ölmemiş dört bacağını sürüyüp yine geri mi dönecek?.. Düşünceleri bin parçaya bölünmüş, ihtiyar Mümin darağacına götürülen bir suçlu gibi acı çekerek geliyordu." (AK:139)

Arno Gruen itaatin nedenlerinin yabancılaşma süreciyle dolaysız bir bağ içinde olduğunu vurgular. "Çünkü kendimize ait olan yabancı hâline getiren şiddetle, bizi itaate zorlayan şiddet aynıdır." (2016: 41) İhtiyar Mümin'in otoriter güç olan Orozkul'a bağlılığı da Orozkul'un şiddeti karşısında duyduğu korku ile ilişkişidir. Ona bağlı olmak Mümin için "yaşamsal bir temel hâline gelir" (Gruen, 2016. 47).

Aile İçinde Çözülme

Mümin'in oğlu savaşta ölmüş, kendisinden başka onu hatırlayacak kimse kalmamış, ilk eşi vefat etmiştir. Onların acısını yaşamaya devam etmektedir. Küçük kızı torununu ona bırakıp şehre gitmiş, çocuk sahibi olamayan diğer kızı ise damadı Oruzkul'un işkencelerine katlanmak zorunda kalmıştır. Mümin Orozkul tarafından hiç sevilmez, saygı gösterilmez. Kızı Bekey'in çocuk sahibi olamaması bile sıkça büyük bir eksiklik olarak Mümin'in yüzüne vurulur. Orozkul Mümin'i hakir görmekte, kendi işlerini de ona yüklemektedir. İlerlemiş yaşına göre epey ağır bir sorumluluk üstlenen Mümin torunu ve kızını düşünerek Orozkul'un kendisine uyguladığı psikolojik ve fizikiksel şiddete dayanmaktadır. Mümin'in eşi de Mümin'i küçük görmektedir. Sürekli Mümin'i Orozkul ile iyi geçinmesi yönünde uyarır, Orozkul olmasa toplumda bir değerinin olmadığını vurgular. Onun bu söylemleri aslında Mümin'in elindeki

imkanlardan yoksun kalması durumunda aile içinde de bir değerinin olmadığını ima etmektedir.

> "Ah, ne kadar da ahmaksın," diye kendi kendine söylendi, uyumadan önce. "İnsanlarla geçinemiyorsan bari kuyruğunu kıstırıp sessiz sakin otursana. Benim dediğimi yapsaydın, bunların hiçbiri olmazdı. Orozkul'un eline bakarak geçindiğini bilmiyor musun? Az da olsa her ay maaşını düzenli olarak Orozkul vermiyor mu sana? O maaştan olduğun gün kim olacaksın, hiç düşündün mü? Bu yaşa geldin ama hâlâ bir pirinç tanesi kadar aklın olmadı…Hangisini söyleyeyim ki…" (AK:134)

Mümin'in çocuk yüzünden yaptığı başkaldırının cezası olarak Orozkul eşini yani Mümin'in kızı Bekey'i evden kovar. Mümin çocukla birlikte geri döndükten sonra eşi ona kızar. Zira çocuk onun gerçek torunu değildir. Eskiden beri, evinde istemediği çocuk şimdi böyle bir felakete yol açmış ve Mümin'in bu davranışının da suçlusu olmuştur. Mümin'e hakaret etmeye başlar. Kızının kovulmasına aldırış etmeyen Mümin bağırışlar karşısında sesini çıkaramaz.

> "Şu cesarete bak sen? Kendini ne sanıyorsun? Kızlarına bir hayrın dokunmadı, şimdi üvey yetimine adam olmayı öğreteceğini sanıyorsun. Ölmezsem göreyim, seni nasıl yaşatacağını. Ölmeden yaşattığın bu yetimin acısı mı? Bu da yetmiyormuş gibi Alabaş'a binip dörtnala nasıl gidersin? Şundaki cesarete bak. Ne yaptığını öğrendikten sonra kıçını sıkıştırıp öylece oturma… Orozkul koparacağım dese boynunu koparıp kıçına tıkar. Ne zamandan beri birine karşılık veriyorsun? Böyle kır yelelisin madem, önceden nerelerdeydin? Git, ama kızını eve getireyim deme. Öyle baş belası şeyi, mübarek kapımdan içeri adımını attırmam…"(AK:104-105)

Otokratik Güce Başkaldırı

Torununa büyük bir sevgi bağı ile bağlı olan Mümin Dede aynı zamanda millî ve manevi değerlerine bağlı bir karakteri yansıtmaktadır. Bu değerlerin gelecek kuşaklara yansıması için sevgi ve saygı gereklidir. Çocuk ile dede arasında kurulan bu güçlü bağın bir sonucu olarak tarihî, millî ve kültürel değerlerin geleceğe aktarımının sağlanması amaçlanır. 1917 Ekim Devrimi ile birlikte değişen rejimin halk tarafından kolayca benimsenmemesi ayrıca devletin halkın özüne inemeyip rejimi baskı yoluyla halka benimsetmeye çalışması bu iki karakter üzerinden verilir. Oysa ki kalıcı bir idare sevgi ve saygı üzerine kurularak yapılmalıdır. Dolayısıyla "Mümin Dede'nin kişiliği sessiz bir protestodur" (Kolcu, 2015: 205). Mümin Dede köklü tarihi, millî ve manevi değerleri temsil eder. Bu değerler, gelecek kuşağı temsil eden çocuk aracılığı ile okuyucuya aktarılır. Orozkul Mümin'i değiştirmek istediği, safsata olarak nitelendirdiği geleneklerinden koparmaya çalışır. Orozkul otorite veya sistemi, Mümin geleneği, çocuk ise geleceği temsil etmektedir.

İhtiyar Mümin biricik torununa düşkün bir dededir. Dedenin varlığı, hâl ve hareketleri, yaşadığı hayattan memnun olmasa da tepkisizliği durağan mizacının özellikleridir. Bu durum ihtiyarlığının vermiş olduğu ruhsal durumu ile ilişkili olsa da damadının haksız yere onu suçlamalarına, emirlerine, hakaretlerine katlanmakta ve çoğu zaman ses çıkarmamaktadır. Kişilik olarak silik bir yapıya sahip olsa da torunu söz konusu olduğu zaman farklı bir tutum sergileyebilmektedir. "Küçük insan"ın özelliklerinden biri de bazı durumlarda baskıya tepki olarak başkaldırı göstermesidir. Mümin de aşağıda verilen örnekte görüldüğü üzere torunu için Orozkul'un söylemlerine karşı gelir. Çocuğu okuldan almak istediğinde Orozkul buna izin vermez. Mümin çocuğun üzüleceğini düşünüp gitmeye karar verir. Orozkul tomruğu çıkarmaları gerektiğini ve çenesini kapatmasını söyler. Orozkul, ihtiyarın omzundaki çizmelerini alarak Mümin'in yüzüne vurur ve daha sonra çizmeleri uzağa fırlatır. Mümin Orozkul'un "Dön!" diye bağırmasına bakmadan ilerler. Dudakları kanayan Mümin, kanı tükürerek çizmeleri omzuna alıp gider. Bu sırada Orozkul'a "Canavarsın!" (BG:97) der. Daha önce kimseye kötü bir söz dahi söylemeyen ve hatta kötü bir davranış göstermeyen Mümin ilk kez bir başkaldırı sergilemiştir. Orozkul'un onu tutup geri getirmeye çalışmasına rağmen Mümin silkinip elinden kurtulmuştur. Arkasına bakmayan Mümin ahıra gidip Alabaş adlı atı çıkarır. Bu ata, daha önce Orozkul'dan başka kimse binmeye cesaret edememiştir. Mümin eyersiz ve üzengisiz bir şekilde ata biner. Hışımla sürdüğü atla avludan çıkıp okula doğru yol alır. Bu durum çevredekiler tarafından bir başkaldırı olarak düşünülmüştür.

Mümin torunu söz konusu olduğunda karşısındakinin Orozkul olmasını umursamaz. Yeterli ölçüde tahammül ettiği Orozkul'a ilk başkaldırıyı sergiler. Bağlı bulunduğu koşulları değiştirmeye gücü olmadığının bilincindedir ancak onun için çocuk önemlidir. Mümin Orozkul'un bütün isteklerine katlanmış ve uzun süre sabrederek tepki vermemiş ancak sabır noktasını yitirdiğinde başkaldırı cesaretini göstermiştir. Başkaldırının haksızlığa karşı tiksinti ile ortaya çıktığını savunan Camus bu durumu şöyle açıklar:

> "Köle ayaklanıştan önceki tüm aşırı isteklere katlanıyordu. Hatta çoğu zaman, şimdi "hayır" demesine yol açan buyruktan çok daha başkaldırtıcı buyruklar almış da tepki göstermemişti. Bunları içine atarak sabrediyordu belki de ama sustuğuna göre, hakkının bilincinde olmaktan çok, o anki çıkarını düşünüyordu daha. Sabrın yitirilmesiyle, sabırsızlıkla birlikte, eskiden benimsenenleri de kapsayan bir devini başlar. Hemen her zaman geçmişe dönüktür bu atılış. Köle, üstünün alçaltıcı buyruğunu yadsıdığı anda, kendi kölelik durumunu da yadsır*"* (Camus, 2021a: 24-25).

Kimseye sert bir üslupla konuşmayan "küçük insan" Mümin'in ilk başkaldırısı olumlu sonuçlanmamış, başkaldırısı sonucunda gördüğü şiddetli tepki, onun kendi kendi değerlerinin dışına çıkmasına sebep olmuştur.

3.3.4. *Fudziyamada kadır tün* "Fuji Yama'ya Çıkış" (1973)

3.3.4.1. Sabır

Eserin başkişisidir. Sabır'ın karakteri hakkında bilgiye arkadaşlarının konuşmaları üzerinden ulaşılır. Bu bağlamda İsabek'in anlatımıyla bu beş kişi arasında en yetenekli kişi Sabır'dır. Sabır bu kişiler içinde en duygusalıdır; edebiyatı seven, şair ruhlu bir insandır. Ardaşı İsabek Sabır'ı geleceğin büyük yeteneği olarak tanımlamakla birlikte kendini harcayan bir ozan olduğunu söylemektedir. Erdemli ve sanatçı bir kişiliğe sahip olan genç Sabır haksızlığa ve adaletsizliğe maruz kalır, bir şiirinden dolayı tutuklanır, sürgüne gönderilir. Döndükten sonra artık eskisi gibi coşkulu şiirler yazamaz. Umutsuz, karamsar bir insana dönüşür. Arkadaş grubu içinde kendini herkesten soyutlar. Karakter dışlanmışlık/ ötekileştirilmişlik, uyumsuzluk, çevre kurbanı olma gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Yabancılaşma

Sabır kendisini yaşadığı buhrandan dolayı varoluş sancısı çekerek başta arkadaş grubu dâhil herkesten soyutlamıştır. Onun ruhunda yaşanan dalgalanma artık eskisi gibi dostane ilişkiler kuramamasına neden olmuş ve böylece kendini uzaklaştırmıştır. Bu beş arkadaş lise zamanlarında Ayşe Apa diye hitap ettikleri öğretmenden izin alıp gönüllü olarak savaşa gitmişlerdir. Bu kişilerden ilki Sabır'dır. Sabır savaştan sonra bu beş kişi arasından ayrılmıştır. Çok hararetli bir yapıya sahip olan Sabır savaştan sonraki dönemde arkadaşlarıyla pek iletişime geçmemiş, onlardan kopmuştur. Arkadaşları adeta bir ölü gibi hayatla bağını kopardığını söylemektedirler.

> "Gülcan: Sabır cephede mi yok oldu?
>
> İsabek: Hayır, savaştan sonra.
>
> Ayşa Apa: Tamam, öyle söyleme! Yaşayan birine nasıl ölü denilir?
>
> Yosif Tatayeviç: Ölmese bile ölüden neyi eksik? Ölü gibi mezarda değil, canlı gibi yaşama belirtisi yok." (FKK:441)

Sabır bedenen ve ruhen savaş meydanında verdiği mücadeleyle insanları şiirleri ile coşturmuştur. Arkadaşı Mambet'in bu konuyla ilgili şöyle bir izlenimi vardır:

> "Sabır olmasaydı belki de biz savaşın sonunu göremezdik, şu anki gibi meydanda yemin ederek göğsümüzü gere gere oturamazdık." (FKK:447)

Ayşe Apa'nın duyumuna göre savaştan döndükten sonra yazdığı bir şiirden dolayı suçlanır ve bu şiir yargılanmasına sebep olur. Daha sonra masum olduğu anlaşılmış ve beraat etmiştir. Savaş sırasında şiirleri bütün gençler tarafından sevilmiş hatta şiirleri ant gibi ezberlenmiştir. Ayşe Apa'nın yatılı okulun kırkıncı yılı dolayısıyla malzemelerin okul müzesine gönderilmesi ile ilgili yazdığı bir mektubuna Sabır şöyle yanıt verir:

> "Değerli Ayşe Apa, beni vatanseverlik savaşında ölmüş olarak işaretleyin" (FKK:449)

Savaş bittikten sonra herkes kendi hayat çizgisini belirlemiştir. Bu kişilerden Sabır ile İsabek Filoloji Enstitüsü'ne, Osipbay Tarih Fakültesi'ne, Dosbergen Ziraat Enstitüsü'ne girer. Sabır coşkulu, lirik şiirler yazarken yazmayı birden bire bırakır. Savaştan sonra herkes kendi hayatıyla meşgul olup olağan şekilde hayatına devam ederken Sabır ruhundaki bunalımla uğraşır, bu ruh hâli şiirlerine de yansımıştır:

> "Ben savaştan bıktım, onun kanlı ve dehşet verici yüzünden tiksiniyorum, zafer uğruna nice genç hayatlar kurşunlara hedef oldu, büyük vatanım faşizmden kurtulurken, yürüdüğüm o yolu bir daha asla tekrarlamak istemem." (FKK:450)

Sabır'ın zamanın ruhuna hitap eden, uyku nedir bilmeden yazdığı şiirleri artık pişmanlık ifadeleri ile dolmaya başlar. Şiirlerinde ortaya çıkan pişmanlık ve hayal kırıklığı, tehlike çanlarının çaldığına işarettir. Savaşta gördüklerini şiire aktaran ve bunu coşkulu bir şekilde dile getiren Sabır, artık ruhen yaşlanmış çekilen sıkıntıları ve üzüntüleri daha çok düşünmeye başlamıştır. Savaştan kaçmamış, diğerleri gibi mücadele etmiş, silahını bırakmamış, askerlik görevini yerine getirmiş ancak o şiirleriyle duyup düşünmüştür. Viyana'ya vardıklarında bir gazeteciye ilettiği bir mektupta kendisini cezalılar taburuna vermelerini istediği hâlde vermedikleri ve elveda yazdığı belirtilmiştir. Suçunu kanıyla temizlemek istediğine dair yazdığı bu mektuba inanılmamış, onu cezalılar taburuna göndermemişlerdir. Gülcan, Sabır'ı içlerinden birinin ihbar ettiğini söyler. Şiirleri her yerde basılmış olan ve yazdıkları bestelenen Sabır daha sonraki süreçte yazmayı bırakmıştır. Dosbergen birkaç kez Sabır'a köye yerleşmesini, orada çalışıp geçmişi unutmasını söylese de Sabır bu teklifi reddetmiştir.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Eserde erdemli ve sanatçı kişiliği olan bir genç olarak tanıtılan Sabır, savaş döneminde yazdığı bir şiirden dolayı tutuklanıp sürgüne gönderilmiş ve daha sonra sonra arkadaşlarından uzaklaşmış, kayıplara karışmıştır.

Sabır dedesinin tek torunudur. Babası toprak ağaları tarafından yakılmıştır. Sabır bu beş kişi arasında kişiliği en gelişmiş olanıdır. İsabek'in deyimiyle on yedi yaşında kişiliği gelişmiş biridir. Öğrencilik yıllarında duvar gazetesinin her sayısında İsabek ile birer şiir çıkarmışlardır. Şiirleri İsabek dâhil herkesten üstündür. Sabır, o dönemde coşku dolu şiirler yazan yetenekli bir şairdir. Okul sıralarında İsabek ile çok yakındırlar. Yatacak yatak bulamadıkları zaman aynı yatakta birlikte uyurlarken artık Sabır İsabek de dâhil olmak üzere herkese uzaktır.

Askerde beşi birden topçu yedeği taburunda görev yapmışlardır. Birbirlerinden ayrı kalmazlar, cephede dostluktan öte aralarında kurdukları bir bağ vardır. Savaşta birbirlerine tutunmanın yanında kaynaşmalarının en büyük sebebi Sabır'dır. Çünkü o herkesten önce olgunlaşmıştır. Doğrudan konuşur, yüzünde anlaşılmayan sert bir imaj vardır.

Savaştan çıkıldığı ve rahatladıkları bir dönemde Sabır'ın yazdığı bir şiire arkadaşları anlam verememiştir. Şiirlerinde eskiye nazaran bir aykırılık, çarpıklık ve yılgınlık vardır. Bu şiir, Sabır'ın ruhunda yaşanan değişikliğin yansımasıdır. Önceden coşkulu ve heyecanlı şiirler yazıp insanları kendine hayran bırakan Sabır, savaştan sonra daha hüzünlü bir hâl almış ve arkadaşları onun bu şiirini garipsemiştir.

> "Almagül: Kim savaşa tekrar gitmek ister? Onun neyi var?
>
> İsabek: Zaferimizin ihtişamını haykırmak yerine, bazı çarpık düşünceleri söylemedi mi? Sanatı güçlü olmasına rağmen iç dünyası tartışmalı hâle geldi. 'Kötülüğü insanlık ile yenemezsin, savaşı savaş yener, bu gerçeklikten uzaklaraa gitmeye hiç kimsenin hakkı yok' diye söyledim ona." (FKK:450)

Bir gün bir şiir yüzünden Sabır, Mambet ile kavga eder. Mambet ona küçük düşürücü sözler sarf ederken yanlış yolda olduğunu söyleyince Sabır da sanatta ısmarlama iş olmadığını, ölçülerinin ona uymadığını söyler. O da şiirinde bencillik, korkaklık belirtisi olduğunu söyleyince Sabır'ın yüzü sapsarı kesilir.

> "'Sen şair olarak doğru yoldan şaştın'. 'Sanatta çizilen düz yollar yok, senin normun bana hitap etmiyor', diyerek o bana cevap verdi. 'Senin şiirinin geçmişe özlem taşıyan, siyasî bir hata' olduğunu söyledim. Böyle söyleyince hiddetten yüzü sarardı, beni yakamdan tuttu. Ben de bakamadım. Böyle olacağını kim bilebilirdi. Görünüşe göre ikimiz de ayrılmadan uzun yıllar önce birbirimize karşı anlayışsız davranıyormuşuz.

> Aslında mesele gırtlak gırtlağa gelmek değil. Benim affedilmez günahım deminki gibi siyasî suç işleyip, yanlış anlamalarımdı. Meğer o zaman yaratıcı bir yol arıyor, kendisiyle kavga ederek arayış ıstırabında yürümüyor muydu?" (FKK:452)

Sabır insanoğlunun acılı yanlarını anlayan, ruhun derinliklerine inmeye çalışan bir şairdir. İnsanoğlunun sonsuz ve yüce olduğunu anlatırken gücü ve güçsüzlüğünün burada olduğunu aktarmaya çalışmıştır. Sabır'ı defterleri ve hatta notlarıyla gizli işler şubesine götürürler. Sürgünden döndükten sonra girdiği gazete ve radyo istasyonunda tutunamamış, içmeye başlamış, kimseye haber vermeden oradan da ayrılmıştır. Kendisiyle birlikte uzun bir süre vakit geçiren arkadaşları tarafından onu başarıya ulaşmış arkadaşlar grubu içine davet etmemeleri, Sabır'ın gün geçtikçe kendini salmasına neden olmuş, daha çok bunalıma girmesini ve toplumdan kopuşunu hızlandırmıştır. Onun gibi birçok insan sürgünden döndükten sonra hayatlarına kaldıkları yerden devam ederken Sabır hayata uyum sağlayamamıştır. Sabır yaşanan zorlukların üstesinde gelemeyerek kendi kişiliğinde bir özgüvensizlik yaratmış ve böylece ortaya büyük bir bunalım çıkmıştır.

> "Onun kendisinin de, sönüp kalan yeteneğinin de, sana bir kuruşluk bile gereği yok ya…" (FKK:450)

Sabır savaşta tanık olduklarını, içine işleyen acıları şiire döker. Ancak düşmanı ezmek için kahramanca sürdürülen bir savaş sırasında bu savaşın, orada çarpışanlardan biri tarafından kötülenmesi kabaca anlatılırsa savaştan kaçınması, savaşmak istememe olarak değerlendirilmiştir. Sabır'ı sürgüne gönderen şiiri bir gazete, dergi ya da radyoda yayımlanmış değildir, kendi defterlerinin birinde şiiri saklamaktadır. Çevresinde dönen olayların anlatıldığı günlük şeklinde şiirlerini tuttuğu defteri vardır. Diğer arkadaşlarının ortaklaşa kullandığı şiirlerini yazdığı defterine Viyana'da sımsıkı sarılması üzerine sürgüne gönderilmiştir.

Uyumsuzluk

Sabır'ın savaşın yıkıcı etkisinden kaynaklı olarak kişiliğinde oluşan değişim onu aykırı bir şekle bürür. Önceden savaş döneminin insanlarını coşturan şiirlerindeki ruh hâli zamanla başka bir yöne evrilir. Zira kendisi savaş nidalarının atıldığı dönemde insanlar üzerinde olumlu bir tesir bırakmaktaydı. Tutuklanıp sürgüne gönderildikten sonra ruhunda yaşanan değişimler sebebiyle arkadaşlarından da uzaklaşır. Zamanın coşkulu şiirleri yerini hüzne, melankoliye bırakır.

Kendini toplumun dışında hisseden Sabır, ahlakî ve hukukî yönden haklarını kazanmasına rağmen kendini öznel nedenlerle toplumdan soyutlamış, derin yaralar, sonu gelmez bunalımlar onu içkiye sürüklemiş ve sonuç olarak içindeki asıl ümidin cevheri bitmiştir.

> "Birey kendini anlamsız, sıradan ve boş hissetmeye çok uzun bir süre dayanamaz. Eğer herhangi bir aktiviteye doğru kaymaya başlamamışsa, kısa zamanda ruhsal devinimi korkunç boyutta yavaşlar; var olan potansiyel yerini boş vermişlik ve umutsuzluğa bırakır*"* (May, 1997: 26).

Savaşın birey üzerindeki etkisinin anlatıldığı tiyatro eserinde Sabır yaşamın anlamını, umudunu yitirir. Bu arkadaş güruhu içinde, insanın ruhundaki acılarını anlayan bir şair olarak Sabır'ı kimse anlamamış, arkadaşları da onun umutsuz durumda olmalarında büyük rol oynamışlardır. Sabır'ın başına gelenlerden sonra arkadaşları da ona yüz çevirmişlerdir. Savaşın acımasızlığı karşısında kendini yitiren Sabır'ı, artık arkadaşları tanıyamaz. Aşağıdaki örnekte Sabır'ın savaş döneminin ruhuna hitap eden şiiri bulunmaktadır. Bu şiiriyle herkesi coşturmuş, savaşın mücadeleci ruhunu anlatmıştır.

"Eline silah alıp düşmanı durdurmazsa,

Öz kardeşime bile el uzatmam." (FKK:447)

Bu şiirden sonra yazdığı şiirleri yaşamdan çekilen üzüntüler üzerinedir. Şiirlerinin içeriği tarihin gösterdiği zorunlu yollardan, bedelini ödediği durumlardan kaçmadan, mücadele etmenin varlığına inandığı şiirlerden yaşlanmış bir ruh hâline evrilir. Ruhundaki değişimin yaşandığı "Davulun Sesi Kaybolduğunda" şiiri şöyledir:

Davulun sesi sustuğu gün,

Bütün ruhlar bir araya toplanacak,

Halkın gözüne, can gözüne görünmeden,

Issız bir yerde yalnız bana rastlanacak,

O zaman ben ne cevap vereceğim?

Kızıl kırgın, kara sürgün büyük savaş

Binlerce kişinin canını aldı.

Geniş kazılmış bir mezarın içinde

İyilerle kötüler yan yana yatmakta.

Halkın gözüne, can gözüne görünmeden,

Bütün ruhlar bir araya toplanacak,

"Biz öldük, sen neden hâlâ yaşıyorsun?"

Diye sorsalar ıssız mezarda karşılaşıp,

O zaman ben ne cevap vereceğim?

Evde anayı babayı ağlatıp,

Ölenlerin kime kaldı vebali, azabı?

Yerli yabancı fark etmeksizin yan yana yatıyorlar, toprağı ısırarak,

Sanki tükenmiş gibi dirilerin kavgası.

"Bitti mi artık?" diye sorarlarsa karşılaşıp

O zaman ben ne cevap vereceğim?..(FKK:450-451)

Ülkede zafer nidaları atılırken Sabır şiirlerinde zamanın ruhuna aykırı, yılgınlıkların olduğu ifadeler kullanmaya başlar. Yaşadığı çağın uyumsuzu olarak kalır. Daha sonra girdiği bunalımlı ruh hâlinden kaynaklı olarak kendini içkiye vermiştir. Savaşta gördüğü sıkıntıları, çekilen üzüntüleri zamanın ruhuna hitap etmeyecek şekilde yazması arkadaşlarını rahatsız etmiş ve bu yüzden bir şiirinden dolayı tutuklanmıştır. Onu kimin ihbar ettiği bilinmemektedir. Sabır'ın suçsuz olduğu anlaşıldıktan sonra İsabek onu yazı işleri bürosuna yerleştirmiş ancak o, alkol bağımlısı olmuş, burada uzun süre çalışamadan ayrılmıştır. Daha sonra İsabek onu başka bir yere yerleştirmiş orada da tutunamamıştır. Sabır enstitüden ihraç edildiğinde toplantıya başkanlık eden Yosif Tatayeviçtir. Sabır'ı Tümen gazetesinin Kırgızca ve Kazakça basımının yöneticiliğini yapmak için çağırır ancak kendisi aralarından gönüllü bir şekilde gitmez. Arkadaşları onun şair kişiliğinden dolayı başka bir meslek edineceğini düşünmemişlerdir.

Çevre Kurbanı Olma

Sabır'ın kişiliğindeki coşku şiirlerine yansımış, arkadaşlarını da coşturmuştur. Beraat etmesine rağmen artık alkole takıntılı, gözü içkiden başka bir şey görmeyen biri olmuştur. Çünkü Sabır için alkol çektiği zorlukları hatırlamamaya yardımcı bir araçtır. Alkol kullanan insanlar, sıkıntılarından bir kaçış olarak içkiye yönelir. Sabır'da duyduğu buhrandan kaçışı alkol de bulur. "Genel olarak alkol… kullanan insanlarda, bilinçli ya da bilinçsiz olarak bulunan kaygıyı, sıkıntıyı, endişeyi, öfkeyi, kızgınlığı, saldırganlığı bastırmak, azaltmak ve çözümlemek gibi temel bir amaç ve ortak beklenti vardır. Kimi kez bu amaç ve beklenti, grup içi altkültür ve etkileşim sonucu öfke ve saldırganlığa dönüşebilir" (Köknel, 1999: 171). Sabır'ın suçlanmasından sonra götürülmesi karşısında arkadaşları

sessiz kalmışlardır. Onun alkole bu kadar yatkın olması ve kendi içine çekilmesinde bizzat paylarının da olduklarını düşünmektedirler.

> "Er ya da geç, bir gün söylenmesi gereken söz söylenir. Ne saklayalım, Sabır'ın kaderine şu oturan dördümüzün de ortak olduğumuz şimdi özellikle hissedilmiyor mu?"(FKK:446)

Savaşa tanık olan biri olarak Sabır yaşadığı acıları şiirle anlatmayı tercih etmiştir. Savaşta kazanılan ilk zaferden sonra tehlike bitmiş ancak sıra diğer ülkeleri faşizme karşı korumaya gelmiştir. Bu durumda savaş onların değildir. Sabır'ın yazdığı, bu beş kişi tarafından okunan ve başka kimsenin bilmediği şiiri onun kader yolunu çizer ve okuldan atılmasına sebep olur. Onu ihbar eden de, toplantı düzenleyip suçlamalarıyla hapse atılmasını sağlayan kendi arkadaşlarıdır. Onların bütün bu yaptıklarının mahkemesi Tuu Çoku adı verilen tepede içkili, danslı buluşmalarında kendi ağızlarından ortaya dökülür. Kimin ihbar ettiğini arkadaşları kendi aralarında yaptıkları sohbette itiraf dahi etmez. Hepsinin zanlı konumunda olduğu bu buluşmada kurban münzevi hayata çekilmiştir. Söylemez'e göre Aytmatov bu zanlılar ile "suskun kalan ve gerçekleri saklayan bütün aydınları tenkit etmişti" (Söylemez, 2010: 78).

Ahlakî Üstünlük

Savaş döneminde yazdığı coşkulu şiirlerle herkesi kendine hayran bırakan Sabır, savaştan sonraki dönemlerde bunalıma girip herkesten kendini soyutlamıştır. Aslında o, zamanın ruhuna aykırı gibi görünen şiirler yazsa da kendi içinde yaptığı mücadeleri şiirlerinde yansımıştır. Savaş döneminde bizzat savaş meydanlarında insanların nasıl öldüğüne tanık olduğundan da savaş sonrası oluşan rehavet ortamına bedenen dâhil olsa da ruhen girememiştir. Çünkü savaşta şahit olduğu durumların ruhunda oluşturduğu kırılganlık, aslında dönemin farklı bir psikolojisini yansıtmaktadır. Her ne kadar o döneme yakışan bir ruh hâli olarak atfedilmese de kendisi savaşın yıkıcılığını üzerinden atamamıştır. Kendisi yaşadığı çağın sorunlarını, hümanist düşüncelerini şiirlerinde yansıtarak diğer karakterlerden ahlakî olarak üstünlük taşımaktadır. Arkadaşları zamanın ruhuna aykırı olarak nitelendirdikleri "Davulun Sesi Kaybolduğunda" şiiri üzerinden Sabır'ın şiirleriyle ilgili olarak aralarında şöyle bir tartışma yaşarlar:

> "Almagül (İsabek'e): Bu şiirlerde seni kuşkulandıran ne var? Bilen biri için bu bir tür ağıt değil mi?
>
> Yosif Tatayeviç: Öyle, ama bu ağıt kime yazılmış?
>
> Almagül: Kime olacak? Savaşta can veren erenlere adanmamış mı?

Yosif Tatayeviç: Erenlerin de çeşitleri vardır… *Er*[41] ile *eren*[42] arasında büyük fark var.

İsabek: Doğru, yeteneğinde şüphe yok. Ama mesele içerikte… Bu sözleri kim söyletebilir? İçinde bir hüzün, bir pişmanlık var. Bana göre bu şiirler düşünce bakımından kuşkulu, biraz da hatalı.

Gülcan: "Atına bindirdiğin de boş yenge, çimdiklediğin de boş yenge," der gibi… O şiirde ne varmış kuşkulu, ne varmış hatalı?

İsabek: Şimdi konuşmak kolay. O günleri bir göreydin! "Eskiyi özledin" diye insana neler çektirirlerdi… O zaman başkaydı, söylediğimiz türkü de başkaydı…" (FKK:451)

Sabır bu diyalog örneğinde görüldüğü üzerine savaş sonrası yazdığı şiirlerinde dikkat çeken savaşta mücadele eden her erin bir mert ve cesur olmadığına ve kahramanlık özelliği göstermediğine dair yazdığı bir şiirinde belirttiği iki sözcük dikkat çekicidir. Her yiğit olanın savaşta savaşacak cesareti olamadığına dair vurguladığı şiir arkadaşları arasında tartışma konusu olur. Er sözcüğü erkeklik çağına gelmiş her birey için kullanılan bir sözcüktür. Dolayısıyla yaptığı bu ayrım dahi savaşın insan üzerinde yarattığı tahribatın gerçeklerle ortaya konulmuş hâlidir. Sabır da bu gerçeklik içinde kendi kabuğuna sinerek herkesten kendini soyutlamıştır. Kendisi herkesin mutlu olduğu bir dönemde kendi gerçeğini belkide çoğu insanın o dönem dillendirmediği gerçeği yansıtarak diğerlerinden daha farklı bir seyirde hayatını sürdürmüştür.

3.3.5. *Kılım tarıtaar bir kün* "Gün Olur Asra Bedel" (1980)

3.3.5.1. Abutalip Kuttubayev

Eserin fon karakterlerinden biridir. 19 yaşında teğmen olarak görev yapmış, uzun boylu, yakışıklı, gösterişli biridir. Coğrafya öğretmeni olan Abutalip Kuttubayev, 1951 yılında Boranlı'ya gelmiştir. Eşi Zaripa kendisi gibi bir öğretmendir. Sınıf öğretmeni olan eşi ile birlikte, beş ve üç yaşlarında olan iki erkek çocuğu vardır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşmüş, bir fırsatını bulup kaçmış, Yugoslav partizanlarına katılıp kahramanlık göstermiş ve hatta bu yüzden ödüllendirilmiştir. Ancak bir savaş esiri olarak yurda dönüş yapan Abutalip Kuttubayev, çevresi tarafından bir itibar göremez. Okulda verdiği eğitimi bu durum zora sokar ve daha sonra kendisi çocuklara okuma, yazma dersleri verir, masallar ve hikâyeler anlatır, oyunlar bularak çocuklara çeşitli dersler öğretir. Savaş esiri olmak dönem açısından siyasî çevre ve toplum tarafından bir suç gibi görülse de bu olumsuz durum onun cesaretini kırmaz. Gururlu ve dik başlı bir karakterdir. Karakter çaresizlik, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik

[41] Krg. Er: 1. Koca, erkek. 2. Kahraman, bahadır.
[42] Krg. Kuvvetli, mert, kahraman.

gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir. Bu kahraman yazarın "Cengiz Han'a Küsen Bulut" adlı eserinde başkişi olarak karşımıza çıkar.

Çaresizlik

Abutalip bir savaş esiri olarak yurda dönmesinden sonra kaldığı yerde ailesi ile barınamaz. Nitekim savaş esiri olmak suç teşkil etmektedir. Öğretmenlik mesleğini devam ettirmeye çalışırken çocuklara öğrettiği masallar burjuva olarak suçlanmasına neden olur. Daha sonra gelişen olaylarla birlikte Tansıkbayev tarafından kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında çaresiz duruma düşer. Ailesi ile görüşmesine izin verilmeyen Abutalip, asılsız suçlamar ve sorgulamalar sonucunda umudunu kaybedip tren vagonundan atlayarak yaşamına son verir. Ailesiyle vedalaşmasına bile izin verilmeyen Abutalip'in kendisini trenden atlayarak öldürmesi Tansıkbayev'in ulaşmak istediği nihai hedefi gerçekleştirmemesine neden olur. Kahraman hakkında daha detaylı bilgiye yazarın "Cengiz Han'a Küsen Bulut" eserinde rastlanılmaktadır.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Abutalip Kuttubayev'in dışlanması savaş esiri olmasıyla başlar. Abutalip Boranlı'ya 1951 yılının sonunda gelmiştir. 5 ve 3 yaşlarında iki çocuğu bulunan Abutalip savaştan önce köy okullarında öğretmenlik yapmış, 1941 yılının başlarında ise cepheye gönderilmiştir. Eşi Zaripa ile savaştan sonra evlenmişlerdir. Eşi de buraya gelmeden önce öğretmen olarak çalışmıştır. Çalışkan, kültürlü insanlardır. Öğretmen olmalarına rağmen Boranlı tren istasyonunda her işi yapmaktadırlar. Ailenin tek sorunu Abutalip'in savaş sırasında Almanlara esir düşmesidir. O dönem kaçak ve esirler vatan haini ya da düşman olarak görüldükleri için genellikle dışlanmaktadır. Öğretmenlik mesleğinden kopamayan Abutalip evinde hem kendi çocuklarına hem de çevreden bazı çocuklara okuma yazma öğretir, masallar, destanlar, hikâyeler anlatır.

Kuttubayev savaş dönemi Almanlara esir düşmüş, 1943 yılında esir kampından kaçarak Yugoslav partizanlarının arasına katılmıştır. Onlarla birlikte Almanlara karşı savaşan Kuttubayev, savaşta yaralanmış tedavi altına alınmış daha sonra Yugoslav savaş madalyası ile ödüllendirilmiştir. Savaş bittikten sonra soruşturma ve denetlemeden geçen Abutalip yurdu Kazakistan'a döner. Elde ettiği hakları kaybetmemesine rağmen cepheden esir düşmeden dönen kişilere tanınan haklardan faydalanamamıştır. Çünkü o savaşta esir düşmüştür. Kimseye darılmadan hayatına devam eden Kuttubayev cepheye gitmeden önce çalıştığı okulda öğretmenlik yapmaya

devam eder. Coğrafya öğretmenliği yapan Kuttubayev bu okulda eşi Zaripa ile tanışır ve evlenirler. Okulda coğrafya dersini deneyimlerini kullanarak anlatmaktadır. Öğrencilerden birinin Almanlara esir olduğunu duyunca verdiği tepki Abutalip'in yaşam hakkının önüne geçer.

"-Efendim, yani tutuklu muydunuz?

- Evet, ne oldu?

- Daha sonra neden kendinizi vurmadınız?

- Kendi kendimi öldürmeye neden ihtiyaç duyayım? Zaten yaralanmıştım.

-Düşmana esir olmamalı, böyle bir emir var da!" (KTBG:123)

Abutalip'in Almanlara esir düştüğünü duyan öğrencinin verdiği tepki, Abutalip'in ondan sonraki hayatının cehenneme dönmesine sebep olur. Savaş esiri olanlar vatan haini olarak görülmekte, esir olmaktansa kendi yaşamlarına son vermelerinin daha iyi olacağı kabul edilmektedir. Öğrencinin sorusu karşısında Abutalip, düştüğü çaresizliği anlatmaya çalışır. Ancak öğrenci ne olursa olsun emrin yerine getirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

"- Senin baban savaşta mıydı?

- Hayır, o askerleri savaşa gönderiyordu.

- O zaman birbirimizi anlayamayız. Söyleyebileceğim tek şey, o anda benim başka bir çarem yoktu.

- Neyse, emri yerine getirmeliydiniz." (KTBG:124)

Böylece öğrenciler arasında "Emre uyabilirdi, yapabilirdi, yapamazdı" gibi tartışmalar başlayınca birkaç gün sonra kendisini savunmaya izin dahi verilmeden Kuttubayev'in istifası istenmiş, eski bir savaş esiri olarak Abutalip'in öğrencilere ders verecek niteliklere sahip olmadığı gerekçesi ile işten çıkması söylenmiştir. Kendisini savunmaya çalışsa da şahsi görevler yüzünden işinden ayrıldığına dair bir belgeye imza attırmışlardır. Böylece deneyimlerini, savaşın gerçek yüzünü anlatması da engellenmiş olur.

Hikâyenin başkişisi Abutalip ailesi ile birlikte Sarı Özek bozkırına gelir. Toprakları için savaşa katılan ve zor şartlar altında mücade eden Abutalip'in Boranlı'ya gelmesi burada yaşaması da zorluklarla devam etmiştir. Zaripa'nın kardeşleri savaşta esir düşen biriyle evlendiği için korkularından kardeşleriyle hiçbir bağlarının kalmadıklarına dair bir dilekçe yazarlar. Çünkü savaş esiri birinin yanında olmak

doğrudan siyasal gücün hezimetine uğramak demektir. Yönetim burada da peşini bırakmaz. Abutalip'in çocuklar için yazdığı ninniler de bahane edilerek cephede başına gelenleri yazdığı ve bunlarla partizanlık yaptığı gerekçesi ile tutuklanır. Sistem sıradan bir Kırgız öğretmeni olan Abutalip'i potansiyel bir tehdit olarak görmüştür. Halk düşmanlığı yaptığı öne sürülen kanıtlar ise masallardan ve efsanelerden ibarettir. Eşi ve çocuklarına yakında döneceğini ve yanlış anlaşılma olduğunu söylerek evinden ayrılır ve bir daha geri dönemez. Üretilen suçlamalarla götürülen babadan geriye kalan aileden çocuk ve eş perişan duruma düşer

Buradaki Abutalip karakterinin yaşadıkları Cengiz Aytmatov'un babasının yaşam öyküsü ile bazı paralellikler taşımaktadır. Cengiz Aytmatov'un babası[43] Törekul Aytmatov da Stalin dönemi kurbanları arasındadır. Abutalip gibi ailesinden ayrılmış ve bir daha geri dönememiştir. Tıpkı hikâyede olduğu gibi yönetim katledilen babanın ailesi tarafından suçlanmasını ve inkâr edilmesini ister. Ayrıca o dönemde kardeşi ve annesi de başka bir şehre gönderilir, Aymatov babasız bir çocuk olarak aileden uzakta olmak zorunda kalır. Birçok Kırgız aydınının katledildiği bu dönemde Aytmatov'da halk düşmanının oğlu olarak anılır. Cengiz Aytmatov yapılan aşağılamalara, acılara, baskılara annesinin "başınızı dik tutun!" (Korkmaz, 2016: 67) uyarısıyla dayanmıştır.

Cengiz Aytmatov'un yaşamındaki Ata Beyit'ten hikâyesindeki Ana Beyit'e olan bu yolculuk Aytmatov'un çocukluğundan beri babasının "halk düşmanı" ilan edilmesi ve sonrasında kendisinin bu sıfatla ötekileştirilmesi sürecini yansıtır. Aytmatov'un

[43] Bu konuyla ilgili kendisine yöneltilen soruya Aymtatov şöyle cevap verir: Agay babanızın Stalin tarafından ya da SSCB rejimi tarafından öldürülmüş olması sizi nasıl etkiledi?
Ben veteriner fakültesi okudum ama yazar oldum. İnsanlar bunu bana çok soruyor. "Niçin yazar oldunuz?" "Nasıl yazar oldunuz?" Tabii önce yazmak için konu lazım. Sonra yetenek de olmalı ama bu ikisi tek başına çok şey ifade etmez. Ne yazacağın, neyi nasıl yazacağın, insanlarda nasıl bir etki bırakacağın seni yazar yapar. Aslında belki de beni yazar yapan Stalin'dir. Ben hayata yazar olayım diye başlamadım. 1937 yılında ben henüz 9 yaşında iken Stalin babamı öldürdü... Annem hastaydı... 4 çocuktuk... Babasız bırakıldık... Bundan sonra 2. Dünya Savaşı başladı. Halk düşebileceği en kötü duruma düştü. Ben orta 1'de okuyordum. Okuldan gelirken köyümüzün kıymetli bir ferdi ile karşılaştım. O bana "Sen okulda iyi okuyorsun. Rusça da biliyorsun, Kırgızcan da iyi... Bizim belediyede sekreter olarak çalış." dedi. Ben o zamanlar 14 yaşında bir çocuktum. Şimdiki çocuklar çalışmak için gider mi? Ben çalışmak için gittim. O yaşımda birçok insanla karşılaştım ve her yere gittim. Çok hesap kitap gördüm. Savaşta ölenlerin dosyaları geliyordu. Dosyalarda şunlar yazıyordu: "Sizin çocuğunuz Beyaz Rusya'da öldü, Moskova'da öldü veya Ukrayna'da savaşta öldü."
Ben 14 yaşında bir çocuktum ama bu dosyaları benim götürmem gerekiyordu. Dosyada yazılanları çocuklarına, annelerine ve babalarına anlatmalıydım. Ben ne diyeyim... Onlar bana "Sen bu kâğıdı nereden aldın. Git, bu kâğıdı götür! Bu kötü haberleri nerden aldın?" diye soruyorlardı. Ben de ağlaya ağlaya anlatıyordum. Ama onları ikna etmenin bir yolunu bulamadım... Savaş bittikten sonra okula gittim. Bu savaş sürecinde yaşananları, askerden kaçanları anlatmak istedim. Zaten ilk eserim savaşla ilgili. Öz dilimle ve Türk dilinin her lehçesini kullandım. Okuyanlar bilir. Maalesef şu ana kadar hiçbir yazar bunları yazamadı. İkinci Dünya Savaşı'nda yenen güçlü oldu ama savaşın kazananı, yani kahramanı biziz... Biz daha güçlüyüz... 5 milyon insan ölse bile! Ben bu savaşın insani boyutunu, trajedisini, kahramanca ölüme gidenleri ya da askerden kaçanları yazdım. Savaşın ardından bu süreçte kendi dünyamdan gözümle gördüklerimi yazdım (Yılmaz, 2015: 71-72).

babası kısa bir sorgulamadan sonra ölüm cezasına çarptırılmış mezarı ancak 1991 yılında bir görgü tanığının ifadesine dayanarak bulunmuştur. 132 aydının yattığı bu mezar bağımsızlıktan sonra Ata Beyit adıyla anılmıştır.

3.3.5.2. Sabitcan

Kart karakterlerden biridir. Kazangap'ın oğludur. Şehirde yetişmiş, küçük yaşlardan beri Sovyet yatılı okullarında okumuş, milli ve manevi değerlere inanmayan, çıkarcı, bilgiçlik taslamayı seven, rahat, gaddar, gelenek karşıtı bir imaj çizer. Babasının mezarının nerede olacağını umursamaz, ismi gibi sabit fikirli bir insandır. Kendini önemli biri gibi gören Sabitcan iyi bir evlat değildir. Karakter çeşitli çalışmalarda modern mankurt olarak da anılan Sabitcan karakteri içinde yaşadığı topluma yabancılaşan yönüyle "küçük insan" özelliği gösterir.

Yabancılaşma

Kimliğine yabancılaşan bireyler olarak mankurt kavramına Aytmatov eserlerinde sık sık değinmektedir. Mankurt tipi "kişinin kendi benliğine, milletine, değerlerine yabancılaşıp, birtakım duyguların yitimi" olarak karşılaşılmaktadır. Mankurt bireyin, "küçük insan" kavramı içerisinde yer alması, aslında onu mankurtlaştıran insanların mankurtlaşması ile ortaya çıkarılır. Onlar esas mankurttan çok daha tehlikeli, kendi kimliğini yitirmiş, tarihine, ecdadına yabancılaşmış Sabitcan, Tansıkbayev gibi günümüzün "eğitimli, aklı salim" mankurtlarıdır.

Cengiz Aytmatov yakın arkadaşı Muhtar Şahanov ile sohbetlerinden oluşan "Kuz Başındaki Avcının Çığlığı" başlığı ile Türkiye Türkçesine çevrilen eserde mankurtla ilgili ilk duyumunun nasıl ortaya çıktığından bahsetmiştir:

> "Asırdan da Uzun Gün romanını yazarken, mangurt konusunu inceden inceye araştırdım. Çocukluğumuzda, yön yöntem bilmeyen birilerine "Hey! Mangurt musun?" dediklerini çok duymuştuk. İnsanın mangurta nasıl dönüşeceğini bilmesek de kemiklerine işleyen ağır bir söz olduğunu sezerdik" (Kolcu, 2015: 231).

Sabitcan Kazangap'ın oğludur. Sabitcan Sovyet yatılı okullarında okumuş ve Sovyet anlayışı ile yetişmiş biridir. İsminden anlaşılacağı üzerine sabit fikirli, bilgiçlik taslamayı, olur olmaz şeylerden bahsetmeyi seven biridir. Kendini övmeyi, içki içmeyi sever ancak elinden herhangi bir iş gelmez. Yedigey Sabitcan'ı "Başı baş değil balkabağıymış" (KTBG: 21) diyerek niteler. Politik söylemlerin yüksek bir karakteri olan Sabitcan ideoloji için birer kurbandır. Edebiyat eserleri kadar devletin kurumları da Sovyet ideolojisini yaymada bir araç görevini üstlenir. Bunlardan biri okullardır.

Eserde Sabitcan'ın babasıyla benzer özelliklere sahip bir karakter olmadığı görülmektedir. Babası ne kadar geleneklerine bağlı ise kendisi, bir o kadar uzaktır. Tüm bu tavırlarına rağmen babası onun her hareketine katlanmıştır. Babası onu iyi bir eğitim alması için Sovyet okuluna göndermiştir. Bu okullarda yetişip babasına, kendine, kimliğine yabancı ve uzak bir birey olmuştur. Bu yüzden Sabitcan, sabit fikirli bir birey olarak geleneklere karşı, aldığı eğitimle birlikte bir nesnel değere dönüşmüştür.

> "İnsanın, kendini yokluğa götüren bu süreci onaması ve celladını kutsayarak yüceltmesi, belli bir bilinç yıkımı ve beyin yıkama etkinliğinin talihsiz ürünü olarak ortaya çıkar. Yaşadığı zorunlu ötekileştirme sürecinde slogonik söyleme tutuklanan birey, bir yığın koğuş'tan sonra yaşamın pratik yararı için 'bir defalık işlerde kullanılacak' nesnel bir değere dönüşür" (Korkmaz, 2016: 23).

Yeni modern mankurt Sabitcan'ın ahlakî bakımdan karakteri çökmüştür. Zekâsının eski aristokratik ortamda ortaya çıkması dikkat çekicidir (Pareto, 2018: 77). Bir zamanlar geleneksel yaşam tarzını benimseyen babası Kazangap'ın yanındayken artık geleneklerine yabancı bir bireye dönüşmüştür. Şehirde bir işte çalışan Sabitcan artık ağır sorumlulukları olan önemli biri gibi görünme arzusu içindedir. Zaman zaman dert yanarak Boranlı köyündeki çaresiz Kazangap'ın oğlu olduğunu söylemiştir. Babası vefat ettikten sonra köye gelen Sabitcan, onu hemen herhangi bir çukura bırakıp bir an önce oradan ayrılmayı istemektedir. Kendi kültürüne yabancı Sabitcan babasını, Naymanlar için kutsal olan Ana Beyit mezarlığına gömmeye gerek olmadığını, Sarı Özek bozkırında gömecek başka birçok yer olduğunu, köyün yanındaki demiryolu yolunda bir tümseğe gömülürse tren sesleri dinleye dinleye huzurlu bir şekilde yatacağını söylemiştir. Babasının cenaze işleri için önemsiz bir şey gibi davranan Sabitcan diğer yandan da ertelenmesi mümkün olmayan işlerinin varlığından bahsetmektedir. Sabitcan'ın cenazeye saygı duymayan tavırlar içinde olması, sanki önemsiz bir yerde önemsiz bir olayın ortasındaymış izlenimi vermektedir.

> "Milletlerin kendi kimliğini belirten birçok unsur eskinin kalıntısı adı ile damgalanarak insanların hayatından, hafızalarından silinmeye çalışılmıştı. Eskicilikten tamamiyle ayıklanmış yeni bir toplum yaratmak için insanların zihni(nin), ruhu(nun) temizlenmesi gerekiyordu" (Cumakunova, 1999: 46).

Kazangap'ın cenaze işleri yürütülürken Sabitcan bir iş yapmadan gezinip durmaktadır. Konu komşu çeşitli işlerle meşgul olmasına karşın Sabitcan gereksiz konuşmalarla onları engellemektedir. Karısının cenazeye gelmemesini umursamayan Sabitcan çocuklarından hiç söz etmemektedir. Eşi ve çocuklarının gelmemesi yönündeki bahaneleri anlatttığı sırada Yedigey Sabitcan'ın umursamaz tavrına sinirlenir.

"Bunlar için ölümden başka her şey önemli" (KTBG:32)

Uzun Adilbay Sabitcan'a babasının geleneklere göre gömülmesi için Ana Beyit mezarlığına götürülmesine itiraz etmemesini, acele bir işi varsa gitmesini söyler. Babasının cenazesine uygun davranışlar göstermeyen Sabitcan bu durumun farkında değildir. Adilbay onu şu sözlerle uyarır:

"Senin babandır, ancak artık sen kendin gibi değilsin" (KTBG:35)

Sabitcan Kazangap'ın oğlu gibi değildir. Farklı bir nesneye evrilmiştir. Aldığı eğitim onu başkalaştırmıştır. Karşısındaki kişiyi küçümseyerek konuşan ve bilgiçlik taslayan Sabitcan'ın içki içip sarhoş olması, nutuk atarcasına konuşması Yedigey'in dikkatinden kaçmaz. Bu duruma öfkelenen Yedigey, Kazangap'ın hâline üzülür. Babasının yasını tutmaması, gerçek bir üzüntü dahi göstermemesi onu öfkelendirir.

"Ölme, talihsiz Kazangap! Eğer ölümü ölüm gibi görmüyorsanız, yası yas gibi beklemiyorsanız bu ne hayâsızlık! Düğünde rakı içer gibi bir hâli var, aldırış etmiyor." (KTBG:47)

Başından beri buraya Ana Beyit'e gitmek istemeyen Sabitcan olanlar karşısında daha da öfkelenir, oradan ayrılıp demiryolu hattının olduğu bir kavşağa gömeceğini söyler. Babasını uygun bir şekilde gömmeyi bile düşünmeyen, bir an önce hâlledip geri dönmek isteyen Sabitcan'a Yedigey karşı çıkar. Ona düşünmesi gerektiğini ve evden çıkan cenazenin geri dönmeyeceğini ifade etmektedir. Gömme işleminin ardından Yedigey Sabitcan'a Ana Beyit mezarlığı konusunda ne yapacaklarını sorar. Günümüz mankurtu Sabitcan'a göre bu üzerine düşünecek bir mesele değildir:

"- Sen ne yapardın? Kafanızın karışmasına gerek yok. Plan plandır. Plana göre düzlenip imha edilecek. Bu kadar." (KTBG:370)

Babasını ıssız bir bozkırın ortasında bırakmayı umursamayan Sabitcan için babasının nereye gömüleceğinin bir anlamı yoktur. O doğup büyüdüğü toprağa, memleketine yabancı, bir o kadar uzak, eğitimli olmasına karşın duyarsız bir insandır. Yedigey il merkezine gidip ağzı iyi laf yapan Sabitcan ile birlikte gerekli yerlere başvuru yapmayı teklif eder. Ancak tarihine kültürüne yabancı Sabitcan küçümseyici ve umursamaz bir şekilde konuşur.

"-Eski masalını bırak, Yedike, doğru anla. Burada dünya ve evren sorunu çözülüyorsa biz mezarlık için şikâyette mi bulunacağız? Ne gerek var? Onlar için tü denilen bir tükürük. Sonra kalsa bile bizi oraya asla almazlar." (KTBG:371)

Yedigey onların dinleyeceklerini düşünüp gitmek konusunda ısrar edince Sabitcan bu kez sinirlenerek konuşur:

> "- Bırak ihtiyar, boşuna belanı arama. Benden bir şey bekleme. Buna gerek yok.
>
> - Umrunda değil mi? Konuşma bitti. Eski bir masal demek!..
>
> - Sen ne sanmıştın? Beni uğraştırmak mı istiyorsun? Hangi amaç için? Ailem, evim, işim var. Rüzgâra karşı işeyecek miyim? Bu tarafta telefonun bir kez çalmasıyla, benim kıçıma bir tekme atıp kovmazlar mı? Hayır, teşekkürler." (KTBG:371)

Yalnız kendini düşünen Sabitcan, karşısındakini küçük görüp bir mankurt gibi sadece kendi kursağı için mücadele ederek yaşamayı tercih etmiştir. Ana Beyit meselesinin boş bir konu olduğunu düşünmekte, kendine zararı olmayan bir konuya dâhil olmak istememektedir. Modern mankurtlar, geleneklerine ve kültürüne yabancıdır. Ancak sonradan mankurt olan, mankurt kurbanı olan kişiler ise insanlık duygusunun yitimi karşısında çaresizdir. Biri bilinçli bir şekilde davranırken diğeri ise bilincini yitirmiş annesini öldürmüştür.

3.3.5.3. Tansıkbayev

Kart karakterlerden biridir. Akdoğan bakışlı, birinci sınıf asker bir sorgu yargıcıdır. Kendi diline ve kültürüne yabancı biridir. Kahraman hakkında detaylı bilgiye "Cengız Han'a Küsen Bulut" eserinde rastlanılmaktadır. Karakter kendi toplumuna yabancılaşmış olan bir "küçük insan"dır.

Yabancılaşma

Tansıkbayev karakteri ana dilini konuşmaktan yoksun bir yabancıdır. Nayman Ana'nın gömüldüğüne inanılan Sarı Özek'in mezar yeri olan Ana Beyit'e ölülerin gömülmesine izin verilmez. Ana Beyit mezarlığına giremeyen Yedigey yetkili kişi Tansıkbayev ile görüşür. Tansıkbayev kendisi ile Rusça konuşmasını talep ederek onlara *çooçun*[44] "yabancı" diye hitap eder. Sabitcan da olaya dâhil olmak istemez. Zaten zorla gelmiştir. Atalarından gelen geleneğe yabancı olan Tansıkbayev buranın yasak bölge olduğunu, buraya plana göre yerleşim yeri kurulacağı için yabancıların girmelerine izin verilmediğini söyler. O ana kadar hiçbir şekilde konuşmayan Kazangap'ın damadı, diline ve kendine yabancı olan Tansıkbayev'in tavırları karşısında tepki gösterir:

[44] çooçu-:korkmak fiilinden gelmektedir. Düşmanlık/kendisinden kötülük beklenen kişi olarak yabancı.

"-Yabancı derken neyi kastediyorsun? Kim yabancı? Biz yabancı mıyız?" (KTBG:354)

Adilbay da benzer bir tepkide bulunur.

"-Gerçekten, ne zamandan beri biz yabancı olduk?" (KTBG:354)

Burası Naymanların kutsal yeri, Nayman Ana'nın gömüldüğü yer olarak Kazangap'ı buraya gömmek isterlerken karşılarına engel olarak Tansıkbayev çıkar. Tansıkbayev'in bu tavrı karşısında Yedigey, neden izin verilmediğine anlam veremez. Tansıkbayev'e babasını sorar. Tansıkbayev ise bu soru karşısında şaşırmaktadır:

"- Ne demek istiyorsunuz? İşiniz ne?

- Demek istediğim şu: Bize söylediğin mezarı yıkma isteğini büyüklerinize söylemeyecek misin? Ya senin atan –baban ölmedi ya da sen ölmeyeceksin?" (KTBG:355)

Kendi millî değerlerine yabancı bir birey olan Tansıkbayev, sorular karşısında duyarsız bir tavır içindedir. Kendisi ne olduğunu bile bilmediği bu duygular karşısında sadece kendisine verilen emri yerine getirme gayesini taşımaktadır.

Kültürel kimlik mekânı olan Ana Beyit mezarlığı sistemin tek tip insan modeline aykırı bir yerdir. Kendi dilini konuşamaması ötekileşen Tansıkbayev'in kimliksizleştirildiğinin göstergesidir. "İnsan ölür hemen gömülür" sözünden yola çıkarak Çarlık döneminde başlayan kimliksizleştirme politikası Sovyet döneminde devam etmiştir. Yaşam çevremiz üzerinde kimlik duygusu korumaya çalıştığımız yerleri ya da nesneleri ifade eder. Bir sığınıktan ziyade kutsiyet atfedilen bu mezarlık Kırgız kimliğini gösteren önemli bir etkiye sahiptir.

> "Yaşam çevremiz, kimlik duygumuzun sürekliliği ve istikrarına katkıda bulunarak 'benim' dediğimiz bir eşyalar bütünü ve bir yeri, kişiselleştirilmiş, kendilenmiş, tanıdık kılınmış olmaları sebebiyle korumaya çalıştığımız eşyaları ve yerleri ifade eder. İnsanın kendi kendine verdiği ve bir sığınaktan ziyade yuva niteliği gösterdiği ölçüde böyle bir kişisel mekânın varlığı, bir yandan insanın kimliğini yansıtırken öte yandan; kimliğin sürekliliğini sağlayıcı bir etkiye sahiptir" (Göregenli, 2021:183).

İnsanın karakteri üzerinde şekillenen kimlik duygusundan yoksun Tansıkbayev, geçmişini unutan, kimliksizleşen modern bir mankurttur. Ortak idealler ve kültür değerlerinden uzaklaşarak milli ve manevî değerlerden yoksundur.

3.3.5.4. Raymalı Aga

Abutalip, kültürel belleği koruyan efsanelerin kaybolmaması için yazıya döktüğü derlermeler hikâye, masal ve efsanelerden oluşmaktadır. Bu hikâyeler, toplum tarafından okunup gelecek kuşaklara ders niteliğinde yazılan hikâyelerden oluşmaktadır. Akdoğan bakışlı Tansıkbayev'in bu hikâyeden türlü manalar çıkarması sonucu Abutalip halk düşmanı olarak suçlanmasına neden olur. Bu efsanelerden biri de Raymalı Aga'nın şarkıcı Begimay'a âşık olmasını anlatıldığı efsanedir. Raymalı Aga Begimay'a âşık olduğu zaman altmışlı yaşlarındadır. Bu şarkıcı kızla hayat yolu aydınlanan Raymalı Aga'ya asıl âşık olan Begimay'dır. Söylentiler aksini ifade etse de Begimay dilediği gibi davranan bir karakterdir. Raymalı Aga'nın bu yaşında, kocamış genç bir âşık olduğu, ona vurulduğu ağızdan ağıza dolaşmıştır. Raymalı Aga'nın yanında olanlar, ona karşı çıkanlar da olmuştur.

Eserde fon karakterlerden biridir. Raymalı Aga renkli ve gösterişli elbiseler giyen, her mevsim taktığı, en iyi kürklerden yapılmış şapkalarıyla dikkat çeken bir tiptir. Yanından hiçbir zaman ayırmadığı Sarala adında bir atı vardır. Zamanının ünlü bir ozanıdır. Küçük yaşlardan beri kazandığı bu itibar Tanrı vergisi bir yeteneğin ürünüdür. Geçmişte bestesini ve güftesini yaptığı eserleri güzel sesiyle hem söyleyip hem çalan, dinleyecileri kendine hayran bırakan Raymalı Aga, yaşlılığında bu enerjisini kaybetmiş, yaşamını at sırtında tambur çalarak geçirdiğinden hiçbir şeye sahip olamamıştır. Raymalı Aga şölenden şölene giderek vaktini harcarken kendinden yaşça epey küçük olan Begimay'a âşık olur. Bunun ardından şölenlerde birlikte şarkı söylemeye başlarlar. Karakter çaresizlik, çevre kurbanı olma, otokratik güce başkaldırı gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Çaresizlik

Zamanının tanınmış ozanlarından olan Raymalı Aga'nın çaresizliği yaşlılığında bulduğu aşkta yatar. Küçük yaşlardan itibaren ün kazandığı bu hüneriyle bozkırın ünlü âşıklarından olur. Hem çalar hem söyler, söyledikleri ağızdan ağıza dolaşır. Her zaman giyimine özen gösterir, renk renk giyer. Birbirinden farklı şapkaları ve Sarala isminde bir atı vardır. Şöhreti ağızdan ağıza dolaşmasına rağmen mal mülk sahibi değildir. Toydan toya gider, gittiği her yerde sevgi saygı görmektedir. Atıyla da çok iyi bir şekilde ilgilenmektedir. Servet sahibi bazı kişiler onu diyardan diyara avare avare dolaştığı için sevmemektedir. Toyda çalmaya başladığında çevredekileri büyülemekte, onu eleştirenleri bile etkilemeyi başarmaktadır. Evlendiği kadınlar onun yolunu beklemekten umutsuz olmaya başlarlar. Onun aşkıyla yanıp tutuşan birçok kadın vardır.

Raymalı Aga bu şekilde koca bir ömrü geçirmiş artık yaşlanmıştır. Yaş ilerledikçe yalnız kaldığını, ömrünün son zamanlarını yaşadığını düşünmeye başlamıştır. Hayatını paylaşayacağı birinin olmamasınn yanında malı mülkü de yoktur. Bu acı gerçeği yaşlanınca anlayan Raymalı kardeşine bağımlı bir şekilde yaşamını sürdürür.

Raymalı Aga ile Begimay'ın aşkı romanda iç içe geçmiş hikâyelerden biridir. Nitekim Raymalı'nın Begimay ile tanışması; artık kocamış olduğunun farkında olduğu bir döneme takabül eder. Raymalı'nın şeref konuğu olarak katıldığı bir toyda gençlerin kahkası, şarkıları duyulup, yeni evlenenler için at yarışı düzenlenmektedir. Öte yandan insanların konuşmaları atların kişnemesi, köpeklerin oynaması görülmektedir. Raymalı'nın dikkatini çeken bu detaylar özlemini çektiği, geçmiş günlerini hatırlatmakta artık ihtiyarlığın vermiş olduğu hüzünle geçip giden yılların acısını çekmektedir. Tüm bunlar gün geçtikçe onu suskunluğa, mahzunlaştırmaya, düşüncelere dalmasına neden olmaktadır. Böyle bir anda karşısına genç bir kız çıkar. Bu genç kızı görür görmez etkilenmiş, kocamışlığını unutarak içini gençlik heyecanı kaplamıştır. Kız karşısında şarkı söyleyerek ona aşkını ilan eder. Kızın adı Begimay'dır ve küçülüğünden beri Raymalı'yı sevmektedir. Ona aşkın ilan etmek için büyümeyi beklemiştir. Raymalı ömrünün son baharında neden böyle bir kızla karşılaştığını sorgular, bugüne kadar yaşadıklarının bir hiç olduğunu, kaderin ona acımasız davrandığını düşünmektedir.

> "-Ben kendi kaderimi anlamıyorum! Ömrün kışı yaklaşırken seni bu kadar güzel niye yarattı diyorum? Neden ha? Hayattan hiçbir arzum ve şikâyetim yok, her şeyi gördüğümü düşünecek yaşa geldiğimde seni ortaya çıkarıp, yüzünü gösteren, sesini işittirip, bana acı bir zevk yaşatacak kadar Tanrı beni cezalandırıyor mu, bu ömrümün eksik ve boşuna harcandığına pişman olmamı sağlayan kaderin bir intikamı mı? Kader niye bu kadar acımasızdı bana?" (KTBG:309-310)

Kız kendisinden şüphe etmemesini, kendisini mutlu edeceğini, kendisine güvenmesini, onu koşulsuz seveceğini, her türlü acıya göğüs gereceğini, onun gibi ozanla rekabet etmekten onur duyacağını söyler. Yaşadıkları düzende kendisinden yaşça küçük bir kızla olmak Raymalı için korkunç bir gerçektir. Söyledikleri karşısında şaşkınlığını gizlemeyen Raymalı aşkını kabul eder.

> "- Ah, ışığım, öyle söyleme! Konuşma sanatını test etmek yeterli mi Begimay! Yaşadığımız çağın nizamına uymayan bir aşkın imtihan acısında sanatı denemek eğlenceli değil mi? Hayır Begimay, seninle rekabet edeceğime söz veremem. Gücüm henüz tükenmedi, sözlerim içten tükenmedi, sesim kısılmadı. Hayır, bu yüzden değil. Sana ancak hayran olabilirim Begimay. Ben seni kendi başımın acısına seveyim, Begimay, acılı aşkımla tek başıma seninle yüzleşeyim Begimay." (KTBG:310).

Begimay'la tanışdıktan sonra Raymalı'nın hayatında değişimler başlar. Hayatının bu çağında aşkı tatmış, eskisinden daha çok şölenlerde eğlenen bir insan olmuştur. Bu aşk onun eskisi gibi şölenlerde şarkı söylemesine ve hayata farklı gözlerle bakmasına sebep olmuştur. Raymalı, aşkın ruhunda uyandırdığı kıvılcım ile ikinci baharını yaşar. Hayatının dönüm noktasını yaşadığı bu durum çevresindekiler, özellikle akrabaları ve kardeşi tarafından hoş karşılanmaz. İhtiyarlığında aşkı tadan Raymalı'nın Begimay ile şarkı söylemeye devam etmesi kardeşi ve akrabalarının tepkisini çeker. Raymalı Aga'nın Begimay'a ulaşmak için yola çıkmasına kardeşi tarafından atını öldürerek engel olunması çaresiz duruma düşürmüştür. Efsanenin sonunda ağaca bağlanarak ölümüne sebep olurlar.

Çevre Kurbanı Olma

Raymalı Aga kardeşinin ve akrabalarının kurbanı olur. Raymalı'nın şölenlere gidip devamlı şarkılar söylemesini özellikle kardeşinin ve akrabalarının dikkatini çeker. Ona aklını başına toplamasını artık buna göre yaşaması gerektiğini söylerler. Kardeşi Adilhan abisi için ayrı bir çadır kurarak burada burada sabit bir şekilde yaşaması için önlemler almıştır. Raymalı da bundan sonra yaşlılık üzerine türküler söylemeye başlar. Eskisi gibi diyar diyar gezemediği için derin mevzular üzerine düşünmeye ve kendi kendini sorgulamaya başlar. Artık katıldığı toylarda, şölenlerde acıklı şarkılar söylemeye, yaşlılarla ölümlü dünyanın anlamsızlığı üzerine sohbetler etmeye başlar. Eskisi gibi değildir. Ruh hâli yaşadığı bu olay üzerinde epeyce değişmiştir. Neden dünyaya geldiğini sorgular, insanın yaratılma sebebi üzerinde durur, zihnini aklını allak bullak eden düşüncelerle doldurur. Begimay ile tanıştıktan sonra Raymalı artık kendini daha farklı hissetmeye, hayata başka gözlerle bakmaya başlar.

Tanıştıkları şölende Raymalı Begimay'a türkü söyler. Eski günlerdeki gibi coşkulu ve duygulu bir hâlde sanatını icra eder. O günden sonra insanlar Raymalı ve Begimay'dan söz etmeye başlar. Raymalı Aga'da sanki canlanmış, gençleşmiş ve çevik bir hâl almıştır. İki aşığı hayranlıkla izleyen insanların yanında nefretle karşılayanlar da olmuştur. Hatta kalabalığın içinde onun yüzüne tükürmek isteyenler de vardır. Kocadığını, altmışından sonra azdığını düşündükleri Raymalı Aga'yı kardeşi Abdilhan'a şikâyet ederek ona kafa tutarlar. Bu kişiler Raymalı'nın yakın akrabalarıdır.

> "Yaşlı köpek, halkın önünde bizimle böyle dalga geçerse, seni bir sonraki seçimde nasıl bölge müdürlüğüne aday göstereceğiz, rezil olmayacak mıyız? Baktığında hiçbir amacı olmayan, yeni beşinci yaşına giren aygır gibi azıyor. Bir fahişe ile gelmişler, ne söyleyeceğini dinleyelim. Böyle rezillik olur mu? İnsanların önünde duran bunamış bir

hayvanın başı dönüyor. Bu iyiye yol açmaz. Neden hafif meşrep bir kadına bağlanmış olduğunu merak ediyorum. Eğer o kuduz hayvanın burnu kırılmazsa, söylentiler Kazak'ın sınırına ulaşır, dedikodu malzemesi oluruz." (KTBG:311-312)

Kardeşi eskiden de eğleneceden eğlenceye giden Raymalı'ya kızmaktadır. Artık yaşlandığı için daha aklı başında davranışlarda bulunacağını düşünmüştür. Raymalı'nın, akrabaları Barakbayları rezil etmesi onu daha da sinirlendirir ve düğünün bulunduğu yere doğru yol alır. Kardeşine "Aklını başına topla! Eve git!" (KTBG:312) demiştir.

Raymalı kalabalık içinde kendinden geçmiş, gözü kardeşini görmemektedir. Âşıklar şarkı söylemeye devam ederken Raymalı'ya engel olmaya çalışan kardeşi sıkıştırıp, atına ve kendisine kamçılarıyla vurmaktadırlar. Böylece evlenen çift, her şeyden habersiz şarkılar söylerken Barakbaylar Raymalı'nın kardeşini kışkırtmaktadılar.

"- Abin bunamış! Aklını kaçırmış! Bela! Devası bulunmazsa olmaz!" (KTBG:313)

Raymalı kendisine yöneltilen hakaret edici sözler ve aşağılamalara rağmen gitmeye kararlıdır. Onun bu kararlı tavrı karşısında Abdilhan Raymalı'nın dombırasını elinden alarak üzerinde tepinir ve aleti parçalar. Sarala'nın eyerini çıkarıp baltayla parçalara ayırır. Öfkesi geçmeyen Abdilhan, Raymalı'nın bir yere gidememesi için atın geri kalan aletlerini parçalayarak etrafa saçmıştır.

"-Panayıra gideceksin öyle mi? Sarala'ya binip gideceksin ha? Öyleyse bak!" (KTBG:317)

Bunlarla yetinmeyen Abdilhan, Raymalı'nın en değerli atı Sarala'nın boynuna bıçak dayar. "Dur, öldürme hayvanı" diye söylemeye kalmadan atı öldürür. Böyle bir aşağılanmaya daha önce şahit olmayan Raymalı ne yaparlarsa yapsınlar gitmeye kararlıdır. Abdilhan onun delirdiğini, adamlarına onu yakalamalarını ve bağlamalarını söyler. Raymalı'yı kayın ağacına[45] sürükleyerek götürürler. Kıyafetleri parçalara ayrılır, gövdesi ağaca bağlı bir şekilde duran Raymalı'nın efsanesi bu şekilde son bulur. İnsanlar Raymalı'ya hükmü kesmiş, vahşice adaleti sağlamışlardır! Freud uygarlığın gereği olan adaletin, gücün ifadesi yani baskı yönünü (2015: 265) vurgular. Raymalı'nın özgürce sevme isteği, toplumun kültürel istemleri arasında çatışma yaşanmasına sebep olmuş, bu iki kutup arasında yaşanan temel çatışma Raymalı'nın şiddet görmesiyle sonuçlanmıştır. Çünkü o aykırı bir davranışta bulunmuş, çevresindekilerin, yakınlarının, akrabalarının sözlerini dinlememiş, törelere yakışmayan bu durum karşısında ona kesilen ceza ile adalet sağlanmış olur!

[45] Türk mitolojisine göre Tanrı'nın yaşam gücünü barındırmaktadıktır.

Birbirlerine mutluluk kadar üzüntü de veren Begimay ve Raymalı Aga kurtuluşu olmayan bir yola girmişlerdir ve bu yolda insanlar onlar hakkında hüküm verip sonlarına yine onlar karar vermişlerdir. Raymalı Aga'nın yakınları da ona "iyilik" adı altında başkalarının hayatlarına karışarak acı çekmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla sevdiği kızın peşinden gitmek isterken çevrenin kurbanı olan Raymalı Aga mutluluğu geç bulduğu dönemde başkalarının hükmünün kurbanı olmuştur. Bir kızı sevdiği için deli muamelesi görmüş ve kaçmaması için ağaca bağlanmıştır. Akrabaları kendini ve kabilesini rezil ettiğini düşündükleri için onur kırıcı bir şekilde onu küçük düşürüp aşağılamışlardır. Toplumsal olarak bir kişi üzerinde bu denli bir üstünlük sağlanması, yıkıcı bir baskı kurulması, insanlık onurunun ayaklar altına alınması bireyi çaresiz ve zavallı bir insana dönüştürür.

Otokratik Güce Başkaldırı

Raymalı geç yaşta bulduğu ve kaybetmek istemediği aşkının önünündeki engelleri bertaraf etmek için kardeşlerine ve akrabalarına karşı gelmiştir. Onlar istemese de Begimay ile birlikte şölenlere gidip şarkı söylemeye devam etmişlerdir. Kendinden yaşça küçük bir kızla böyle ortamlarda şarkı söylemesi çevresi tarafından hoş karşılanmaz. Çadırına gelen Raymalı obanın ileri gelenleri ile karşlaşır. Ona aklını yitirmiş olduğunu, çadırın sahibi olmadığını söyleyerek bir daha şarkı söyleyerek kendini maskara etmeyeceğine ve Begimay'ı bir daha görmeyeceğine dair yemin etmesini isterler. Ancak Raymalı Aga sözünden dönmez.

> "- Bu nasıl bir söz? Bu evin sahibi benim.
>
> - Hayır, sahibi sen değilsin! Bunamış ihtiyar ev sahibi olamaz!
>
> - Ne demek istiyorsun?
>
> - Sözlerimin anlamı şu: Bundan böyle hiçbir yerde, hiçbir zaman şarkı söylemeyeceğine, toya, şölene gitmeyeceğine yemin et! Vicdanını, kardeşinin sakalını, bizim vicdanımızı unutup, bugün yüz kızartıcı şarkılar söylediğiniz güzel kızdan tamamen vazgeçeceğinizi söyleyip yemin edin. Yemin edin! İkinci olarak onu görecek olan gözlerim kör olsun diyin!
>
> - Boşuna nefesinizi tüketmeyin. Yarın panayırda ikimiz insanlara şarkı söyleyeceğiz." (KTBG:315)

Bu cevap üzerine iyice bunamış olduğu ve aklını oynattığını, bir baltaya sap olamadığını, herkesin maskarası olduğunu, boş boş günlerini geçirdiğini, zamanla aklını başına alacağını düşündüklerini söylerler. Akrabaları gençliğinde Raymalı'nın yaptıklarını, genç olduğu için görmezden geldiklerini, artık yaşladığını ve buna göre

davranması gerektiğini ifade ederler. Aynı zamanda kendilerini düşünerek karşıdakinin duygularını önemsemeden aşağılayıcı sözler söylerler. İnsanlara alay konusu olduğunu, şimdi yaşlı ve aptal bir hayvan gibi davrandığını, kardeşine ise abisi Raymalı bu durumdayken millete rezil olacaklarını düşündüklerini söylerler. Bu yüzden bölge müdürlüğüne aday gösterme konusunda tereddüt ettiklerinden bahsederler. Töreye uygun hareket etmeyen Raymalı'ya gerekli cezanın kardeşi tarafından verilmesi uygun görülür. Abisi bu şekilde davranmaya devam ederse kendilerine de bir zararı dokunacağını düşünmektedirler. Zira kardeşi, Raymalı'nın bu hâlini zaten içine atmaktadır. Bu yüzden kendi soylarına laf gelmemesi için akrabaları tarafından söylenenler kardeşinin bu mesele hakkında daha çok öfkelenmesine neden olmuştur.

> "Hiç kimse bana peygamber veya hâkim olamaz. Burada olan ve olmayanlar, hepiniz aklınızı kaybetmişsiniz, karanlıkta yolunu şaşıran sizlere baktıkça üzülüyorum. Yargılanamayacak bir şeyi yargılıyorsunuz ve buna üzülüyorum. Bu dünyanın hakikati ile nasibin nerede olduğunu nereden bileceksiniz? Şarkı varsa şarkı söylemenin nesi ayıp, Tanrı'm yaşamıma sunulan bir aşk veriyorsa aşkın nesi ayıp? Âşık insanların sevincinden daha büyük kim bilir ne sevinç vardır yeryüzünde? Hayır, eğer şarkı söylememi, geç gelen aşktaki utanmaz sevincimi bir suç olarak görüyorsanız ve sırf bunun için beni deli sayıyorsanız, o hâlde ben giderim. Güneşime engel olan sizler olun, gidiyorum. Şu anda Sarala'ya bineceğim, aşkıma gideceğim. Yoksa sizlere şarkılarımızla ve yaşantımızla rahat vermezsek bizde başka bir yere gideriz. (KTBG:316- 317)
>
> - Hayır, gitmeyeceksin! Buradan uzaklaşmayacaksın. Hiçbir panayırda yok yok sana.. Aklını başına toplamazsan seni kadın şamana vereceğim." (KTBG:317)

Neticede direnmeye çalışmış ancak önüne engeller konulmuş ve daha sonra aüaca bağlanmıştır.

3.3.5.5. Nayman Ana

Nayman Ana efsanesi eserde anlatılan efsanelerden biridir ve efsanenin başkişisi eserin ise fon karakterdir. Efanedeki Nayman Ana, güçlü bir karakterdir. Uzun boylu, güzel ve zayıf göçebe bir kadın olan Nayman Ana, Naymanlar arasında tanınan, sayılan ve sevilen biridir. Kocasını savaşta kaybeden Nayman Ana, babasının intikamını almak amacıyla savaşa giden oğlu Coloman'ı kurtarmaya çalışır. Oğlunun kaçırılıp mankurt edilmesinin ardından gençliğini kaybeden Nayman Ana'nın saçları beyazlar. Gün geçtikçe derin acılardan yaşlanan cesur ve güçlü kadın Nayman Ana oğlunu bir an olsun unutmaz. Karakterler çaresizlik, otokratik güce başkaldırı gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Çaresizlik

Nayman Ana mankurt oğlunun karşısında çaresizdir. Eşi Naymanlar arasında şöhreti olan biridir. O da bundan bir yıl önce vefat etmiştir. Oğlu babasının vefatından sonra onun öcünü almak amacıyla savaşa katılmış, oğlu Juan Juanların pususu sırasında ortalıktan kaybolmuştur. Nayman Ana'ya oğlunun Sarı Özek'te Juan Juanlarla yapılan bir savaşta öldüğü söylenmiştir. Savaş sonrası meydana gittiklerinde ise ölüsüne dair herhangi bir iz bulunmamıştır. O günden sonra Nayman Ana huzursuz bir şekilde günlerini geçirmiş, evladının yokluğunun acısı onu gün geçtikçe tüketmiştir. O, oğlu bir gün döner diye günlerini acılı bir şekilde geçirir. Nayman Ana, sorular ve şüpheler içinde günlerini geçirirken bir çadırda tüccarların mankurtlaşan birinden bahsettikleri konuşmalarına kulak misafiri olur. Nayman Ana, bahsettikleri kişinin oğlu olduğunu düşünerek içi acılı bir şekilde o kişiyi aramaya gider.

Mankurtlaşan birey, tutsak bir şekilde, anıları elinden alınarak yaşamaktadır. Nayman Ana mankurt olduğunu düşündüğü oğlunun bu umutsuz durumu karşısında büyük bir üzüntüye kapılır, çaresizce şöyle feryat eder:

> "Yavrucuğum, zihnin acıya dayanılmaz hâle gelerek ebediyen tutulup karardığında, hafızan zorla koparıldığında, geçmişin kalıcı olarak silindiğinde, yavrucuğum, canının acısından can annenin sevgisi, yazın geç vakitlerinde kıyıda oynadığın dağ suyunuun şarıldayan sesi sonsuza dek yok olduğunda, yavrucuğum içimi parçalayan kendi adını, atanın adını tamamen unuttuğunda, birlikte olduğun insanların görüntüsü, bazen de sana utanarak bakan çoban kızcağızın görüntüsü tanınanamaycak kadar silindiğinde, işte o zaman, bilincini kaybedip dipsiz uçuruma yuvarlandığında seni kalbinin altında taşıyan, aydınlık dünyaya getiren annene, işte bu günle yüzleşmek için mi doğurdun diye nasıl lanet etmezsin?" (KTBG:139-140)

Nayman Ana bir süre sonra oğlunu bozkırda çobanlık yaparken bulur; gözyaşları içinde ona sarılır ancak oğlu kayıtsız bir şekilde durmaktadır. Oğlunun en küçük bir tepki vermemesi, mankurtlaşmış olduğunun göstergesidir. Annesini unutan çoban, onun neden ağladığını anlamamış, kollarıyla itip oradan uzaklaşmıştır.

Nayman Ana oğlunun Juan Juanlar tarafından mankurtlaştırılması karşısında çaresizdir. Atasının adını dahi hatırlamayan oğlu Coloman, kaçırılıp bir mankurta dönüştürülerek ailesine ve kimliğine yabancı bir birey olmuştur. Tek bildiği ona yemeğini veren efendisidir.

Nayman Ana oğlunun kayıtsızlığı karşısında ağlar, mankurt onun ağlaması karşısında bir tepki vermez. Kurban ve kurbanın annesi hatırlanmamak karşısında farklıdır. Unutmak ve tepkisiz kalmak bir mankurt için normal bir durumken evladının gözünün önünde bu şekilde durması Nayman Ana için acı vericidir. Maddi kayıplar bir

şekilde telafi edilirken oğlunun aklını kaybetmiş olması Nayman Ana için çaresiz bir durumdur. Bu acılar içinde Nayman Ana şöyle söyler:

> "-Toprağı alsa olmaz mı, malı mülkü alsa olmaz mı, bunlar ne kadar düşmanmış, kellesini alsa olmaz mı? Fakat insanların aklını alma kurnazlığını kim düşünmüş, kimin bunda eli var?" (KTBG:153)

Nayman Ana oğlunun karşısında ağlarken mankurt oğlunun kılı kıpırdamamakta, hiçbir tepki vermemektedir. Buna rağmen Nayman Ana oğlunun adının Coloman, babasının adının Dönenbay olduğunu söyler. Mankurt ise ne küçüklüğünde ona ok atmayı öğreten babasını ne de köklerini hatırlamaktadır.

> - Ben senin annenim. Sen benim oğlumsun. Atalarının kabilesinin Nayman olduğunu biliyor musun? Sen Naymansın…"(KTBG:153)

Juan Juanlarla olan kovalamacadan sonra onlardan kurtulan Nayman Ana geri göner. Oğluna seslenirken oğlunun eyerin üzerinde kendisine nişan aldığını görür. "Atma!" diye söylemesine kalmadan ok sol göğsüne isabet eder. Bu öldürücü darbe sonucunda can vermekte olan Nayman Ana son anlarında yine oğluna kim olduğunu hatırlatmaya çalışır:

> "Hatırla, sen kimsin? Adın ne? Senin baban Dönenbay! Dönenbay! Dönenbay!" (KTBG:159)

Nayman Ana'nın çaresizce sürdürdüğü oğlunu kurtarma mücadelesi ölümle sonuçlanır.

Otokratik Güce Başkaldırı

Eserde mankurt hikâyesinin anlatıldığı kısımda Nayman Ana'nın kendisine oğlunun savaş meydanında öldüğü söylenmesine rağmen oğlunun peşinden gidişi içinde bulunduğu topluma bir başkaldırıdır. Diğer taraftan benliğine ve kimliğine yabancılaşan oğlu Coloman'ı Juan Juanlardan kurtarmaya ve ona kimliğini hatırlatmaya çalışması Juan Juan otoritesine bir başkaldırıdır.

Bir Juan Juan devesinin üstündeki Nayman Ana'yı fark eder ve peşinden gider. Nayman Ana otların arasında gizlenir, devenin ağzını ses çıkarmaması için bağlar. Sarı Özek'i işgal eden, Naymanları esir alan bir Juan Juan'la karşılaşmak onun için dehşet vericidir. Köle ya da mankurt olsa bile oğlunu bunların arasında burakmamaya karar verir. Doğduğu yere dönünce oğlunun hafızasını geri kazacağını düşünmektedir.

Nayman Ana oğluna geçmişine dair bir şeyler anlatarak hatırlamasını umut etmektedir. Mankurt önceden olduğu gibi kayıtsız ve duyarsızdır. Bundan sonra devam eden olaylarda oğluna yiyecek getirip ona ninniler söyler. Ninni mankurtun hoşuna gitmiştir. Yüzündeki bu değişimden hoşlanan Nayman Ana umutlanarak buraları bırakıp kendisi ile gelmesini söylese de mankurt için bu durum akıl alır gibi değildir. Zira efendisi kendisine sürünün başından ayrılmamasını söylemiştir. Efendisinin emri onun için her şeydir, sürüden uzaklaşma düşüncesi içinde dahi olamaz. Annesi hafızası olmayan oğlunun aklını yerine getirebilmek için birtakım sorular sorar ancak bu çaba boşunadır. Bu sırada vaktin nasıl geçtiğini anlamayan Nayman Ana sürünün diğer tarafından bir Juan Juan'ın geldiğini fark eder ve kaçar.

3.3.5.6. Coloman

Eserde bahsedilen Nayman Ana efsanesinde olan karakter eserdeki fon karakterdir. Juan Juanlar tarafından mankurt edilerek annesini babasını kimseyi hatırlamayan Coloman'ın kafasında saç yerine artık deri vardır. Küçüklüğünde ok atan Coloman kimliğini unutan bir mankurttur ve efendisinden başka kimseye itaat etmez. Karakter mankurtlaştırılarak kendi toplumuna ve ailesine yabancılaşan bir "küçük insan"dır.

Yabancılaşma

Rusya Bilim Akademisi tarafından yayımlanan "Rusça'nın İzahli Sözlüğü"nde 'mankurt' sözcüğü "Geçmişini unutan, millî şuur, kültür, geleneklerini reddeden, millî köken, manevî esas ile değerlerinden ayrılan kişi" olarak tanımlanır. 'Mankurtluk' ise "tarihten, atalar yolundan şaşma, manevî değerlerden ayrılma" olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2015a: 124). Mankurt hakkındaki ilk bilgilere Manas Destanı'nda rastlanılır. Destanda çocukluk çağındaki Manas'ın yaramazlığından ve gücünden korkan Kalmuklar onu mankurt etmeyi dile getirmiştir. Aytmatov'un bir diğer ele aldığı kaynak Sayakbay Karalayev ile yaptığı sohbettir. Ona mankurt ve şirenin manası sorulduğunda verdiği cevap şöyledir. Geçmişte Kırgız ve Kalmuklar arasında yaşanan çatışmada birbirlerinden alınan tutsaklar, mal peşinde koşarlar. Çocuk çağında ele geçirdikleri gücü kuvveti yerinde olan tutsak, aradan beş ya da on yıl geçtikten sonra "buyrun" diye hizmet etmeye başlar. Bir gün bilincinin farkında olmaz. Kafasındaki saçını kazıdıktan sonra yeni kesilmiş deve ya da sığır derisini başına sararlar. Bu duruma Kırgızlar "şire" demişlerdir. Kayıştan delerek yapılan bağlarla şakaklarına doğru sağlam bir şekilde sararlar. Kavurucu güneş altında duran tutsak, eli ayağı bağlanmış bir şekilde bir süre

sonra acı çekmeye başlar. Yaş deri kurudukça büzülüp başını sıkar ve kemikleri kırılacak gibi olur. Yeni çıkan saçlar kuru deriyi delemediği için tekrar kafa derisine iğne batarcasına girip sinirlerini öldürür. Böylece tutsak aklını, anlama yeteğini yitirir. Bir hafta veya on gün içinde mankurta döner (Kolcu, 2015: 232). Bu hikâye ve Manas'ta geçen dizeler Aytmatov'un mankurtun kaynağının dayandığı belgelerdir.

Ana Beyit mezarlığı geçmişten kalan bir izdir. Bu mezarlık eskiden bazı ailelerin cenazelerini uzak yerlerden getirip gömdükleri kutsal bir yerdir. Halk tarafından çokça hürmet gösterilen, sevilen ve sayılan kişilerin gömüldüğü Ana Beyit mezarlığının efsaneye dayanan bir hikâyesi vardır. Efsaneye göre Sarı Özek bozkırlarını işgal eden Juan Juanların esirlere uyguladığı işkence yöntemleri nam salmıştır. Bazen komşu ülkelere satılan mahkûmlar bir fırsatını bulup kaçarak ükelerine dönerler. Yapılan işkenceleri başkalarına anlatan bu kişiler şanslı olarak nitelendirilecek insanlardır. Burada satılmayan, genç ve güçlü oldukları için bırakılan kişiler, asıl işkenceye uğrayanlardır. Esirlere uyguladıkları işkence yöntemi onların hafızalarını yitirmelerine, delirmelerine yol açar. İlk olarak esirin saçları kökünden kesilip, sonra kökleri tek tek çıkarılmaktadır. Usta bir kasap devenin derisini yüzdükten sonra parçalara ayrılan bu deri esirlerin kan içindeki kafasına geçirilir. Böyle bir işkenceye maruz kalan esir bu işin sonunda acılar içinde kıvranarak ölür ya da hafızasını tamamen yitirir. Ölene kadar geçmişini hatırlamayan bu kişi "mankurt" olarak adlandırılır. Juan Juanların bir esiri mankurt yaptıkları duyulduğunda ise yakınları mankurt olan kişiyi gelip almanın artık gereği olmadığını düşünürler. Yine bu efsaneye göre, Nayman Ana adındaki bir kadın oğlunu Juan Juanlardan kurtarmak isterken oğlu tarafından öldürülmüştür.

Sarı Özek bozkırının kızgın güneşinin altında kafadaki deve derisinin büzülmesi sonucu dayanılmaz acılar yaşayan kurbanların çoğu ölmektedir. Beş gün sonra Juan Juanlar kontrol amaçlı geldikleri zaman sağ kalan birini bulsalar bile bu kişi aklını ve hafızasını yitirmiş olan "mankurt"a dönüşmüştür. Boynundaki kalıbı çıkarıp yemek verdikleri bu kişi zamanla on esir değerine güçlü ve kuvvetli bir köleye dönüşür. Hatta bu köleler o kadar değerlidir ki kendi aralarında çıkan bir kavgada bir mankurtun ölmesi durumunda, bu mankurt için ödenecek değer, özgür bir insan öldüğü takdirde ödenecek değerden üç kat fazladır.

Mankurt olan kişi benliğini yitirmekte, nereden geldiğini, kim olduğunu, annesini babasını, küçüklüğünü dahi hatırlayamamakta, insan olduğunun bilincinde

olmamaktadır. Bu durum bir köle sahibi olan efendisi tarafından büyük bir fırsat olarak görülmektedir.

> "Kendi ayağı ve başı ayrı, sadece bir yaratık olduktan sonra sürüldüğü yere homurdanmadan gider, söylenilen işi hormurdanmadan yerine getirir. Kaçıp gitmeyi, ne yapacağını düşünmeyi bile bilmez." (KTBG:137-138)

Hiçbir tehlikesi olmayan bu kölenin tek bir dezavantajı vardır; başkaldırıp kaçma ihitmali. Efendisi bu yüzden onu her zaman izlemekte ve tetikte durmakta, böylece endişelenecek bir durum içine girmemektedir.

> "Mankurt köpeğe benzer, sadece sahibinin izinden gider, sadece sahibini tanır. Başka hiçbir canı tanımaz ve bilmez. Bu yüzden başka biriyle konuşmaz. Onun varsa yoksa düşüncesi aç karnı. Başka hiçbir gamı yok." (KTBG:138)

Tanıdığı bildiği tek kişi efendisi olan mankurt için efendisinin emirlerini yerine getirebilmek son derece önemlidir. Karnını doyurabilmek ve soğuktan ölmemek için giyinmek dışında başka bir aruzusu yoktur. Başka bir beklentisi olmayan mankurt, bunları yerine getirdiği takdirde birkaç kişiye bedel bir şekilde yaz kış demeden bozkırda kalıp çalışabilir. İnsanı diğer canlılardan ayırt eden özelliği aklıdır, aklı olmazsa o canlı boş bir bedenden ibarettir. İnsanı bilinçsizleştirmek, insan doğasına aykırı suiistimalleri doğurmaktadır.

Juan Juanların savaşmadıkları bir dönemde Naymanların ülkesine gelen tüccarların dikkatini mankurt bir çoban çeker. İlk başta sağlıklı gibi görünen mankurt, konuşmaya başladığında ise kendini belli eder. Dünyaya yeni gelmiş gibi hiçbir şey bilmeyen, adını sanını dahi hatırlamayan bu mankurt sorulara evet ya da hayır şeklinde cevap vermektedir. Tüccarlar kafasındaki derinin yapışık bir şekilde kaldığını bildiklerinden onunla alay ederler. Bir mankurt için en korkutucu olan şey, kafasındaki derinin koparılmasıdır. Tüccarlar onun kafasına dokunmak ister. Bunu duyan mankurt kafasına kimseyi dokundurmaz. Bu korku yüzünden şapkasını başından çıkarmadan dolaşır, hatta yatarken bile çıkarmaz. Tüccarların anlatımlarına göre mankurt ne kadar asalak da olsa işini düzgün bir şekilde yapmaktadır. Tüccarlar gidecekleri zaman yine mankurt ile alay etmek için aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> "- Gideceğimiz yer uzak. Kime selam söyleyelim? Sevgili güzelin nerede, biz o tarafa gitmeyelim? Gizleme. Duydun mu? Senin adına bir mendil hediye etsek nasıl olur?
>
> Mankurt kervanı işletenlere öylece bakıp, sonra yavaş ve boğuk bir tarzda:
>
> -Ben her gün aya bakıyorum, o bana bakıyor. Ama birbirimizin sesini duymuyoruz... Birisi orada oturuyor." (KTBG:141)

Oğlunu arayıp bulan Nayman Ana kendisini tanıyıp tanımadığını sorar. Mankurt'tan aldığı cevap "hayır" olur. Annesini, adını, kim olduğunu hatırlamayan mankurt anlamsız ve kayıtsız bir şekilde bakmaktadır.

"- Adın ne?

-Mankurt.

-Sana artık böyle diyorlar. Eski adın aklında mı? Gerçek adını hatırlıyor musun?" (KTBG:152)

Mankurtun önünde sanki hatırlamasına mani olan büyük duvarlar vardır, bu duvarları aşamadığı için bir hatırlama çabası da yoktur. Sadece adını değil, atasını da hatırlamamaktadır.

"- Atanın adını biliyor musun? Kim olduğunu, halkını, yurdunu? Nerede doğduğunu biliyor musun?

Hayır, mankurt hiçbir şey anlamadı, hiçbir şey hatırlamaz.

-Zavallı, sen ne yapıyorsun?" (KTBG:152-153)

Nayman Ana'nın söylediklerini umursamadan dinleyen esas mankurt için bu sözler hiçbir anlam ifade etmemektedir. Buraya gelmeden önce neler olduğu, gece mi ya da gündüz mü olduğu soruları karşısında "hiçbir şey olmadı" şeklinde cevap veren mankurtun cevapları karşısında Nayman Ana'nın "Kiminle konuşmak isterdin?" sorusuna şöyle cevap verir:

"- Ay ile. Ama birbirimizi duymuyoruz. Orada biri oturuyor.

- Daha ne istiyorsun?

-Efendimin tepesindeki gibi örgülü saçlar." (KTBG:154)

Bir mankurt için efendisi önemlidir. Onun istekleri bir mankurt için her şeydir. Mankurtun efendisinin saçına özenmiş olmasından dolayı Nayman Ana kafasını uzatmasını ister. Ancak kafasına kimseyi dokundurmaktan hoşlanmayan mankurt geriye doğru çekilir. Bu sırada Juan Juanlardan biri gelir. Bu kişi mankurta yiyecek getirmektedir. Nayman Ana gelen kişiye bir şey söylememesini, sonra tekrar uğrayacağını söyler. Mankurt bu sözler karşısında da duyarsız ve umursamaz davranır.

Juan Juanlar Nayman Ana'yı yakalayamayıp geriye döndüklerinde mankurtu ölesiye döverek gelen kişinin kim olduğunu sorarlar. Annesi olduğunu söylediğini ifade eder. Juan Juan şöyle söyler:

"- O senin annen mannen değil! Senin annen yok! Niye geldiğini biliyor musun? Kalpağını çıkarıp başını kaynar suya batırmak için geldi." (KTBG:157)

Juan Juan'ın söyledikleri karşısında mankurtun korkudan yüzü sararır. Kafası onun her şeyidir. Kafasındaki kalpağı çıkarma düşüncesi, kellesini almakla eş değerdir.

Geçmişi silinip, yeni bir şekilde yaratılan Coloman annesini öldürür. Yabancılaşmanın bir yönü olarak insanlık duygusunun yitimi bazında ele alınan mankurt kavramının "küçük insan" tipi içindeki yeri, asıl mankurt ve aday mankurt şeklinde iki kavram olarak görülebilir. Asıl mankurt yani seçkin mankurt başka bir deyişle modern mankurt diğer mankurtlara göre daha üstündür. Onlar Sovyet yatılı okullarında eğitim görmüş, büyük yetenekleri olan kimselerdir. Modern mankurtların grubuna katılım diğer insanlara göre daha üstün niteliklere sahip olduğunu iddia edilen bir bağda yatar. "Küçük insanlar" ile ilişki olarak seçkinler kuramında mankurtlaştırılmış mankurtlar yani kurban olan mankurtlar vardır. Bunlar aday mankurt kategorisinde ele alınabilir. Kültür çevrelerinin çeşitli etkilerinden dolayı mankurtlaşan bu kişiler lokomatif insanın "küçük insan"a yansıtılmış hâlidir. Mankurtlaşarak insanlık duygusunun yitiminin söz konusu olduğu bu "küçük insanlar" Sovyet kapitalizmini kapsamaktadır. Bu bağlamda her mankurt bireyin "küçük insan" olduğunu söylemek söz konusu olamaz. Modern mankurt dediğimiz asıl mankurt bilinçli bir mankurt olarak insanlık duygusundan yoksundur. Aday mankurt ise maruz kaldığı koşulların kurbanı olarak mankurtlaştırılmıştır. Mankurtlar alt tabakadan seçilen insanlardır.

Çevre Kurbanı Olma

Mankurt Coloman, mankurtlaştırılmadan önce annesi anne ve babası ile yaşayan bir insandır. Babasının intikamını almak için savaşmaya gider ve ölüsü bile bulunamaz. Geride bir annesi kalan Coloman'ı Juan Juanlar kaçırıp geçmişini unutturup kendilerine bağlı bir köle olarak yeniden dünyaya getirirler. Her şeyi unutan Coloman efendisi ne derse onu yapmakta, efendisinin sözünden çıkmamaktadır. Nitekim bir gün kendisini bulan acılı annesini bile tanımaz. Annesinin peşinden giden Juan Juanların kendisine ne yaptığının farkında dahi değildir. Annesinin kendisine söylediği ninniyi duyunca tebessüm eden Coloman, annesi olduğunu bile hatırlamadığı Nayman Ana'yı yine Juan Juan'ın isteği üzerine öldürür. Coloman, geçmişini ve geleceğini unutturulan bir Juan Juan kurbanıdır.

3.3.6. *Kıyamat* "Dişi Kurdun Rüyaları" (1986)

3.3.6.1.Abdias

Eserin başkişisidir. Abdias uzun boylu, soluk yüzlü bir delikanlıdır. Giyimi arkadaşlarına benzer özellikler göstermekte; o da saç ve sakal bırakmıştır. Bu kılığı güzellikten ziyade onu mütevazılığını göstermektedir. Aklı ve kalbi karmakarışık olsa da mavi gözleri parlamaktadır. Bu tabiatı onu her başarısında gururlandırmanın yanında ıstırap verici olsa da çevresindeki kişilerden çokça hakaret işitmektedir. Genel olarak kareli bir gömlek, süeter ve kot pantolon giymektedir. Sıcak tutmayan, yıpranmış bir palto ve babasından kalan eski bir kalpağı vardır. Mujunkum'a da bu şekilde gelmiştir. Kiliseden kovulan eski papaz okulu öğrencisidir.

Ali İhsan Kolcu'ya göre Abdias, Aytmatov'un diğer eserlerindeki kahramanlardan farklıdır. Yazar Abdias tipiyle Dostoyevski kahramanlarına yakınlaşmıştır (2015: 255). Zira kahramanın papaz okulu öğencisi olması, iç çözülmeleri, ilahi adalet, kader, kadercilik, iyilik ve kötülük gibi konuları Dostoyevksi'nin eserlerindeki kahramanlarda sıkça görülmektedir. Kolcu Abdias'ın tıpkı Hz. İsa gibi çarmıha gerilerek öldürülmesini Sovyet toplumunda ortadan kaldırılmaya çalışılan din olgusunun yeniden inşası olarak açıklar (2015: 287).

Karakter çaresizlik, yalnızlık/kimsesizlik, yoksulluk, otokratik güce başkaldırı, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, ahlakî üstünlük, çevre kurbanı olma gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Çaresizlik

Abdias'ın çaresizliği parasızlık yüzünden yaşadığı zorluklardan ve aşktan kaynaklanır. Çete tarafından dışlanmayı ya da bulunduğu kötü koşulları düşünmez.. Ona en çok sevdiği kadın olan İnga'ya ulaşamama, hayatına renk katan bu kadından kopma düşüncesi acı vermektedir. Bu yüzden kendini çaresiz hisseden Abdias, yaşadığı dünyada kendisine en yakın olan kişi olarak İnga'yı görmektedir. Hayalinde canlandırdığı, hem acı hem de sevgi hissettiği, kendinden ayıramadığı, duyu ötesi bir güçle bağlandığı bu kişi sanki onun bir parçasından oluşmaktadır:

> "Arada bir kendini üzgün ve bunalımlı hissediyor, uzun zamandır canı kadar sevdiği, aklından çıkmayan, ruhunun yarısı hâline gelmiş gibi bir ruhu düşünüverdi. İçinden bir parça olan bu ruh, onun hem canı kadar sevdiği hem de canını yaktığıydı." (K:48)

Abdias'ı Mujunkum bozkırına getiren sebep sevdiği kadının ihanetidir. Eli kolu bağlı bir şekilde kamyonda bulunurken onu hakarete uğratan aşkını düşünmektedir. Onu

hiç tanımamış olmayı sevmemeyi dilemiştir. Aşktan duyduğu ıstırabın vermiş olduğu çaresizlik onun şiddetli bir acı ve sıkıntı çekmesine neden olmaktadır.

> "…artık zar zor anlıyordu, adaletin ne olduğunun farkına vardı. 'Dürüstçe seven, saf aşka ulaşamaz.'diye yazmış şair. Bunun manasını şimdi anlayan Avdiy nefesi kesilircesine ağlıyordu. Eğer yeryüzünde o ruhun var olduğunu bilmeseydi, onu hissetmeseydi, ölmeden önce kendi canı gibi görüp, onu kör olurcasına bu kadar içten ve derin sevmeseydi geçmeyen acıyı, dinmek bilmeyen özlemi anlamazdı. Şimdi özgür bir şekilde geceyi gece demeden ıssız çöle kaçmayı düşündüğü acı verici, meçhul bir arzu olurdu." (K:48)

İnga'nın gidişinden sonra Abdias duyguduğu aşktan nefret etmeye başlar. Calpak Saz istasyonunda evi bulunan Abdias orada bir saat daha kalmak ister. Kendisine acı veren bu aşka lanet eder. Zira ona aşkı tattıran ve aynı zamanda onu buralara sürükleyen kişi aynıdır.

Yazdığı mektuplara cevap beklemek hayatına anlam katan bir durumdur. Mektuplar aracılığıyla uzaktan iletişim kurmak onun için, eziyet çeken kalbinin zaman ve enlemine sürekli olarak yayılan bir ışın demetine benzemektedir. Bir mektubunda, başarılarını ve endişelerini anlatırken yazdıkları acı çeken ruhunun yansımasıdır. Mektubundan birkaç satır şöyledir:

> "Mektubuma '…Göklerdeki Baba, yeryüzüne inen Oğul ve yaratan Ruh adına…' sözleriyle başladığım için Siz'i üzüp üzmediğim konusunda günlerce düşündüm. Bu gelenekle yetiştirildiğim için böyle yazdım. Bu sözler ciddi bir düşünceyi ifade ederken ya da başlamak üzereyken dile getirdiğim bir giriş cümlesi, bu kaideyi bozmak istemedim." (K:52)

> "Sonra tekrar düşündüm: Artık mektubumda 'Siz' diye hitap ediyorum. Aynı vedadan önceki zamanda ikimiz 'sen'e geçmiştik. Ayrılalı biraz zaman oldu, ben şu an uzaklardayım, ama bir çeşit dönüşüm geçirmiş gibi hissediyorum. Ancak aptalımsı şeyler belirsizliği sonlandırır değil mi? Bunu sebepsizce söyledim. Yani, uzaktan Siz'e 'Siz' diye hitap ederek konuşmama izin veriniz. Böyle kendimi daha iyi hissedeceğim. Eğer kader bizi tekrar bir araya getirirse, içimde sızlayan, bu yüzden derin bir sır olarak sakladığım bir dileğim var ve o dilek çocuk. Hayalimde çocuklarımı çağırıyor, onlarsız bir gün daha yaşayabileceğimi sanmıyorum. Bir çocuğu hayal ettiğin gibi sevebiliyorsan aşk nasıl bir talih… Bu hayalim, hayatımın manasından, ruhumu yetişmeye, ebediyen sonsuzluğa yeltenmekten yaratılmıştır. Bu hayalimde Siz'e talibim. Fark etmeden yaşamaya takılıyorum, belki de bu yüzden aşk ölümün zıttı hâline gelmiş gibi değil mi? Doğumun büyüsünden sonraki hayatın büyüklüğünü gösteren aşk mıyım ben? Bunların hepsini Siz'inle karşılaşmayı kaderime yazılan talihim olmasını diliyorum. Tekrar karşılaştığımda Siz'e "sen" diye hitap edeceğime söz veriyorum…" (K:53)

Gezilerine dair yazısının bulunduğu makalenin gazetede yayımlanmamasının ardından hayal kırıklığına uğrayan Abdias'ı teselli eden tek şey bu kadına duyduğu aşktır. Abdias onunla olan yazışmalarını düşünmektedir. Bu yazışmalar, gelecekle ilgili

neler yazacağı hakkındadır. Yazışmalardaki düşünceleri onunla paylaşmasının nedeni düştüğü acizlik duygusundan kurtulmanın bir yoludur. Zira İnga sevdiği tek kadındır. Ondan uzak olmanın verrmiş olduğu zorluk mektuplar aracılığıyla düştüğü bataklığın ardından bel bağladığı bir çıkış yoludur.

> "Sevdiğimi düşünmenin, ona mektup yazmanın yaşamımın anlamı olacağını başta hiç tahmin edemedim. Beklediğim, arzu ettiğim de ikimizin yeniden buluşacağı yere daha erken ulaşmayı diliyorum. Ne zaman artık? Yatıp kalkıp şunu düşündüm. Diğerlerinin yaşamındaki derin anlamı sadece aşkta buldukları bundan daha şanslı oldukları zamanlar vardır. Bana gelince gözlerim kapanana kadar seveceğim, tüm yaşamımın amacı da manası da bu olacak, diğerlerinden farkımda bu." (K:55-56)

Aşktan duyduğu ıstırabın vermiş olduğu çaresizlik kadar aşkın verdiği sevinci de yaşayan Abdias'ın varoluşunun sebebi olarak gördüğü kişi İnga'dır.

Anlatıcı geriye dönüş tekniği ile olayların anlatıldığı zaman dilimine geri gelir. Abdias'ın İnga ile yakınlaşmaları, Abdias kaçakçılardan ayrılıp hastalandığı zamana tekabül eder. Onu Calpak Saz hastanesine götürürler. Doktor durumunun aşırı kaygı verici olduğunu, bacağını bir uzmana göstereceğini, enfeksiyonu durdurmak için antibiyotik vereceğini söyler. Ancak başına gelenleri anlatırsa hastalığı atlamasına yardımcı olacağını belirtir. İğneler ve ilaçlar sayesinde Abdias'ın durumu toparlanır. Bir akşam hastane odasında Uçkunduk'da gördüğü kadın karşışına çıkar. Adının İnga Fiodorovna olduğunu, üç yıl önce bu hastaneye geldiğini, hikâyesini doktordan dinlediğini, kendisini görmeye geldiğini anlatır. İnga da Mujunkum'da yetişen haşhaşla ilgilendiği için Abdias ile tanışmak istemiştir. Abdias'ın ona haşhaşlarla ilgili bilimsel bilgi verecek bir durumu yoktur. O, kadını görünce durumun şaşkınlığı içindedir.

> "Tanrım, onun aniden ortaya çıkmasıyla şaşkına dönen aklı, inanılmaz bir mucizeyle söylediklerine anca öfkelenebiliyordu. Eğer sadece gözleri görüyorsa başka hiçbir ruhun böyle muhteşem gözleri olmamasının bilimsel bir açıklaması var mı? Bir gökbilimci bir milyon yıldız arasından belirsiz bir yıldızı bu şekilde keşfeder. Bu işe yeni başlayan biri için tüm yıldızlar aynı görünür değil mi? Avdiy bu kızın bir bakışından havalara uçup gidiyor gibiydi." (K:235)

Genç kadın haşhaş riskini daha aza indirgemek için mücadele etmektedir. Yaptıkları sohbette; kız ona Taşkentli kimyager ve biyolojistlerden oluşan bir grupla uyuşturucuyu yok etmek için yeni bir ürün geliştirdiklerinden bahseder. Abdias İnga ile her karşılaştığında yeni bir olayın başlangıcı olduğunu belirtmektedir.

> "Avdiy'in hayat yolunda İnga Fedorovna ile karşılaştıktan sonra deneyimlediği duygularında âşık olma kavramına takılıp kalması, ruhunu elinden alan, hiçbir şeyden tatmin olmayan gerginlik artmaya devam etti." (K:236-237)

Ona dönüşünden bir gün sonra uzun bir mektup yazar. Aşkını itiraf ettiği mektuptan bazı satırlar şöyledir:

> "Ne olup bittiğini anlamıyorum. Kendimi sakin, dengeli, zihnim ve duygularım arasında iyi bir denge kuran bir insan olarak düşünürdüm ama artık kendi durumumu analiz etmeye hâlim yetmiyor. Ancak analiz etmek de istemiyorum, işte buna şaşırıyorum. Üzerime çığ gibi düşen bahtının kucağındayım. Bir belgesel filmde yoluna çıkan her şeyi yok eden beyaz bir çığ gördüm ve o çığın bana çarpmasından dolayı mutluyum. Benim gibi bahtlı insan dünyada olmaz ya da yok. Bu baht sadece bana verildi, bu yüzden elindeki davulu gümbürdeten, hafızasında dans eden bir vahşi gibi bu yaz bana yaşattığı tüm işkenceler ve zorluklar için kaderime minnettarım. Hayatın girdabında sadece bilinecek şeylerin bilinmesinde kaderim beni yaşatıyor. Bir insanın vücudunda aşk denilen ruhun gerçek bir devrim olduğunu düşünürdüm! Öyleyse, yaşasın ruh devrimi! Yıkıcı ve yeniden yaratıcı devrim yaşasın!
>
> Affet, İnga, karma karşık sözlerimi. Ancak beni seni seviyorum, senin benim için kim olduğunu söyleyemeye söz de güç de yetmez." (K:237)

> "Aman Tanrım, eski alışkanlıklarıma geri dönüyorum! Affet beni İnga. Bunların hepsi kalbimin duygularla dolup taşması, seni aklımdan çıkaramadığımdan. Sana söyleyeceklerimin binde birini dahi söylememiş gibiyim… Ayrılığımızın üzerinden bir hafta geçti. Nasıl daha çabuk, daha erken yeniden göreceğim seni? Ruhumu rahatsız eden bu özlem giderek güçleniyor. Hayatın geri kalan meseleler Tanrı'dan olup anlamını yitirdi, onlar bana hiçbir anlam ifade etmiyor…"(K:239)

Abdias'ın uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgili yaptığı gezi sonrasında yazısı yayımlanmaz. Bu durum onun canını çok sıkmakta, büyük üzüntü duymaktadır. Bu sırada onu ayakta tutan şey İnga'nın ona göndermiş olduğu mektuplardır. Onun yokluğunu hissettiğinde mektupları teker teker açıp tekrar okur, telepati gücüyle onun hissettiklerini anladığına inanır.

> "Bu mektuplar benim ümidimi arttırıp bana güven verdi, hayır, kaderim beni aldatmadı, benimle dalga geçmedi, yoksa günümüzün kızları, kilisenin köhneleşen asil değerini sağlam tutan benim gibi papaz okulu öğrencisini, şansı olmayan bir aptalı sever miydi? Günümüzün sırık gibi genç adamlarının yanında öne çıkıp fark edilmiyor muyum? Ancak İnga'nın mektuplarında büyük güven ve saygı gösterdiğini söylemekten çekinmiyorum, sonra en önemlisi, benim sevgime sevgisi ile açık cevap vermesi bana kanat bağlayıp, kendi kıymetimin farkına varmamı sağladı. Bana başka bir şey değil, tam da kendisi, beni İnga'mla karşılaştıran talihim, beni pişman etme? Aşkın mucizesi de birbirini yalnız bırakma arzusundandır!" (K:240-241)

Oğlu İgor doğdukta sonra eşinden ayrılan İnga'nın oğluna İnga'nın anne babası bakmaktadır. Yeniden evlenmeyi planlayan eski eşine oğlunu vermek istemeyen İnga Abdias'a Cambıl'a birlikte gitmeyi teklif eder. İnga'nın anne babasını, oğlunu tanıyacağı düşünerek mutlu olan Abdias onunla bir gelecek hayali kurar. Ancak işler dilediği gibi gitmez. Yakında bir araya gelecekleri umuduyla geleceğini planlamak için

bir seyehata çıkar. Bu seyehat para bulma yolunda bir gezidir. Calpaz Saz'a gitmek çok masraflıdır. Öncelikle yazdığı yazısından alacağı paraya güvenniş daha sonra yazısı yayına alınmamıştır. Bunu düşünmek istemeyen Abdias belediye matbaasında iş bulur ancak buranın parası da çok azdır.

> "Avdiy Kallistratov hayal kırıklığına uğradı. Papaz okulundan atıldıktan sonra bile rahat bir hayat süremedi. Kız kardeşi Varvara, küçükken çalmayı öğrendiği eski piyanoyu satmayı kabul etti. Müzik aletleri artık nadir bulunuyor, birikiyor, eski kasetçalarlar yoksa piyano kimin umrunda? İkinci el mağazası bunu yarı fiyatına zar zor aldı. Başka bir çare bulamadıkları için kabul ettiler. " (K:220)

Bir gün Abdias, İnga'dan Ekim'in sonunda Calpaz Saz'a gelmesiyle ilgili bir mektup alır. Oradan da beraber Cambıl'a geçeceklerdir. Seyahat masraflarını elde kalan son kitaplarını satarak elde edecektir. Abdias daha sonra Calpaz Saz'a doğru yola çıkar. Ober'in tren istasyonunda Abdias'a denk gelişi ekibe katılacak üyeleri tamamlamaya çalıştığı zamana denk gelir. Onun geceleri gara gidip para kazanmak isteyen çulsuz ve zavallı kimseleri peşine takıp çalıştırma görevi vardır. Abddias de bu sefillerden biridir. Abdias onun teklifini para kazanmak amacıyla değil, İnga'nın evine gittiği zaman onu bulamamasından dolayı kabul eder. İnga'yı bulamayışı onu derinden yaralamış, depresyona girmesine neden olmuştur. Alma Ata'dan zorlukla bulduğu biletle Calpaz Saz'a gelmiş hastane yakınlarında evine geldiğinde evin kapalı olduğunu görmüş ve İnga'nın ona postahaneye bir mektup bıraktığına dair bir not bulmuştur. İnga eski eşinin çocuğu almak için ona dava açacağını öğrenince Cambıl'a onun yanına gitmiştir. Mektupta bir hafta sonra sorunları halledip geleceğini onu da oğlu İgor ile tanıştırmak için sabırsızlandığını ifade eder. Ancak İgna ile görüşememin çaresizliğine parasızlıkta eklenince Abdias kendini daha müşkül hisseder.

Yalnızlık/Kimsesizlik

Abdias yalnızdır ve bu yalnızlık onun yanında kimsesin olmayışıyla küçülmesi söz konsudur. Arabanın kaportasına bağlı bir şekilde durmaktadır. Acı düşünceler içinde, en çok da yalnız olduğuna, yanında kimsenin olmayışına üzülmektedir:

> "Atadan altı kişi olsan da bir yalnızlık başında, cefadan yalnız olsan da bu yalnızlık başında." (K:48)

Yalnızlık duygusu içinde duyduğu çaresizlik hayatını adamayı düşündüğü sevdiği kadın İnga'nın gidişiyle derinleşir. Yüreğindeki sıkıntı ona güçlük çıkarmaya ve iyileşmesinin imkânsız olduğunu göstermeye çalışsa da yalnızlığa karşı yine de güçlü durmaktadır. Abdias'ı Mujunkum bozkırına düşüren kişi İnga'dır. Onun hayatından

gitmesi daha sonraki süreçte büyük bir kayıp olur. Mujunkum bozkırına giden süreç bu kayba ulaşmayı düşünmekle başlar. Bu suretle içine düştüğü yalnızlıktan duyduğu çaresizlik yolu ölümüne yol açar.

Abdias daha önce, geriye dönüş tekniği uygulanarak anlatılan olayların en başında, İnga'yı kaderin ona bir hediyesi olarak görmektedir ve İnga onun için değer verdiği ve sevdiği bir insandır. O, hayata devam edebilmek için gerekli gücü aldığı ve dertlerini paylaşacabileceği tek insandır. Abdias İnga ile mektuplaşmanın varlığının en önemli sebebi olduğunun farkındadır.

Yaşadığı yaz macerası yani kaçakçılarla olan haşhaş toplama işi Abdias için bir tecrübe olmuş, daha da kuvvetlendiğini düşünmüştür. İnga'nın ne zaman döneceği belirsiz olmakla birlikte onun hayali gözünden gitmemektedir. Dört duvar arasında yalnız kalacağını ve bu yalnızlık düşüncesi içinde terkedilmişlik duygusuna kapılacağı için İnga'nın evinin anahtarını almak da istememektedir.

> "Hava karardığında Avdiy'in ruhu daha çok karardı. Kalabalık tren istasyonunun içi karanlıktı, havadan yoğun sigara kokusu geliyordu ve Abdias tamamen çöktü. Sanki karanlık, içinden çıkılmaz çalılıların bulunduğu bir ormanda yürüyordu. Yalnız cefadan. Rüzgâr kar yağar gibi ağaçların tepelerinde uğulduyor. Kar yağsa ormanı da ormanın içine kendisini de dâhil etmiş, onunla hepsi yok olmuş gibiydi… Avdiy ölmek istedi. Şimdi İnga'nın gelmeyeceğini bilse de, olur da gelirse -sadece eşyalarını almaya gelir-, asker kocası ile yeniden yola çıktığını bilirse tereddüt etmeden kapıya çıkar ve kendisini o yoldan geçen herhangi bir trenin altına atardı…"(K:248)

Abdias'ı dövüp ağaca astıklarında bile aklına gelen son şey İnga'dır. Kimsenin onu İnga gibi sevemeyeceğinden yakınmıştır. Ölmek üzere olan Abdias'ın aşkına duyduğu özlem ve hayallerinde ona kavuşma düşüncesi vardır ancak İnga'ya kavuşamadan öldürülür.

Dışlanmışlık/ Ötekileştirilmişlik

Abdias girdiği gruplarda fikirlerinden dolayı dışlanır. Gazetede yazısının yayımlanması konusunda kendisini oyaladıklarını ve bu konuda ümit ışığı olmadığını anlayan Abdias kendisini bir boşlukta, doğup büyüdüğü şehre yabancı hisseder. Arkadaşlarının onu bir papaz eskisi olarak gördüğünü düşünür.

> "Tesadüfen gelen bir yabancıdan, bu şehirde doğup büyüyen birinden daha eksik, bir yanı daha boş, tanıdık sokakları avare avare dolaşıp geri döneceğim. Bazı tanıdıklarla selamlaşmayı bıraktım, onlara göre ben kiliseden kovulan, papaz okulundan çıkarılan ve daha birçok dertleri olan, zavallı, bir kâfirim." (K:55)

Yaz mevsiminin başlarında kaleme aldığı yazısı başlangıçta iyi karşılanır. Ancak "basında sadece uygun haberler yayımlanmalı" prensibinden ötürü editörlerin bir kılıfına uydurduğunu düşündüğü yazısı yayımlanmaz. Mütevazı bir taşralı olan Abdias, haşhaş toplayıcılarından biri gibi görünerek gittiği bu yerde; olayların iç yüzünü, uyuşturucu kullanmanın ve satmanın ardındaki gerçeği araştırmayı ister.

İlk önce Moskova'da tren istasyonuna gelir. Buradan yabanî kenevirlerin yetiştiği bölgeye geçecektir. Bulunduğu tren istasyonunda on kişilik kaçakçı grubu vardır. O, gençleri uyuşturucu kullanımına sürükleyen bireysel sebeplerin üzerinde durmanın yetersiz olduğunu düşünür. Bu yüzden topluma bağlı değişkenlerin üzerinde durmak için çeşitli araştırmalar ve incelemeler yapar. Bireysel nedenlerin yanında topluma bağlı değişkenlerden bahsetmek için sosyolojik bir inceleme yazısı yazılması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden basında, televizyonda kamuoyuna açık bir tartışma yaratmak gerektiğine inanmaktadır. Abdias'ın hayatı papaz okulu ile sınırlıdır ve günlük hayatı bilmeyen sıradışı bir karakteri vardır. Kimse böyle bir sorunu duyurmakla ilgilenmediği için durumu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Vagonda kaçakçılarla birlikte Calpak Saz'a gider. Oradan Uçkunduk köyüne varırlar, burada iki günlük iş bulup çalışmaya başlarlar. Bu işi çevrede şüphe uyandırmamak için yaparlar. İş biter bitmez haşhaşları da toplayacaklardır. Bir gün kaldıkları yere bir kadın gelir. Bu kadından Abdias çok etkilenir. Onunla yaptığı kısa süreli bir konuşma sonrasında zihninden kadını çıkaramamıştır. Ev sahibini soran bu kadınla yaptığı kısa süreli görüşme sonrasında bu genç kızın, kim olduğunu, buraya neden geldiğini kendi kendine sormaya başlar. O günden sonra kızı aklından çıkaramayan Abdias haşhaş toplama işinde onu düşünür. Tüm bu düşünceler içinde karşısına kurt yavruları çıkar. Bu yavrulardan sonra dişi kurt ile karşılaşır ve korkuyla koşmaya başlar. Midesinden sancılar hisseder:

> "Ah, yaradan durdur azabını, yeter! Bir daha asla haşhaş toplamayacağım. Tamam, doydum hepsine, tamam, kokusuyla kara toprağa gitsin…, Ah, Tanrı'm merhamet et…"(K:133)

Bu sırada Petruha ve Lenka Abdias'ı görür. Lenka Abdias'dan dolayı paniğe kapılırken Petruha sinirlenmiştir. Petruha bu kadar korkmasını gerektiren bir durumun olmadığını, altın arayıcılarının da birçok tehlike ile karşıladıklarından bahseder. Lenka ise altın aramakla haşhaş aramak arasında fark olduğunu söyler. Lenka bir fark olduğunu söylediği sırada Abdias'ın araya girip verdiği cevap Petruha'yı sinirlendirmiştir:

"- Fark var dedi Petruha. Hem de büyük fark. Altının bile pek çok tuzağı var ama açıkça kazılıp çıkarılabilir, bu haşhaş dediğin duruşu ile zehirmiş, her şeyi zehirler. İşte gördüm ya yaşadım olayı, bütün tarlaya kustum..

- Hoşuna gitmeyen, azıcık çiğ zehire düştüğün için kim suçlu? Ne yani, buraya seni birisi zorla mı sürükledi? Tanrı da Tanrı diyorsun, şu kötü, bu kötü diyorsun, nesin sen, saçma sapan şeyler söyleyip işimizi bozmaya mı geldin? İşte, konu para olunca çılgına dönüyorsun, neredeyse kurtlara yem oluyordun.." (K:134)

Abdias buraya geliş sebebinin onları kurtarmak olduğunu söyler. Onun önerisi karşısında Petruha, günah çıkaracaksa kendisinin çıkarabileceğini, kendilerinin ise para kazanmanın peşine düşüceklerini ifade eder. Çıktığı yolculuktan bulunduğu yere kadar iyi bir şekilde gelen Abdias, bundan sonra gelecek felekatleri tahmin edememiştir. Petruha zengin olma hayallerinden kurtulamayan biridir. İnsanın insanlıktan yoksunluğunu, zorluk ve zenginlik için çabalamasını çoğu insanın yaptığı bir taklit olduğunu düşünen Abdias'ın aslında kendisi de para kazanma hırsı karşısında çaresizliği simgelemektedir. Bizzat kendisinin haşhaş toplayıcılarının buluşma yerine gitmesi, insan ruhunun yorulmak bilmeyen sıkı çalışmasına rağmen zayıf ve yoksul olduğunu simgelemektedir.

"İşte şimdi, Avdiy'in kendisi de haşhaş toplayacıların toplandıklara yere avare avare gidiyor olması insan ruhunun yorulmak nedir bilmeyen emekçiliğine bakmadan, hâlsiz biçare olduğunun ispatı değil mi? Acaba kendi çabasının karşılığı böyle mi olacaktı?.." (K:140)

Şefle tanıştıktan sonra Abdias, şefin kendisine yönelttiği sorulara cevap verir. Bu sorulardan birisi de kurtlardan kurtulduktan sonra iki arkadaşını nasıl baştan çıkardığı konusunu açıklamasını ister. Bunun yalan olduğunu söyleyen Abdias, onlara doğru yolu göstermek istediğinden bahseder. Şef ona asıl amacını, ne elde etmek istediğini sorunca Abdias kendisinin bir şey istemediğini dile getirir. Şefin tepkisi alaycı bir şekilde olur.

"- Demek senin haşhaş toplayıcısı olarak bizden biri gibi davranıp içimize girmen Mujunkum'a yolculuğa gelmenin sebebi çok parayı Tanrı'nın oğlu İsa gibi görmen ve onun bir niyet vermesi nedeniyle değil veya papaz okulundan atıldıktan sonra nereye gidip, nasıl geçimini sağlayacağın da değilmiş. Ben de papazlardan biri olsaydım senin dolandırıcılıktan kıçına tekmeyi basardım. Kendine bir bak, senin gibi birinin bırak başkasına, o papazlara bile zerre kadar faydası yok. Onlar eski oyunlarını oynayıp duruyorlar, sen ise gerçekten kendini kaptırmışsın…"(K:147-148)

Şefin söyledikleri karşısında içtenlikle bağlılığını kabul eden Abdias, şefin de kendisini aralarına içtenlikle kabul etmesini söyler. Şef bu cevaba daha çok sinirlenir ve onu aşağılayarak küçümsemeye başlar.

> "- Sonra! Senin içinden geçenleri anlamadığımı mı sanıyorsun, senin kim olduğunu gözünün içine bakıp görüyorum, bil ki. Kim olduğunu kendin biliyor musun? Aptalsın, kafayı sıyırmışsın, ruhen hastalığın seni buraya kadar sürmüş, aksi takdirde burada ne işin var? Asil bir amaç için bir mesih olarak gelecek ve haşhaş toplayan, yasaklı uyuşturucu ticareti yapan ve dolayısıyla günaha düşenlerin gözlerini açacaktın. Gelip, insanın ruhunu arındırdın, durursan derinlerdeki düşünceni yayacaksın. Biliyor musun, zihnin tüm insanları uzun zaman önce iğrendirip tükettiği için üç kilometre öteden sidik gibi kokup tiksindiriyor. Sen gelip bizi kötülük yolundan geri çevirecekmişsin, biz de tapınır, değişir, aydınlanır, senin belirlediğin ortak iyi bir niyete sahip olurduk. Halkımız, dar bir açıdan düşünüyor diye aksine Batıdakiler bir taraflarından gülüyorlar." (K:148)

"Böylece küçümseme, kendinden yoksun, olamadığı şeylerden nefret eden ve bu yüzden kendi 'yabancılığı'nı cezalandırabileceği yabancılara ihtiyaç duyan bir kimliğin temeli hâline gelir" (Gruen, 2016: 243). Duygularında gerçekçi olan, mücadeleden sonuna kadar vazgeçmeyeceğini ifade eden Abdias'ın Tanrı ve insan hakkındaki söylemleri onlar için saçmalıktan ibarettir ve büyük güç karşısında konumnunu tehlikeye sokar. Abdias onların en çok hürriyete ihtiyaçları olduğunu düşünür ve onlar ise uyuşturucunun zevk ve huzur verdiğine inanırlar. Haşhaş dolu çantalarla tren istasyonuna gelmişlerdir. Abdias çocukluğunda buharlı lokomotiflerin geçişlerini hayranlıkla seyrederken şimdi büyük bir sıkıntı ile üstelik suç işleyerek beklemektedir:

> "Avdiy çocukluğundan beri trenlere uzun uzun bakmayı severdi. Savaş sonrası kara dumanı püskürten, buram buram buhar üfleyen, etrafa yankı yapan buharlı lokomotiflerin eşşiz güzelliklerini gördü. Ancak işte böyle titreyerek bekleyeceğini, kanunları çiğneyip gizlice kaçacağını düşünmeyi hayal bile etmemişti." (K:158-159)

Abdias'a tütün içmesi için ısrar edilir ancak o, istemez. Sonunda eline zorla verilen tütünü atması onlara bir başkaldırı olarak gözükür ve bu olayda Abdias onların zehir içip dağıttığını söyler. Daha sonra uyuşturucu dolu çantasını kapar ve onları uyarmaya, uyuşturucunun zararını anlatmaya, vazgeçirmeye çalışması, sonunda kendisinin dövülerek kamyona atılmasına sebep olur.

> "- İşte, çocuklar, bakın! Biz insanlara hastalık, zehir, ölüm getiriyoruz. Bunu yapanlar sizlersiniz, kolay paraya uyuşturucu bağımlısı olan sen Petruha, sen Mohaç, sen Lenka, sen Kolya! Grişan'dan bahsetmiyorum! Onun kim olduğunu biliyorsunuz!" (K:164)

Bu sözünden sonra vagonun kapısını açarak çantadaki haşhaşları dışarı savurmaya başlar. Kaçakçılar uçup giden para karşısında dona kalmışlardır. Bununla yetinmeyen Abdias son olarak çantasını kalan haşhaşlarla birlikte fırlatıp atar. Sinirden kuduran kaçakçılar onu acımsızca döverler. Abdias o an bir köşede dayak yemeyi, trenden atılmayı diler.

"Avdiy'in son hatırladığı şey ayakkabıları kana bulanmış olan haydutların suratına tekme atması, uğulduyan rüzgârın, kükreyerek yanan ateşin harı gibi yüzüne çarpmasıydı. Avdiy'in kurşun kadar ağır olan bedeni aşağıdaki dipsiz boşluğa sarkmaya devam etti." (K:168)

Abdias cellatları tarafından şiddete maruz kalır. Petruha bastonla parmaklarını kırar. Son darbe olan bu dayaktan sonra Abdias kendinden geçer ve yuvarlanarak çalıların üstüne düşer.

Kamyondan atılan Abdias, yağmurun altında geçmişi ve anı aynı anda yaşayarak hayaller içinde acılara katlanmıştır. Yağmur dindiği sırada demiryolu köprüsünün altında düşünceler içindedir. Birden Moskova'da geçirdiği son günü hatırlayarak bir an Uçkunduk'da gördüğü kadını görmeyi çok istediğini düşünür. Sonraki günlerde payına düşen eleştirilerle yüzleşmek zorunda kalacak olan Abdias, doğru yoldan sapan gençleri doğru yola yönlendiremese de gazetede kendi imkânlarıyla yazacak ilginç materyalleri bulmuştur.

Vücudu yara bere ve ağrılar içindedir. Yırtık pasaportu ve az bir miktarda olan parası ile Moskova'ya oradan da Oka nehrinin karşısında küçük bir kasabaya gitmesi gerekmektedir.

İdealist Abdias yeni günün ışığında yaşamaya, bir çare bulmaya çalışır. Kendisinin bir küçük köy yolunda olduğunun farkına varan Abdias, bir araca denk geldiğinde ise trenden düştüğünü söyler. Aracın sürücüsü onun çok kötü bir durumda olduğunu hastanaye gitmesi gerektiğini ifade eder. Abdias Calpaz Saz'a araçla birlikte geldikten sonra istasyona gider. Burada kalabalık içinde polislerle karşılaşır. Polis ona kim olduğunu sorar ve ondan kendisini tanımlayacak herhangi bir şey, pasaport, kimlik kâğıdı ya da çalışması belgesini ister. Pasaportunu vermekte kararsız kalan Abdias'a polisin tepkisi dikkat çekicidir. Etrafına toplanan aylaklardan dolayı Abdias, sözde koltuk değneği olan tahta parçasından ve görünümünden kendini küçük hissetmiştir. Nasıl davranacağını bilemeyen bir cesaretle duraklayarak cevap verir. Polis verdiği cevaba inanmaz ve onu şüpheli olarak görür.

"- Yoldaş teğmen, ben… Biliyor musunuz, ben bir muhabirim.

- Sen muhabir misin?

- Yürü, muhabir!" (K:224)

Polis şüphelinin yalan söylemesine daha çok sinirlenir. Abdias gazeteci olduğunu söylese de polisleri inandıramaz. Çevredekiler ona alaycı ifadeler takınır.

"KÜÇÜK KIZ: Anne, anne, bak, bu kim?

KADIN: Ah, evladım, bu haydut. Gördün mü, polisler yakalamışlar.

ERKEĞİN SESİ: Nerede haydut? Beceriksiz bir yan kesici.

KADININ SESİ: Bırak, Mişa, Dışarıdan öyle görünmüyor mu? Karanlık bir köşede karşılaş, dövmekten çekinmez." (K:224)

Polisin peşinden giden Abdias eski arkadaşlarını bir hücrede görür. Onların arkadaşı olduğunu söyler. Ancak kaçakçılar onun kendilerinden olmadığını söylerler. Abdias kaçakçıların kendisini tanımamalarına anlam veremez.

"- Beni tanımadığınızı nasıl söylersiniz, ha? Demek istediğim…"(K: 227)

Polis onunla alay edercesine ayaklarına dolanmamasını, başka işleri olduğunu ve gitmesini söyler.

"- Hey, 'New York gazetesi" muhabiri diye sözünü kesit teğmen, daha da aşağılayıcı bir şekilde. "Daha fazla devam etme. Sadece 'Ben şöyleyim' ve 'o böyleydi' diyip duruyorsun. Çok kafa karıştırma, anladın mı? Sen olmasan da iş yükümüz çok fazla. Hiçbir iz bırakmadan buradan defol. Bunlarla işin olmasın. Bunlar gibiler için bir yasa var, hem de büyükbabalarını bile hatırlatacak kadar ağır bir yasa, uyuşturucu yapıp sattığı için cezalandırılacaklarını biliyor musun? Böyle insanlarla oyalanmayız. Sen de muhabir arkadaş, kuyruğunu kıstır da buradan hemen defol. Git, bir daha gözümüze görünme." (K:227-228)

Serbest bırakılan Abdias gitmek istemez. Yaptığının ne denli kötü bir şey olduğunu bilen Abdias çılgına dönmüştür. Tutuklanmak ve yargılanmak istediğini söyler.

"- Benim yerim orada! Beni tutuklayın ve yargılayın! Çelişkilerle ve hesaplanamaz kötülüklerle dolu bu dünyada yolunu şaşıran işte bu sefillerle birlikte beni de yargılayın! Onlar gibi benim de mesuliyetim var! Onların yaptığını ben de yaptım. Kapıyı açıp beni de onlarla birlikte hapse tıkın! Biz günahlarımızı üstlenip, tövbe edeceğiz, bu bizim arınmamızdır…"(K:228)

Memur onun deli olduğunu söylese de Abdias aklının başında olduğunu, cezalandırılmayı hak ettiğini söyler ancak memur onu dışarı çıkarır. Abdias'ın bu tavrı, papaz öğrencisi olarak doğru yola ulaştıracağını düşündüğü bu kişilere olan bir bağlılığıyla ilgilidir. Grupçuluk duygusu söz konusu olduğunda bir aidiyet ortamı oluşmaktadır. Birey bu zamana tutunamadığı yerler içinde bu grup onun bağlılığını ortaya koyduğu, aklını yok sayarak kaçmak yerine suçu üstlendiği, sahiplendiği bir konumdadır (Tarhan, 2024:104).

Tren istasyonunda beklerken gittikçe kötüleşmeye başlar. Yediği dayaklar, yağmur altında geçen gece, sol bacağının şişmesi, son olarak da karakolda arkadaşları ile karşılamış olması sağlığını kötü etkiler. Titremeye, sonra yanmaya başlar. Nefes almakta güçlük çekiyor, midesi bulanıyor ve başı dönüyordur. Çevresindeki insanların duyarsız olmasına anlam veremez.

> "'Ah, canım, ah, acı mı çekiyorsun?' diye düşündü. 'İnsanlar niye bu kadar tuhaf? Kimsenin kimseyle işi yok. Her taraf ıssız, herkes kendi başına dolaşıyor." (K:230)

Abdias iyileşeceğini, bu acının geçeceğini ve hapistekilere yardım etmenin bir yolunu bulacağını düşünmektedir.

Temmuz ayında gazeteden yıkılmış bir durumda ayrılır. Yazı işleri müdürü başta heyecanla kabul ettiği yazısını ani bir kararla yayımlamama kararı almıştır. Gazeteci arkadaşları kendisini bu yolculuğa sürüklediklerini için ona garip davranmaktadırlar. Bulunduğu bu ortamdan sıkılıp bunalan Abdias, kendisiyle karşılaşanların ondan rahatsız olduğunun farkına varır ve bu yüzden suçluluk hissine kapılır. Artık yazı işlerine gitmeme karar alır. Kendisine ihtiyaç duyulması hâlinde aranacağını, aranmadığında ise ne yapacağını bilmemektedir. Bu durum onu çok üzmüş ve verdiği bunca çabanın bir çırpıda harcanması onu yıkmıştır.

> "Borkızdaki denememi yazmak için çok emek harcadım. İçten yurttaşlık düşüncelerimi dile getirmiştim, bunu duygularımı ifade etmek, hislerimin bir kanıtı olarak yazmıştım. Meğer ülkemizin itibarının zedeleneceğine dair bir şüphe oluşmuş (Hangi amaçla kendimizden sır saklıyoruz?) bu şüphe benim denememi artık gömmeye niyetliymiş. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam." (K:240)

Yazı işleri müdürü ile görüşmüş ancak bir netice alamamıştır. İnga'nın durumundaki belirsizlilk ve parasızlık onu başka çözümler arayışına itmiştir. Sıkıntılar içinde boğuştuğu böyle bir zamanda, tren garında Ober ile karşılaşır. Ober de yıkım içinde olan insanları hemen tanımakta ustadır. Cehenneme adımı atan Abdias, bu acılar içinde bozkırda iki gün boyunca yüksek ücret alma koşuluğuyla çalışmayı kabul etmiştir. İnga'yı boş boş beklemek yerine çalışarak gelmesini beklemenin daha faydalı olacağını düşünüp ekibe katılır. Böylece Abdias'ın Mujunkum'daki çeteye katılış serüveni başlamştır.

Kendine adeta yabancılaşmış mankurt tipi bu eserde bütün topluma yayılmış gibidir. Ağaca bağlanması ile yaşamı sonlanan Abdias, mücadele ettiği cemiyetteki mankurtlara mağlup olmuştur (Gökçek, 2020: 43). Ramazan Korkmaz Aytmatov ile ilgili kendisiyle yapılan röportajda "İnsanlararası ilişkiler özne-özne ilişkisi olduğu

sürece çok sorun olmaz, oysa bu süreç özne nesne ilişkisine dönüştüğünde çatışmayı da kaçınılmaz kılar. İşte felsefi anlamdaki ötekileştirme, birinin diğerini kullanılabilir bir nesne konumuna indirgeme çabalarının genel adıdır" (Namlı, 2007-2008: 29) der. İnsanın köleleştirilmesine örnek olan ve bu doğrultuda ötekileşen Abdias toplulukta kendisi gibi olmayanların kurbanı olmuştur.

> "Ötekileş(tiril)en kişi bilerek veya bilmeyerek yaşa(tıl)dığı bu zorunlu süreçte düşünce ve eylemlerindeki 'kendine özgü'lüğü yitirmiş; başka'ya dönüşmüş veya başka'da batmış, kaybolmuş Ben'dir. Düşünsel anlamda 'şeyleşme' diye de tanımlayabileceğimiz bu durumda kişi, özüyle varlığı arasına aşılamaz engeller yığmış çoğu zamanda bu 'amaca dönüşmüş engel araçlar'ın tahakkümü altında körleşmiştir" (Korkmaz, 2016: 22).

Kendine özgü varlığı ile var olmaya çalıştığı ortamlarda tutunamayan öteki konumuna düşen Abdias, parasızlık ve aşk yüzünden girdiği öteki olduğu ortamlarda hayata tutunamıştır.

Ahlakî Üstünlük

Evrensel bir doğrunun peşinden giden Abdias'ı asıl kahreden şey, kendilerini mahveden gençleri kurtarmak için bir şey yapamamasıdır. Kendini asil bir davanın peşinde gören Abdias'a kaçakçıların faaliyetlerini öğrenme, halkı aydınlatma, gençleri bu yoldan kurtarma amacı dayanma gücü verir. Hâlihazırdaki sonunu rüyasında gördüğü Hz. İsa'nın çarmıha gerilişine benzeten Abdias, olacaklar karşısında, kendine yapılan ihanetin, Hz. İsa'yı kurtaramamanın acısını çekmektedir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra onu kurtarma düşüncesi, kendi içinde insanlığa kurtarma mücadesini simgelemektedir. Abdias evrensel iyinin peşinden giderek kötülüğü göğüslemeye çalışmaktadır.

Onu öldürmek için trenden atan bu kişilere nefret ya da kin duymamakta, onlara acımaktadır. İdealist Abdias gerçeğin vermiş olduğu derslere boyun eğmemekte ve mantığı onu yönlendirememektedir. Nitekim kendisini haşhaş toplayan kişilerin bir parçası olarak görmekte, onların kendisine yaptıkları kötülükten mustarip olmasına karşın onları kurtarma düşüncesinden kendini alamamıştır.

> "İdealist Avdiy Kallistratov, hayatın hiçbir dersine boyun eğmek istemez, hiçbir düşüncenin gerekçesine de kolayca razı olmazdı. Haşhaş toplayıcıların yenilgisinin kendi yenilgisi olduğunu, başkalarının kaygısını çekip, bizzat ruhunu yiyip bitiren ülküsünün yenilgisi olduğunu derinden hissediyordu. O haşhaş toplayıcılarını ağır cezadan kurtarmak için etkileyemez miydi? Onlarla beraber kendisi böyle bir affedilebilirliğin acısını da çekeceğini farkındaydı." (K:230)

Çete Abdias'ı kendilerini rahatsız eden söylemleri karşısında yargılamaya başlarlar. Abdias saygaların katledilmesine dayanamaz. Saygaları öldürmekten vazgeçmelerini ister, hayvan ölülerini toplayan bu sarhoşlara nasihat vererek Tanrı'nın yoluna davet eder. Doğanın tahribatına dur demelerini, Tanrı'dan af dilemelerini ister.

> "Avdiy o anda gülmeye hazırdı. Bağırıp çağırıp başına vuruluyor, yerde pataklanırken sanki kıyametin yaklaştığını hissediyor durumdaydı. Onun aydınlık dünyası parçalanırken hepsi uçuruma doğru yuvarlanıyor gibiydi." (K:250)

Tanrı'nın yolundan gitmeye çalışarak insanlara doğruyu göstereceğine dair inancı, çevreye duyduğu hassasiyet girdiği gruplar tarafından hoş karşılanmamış, hor görülmüş, hakarete uğramış ve sonunu getirmiştir.

Yoksulluk

Papaz okulundan kovulan Abdias girdiği gazetede de barınamaz. Parasız bir şekilde hayatını sürdürür. Hatta Abdisas'ın kaldığı belli bir adresi de yoktur. İnga Fedarovna'ya yazdığı mektupların cevapları şehir postahanesine gelmektedir. Annesini küçük yaşta kaybeden Abdias'ın kendisinden üç yaş büyük bir ablası vardır. Abdias'ın ablası Varvara, pedagoji enstitüsüne girmek için Leningrad'a gitmiş ancak dindar bir adamın kızı olduğu gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Sosyal konumundan dolayı eğitimiyle ilgili sorun yaşayan kardeşi daha sonra mühendislik okuluna gitmiş, burada iş bulup evlenmiştir. Abdias ise papaz olmak istemiştir. Babası Abdias'ın papaz okula girmesine çok sevinir. Dualarının kabul olduğunu düşünerek harcadığı emeklerinin boşa gitmemesinden büyük mutluluk duymaktadır. Ancak kısa süre sonra babası vefat eder. Babası öldükten sonra da Abdias görüşlerinden dolayı kiliseden kovulur. Onun kiliseden kovulması kalacak yer sıkıntısına yol açar. Babası ile kaldığı daire yeni atanan bir papaza verilir. Dolayısıyla kilise ile herhangi bir ilişiği kalmadığı için dairenin boşaltılması istenir.

Bu taşınma olayı sırasında Abdias ablasına alacağı eşyalar varsa gelip almasını söyler. Kendisi de babasının kütüphanesini almayı tercih etmiştir. Bu görüşme, iki kardeşin son görüşmesidir. Abdias diyakozluğa ait daireden ayrıldıktan sonra kiralık bir yer tutmuştur. Daha sonra parasızlık yüzünden tek odalık bir yer kiralar ve sonunda birçok kişinin yaşadığı bir yerin köşeşinde kalmaya başlar. Mektuplarda adres bildirmeyişinin sebebi de budur.

Abdias bölgesel komsomol gazetesinin yazı işleri bürosunun talimatı üzerine Orta Asya'ya bir iş gezisine çıkar. Oraya gitme sebebi aslında kendisidir. Bir narkotik

maddenin bir türü olan haşhaş bitkisinin Orta Asya'da, Mujunkum ve Çüy bozkırlarında nasıl yetiştiğini, Avrupa'ya hangi yollarla taşınacağını yazmak istemektedir. Abdias gezi yazısında gördüklerini, öğrendiklerini hatta bir kurt ailesiyle karşılaştığını yazmıştır. Bu uyuşturucu maddenin gençler arasında yaygınlaştığını üzülerek ifade etmiş, tanık olduğu olayları da eklemiştir. Ancak editörleri heyecanlandıran bu yazılar kabul edilmesine rağmen ertelenmiş daha sonra da unutulmuştur.

Kaçakçılık meselesinin ardından parasızlık onu zorlamıştır. İnga ile birlikte olmayı isterken maddi konular hakkında onunla konuşmamış, öncelikle istikrarlı bir gelirinin olması gerektiğini düşünmüştür. Döndükten sonra babasından kalan kütüphanedeki kitaplarını satarak geçimini sağlar, daha sonra bir iş bulmayı düşünür. İnga ile tanıştıktan sonra Orta Asya'ya İnga'nın yanına yerleşmeyi tasarlar. Onun çalıştığı yerde, basit bir yardımcılık görevine razı gelmiştir. İkisinin ortak meselesi uyuşturucu felaketiyle mücadele etmektir. Ancak hayatın karşısına çıkardığı beklenmedik olaylar neticesinde Abdias'ın mücadelesi ölümle sonuçlanır.

Çevre Kurbanı Olma

Abdias'ın öncelikle papaz okulu çevresinden inanç ve fikirlerinden dolayı dışlanması; daha sonra girdiği gazetecilik mesleğini icra etmeye çalıştığı basın yayın grubundaki çevrenin önce kendisini destekleyen ancak emeğinin karşılığını vermeyip böylece geçimini sağlayamaz duruma itilmesi; çete faaliyetlerini öğrenmek amacıyla içine girdiği uyuşturucu çetesinde aykırı davranışları ile dışlanması; son olarak parasızlık sebebiyle sayga avcılarının bulunduğu çevreye dâhil olduktan sonra, yine onlara aykırı davranışlarda bulunması; hem uyuşturucu çetesi hem de sayga avcılarına doğru yolu göstermeye çalışması bu çevrelerin dışına atılmasına sebep olur. Yani inanç ve fikirleri yüzünden girdiği çevrelerin aykırısı olur. Kendi isteği dışında Mujunkum'a gelen Abdias katliamı gerçekleştirenler içinde tek kurban olmuştur. Sarhoşların oluşturduğu bu çete, Abdias'ı yargılayıp katliamını kutlamışlardır.

Amaçları sadece yaptıkları işten para kazanmak olan Ober ve adamları manevi değer, ahlakî bir duygu taşımadıkları için sayga sürülerini ve kurtları kolayca öldürebilirler. Abdias'ın onları vazgeçirmeye ve doğru yolu bulmaya yönelik sözleri onlar için boş bir lakırtıdan ibarettir. Abdias'ın diz çökecek dermanı yoktur. Cansız bir varlık gibi yere düşer. Daha sonra Ober, öfkeden kudurarak Abdias'ı yaşlı saksavul ağacına sürükler. Ağaca bağlanan Abdias en küçük bir direniş gösterecek durumda değildir.

"Avdiy'in karşılık vermeye hâli olmadığı için tüm bu olanlar göz açıp kapayıncaya kadar sonlandı. Onun gerilmiş bir saksaul ağacına elden ayaktan çekip gerdiklerinde, Avdiy'in görünüşü yeni soyulmuş ve gerilmiş bir deriye benziyordu. Avdiy hala bağırış ve küfür seslerini duyuyordu. Ancak bir nedenden dolayı sesler uzaktan uzağa duyuluyordu. Acı veren işkence daha da kötüleşiyordu. Mide ve karaciğer yanıyor, omurga kemiği kırılıyor veya ayrılıyor, omurilik kopmak üzereymiş gibi görünüyordu. Avdiy'in hâli kayıp gidiyor, bilincini kaybediyordu." (K:255)

Çetedekiler Abdias'ın ayaklarının altında ateş yakmaya çalışırlar. Bunun bilincinde olmayan Abdias asılı bir şekilde durmaktadır. Bayılıp yere düşen Abdias onu dövenlere karşılık verecek durumda değildir. Ober, kendisine Abdias gibi karşı çıkanların itaat etmezlerse sonlarının böyle olacağını diğerlerine göstermiştir. Böylece çete oradan ayrıldıktan sonra geride kalan Abdias'ın hayatı son bulur.

"Kulakları sağırlaşıp ruhu kararıyordu, sonra bir nedenden dolayı gözüne yavru kurt görünüverdi.. aynı sıcak yaz mevsimindeki gibi peygamber çiçeği olan tarlada başından uzağa uçup giden yavru kurt gözlerinde hayal meyal görünüverdi.

- Kurtar, kurt anne diye söyledi Avdiy." (K:252)

Papaz okulu öğrencisi olan Abdias yanlış karşısında durmaya çalışmış ancak para için geldiği yıkıcı koşulların ve insanların içinde doğru olmayan bu yerde başka bir şeye dönüşmüştür. Abdias başlangıçta gazetecilik mesleği gereği çıktığı yolculukta parasızlıkla mücadele etmiştir. Ancak gazeten çıkarılması, âşık olduğu kadının yoksunluğu onda bir yıkım oluşturmuş, İnga'ya ulaşmak için para kazanmak amacıyla katıldığı sayga katliamında bir papaz öğrencisi olarak uyuşturu çetelerinin kurbanı olmuştur.

Otokratik Güce Başkaldırı

Abdias fikirleri ile doğruya davet ettiği uyuşturu çetesi ile sayga avcılığı yapan grubun tepkisiyle karşılaşır ve onlara yaptıklarının yanlış olduğuna dair karşı çıkışlarda bulunur. Abdias paraya tapan Ober ve diğerlerine Tanrı'nın yolunu tercih etmelerini söyler, Mujunkum'un uçsuz bucaksız geniş sahalarını işgal eden, her şeyi yok eden ve durdurulamaz bir mekanizma hâline gelen bu gücü durdurmak niyetindedir.

"Yenilmezi yenmek istiyordu…"(K:250)

Abdias'ın akıl verip yönlendirmeye çalışması, onları daha çok sinirlendirir. Mişaş'ın kışkırtmasıyla üzerine atılırlar. Kollarını bağlayarak onu hayvan ölüleri ile dolu kamyona atarlar.

"- Yat şimdi, ananı… geber orada. Sayganın bokunu kokla! diye burnundan soluyan Mişaş bağırdı. Şimdi çağır Tanrı'nı! O ananı…belki, duyar, sonra gökyüzünden sana iner…" (K:250)

"İşte şimdi Ober'in de söylediği gibi herkesin düştüğü bir gemide uygunsuz davranış suçundan dolayı iki eli arkadan bağlanmış bir şekilde yazgısının ne olacağını bilmeden kamyondaki hayvan ölülerinin arasında yatmaktadır." (K:42)

Ober, disiplini bozan Abdias'a hayatını bağışlamak için ona içki içmesini söyler. Ancak Abdias reddeder. Mişaş ve Kepa üzerine atılırlar ve zorla içki içirmeye çalışırlar.

"- Böylelerini köpek yavrusu gibi suya batırmak az bile gelir. Böylelerini yedi kere katlayıp tekrar dizersiniz, ayağa kalktığında yere yapıştırmak acaip olur." (K:251).

Ağzı yüzü kanlarla dolan Abdias içkiyi içmemek için direnmeye çalışmaktadır. Mişaş ve Kepa döve döve zorla içirmeye çalışırlar. Hamlet, Ober'e onları durdurmasını, öldürürlerse mahkemelik olacaklarını söyler. Mujunkum'da mahkemenin kendisi olduğunu söyleyen Ober, ölüsünün kurtlara yem olacağını bu yüzden kimsenin bulamayacağını belirtir.

"- Hangi mahkeme! Mujunkum'da bir mahkemenin olduğunu mu söylüyorsun? Burada mahkeme işte benim! Bu şey, belki kurtlar tarafından yağma edilir, bunu daha sonra ispat et, göreyim. Kim görmüş, kim ispat edebilir?" (K:252)

Abdias'ın başkaldırısı kötü sonuçlanmıştır. Üç sarhoş Abdias'ı bu şekilde yargılamış kendisini savunmasına imkân dahi vermemişlerdir. Mişaş ve Kepa onu tekmeleyip dövmekte iken öfkelenen Kandalov onu yerden kaldırıp şöyle söyler:

"Sen ahmak, bizi Tanrı ile mi korkutacaksın, ha? Tanrı'yı bizim gözümüze sokmak istiyorsun, aptal köpek! Senin Tanrı'ndan korkacak olan biz değiliz, köpek, buldun korkacak kişiyi! Sen kimsin, nesin? Biz burada devletin görevini yürüten insanlarız, sen ise, köpek, plana karşısın ve bölgeye karşısın. Sen ne olduğunu biliyor musun, kimsin, sen halk düşmanısın. Sen milletin, devletin düşmanısın, hayvan! Senin gibi düşmanların, zarar ziyanların ve soyguncuların yeryüzünde bir yeri olmadığını söyleyen Stalin'in sözlerini hatırlıyor musun: 'Bizimle aynı yolda yürümeyen bize düşmandır' Halk düşmanlarının kökü kazınmalı! Hiçbir zaman merhamet göstermek yok! Boyun eğmeyen düşman öldürülüp yok edilecek, ananı… Asker sadece propaganda için ateş ediyor, hepsi bu! Topraklarımız böyle çürüklerden arınsın. Ya sen, kör, kilise faresi, ne iş yapıyorsun? Buna sabotaj derler. Görevi mahvedeceksin. Bizi hapse tıkmak istiyorsun. Ben seni halk düşmanı olarak boğacağım, pislik. Bu yüzden bana teşekkür edecekler. Çünkü sen emperyalizmin casususun. Stalin'in gözleri olmasa bile senin gibi biri cezasız mı kalacak sanıyorsun? Sendeleyen papazın eniği, önümde diz çök. Senin üzerinde artık hüküm bende. Tanrı'ndan vazgeç, aksi hâlde gebereceksin köpek!" (K:253-254)

Abdias'ın doğru yolu bulmaları yönünde yönelttiği nasihat verici sözler başkaldırıdır. Ötekileşen Abdias, yaşadığı bu zorlu süreçte başka bir şeye dönüşmüştür. Papaz olarak başladığı hayat yolculuğu kiliseden atılması, yazısının yayımlanmaması, parasız kalması, uyuşturucu ticareti, İnga'nın hayatından gidişi ve son olarak parasızlık yüzünden katıldığı çeteyle hayatı sonlanmıştır. Kendini kaybettiği bu yolculukta tüm engellere rağmen direnmeye çalışsa da başarılı olamamıştır.

3.3.7. *Çıŋgızhandın ak bulutu* "Cengiz Han'a Küsen Bulut" (1986)

3.3.7.1. Abutalip Kuttubayev

Eserin başkişisidir. Abutalip Kuttubayev, ailesine düşkün biridir. "Gün Olur Asra Bedel" romanının devamındaki karakter Tansıkbayev tarafından tutuklanır ve bir daha ailesini göremez. Başlangıçta kendisine yöneltilen suçlamalardan aklanacağına dair bir inancı vardır. Ancak daha sonra bu inanç yerini umutsuzluğa bırakır. Sabırlı, güçlü, inançlı bir karakterdir. Düşüncelerinden dolayı suçlanır ve mahkûm edilir. Karakter çaresizlik, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Çaresizlik

Temel olarak haksız yer suçlanması ve suçunun sebebini bilmemesi ve ailesini görme yolundaki umudunun boşa çıkması onu çaresiz kılmaktadır.

Tutuklanmasının üzerinden bir ay geçmiştir. O, Alma Ata Hapishanesi'nin bodrum katındaki bir hücrede kalmaktadır. Abutalip neden tutuklandığını ve kendisinden ne istediklerini bilmediği bu yerde, onu rahatsız eden, gözlerini kör edercesine kamaştıran, ona işkence eden ışığın altında durmaktadır. Nöbetçiler sıklıkla değişmektedir ancak bu nöbetçilerden kimse gözlerini ışıktan korumasına izin vermez, duvara dönmesini fırsat bilerek ona en ağır hakaretleri söylerler. Acı ve umutsuz bir şekilde olsa da yaşadıklarını sorgulamaktan geri durmaz. Kendisine yapılan bu işkenceye anlam veremez, sebepleri üzerine düşünür.

> "Bunlar neden böyle? Görünüşlerine bakılırsa insandan hiçbir farkları yok. İçleri kaynayan şeytanlarla dolu. Benim bunlardan birine zararım dokunmadı, muhalefet etmeyen adamım ya. Ya beni daha önce tanımıyorlarsa… Ben de bunları bilmiyorsam, tanımıyorsam. Alınacak intikamları varmış gibi tekmelediler, küfrettiler, hakaret ettiler. Ne için? Bu insanlar nereden geliyor? Bir insan nasıl canavara dönüşebilir? Sebebi ne? Neden bana bu kadar işkence ediyorlar? Nasıl dayanacağım? Nasıl akıllı kalmanın

bir yolunu bulacağım? Ya da kafamı duvara vurup parçalamsam mı, ancak öyle mi rahatlarım? Yapmayayım desem, başka seçeneği yok, değil mi?!" (ÇAB:381)

Bir gün kendisine yapılan bu eziyete katlanamayan Abutalip kendini tutamayarak hücrede nöbetçilerle tartışmaya başlar. Araya diğer nöbetçilerin girmesiyle kavga biter. Ağrı sızı içinde ilk fark ettiği yine tepesindeki ışık ona işkence etmektedir. Abutalip'in yaralarına pansuman yapan hastabakıcı onu bir daha nöbetçilere saldırmaması konusunda uyarır. Aksi takdirde kolayca öldürülebileceğini ve Tansıkbayev'e şükretmesi gerektiğini, zira kendisini ölü olarak değil de diri olarak istediğini belirtmiştir.

"Artık aptallık yapma. Burada nöbetçiye saldırıldığı zaman hemen öldürürlerdi. İnsan ya da köpeğin ölmüş olmasını umursamazlar, senin ölümünden kimse sorumlu tutulmayacak. Tansıkbayev'e şükret, senin ölüne değil dirine ihtiyacı olduğu için yaşıyorsun." (ÇAB:382)

Abutalip kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında içine düştüğü durumdan kurtulamayacağının farkındadır. Abutalip günden güne mantığını yitirir gibi olmaktan gerçeği kavrayamamaktadır. Hangi hatayla bu duruma düştüğünü ve suçunun ne olduğunu anlamaya çalışır ve sonunda yanıtsız kalan sorular içinde aklını yitirircesine yaşananlara anlam veremez. Bir anlığına iyimserliğe kapılıp suçsuz olduğunun ortaya çıktığını ve eşinin yanına gideceğinin hayaliyle acıya direnir. Suçsuz olduğu ortaya çıktığında tüm bu yaşadığı işkenceleri unutmaya hazır olan Abutalip, duyduğu derin acıdan kurtulmanın yolunu ağlamakta bulur. Ağladığı için kendinden utanan Abutalip bu zamana kadar, savaşta bile bu kadar acı çekmemiştir. Bir baba olarak, varoluşunun en büyük amacını çocuklarında bulmaktadır. Bu aciz duygular içinde onlarsız kalmanın büyük bir felaket olacağını düşünmektedir. Çocuklarından yoksun bırakılan ve onlara kavuşma hayaliyle yanıp tutuşan Abutalip umudunun sönmemesi için çabalamakta ancak gün geçtikçe karanlığa, karamsarlığa düşmektedir. Ailesini görme umudu da boşa çıkmıştır.

"Her geçen gün onu kurt gibi kemiren keder, çaresinin olmadığı durum, onun ruhunu körleştirip cesaretini boşa çıkarmakta. Bunu her hissettiğinde öfkesi daha da artıyor, içinde demir gibi kaynıyor, karla kaplı beyaz yüzünden giderek çığ gibi esir tutuluyordu…" (ÇAB:385)

Abutalip karakterinin içinde bulunduğu toplumun hayat şartları baskıcı ve korkulu bir dönemi yansıtmaktadır. Abutalip Sarı Özek bozkırına doğudan batıya doğru geçen bir vagona bindirilmiştir. Hayatının davası için çalışan Tansıkbayev bu yolculuk sırasında da sorgulamalarına devam eder. Eğer başarı sağlarsa bu işten sadece kendisi

değil ona yardımcı olan diğer meslektaşları da faydalanacaktır. Tansıkbayev Abutalip'in gönlünü kazanmaya ve suçunun büyük olmadığı konusunda ikna etmeye çalışmakta, kendisine hiçbir kötülük dokunmayacağını söylemektedir. Eğer kendisine yardımcı olursa suçunun hafifleyeceğini belirterek onun itirafta bulunmasını sağlamaya çalışmaktadır. Aksi takdirde bu işbirliği gerçekleşmezse mahkemede yazdığı efsanelerden dolaylı ya da dolaysız milliyetçilik propagandası yapmakla suçlanacaktır.

Tren yolculuğu sırasında bu durumdan kurtulacağına dair Abutalip'in sonsuz bir umudu vardır ve bu umut onu rahatsız ederken heyecan duymasını sağlar. Bu umut, Boranlı istasyonundan trenle geçerken bir anlığına çocuklarını ve eşini görmenin umududur. Tutuklandığı günden beri onlardan bir haber alamayan Abutalip ailesini uzaktan bile olsa bir şekilde görmeyi ummaktadır. Bütün hesapları yapmış olan Tansıkbayev, kurduğu plana göre hareket etmektedir. Planlarına uygun olarak Abutalip'i başkaları ile yüzleştirmek için götürmektedir. Bu durumun farkında olan Abutalip ailesini bir kereliğine görmeyi çok istemektedir. Bu konuda umudu olsa da Tansıkbayev'in karşısında hissettiği zayıflık, güçsüzlük ve zavallılık bir kurban olduğunun göstergesidir ve eve dönemeyeceğinden emindir.

> "Nedeni Tansıkbayev tarafından icat edilen suçlamaların önünde o zayıf, güçsüz ve kılıçtan geçirilicek olmasıdır. Tansıkbayev'in karşısında zayıf ve güçsüz olmak, onun güçlü hükümetin karşısında da zayıf ve güçsüz olması demektir. Tansıkbayev tarafından icat edilen suçu itiraf eden kişi yaşar mı, yaşamaz, er ya da geç kurşunlanmaya gidecek ya da kamplardan birinde ömrünü sonlandıracak. Abutalip, Tansıkbayev'in elinde savunmasız, zavallı bir kurban olduğuna kesin olarak inanıyordu!" (ÇAB:473)

Tocqueville[46] iktidarı şöyle açıklar:

> "İradeyi kırmaz ama zayıflatır, onu büker ve yönetir; nadiren eylemi zorlar ama eyleme geçilmesine sürekli karşı çıkar; yok etmez, doğmayı önler; eziyet etmez, rahatsız eder, sıkıştırır, sinirlendirir, soldurur, sersemleştirir" (Schneider, 2021: 30).

Nitekim Tansıkbayev'in Abutalip'e yaptığı tam olarak yavaş yavaş çaresizliğe sürükleme yöntemi bunlardır. Baskın güç olarak rahatsız ederek onu sindirmeye çalışmaktadır. Tansıkbayev'in ne yapmaya çalıştığının farkında olan Abutalip zulüm sisteminden kurtulamayacağının, Tansıkbayev'in bu sistemin bir parçası olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla ölüm-kalım mücadelesi verdiği böyle bir durumdan kimse onun için bir çıkış yolu bulamaz.

> "Hem kurban hem de cellat, her ikisi de "Sovyet devletinin köklerine balta vurmaya çalıştı" diyerek söylediği iftirasının evrensel olduğunu anlayan celladı her şekilde haklı

[46] Fransız düşünür ve tarihçi.

> çıkar. Düşmanlarını yok etmek için hangi hileleri kullanacakları konusunda masumlara bile geniş bir serbestlik tanınacağını ve cezalandırılanların suçlarını itiraf etmekten başka çarelerinin kalmadığı uçuruma mahkûm edileceğini çok iyi anlıyorlar." (ÇAB:473-474)

Kaderinin bilincinde olarak artık boyun eğen Abutalip kaçınılmaz sonu kabul etmek zorunda kalır. Başlangıçta gösterdiği direniş ve karşı çıkışlarından artık vazgeçmiş, gerçeği kabullenmiştir.

> "…Abutalip başka biri olarak yeniden doğmuş olsa bile Tansıkbayev'in arkasındaki şeytanî güç yine onu kabul etmeyi redderdi." (ÇAB:474)

Kötülüğü simgeleyen mankurt Tansıkbayev'in kurbanı Abutalip, çıkış yolunu bulamadığı bu süreçte bir şeylerin değişmeyeceğinin ve bu kötü durumdan kurtulamayacağına emindir. Vagonda giderken anılarını hatırlamakta, ailesini görebilme umudunu korumaktadır. En büyük arzusunun gerçekleşmesini beklerken yüzünü yıkadığı sırada gördüğü manzara karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Cesete benzeyen yüzünün rengi gitmiş, bu görüntü karşısında korkuya kapılmıştır. O kadar yaşlı olmamasına rağmen maruz kaldığı koşullar altında saçları beyazlaşmış, alnı kırışmış ve gözleri donuk bir hâl almıştır.

Çocuklarını ve eşini görme umudunun yok olması ve bir anda Tansıkbayev tarafından sorguya çağrılması onu endişelendirir. Kompartıman camından kendini atmayı düşünür. Ruh hâli idam sehpasına gidiyor gibidir ve sanki bu yükün altında eziliyormuş gibi hissederek Tansıkbayev'in yanına gider. Önündeki notlara acele etmeden bakan Tansıkbayev'in bu hâli Abutalip'e işkence etmektedir. Tansıkbayev'in bitmek bilmeyen söylemleri ve ailesini görme umudunun sönmesi ona acı vermektedir. Kendisini iyi hissetmediği gerekçesiyle Tansıkbayev onu kompartımandaki hücresine geri gönderir. Henüz Boranlı'yı geçmezlerken kendisini toplamaya gayret eder. Birkaç saniye bile olsa vagonun camından ailesini geçerken görür, gördüklerini son kez aklına kazımak için büyük bir dikkatle bakmaktadır. En son eşini ve çocuklarını gören Abutalip artık bu yoldan kurtulamayacağını anlamış ve son kez yakınlarına camın kenarından veda etmiştir.

> "Zaripa, Zaripacığım! Daul! Daul canım oğlum. Sizleri son görüşüm bu! Hoşça kalın, kurban olduklarım! Daul! Ermek! Sizler olmadan bana yaşamak haram! Hoşça kalın!" (ÇAB:489)

Gördüklerinden uzaklaştıktan sonra gözünde canlandırdığı yolun o parçasında zaman durmuştur. Parmaklıklara yapışmış bir şekilde onu mahveden güce karşı elinden

bir çare gelmez, hak ve adalet kavramlarını düşünemez. Bu durum yakınlarının yanından gizlice bir hayvan gibi geçmeye mecbur bırakmıştır. Hürriyetini hapseden bu güç, parmaklıkların ardından kendisini aşağılanmış hissettirmektedir.

> "O, şeytanî güç onu, hürriyetinden mahrum edip adeta bir hayvana dönüştürmemiş miydi? Trenden atlayıp ne zaman geleceğini merak eden eşi ve çocuklarına "işte ben" diyemeden, boynu bükük geçip gitmedi mi? Tansıkbayev ise onu it yerine bile koymuyor, "işte şuraya oturup hareket etme" diye buyurduğu yerde öylece oturmuyor mu, onu it yerine koymuyorsa da, ite davranır gibi davranıyor, korkusunu bile gösteremeyecek kadar çaresiz olması ne anlama geliyor?! (ÇAB: 489)

Bu durumun acısını ve ağırlığını çeken Abutalip gördüğü manzaraları tek tek hatırlamakta, hiçbir şey bu kaybının yerini dolduramamaktadır. Unutulmaz sahneleri yanında gütürürken zihninde onlara veda etmektedir. Vagon son durağa gelince nöbetçi temiz hava alması için eşyalarını toplayıp vagondan dışarı çıkmasını emreder ve onu başka bir muhafıza teslim eder. Bu sırada meslektaşlarına davanın iyi gittiğini söyleyen Tansıkbayev, kesin bir sonuç alacağından emindir, bu esnada Abutalip kendini lokomotifin altına atarak öldürür. Bu beklenmedik durumdan dolayı sinirlenen Tansıkbayev şöyle söylemektedir:

> "-Sünepe bir köpek, piç kurusu, bak nasıl kaçtı! Her şeyi mahvetti, piç kurusu, her şeyi bitirdi!Ya! Hepimizi öldürdü!" (ÇAB:494)

Abutalip'in intiharı, bir gerilimin parçasıyken yaşamı değiştirmenin koşulu olarak bir tasarım olmaktan ziyade bir çözüm yolu olmuştur. Pavese intihar etmeden kısa bir süre önce günlüğünde kaleme aldığı "Acı bile, intihar bile, hayatın, şaşkınlığın, gerilimin bir parçasıydı." Başka bir deyişle intihar bir düşüncenin ürünü değildir, "hiçbir şeyi algılayamamamın, 'ben'i de, 'ben olmayan'ı da yitirmenin bir sonucu olarak gerçekleşecektir" (Gürsel, 2007: 144). Ölümden başka bir çare bulamayan Abutalip, ailesininden kopmuş çocuklarına ve eşine duyduğu özlemin acısıyla intiharı bir kurtuluş yolu olarak görmüştür.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Abutalip düşüncelerinden ve savaşta esir olmasından dolayı ötekileştirmeye maruz kalır. Efsaneleri yüzünden Tansıkbayev tarafından yargılanan Abutalip Kuttubayev'in suçu bu efsaneleri yazmaktaki amacı devletin değerler sistemine aykırıdır. Gücün altında bireyi çıkmaza sürükleyen ideoloji altındaki Abutalip Kuttubayev, var olma erkini gerçekleştirememiş, kendisinden farklı bir değerler sisteminde olmadığı için

yargılanmıştır. Bu yargılanma devlet çarkının bağlı olduğu uygulamalara aykırı davrandığı için olmuştur.

> "Kendilik yerine başkalık, gerçek değerler sistemi yerine düzmece değerler sistemi koyar. İdeolojik devlet aygıtının bağımlılaştırdığı kişilik(sizlik)ler, devlet çarkının dişlileri arasında var olma erkini başkaları üzerinde uygulayacağı ötekileştirmeye bağladığı gibi, iktidar erkinin yanında yer almayan özne, dayatmaya maruz kalır, ötekileştirilir, anlatıda olduğu gibi haksız yere cezaya çarptırılır" (Gariper, Küçükcoşkun, 2014: 112).

Tansıkbayev Abutalip'in yazdığı metinler hakkında milletçi propaganda yaptığını iler sürer. Suçunun daha da ağırlaşacağını ve ağır bir suçlama ile karşılacağını ifade eder. Mankurt efsanesine takılı kalan Tansıkbayev, Abutalip yazılarının felaket fikirlerle dolu olduğunu ve sosyalizme saldırdığını, sosyalizmin çıkarlarına uygun hareket etmediğini söyleyerek verilen cezaları ondan itiraf koparmak istercesine açıklamaktadır. Kendisine yardım ederse soruşturmadan kurtulacağını yaptığı tekrarla ifade eder.

> "Senin yazıların ne kadar belalı fikirlerle dolu! Kolektif çalışmaya karşı çağrı yapan bir insan, sosyalizme saldırmaya zemin hazırlayan bir insandır. Sosyalizmin prensiplerine karşı çıkmak, sosyalizmin çıkarlarına ters düşen bir iş yapmak, ağır şekilde cezalandırılır. Hiç düşünmüyor musun, tarladan izinsiz, başka bir deyişle hiçbir yetki olmadan kolhozun bir baş buğdayını alan kişi bile beş yıla mahkûm edilir! Peki, ideolojik cephede kendi başına "ürün" toplamaya çalışanlara ne ceza verilse azdır, bunu söylemeye bile gerek yok. İşte bu açıdan bakıldığında, senin yazmaların ek maddelerle, ek suçlamalarla birlikte mahkemeye gecikmeden gider..." (ÇAB:469)

Yapılan bu söylemlerin aksine Abutalip ne yazdığının ve ne yaptığının bilincindedir. Kendisine yöneltilen suçlamaların kendisi gibi düşünmeyenler tarafından, özellikle suç unsuru üreterek yükselme hevesi olan Tansıkbayev tarafında olumsuz özellikler barındırdığının bilincindedir. Onun bazen tehditkâr dili bazen de pohpohlayıcı söylemleri karşısında endişe duyan Abutalip kendini üzüntülü duyguların içinde bulur.

3.3.7.2. Tansıkbayev

Kart karakterdir. Sistemin bir parçası, makam ve mevki peşinde olan Tansıkbayev, yükselmek uğruna Abutalip Kuttubayev'i suçlamak için her şeyden faydalanır. Mesleğinin bir parçası hâline gelen yükselme arzusu onda her çeşit duyguyu uyandırır. Açgözlü, hırslı, kurnaz biridir. Askeri sorgu yargıcı olan Tansıkbayev mesleğinde büyük bir başarı ortaya koyamadığı için kademe atlayamamıştır. Bu yüzden Kuttubayev davası onun için son derece önemlidir. Karakter yabancılaşma, tanınma ihtiyacı gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Yabancılaşma

Bu eserde yabancılaşma kavramına mankurtlaşma üzerinden gidilecektir. Kendi diline kültürüne yabancı olan Tansıkbayev Abutalip Kuttubayev'i suçlamak adına onun efsanelerinde yer alan mankurt[47] kavramına takılmıştır:

> "Mankurt hakkındaki efsane" atalarımızın artık hiç kimseye ihtiyaç duymadığı, yavaş yavaş unutulan ve sonunda yok olmaya yüz tutan dilini açıkça yeniden canlandırmaya yönelik açık bir çağrı, halkların birbirine asimile olmasına ve tek bir nüfusa entegrasyonuna karşı bir kampanya." (ÇAB: 469)

Tansıkbayev "kendi içinde çelişen bir yaklaşımla pragmatik felsefeye bağlı olarak idealist felsefenin argümanları çerçevesinde kişiyi, kişinin şahsında sistemi yüceltmeye yönelir" (Gariper, Küçükcoşkun, 2014: 113). Sınıf mücadelesinin ve idealize ettiği partinin savunucu Tansıkbayev'in mankurt efsanesi hakkında söyledikleri eskiyi canlandırma inancı yani Sovyetlerin tek tip insan yaratma modeline aykırıdır. "Despot kişiliğiyle Tansıkbayev ve arkadaşları Kuttubayev'in kişiliğinde kendilerinden farklı biriyle karşılaşmanın getirdiği açmazı, lehlerine döndürecek argümanlar geliştirmek isterler" (Gariper, Küçükcoşkun, 2014: 113). Sovyetlerin sorgu hâkimi olan Tansıkbayev, kökenine, atalarına ve manevi değerlere yabancı, modern mankurtu yansıtır. Zira "Gün Olur Asra Bedel" romanında da kendi dilini dahi konuşmaz.

Tansıkbayev, ana dilini faydasız gören, kimliğine yabancı biridir. Modern mankurt Tansıkbayev'in bu hâli görevine duyduğu bilinçten ve sıkı sıkıya bağlı olduğu ideolojiden gelmektedir. Zira karakter olarak da zalim birini yansıtır. Onda bilinç yıkımı gerçekleşir ve kendi kimliği içinde karşıtlığın piyonu olması tutsaklığını tasvip eder. Onu kurtarmaya çalışanları ise öldürür. Böylece maneviyatını oluşturan değerlerin yıkımına sebep olur. Abutalip'e işkence eden bu dava mankurt Tansıkbayev için kariyerinin zirveye ulaşacağı bir dava olacaktır. Bu davaya kadar birkaç yıl işindeki küçük bir kusur nedeniyle terfi edilmemiş, sıkıntılar içinde yaşamıştır. Kendisi için bir dönüm noktası olan bu dava için tarih kendisine büyük bir görev ve yücelik vermiştir!

---

[47] Eski devirlerde yaşamış Juan-Juanların, savaş tutsaklarının bilincini silmek için kullandıkları barbarca bir köleleştirme yöntemidir. Manas Destanı'nda görülen şire ve mankurt imgeleriyle bu durum açıklanmıştır (Korkmaz, 2016:210).
Er Manas'ın çocukluğunun anlatıldığı bölümde geçen mankurt ile ilgili, Kalmukların Manas'ı yok etmenin yollarını ararlarken Manas'ı mankurt etmekten başka bir yöntem bulamadıkları şiirde geçen şire takalım kısmı şu şekildedir:
"Balayı tutup alalım
Başına *şire takalım*
Eve götürüp azap verelim
Altı boy Kalmuk'un
Ayak başını yığalım" (Ruhi, 2023:115)

> "Tarihin kendisine böyle eğildiğini, tarihin onun hizmeti için git gide daha gerekli hâle geldiğini tam olarak anlamasa da, bomboş bir hisle kendini iyi hissediyordu. Zamanın sana böyle ihtiyacı varken neden gerine gerine durmuyorsun, başkalarından hatta kendinden daha iyi, herkesi paramparça edecek kadar güçlü, kudretli görünüyorsun, bu yüzden Tansıkbayev de özel bir gurur duygusu ve büyük hırs ortaya çıktı." (ÇAB:387)

Tansıkbayev kendi diline, kültürüne yabancı biridir. Abutalip Kuttubayev'in notları arasında bulduğu mankurt hikâyesinden hayalindeki amaca ulaşacağı bir yol çıkacağını düşünmüştür. Tansıkbayev, Kuttubayev'in eski bir efsaneye dayanan bu hikâyesinin gizli bir amacı olduğu, içeriğinde bir şey gizlendiği düşüncesi ile hareket eder. Mankurt olayının amacını sorgularken henüz elinde bir kanıtı yokken efsanenin gizli bir ideolojik yönünün bulunduğu fikrine kapılır ve onu kurgulayarak mahkûma en ağır darbeyi indirebileceği kanısına varır. Kuttubayev'in ölümü olmasaydı belki de bu hayali gerçekleşecekti ve umduğu terfisini de alacaktı. Hevesini alamayan Tansıkbayev'in diğer hamlesi de aydın görüşlü Abutalip Kuttubayev'in çocuklarını devlet yatılı okullarında okutmamak olur. Olayın doğruluğunu araştırmaya tenezzül bile etmez. Onun için önemli olan olayı suçlamaya meydan verecek şekilde kurgulamaktır.

> "Cengiz Han'a Küsen Bulut anlatısı, iktidarın totaliter ve baskıcı uygulamayla insanları kendileri olmaktan çıkarıp yabancılaştırdığı, özneye kendisi olma ve kendisini gerçekleştirme hakkını tanımayan bağlamda belirginleşir" (Gariper, Küçükcoşkun, 2014: 110).

Ramazan Korkmaz'ın "celladına dönüşmüş kurban" tiplemesi (Korkmaz, 2016: 106) olarak adlandırdığı akdoğan bakışlı Tansıkbayev, kendini ideolojik söylemlerin emri altında tutmakta, bir süre sonra da celladının emirlerini yerine getirmekte ve aynı baskıyı ve söylemi sürdürmektedir. Abutalip'in ölümü bile Tansıkbayev için büyük bir baş ağrısı olmaktadır. Zira Abutalip'in ölümü ile gerçekleşmesini beklediği büyük terfisi imkânsız bir duruma düşer. Modern mankurt Tansıkbayev, "küçük insan" tipinin evrimleşmiş yönü olan insanlık duygusunun yitimini göstermektedir. Abutalip'in intiharından sonra tek derdi terfisidir. Kendi çıkarları karşısında bir insanın ölümüne üzülme gibi bir duyguya sahip değildir, dolayısıyla insanlık duygusunu yitirme seviyesine düşer. Benliğine, kendine, yurduna yabancılaşan Tansıkbayev'in benlik yıkıntısı içinde duyduğu arzusu ve terfi etmeyi umduğu hevesi Abutalip'in intiharı ile birlikte suya düşmüştür.

Tanınma İhtiyacı

Tansıkbayev şimdiye kadar çalışmasından ötürü bir ödül almamış, sadece daha önce ödül alan meslektaşlarının kutlama törenlerine katılmıştır. Dolayısıyla ödüller, bu

davetlerdeki ihtişamdan etkilenen eşi ve kendisi için lükse kavuşmanın göstergesidir. Savaşın olduğu, yokluk ve yoksulluğun henüz unutulmadığı böyle bir zamanda bu coşkuyu yaşamak, onun için gerçekten var olmak, yaşamak demektir.

> "…sanki hayatın bütün anlamı bunlara bağlıymış gibi, dünyada bunlardan daha ilginç bir şey yokmuş gibi, bu şekilde süslü bir yerde bulunmaktan daha büyük bir zevk yokmuş gibi, iştah kendiliğinden bir çılgınlığa dönüşecek." (ÇAB:389)

Hayatı sınıf mücadelesi ile geçen Tansıkbayev'in eline Abutalip Kuttubayev'in davası burjuva-milliyetçiliği ile suçlanmaların olduğu bir dönemde gelmiştir ve bu dava onun için bir fırsat niteliğindedir. Kişisel yükselme hırsı onu Boranlı'ya sürüklemiş, eline geçen bu fırsatla Boranlı istasyonundan gelen bir ihbar sonucu Sarı Özek'e giden Tansıkbayev araştırma yaparak başlangıçta kendisi için önemli görünen bu olayı zamanla inanılır bir sonuca dönüştürebileceğini anlamıştır. O da diğer meslektaşları gibi ödül almak ve büyük kudret Tanrısı'na yani Stalin'e ulaşıp ihtişam içinde yaşamak istemektedir.

> "Tüm bu hizmetkârları iti tanıyor; hepsi hepsi kule gibi yüce, kudreti güçlü olan İktidarın, yüce Tanrı'nın önünde gücüne kazık, başına tokmak kılıp hizmet etmeye hazır, bu yüzden ışıltılı kristallerin yumuşak ışığına dalarak, yüce Tanrı'nın gözlerinin üzerlerine doğru yöneltmesinden binbir sevinç duyarak, kendilerince mutluluk içinde değiller mi? Yüce Tanrı'nın merhametine layık olmanın tek bir yolu vardır, o yüceliğe, daha doğrusu yüce Tanrı'ya kanına ve canına acımadan, yorulmadan canı gönülden hizmet etmek, koyun derisine bürünüp aramızda dolaşan düşmanları bulmak ve gerçek yüzlerini göstermek." (ÇAB:394-395)

Tüm bu çalışan kişileri iyi tanıyan Tansıkbayev'in ışıltılı kristalle içinde tıpkı bir öğrenci gibi Güç Tanrısı'nın gözlerinin üzerinde olmasından sevinç duyarken Yüce Kudret'e, daha doğrusu Güç Tanrısı'na hizmet etmeye hazırdır. Güç Tanrısı'nın merhametine ulaşmak için ona tüm kalbiyle, ve ruhuyla, bıkmadan usanmadan hizmet ederken çevresinde düşmanları alt etmenin bir yolunu bulmayı çalışır. Böylece sınıf mücadelesine karşı yürüttüğü projenin başarısı onun yükselmesine olanak sağlayacaktır.

Tansıkbayev Abutalip'ten bir itiraf koparmayı ummaktadır. Ona göre Abutalip eski savaş tutsağıdır ve kafasına bir kurşun sıkarak intihar edebilecek biridir. Bu yüzden kendisi intihar etmeden önce suçunun cezasını çektiğini herkese ve gelecek kuşaklara ibret olacak şekilde göstermek onun en büyük amacıdır. Böylece Kudret Tanrısı'nın emrini yerine getirmiş olacak ve terfisi gerçekleşecektir. Bu fikirler katıldığı davette düşüncelere dalan Tansıkbayev'i içten içe mutlu etmekte, bir gün kendisi için de böyle bir davet verileceğini düşündürmektedir. Yeni projesi Abutalip Kuttubayev dosyası onun için gizli bir yükseliş vadetmektedir. Zira gizli düşmanları ortaya çıkarıp köklerini

kazarsa daha çok kazanç içinde olacağını düşünmek onu mutlu etmektedir. Abutalip'i ölümle tehdit ederek konuşturmayı, onun üstüne gidip kendisinin istediği gibi konuşmasını dilemektedir.

> "...eğer o tufanı salacak olsa önünde diz çökemeyecek kimsenin kalmayacağını, insanların onun önünde diz çökeceğini, yüce Tanrı'nın önünde diz çökeceğini, öyleyse bunların Tanrı'ya giden birçok adımdan biri olduğunu düşünen Tansıkbayev'in yüreği hopladı, bütün bunları şimdi yapmak istedi, dayanamadı, bıkmadı." (ÇAB:401)

Seçkin Tansıkbayev düşerken eş zamanlı olarak kendini şu şekilde gösterir: Wılfredo Pareto "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü " adlı kitabında buna şu şekilde yer verir.

> "1. Düşen seçkin daha yumuşak, ılımlı ve kendi gücünü kullanmaya daha az eğilimli olur.
>
> 2. Diğer yandan açgözlülüğünü ve başkalarının mallarına olan hırsını kaybetmez, mümkün olduğunca gayrimeşru yollardan zimmete para geçirme ve gasp etme eğilimindedir" (2018: 60).

Tansıkbayev'in yükselme hırsı her şeyin üstündedir. Bu yüzden uydurma suçlamalara olan bağımlılığını daha da arttırırken diğer yandan bu bağlılığı devam edebilmesi için gerekli gücün azalmasına sebebiyet vermektedir. Abutalip'in intiharı ile Tansıkbayev umut ettiği yükselişi gerçekleştiremez.

3.3.7.3. Togulan

Abultalip'in yazdığı efsanelerinden birinde başkişidir. Eserde norm karakterdir. Togulan Cengiz Han'ın nakışçısıdır. Togulan hamiledir ve doğurmanın yasak olduğu bir dönemde bir çocuk doğurur. Karakter çaresizlik dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, düşük sosyal konum gibi "küçük insan" özellikleri gösterir.

Çaresizlik

Togulan ve Erdene birbirlerine seven insanlardır. Savaş kurallarına aykırı davranarak doğum yapan Togulan çocuğunu nasıl büyüteceğine dair kaygı içindedir. Dolayısıyla sevdiği adamla birlikte sonlarının ne olcağını, savaş kuralını çiğnedikleri ve cezalandıracaklarına dair umutsuzluğu onu çaresizliğe sürükler. Bu iki sevgili çaresiz kaldıkları durum karşısında kaçmayı düşünürler ancak Cengiz Han'dan kaçacak ya da sığınacak bir yer yoktur. Cengiz Han'ın savaş kurallarını hiçe sayan bu iki kişiye vereceği ceza idamdır. Cezayı hemen uygulamak diğerlerine vereceği büyük bir ders

niteliğindedir. Böylece namını devam ettirebilecektir. "Hükmü verenin yüzünde görülen hazzı yaratan şey koşulsuz ve hızlı yargılamadır" (Canetti, 2006: 299). Yakalandıkları zaman çaresiz kalan Erdene ne yapacağını bilemez. Birbirlerini seven iki sevgili aşktan ve sevgiden duydukları acının çaresizliğinden çıkmaza girdikleri hayat serüvenleri idamları ile sonuçlanır.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Togulan'ın dışlanması ve ötekileştirmeye maruz kalması, kuralları çiğnemesi yani hamile kalması ile başlar. Cengiz Han büyük seferini gerçekleştirmek için gün geçtikçe daha da zalimleşmekte ve gaddar olmaktadır. Ordusuna yararlı olan kişiler, sadece onun emelini gerçekleştirmek için birer araçtır. Diğerlerinin yaşamaya hakkı yoktur. Cengiz Han'ın büyük ülküsü olan dünyaya hâkimiyet sağlamak için herkesin canla başla çalışması, itaat ve uyum içerisinde yaşamaları gereklidir. Abutalip tarafından kaleme alınan bu efsane yüzünden tutuklanmak zorunda kaldığı olay, kendisi için hayatını etkileyen bir felaket hazırlamıştır. Cengiz Han büyük seferi gerçekleştirmek için kadınların doğum yapmasını yasaklamıştır. Yüzbaşı Erdene'nin eşi Togulan hamiledir ve gizlice çocuğu doğurur. Küçük bir çıt dahi çıkarmayan Togulan acıya sessiz bir şekilde katlanmak zorunda kalır. Zira büyük sefer için doğurmak yasaktır.

> "O anda başlarını birbirlerinin omuzlarına koyup sımsıkı sarılarak bir an donup kaldılar. Evin içi, dışarıdaki dünya, hepsi bir süre sonra eriyip yok oldu, geriye sadece ikisi kaldı. İkisi, beşikte sukünetle yatan bebek, üçü dışında tüm dünya bir anda kaybolmuş ve sessizliğini korumuştu.." (ÇAB:428)

Cengiz Han'ın kuralları serttir. Ordudaki bazı kişiler davranışları ve suçları yüzünden kaçmakta iken bazıları ihanetlerinin bedelini ödemektedir. Onlar kaçsa bile canları ile bedelini ödeyebilirler. En ufak merhamet kırıntısı barındırmayan Cengiz Han verdiği emirden vazgeçmeyen biridir. Erdene henüz yeni doğmuş bir bebeği kurban etmek istemedikleri ve birbirlerinden ayrılmamak için kaçmanın en iyi yol olduğunu düşünmektedir. Erdene Togulan'dan bir dakika bile ayrı kalmak istemez ve durumun ne kadar tehlikeli olduğunun farkındadır. Ertesi gün kaçmaya karar verseler de yakalandıklarında öldürüleceklerinin bilincindedir. Ancak geleceğe umut kaynağı olan çocuğun büyümesi ve hayatını kurtarmak için kaçmaları gerekmektedir. Cengiz Han'ın Batı seferi için hayatlarını ortaya koyan bu insanların güvenli bir şekilde yaşayamadıkları bu yerde çocukları da yaşayamaz. Bu yüzden kaçmanın hayatta kalmak için en tabii şey olduğunu söylemek mümkündür.

Cengiz Han için seferin amacına hizmet etmek son derece önemlidir. Savaş kuralıdır; yaşayan her canlı sefer için çalışacak, karşı çıkanlar ve buna katılmayanlar ise öldürülecektir. Dolayısıyla Erdene ve Togulan'ın çocuğunun olması sefere ihanettir. Tarihin akışını değiştirmeyi ve dünyayı kendi izinden götürmeyi hedefleyen Cengiz Han'a herkesin itaat etmesi gerekmektedir. Cengiz Han'a bir kadının emirlerine uymayarak bir çocuk doğurduğunun haberini verirler. Çocuğun babasının bilinmediği de söylenir. Hayal kırıklığına uğrayan Cengiz Han için emir emirdir ve herkesin uyması gereken bir zorunluluktur. Emirlerine uymayanların ibret olacak şekilde cezalandırılması gerekmektedir.

Doğurmanın yasak olduğu böyle bir dönemde, bir çocuğun doğum haberi ile birlikte herkes kendi canından korkmaya başlar, bir an önce Togulan'ı kağana teslim etmeye çalışırlar. Her şeyden habersiz olan Yüzbaşı Erdene kaçma planları yapmaktadır. Kaçmak için Togulan'ın çadırına yaklaştığı sırada muhafızların Togulan'ı çadırdan çıkardığını görür. Arabaya bindirilen Togulan'ı kurtarmak için Erdene'nin elinden hiçbir şey gelmez.

Adını dahi kimsenin bilmediği insanlar tarafından sancak nakışçısı olarak tanınan, kimden oldukları bilmedikleri bir bebeği doğuran günahkâr kadın Togulan'ın cezası için toplanılmıştır. Toplanan kişiler genç, doğurma ve doğurtma çağında olan insanlardır. Bu kişilere ibret olsun diye davullar çalınmıştır. Cengiz Han'ın tahtı ateş püşküren ejderhalarıyla rüzgârda dalgalanan bayrakların arasına konulmuştur. Ateş püsküren bu ejderhalar Cengiz Han'ı simgelemektedir.

> "Ejderhayı işleyen kadın ulu kağanın değil, başka adamın silüetini çektiğini, kendi kucağında kıvrılan ejderhayı bayrağın yüzüne işlediğini nereden biliyordu? Fakat tam da bu yüzden kadın kellesinin gideceğini bilmiyordu." (ÇAB:452)

Çocuğuna son kez sarılan Togulan, onu Altın'a emanet eder. Cezanın infazından sonra uzayıp giden konvoy ve Cengiz Han'ın gücünü simgeleyen tahtının yanında ejderha vardır. Cezanın halkın gözleri önünde verilmesi Cengiz Han'ın gücüne güç katmaktadır ve emrine karşı gelenlerin sonunu göstermesi açısından önemlidir.

İnsanlara ibret olsun diye birlikler Togulan'ı arabanın önünde tutarak insanların araasından geçirirler. Üstü başı perişan durumda olan Togulan dimdik bir şekilde ve umutsuzca kalabalığa bakmaktadır. Kışkırtılan kalabalık ona hakaret etmektedir. Çocuğun kimden olduğu sorgulanmaya başlanı İdam cezası verilen Togulan'a çevredeki insanlar, özellikle de kadınlar acımasızca suçlamalarda bulunur.

> "Böyle durmuyor mu vah, tuu, kahrolası, meşrep geber! Ya da kocasının kim olduğunu bilmiyorsa. Gençmiş, güzelliğini Tanrı vermiş, bundan daha Nogoy'a ya da bir Tayşık'a cariye olmaz mı? Dokunduğu kocamış olsaydı daha mutlu olur, üzülmez, ne olursa olsun "Kocam var" diyerek yaşardı. Bir yerlerde oynaşarak doğurduğunu görmüyor, öldürün! Kağan'ın yüzüne tükürmüş gibi bir iş yapmadın mı? Al şimdi çek cezanı! Gerçek neyse o olur. Deveye asıp öldürün şimdi! Oyunun arkası mahvolmuş güzelim!" (ÇAB:453).

Tüm kışkırtmalara rağmen Togulan, Erdene'nin ismini söylemez. Eziyet edici sorgulamaya dayanamayan Erdene bebeğin babasının kendisi olduğunu itiraf eder. Cellatlar Erdene'yi idam sehpasına oturtup iki sevgilinin cezasını infaz ederler.

Önemsiz bir kişilik olan Togulan'ın idamıyla birlikte halk emre kayıtsız şartsız boyun eğmenin şart olduğunu öğrenip bu korkunç durum karşısında kurbanın kendilerinden olmayışından büyük bir zevk duymakla birlikte haklı bir ceza verildiğine inanmaktadırlar. "Aşk zevkini her şeyin üstünde tutan bu iki yaratığın" herkesin gözü önünde maskeleri düşürülmüş böylece hak ettikleri cezaya ulaşmışlardır! Cengiz Han'ın uğursuzluk olarak gördüğü bu durum karşısında beyaz bulutu kaybolmuş ve Batı seferini gerçekleştirememiştir.

> Aytmatov bu eserler ilgili "Cengiz Han'a Küsen Bulut'ta yaptığım şey de totalitarizmin insana yaptıklarıdır çünkü onun zamanında da katı bir totalitarizm vardı ve insanların hayatı bir imparatorun iki dudağı arasındaydı. Stalin döneminde yaşadıklarımızı Cengiz Han'ın uyguladığı o baskı ve otoriteye gönderme yaparak anlatmıştım. Stalin döneminde aşka bile izin yoktu, düşünebiliyor musunuz? Rus bir kadın aktris, Amerikan ataşesi ile aşk yaşadı diye cezalandırıldı.[48] Söz konusu sanatçı o günlerde ölüm kamplarına gönderilirken, ataşe ülkesine dönmeye zorlanmıştı. Sanatçı kampta bir kız çocuk dünyaya getirdi ve o insan Amerika'da şimdi. Bu Cengiz Han'a Küsen Bulut'ta ki hikâyenin aynısıdır, her ikisinde de insanın birey olarak hiçbir değeri yoktur. Totalitarizm hep var oldu, yalnızca bazen farklı şekilde tezahür etti ve algılandı" (Yılmaz, 2015a: 63).

Abutalip Kuttubayev'in, Yüzbaşı Erdene ile Togulan'ın mücadelesi, insanın yaratılış tabiatına uygun olmayan bireyi kendisine bağlayan ve diğerlerine tâbi kılan iktidara karşı pasif mücadelenin kendisidir. Abutalip Kuttubayev, insanlık duygusundan yoksun Tansıkbayev'i alt edemez. Yüzbaşı Erdene ile Togulan da, Büyük Han'ın elinden, onun yasalarından ve gücünden kaçamazlar. "Onlar, bu mücadeleyi kaybetmiş olsalar bile sonuçta iktidarın totaliter düzeninin sonunu hazırlayan mesaj değeri kazanırlar. Bir bakıma kaybetmeleri kazanmaları demektir. Çünkü başında dolaşan bulutun yani kutun

[48]. 1950'li yılların ilk zamanlarında ünlü bir sinema yıldızı (efsanedeki kadın da sanatçıdır) ABD Büyükelçiliği'nde çalışan bir kadına âşık olmuştur. Kendisine yapılan ikazlara kulak asmayıp aşkından vazgeçmeyen kadın tanınmış bir kişi olduğuna bakılmaksızın Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Amerikalı adam ise hızlıca ülkesine döndürülür. Totalirizmin dönem fark etmeksizin hiçbir fark olmadığı başka bir deyişle Cengiz Han ve Stalin'in aynı olduğu gerçeğidir (Ayvazoğlu, 2004: 86).

kaybolmasıyla Cengiz Han kaybetmiştir. Kutu temsil eden bulutun Yüzbaşı Erdene ile Togulan'ın henüz üç günlük çocukları Kunan'a geçmesi, baskıcı gücün ve iktidarın çözüleceğinin, doğru olanın, hakkın ve adaletin yerini bulacağının simgesel ifadesi olarak anlam kazanır" (Gariper, Küçükcoşkun, 2014: 120).

Düşük Sosyal Konum

Cengiz Han'ın nakışçısı olan Togulan, kimse tarafından fark edilmeyen önemsiz biridir. Cengiz Han, kuralları çiğneyerek doğum yapan Togulan'ın sancakların süsünü, Hanlık sembolünü işleyen kadın olduğunu öğrenince şaşırmıştır. Zira şimdiye kadar sancakları kimin işlediğine veya diktiğine dair bir fikri yoktur. Çizmeleriyle kimin ilgilendiğini, rahat bir şekilde uyuduğu çadırları kimin diktiğini hiç düşünmemiştir. Cengiz Han için önemsiz olan bu işleri düşünmesi için bir sebep de yoktur. Onun aklında sadece ve sadece Batı seferi vardır. Dünyayı fethetmeye çıktığı bir dönemde emirlerine itaatsizliğin cezası ölümdür. İnsanlar üzerinde gücünü kulllabilmesi ve üstünlüğünü sağlayabilmesi için en güçlü silahı ve kudretli olmanın ilk şartı cezadır. Bu yüzden varlığı bile belli olmayan Togulan'ın yaptığı iş ya da kendisi önemli değildir. Onun kutsal amacı yani Batı seferi her şeyin üstündedir ve bu yüzden herkes kayıtsız şartsız kendisine itaat etmelidir.

Kadının doğum yapmadan önce nasıl gizlendiğini ve nasıl fark edilmediğini sorgulayan Cengiz Han, haberi aldıktan sonra Togulan'ın bulunduğu alaydan sorumlu olan kişiyi yanına çağırıp aklındaki soruları sorar. Olay Cengiz Han için çok önemli olmasa da içindeki ses iki suçlunun cezasını herkese ders olacak şekilde vermesi gerektiğini söylemektedir. Togulan'ın her zaman çok işi vardır ve kimseyle görüşmemektedir. Yanında kendisine hizmet etmesi için sadece bir köle vardır. Ayrı bir çadırda ve diğer çadırların uzağında kalmaktadır. Togulan sancak makasçısı ve nakışçısı olarak çalışmaktadır. İş için yanına gelen kişiler onu sancakların, bayrakların yapıldığı bir yığın kumaşla görmektedir. Onu kumaşla görenler daha güzel görünmek için ipek kumaşlara büründüğünü düşündüğünden kimse Togulan'dan şüphelenmemiştir. Çocuğun babası bilinmediği gibi kölenin de hiçbir şeyden haberi yoktur.

> "Cengiz Han, böyle bir olayın meydana gelmesinden derinden pişmanlık duydu: Herhangi bir kadının işini araştırmak büyük kağanın dikkatine değer miydi?" (ÇAB: 447)

3.3.7.4. Erdene

Abutalip yazdığı efsanelerin birinde yer alan eserin norm karakteridir. Erdene Cengiz Han'ın ordusunda yüzbaşılık görevinde bulunmaktadır. Erdene eşi ve çocuğuna sahip çıkmak için her şeyi göze alsa da Cengiz Han'dan kaçacak bir yer yoktur. Karakter çaresizlik, korku gibi "küçük insan" özellikleri gösterir.

Çaresizlik

Erdene bir eş ve baba olarak ailesini nasıl kurtacağının endişini taşımaktadır. Kuralları çiğneyerek hamile kalan eşini ve doğurduğu bebeğin istikbali karşısında çaresizdir. Erdene eşi Togulan'ın hamileliğinin öğrenilmesinden sonra ona yapılan eziyetlere dayanmaya çalışır. Togulan onun sessiz kalmasını ister. Yaşanılanlara dayanamayan Erdene ruhsuz bir şekilde bozkırda nereye gitttiğini bilmeden yürümektedir. Eşinin ve çocuğunun nereye götürüldüğünü bilmemekle birlikte onları kurtaramamanın da acısını çekmektedir.

> "Gözlerindeki öfkeden buharlaşan yaş her gözünü çevirdiğinde, kırptığında sakalından aşağıya doğru düşüyordu. O anda sürüsünü kaybetmiş ve tarlada yalnız kalmış vahşi bir yırtıcıya benziyordu; bu kadar geniş bir dünyada dayanacağı, güveneceği hiçbir şeyi yok, yaşayabiliyorsan yaşarsın, yaşayamıyorsan ölü gibi ıssız bir çölde yarım yamalak başını bırakmış gibiydi. Ne yolu var, hiç yol yok. Ne yapacak şimdi, nereye gidecek?" (ÇAB: 450)

Korku

Erdene baba olduktan sonra artık geleceklerini düşüneceğini, buna yönelik biricik eşinin eksikliğini, onsuz olmaktan duyduğu korkuyu, birlikte olmalarına yönelik bir çözüm bulmaya çalıştığını Togulan ile paylaşmaktadır. Savaş dönemi hamile kalmak yasaktır. Onlar bu yasağı çiğnedikleri için korkmaya başlar. Ötekileştirilmeye başlangıç bu şekilde ortaya çıkar.

> "Kendim yok olmaktan korkmuyorum, ölüm her askerin aklındaki şeydir. Ancak bu harika duygu neden kaybolsun, ben olmasam bile benim hasretim, özlemim senin yanında olamaz mı?" (ÇAB:430)

Erdene duyduğu korku sonrası Togulan'a kaçmayı teklif eder. Togulan ise bunun mümkün olamayacağını Cengiz Han'dan kaçıp kurtulabilecekleri bir yerin olmadığını söyler. Her şeyi ayrıntısıyla düşündüğünü söyleyen Yüzbaşı Erdene ise kıyafet değiştirerek yabancı kılığına girip kalabalığın içinde gezginlerin arasına karışıp dünyanın herhangi bir yerine gidebileceklerini söylese de Togulan bu konuda endişelidir. Çünkü büyük Cengiz Han'dan kaçacak bir yer, bir dünya yoktur.

"Kendi kendimize sahip olabileceğimiz ve kendi irademize göre yaşayabileceğimiz bir yer bulabilir miyiz? Kağan'ın ilmiğinin ulaşamayacağı yer yok Erdene. Yaradandan kaçarsan kurtulursun ama onun astı kağandan kaçıp kurtulamazsın. Bu yüzden hiçbir yere gidemeyiz. Düşün, kağanın hangi kulu böyle bir şey yapabilir? Bu yüzden sırrımızı sadece bir Tanrı bir de biz biliriz ve ateşle köz arasında yanarız. Kağan'dan kaçıp gidemezsin, çünkü onun ulaşamayacağı bir yer yoktur. Gidersek kellemizi kaybederiz, ben ise senden ayrılamam, gidersem mutluluğumu kaybederim. Böyle. Şimdi üç kişiyiz." (ÇAB:432)

Cengiz Han'dan kaçacak, gidecek herhangi bir yer yoktur. Kendi iradeleri ile sahip oldukları çocuklarını kurtarmanın çaresini bulamayan Erdene, kendinden çok ailesini koruyamamaktan korkmaktadır. Bu korkuları da yersiz değildir. Efsanenin sonunda iki sevgili idam edilir.

3.3.8. *Kassandra* [49] *tamgası* "Kassandra Damgası" (1996)

3.3.8.1.Robert Bork

Norm karakterdir. Kendisi bir fütürolog olan Robert Bork, Uzay Rahibi Filofey'in destekçisidir. Dürüst, gerçekçi bir kişilik olan Robert Bork gelecek konusunda endişelidir. Sıradan ve amatör fotoğrafçılık yapan Bork, yanında bulunduğu makineyle aklına ne gelirse çekmektedir. Robert Bork evlidir ve eşinin adı Jessi'dir. Evini gereksiz resimlerle doldurduğu için ne yapacağını şaşırmıştır. Eşi ona sinirlendiğinde "fotokirletici" olarak isimlendirse de Robert Bork, tutkuyla fotoğraf çekmeye devam etmektedir. Karakter dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, çevre kurbanı olma, korku, ahlakî üstünlük, otokratik güce başkaldırı gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Dışlanmışlık/ Ötekileştirilmişlik

Robert Bork'un dışlanmasının sebebi siyasetçi Oliver Ordok'un galeyena gelen halka onu hedef göstermesinden kaynaklanır. Kart karakter olan Oliver Ordok başkanlık seçimlerinde kendisine kazanç sağlayacağını düşündüğü Kassandra embriyoları ile ilgili Robert Bork ile görüşmesinin ardından Uzay Rahibi'ni destekler nitelikte söylemleri

[49] Kassandra, Troyalı kral çiftinin, Hektor ve Paris'ten sonra gelen kızıdır. Bu genç kızın trajik bir kişiliği vardır. Geleceği görme gücüyle yıkımları önlemeye çalışan ama sözünü geçiremedigi için başına gelen belalardan iki misli etkilenip üzülen bilicinin dramını simgeler. Kassandra; bugünün anlayış ve deyimine göre uzağı gören bilinçli bir insanın dramını yansıtmaktadır. Başka bir efsaneye göre Kassandra'nın biliciliği şu şekilde dile getirilmektedir. Tanrı Apollon Priamos'un güzel kızına âşık olur, kendini verirse ona bilicilik yetisini armağan edeceğini söyler, Kassandra kabul eder, ama Tanrı'dan yetiyi aldıktan sonra kendini vermeye yanaşmaz. Tanrı da öfkelenir, kızın ağzının içine tükürür, böylece verdiği armağanın etkisiz kalmasını sağlar: Kassandra geleceği görebilecek, gördüğünü de haykıracak, ama kimseyi söylediklerinin doğruluğuna inandıramayacaktır. Kassandra böylece Pythia ya da Sibylla gibi Tanrı'yı içine alan, Tanrı gücüyle dolarak kehanette bulunan bir sözcü olur (Erhat, 1996: 168-169).

halk tarafından karşılık görmeyince politikacı kimliğine binanen taraf değiştirip Filofey'in düşüncelerine karşı olduğunu belirterek Filofey'i kötüler, onu bir komplocu olmakla suçlar. *"Kitle dürtüsel ve değişkendir, kışkırtılmaya müsaattir*" (Freud, 2024b: 23). İnsanları konuşmaları ile hipnotize eden Ordok büyük bir zafer kazanmıştır. İnsanları konuşmasıyla büyüleyerek elde ettiği zaferi açgözülülükle perçinleştirir ve Ordok konuşmasında Filofey'i destekleyenler olduğunu ifade eder ve insanları etkisi altına alan Ordok Filofey'in iş birlikçilerinden biri olarak ilk ismi Robert Bork olarak belirtir.

> "Robert Bork için muhataplarının ve muhaliflerinin kafayı sise bulayan felsefi saçmalıkları, onun evrensel fikirleri içinde yaşayan sıradan insanların kaderinden çok daha önemlidir. Bu basit adamı, onun bütün problemlerini ve zorluklarını Robert Bork düşünemiyor, hangi ahlaki bilimsel hedefler konuşmasını insan ırkının devamını boğan, bizi geleceğimizden ayıran Filofey'in bilimine bu basit adamı kurban etti. Robert Bork, tüm kalbiyle Filofey'in yanında yer alan ve ona bir Tanrı gibi hizmet eden bir fanatiktir." (KT:123)

Filofey'in düşüncelerini ve söylemek istediğini anlamayan, kalabalık karşısında Bork'un midesini bulanmaktadır. O anda televizyondan izlediği Ordok'a acımaya başlar. Bork büyük bir üzüntü ile izlediği bu sahne karşısında, Oliver Ordok'un danışmanı Anthony Younger bu durumdan rahatsızlık duyar ve kendini halkın suçlamlarından kurtarmak adına Bork ile konuşmasını açıklamaya çalışan Ordok'a bunun özel bir görüşme olduğunu, herkesin içinde açıklamasının doğru olmadığını söylese de Oliver Ordok bunun bir sır olmadığını ifade eder ve halkı yanına çeker.

Önce destekleyen daha sonra politik kaygılarla taraf değiştirmiş olan Ordok, Bork'u itham edici cümleleri halkı galayena getirmiş, Bork'u hedef yapmıştır. Filofey'in gösterdiği yolun bir sonuç vermeyeceğini belirterek Bork ve Filofey'in evrensel bir sorun çıkarmak istediklerini, Bork'un düşüncelerini öğrendiği zamandan beri rahatsız olduğunu ifade eder. Endişelerini sıralarken Filofey ve Bork'u yatıştırmanın bir yolunu bulmanın gerekliliğini ileri sürer. Bork beklemediği sözlerden dolayı korkar.

> "Artık bunların hepsi birdenbire Oliver Ordok ve onun yoldan çıkardığı insan kitleleri tarafından alt üst edildi, ayaklar altına alındı, yakılıp yok edildi. Vücudunun her yerinden ezilip çiğnendiğini ve yandığını hissediyordu. Vücudu alev almıştı. Hayatının hiçbir döneminde bu şekilde insanların önünde aşağılanmamıştı." (KT:128)

Maruz kaldığı bu ayrımcılık sonrasında Bork ne yapacağını düşünmeye başlamış ancak bir çıkış yolu bulamamıştır. Bork Kassandra damgasının bazı konuşmacıların politik amaçları doğrultusunda ifade ettiği gibi bir harakaret ya da aşağılanma işareti

olmadığını, insanlığın geleceğindeki tehlikeyi haber veren bir işaret olduğunu, Uzay Rahibinin kışkırtıcı olmadığını aksine onun bir uzay peygamberi olduğunu ve yanlış yolda olduklarını dile getiren bir yazı kaleme alır.

İnsanların büyük bir çoğunluğu Filofey'in bahsettiği Kassandra embriyoları işaretine tepki gösterir. Filofey'in kışkırtıcı emeller içinde oldukları kanısındadırlar. Oliver Ordok ve Bork artık düşmanlardır. Bork'un politik bir kimliği yoktur. Bu yüzden, Ordok'a göre siyasî tecrübeden ve politik hünerden çok anlamaz ancak mücadeleden kaçamayacağının da farkındadır. Devlet başkanlığı yolundan giden Ordok'un da istediği herkesin gözü önünde bir kavga çıkarmaktır. Ordok ile karşılaşmayı arzulayan Bork gözlerinin içine bakarak "Gerçekten utanmaz, adi, aşağılık adamın tekisin!" (KT:150) demek istemektedir. Ordok'un tehlikeli biri olduğunun farkına varan Bork, onun başkan olacağı zaman daha korkunç sorunlar yaratacağını düşünür. İnsanları gerçeğe yönlendirme gayesindedir.

Ordok'un danışmanı Anthony Younger tarafından Robert Bork'a bir faks gelir: kendisi Ordok'un demagojik konuşmasını engellemede başarısız olmuştur. Mitingde olanlardan ve kendisini bu işe bulaştırdığından dolayı Bork'tan özür diler. Kaybedecek bir şeyi olmadığını, istediği takdirde Ordok'la yapılan konuşmanın şahidi olmadığı için Ordok'u yalancılıkla suçlayabileceğini, eğer Filofey'i ve düşüncelerini savunmak isterse yanında destekçisi olacağını belirtir. Ayrıca Tribün gazetesi için yazdığı yazıyı kendisinin götürmemesini, faks, teleks[50] veya başka biriyle göndermesini söyler, kendisine ulaşan haberlere göre gazete binasının önüne protestocuların toplandığını ve tehditler savurduğunu iletir. Çeşitli bilgileri paylaşarak ne yapacağını sorar, kendisine önerilerini dile getirdiği faksa adresini belirtip sonlandırır. Kışkırtılan halk tarafından dışlanan Bork artık düşmandır. Eserin ilerleyen bölümlerinde de bu dışlanma daha kötü sonuçları doğurmuştur.

Robert Bork Ordok'un bu tavrı karşısında yayımlanmak üzere bir makale kaleme alır. Makaleyi gazeteye fakslamaya başladığı zaman dışarıda bir kalabalık arabalarını durdurup duvara hakaret dolu yazılar yapıştırırlar. Bork bu hakaretler karşısında şaşırmıştır. Bu yazılardan birinde "Bork'un bizim sokakta yaşamasından utanıyoruz" (KT:172) yazmaktadır. Komşularından birinin yazmış olduğunu düşündüğünü bu yazı insanların nasıl kışkırttıldığının kanıtıdır. Başka bir yazıda şöyledir:

[50] 1970'lerin yaygın kullanılan iletişim aracıdır.

> "Kadınlarda nefret eden, rahimleri kurcalayan Bork, bizim Newbury[51]'den defol! Newbury'nin feminist kadınları Bork'tan nefret ediyor. Alçak Bork! Bork KGB'nin ajanı! Bork vurulmalı! Eğer beni kabul edersen ihtiyar seni boğarak öldüreceğim! Kassandra'nın emriyosu." (KT:172)

Bork her şeye hazırlıklı olmanın gereğini duymuştur. Jessi polise vermek gerektiğini söyler ancak Bork beklemek gerektiğini belirtir. Eşine sakinleştirici getirmek için yatak odasına doğru giderken gözü bir kâğıda takılır. Kâğıtta şöyle yazmaktadır:

> "'Bork, kıçını Filofey'e uzat, kahrolası uzayda kadın yok değil mi?' Daha sonra buna göre bir resim çizilmişti. Alt tarafında 'Selam. Kassandra emriyon'" yazmaktadır. (KT:173)

Hayatında hiç bu kadar aşağılanıp hor görülmeyen Bork'un insanları aydınlatacağına dair düşüncesi yavaş yavaş kaybolmaya başlar.

> "Ahlaki yönden tacize aldırmamaya, cehaletlerinden ve körlüklerinden ne yapacağını bilmeyen bu insanları affetmeye, bu tür pisliklerin üzerinde olduğuna dair kendini ne kadar ikna etmeye çalışsa da tatmin olmadı. İşte şimdi aklına en yüce düşünceler geldiğinde ve içindekileri sözcüklerle dile getirmeye çalıştığında, kuma gizli ve gizemli nesneleri çizdiğinde, eşinin alaya alınarak güldüğü yerde, böyle hayvandan daha fazla istismara, hakarete maruz kalmış bir şekilde başını kaldırmadan oturuyordu. Bu neydi, onun asaleti ve yaşına uymayan alçak gönüllü nezaketi kaderin cilvesi miydi? Tecrübesiz değil miydi, hayatın bu kadar acımasız ve intikam dolu olduğunu bilmiyor muydu? İşte şimdi ihtiyarlık çağında öyle kirli bir sopayla başına çarpıyordu." (KT:173-174)

Bork'a Anthony Younger'den cesaretini kaybetmemesi yönünde bir faks gelir. Daha sonra üniversite rektöründen gelen faksta üniversiteye bugün gelmemesi istenmektedir. Anthony Younger, Robert Bork'u arar. Makalesinin Filofey'e gönderildiğini şu an Filofey'in yazıyı okuduğunu, Filofey'in ve Robert Bork'un katılacağı uzay bağlantılı bir program ve basın toplantısı düzenlemeyi plandıklarını söyler. Bu fikri beğenen Bork, Anthony'in önerdiği fikir yönünde hareket eder.

Bork kalabalık karşısında basın toplantısını beklemenin faydasız olduğu kanısındadır. Eşi basın toplantısını beklemesini söylese de Bork bu insanların basın toplantısının zamanını beklemeyeceklerini onlara hemen bir şeyler söylemek ve doğruları ifade etmek gerektiğini, sayılarının zaman geçtikçe artmaya devam ettiğini, geç olmadan onlarla konuşma yapmayı savunmuştur. Robert bu kişilerin gazete okumayacağını ve birebir onlarla konuşmasının daha iyi olduğunu düşünmektedir. Kendisini tehlikeye attığının bilincinde olsa da başka bir çare bulamaz. Filofey'in ne

[51] Newbury: İngiltere'de bir yerleşimin adıdır.

düşündüğünü ve buluşunu bu insanlara anlatmak ister. Bu sırada Bork'un resimleri bu insanlar tarafından yakılmaktadır.

"- Robert, baksana, ne yapıyorlar, senin portreni yakıyorlar!

- Benim portremi mi? Ben neyim, siyasî bir lider mi?

- Bak! Senin fotoğrafının büyütülmüş bir sureti.

- Ne diyebilirim. Kâğıdı yaktıklarına üzülüyorum." (KT:188)

Kalabalık için gelen polis sayısı onları sakinleştirmeye yeterli değildir. Kalabalık, Bork'un hesap vermesine dair nefretle dolu bağırışlarla Bork'u dışarı çağırmaktadır. Bu kalabalığın yanına alınları boyalı bir grup kadın gelir. Ellerinde Bork'un Tribün gazetesinde yayımlanan makalesi vardır.

"'Alçak Bork! Bork'un alnına Kassandra damgası basılmalı! Kassandra'nın damgası için onu ezmek gerekir. Alçak Bork!', 'Ordok haklı! Ordok haklı!'" (KT:188-189).

Ortalığın giderek kızıştığı bir durumda polis olaya el atmaktan, sloganları susturmaktan, insanları sakinleştirmekten acizdir. Kalabalık eve doğru hareketlenmeye başlar. Banklar kırılır, sokak lambaları devrilir. Bu sırada Bork dışarıya çıkmaya çalışır. Eşi ona engel olmaya çalışsa da Bork gitmeye kararlıdır.

"- Bana engel olma. Ben kaderime yazılanı görmeliyim.

- Sen ölüme gidiyorsun!

- Ne kadar yol varsa, hepsine gitmem gerek." (KT:189).

Kapıya çıkan Bork şaşkın şaşkın gülümserken kaya gibi durmaktadır. Bu ihtiyar, bir sessizlikte Kassandra embriyolarının kendi günahları olduğunu ve onların karşısında hesap vermek gerektiğinden bahseder. O sırada bir kadın alnındaki beneği göstererek "Bu işareti bana uzaydaki şeytan basmıştır! İşte oku! Şeytanın şarkısına şeytan eşlik ediyor!" (KT:190) sözünden sonra makalenin yayımlandığı gazeteyi Robert Bork'un yüzüne vurmaya başlar. Kalabalık içinde vur sesleri duyulurken izdiham yaşanır, Jessi'nin yakarışlarını kimse duymaz. Bu sahneyi görüntülemeye çalışan televizyon kameramanları ezilir ve yetersiz sayıda olan üç polis güçsüzdür. Bork'u sürükleyip bir yere götürüyorlardır. "Savunmasız bir zavallıyı paralarken kitleler pek alçak bir gaddarlık gösterirler." (Le Bon, 1997: 51) Bork'un saçından tutup, kafasına yapışan insanlar onu kendi taraflarına çekmeye çalışırken Bork'un yüzü kanlar içinde kalmıştır. Bork'un bir zamanlar kum üzerinde gizemli çizimlerinin olduğu, dünya ruhunun sırlarını açığa çıkarmaya çalıştığı tam bu yerde kalabalıktan birisi, yerden bulduğu çelik

çubukla kafasına bir darbe indirir. Acılarla kıvranan Bork'a kalabalık saldırmaya başlar. Ölümüne dövülen Bork'un imdadına Anthony Younger ve artık hiçbir anlamı kalmayan uzayla bağlantı kuracak olan teknisyenler yetişir. Bu sırada polis de helikopterle gelir. Younger, Bork'un kanamasını durdurmaya çalışır. Bir an gözlerini açarak Younger'e bakar ve ebediyen gözlerini yumar. Bork cahil halk tarafından işkenceyle öldürülmüştür.

Korku

Kassandra damgası ile ilgili olaylar Robert Bork'u sarsmış ve kendisine yöneltilen suçlamalar korkutucu bir hâl almıştır. Her yerde Kassandra ile ilgili haberler vardır. İnsanlığın geleceğini ilgilendiren bu gelişme Robert Bork'ta heyecan ve endişenin bir arada olmasına neden olmuştur. İnanılmaz bir buluş olan Kassansra embriyoları geleceği tayin etmede son derece önemlidir. Zira insanların tepkisi bu endişenin yersiz olmadığını ilerleyen süreçlerde gösterir.

> "Ancak duyduğu bu konu üzerine Bork, düşündükçe sanki geçmişle kendisinin bir bağlantısı olduğuna dair bilinmeyen bir duyguya kapılıp, daha çok şaşırdı. Üstelik kendisiyle hiçbir bağlantısı olmayan bu olaydan artık kurtulmayacağını, unutamayacağını da hissediyordu. Sanki tesadüf eseri, sadece yargılanan tek kişinin kendisi değil, bununla beraber suçlunun işitildiği anda salonda bulunan herkesin, sadece mahkeme sürecine katıldıkları için suçlu bulunduğu, herkesin kulaklarının duymaya alışık olmadığı, beklenmedik bir hükmün açıklandığı mahkeme salonuyla karşı karşıya kalmış gibidir. Sonra sırf bu hüküm bir kez ilan edildiği için artık geri alınamaz bir şeymiş gibi."(KT:48)

Uzay haberleri Robert Bork'ta tuhaf, beklenmedik ve anlaşılmaz bir duygu uyandırmaktadır. İnsanlar uzaydan gelen mesaja onun cevap verebileceğini düşünmektedirler.

Robert Bork yörüngesine girdiği anlaşılmaz, heyecan ve kaygı duyduğu embriyolar hakkında düşünür. Mesleğinin gereği olarak kendisinin bu konuda çalışma yapma gayesi olduğuna inanmaktadır ve dolayısıyla kendi kaderiyle Uzay Rahibinin kaderinin birleştiği kanısındadır. Bir kargaşa hâlinin yaratıldığı ortamda daha önce hiç hissettmediği duygular içindedir. Aniden değişen dünyanın hâline içindeki karışıklığın neden olduğunu açıklayamamaktadır. Bu durum hem heyecanlandırmakta hem de korkutmaktadır.

> "Şimdi ise her şey yolunda mı? Emin olmak istedi. Çünkü bir şekilde kendini farklı hissediyordu. Çevresindeki dünyanın sebatsızlığını hissetmesine neden olan tuhaf, eşi benzeri görülmemiş bir durum tarafından ele geçirildi. Hayat sanki bir şeylerden

> uzaklaşmış, rüzgâr esiyormuş, sebatını yitirmiş, hatta uzun yıllardır konuştuğu insanların görüşleri, sesleri bile değişiyormuş gibi, belki de bu değişim kendisinde oluyordu?
>
> Hatta aşırı sert gidiş için özel olarak tasarlanmamış en küçük ayrıntısına kadar bildiği otoban ona yabancı gibi göründü. Arabayı bir sebepten dolayı o kullanıyordu. Bir anda her şey farklı oldu, her zamanki gibi değildi.. Her şey yerli yerinde gibi görünse de etraftaki her şey eski anlamını yitirmişti... Ne olduğunu anlayamıyordu." (KT:86-87)

Bu korkudan dolayı küçülme hâli belirsizliğin ve yeni bir şeyin verdiği kaygılı ruhsal durumdan kaynaklanmaktadır. Romanın ilerleyen bölümlerinde de yeniliğin insanlar tarafından tam anlaşılmaması ve bunun kullanılması ölümüne sebebiyet veren sonuçları doğurmuştur.

Çevre Kurbanı Olma

Robort Bork'un Filofey'in keşfine destek vermesi halkın tepsini çeker. Zira kendisi öncelikle Oliver Ordok'un ve daha sonra kışkırttığını halkın kurbanı olur. Oliver Ordok kendi seçim kampanyasında kullanmak için yanına almak istediği Bork'un Uzay Rahibi ile ilgili düşünceleri, halkta olumlu karşılık bulmayınca fikirlerinin aksini söyler ve Filofey'i hedef alır. Halkı kışkırtan Ordok amacına ulaşır.

Tribün gazetesine yazdığı makale yıldırım baskısı ile yayımlanır. Bork'un evinin karşısında bazı sesler duyulmaya başlanır. Bazı kişiler pencereden havuza taşlar atarken Bork polisin geleceğini ümit etmektedir. Filofey ile bağlantı kurmak için bir saat gerekmektedir. Bu sırada sokaktaki gürültü giderek artarken insanlar pankartlar kaldırarak slogan atmaktadırlar. Bu pankartlar tehditler içermektedir.

> "'Bork, sana ödül yok', 'Sahte bilim yayan canavarı yattığı yerde öldüreceğiz!', 'Profesörün alnına Kassandra damgası basılmalı!', 'İnsan haklarını ayaklar altına alan, kendi kendini ayaklar altına alacaktır!', 'Biz bilim teröristine tahammül etmek zorunda değiliz!', 'Bork şeytanın tokadı!', 'Filofey ile Bork'u aynı direğe bağlayacağız!' ve daha neler neler…"(KT:185)

Zira halk zaten istemediği bir keşfe tepkisini çoktan vermeye başlamış, Ordok'un kışkırtmaları da üzerine eklenince galeyana gelen halk Bork'u öldürmüştür. Kendisi insanlığın kaderini ilgilendiren böyle bir projenin yanlış anlaşıldığını düşünüp insanları ikna etmeye çalışır. Ancak umduğu gibi olmaz. Son ana kadar galeyana gelen halkı ikna edeceğini düşünen Bork kafasına aldığı darbe sonucunda ölür.

Ahlakî Üstünlük

Bork'un çevre ile ilgili hassasiyeti, insanların geleceğini düşünmesi ahlakî üstünlüğünü gösterir. Halkın kendisine yönelttiği tepkiler karşısında o kendini ve Filofey'in buluşunu açıklamak, doğruyu anlatmak ve anlaşılmak ister. Pankartların yeni farkına varkına varan Robert Bork toplanan kalabalığa karşısına çıkmayı isterken eşi bu duruma karşı çıkar.

> "- Ne demek istiyorsun Robert? Senin aklın yerinde mi?
>
> - Yerinde. Onlar saklanıyor olduğumu düşünmesin. İsyanın genetik bozulmayı durduramayacağını, aksine şiddetin kıyameti daha da hızlandıracağını anlamalarını istiyorum. Onlara Kassandra damgasının bize atılan kaderin kara taşı olduğunu söylemek istiyorum. Kassandra embriyolarını bildiren her bir işaret bizi, hepimizi ilgilendiriyor. Eğer biz bunu anlarsak bu duruma çare buluruz, ümit olur. Önünüzde ne olduğunu görmek için geriye bakmamız gerekir." (KT:187)

Karakterin insanlar ve çevre ile ilgili hassasiyeti yazdığı çalışmalarda da kendini gösterir. Fütürolog olan Robert Bork, uygarlığın bakış açısını ve gelişimindeki tehlikeler ile ilgili araştırma yapan biridir ve insanlığın geleceği ile ilgili endişeler duymaktadırç. Tarihin karışıklığı, iktidarı ele geçirmeye çalışan, eski kötülüklerden başka yeni gelen güçlerin hâkimiyet sağlaması gibi endişeleri bulunmaktadır. Kendi meslekî bilgileri ve çevresiyle yaşayan Robert Bork, tecrübelerinin ve araştırmalarının, incelemelerinin bir sonucu olarak düşünceyi yeni bilime dayalı kanıtlar üzerinden yürütmeyi amaçlamaktadır. Yazdığı son kitabı olan "Son Şarkı" adlı kitabında insanlığın yeni karşılacağını problemleri, hayatta kalmanın yolunu ve yeni yöntem ve gelişme yollarını aktarmak ister.

Otokratik Güce Başkaldırı

Cesur ve güçlü bir karakter olan Bork kışkıştırtılan kalabalık karşısında pes etmeyi aklından dahi geçirmez. Anthony Younger'ın teklifi ile aralarında Uzay Rahibinin de olduğu canlı yayına katılma düşüncesi içinde olan Bork, galeyena gelen halkla konuşmanın işe yarayacağını düşünür.Ancak Bork'un Eşi Jessi ona galayena gelmiş bunca kişiyi susturup susturamayacağı konusunda bir soru sorar. Robert Bork teslim olmayı aklından dahi geçirmez. Kapısının önüne kadar bu insanlar artık otokrat güç Oliver Ordok'un kölesi olmuştur.

> "- Ben geri çekilmeyeceğim. İspatlayacağım. Ancak sonucun nasıl olacağına dair bir şey söylemek güç. Kassandra emriyoları olgusunun keşfi, kalıplaşan kavramlara, mevcut yaşam koşullarına, alışılmış düşünce kalıplarına güçlü bir darbedir. Kassandra embriyolarının eskatalojik[52] cevabını kabul etmek, baştan sona kadar her şeyden önce

[52] "Son" anlamına gelen teolojik bir terimdir.

> siyasî, sosyal yapılardan, ahlaki kalıplardan şüphe duymayı bildirir. Elbette bütün kalıp yargıların böyle yıkılışından hamile kadınlardan Ordok gibi insanlara kadar kimse hoşlanmıyor. Bu yüzden direnişe kadar ulaşan saldırganlık buradan gelmektedir." (KT:167-168)

İnsanların, özellikle Ordok'un suçlamaları karşısında Bork kararından vazgeçmez. Baskın gücün karşısında elinden ne geliyorsa yapmaya hazırdır. Cesur bir karakter olan Robert Bork inandığı değerler uğruna başkaldırmış olsa da başarıya ulaşamamıştır.

3.3.8.2. Uzay Rahibi Filofey

Eserin başkişisidir. Asıl adı Andrey Kriltsov'dur. Yetimhanenin verandasına terk edilmiştir. Kimsesi yoktur. Eşi tarafından da terk edilir. Hiç kimse onu rahip yapmamış, kendini sözde rahip, Uzay Rahibi olarak tanıtmıştır. Takma ismi olan Filofey'i de kendisi seçmiştir. Uzayda yaşamak da kendi tercihidir. Uluslararası bir ekiple programını bitirip dünyaya gidecekleri sırada kendisi dönmeyi reddetmiştir. Arkadaşlarının kendisini rahat bırakmaları için boğazına jilet dayamıştır. Beş aydır yalnız başına uzay istasyonunda çalışmaktadır. Ölene kadar kendine vazife bildiği Kassandra Embriyolarının işaretini insanlık için sorgulamaya devam etmiştir. Ellili yaşlarda, uzun yüzü olan, hafif kambur, uzun kumral saçlıdır, hafifçe beyazlamış sarıya benzeyen sakalları ile Hz. İsa'yı andırmaktadır. Ela gözlü ve kederli bakışları vardır. Karakter çaresizlik, dışlanmışlık/ötekileştirilmişlik, tanınma ihityacı, yalnızlık/kimsesizlik gibi "küçük insan" özelliklerini gösterir.

Çaresizlik

Uzay Rahibi Filofey'in insanlığın geleceği için uygulamaya çalıştığı projenin insanlar üzerindeki olumsuz tesiri ile Oliver Ordok'un halkı kışkırtması sonucunda Robert Bork'un ölümü onu çaresizliğie iter. Uzay Rahibi de halk tarafından anlaşılamadığının farkına varır. Yaşanan bu üzücü hadiseler neticesinde çaresizce buluşunun bir parçası olarak keşif ışınlarını geri çeker. Nitekim kendini kanıtlamak için ortaya koyduğu proje ile; küçüklüğünde terk edilen çocuğu aşmak istemiştir. Ancak insanî duygularından arındırdığı, eşinin gidişini dahi önemsemediği, yıllarını verdiği proje halk tarafından kabul görmeyince başarısız olmuştur. Uğradığı hezimet ondaki çaresizlik duygusunu derinden etkiler. Dolayısıyla Uzay Rahibi, anlaşılamanın vermiş olduğu çaresizlik duygusu ile başa çıkamaz. İnsanlığın geleceğini ilgilendiren projesinden vazgeçer. Bu vazgeçiş onu derinden etkiler ve intihar etmesine sebebiyet verir.

İntihar ederek yaşama bir baş kaldırı sergiyen Filofey geride bir veda mektubu bırakır. Mektubu basın toplantısından önce yazdığı ve intihar etmeye de o zaman karar verdiği bellidir.

> "Bu satırları yazmayı bitirir bitirmez mümkünse bir uzay basın toplantısına katılacağım. Ondan sonra yaşamla vedalaşacağım, kendi canımdan kendim vazgeçmeliyim. Benim kendi kendime çıkardığım hükmüm böyle. Ben toplumun alışılmış bilincini imha ettim. Milyonlarca insanın nefrett ettiği biri oldum. Ben Robert Bork'un ölümüne sebep oldum. Ben bir çıkmaza girdim. Ben ortadan kaybolmalıyım, hayattan vazgeçmeyelim. Başka yol yok." (KT:220-221)

Robert Bork'un kışkırtılan halk tarafından öldürülmesi, Filofey için henüz keşfinin insanlar tarafından yeteri kadar anlaşılmadığının kanıtıdır. Büyük bir hevesle başladığı projenin büyük bir hayal kırıklığına yol açması, kendisi için büyük bir yıkım olmuştur. Dolayısıyla kendi hayatını da kapasayan büyük umutlar vadeden projesinin doğurduğu sonuçlar onu çaresizce hayatından vageçişe yani intihara sürüklemiştir.

Dışlanmışlık/Ötekileştirilmişlik

Buluşu anlaşılmayan Filofey halk tarafından kabul görmez. Bunun en büyük kanıtıda Bork'un ölümüdür. Robert Bork'un ölümünden sonra Uzay Rahibi ile canlı bir bağlantı kurulup kurulmayacağı merak unsuru olmuştur. Televizyonda Bork'un ölümü ile ilgili haberleri sunan spiker, bakışlarında gülümsemeyi zar zor saklamaya çalışarak genel bir baş sağlığından sonra Filofey'in öğretilerinin devamını sürdüren kişi olan Robert Bork'un linç edilmesi ile kamuoyu araştırmasının yapıldığı bir grafik paylaşır. Grafikte yer alan bilgiye göre ankete katılan kişilerden yüzde 83.7'si bu linçi tasvip etmektedir. Yüzde 11'i bu durumu kınarken geri kalan azınlık ise olayla tamamen ilgisizdir. Aynı gün yapılan protesto gösterilerinin analizine göre Uzay Rahibinin Kassandra işaretini belirginleştiren keşif ışınlarını yere gönderilmesinin yasaklanmasını talep etmektedir.

Anthony Younger düzenlemek istediği basın toplantısını tüm kışkırtmalara rağmen gerçekleştirir. Uzay Rahibi ile temasa geçilecek olan bu toplantı halk tarafından büyük bir merakla beklenmektir. Toplantıya Robert Bork öldürüldüğü için onun yerine Antony Younger katılır. Bakışlarında endişe vardır. Uzay Rahibi Robert Bork ile ilgili şöyle söyler.

> "Ben Robert Bork ile televizyonda tanışmayı bekliyordum, onun hakkında bilgi aldım, onunla sohbet etmeyi çok istiyordum. Ancak adamı kendi evinin yakınında vahşice, hayvanları tiftik eder gibi didenleri gördüm. Rusların söylediği gibi anlamsız ve acımasız bir panik gördüm. Bu benim hatam. Ben uzayda yaşarken bizzat Tanrı

tarafından gönderilen fikirdaşımın ölümüne doğrudan sebep oldum. Sizlerin önünde diz çöküp af dileyeceğim, millet! Fakat artık bunun bir önemi kalmadı. Bir zorbalığa kurban giden Robert Bork'u kendi canıma kıysam da hayata döndüremem. Ben bu yüzden canımı kurban etmeye hazırım, eğer…"(KT:204)

İnsanların ruhlarını aydınlatmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Meydanlarda Filofey'e ölüm sesleri duyulmaya başlanır. İnsanların ona tepkisinin farkında olan Filofey yine aynı sözleri söylemeye devam eder. Amacının insanları felaketten kurtarma yolunu göstermek ve bunun tek bir yolu olduğunu ve bu yolunda Kassandra embriyolarının tehlike işaretlerine kulak vermek olduğunu söyler. Ancak Bork için sansasyonel etki yaratan ve onun işkenceye maruz kalınarak öldürülmesine yol açan bu habere çağdaşları olumlu bakmamış, insanların henüz bunu kabullenebilir bir durumda olmadıkları için çabalarının boşuna gittiğinin sonucunu çıkarmıştır. Artık her şeyi sonlandırmanın daha doğru olduğu kanısındadır.

"Robert Bork'u ölüme götüren benzeri görülmemiş vahşetin faili ben olduğum için Tanrı'nın ve halkın önünde karşılık verecek olan benim. İşte şimdi o an, elle yapılanları kabullenmenin zamanı geldi. Benim mutluluğum, kaderimin belirlediği saatte halkın karşısına çıktığımı ve söylediklerimin doğruluğuna inandıklarındandır." (KT:213)

Toplantıdaki bir diğer isim olan Walter Schermet tüm dünyanın izlediğini göz önünde bulundurarak büyük bir kazanç sağlayacağını düşünerek Filofey'e ondan bir taleplerinin olmadıklarını, kalabalığın tepkisinin çok sert olmasına karşın bu insanları onun zorladığını söyler. Filofey insanlara hesap verme zorunluluğunun bulunduğunu, buluşunun insanlar tarafından doğru algılanacağı takdirde kazanacağını aksi olması durumunda ise kendi buluşunun kurbanı olacağının farkında olduğunu belirten cümleleri şu şekilde sonlandırır.

"İnsanlara bir fenalık yapmayı hiç düşünmedim. Ancak uygulamada her şeyin farklı olduğu ortaya çıktı. İyi düşüncem kötülüğe dönüştü. Şimdi onun önünde hepimiz güçsüsüz. Ancak ben keşfimin kendisinden Kassandra embriyoları olgusundan, onların eskatolojik[53] mesajlarından vazgeçmeyeceğim; kıyametin gelmesi, özümüzde biriken şeytanlıklardan kaynaklandığını, düşüncelerimiz ile eylemlerimizde olduğunu ve onlar buhranı yakınlaştırdığını, insanlığın genetik stoğunu etkilediğini bilmesi lazım. O olmazsa geç olacak…"(KT:214)

Filofey'in bu sözlerinden sonra salonda büyük bir gürültü kopar. Seyircilerden biri mikrofonu eline alır ve Uzay Rahibinin uzay diktatörlüğünü kurmak isteyen bir iblis

[53] Son şeylerin öğretisi anlamına gelir. Din tarihinde eskatoloji terimi son şeylere ilişkin anlayışları ifade eder: Ruhun ölümsüzlüğü, yeniden doğuş, diriliş, ruhun göçü ve zamanın sonu. Bu kavramların, örneğin insanın hayatının dönüm noktalarında, ölüm anlayışında da dünyevi paralellikleri vardır. Çoğu zaman bu kavramlar dünyadaki acı deneyimiyle çelişir. Eskatolojik temalar krizler sırasında gelişir ve daha iyi bir dünya umut edenler için teselli veya toplumun devrimci dönüşümü için motivasyon görevi görür (Landes, 2023).(ayrıntılı bilgi için bk. https://www.britannica.com/topic/eschatology.)

olduğunu söyler. Uzaydan şantaj yaparak dünyayı yönetmeye çalıştığını, insanlığa baskı yaptığını belirtir. Tartışmalardan sonra Uzay Rahibi sözü alarak ortamı sakinleştirmeye, kendini açıklamaya çalışır. Buluşu insanlık için henüz kabul edilemeyen, anlaşılamayan bir olaydır. Dolayısıyla insanların bu tepkisi onu hayattan vazgeçirir.

> "Son birkaç gündür duyduğum ve gördüğüm her şey, keşfimin çok erken yapıldığını ve çağdaşlarımın bunu anlayamadığını gösteriyor. İşte bu yüzden ortadan kaybolmaya, bu hayattan ayrılmaya, kimseye bir kötülük gelmesini istemeden ayrılmaya karar verdim ve iyi olan yer, bunu uzayda, kimsenin önüme çıkamayacağı bir durumda yapabilirim. Bu son dakikalarda beni dinleyen, izleyen ya da beni sonradan öğrenecek olanların önünde başımı eğerek af diliyorum. Benim iyi niyetli hareketlerim sizlere zarar verdi. Artık yolculuğumun sonuna geldik. Artık uzaya çıkıp hayatıma son vereceğim. Kader böyle." (KT:215)

Filofey dünyaya gönderdiği keşif ışınlarını ortadan kaldırır. Kassandra damgası ile ilgili araştırmaları, hesaplamaları, grafikleri yok eder. İnsanlığa rahat olmalarını ve bundan sonra bu olay yaşanmamış gibi devam etmelerini söyler. Bir çocuk sahibi olmayan Filofey, Anthony'e "oğlum" diye hitap ederek ona kendi hayatı, Kassandra Embriyoları hakkında bulguları ne zaman ve nasıl bir şekilde bulduğu, kendisi hakkında, kader ve zaman kavramları ile ilgili düşüncelerinin bulunduğu kaydı bırakır. Son olarak büyük hayal kırıklığı ve veda sözleri ile kendini uzay boşluğuna bırakır.

Filofey buluşunun insanlar tarafından kabul görmemesi sonucunda yaşamayı anlamsız bulmuş ve intihar etmiştir. Pavese intihar olayını açıklarken hastalıklı bir saptantıdan ziyade kişinin bilinç düzeyinde yaşanan bir başkaldırı düzeyi olarak görmekte ve anlamsız bir şeye katlanmamasını doğal karşılamaktadır. İntihar etmeden uzun bir süre önce yani 1938'de yazdığı günlüğünde intihara şu şekilde değinir:

> "Acı çekme derecesinin dışında, insanın kendini öldürmek istemesi, ölümün önemli, bilinçli ve yanlış yorumlanmaması gereken bir eylem sayılmasını istemesidir. Bu yüzden intihar edecek bir kimsenin ezilmek ya da zatürreden ölmek düşüncesi gibi anlamsız bir şeye katlanmamasını doğal karşılamak gerekir" (Gürsel, 2007:141).

Filofey anlaşılmak istermiş ancak bu intihar olayıyla, hayatın esrarengiz bilmecesini anlamaya zaman tanımadan, ruhun yeni kavrayışına ulaşamamıştır. Kendisini bir balinaya[54] benzeterek kendi sahili olan uzay boşluğunda intihara yönelmiştir.

[54] Balina: Ölüp yeniden dirilmeyi simgeler. Kutsal kitaplarda, efsanalerde, masallarda, destanlarda ve benzeri metinlerde geçen bir motiftir. Bu motife göre; kahramanın balina tarafından yutulması ruhsal olarak ölüp yeniden dirileceğine işarettir (Sarıçiçek, 2013: 81).

> "Ben yakalandım… Ben onların seslerini duyabiliyorum. Balinalar beni yanlarına çağırıyorlar. Ben de onların peşinden gittim. Ben de kıyıya çıkıp intihar eden balinanın kendisiyim. Son olarak Robert Bork'a dönüyorum. Ben senin karşında suçluyum, ben balinalar ile birlikte sana geliyorum… Elveda…"(KT:218-218).

Burada intihar ederek görünürde yaşamına son veren "küçük insan" Filofey yeniden dirilişin simgesi olarak balinalara kendini bıraktığını söyler. Robert Bork'un da eserin başlarında balinaları görmesi, kendini balinaya benzetmesi tesadüfî değildir. Erich Fromm Yunus Peygamber'in hikâyesinden[55] yola çıkarak; büyük bir balığın karnında hapsolma olayının ayrı bir ruh hâlini temsil ettiğini belirtir. Genellikle bu sembolün ifade ettiği mânâ kendi içine kapanmak ve kendini toplumdan soyutlamak. Başka bir deyişle anne karnında cenin cembolü ile ifade etmiştir (2017: 37).

Tanınma İhtiyacı

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisininde de bahsettiği sosyo-psikolojik ihtiyaçlardan kabul görme, değer verilme/saygınlık, kişinin tanınması, hayatta kalmak için insanın ihtiyaç duyduğu özelliklerdendir (Şengöz, 2022: 167). Diğer ihtiyaçlarla birlikte insanın kendini gerçekleştirme basamağıdır. Zira Fiofey'in tanınma ihtiyacı en doğal hakkıdır. Buluşu dünyanın geleceğini ilgilendiren, insanlığı derinden sarsan bir buluştur.

> "Evet, ben harika bir bilimsel kariyer elde ettim, ben kendimi bilime adadım, o, kendi seçtiğim yönde büyük keşifler yapmaya, alçakgönüllü olmayacağım, imkân verdi. Evet, bu doğru! Ben bilime hizmet ettim, bilim ise bana, şöhretime, kibrime, duruma, canımın rahatına hizmet etti…"(KT:230)

Çocukluk döneminin izlerini taşıyan Filofey böylece kendisine söylenenleri yerine getirerek X birey projesinin çalışmalarını yapar. İlk zamanlar diğerlerinin üzerinde bir otorite kurmaya çalışan biridir. İçindeki otorite hırsı, insanlığın anlaşılmazlığı onda hükmetme arzusunu doğurmaktadır. Laboratuvarın müdürü

[55] Hikâyenin özeti şöyledir: Yunus peygamber Tanrı'nın sözlerini işitir ve insanları doğru yola döndürmek için Ninive'ye gider. Bu insanlara doğru yola dönmezlerse şehrin başlarına yıkılacağını söyler. Çevresiyle pek fazla ilgilenmeyen Yunus, kanun ve düzene sıkıca olan bağlılığı ile bilinmektedir. Çevresine gösterdiği sevgi de yeterli düzeyde değildir. Yunus Peygamber kendi istediği dışında, peygamber olduğu için Tanrı'nın emirlerinden kaçmaktadır. Önce Jafo'ya sonra Tarşiş'e giden bir gemiye biner. Denizin ortasında birdenbire meydana gelen fırtına sonucunda herkes korku ve heyecan için koşarken Yunus geminin alt bölümüne iner ve derin bir uykuya dalar. Denizcileri, Tanrı'nın bir cezası olarak düşündükleri fırtına için Yunus'u uykusundan uyandırırlar. Çünkü Yunus onlara Tanrı'dan kaçtığını söylemiştir. Durumun farkına varan Yunus denizcilere kendisini denize atmalarını söyler. Böylece deniz durgunlaşacaktır. Başta çekinerek hareket eden denizciler daha sonra Yunus'u denize atarlar ve deniz durgunlaşır. Daha sonra büyük bir balık Yunus Peygamber'i yutar. Yunus bu balığın içinde üç gün üç gece saklı kalır. Bu duruma dayanamayan Yunus Peygamber Tanrı'dan kendisini affetmesi için yalvarır ve hapis hayatından kurtulmak dua eder. Bunun üzerine Tanrı balığa karnındaki Yunus'u karaya kusmasını emreder. Daha sonra Yunus Ninive'ye gider ve Tanrı'nın emirlerini yerine getirir ve Ninive'de yaşayan insanları beladan kurtarır (Fromm, 2017b: 36-37).

olduktan sonra personelin katı bir disiplin hâlinde ve tam bir itaat durumu içinde olmalarını beklemektedir. İlk zamanlar biyoloji alanında çığır açan bir yöntem inşa eden birisi, bir deneyci olarak tanınmış, iyi bir yönetici ve organizatör olarak adını duyurmuştur. Bu güç içinde kibiri de barındırmaktadır. Çünkü insanların hamile kalmasını ve dünyaya gelmeyi yönetebilme yeteneği, ona bunu sağlamıştır. Suni döllenme ile çocuk yetiştirme fikri ortaya çıkmıştır. Bilimi ileriye götürme fikri ile ilerlemiş ama suni insanlara ne olacağını düşünmemiştir. Kendisi de X Birey olan Filofey, kendisi gibi anne ve babasız, birçok insanî özellikten bağımsız bireyler yaratmayı amaçlamaktadır. Freud, sevgi dolu bireylerin kendilerini daha değerli ve kabul edilmiş hissetmelerini sağlamada önemli bir dayanak olduğunu ifade eder. Bu nedenle sevgi eksikliği olan bireylerin de psikolojik sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiği gibi duygusal açıdan da çeşitli sorunlar doğurduğunu ileri sürmektedir (Freud, 2024a: 106). Bu doğrultuda sevgi eksikliği yaşayan Filofey'in bu buluşu, kabul edilme güdüsü ile kendini sorunlara karşı bilinçdışı arzularını ve duygusal ihtiyaçlarını anlatma biçimi olmaktadır.

> "Evet, bilimin karanlık oyuğundan kötülüğe kapıldığımı nasıl gittiğimi şimdi anlamaya çalışıyorum. Bilim ise kendi özü dışında her şeye kayıtsızdır. Ancak bu edep ve ahlâkın sınırlarını çokça aşan, insan ırkı için tehlikeli bir işe önüme ardıma bakmadan girdiğimi o zaman düşünmedim. Bana göre o zamanda genç bilim insanları için cefadan sadece kriter, bilimsel açıdan sadece mükemmelliyetçlik var oldu." (KT: 232).

Erich Fromm'a göre insanlık tarihinin ortaya çıkmasıyla birlikte değişim ve farklılaşım süreci içerisinde insanların karakterleri de bu doğrultuda bozulmaya başlar. Değişen ve farklılaşan birey, gerçek insanın yapısına ters düşen hedeflerin kendisini belli etmesiyle birlikte sevginin gücü giderek azalma sürecine girer. Bireyin kendine ait dünyasında huzursuz ve güvensiz hissetmesinin yanında eksikliğini ve sıkıntılı yanlarını dengede tutabilmek için "bir ün sahibi olmak" ve "göze çarpmak" gibi farklı yollara başvurabilir (Fromm, 2017b: 53). Filofey, bilimsel mükemmelliği baz alarak yaptığı çalışmalarında terk edilmiş bir çocuk olarak meşhur olmak istemektedir. Kendisini tamamen bilimsel çalışmalara kaptıran Filofey alanında dünya çapında buluşları olan bilimin gelecekteki gelişimini tahmin etmektedir. Ancak bunların hepsi terkedilmiş çocuğun yönetimiyle olmaktadır.

> "Sen bunu kabul etmiyorsun, ancak her zaman kapıya bırakılan çöp çocuk olmayacak şeyi olduracağım diyerek vakti zamanında programlaştırılan insanların doğuşunda hükmünü yürüttüm diyerek dünyaya kanıtlamak için daima ileri atılıyordu. Sen laboratuvarında bu kaderi seçtin, sen başka hiç kimsenin cesaret etmediği ve bilmediği şeyleri yaşadın, sen kendi düşüncen ve iş grafiğine göre elle tasarlanmış insanlar

yaratıp, çıkardın sen insanlar üzerinde görünmez gücün sefasını sürerek yaşadın, sen pusuladan şaştın." (KT:235).

Küçüklüğünde verandaya bırakılan Uzay Rahibi Filofey, yaptığı keşifle kendini dünyaya duyurmak istemiştir. Nitekim uzaydan dünyaya hiç dönmeden yaptığı keşifle insanlığın geleceğini kurtarma düşüncesi içinde olur. Ancak bu tanınma çabası nafiledir. Zira keşfi insanlar tarafından kabul görmez. Tanınma ihtiyacının temelinde küçüklüğünde terk edilmiş küçük bir çocuk yatmaktadır. Anne sevgisinden mahrum kalan Filofey, anne karnındaki ceninlerin doğup doğmayacaklarına karar vermesine dair olan Kassandra damgası işareti çocukluğunda doğup terk edilen çocuğun yansımasıdır. Bu terk edilen çocuğun, anne karnında dünyaya gelip gelmemeye karar verecek çocukları göstermesi terk edilen küçük çocuğun özgüvenini doğuracaktır. Bu bağlamda Filofey'in terk edilmişliği aşması, özgüven eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Halkın kendisine uyguladığı ağır tepkiler, hakaretler hatta Robert Bork'un ölümü kendini kanıtlama ihtiyacının boşa çıkmasına yol açar. Dolayısıyla aşağılanmaya maruz kalır.

Filofey'de Fromm'un ifadesiyle *intikamcı şiddetin* doğurduğu sonuçları yaşamıştır. Erich Fromm "Sevginin ve Şiddetin Kaynağı" eserinde bu şiddeti "Güçsüz ve sakat olan zarar görerek paramparça edilmişse, öz saygısını onarmak için yapabileceği tek bir şey vardır: lex talionis'e göre, yani 'göze göz, dişe diş' anlayışıyla öç almak." (2023a: 27) şeklinde ifade eder. Dolayısıyla Filofey, üretken olduğu bir dönemde incinmiş ve hakarete uğramış ruhunu tanınma ihtiyacı ile onarmaya çalışır. Ürettiği X birey projesi geçmişinden daha güçlüdür. Filofey dünyevî bir amacın peşinden koşarak kimsesizlik duygusunun yarattığı tahrtibatın etkisi ile prestijli olacağı bu projeyle "terk edilen" çocuğun üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Yalnızlık/Kimsesizlik

Uzay Rahibi Filofey henüz yeni doğmuş bir bebekken yetiştirme yurdunun merdivenine bırakılır ve çocuk yurdunda kendisine Krıl'tsov soyadı verilir. Bebekken kendisine bu ismin verilmesinin sebebi yetimhanenin verandasına bırakılmasıdır. Krıl'tsov sözcüğünün Rusça etimojide üç farklı açıklaması mevcuttur.[56] Bunlardan kahramanın karakterine ve yaşadıklarına en uygun olarak "evin veya binanın girişindeki camekânlı ya da kapalı kısım, veranda" açıklaması soydına uygun bir açıklama olarak görülmüştür. Filofey'de böyle bir yere bırakıldığından bu adla birlikte daha sonra

[56] İlk anlamı sarayın veranda bölümüdür. Orta Çağ'da saray verandeları, binanın ana girişinin önünde bir veranda veya açık bir alandır. İkinci olarak verandalarla ilgili belirli meslek gruplarını veya uzmanlıklar için kullanılır. Tamirci denilebilir. Üçüncü anlamı ise bir kuşun veya uçağın kanadı anlamına gelmektedir (https://famiry.ru/database/surnames/krilcov)

kendisine Andrey adı verilmiştir. Baba adı Andreyeviç'tir, yani Andrey Andreyeviç Kral'tsov'dur. Filofey'in anlatımlarına göre 1942 yılının kışında yaşanmış bu olayın sonucunda hayatı boyunca cevapsız kalan babasının kim olduğu sorusudur. Bu sorunun yanıtını bulamayan Filofey'in küçüklüğünde hayal meyal hatırladığı yurdun kapısına bırakılma anısı, büyüdüğünde annesiz ve babasız bir çocuk olarak peşini bırakmamıştır.

Filofey'in hayatta en çok sevdiği kişi olan Vava isimli müzik öğretmeni kendisi üniversitedeyken ölmüştür. Dokuzuncu sınıftayken bir kadın ve 17 yaşındaki kızının intiharı hakkında öğretmeni tarafından kendisine anlatılan bir olay onu derinden etkilemiştir: Moskova'dan Alman ordusunun çekilmesi üzerinden altı ay geçtikten sonra bu çocuğun doğması ve Alman olduklarından şüphelendikleri kıza ve annesine komşularının eziyet etmesi zihninde yer etmiş, kabuğundan sıyrılarak annesinin onu kapı önüne bırakmasının sebebinin babasının da böyle biri olabileceği ihtimali üzerinde durmasına sebebiyet vermiştir. Bu olayın hangi şartlar altında olabileceğine dair düşünmeye başlar. Bu düşünceler içinde savaş dönemi çocuklarının sefaletine kafa yorarken savaşın birey üzerindeki yıkıcı etkisi onda bazı fikirlerin daha çok ön plana çıkarmasını sağlar. Hayat boyu kimsesizdir, annesi babası, kardeşi, bir akrabası yoktur.

> "Hayat yoluna işte böyle zihniyetle çıktım. Ben bu dünyada cefadan yalnız, sefil biri olduğumu aklımdan hiç çıkarmadım. Benim ne babam ne annem ne abim ne de ablam var. Hatta yengem, amcam hiç kimsem yok. Ben gökten düşer gibi dünyaya gelen bir candım. Belki bana tam da karma olmuş gibi… "(KT:230)

Tüm bu yaşanan gelişmeler kendisine "Uzay Rahibi" adını verdiği uzay istasyonuna yönlendiren kaderin bir parçasıdır. Bu konu hakkındaki düşünceleri katıldığı bir seminerde başlamıştır. Tıp fakültesinde okuyan Filofey, hamilelik ve insanın doğuşu problemleriyle ilgilenmektedir. Bu ilginin sebebi daha bebekken terk edilmişliğin verdiği bir aşağılık kompleksinden kaynaklandığını ifade eder. Filofey romanda bahsedilen "Oedipus kompleksi"nden muzdariptir.[57]

> "Sanırım her şey, gebe kalmanın ve insanın aydınlanmasının gizli sırrını araştırtırmanın ardından tıp fakültesindeki bir seminerle başladı. Benim hassas tarafıma dokunan bu

[57] Freud çocukluk dönemi yaşantılarının ve travmalarının bireyin gelecekteki yaşantısına olan etkisi üzerinde durmuştur. Çocuk, gelişim aşamalarının ilk yıllarında aşırı travma yaşarsa, bu travma ruhsal enerjinin sabitlenmesine neden olabilir, yetişkinlik kişiliği, gelişimin sabitlenmiş aşamasının özelliklerini yansıtacaktır (Burger, 2011: 66).
Oedipus Kompleksi: Erkek çocuklarının annelerine duydukları bağlılık bu kompleksin temelini oluşturur. Çocukluk döneminde yaşanan travmalar bireyin duygusal ilişkilerini temelinden etkilemektedir (Freud, 2024: 65) Oedipus Kompleksi, erkek çocuğun babasına duyduğu öfkeyi ve kıskançlığı yansıtır. Oedipus adı bir Yunan trajedesi olan Kral Oidpus (Sofokles)'den gelmektedir. Küçüklüğünde annesi ve babası tarafından terk edilen Oedipus, büyüdüğünde Thebei kralı olur. Babasını farkında olmadan öldürür ve yine annesi olduğunu bilmediği annesiyle evlenir.

> konuyu hayatımda hiçbir zaman hiç kimseyle konuşmasam da bunun üzerine çevremde böyle sözleri hiçbir zaman dile getirilmediğini de vurgulamak isterim. Ancak bu ilgi, bilincimin derinliklerinde saklanan "çöp" olmanın tedavi edilemez yarasından kaynaklanıyor olmalı." (KT:230-231)

Filofey işgalci bir Alman askeri ve esir bir Rus kadından dünyaya gelmiş ve daha sonra terk edilmiştir. Savaş dönemi esir olmak vatana ihanetle aynı görülür, zira Almanlarla mücadele edildiği için de zaten düşman topluluktur. Dolayısıyla doğmaması, dünyaya gelmemesi gereken bir çocuktur. Robot insanlar üretmeyi amaçlayan bu projenin yöneticisi konumundaki Filofey terk edilmişliğin, yalnızlığın ve aşağılanmanın, kimsesizliğin simgesi konumundadır ve "O, işgalci bir Alman askerinin ektiği ve doğumuyla herkesin yüz çevirdiği, aşağılayıcı bir günah tohumudur" (Korkmaz, 2016: 44).

Jeopolitik çapta 20. yüzyılın dünyasında, dünyadaki felaketlerden endişe duymaktadır. Tabiat üzrerinde bir bilim insanı sorumluluğuyla düşünür ve hareket eder. Bu sorumluk içinde annesiz ve babasız bir çocuk olarak büyüyümüş olan Filofey, kurduğu aile yaşamında da mutluluğu elde edememiştir. Bilim dünyasının yıldızı Filofey karısı tarafından terk edilmiştir. Eşi sanatla uğraşmaktadır, bilim dünyasına uzaktır. Uzun yıllar birlikte yaşadığı eşi Filofey'in işine bu kadar sarılması karşısında tepki vermez. Hatta hamile kaldığında eşine sürekli kürtaj yaptırmış, eşi bu konuda da ona ses çıkarmamıştır. Kendi aile hayatını sonlandırdığı bu durumdan sonraları pişmanlık duymaktadır. Kendisiyle yaptığı iç hesaplaşma aşağıda verilen paragrafta görülmektedir:

> "O bilimsel ilgiden uzaktı, başka bir unsurun, sanat unsurunun içinde yaşıyordu. Ancak sana yakındı. Seninle uzun yıllar beraber yaşadı, senin gördüğün tek şeyin sadece işin olmasına tahammül etti. Hatta senin daima ona kürtaj yaptırtmana bile dayandı. Sonra sen bu konuda çok pişman oldun. Çünkü sen kendine normal bir kadının kaçınılmaz tiksintisine neden olduğunu, ailenin soyunu sonlandırdığını anladın, bu yaşanılan her şey seni durdurmaya yetmedi, sen bilime devrolup başkalarının, herkesten önce seni seven kadının duygu ve düşüncelerini görmezden gelmenin doğru olup olmadığını düşünmedin bile." (KT:236-237).

Ona en yakın olan kişi olan eşi dahi onu terk eder. Ancak o, kendisini seven son ve tek kişinin gidişini önemsemez. Kendisini önemli olarak gördüğü bilim çalışmalarına kaptırır. En çok önemsediği çalışması da halk tarafından tepki ile karşılaşınca yaşamaya değer önemli her şeyi elinden gitmiş olur.

> "Dünya intihar edene ilgisizse, intihar edenin kendisi için önemsiz olmayan, olmayabilecek olan şey konusunda bir görüşü bulunduğundandır. Her şeyi yıktığını, her şeyi kendisiyle birlikte götürdüğünü sanır insan, ama bu ölümden bile, belki de

> yaşamaya değecek bir değer doğar. Salt yadsıma intiharla tükenmez öyleyse, Ancak kendisinin ve başkalarının salt yok oluşuyla tükenebilir" (Camus, 2021a: 17).

Eşi, kendisini bu kadar kaptırmasının sebebini öğrendiği zaman ağlayarak ayaklarına kapanır, her şeyi geride bırakma, Moskova'dan uzaklara gitme konusunda ona yalvarmasına rağmen eşinin yakarışlarına kulak asmaz. Daha sonra bu kararından pişman olmakla birlikte kibri ona fırsat vermemiş, en sonunda eşi evi terk etmiştir. Sonraki dönemde uzaya gidip Uzay Rahibi olduğu süreç başlar.

Erich Fromm "*Sevme yetisinin* gelişmesi, sevgi *nesnesinin* gelişmesiyle yakından ilgilidir" der. Bebeğin doğumunda ilk altı aylık dönem ve süregelen yıllar içinde anne ve bebek arasında sıkı bir bağ vardır. Doğum öncesinde başlayıp doğum sonrasında da devam eden bu durum çocuk büyüdükçe ve çevre ile yakınlaştıkça bir özgürleşme durumunu ortaya çıkarır. Daha sonra çocuğun anneyle olan ilişkisi yaşamsal öneminin bir bölümünü sonlandırır ve babayla olan ilişkisi gittikçe önemli bir hâl alır (2024: 61-62). Dolayısıyla küçüklüğünde verandaya terk edilen, anne ve baba sevgisi bilmeyen bir çocukta sevgi nesnesinin gelişmesi beklenemez. Sevgi yetisinden muzdarip olan Fiolofey eşinin gidişini dahi önemsemez.

Embriyoların gizemini çözen Sovyet Bilim Dairesi bütün imkânları seferber edip X birey projesi ile yeni insan tipini yaratmayı, bu amaçla tüm dünyaya komünist ideolojinin zafer kazanmasını sağlamayı amaçlamıştır. Yeni insan tipi ile ilgili aile ve akrabalık ilişkileri, eski dünya düzeninin parçası olan fikirler tarihin tozlu sayfasında yerini alacaktır. Böylece emekçi halk özgürlüğe kavuşmuş olacaktır. Bilimi temel alarak insanları kendi değerinden, evinden, atasından ve ülkülerinden uzaklaştırarak robotlaşmış bireylerin üretimini sağlayacak ve bu bireyler tek tip insan modelinin kendisi olacaktır. Zira değerlerini, kültürünü yitirip, tarihine yabancılaşan bireyler ideoloji yaymada bir aracı temsil etmektedir.

X Birey projesi başlatılır. Politik açıdan önem taşıyan bu proje ile eski dünya düzeninin yok edilmesi amaçlanmaktadır. X birey kişiliği ve ruhunda olan bireyler eski düzenin kalıntılarını yok ederek insanlığın yeni döneminin özgürlük yolunu açacaklardır. Parti merkez kurulu sekreteri ile X birey projesi ile ilgili yaptığı bir görüşme sonrasında kendi kökeni ile ilgili hursuz hisseder. Çocuk yuvasında çuvala sarılı olarak verandaya bırakılan bu çocuğun kendisi de bir X bireydir.

> "Çünkü aslında ben bir X bireyim, doğal koşullarla doğmuş olsam da sonuçta tam olarak böyleydim, nesilsiz, soyağacı olmayan, yılmaz cesareti, sarsılmaz dengesi, zalim davranışları olan, kendi işinin katı bir uzmanı olarak tanınan, becerileri ile zamanın

ötesinde, amacından başka bir işe zaman harcamayan biri olarak görülüyordum. Anladığım kadarıyla parti ideologlarının ihtiyacı olan tam da buydu, onlar gerçek X bireylerin tam da böyle olmasını istiyorlardı. Ben kaderin emri ile X bireylerin kendisi oldum. Bu konu açıkça söylenmese de, ister istemez canlı bir örnek oldum, bir bakıma rol modeldim." (KT:250)

Bu konuda kendisini huzursuz hissetmiş olmasına rağmen çalışmalara devam etmektedir. Hayatında geleceğe yönelik gerçekleştirmek istediği proje vasıtasıyla bir mucize yaşanacağına inanmasına rağmen acı bir hayat deneyimi olmuştur.

"Ben terkedilmişliğin tüm faydalarından yararlanıyorum. Bu, belki de büyük bir şeytanlıkla hazırlanmış, akıl almadık düşünceler içinde kaderin yazdığı bir kurgu olmalı, hayattan tam da bu şekilde intikam almamı sağlamaya çalışıyor, ben doğam gereği X birey ruhuyum, bizzat geliştirdiğim teknolojiye göre gizli X birey neslinin yetiştiriciyim." (KT:251)

Geçmişi onu huzursuz etmekte, daima onun peşinden gelmektedir. Artık büyüyen X bireylerin durumları can sıkıcı bir hâl almaya başlar. Dolayısıyla doğuştan kamulaştırılmış bu insanların geleceği hakkında endişe duymaktadır. Zira bu insanların gelecekte kim olduklarını öğrendikleri zaman intikam alacaklarını düşünmektedir. Kendine bu çocukların istikballeriyle ilgilenmediği ve sadece doğmalarıyla ilgilendiği için kızar. Bu şekilde sonlandırdığı mektubundaki satırlar, pahalıya mal olan bir yaşamın sonlanması, uzayda ödediği bir değerden ibarettir.

"Yetimhanenin verandasına getirildiğinde annesinin ayaklarının altındaki karın çıtırtısını uzayda duymuş muydu? Onu göğsüne çekip son kez taşıyan annesinin kalp atışlarını uzayda da duyulmuş muydu?..." (KT:278)

Adler'e göre sosyal duygunun yetersizliği ile güçlenen aşağılık duygusunu anlamlandırma biçimleri hayata dair sorunların yani "dış neden" in görünür olması ile belirgin olmaya başlar. Bu sorunlardan biri daima karakteristik bir başarı olmaması durumunda ortaya çıkar. Dolayısıyla Filofey'in küçüklüğünden beri annesiz ve babasız büyümesi, yaşadığı zorlu koşullar onu içinde bulunduğu bir yetersizlikle, çöp bir çocuk olmanın doğurduğu sonuçların yani aşağılık duygusunun yansımadır. "Kusurlar çok önceden itibaren her çeşit aşağılık duygusunu doğurur*"* (2020: 47).

Erich Fromm "Sevme Sanatı" eserinde "sevgi, insanın varoluş sorununun yanıtır" (2024: 29) der. Dışta kalmanın üsterinden gelmeye çalışan Filofey yalnızlığın hapsinden kurtulmak ister ancak başarlı olamaz. İnsan toplumsal bir varlıktır. Dolayısıyla yalnızlığın hapsinden kurtulmak en doğal hakkıdır. Bu eğilimin aşılması konusunda başarısızlık yaşanırsa Fromm'a göre bu durum kişideki deliliği ortaya çıkarır. Çünkü kişi çevresinden tamamiyle soyutlandığı zaman topluma karışmada bir panik yaşar. Kişi

panikli ruh hâlinden kurtulmak için dış dünyadan çekilmeye çalışır. Kişinin ayrı olduğu dünya yok olduğunda dışarıda kalma korkusu da yok olmuş olur (2024: 31). Filofey'de istenmeyen bir çocuk olarak yeteri kadar dışta kalmıştır. Uzaya ayak basması ve bizzat kendisinin keşfi olan X birey projesi görünür olma çabasındandır. Başarılı olamayan projesi sebebiyle Filofey'de ayrı olduğu dış dünyadan tamamen yok olmayı tercih eder.

SONUÇ

Başlangıçta toplumun alt tabakasının insanlarını yansıtan, zamanla evrimleşerek farklı özelliklerde de küçülen insanların anlatıldığı "küçük insan" tipiyle ilgili ilk eserler 19.yüzyıl klasik Rus edebiyatında görülmektedir. Zamanla Batı edebiyatlarında da bu tipin nitelikleri genişleyerek yazılmaya devam etmiştir. Bu tipin yer aldığı eserlerdeki "küçük insanlar" toplumun belli bir kesimini yansıtır. Zamanın şartlarına göre evrimleşerek kişiliğinde değişim yaşayan "küçük insan" tipinin farklı evreleri olduğu görülür. Çağ ve ülke fark etmeksizin "küçük insan" tipinin bazı karakteristik özelliklerinin benzer olduğu söylenebilir: Genel olarak bu tipi yansıtan kişiler, toplumun alt tabakasından kişilerden oluşmaktadır. Kahramanlar genellikle önemli bir kişinin, yöneticinin, devlet gücünün veya toplumda meydana gelen adaletsizliklerin içinde olurlar. Onlar, karşılaştığı olaylar karşısında kesin bir algıya sahip olmadıkları gibi bu algı eksikliğinin bilincinde değildirler. "Küçük insan" tipini yansıtan kahramanlar yaşananlardan kaynaklanan acı ve karmaşık durumla başa çıkamazlar. Olayları değiştirme gücüne sahip olmadıkları için genellikle bu eser kişilerinin yaşamları trajik bir biçimde sona ermektedir. Karakterlerin çoğu çaresizlik hissinden dolayı intihar eder veya delirir. İntihar fiziksel bir ölümken delirmek ise manevi bir ölümün temsilidir.

Aytmatov'un eserlerinde rejimin yansıması ve dolayısıyla rejimle eriyen insanın küçülmesi anlatılmaktadır. Tez çalışmasında incelenen sekiz eserden yedisi Sovyetler Birliği döneminde, bir eser ise Sovyet sonrası dönemde kaleme alınmıştır. Sovyetler Birliği döneminde yazılan eserlerdeki "küçük insanlar" II. Dünya Savaşı'nda savaşın, yeni oluşturulmaya çalışılan Sovyet sisteminin, baskının getirdiği bir ortamda yetişen kahramanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar kimliksizleştirme politikasının, savaşın getirdiği sefaletin, kolhozlaştırma faaliyetlerinin mağdurlarıdır. Sınıfsız bir toplum adı altında yine baskın güç olan sistem ve sistemin parçaları tarafından küçültülmüşlerdir. Bağımsızlık dönemi "küçük insan" tipi ise evrensel problemlerin ve tek tipleşen duygu ve düşüncelerle hareket eden insan yığınlarının mağdurlarıdır.

Aytmatov'un toplumsal bellekteki gelenekleri yansıttığı bu "küçük insanlar" dönemsel açıdan ayırt edici niteliklere sahiptir: Savaş döneminin ürünü olan ilk dönem eseri "Yüz Yüze"deki "küçük insan" Totoy, savaşın getirdiği yokluğun yansımasıdır.

Elindeki tek malından olan Totoy, çocukları ile bir başına kaldığı zorlu hayat koşullarının kurbanıdır.

"Elveda Gülsarı", II. Dünya Savaşı'nın bitimine rastlar. Sovyet öncesi kolhozlaştırma faaliyetlerinin olmadığı bir dönemden gelen ve Sovyet döneminin kolhozlaştırma faaliyetlerine katılarak çalışmaların sürdürülmesini sağlayan Tanabay ile Çoro "küçük insan"dır. Sistemin yılmaz savunuculuğunu yapan bu eser kişileri, savaş sonrası Sovyet ülkesinde açlık ve sefaletle mücadele etmeye çalışan halkın bariz bir yansımasıdır. Tek tipleşen duyguların etrafında yeniden toparlanmaya çalışan halkın kolhozlaştırmanın etkisi ile ödedikleri bedel gözler önüne serilir. Bu bedelin sebebi rejimin, verilen emek karşısında Tanabay ve Çoro gibi insanları önemsememesidir. Bu iki eser kişisi sistem tarafından küçültülmüşlerdir.

"Beyaz Gemi"de "küçük insan", adsız çocuk ile İhtiyar Mümin'dir. Eser rejime uygun insanların yaratılması ve rejimin içine çektiği Mümin ve onun bir parçası olmak istemeyen çocuğun dışarıda kalması üzerine kuruludur. İhtiyar Mümin damadı Orozkul'un baskılarına dayanamayıp silik kişiliğine bir başkaldırı niteliğinde hayatı boyunca tutunduğu değerlerine ihanet eder ve yenilir, böylece yabancılaşır. Çocuk ise hem Orozkul'un ötekileştirmesi, hem de annesiz ve babasız bir çocuk olarak kimsesizlik duygusu ile baş başa kalması ve sonunda en çok güvendiği kişi olan dedesinin millî ve manevi değerlerine olan ihanetine tanık olmasıyla intihar eder. Bu intihar onun adaletsiz düzene karşı yapabildiği tek ve son başkaldırıdır. Çocuk karakteri Kırgızları temsil eden yansıtıcı bir figür olarak diğer karakterlerden ayrılır.

"Fuji Yama'ya Çıkış" piyesinde ise savaş döneminin siyasî ve sosyal buhranları ele alınmıştır. Sabır varoluş sancısı çekerken sanatçı kişiliğinin, yazdığı savaş karşıtlığı şiirleri sebebiyle sistemin, arkadaşlarının ihanetlerinin kurbanı olur ve münzevi hayata çekilir. Sabır'ın küçülme sebebi savaşın yıkıcı etkisi ile toplumun susturulmuş çaresizliğidir. "Fuji Yama'ya Çıkış" eseri bu dönem eserleri arasında farklılık gösterir. Savaşın insanı bunaltan atmosferi içinde, doğrudan kendileriyle ilgili olmayan bir savaşta mücadele veren insanların farkında olmadıkları varoluş sancılarını içerir.

Kültürel belleğin bozuluşunun dile getirildiği "Gün Olur Asra Bedel" adlı roman bağımsızlık döneminin öncesinde yayımlanmış önemli bir eserdir. Eserin dünya edebiyatına kattığı değer, kişiliğini ve millî kimliğini kaybetmiş Tansıkbayev ve Sabitcan gibi modern "mankurt" tiplemelerini ortaya koymasıdır. Tansıkbayev, ana dilini konuşmaktan yoksun modern bir mankurttur. Diğer bir modern mankurt ise

Sabitcan'dır. Sabitcan, geleneklerine bağlı bir babanın yatılı okulda aksi özelliklerle yetiştirilmiş tek oğludur. Bu iki kişi insanlık duygusundan yoksun "küçük insanlar"dır. Romanda ana olayın dışında yer alan hikâyedeki karakterlerden olan mankurt Coloman kaçırıldıktan sonra mankurtlaştırılmış bir "küçük insan"dır. Hem mankurtların kurbanı hem de aday mankurt olan bu eser kişisi, çektiği ağır eziyetler sonucunda insanlık duygusunu yitirir ve tanıyamadığı annesini öldürür. Annesi Nayman Ana geleneklere bağlı bir kişidir. Öğretilmiş bir "aday mankurt" olan oğlunun kurbanı olur. Kaçırılma sonucunda mankurtlaşan Coloman ve öldürdüğü annesi Nayman Ana kimliksizleşen insanların kurbanıdır. Aytmatov ana dilini konuşmaktan, asırlar boyu yaşatılagelmiş millî değerleri yaşatmaktan yoksun bu tip modern mankurtlar ile kafasına deve derisi giydirilip akıl melekesi kaybettirilen eski çağ mankurtlarının arasında kıyaslama yapmaktadır. Bir diğer kurban coğrafya öğretmeni Abutalip de sistemin ötekileştirmesine maruz kalarak küçültülmüştür. Sürekli eski bir savaş esiri olması gerçeği yüzüne vurulup, vatan, millet, gelecek nesiller için yaptığı tüm çabaları karşısında burjuva milliyetçiliği yapmakla suçlanınca bu suçlama ve eziyetlere dayanamayarak intihar eder. Eserde ana olayın dışında diğer bir hikâyede yer alarak dikkat çeken isim Raymalı Aga'dır. Raymalı'nın Begimay'a olan aşkı toplumun önde gelenleri tarafından yadırganır, ötekileştirilmesine ve diri diri yakılmasına sebep olur. Raymalı Aga ise içinde yaşadığı toplumun normlarına uymadığı için dışlanan bir "küçük insan" tipidir.

Sovyetlerin tek tip insan modelinin yazıldığı eserlerden bir diğeri ise "Dişi Kurdun Rüyaları"dır. Eserde ideolojik koşullar altında daha bireysel bir konu içinde "küçük insan" ortaya konulmuştur. "Küçük insan" Abdias bir papaz okulu öğrencisidir ve o da haşhaş toplayıcılarının kurbanı olmuştur. Burada baskın güç haşhaş toplayıcılarıdır. Abdias parasızlık yüzünden düştüğü bataklıkta bulduğu aşka kavuşamamamın çaresizliğinden küçülmüş, aynı zamanda yoksul bir yaşam sürmüş ve ötekileştirmeye maruz kalmıştır.

"Cengiz Han'a Küsen Bulut" adlı eseri iç içe geçmiş iki hikâyeden oluşmaktadır. Temel hikâyede Stalin döneminin kurbanlarından Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov'un yansıması olan Abutalip'in sistemi temsil eden modern mankurt Tansıkbayev tarafından ötekileştirilerek küçülmesi ortaya konulmuştur. Kendi kültürüne yabancı olan mankurt Tansıkbayev de insanlık duygusundan yoksun bir "küçük insan" tipidir. Asılsız kanıtlar ve iddiaların peşinden giderek yükselme gayesi ile baktığı bir davanın ardından hüsrana uğrar. Bu hikâyenin içinde yer alan diğer hikâye ise Cengiz

Aytmatov'un Stalin ile aynı gördüğü Cengiz Han'ın kendi koymuş olduğu savaş kurallarını hiçe saydıkları gerekçesi ile Togulan ve Erdene'nin katledilmesine sebep olmasını ve onun dünyayı fethetme hayalini gerçekleştiremeyeşini konu alır. Togulan ile Erdene ise otokrat gücün temsilinde yaşamaya çalışan ve başarılı olamayan insanlardır.

Bağımsızlık sonrasında daha evrensel bir temanın yer aldığı "Kassandra Damgası" modern dönemin ürünüdür ve burada da "küçük insan" tipleri Robert Bork ve Uzay Rahibi Filofey'dir. Buradaki küçülmenin sebepleri çağın insanlık üzerindeki etkisiyle bağlantılıdır. Tüm insanlığı ilgilendiren bir keşfin etrafında gelişen olay örgüsü içinde bu eser kişilerinin hayatları sonlanır. Robert Bork Filofey'i destekler ve bir grup insanın ötekileştirmesine maruz kalarak küçülür. Bir diğer isim Filofey ise savunduğu görüşler halk tarafından kabul görmeyince intihar eder. O da bir verandaya terk edilen, yalnız, kimsesiz bir "küçük insan"dır. Bu kişilerin varlık ve çabaları, içinde bulundukları koşulları tümüyle değiştirmeye yetmese de bazen kendi varlıklarının ortadan kalkması adaletsiz düzenin işleyişinde bir bariyer oluşturur. Tüm bu "küçük insan" tipleri otokratik dönüşümler içinde değişen figürlerin altında küçülmüştür.

20. yüzyılın karmaşık dünyasında Cengiz Aytmatov'un "küçük insanlar"ı baskıcı ve korkulu dönemin kurbanlarıdır. Varlıkları ve yoklukları fark edilmeyen bu insanlar, hayattaki amaçlarına ulaşamazlar ve ulaşma ihtiyacı bile duymazlar. Maruz kaldıkları baskılara boyun eğmek zorunda kalırlar. Ahlakî ve millî değerlerin ışığında maruz kaldıkları koşulları sessizce kabul ederek ölümü seçebilmektedirler. Yaşadıkları zorlu koşulları değiştirme ya da tepki gösterme gücünü kendilerinde bulamadıkları için Tanrı'nın merhametine sığınırlar. Farklı coğrafyada ve farklı zamanlarda yaşayan bu "küçük insanlar" Rus edebiyatında görülen "küçük insanlar"dan farklı olarak kendi iç dünyalarındaki problemlerden daha çok zorlu koşulların ve baskın güçlerin etkisiyle küçülmüşlerdir. Rus edebiyatındaki "küçük insanlar"ın sonu genellikle çaresizlik ve kötümser bir tablonun sonunda ortaya çıkan bir ölümdür. Ancak güçlülerin karşısında ezilen ya da çaresiz olan Cengiz Aytmatov'un "küçük insanlar"ının bir kısmının, adaletin gerçekleşmesine vesile olduklarını söylemek mümkündür. Zira Abutalip Kuttubayev'in trenden atlayıp ölmesi üzerine Tansıkbayev amacına ulaşamaz. Togulan ve Erdene'nin idamından sonra Cengiz Han şansına şans kattığını düşündüğü uğurlu bulutunu kaybettiği için başarısına başarı katacağını düşündüğü büyük Batı seferini gerçekleştiremez. Kolhozun parti başkanı Çoro kendi parti kimliğini İlçe Komitesine teslim etme görevini partiden ihraç edilmiş dostu Tanabay'a vasiyet eder. Bu kişilerin

varlık ve çabaları, içinde bulundukları koşulları tümüyle değiştirmeye yetmese de bazen kendi varlıklarının ortadan kalkması adaletsiz düzenin işleyişinde bir bariyer oluşturur. Tüm bu "küçük insan" tipleri otokratik dönüşümler içinde değişen figürlerin altında küçülmüştür.

KAYNAKLAR

Abasıyanık, S. F. (2020a),"Kim Kime", *Sarnıç*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları s.71-78.

Abasıyanık, S. F. (2020b), *Lüzumsuz Adam*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Adler, A. (2000), *Yaşama Sanatı* (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Say Yayınları.

Adler, A. (2010), *İnsanı Tanıma Sanatı* (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Say Yayınları.

Adler, A. (2020), *İnsan Psikolojisi* (çev. Aycan Özüpek), Ankara: Yason Yayıncılık.

Afanasyev V. N. (1960). *Kuprin A.İ. Kritiko-Biografiçeskiy Oçerk*, M.: Hudojestvennaya literatura.

Akar, M., Deniz, S., Bilecik, F. (1994), "Kırgızistan Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, s.115-126.

Akmataliyev, A. (1998), *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Akmataliyev, A. vd (ed). (2012), "Sıdıkbekov tanuu iliminin kalıptanışı cana önügüşü", *Kırgız adabiyatının tarıhı*, IX tom, Bişkek: Poligrafbumresursı, s.74-91.

Aktan, C. C.(2009), "Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş" *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1,s. 38-59.

Aktaş, Ş. (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Aktulum. K. (2000), *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.

Alagöz, B., Ongur, F. (2023), "Otorite, İtaat ve Eğitim", *Eğitimde Güncel Araştırmalar II* (ed. Öder Baltacı), Gaziantep: Özgür Yayınları, s.109-132.

Aleksandrova, M. A. (2010), "Malen`kiy çelovek" v Romane Bulata Okudjavı "Svıdanıe s Bonapartom"", *Filologiya Vestnik Nijegorodskogo Universiteta im. N.I. Lobaçevskogo*, S. 4, s.301-308.

Alımov, B. ve Karmiyev, Y. (düz). (1985), *Kırgız Sovet Adabiyatı 9 Klass*. Frunze: Mektep.

Ali, S. (2018), *Kuyucaklı Yusuf-İçimizdeki Şeytan- Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: YKY.

Aliyev, V., Baskak, B. (2017), "Perseküsyon Sanrılarını Açıklamaya Yönelik Bilişsel Modeller", *Kriz Dergisi*, C.25, S.1, s.0-0.

Altıntaş, M. (2023), "Psikolojik Kırılganlık", *Örgütsel Davranışta "Psikolojik" Başlıklı Konular* (ed. Fatma Korkmaz, Zümral Gültekin) Ankara: Gazi Ktiabevi, s.83-106.

Anikin, A. A. (2000), "Versiya dlya peçati tema malen'kogo çeloveka v rosskoy klassike", Kitapta "Tema "malen'kogo çeloveka" v russkoy klassike", *Temı russkoy klassiki, Uçebnoye posobiye* (Petrenko L. P., Anikin A. A, Galkin A. B.) M.: Prometey, s.96-120 https://portalslovo.ru/philology/37140.php?ELEMENT_ID=37140&PAGEN_1=2 (Erişim Tarihi: 21.09.2025).

Aragon, L. (2004), "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Kikâyesi" (çev. Kemal Göz, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, s.235-244.

Aranson, E., Wilson, T.D., Akert, R. M. (2012), *Sosyal Psikoloji* (çev. Okhan Gündüz)

İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Aristotales (1943), *Poetika* (çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Artıkbayev, K. (1990), "Kasımali Bayalinov", *Kırgız Sovyet adabiyatının tarıhı*, Frunze: İlim basması, 2-tom s.52-80.

Artıkbayev, K. vd. (2007), *Kırgız adabiyatı*, Bişkek: Bilim komp'yuter.

Artıkbayev, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi* (çev. Mayramgül Dıykanbayeva), Ankara: Bengü Yayınları.

Asanaliyev, K. (1990). *Kırgız Sovet adabiyatının tarihi* (C. 2). "Çıngız Aytmatov" Frunze: İlim Basması, s. 536-598.

Asanaliyev, K. (2004), "Cengiz Aytmatov'un Edebiyat Adamlığı Devri", *Doğumun 75. Yılı İçin Armağan Kitabı* (akt. Ayhan Çelikbay), Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, s.*61-82.*

Aşkaroğlu, V. (2016), "Romanda Kişilik Kurgusu: Kuramsal Bir Karşılaştırma", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* s.301-319.

Aşlar, H. (2012a), Bağımsızlık Sonrası Kırgız Tarihi Biyografik Roman, Kırgız-Türkiye Manas Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi.

Aşlar, H. (2012b), *Zor Zamanlar/Mukay Elebayev* (haz. Orhan Söylemez, Halit Aşlar), "Hayatı", Ankara: Bengü Yayınları, s.9-21.

Aşlar, H. (2015), "Modern Kırgız Edebiyatında Biyografik Roman Türünün Tarihi Gelişimi Üzerine", *Turkish Studies*, C. 10, S.4, s.79-84.

Aşlar, H. (2020), "Modern Kırgız Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Ve Bir Tasnif Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.71, s.12-33.

Aytaç, G. (2016), *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, Ankara: Doğu Bat Yayınları.

Ayvaşık, H. B. (2000), *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Psikoloji Derneği Yayınları.

Ayvazoğlu, B. (2004), "Aytmatov Yetmiş Beş Yaşında" *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan,* Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, s.83-86.

Aytmatov, C. (1995), "Hakkımda Notlar, (Otobiyografi)" (çev. Orhan Söylemez), *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, S. 28, s.41-48.

Aytmatov, C. (2022), *Çocukluğum* (çev. Farma&Serkan Arıkan), İstanbul: Ketebe Yayınları.

Aytmatov, C. (2004), "'Beyaz Gemi' Üzerine Gerekli Açıklamalar", *Beyaz Gemi* (çev. Refik Özdek), İstanbul: Ötüken Yayınları, s.165-169.

Aytmatov, Ç. (2008a), "Ak keme", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 3- tom, s.17-166.

Aytmatov, Ç. (2008b), "Betme-bet", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 1- tom, s.106-191.

Aytmatov, Ç. (2008c), "Çıŋgızhandın ak bulutu ", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 4-tom, s.379-494.

Aytmatov, Ç. (2008d), "Fudziyamada kadır tün", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 3- tom, s.404-469.

Aytmatov, Ç. (2008e), "Gülsarat", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 2- tom, s.226-423.

Aytmatov, Ç. (2008f), "Kassandra tamgası", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 6- tom, s.5-278.

Aytmatov, Ç. (2008g), "Kılım tarıtaar bir kün", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 4- tom, s.5-378.

Aytmatov, Ç. (2008h), "Kıyamat", *Çıgarmalarının sekiz tomduk cıynagı,* Bişkek: Biyiktik, 5- tom, s.5-404.

Bahtin, M. M. (2002), *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (çev. Cem Soydemir, İstanbul: Metis Yayınları.

Bakırcıoğlu, R. (2012), *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Ankara Anı Yayınları.

Baltacı, A. (2019), "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, C. 5, S.2, s.368-388.

Bayalinov K.(1985), "Acar", *Kırgız Sovyet baldar prozasının antologiyası*, (düz. Şükürbek Beyşenaliyev, Abziy Kıdırov), Frunze: Mektep, s.11-26.

Bayalinov, K. (2014), "Acar" (çev. Mayramgül Dıykanbayeva), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53, s.271-286.

Bayrak, N. G., Gürhan, N. (2022),""Hayat Budur! Damarlarındaki Asil Kanda Mevcuttur!": Bir Paranoid Şizofreni Olgusu", *Doğu Karadeniz Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 1, S.1, s.25-36.

Beckett, S. (2012), *Watt* (çev. Uğur Ün), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beckett, S. (2021), *Molloy* (çev. Uğur Ün), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Behramoğlu, A.(2001), *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Behramoğlu, A. (2012), *Rus Edebiyatı Yazıları*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Belinski, V.(1839), "Gore ot uma" (https://ilibrary.ru/text/1007/p.1/index.html.) (Erişim Tarihi: 19.09.2023).

Bel'kind, V. S. (1968), "Obraz 'Malen'kogo çeloveka' u Puşkina i Dostoyevskogo", *Puşkinskiy Sbornik*, Pskov. s.140-147.

Blanchot, M. (2021), "Neredeyim şimdi? Kimim şimdi?" (çev.Elif Göktepe), *Molloy* (çev. Uğur Ün), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, s.5-12.

Burger, J. M. (2011), *Personality*, USA: Wadssword Cengage Learning.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2015, January 28). "Superfluous man" Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/art/superfluous-man. (Erişim Tarihi: 09.08.2023).

Bulgakov, M. (2020), *Şeytani* (çev. Osman Çakmakçı), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Cemal, A. (2019), "Kafka, Dava ve Gerçeklik", *Dava* (çev. Ahmet Cemal), İstanbul: Can Yayınları, s.9-16.

Camus, A. (2020), *Yabancı* (çev. Ayça Sezen), İstanbul: Can Yayınları.

Camus, A. (2021a), *Başkaldıran İnsan* (çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Can Yayınları.

Camus, A. (2021b), *Sisifos Söyleni* (çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Can Yayınları.

Canetti, E. (2006), Kitle ve İktidar (çev. Gülşah Aygen), İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Canteyev, A. S. (2022), *XX. Kılımdagı kırgız adabiyatın aksiyologiyalık aspektte izildöönün ob'ektisi, predmeti, materiyaldarı cana metodologiyası*, Bişkek.

Ceylan, T. (2011), "Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.1, s. 89-104.

Chatman, S. (2008), *Öykü ve Söylem* (çev. Özgür Yaren), Ankara: De Ki Basım Yayın.

Cigitov, S. (2004), "Cengiz Aytmatov Edebiyat Meydanında Yeni Yeni Boy Gösterdiğinde.." (akt. Ayhan Çelikbay), *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, s.3-60.

Cigitov, S. (2005), "Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3 S.1. S. 7-20.

Cömert, S. (2017), "Dağlar Devrildiğinde Ebedi Nişanlı Romanında Jung Tipolojisi", 4. Uluslararası Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri/ Cengiz Aytmatov, Bursa, s.383-404.

Cumabayev, İ. (2002), "Tügölbay Sıdıkbekov", *Kırgız adabiyatının tarihi*, Bişkek, C. 6, s.349-364.

Cumakunova, G. (1999), "Kırgız Romanının Gelişmesi", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı (5-6 Kasım 1998) Bildiriler* (haz. İsmet Çetin, H. Avni Yüksel), İstanbul: İlesam Yayınları, s.45-51.

Cumakunova, G. (2005), *Türkçe-Kırgızca Sözlük,* Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yayınları.

Cumakunova, G. (2018), "Cengiz Aytmatov'un 'Küçük İnsanları'", *4. Uluslararası Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / Cengiz Aytmatov*, Bursa, s.167-172.

Çakar, A. M. (2021), "Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tipi ve Nihilizm", *International Journal of Humanities and Education*, C. 7, S. 16, s.475-496.

Çakmakçı, İ. M. (2008); "Dostoyevski'nin "İnsancıklar" Romanında "Sıradan İnsan" Figürü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.5, s.126-137.

Çam, A. (2019), "*Murtaza*'yı Toplumsal Sorunların Belirtisi Olarak Okumak ve İzlemek", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* (OPUS), C.10, S.17, s.2056-2077.

Çehov, A. (2004), *Bukalemun Hikâyeler* (çev. Maksut Köksal), İstanbul: Ygs Yayınları.

Çehov, A. (2018a), *Bir Devlet Memurunun Ölümü* (çev. Yılmaz Gruda), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Çehov, A. (2018b), "Çekirge"(çev. Mete Ergin) , *Seçme Öyküler 1: Kent Hikâyeleri* (çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul: Yordam Edebiyat, s. 305-336.

Çehov, A. (2019), *Kabuğuna Sinmiş Adam* (çev. İlker Balkan), İstanbul: Kanon.

Çelik, G., Ükübayeva, L. (2021), "Kırgızistan'da Aytmatovşinaslığın Ortaya Çıkışı Ve Aytmatov Üzerine Yapılan İlk Çalışmalar (1956-1980)", *Turuk Dergisi,* S.24, s.33-50.

Çetin, N. (2019), *Roman Çözümleme Yöntemi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Çetinkaya, E. (2015), "Santimantalizm Akımı ve N.M. Karamzin'in 'Zavallı Liza' Eserindeki 'Küçük İnsan' Teması", Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.

Çelikateş, H.H. (2016), "19. yy. Rus Edebiyatında Küçük İnsan imgesi", İstanbul Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Yüksek Lisans Tezi.

Çetişli, İ. (2009), *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çetişli, İ. (2020), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çiçek, N. (2015), "Franz Kafka'nın Eserlerinde Yabancılaşma Problemi", *Beytulhikme,* 5(1), s.141-162.

Çimşir, A., Akdoğan, R. (2019), "Yalnızlık ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkide Kendini Saklamanın Aracı Rolü", *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International,* C.9, S.1, s.111-128.

Dıykanbayeva, M. (2017), *Uzun Yol-İlk Kırgız Romanı Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*, Konya: Kömen Yayınları.

Dostoyevkski, F. (2016), *Bir Yufka Yürekli-Soytarı* (çev. Nihal Yalaza Taluy), Ankara: Tema Yayınları.

Dostoyevkski, F. (2019), *İnsancıklar* (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Can Yayınları.

Dostoyevski, F. M. (2020a), *Ezilenler* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dostoyevkski, F. (2020b), *Beyaz Geceler* (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Can Yayınları.

Dostoyevski, F. M. (2020c), *Öteki* (çev. Tansu Akgün), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dostoyevski, F. M. (2020d), *Suç ve Ceza* (çev. Mazlum Beyhan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Durkheim, E. (2013), *İntihar* (çev. Zühre İlkgelen), İstanbul: Pozitif Yayınları.

Ediz, H. A. (2018), "Çehov'un Sanat Yaşantısı", *Seçme Öyküler 1: Kent Hikâyeleri* (çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul: Yordam Edebiyat, s.19-28

Elebayev, M. (1984), *Uzak col*, Frunze: Mektep.

Encylopedia.com, Duel, https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/law/crime-and-law-enforcement/duel (Erişim Tarihi: 12.03.2025)

Epşteyin, M. (2005), "Malen'kiy çelovek v futlyare: sindrom Başmaçkina-Belikova", *Voprosı literaturı*, S. 6, s.193-203.

Erşanlı, K. (2014), "Aile İçi İlişkilerin Dayandığı Psikolojik Temeller", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, s. 51-54.

Erten, Y. (2001), "Yalnızlık, Yanlışlık", *Psikanaliz Yazıları*, Sonbahar Sayısı, 3, s.29-37, http://www.abchukuk.com/makale19.html. (Erişim Tarihi: 10.12.2024)

Erhat, A. (1999), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erkman-Akerson, F. (2019), *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Ertaş, İ. (2021), *Anomi Nedir? Durkheim ve Merton'a Göre Anomi*, https://www.sosyologer.com/anomi-nedir/. (Erişim Tarihi: 05.07.2024)

Eyigün, R. Y. (2006), Orhan Kemal'in Hayatı, Eserleri ve Orhan Kemal Uyarlamalarının Türk Sinemasındaki Yeri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Fallada, H.(2003), *Küçük Adam Sana Ne Oldu?* (çev. Senar Yıldız), İstanbul: Oda Yayınları.

Famiry, Familiya Krıl'tsov, https://famiry.ru/database/surnames/krilcov (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Fençuk, O. H. (2015), "'Arhivnoye delo' zaverşeniye klassiçeckoy traditsiyi 'malen'kogo çeloveka' v russkoy literatüre", *"Voronejskiy tekct" russkoy kul'turı: stranitsı istoriyi i sovremennost'*, Voronej: Nauka-Yunipress, c.138-141.

Fetisov, V. P. (2009), "Malen'kiy çelovek i bol'şiye lyudi", *Sova*, S.4 (6), s.118-131.

Freud, S. (2015), "Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları", *Uygarlık, Toplum ve Din* (çev. Emre Kapkın) İstanbul: Payel Yayınevi, s.223-315.

Freud-Jung-Adler,(1981), *Psikanaliz Açısından Edebiyat* (çev. Selahattin Hilav), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Freud, S. (2024a), *Cinselliğin ve Aşkın Psikolojisi* (çev. M. Gökhan İnce), Ankara: Gece Kitaplığı.

Freud, S. (2024b), *Kitle Psikolojisi ve Benlik Analizi*, İstanbul: Can Yayınları.

Forster, E. M. (2001), *Roman Sanatı* (çev. Ünal Aytür), İstanbul: Adam Yayınları.

Fromm, E. (1994a), *Erdem ve Mutluluk* (çev. Ayda Yörükan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fromm, E.(1994b), *Kendini Savunan İnsan* (çev. Nejla Arat), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2017a), *İtaatsizlik Üzerine* (çev. Nurdan Soysal), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2017b), *Rüyalar, Masallar, Mitler* (çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2019), *Sahip Olmak ya da Olmak* (çev. Aydın Arıtan), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2020), *İnsan Olmak Üzerine* (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2023a), *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2023b), *Tanrılar Gibi Olacaksınız* (çev. Bozkurt Leblebicioğlu), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2024), *Sevme Sanatı* (çev. Işıtan Gündüz), İstanbul: Say Yayınları.

Gariper, C., Küçükcoşkun, Y. (2014), "Aytmatov Anlatılarında Özne Ve İktidar: Cengiz Han'a Küsen Bulut Örneği", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları,* S.11, s.107-124.

Gavrilova, D. M. (2021), ""Malen'kiy çelovek" v russkoy i nemetskoy literatüre"", *İzdatel'ctvo Molodoy uçenıy,* XIX Mejdunarodnaya nauçnaya konferentsya, Kazan, s.51-53.

Gemili, V. (2018), "Sait Faik'in Yalnızlığı ve 'Küçük İnsanlar'ı", *Turkish Studies*, Volume 13/12, s. 177-214.

Gençöz, T. (1998), "Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları", *Kriz Dergisi*, C.6, S.2, s.9-16.

Gheith, J. M. (1996), "The Superfluous Man and the Necessary Woman: A "Re-Vision"", *The Russian Review*, Vol.55, S. 2, s.226-244.

Gogol, N. (2019), *Palto* (çev. Uğur Büke), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Gogol, N. V. (2020), *Bir Delinin Anı Defteri-Palto-Burun- Petersburg Öyküleri ve Fayton* (çev. Mazlum Beyhan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göregenli, M. (2021), *Çevre Psikolojisi-İnsan Mekân İlişkileri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göz, K. (2020), "Olumlu Kahramanın Yenilgisi: Tanabay ve Santiago", *MUTAD*, C.7, S.1, s.77-90.

Gruen, A. (2016), *İçimizdeki Yabancı* (çev. İlknur İgan), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Gökçek, F. (2004), "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve 'Dişi Kurdun Rüyaları'", *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yıl İçin Armağan,* Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, s.93-107.

Gökçek, F. (2020), "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve Dişi Kurdun Rüyaları", *Aytmatov Araştırmaları* (haz. Yasin Yavuz), Ankara: Bengü Yayınları, s.39-50.

Gökçe, B. (1987), "Bir Toplumsal Olgu Olarak 'İntihar'", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1-2, s.49-57.

Görgün-Baran, A. (2004), "Türkiye'de Aile İçi İletişim Ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD),* S.1, s.31-42.

Gur'yeva, T. N. (2009), "Aleksey Feofilaktoviç Pisemskiy", *Novıy literaturnıy slovar'* (T.N. Gur'yeva), Rostov n/D, Feniks.

Guseynova, N. N. (2020), "Obrazı 'malen'kogo' çeloveka i 'lişnego' çeloveka v literatüre xıx veka", *Baltiyskiy gumanitarnıy jurnal,* No. (32) s.241-245.

Gümüş, S. (2011), "Romanda Tip Yaşıyor mu?", *Roman Kitabı*, İstanbul: Can Yayınları.

Günay, G. "İhtiyaçlar ve İnsan Hakları", *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*, Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

Güner Dilek, F. (2015), "Cengiz Dağcı ve Kasımalı Bayalinov'un İzinde Zorunlu Göçlerle Sürgün Edilmiş Hayatlar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* 12 /2, s.86-106.

Güneş, B. (2013), "Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine Aktarılan Çocuk Kahramanlar", Gazi Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*.

Güngör, A. (2001), "Acar," (Povest: Uzun Hikâye, Kasımalı Bayalinov Kırgızca'dan Türkçe'ye), *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Süreli Yayınlar Dizisi(1), Bişkek/ Kırgızistan, s.222-240.

Gürsel, N. (2007), *Başkaldıran Edebiyat*, İstanbul: Doğan Kitap.

Gürses, S. (2020), "Beyaz Geceler Hakkında"[58], *Beyaz Geceler*, İstanbul: Can Yayınları, s.19-24

Gürsoy Naskali, E. (1996), "Sovyet Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* S. 1, s.54-64.

Gürsoy Naskali, E. (1994, Ocak), 20.Yüzyıl Sovyet Kırgız Edebiyatı - I. Bölüm 1920'li 1930'lu Yıllar ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi, *Türk Dili,* S. 505.

Hamren, K. (2011), "The Eternal Stranger: The Superfluous Man in Nineteenth-Century Russian Literature", The Faculty of The School of Communication In Candidacy for the Degree of Master of Arts in English.

Harmancı, H. (2021), "Batılı Edebiyat Teorilerinin İzinde Arap Edebiyatına Yöntembilimsel Bir Yaklaşım", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.7, S.1, s.49-86.

[58] Bu yazı F. M. Dostoyevski'nin on beş ciltlik toplu eserlerinin (Leningrad, Nauka, 1988-1996); ikinci cildinde bulunmaktadır.

Huseynova, N. N. (2021), Bədii Ədəbiyyatda Artıq Adam Problemi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, *Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyesi*, Doktora tezi.

Ilıca, S. (2015), "Dekabrist Şiirinin Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.33, s.171-180.

Ingram, R. E., Price, J. M. (ed.), (2010). *Vulnerability to Psychopathology: Risk across the lifespan*, The Guilford Press.

İmanaliyev, K. (1990), *Kırgız Sovet adabiyatı II. Bölük*, Mektep.

İvanova, O. İ. (2019), "Obrazı 'malen'kih lyudey' v sbornike rasskazov A. Ambros'eyeva 'Skazinaşego goroda", *Natsiyonal'naya literatura rossii v polikul'turnom prostranstve: duhovno-nravstvennıy i konsolidiruyuşiy potentsiyal*, Elista, s.139-147.

İvanov, O. B., Kostyahina, A. N. (2016), "Razvitiye temı 'Malen'kogo çeloveka' v 'Dvoynike' F. M. Dostoyevskogo i v 'Melkom vese' Fedora Sologuba", *Russkaya literatura*, V mire nauki i iskusstva: voprosı filologiy, iskusstvovedeniya i kul'turologiy, No 5(60), s.60-65.

Jahn, M. (2020), *Anlatıbilim-Anlatı Teorisi El Kitabı* (çev. Bahar Dervişcemaloğlu), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Juçkova, A. V. (2016a), "Vneşnıy lokus kontrolya kak substantsiyonal'noye sboystvo "malen'kogo çeloveka" v russkoy literature XIX veka" , *Filologiya i çelovek*, No:1, s.51-62.

Juçkova, A. V. (2016b), "Nravstvennıy aspekt obraza "malen'kogo çeloveka" v "Povestyah pokoynogo İvana Petroviça Belkina"", *Филологический класс*, . No: 3 (45), s. 12–20.

Jung, C. G. (2019), *Psikolojide Tipler* (çev. Nur Nirven), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Kadıoğlu, E. (2013), XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında "Gereksiz İnsan" Tiplemesi, Ankara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.

Kafka F. (2015), *Çin Seddi'nin İnşası* (çev. M. Kamil Utku), İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

Kafka, F. (2017), "Akademi İçin Bir Rapor", *Bir Köy Hekimi* (çev. Yavuz Haznederoğlu), İstanbul: Karbon Kitaplar, s.55-64.

Kafka, F. (2019), *Bir Savaşın Tasviri* (çev. Kamuran Şipal), İzmir: Cem Yayınevi.

Kafka, F. (2020a), *Ceza Sömürgesi* (çev. İlknur Özdemir), İstanbul: YKY.

Kafka, F. (2020b), *Dava* (çev. Gülperi Sert), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kafka, F. (2020c), *Dönüşüm* (çev. Gülperi Sert), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kafka, F. (2020d), *Şato* (çev. Regaip Minareci), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kağızman, S. Ç., Hocaoğlu, Ç. (2024), "Az Bilinen Bir Konu "Fonksiyonel Konfüzyon nedir": Bir Gözden Geçirme", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 50 (2), s.107-112.

Kalafar, Y., Yelis, D. (2011), "Türk Halk İnanmalarında Dunganlar", *Avrasya Etüdleri,* C.39, S.1, s.123-153.

Kallimci, İ.T. (2005), "Bir Kırgız Aydını: Kasım Tınıstanoğlu", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* (ed. Gürer Gülsevin ve Metin Arıkan), İzmir, s. 409-418.

Kandemir, H. (2016), "Dostoyevski'nin İlk Romanı İnsancıklar ve Makar Devuşkin Figürü Üzerinden Küçük İnsan Çözümlemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, s.201-207.

Kanık, O. V. (2021), *Bütün Şiirleri*, İstabul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Kaplan, M. (2019), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kara, H. (2011) ""Sömürgeciyi" Tahayyül Etmek: Cengiz Aytmatov'un Kurmacasın Da Rusların Edebî Temsili", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.45,S.45, s.113-138.

Karaca, B. (2004), "Rus Edebiyat Tarihinde Öykü Türünün Gelişim Evreleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 44, s.149-167.

Karaca, B. (2011), "Oğuz Atay'ın Yarattığı Tutunamayanlar Tipinin Evrensel Genleri (Tutunamayanlar'ın Rus Edebiyatındaki Gereksiz İnsan ve Küçük İnsan Tipleriyle Akrabalıkları)", *Folklor/Edebiyat*, C. 17, S. 67, s.29-36.

Karaca, B. (2024), "Oğuz Atay'ın Dosotoyevski İle Kurduğu Sanat Bağı: Dostoyevski'nin Yarattığı "Hayalperest" Tipinin Parodisi", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, S.337, s.174-188.

Karamzin, N. M.(2009), "Zavallı Liza", *Çağdaş Rus Öyküsü Antolojisi* (çev. Engin Toprak), İstanbul: İkros Yayınları, s.10-29.

Karakoç, Ş. (2021), "Ahmet Hamdi Tanpınar ve Santimantal Roman", *Türk Dili*, S.838, s.96-105.

Karataş, T. (2001), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları.

Karayılmazlar, E., Güler, A. (2015), Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sosyo-Ekonomik Etkileri, Türkiye ve Dünyada Yoksulluğun Boyutları", *Vergi Raporu*, S.193, s.24-44.

Kasapoğlu Çengel, H. (1998), "Kırgız Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Kazımoğlu, S. (1994), *Türk Toplulukları Edebiyatı 1*. Ankara; Ecdad Yayınları.

Kemal, O. (2021a), *Murtaza*, İstanbul: Everest Yayınları.

Kemal, O. (2021b), *Suçlu/Suçlu 1*, İstanbul: Everest Yayınları.

Kemal, O. (2021c), *Sokakların Çocuğu/Suçlu 2*, İstanbul: Everest Yayınları.

Kemal, O. (2020a), "Uyku", *Ekmek Kavgası*, İstanbul: Everest Yayınları, s.80-90.

Kemal, O. (2020b), "Bir Yılbaşı Macerası", *Ekmek Kavgası*, İstanbul: Everest Yayınları, s.67-79.

Khanjani, L., Fallah Binakar H. (2017), "Byronıc Hero, Lıttle Man or Superfluous Man", *Filologické vědomosti*, S.1, s.32-40.

Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdügü I (Birinçi Bölük). (2015a), Bişkek: Avrasiya Press.

Kırgız Tilinin Tüşündürmö Sözdügü II (Ekinçi Bölük), (2015b), Bişkek: Avrasiya Press.

Koçak, A., Arun, Ö. (2006), "İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu", *Selçuk İletişim*, C.4, S. 3, s.21-28.

Kondrat'yeva, V. V. (2016), "Dımov v rasskaze A.P. Çehova 'Poprıgun'ya': k voprosu o tipologiy obraza vraça", *Vestnik taranrogskogo instituga imeni A. P. Çehova*,s.7-10.

Kolcu, A. İ. (2015), *Bozkırdaki Bilge-Cengiz Aytmatov*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Kongar, E. (2000), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkmaz, R. (1991), Sabahattin Ali-İnsan ve Eser, Fırat Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi.

Korkmaz, R. (2008), "Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü", *Bilig*, S.46, s.1-8.

Korkmaz, R. (2016), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileştirme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Köknel, Ö. (1992), *Depresyon*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Köknel, Ö. (1999), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Krasovskiy, V. E. (1998), "Literaturnıy tip", *Literatura*, Spravoçnik abituriyenta (ed. V.E.Krasovskiy)M.:Fidol,Obş-vo"Slovo" http://writerstob.narod.ru/termins/l/lit_tip.htm (Erişim Tarihi: 15.10.2025).

Kuleşov, V. İ. (2018), *Puşkin Yaşamı ve Sanatı* (çev. Birsen Karaca), Ankara: Cümle Yayınları.

Kundera, M. (1989), *Roman Sanatı* (çev. İsmail Yerguz) İstanbul: AFA Yayıncılık.

Kuprin, A. (1956), *The Garnet Bracelet*, Moscow: Foreıgn Languages Publising House.

Kuprin, A. (2020),"Kutsal Yalan", *Köpek Saadeti* (çev. Ertuğrul Bostancı, M. Özlem Parer), İstanbul: Kapra Yayıncılık, s.29-43.

Kutlu, M., Erverdi, E., Kaplan, M, (haz.) (1982), "Kırgızlar", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi/ Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, İstanbul: Dergâh, C. 5, s.310-316.

Küçük, S., (2012), "Rus Resim Sanatında V. G. Perov ve Küçük İnsan İmgesi", *İdil Dergisi*, C. 1, S. 1, s.25-37.

Landes, R. (2023), "Eschatology". *Encyclopedia Britannica*, https://www.britannica.com/topic/eschatology. (Accessed 15 October 2023).

Laursen, E. (1995), "Transformatıon As Revelatıon: Sologub, Schopenhauer, And The Lıttle Man", *The Slavic and East European Journal*, Vol. 39, No. 4, s. 552-567.

Le Bon, G. (1997), *Kitleler Psikoljisi* (der. Yunus Ender), İstanbul: Hayat Yayınları.

Li, N.(2014), Razvitiye Gogolevskoy traditsiy v povesti 'D'yavoliyada' M. A. Bulgakova", *Vestnik RUDN Literaturovedeniye Curnalistika*, S.3, s.20-26.

Lucas, G. (1975), *Çağdaş Gerçekçiliğin Tarihi* (çev. Cevat Çapan), İstanbul: Payel Yayınları.

Maguire, M. (2015), "The Little Man In The Overcoat: Gogol And Krzhizhanovsky" *Russian Writers And The Fin de Siècle* (ed. Katherine Bowers, Ani Kokobobo), England: Cambridge Unıversity Press, s. 180-196.

Makarenko, E., Krasnador, G. (2001), "Kto ce eta nedotıkomka?", *Literatura*, No:20,https://lit.1sept.ru/article.php?ID=200102005 (Erişim Tarihi:15.08.2022)

Marullo T. G. (1981), THE "LITTLE MAN" IN REVOLT: Jakov Butkov's "Nevskij prospekt ili Putešestvija Nestora Zaletaeva", *Source Russian Language Journal / Русский язык,* Vol 35, No. 121/122, s. 101-111.

Matevosyan, E. R. (2018), "Tema 'malen'kogo çeloveka' v tvorçestve Çehova i Gor'kogo: dinamika klassiçeskoy traditsiy", *Uçeniye zapiski Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta imeni Yaroslava Mudrogo*, No 5(17), s.1-5.

May, R. (1997), *Kendini Arayan İnsan* (çev. Ayşen Karpat), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

McLeod, S. (2007). "Maslow's Hierarchy of Needs", *Simply Psychology*. s.1-30. https://doi.org/10.5281/zenodo.15240897. (Erişim Tarihi: 29.07.2025).

Moran, B. (1988), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Moran, B.(2001), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2002), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Muratov, A. B. (2006), "A. F. Pisemskiy", *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta literaturovedeniye*, C.9, S.1, s.3-17.

Murzak İ.İ. (2007), "Malen'kiy çelovek", *Vdeniye v literaturovedeniye: Uçebnik dlya vuzov*, s.1-2.

Nabakov, V. (2013), *Rus Edebiyatı Yazıları* (çev. Yiğit Yavuz - Fatih Özgüven- Ayşe Nihal Akbulut), İstanbul: İletişim Yayınları.

Namlı, T. (2007-2008), "Ramazan Korkmaz İle Aytmatov'da Yabancılaşma Üzerine", *Bizim Külliye*, S.34, s.28-30.

Nietzche, F. (2021), *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (çev. Kolektif), İstanbul: Ema Kitap.

Noveçka, E. İ. (2018), "Realistiçeskaya Transformatsiya Obraza 'Malen'kogo çeloveka' v romane F. M. Dostoyevskogo 'Bednıye Lyudi'", *Sovremennıye dosticeniya i noviye napravleniya filologiyi*, stat'ya v sbornike trudov konferentsiyi, Belgorod, c.286-290.

Oktay, A. (1993), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Omurov, B. (2019), "Yazar Keneş Jusupov'un Cengiz Aytmatov'dan Aldığı Dersler Hakkında", *Bozkırın Uyanışı Cengiz Aytmatov* (haz. Ömer Erdoğan), Ankara: Kaf Yapım, s.185-192.

Ostrovskih, İ. N. (2004), "Rasskaz P. A. Çehova 'Çelovek v futlyare': motiv smerti kak vozvraşeniye k prenatal'nomu sostoyaniyu" , *Kul'tura i tekct*, s.60-265.

Oymak, A. (2010), "Aytmatov'un Romanlarında Sistem Eleştirisi", *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler* (ed. Orhan Söylemez), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, s.161-168.

Öksüz, G. (2012), "Lermontov'un "Zamanımızın Kahramanı" Adlı Romanında 'Gereksiz İnsan' ve Kadın Karakterlerin Önemi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S.1, s.9-17.

Öz, N. (2019), "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.6, S.11, s.795-835.

Özer, A. R. (2016), Orhan Kemal'in Hikâyelerinde Yapı ve Tema, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,

Özgen, N. (2014), *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Özkan, N. (2014), *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Özkök, E. (1992), "Aylak Adam ve Anayurt Oteli Yabancılaşma mı- Yalnızlık mı?" , *Yusuf Atılgan'a Armağan* (haz. Turan Yüksel, Eray Canberk, Aydın Hatipoğlu, Yusuf Çotuksöken, M. Sabri Koz), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 292-303.

Pareto, V. (2018), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü* (çev. Merve Zeynep Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Paz, O. (1978), *Yalnızlık Dolambacı* (çev. Bozkurt Güvenç), İstanbul: Cem Yayınları.

Paz, O. (1993), *Modern İnsan ve Edebiyat* (çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Remzi Kitabevi.

P'etsuha, V. A. (2006), "Naş çelovek v futlyare", *Plagiyat*, Nts Enas, s.39-41. Thelib.ru.

Pisemskiy, A. Ö. (1861), *Starçeskiy Greh*, S. Petersburg: İzdaniye Ö. Stellovskago.

Puşkin, A. (2016), "Menzil Müdürü", *Öyküler* (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Epsilon Yayınevi, s.147-170.

Puşkin, A. S.(2020), "Bakır Atlı", *Poemalar* (çev.Kayhan Yükseler), İstanbul: YKY, s.227-246.

Pryajnikov, N. S. (2011), "Zvezdnıy ças i perspektivı razvitiya 'malen'kogo çeloveka'",

Psihologiya, No.2,s.126-134.

Radosz, J. (2020), Lişniy çelovek i malen`kiy çelovek v Russkoy lıterature XXI veka, *Przegląd rusycystyczny,* 4(172), s.207-217.

Reich, W. (2011), *Dinle Küçük Adam* (çev. Selma Koçak), İstanbul: Doruk Yayımcılık.

Rısaliyev, K. (2017) "Üç akındın ırlarının kotormoloru cönündö söz", *Klassikalık izildöölör içinde*, Print-Ekspress s. 258-283.

Ruhi, K. (2023), *Bozkır Masallarının Gölgesinde- Cengiz Aytmatov'un Hayatı*, İstanbul: FlU Kitap.

Rusça Standart Sözlük (haz. Mehmet Aslan, Galina Stoletnaya, Gakliya Kamaletdinova), (2013), FONO Yayınları.

Sadıkov, A. (1990), "Tügölbay Sıdıkbekov", *Kırgız Sovet adabiyatının tarıhı,* Frunze: İlim Basması, C. 2, s. 242-274.

Samaganov, C. (2017). "Kotormogo könül buruu kerek", *Klassikalık izildöölör içinde* Print-Ekspress, s..7-14.

Sarıçiçek, M. (2013), *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Sasıkulova, Ç. (2012), "Kırgız Öyküsünün İlk Adımları", Bilim Külliye Kültür ve Sanat Dergisi, S. 53, Ankara: TDV Yayın ve Matbaacılık, s.59-61.

Schneider, M. (2021), *Okumak ve Anlamak- Edebiyatta Psikanaliz: Freud, James, Nabakov, Pessoa, Proust, Rancé, Schnitzler* (çev. Nazlı Ceylan Sümer), İstanbul: Kolektif Kitap.

Sekirin, P. (2017), *Çehov Hatıraları* (çev. Feyza Akgün), Ankara: Cümle Yayınları.

Sıdıkbekov, T. (1955), *Too arasında 1,* Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basması.

Sıdıkbekov, T. (1958), *Too arasında 2,* Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basması.

Simpson, J. ve Weiner, E. S. (1989), *Oxford english dictionary online*. Oxford, Clarendon Press, ED2, C.19, UNE-WAU.

Smith, M.(2019), "A Reflection on the Resurrection of the Superfluous Man", https://theimaginativeconservative.org/2019/12/reflection-resurrection-superfluous-man-miles-smith.html. (Erişim Tarihi: 04.05.2023).

Sologub, F. (2020), *Küçük Şeytan* (çev. Furkan Özkan), İstanbul Sel Yayıncılık.

Sooronov, O. (1990), “Mukay Elebayev”, *Kırgız-sovet adabiyatının tarihi* Frunze: İlim Basması, C.2, s. 81-108.

Söylemez, O. (2010), *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Söylemez, O., Aşlar, H. (2018). “XX. Kırgız Edebiyatı” , *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı,* İstanbul: Kesit Yayınları, s.207-320.

Stevick, P. (2004), Roman Teorisi, (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara, Akçağ Yayınları.

Speşilova, V. P., Kultışeva, O. M. (2020), “Tipologiya geroyev russkoy literaturı XIX veka”, *Nicnevartovskiy filologiçeskiy vestnik,* No.1, s.33-38.

Şahin, V. (2006), “Ötekileşen Küçük Adam”, *Ada,* S.6, s.47–51.

Şahin T. (2009), “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi,* Ankara

Şener, A. (2023), “Kırgız Edebiyatında Çeviri Faaliyetleri: 1920’li, 30’lu Yıllar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* C. 23, S.2, s.523-541.

Şengöz, M. (2022), “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli’nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması”, *JRES*, C.9, S.1, s.164-173.

Şimşek, Ö. Z. (2019),”Albert Camus’un Absürd kavramı Işığında İnsanın Yaşam ve Ölümde Anlam Arayışı”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2 s.80-90.

Şum, O. Y. (2005), “Problema ‘malen’kogo çeloveka’ v tvorçestve M. Gor’kogo. 1930-x godov”, *Voprosı duhovnoy kul’turı*, *Filologiçeskiye navki*, s.247-251.

Şurupova, O. S. (2014), “Obraz ‘malen’kogo çeloveka’ v peterburskom i londonskom tekctah”, *Filologiçeskiye navki, Vestnik Çerevetskogo gosudarstvennogo universiteta* No.4(57), s. 10-123.

Tarhan, N. (2024), *Toplum Psikolojisi ve Empati*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tarlacı, O. (2020), "Mukay Elebayev'in "Uzun Yol (Узак Жол)" Romanda Kırgız Kültürünün İzleri", *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.3, s.82-108.

Söylemez, O. (2013), "Çağdaş Kırgız Edebiyatı", *Çağdaş Türk Edebiyatları*-II (ed. Yavuz Akpınar, Ferruh Ağca), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, s.119-139.

Şişman, G. (2020), "'Küçük Adam' Tipinin Orhan Kemal'in Şiirindeki Yansımaları", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.4, S.3, s.235-250.

Suçkov, B. (1982), *Gerçekçiliğin Tarihi* (çev. Aziz Çalışlar), İstanbul: Adam Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2005), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Taşdemir, G.(2014), "Yoksulluğun Rus Sağlığı Üzerine Etkileri", *International Journal of Human Sciences*, C.11, S.2, s.74-88.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, M. (2012), *Roman Sanatı I- Romanın Unsurları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tolubayeva, Ç. (2002), "Mukay Elebayev", *Kırgız adabiyatının tarihi*, Bişkek, C. 6, s.194-217.

Tosun, N. (2005). "Sokağa Açılan Pencere Ya Da Kırık Hayatlar: Orhan Kemal Öykücülüğü", *Hece*, S. 103, s. 117-122.

Tosun, N., Geçer, A., Kaşıkcı, D. N. (2016), "Öğretmen adaylarının internet etiği algıları ve kontrol odağı algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd*, C.2, S.4, s.82-103.

Troyat, H. (2000), *Gogol* (çev. Bediha Kösemihal), İstanbul: Multilingual.

Troyat, H. (2016), *Çehov* (çev. Vedat Günyol), İstanbul: ALFA Yayınları.

Troyat, H. (2020), *Dostoyevski* (çev. Leyla Gürsel), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tyupa, V. İ. (1989), *Hudocestvennoct' Çehovskogo rasskaza. Vısşaya şkola*.

Usta, E. (2022), Aleksandr İvanoviç Kuprin'in "Granat Bilezik" İle Halid Ziya Uşaklıgil'in "Mai Ve Siyah" Eserlerinde "Aşk" Kavramı, *Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Ardahan Üniversitesi.

Ükübayeva, L. (2007), "Kırgızistan Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, s. 637-662.

Ükübayeva, L. (2008), "Tanabay-Biyik idealdın adamı", *Çıŋgız Aytmatovdun kaarmandarının körköm düynösü*, Bişkek, s.55-69.

Ükübayeva, L. (2012), *Çıngız Aytmatov cana Kırgız adabiyatı.* Bişkek

Ünal, A. (2016), "Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, s229-259.

Vayl, P. (1992), *Smetr' geroya*, No:11, Znamya.

Viladimirovna, M. V. (2015), "Sobiratel'nıy obraz "malen'kogo çeloveka": sotsiyal'no-pedagogiçeskiy potentsiyal rasskazov Mihaila Zoşenko", *Molodoy uçenıy*, No 22.1. (102.1), s.12-14.

Wood, J. (2013), *Kurmaca Nasıl İşler?* (çev. Ekin Bodur), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uygur, E. (2005), "Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research*, S. 1-2, s.1-9.

Yam, F. C. (2021), "Uyumsuz Hayal Kurma Kavramının Film Analizi Yöntemiyle İncelenmesi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar -Current Approaches in Psychiatry*, C.13, s.27-39.

Yaşar, M. R. (2007), "Yalnızlık", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, s.237-260.

Yavuz, H. (1977), *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Yetkin, S. K. (1967), *Edebiyatta Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yetkin, S. K. (2007), "Romancının Dünyası", *Edebiyat Üzerine Denemeler*, Palme, s.10-13.

Yılmaz, B. D. (2015a), *Cengiz Aytmatov Kitabı*, Ankara: Atlas Kitap.

Yılmaz, B. D. (2015b), "Cengiz Aytmatov ve Edebî Dünyası/Yazı Tarzı, Dil Anlayışı, Edebiyat ve Toplum İlişkisi, Yazarlık Hayatına Etki Eden Kişiler, Olaylar ve Konular-1", *Kurgan Edebiyat Kültür Dergisi,* S.26, s.6-15.

Yılmaz, S. (2017), "1940'ların Türk Şiirinde "Küçük Adam" ve Serüvenleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. Özel Sayı 2, s.265-279.

Yudahin, K.K. (2011), *Kırgız Sözlüğü* (çev. Abdullah Taymas), Ankara; Tük Dil Kurumu.

Yörükân, T. (2023), *Alfred Adler- Sosyal Roller ve Kişilik*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yücel, E., Çizel, B. (2018), "Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Satın Alma Perspektifi" *Journal of Yasar University*, 13/50, s.150-163.

Yüksel Şahin, F., Yılmaz, E. (2023)," Derin Yoksulluk Ve Psikolojik Etkileri: Yetişkin Görüşleri Üzerine Karma Yöntem Çalışması", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 136, s. 1-25.

Zagidullina, M. V., Faustov A. A. (2020), "Avatarı "lişnego çeloveka" v sovremennom literaturnom i gumanitarnım prostranstve", *Çelyabinskiy gumanitariy, Filologiçeskiye navki*, No.2 (51), s.37-55.

Zel'doviç M. G.; Livşits L. Y. (der.) (1975), "Grigor'yev A.A. Russkaya literatura v 1851 godu", *Russkaya literatura XIX veka: xrestomatiya kriti tiçeskih materialov*, Moskova.

ÖZET

"Küçük insan" tipi 19. yüzyıl klasik Rus edebiyatında ortaya çıkarak dünya edebiyatlarına mâl olmuştur. Hayatın her alanında görülen "küçük insan" tipinin küçülmesine etki eden belirgin faktörler vardır. Bu faktörlere kişinin ruhsal boyutu, çevresi, iş koşulları gibi etkenler sıralanabilir. Farklı edebiyat çevrelerinde evrimleşmiş boyutuyla karşılaşılan bu tipin en belirgin özelliği bulunduğu koşulların kurbanı olması ve bu koşullardan kurtulabilecek cesareti kendinde bulamamasıdır. Kırgız edebiyatının büyük temsilcisi Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de "küçük insan" tipini yansıtan karakterler bulunmaktadır. Bu suretle evrensel özellikleri bulunan "küçük insan" tipinin evrimleşmiş yönüne tanık olunmaktadır. Cengiz Aytmatov'un dünyasına farklı bir bakış kazandıran bu çalışma, "küçük insan" dünyasını anlamaya yardımcı olacaktır. Aytmatov'un belirli eserleri çerçevesinde bu tipin belirleyici özellikleri sosyolojik ve psikolojik açısından incelenmiştir. Bireysel açıdan çıkarılan bu özellikler, sosyolojik ve psikojik yönleri ile kaleme alınmıştır. Bu çalışmada "küçük insan" tipi irdelenmekte; sosyolojik ve psikolojik boyutu açıklanmakta olup Cengiz Aytmatov'un "küçük insanlar"ı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aymatov, küçük insan, Kırgız nesri, Rus edebiyatı, gereksiz insan.

ABSTRACT

The “little man” type, which emerged in 19th-century classical Russian literature, has become a common figure in world literature. There are several distinct factors that contribute to the diminishing of the “little man” type, including psychological aspects of the individual, their environment, and working conditions. This character, seen in various literary traditions in its evolved forms, is most notably defined by being a victim of their circumstances and lacking the courage to escape from them. Characters reflecting the “little man” type also appear in the works of Chingiz Aitmatov, one of the leading figures of Kyrgyz literature. Thus, one witnesses an evolved form of this universal character in Aitmatov’s world. This study, which provides a new perspective on Aitmatov’s literary world, aims to help readers understand the universe of the “little man.” The defining characteristics of this type are analyzed from both sociological and psychological perspectives, based on selected works of Aitmatov. These features are examined on an individual level, highlighting their sociological and psychological dimensions. In this study, the “little man” type is explored in depth, its sociological and psychological aspects are explained, and Chingiz Aitmatov’s representations of “little people” are discussed.

Key words: Chingiz Aitmatov, little man, Kyrgyz prose, Russian literature, superfluous man.